

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ
НИШ

ВАСПИТНЕ МЈЕРЕ КАО СРЕДСТВО У
СУЗБИЈАЊУ КРИМИНАЛИТЕТА
МАЛОЉЕТНИКА

- Докторска дисертација -

Ментор:
Проф. др Драган Јовашевић

Кандидат:
Мр Марина М. Симовић-Нишевић

Ниш, март 2012.

САДРЖАЈ

УВОД	1
1. ПРОБЛЕМ ИСТРАЖИВАЊА	1
2. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА	5
3. ЦИЉ И МЕТОД РАДА	8
4. НАУЧНА И ДРУШТВЕНА ОПРАВДАНОСТ РАДА	9
5. ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА	10
ГЛАВА ПРВА	
ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ МАЛОЉЕТНИЧКОГ КРИМИНАЛИТЕТА	13
1. УВОД	13
2. ЕВОЛУЦИЈА КРИВИЧНОПРАВНОГ СТАТУСА МАЛОЉЕТНИКА	14
2.1. Ране забране у понашању малољетника	14
2.2. Средњи вијек	16
2.3. XVI и XVII вијек	16
2.4. XVIII и XIX вијек	17
2.5. Савремене тенденције у погледу узраста и положаја малољетника у XX и XXI вијеку	18
3. ЕВОЛУЦИЈА КРИВИЧНОПРАВНОГ СТАТУСА МАЛОЉЕТНИКА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ	20
3.1. Васпитне мјере у кривичном законодавству Југославије до Другог свјетског рата	20
3.2. Развој малољетничког кривичног права послје Другог свјетског рата	23
3.3. Кривично право Босне и Херцеговине	28
4. ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ МАЛОЉЕТНИЧКОГ КРИМИНАЛИТЕТА	31
5. КАРАКТЕРИСТИКЕ МАЛОЉЕТНИЧКОГ КРИМИНАЛИТЕТА	35
6. ЕТИОЛОГИЈА МАЛОЉЕТНИЧКОГ КРИМИНАЛИТЕТА	37
ГЛАВА ДРУГА	
МАЛОЉЕТНИЧКО КРИВИЧНО ПРАВО	39
1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА	39
2. ПОЈАМ МАЛОЉЕТНИЧКОГ КРИВИЧНОГ ПРАВА	43
3. СИСТЕМ И ИЗВОРИ МАЛОЉЕТНИЧКОГ КРИВИЧНОГ ПРАВА	44
4. КАРАКТЕРИСТИКЕ МАЛОЉЕТНИЧКОГ КРИВИЧНОГ ПРАВА	45
4.1. Материјално кривично право	45
4.2. Процесно кривично право	52
4.3. Извршно кривично право	58
5. МЕЂУНАРОДНИ СТАНДАРДИ О МАЛОЉЕТНИЦИМА У СУКОБУ СА ЗАКОНОМ	70
5.1. Конвенција Уједињених нација о правима дјетета	72
5.2. Међународни пакт о грађанским и политичким правима	77
5.3. Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода	77
5.4. Пекиншка правила	78
5.5. Правила УН за заштиту малољетника лишених слободе	81
5.6. Смјернице УН за превенцију малољетничке делинквенције	81
5.7. Стандардна минимална правила УН за мјере алтернативне институционалном третману	82
5.8. Резолуција број 1997/30 Економског и социјалног савјета Уједињених нација за спровођење малољетничког правосуђа	85
5.9. Препоруке Савјета Европе	85

5.10. Пракса Европског суда за људска права	88
5.11. Стање у Босни и Херцеговини	93
5.12. Пракса Уставног суда Босне и Херцеговине	96

ГЛАВА ТРЕЋА

ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ МАЛОЉЕТНИЧКИХ КРИВИЧНИХ

САНКЦИЈА	101
1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА	101
2. ПОЈАМ МАЛОЉЕТНИЧКИХ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА	103
3. КАРАКТЕРИСТИКЕ И СВРХА МАЛОЉЕТНИЧКИХ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА	105
4. ВРСТЕ МАЛОЉЕТНИЧКИХ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА	108
4.1. Полицијско упозорење	109
4.2. Казна малољетничког затвора	111
4.2.1. Појам и сврха казне малољетничког затвора	111
4.2.2. Услови за изрицање казне малољетничког затвора	113
4.2.3. Одмјеравање и изрицање казне малољетничког затвора	115
4.2.4. Одгођено и накнадно изрицање казне малољетничког затвора	117
4.2.5. Условни отпуст код малољетничког затвора	117
4.2.6. Застарјелост извршења казне малољетничког затвора	119
4.2.7. Рехабилитација код казне малољетничког затвора	121
4.2.8. Дејство казне малољетничког затвора	121
4.2.9. Брисање осуде	122
4.3. Примјена мјера безбједности према малољетницима	122
4.3.1. Обавезно психијатријско лијечење	123
4.3.2. Обавезно лијечење од зависности	123
4.3.3. Обавезно амбулантно лијечење на слободи	124
4.3.4. Забрана управљања моторним возилом	124
4.3.5. Одузимање предмета	124

ГЛАВА ЧЕТВРТА

ВАСПИТНЕ МЈЕРЕ И ВАСПИТНЕ ПРЕПОРУКЕ	125
1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА	125
2. ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ ВАСПИТНИХ МЈЕРА	125
3. СВРХА ВАСПИТНИХ МЈЕРА	129
4. КЛАСИФИКАЦИЈА ВАСПИТНИХ МЈЕРА	130
5. ПРИМЈЕНА ВАСПИТНИХ МЈЕРА У УПОРЕДНОМ КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ	134
5.1. Француска	134
5.2. Белгија	135
5.3. Швајцарска	135
5.4. СР Њемачка	136
5.5. Бугарска	136
5.6. Италија	136
5.7. Руска федерација	137
5.8. Украјина	138
5.9. Васпитне мјере у законима држава насталих на територији бивше СФРЈ	138
5.9.1. Србија	138
5.9.2. Црна Гора	142
5.9.3. Хрватска	145
5.9.4. Словенија	146

5.9.5. Македонија	147
5.10. Врсте васпитних мјера у кривичним законима Босне и Херцеговине, Федерације Босне и Херцеговине и Брчко дистрикта Босне и Херцеговине	147
6. ОДНОС ВАСПИТНИХ МЈЕРА ПРЕМА ДРУГИМ КРИВИЧНИМ САНКЦИЈАМА	151
7. ИЗРИЦАЊЕ ВАСПИТНИХ МЈЕРА	156
7.1. Утицај кривице малољетника на изрицање васпитних мјера	156
7.2. Избор васпитне мјере	158
7.3. Измјена одлуке о васпитним мјерама и обустава њиховог извршења	161
7.4. Изрицање васпитних мјера за кривична дјела у стицају	164
7.5. Дејство васпитних мјера	165
8. ИЗВРШЕЊЕ ВАСПИТНИХ МЈЕРА	166
8.1. Опште карактеристике	166
8.2. Извршење мјера упозорења и усмјеравања	167
8.3. Извршење васпитних мјера појачаног надзора	168
8.4. Извршење заводских васпитних мјера	169
8.4.1. Упућивање у васпитну установу	173
8.4.2. Упућивање у васпитно-поправни дом	174
8.4.3. Упућивање у посебну установу за лијечење и оспособљавање	174
9. АЛТЕРНАТИВНО РЕАГОВАЊЕ НА КРИМИНАЛИТЕТ МАЛОЉЕТНИКА	175
9.1. Ресторативна правда у свјетлу алтернативног реаговања на криминалитет малољетника	175
9.2. Значај и перспективе ресторативне правде у кривичном праву	179
9.3. Диверзиони модел у систему малољетничког правосуђа	181
9.4. Васпитне препоруке као диверзионе мјере	185
9.4.1. Појам и карактеристике васпитних препорука	185
9.4.2. Оправданост и сврха примјене васпитних препорука	188
9.4.3. Однос васпитних препорука и других кривичних санкција према малољетницима	190
9.4.4. Услови за примјену васпитних препорука	192
9.4.5. Врсте и поступак примјене васпитних препорука	194
9.4.6. Поједине васпитне препоруке	195
9.4.6.1. Лично извињење оштећеном	195
9.4.6.2. Накнада штете оштећеном	196
9.4.6.3. Редовно похађање школе или редовно одлажење на посао	198
9.4.6.4. Укључивање у рад, без накнаде, у корист хуманитарне организације или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја	199
9.4.6.5. Лијечење у одговарајућој здравственој установи (болничко или амбулантно)	199
9.4.6.6. Укључивање у појединачни или групни третман васпитних, образовних, психолошких и других савјетовалишта	201
9.4.7. Избор и трајање васпитних препорука	201
9.4.8. Замјена васпитних препорука	203
9.4.9. Васпитне препоруке у Кривичном закону Босне и Херцеговине, Кривичном закону Федерације Босне и Херцеговине и Кривичном закону Брчко дистрикта Босне и Херцеговине	203
9.4.10. Васпитне препоруке у државама бивше СФРЈ	204
9.4.10.1. Србија	205
9.4.10.2. Хрватска	206
9.4.10.3. Црна Гора	208
9.4.10.4. Словенија	209

9.4.10.5. Македонија.....	211
---------------------------	-----

ГЛАВА ПЕТА

МЈЕРЕ УПОЗОРЕЊА И УСМЈЕРАВАЊА.....	213
1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА.....	213
2. ПОЈАМ И ВРСТЕ МЈЕРА УПОЗОРЕЊА И УСМЈЕРАВАЊА.....	213
3. СУДСКИ УКОР.....	214
4. ПОСЕБНЕ ОБАВЕЗЕ.....	216
4.1. Редовно похађање школе.....	218
4.2. Забрана изостајања с посла.....	218
4.3. Налагање оспособљавања за одговарајуће занимање.....	218
4.4. Обављање одређеног рада или посла.....	219
4.5. Уздржавње од посјете локалима, приредбама, друштву и лицима која могу штетно утицати на малољетника.....	219
4.6. Подвргавање стручном медицинском поступку или налагање одвикавања од зависности.....	220
4.7. Укључивања у одговарајући појединачни или групни третман.....	220
4.8. Похађање одређених курсева и припремање испита.....	221
4.9. Укључивање у одговарајуће спортске и рекреативне активности.....	221
4.10. Забрана напуштања мјеста пребивалишта или боравишта.....	221
5. УПУЋИВАЊЕ У ВАСПИТНИ ЦЕНТАР.....	222

ГЛАВА ШЕСТА

МЈЕРЕ ПОЈАЧАНОГ НАДЗОРА.....	229
1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА.....	229
2. ПОЈАМ И ВРСТЕ МЈЕРА ПОЈАЧАНОГ НАДЗОРА.....	231
3. ПОЈАЧАНИ НАДЗОР РОДИТЕЉА, УСВОЈИОЦА ИЛИ СТАРАОЦА.....	232
4. ПОЈАЧАНИ НАДЗОР У ДРУГОЈ ПОРОДИЦИ.....	234
5. ПОЈАЧАНИ НАДЗОР НАДЛЕЖНОГ ОРГАНА СОЦИЈАЛНОГ СТАРАЊА.....	236
6. ПОСЕБНЕ ОБАВЕЗЕ УЗ МЈЕРЕ ПОЈАЧАНОГ НАДЗОРА.....	240

ГЛАВА СЕДМА

ЗАВОДСКЕ ВАСПИТНЕ МЈЕРЕ.....	243
1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА.....	243
2. ПОЈАМ И ВРСТЕ ЗАВОДСКИХ ВАСПИТНИХ МЈЕРА.....	244
3. УПУЋИВАЊЕ У ВАСПИТНУ УСТАНОВУ.....	245
4. УПУЋИВАЊЕ У ВАСПИТНО-ПОПРАВНИ ДОМ.....	248
5. УПУЋИВАЊЕ У ПОСЕБНУ УСТАНОВУ ЗА ЛИЈЕЧЕЊЕ И ОСПОСОБЉАВАЊЕ.....	251
6. УСЛОВНИ ОТПУСТ КОД ЗАВОДСКИХ ВАСПИТНИХ МЈЕРА.....	253

ГЛАВА ОСМА

ПРИМЈЕНА ВАСПИТНИХ МЈЕРА ПРЕМА ПУНОЉЕТНИМ ЛИЦИМА.....	255
1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА.....	255
2. ПОЈАМ МЛАЂЕГ ПУНОЉЕТСТВА И ЊЕГОВ ЗНАЧАЈ У КРИВИЧНОМ ПРАВУ.....	256
3. ИЗРИЦАЊЕ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА ПУНОЉЕТНИМ ЛИЦИМА КОЈА СУ ИЗВРШИЛА КРИВИЧНО ДЈЕЛО КАО МАЛОЉЕТНИЦИ.....	259
4. ИЗРИЦАЊЕ ВАСПИТНИХ МЈЕРА МЛАЂИМ ПУНОЉЕТНИМ УЧИНИОЦИМА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА.....	261

ГЛАВА ДЕВЕТА

АНАЛИЗА МАЛОЉЕТНИЧКЕ ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПскоЈ, С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ИЗРИЦАЊЕ ВАСПИТНИХ МЈЕРА	265
1. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА	266
2. ПОЛИЦИЈСКИ СТАТИСТИЧКИ ИЗВЈЕШТАЈИ – ПОДНЕСЕНИ ИЗВЈЕШТАЈИ ПРОТИВ МАЛОЉЕТНИКА	267
2.1. Број пријављених извршилаца кривичних дјела у току 2000. године.....	268
2.2. Број пријављених извршилаца кривичних дјела у току 2001. године.....	269
2.3. Број пријављених извршилаца кривичних дјела у току 2002. године.....	271
2.4. Број пријављених извршилаца кривичних дјела у току 2003. године.....	273
2.5. Број пријављених извршилаца кривичних дјела у току 2004. године.....	274
2.6. Број пријављених извршилаца кривичних дјела у току 2005. године.....	276
2.7. Број пријављених извршилаца кривичних дјела у току 2006. године.....	277
2.8. Број пријављених извршилаца кривичних дјела у току 2007. године.....	279
2.9. Број пријављених извршилаца кривичних дјела у току 2008. године.....	281
2.10. Број пријављених извршилаца кривичних дјела у току 2009. године.....	283
2.11. Број пријављених извршилаца кривичних дјела у току 2010. године.....	285
2.12. Тренд и однос укупног броја пријављених и малољетних извршилаца кривичних дјела	287
2.13. Однос пријављених и малољетних извршилаца кривичних дјела по конкретним групама кривичних дјела	291
2.14. Дистрибуција пријављених извршилаца по центрима јавне безбједности.....	299
2.15. Вршњачко насиље	305
2.16. Малољетници као жртве насиља	306
3. ПОЛИТИКА ГОЊЕЊА ТУЖИЛАШТАВА И КАЗНЕНА ПОЛИТИКА СУДОВА.....	312
3.1. Предмети у раду у току 2006. године	313
3.2. Предмети у раду у току 2007. године	314
3.3. Предмети у раду у току 2008. године	315
3.4. Предмети у раду у току 2009. године	317
3.5. Компаративни преглед броја предмета у раду за посматрани период.....	318
3.6. Предмети тужилаштва у фази припремног поступка	322
3.6.1. Предмети у раду у току припремног поступка за 2006. годину	323
3.6.2. Предмети у раду у фази припремног поступка за 2007. годину	325
3.6.3. Предмети у раду у фази припремног поступка за 2008. годину	326
3.6.4. Предмети у раду у фази припремног поступка за 2009. годину	328
3.6.5. Компаративни преглед предмета у фази припремног поступка за посматрани период	331
3.7. Казнена политика судова	335
3.7.1. Ријешени предмети у току 2006. године	336
3.7.2. Ријешени предмети у току 2007. године	337
3.7.3. Ријешени предмети у току 2008. године	338
3.7.4. Ријешени предмети у току 2009. године	339
3.7.5. Компаративни преглед ријешених предмета за посматрани период	340
4. ЗАКЉУЧНА АНАЛИЗА	344
ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	346
КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ	361

УВОД

1. ПРОБЛЕМ ИСТРАЖИВАЊА

Малољетнички криминалитет је у сталном порасту,¹ и то не само у Босни и Херцеговини него и у земљама региона. Не можемо рећи да су узрок томе идентификација, медији и филмови. Генезу овог проблема треба тражити у дешавањима која су се одвијала на овим просторима и која су директно утицала на психосоцијалне факторе који су највише погодили малољетнике, као најрањивију категорију становништва. Губитак најближих, разорена породица и сиромаштво, само су неки од фактора који доводе до безнадежности.

Период транзиције нужно прати диференцијација на богате и сиромашне, а то раслојавање грађана је такође узрок девијантног и асоцијалног понашања. Скитничарење доводи до проституције, употребе алкохола и наркотика. И када стекну пунољетство ова лица настављају своје активности, с тим да круг проширују и на млађе. Такви малољетници су инструкирани да извршавају и најтеже облике кривичних дјела.² У рјешење проблема малољетничке делинквенције треба да буду укључене све институције система, стручњаци разних профила, породица и грађани, а не само полиција и органи гоњења.

То није проблем који се везује искључиво за савремену цивилизацију, о чему свједочи историјат формалне регулативе друштвено неприхватљивог понашања младих. Према младима чије је понашање било предмет формалне социјалне контроле у различитим периодима поступало се тек унеколико друкчије у односу на пунољетна лица, а казне су углавном имале ретрибутивни карактер, да би друштвено и кривичноправно реаговање на криминалитет малољетника добило нову димензију крајем 19. и почетком 20. вијека. Наиме, у поступању са малољетним и пунољетним лицима примат је добила идеја ресоцијализације,³ која је укључивала читав низ практичних поступака базираних, у првом реду, на сазнањима о етиологији криминалитета.

Да бисмо правилно пришли овом проблему, треба трагати за генезом девијантног понашања младих, односно покушати повезати факторе који доводе до скретања младих људи у правцу друштвено неприхватљивог понашања.⁴ Делинквентно

¹ Криминалитет малољетника у БиХ је у сталном порасту, док одговор друштва на ову појаву, у највећој мјери, почива на остацима модела реаговања из предратног периода, уз смањене ресурсе институција које раде с дјецом која су у сукобу са законом. Реформским процесима у сектору правосуђа, који су донијели измјене у законодавству и организацији правосуђа, нису још увијек прилагођене постојеће инфраструктуре за спровођење законских рјешења за малољетнике који су дошли у сукоб са законом нити се у њих инвестира.

² Случај Дениса Мрњавца упозорио је грађане Сарајева да више не могу бити сигурни у било које доба дана или ноћи и ни на којем мјесту. Спалывање старице које је починио петнаестогодишњак у Сарајеву (јануар 2008. године), тешке тјелесне повреде које су нанесене ножем Горану Јосиповићу, као и напади на жене и њихово пљачкање на сарајевским улицама, само су неки од примјера тешких кривичних дјела која су у сјену бацила лакша кривична дјела која чине малољетници. Све ово изазвало је половином 2008. године масовне протесте грађана Сарајева.

³ Ресоцијализација би се, у најопштијем смислу, могла дефинисати као процес стварања новог понашања, система вриједности, и разградње постојећег, које одскаче од пожељних норми дате средине. С друге стране, не треба заборавити да је, за разлику од социјализације, ресоцијализација несумњиво принудан процес, будући да се делинквенти присиљавају да промијене своје ставове као и однос према друштвеним нормама и вриједностима.

⁴ Према неким подацима, у периоду до 1994. године у Републици Српској је регистрован тренд повећања броја малољетних учинилаца кривичних дјела, а од 1995. године њихов број се смањује. Ипак, малољетници са 15 одсто учествују у укупном броју учињених кривичних дјела. Такође, малољетници

понашање малољетника коријене почиње вући већ у грешкама, пропустима и неуклапањима у социјално друштвена понашања, што настаје као резултат слабости малољетника, те недовољне зрелости и изграђености личности. Мора се имати у виду и да евидентан пораст малољетничког криминалитета настаје као посљедица сталних друштвених, економских и социјалних промјена.⁵

У проблему званом малољетнички криминалитет породица се никако не може оставити по страни. Одувијек се сматрало да су породица и школа два највећа пријатеља дјетета – малољетника, те да од њиховог односа према њему зависи и његов каснији однос према породици, али и друштву. У ове двије институције малољетник стиче обавезу да поштује основне људске и животне вриједности, те је њихов утицај на његов психосоцијални развој кључна карика. С друге стране, друштво треба свим групацијама малољетника да обезбиједи приступ школама, јер пракса показује да у групи малољетничких преступника највише има оних који не похађају школу и оних који је нередовно похађају. Јако је важно да породица и школа међусобно комуницирају и уочавају проблем на вријеме, односно да проналазе начин за његово рјешавање.

Друштвена средина је често извор лошег утицаја на развој малољетника. Али, правило је да „лоше друштво” лакше манипулише малољетником уколико он има лошије породично, али и школско васпитање. С друге стране, успјешно и квалитетно васпитање подразумијева и заштиту од утицаја лоше друштвене средине. Понекад, лоши утицаји друштвене средине могу да превладају добро породично и школско васпитање, те да се недозвољена понашања јављају и код овакве популације малољетника.

Циљ откривања и сузбијања малољетничког криминалитета је да се малољетни извршилац кривичног дјела одврати од незаконитих радњи како не би постао друштвено штетни извршилац кривичних дјела, а поготово професионални извршилац-повратник. С тим у вези, поставља се питање како откривати малољетнички криминалитет и његове извршиоце. Правовремено и ефикасно откривање криминалних активности малољетника не значи само “ефикасну заштиту друштва од његових незаконитих поступака”, већ и могућност за предузимање адекватних мјера како би се млада особа вратила у нормалне друштвене токове и наставила са непорочним начином живота у својој локалној заједници. Аналогно томе, брзо и успјешно откривање кривичних дјела малољетника је посао од посебног друштвеног значаја у који би требао да буде укључен шири број друштвених субјеката с циљем да се сузбију и спријече ове немиле друштвене појаве.

Учесници у поступку који долазе у контакт с малољетним извршиоцима кривичних дјела, а посебно они по линијској методи рада, морали би да уложе више напора како би разумјели друштвене и индивидуалне процесе који су утицали на формирање младе личности и да имају више разумијевања за њихово делинквентно понашање, њихове жеље и потребе, услове и узроке који су их довели у такво стање.

чешће чине имовинске деликте и број насилних кривичних дјела је нижи него у неким другим срединама. Види Н. Доронтић, „Савремени модели рада с малољетним преступницима“, тематски научни скуп „Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања младих“, Бања Лука, 2008, 365-387.

⁵ Медији у Босни и Херцеговини шаљу три доминантне поруке о малољетничком преступништву: малољетничко преступништво је у сталном порасту и не можемо га контролисати; малољетници у сукобу са законом су изразито окрутни и по својој природи зли и малољетни преступници представљају велику и стално растућу пријетњу нашем друштву. Видјети *Одговорност медија за превенцију малољетничког преступништва*, Збирка ауторских текстова, “Медиацентар”, Сарајево, 2009. (<http://www.media.ba/mcsonline/bs/tekst/istravanje-mediji-o-maloljetnicima-u-sukobu-sa-zakon-om>, 24. август 2011).

Криминалиста у оваквим ситуацијама мора да прихвати улогу родитеља и педагога, савјетника и учитеља, уважавајући принципе социјалне функције своје професије, под условом да има намјеру да младу личност врати на пут друштвено пожељног понашања.

Велики допринос развоју института повлашћеног положаја малољетника у кривичним законодавствима дали су и стандарди које су утврдиле Уједињене нације. Најзначајнији допринос развоју глобалних стандарда у овој области дала је Конвенција о правима дјетета (1989), која је први свеобухватни документ којим се гарантују права дјетета у свим сегментима живота и један од ријетких инструмената који је прихваћен на глобалном плану. Конвенција детаљно третира политичка, грађанска, економска, социјална и културна права из перспективе дјетета и свакако је један од разлога за прилагођавање кривичног законодавства као вида заштите дјецe и омладине. Нарочита пажња у овом документу посвећена је правима дјецe која су дошла у сукоб са законом, наглашена је потреба да се према њима поступа као према равноправним људским бићима, што укључује напуштање ригидног *parens patriae* односа који ограничава њихове могућности да изразе своје мишљење и учествују у свим активностима које се тичу њиховог живота.⁶

У том контексту, и савремени кривични поступак према малољетницима претрпио је значајне трансформације, полазећи, прије свега, од чињенице да су у њега унесена нова научна сазнања, до којих се дошло у проучавању личности малољетника. Корјените промјене претрпјела су нека основна начела кривичног поступка (нпр. начело јавности, раздвојености функције истраге и суђења), која су подређена основном циљу - заштити личности малољетника. Кривични поступак према малољетницима добија посебну важност и због посебних начина на који се рјешава одговорност малољетника, што се, на одређени начин, манифестује и кроз поступак у коме се та одговорност иначе и утврђује. На тај начин овај поступак се, уз настојање да сачува основне одлике кривичног поступка уопште, захваљујући новим научним сазнањима и могућностима њихове реализације, истовремено прилагођавао личности малољетника. С овим се паралелно мијењао и циљ овог поступка, у коме није ријеч само о традиционалном прикупљању чињеница и доказа о кривичном дјелу. Тако и циљ постаје двострук: треба прикупити чињенице о кривичном дјелу, али, у складу с општеусвојеним схватањима, прикупљајући податке о личности - објаснити кривично дјело, наћи његове дубље разлоге.⁷ Сврха суђења малољетнику не представља искључиво тражење одговора на одређена питања (да ли је извршено кривично дјело, ко га је извршио, те да ли на извршиоца могу да се примјене кривичноправне санкције); суђење малољетнику се огледа, прије свега, у тражењу најпогоднијих мјера за његову позитивну социјалну интеграцију.⁸

⁶ У својој докторској дисертацији „Делинквенција дјецe и малољетника“ (Београд, 1999), као и у монографији која у око двије трећине текста представља прерађену докторску дисертацију „Малољетници као учиниоци и као жртве кривичних дјела“ (Београд, 2003), Милан Шкулић пише о три основна модела поступка према малољетницима: 1) протективном (заштитничком), 2) моделу правичности, односно правосудном моделу, те 3) корпоративном моделу (моделу алтернативног поступања). Већина других аутора у Србији је, уз одређене варијанте, прихватила такву сада већ застарјелу подјелу модела поступка према малољетницима. Како је та подјела у савременом кривичном праву за малољетнике већ увелико превазиђена, износе се основни модели поступка према малољетницима у упоредном праву, који се свде на неколико типичних, односно према одговарајућим обиљежјима типизираних модела, гдје спадају: заштитнички модел, правосудни модел, модификовани правосудни модел, партиципативни модел, модел контроле делинквенције и корпоративни модел. Види М. Шкулић, (2011), 96 и 97.

⁷ Перић, (1975), 111.

⁸ Сијерчић-Чолић, (2008, књига друга), 181.

Прописивањем материјалноправних и процесноправних одредби за ову категорију учинилаца кривичних дјела држава даје на знање да их издваја од осталих (пунољетних) учинилаца кривичних дјела. Таква криминална политика полази и од става да су то још увијек недовољно изграђене личности на које се може позитивно утицати, односно да се стрпљивим радом и преваспитањем малољетник може измијенити, те вратити на пут друштвено прихватљивог понашања. Због тога се посебан значај даје испитивању личности малољетника, прилика у којима он живи, као и ранијег понашања. Код испитивања личности малољетника кључно је испитати да ли је такво понашање већ дио његове структуре личности или се ради о изразу фрустрација због неприлагођености друштву.

Због свих посебности учинилаца ових кривичних дјела, јединствен став и теорије и праксе јесте да код изрицања кривичне санкције према малољетнику превагу треба дати мјерама које ће водити васпитању, преваспитању и социјализацији малољетника и које ће садржавати што мање елемената принуде. Међутим, у одређеним случајевима немогуће је избјећи и изрицање заводских мјера као и казне малољетничког затвора, јер понекад само изрицањем таквих мјера може да се очекује да ће се малољетник поправити.

У оквиру система кривичних санкција које се примјењују у сузбијању малољетничког криминалитета најзначајнију улогу имају васпитне мјере. Васпитне мјере су врста кривичних санкција које се примјењују према малољетним учиниоцима кривичних дјела, изузетно и према млађим пунољетним лицима, а оријентисане су на њихово васпитање, поправљање и правилан развој, чиме се боље остварује сврха казнене политике него самом казном. Васпитне мјере су се као кривичне санкције појавиле у кривичном законодавству крајем XIX и почетком XX вијека, али су своју пуну афирмацију добиле у другој половини XX вијека. Данас су оне постале основне кривичне санкције за малољетнике. Саме васпитне мјере би се могле посматрати као посебне кривичне санкције које се изричу малољетним учиниоцима кривичних дјела, гдје се при њиховом изрицању нарочито мора водити рачуна о личности малољетника и потребама његовог васпитања, односно преваспитања. Васпитни циљ мора остати примаран и он као такав управо и разграничава малољетничко кривично право од кривичног права према пунољетним лицима. Прихватање доминације васпитног циља малољетничког кривичног права, никако не подразумијева аутоматско потискивање превенције у други план. Штавише, у оквиру васпитног дјеловања треба да ојачају превентивна настојања која би младе људе одвратила од криминалитета.⁹ Ако је хуманизам циљ и мјера развоја друштва, онда превенција мора да има доминантну улогу, а репресија да се сведе на неопходни минимум, довољан да буде инструмент ефикасне одбране.

Мјере ванинституционалног карактера су окосница политике сузбијања малољетничког криминалитета, те их, сходно томе, предвиђају савремена законодавства. Овим мјерама се жели малољетнику осигурати преваспитање, као и даљи исправан развој личности. Преваспитавање се предузима и спроводи након делинквентног понашања (*post delictum*), изрицањем прописаних васпитних мјера ванинституционалног или институционалног карактера и спроводе га, по правилу, у породици органи старатељства или, у одговарајућим васпитним установама, лица која су за то стручно оспособљена. Мјере ванинституционалног карактера омогућавају ресоцијализацију малољетника као учиниоца кривичног дјела без његове институционализације и одвајања из уобичајене животне средине. Сматра се да је

⁹ Е. Ивичевић, „Је ли њемачко кривично право још савремено?“, *Хрватски љетопис за кривично право и праксу*, Загреб, 2/2002, 578.

социјализација малољетника најбоља уколико се одвија на слободи, у кругу породице, школе, пријатеља.

Поред васпитних мјера, према малољетним учиниоцима кривичних дјела се примјењују и мјере безбједности, а у одређеним случајевима и посебна врста казне – казна малољетничког затвора. Ова се казна може изрећи само старијем малољетнику као учиниоцу тешког кривичног дјела.

Уношење васпитних препорука у кривично законодавство БиХ одражава жељу и потребу друштва да на криминогено понашање малољетника дјелује вансудским облицима интервенције, изузев у случајевима кад преваспитавање малољетних извршилаца кривичних дјела не може да се оствари друкчије осим изрицањем кривичноправних санкција или кад то захтијева тежина извршеног кривичног дјела. Законодавац је такође, уношењем одредаба о васпитним препорукама, поред наглашене потребе да реакција друштва на делинквенцију младих буде различита од реакције на криминалитет одраслих, настојао да изнађе алтернативна рјешења класичним кривичноправним мјерама, уз стварање одређених претпоставки за отклањање могућих штетних посљедица због примјене кривичних санкција према малољетним извршиоцима кривичних дјела. Васпитним препорукама, као алтернативним облицима друштвене реакције на криминалитет малољетника, законодавац је, исто тако, испољио и намјеру да се њиховим изрицањем и примјеном избјегне стигматизација малољетника који је извршио лакше кривично дјело и онемогући повратни негативни утицај провођења кривичног поступка на личност малољетника. Примјена васпитних препорука носи и јасну поруку да благовремено спречавање малољетничке делинквенције представља најсврхисходнији начин колико заустављања рецидивизма, толико и превентивног дјеловања на малољетника да више не чини кривично дјело.

2. ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Прелиминарно одређење предмета истраживања: предмет истраживања је примјена васпитних мјера, односно њихово регулисање (прописивање, изрицање и извршење) у савременом кривичном законодавству Републике Српске. У вријеме писања овог рада у Републици Српској је донесен нови Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку, који је ступио на снагу 1. јануара 2011. године. Наведени период је свакако прекратак за оцјену његове практичне реализације. Осим објективних тешкоћа које се неминовно јављају када се уносе значајније промјене у криминалну политику, нужно постоје и субјективни отпори и сумње према новим институтима. Све то отежава да се сагледа реална слика новијих рјешења, а посебно да се открију њихове слабости. Ипак, и овај кратак период примјене новог кривичног законодавства о малољетницима пружа бар могућност да се формира слика о формама судског реаговања на њихово криминално понашање. Осим тога, прихваћена рјешења, како из материјалног кривичног права, тако и из кривичног поступка, изазваће и за ово вријеме одређене дилеме у судској пракси и наметнути потребу њиховог рјешавања, прецизнијег формулисања или пак њихове допуне. Сам наслов тезе одређује предмет истраживања: *васпитне мјере као средство у сузбијању криминалитета малољетника*.

У раду ћемо размотрити правни положај малољетних учинилаца кривичних дјела и њихово судовање пред надлежним правосудним органима у Републици Српској, упоредити рјешења неких најважнијих питања с препорукама садржаним у међународним документима Уједињених нација као што су *The United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules, 1985)*, *Convention on the Rights of the Children (1989)*, *The United Nations Guidelines for the*

Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines, 1990.) и *United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty (La Habana Rules, 1990)*, те утврдити у којој мјери су малољетничко кривично право и правосуђе усклађени са стандардима из постојећих међународних аката, прије свега са Стандардним минималним правилима за примјену судских поступака према малољетницима (тзв. Пекиншка правила).

Теоријско одређење предмета истраживања: постоје бројне дефиниције васпитних мјера. За потребе овог истраживања користићемо дефиницију по којој су васпитне мјере врста кривичних санкција које се примјењују према малољетним учиниоцима кривичних дјела, изузетно према млађим пунољетним лицима, а оријентисане су на њихово васпитање, поправљање и правилан развој. Њима се боље него казнама остварује сврха казнене политике.

Кључни појмови који ће преовладавати у овом истраживању су: „посебна правила“, „малољетничко правосуђе“, „малољетник“, „млађе пунољетно лице“, „дјеца у сукобу са законом“, „тужилац за малољетнике“, „судија за малољетнике“, „стручни савјетници“ суда и тужилаштва, „орган старатељства“, „центар за социјални рад“, „социјална анамнеза“, „ментални развој“, „когнитивни развој“, „физички развој“, „осјетљива група дјеце“, „васпитне препоруке“, „медијација“, „припремни поступак“, „прихватилиште за дјецу и малољетнике“, „ресоцијализација“, „рехабилитација“ и „реинтеграција“. Њихово значење дато је у члану 12 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку.

„Посебна правила“ се односе на уређење система малољетничког правосуђа који чине бројне компоненте: лица која су у њега укључена, начин на који раде, процедуре, објекти итд. Аспекти провођења малољетничког правосуђа односе се и на начин на који полицијски орган дјецу лишава слободе; како се дјеца испитују; начин поступања тужилаца, судија и бранилаца; начин на који судије доносе и изричу санкције и друге мјере; начин на који особље у институцијама проводи третман, смјештај, образовање, рекреативне и безбједносне услове у институцијама, као и програме рехабилитације и реинтеграције.

Израз „малољетничко правосуђе“ означава правосудни систем успостављен за дјецу за коју постоје основи сумње да су учинила неко кривично дјело и на општи начин дефинише заштиту и промовише права дјетета на праведан третман.

„Малољетник“ је дијете или млада особа са којом се према важећим правним системима, сходно учињеном дјелу, може поступати на начин који се разликује од начина на који се поступа с одраслим особама.

„Млађе пунољетно лице“ је лице које је навршило 18, а није навршило 21 годину живота и чији развој није на том нивоу да би се могло сматрати пунољетним лицем.

„Дјеца у сукобу са законом“ је термин који показује да су дјеца у контакту са кривичноправним системом због тога што су осумњичена, оптужена или осуђена за кривично дјело. „Млади у сукобу са законом“ је алтернативни термин којим могу бити обухваћена и млађа пунољетна лица, јер ријеч „млади“ нема јасно одређену добну границу.

„Малољетни учинилац кривичног дјела, малољетник у сукобу са законом и малољетни преступник“ су изрази који се односе на малољетника без обзира на то да ли је он осумњичен, оптужен или осуђен за кривично дјело.

„Тужилац за малољетнике“ је тужилац који посједује афинитет за рад с дјецом и специјална знања о правима дјетета и преступништву младих, као и друга знања и вјештине које га чине компетентним за рад на случајевима малољетничког преступништва.

„Судија за малолетнике“ је судија који посједује афинитет за рад с дјецом и специјална знања из области права дјетета и преступништва младих, као и друга знања и вјештине које га чине компетентним за рад на случајевима малолетничког преступништва.

„Стручни савјетници“ суда и тужилаштва су социјални педагози – дефектолози, социјални радници, специјални педагози – дефектолози и психолози који имају активну улогу у предметима малолетничког преступништва: дају стручно мишљење, прикупљају потребне податке, воде евиденције и обављају друге послове по налогу тужиоца или судије.

„Орган старатељства“ је центар за социјални рад, а гдје нема центра за социјални рад, одговарајућа општинска служба социјалне заштите која има иста права и дужности у спречавању друштвено неприхватљивог понашања дјеце која су у сукобу са законом.

„Центар за социјални рад“ је орган старатељства и социјалне заштите.

„Социјална анамнеза“ представља налаз и мишљење које социјални радник доставља на захтјев тужиоца или судије и она садржи податке о идентитету и личности малолетника, разлоге због којих је дошло до прикупљања података, анализу прикупљених података, податке о породици, социјалну дијагнозу и прогнозу, као и приједлог мјера које треба предузети.

„Ментални развој” се односи на промјене у менталном функционисању од момента оживљавања фетуса до смрти јединке, или неки дио тих промјена. Ментални развој последица је учења и сазријевања, с тим што на ранијим узрастима преовладава сазријевање, а на старијим учење.

„Когнитивни развој” подразумијева психички процес којим личност постаје свјесна чињеница из своје спољашње и дјелимично унутрашње стварности. Одвија се кроз перцепцију, пажњу, расуђивање, меморисање и репродукцију опаженог.

„Физички развој” појединца означава степен усклађености висине, тежине и других физичко-физиолошких карактеристика појединца с утврђеним нормама за циљани узраст.

„Осјетљива група дјеце“ подразумијева дјецу којој треба обезбиједити посебан третман, активности и мјере заштите, као што су дјеца у сукобу са законом, бескућници, дјеца без родитеља, дјеца са посебним потребама, дјеца припадника мањина, имиграната итд.

„Васпитне препоруке“ представљају облик алтернативних мјера које тужиоци или судије, на основу принципа опортунитета, примјењују према малолетном учиниоцу кривичног дјела, вршећи тако скретање (диверзију) с уобичајеног кривичног поступка.

„Медијација“ је процес посредовања у коме неутрално треће лице (медијатор) помаже жртви и учиниоцу кривичног дјела да кроз комуникацију постигну обострано прихватљиво рјешење спора.

„Припремни поступак“ обухвата активности које предузимају тужилац или овлашћено службено лица у складу с овим законом, укључујући прикупљање и чување изјава и доказа.

„Прихватилиште за дјецу и малолетнике“ је установа социјалне заштите чији је основни задатак прихват, привремено збрињавање и опсервација, а у коју малолетни учинилац кривичног дјела може бити смјештен по одлуци суда умјесто притвора.

„Ресоцијализација“ означава процес који подразумијева предузимање систематске, планске и организоване активности друштва с циљем да се малолетника оспособи да убудуће поштује друштвене норме и правила како више не би долазио у сукоб са законом и како би постао користан члан друштвене заједнице.

„Рехабилитација“ означава престанак свих негативних, штетних дејстава која наступају као посљедица кривичне одлуке, односно осуде, тако да се малољетнику омогућава потпуна реинтеграција и повратак у друштво.

„Реинтеграција“ означава потпуно укључивање малољетника у живот као пуноправног, равноправног члана друштвене заједнице тако да ужива статус неосуђиваности, а тиме и сва права као други пуноправни грађани. Кривично дјело малољетника се заборавља, а у службеној евиденцији се не спомиње његов судски третман и осуђиваност.

Операционално одређење предмета истраживања. Предмет истраживања је, према изложеном, усмјерен на васпитне мјере као средство у сузбијању криминалитета малољетника. Реалне димензије садржаја предмета истраживања биле би, према томе, одређене слjedeћим дијеловима предмета: (1) појам и карактеристике малољетничког криминалитета, (2) карактеристике малољетничког кривичног права, (3) појам и карактеристике малољетничких кривичних санкција, (4) васпитне мјере и васпитне препоруке, (5) мјере упозорења и усмјеравања, (6) мјере појачаног надзора, (7) заводске васпитне мјере, (8) примјена васпитних мјера према пунољетним лицима, (9) статистички подаци о малољетничкој делинквенцији у Републици Српској, с посебним освртом на изрицање васпитних мјера и (10) закључна разматрања с приједлогом мјера.

Временско одређење. Истраживање се врши за период од 2000. до 2010. године. Оно обухвата период у коме је донесено ново кривично законодавство Републике Српске (Кривични закон и Закон о кривичном поступку 2003. године као и Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске 2010. године). Ово временско одређење предмета истраживања у потпуности задовољава могућност успјешног сагледавања стања и проблема у вези с малољетничком делинквенцијом, а на основу података који су доступни и који се организовано прате.

Просторно одређење. У ужем смислу, радом је обухваћена територија Републике Српске, односно Босна и Херцеговина, а у ширем смислу компарирани су и неке друге државе, сагледавајући њихова искуства и сазнања о третираној проблематици.

Теоријско одређење истраживања засновано је на интердисциплинарном становишту кривичноправних наука.

У погледу *дисциплинарног одређења* предмет истраживања је развој, праћење, превенција и прогноза малољетничке делинквенције, као и развој саме личности малољетног делинквента, што изискују мултидисциплинаран научно-стручни приступ. На појаву малољетничке делинквенције, прије свега, утичу односи у породици. Несрећени породични односи се, по правилу, негативно одражавају на психички развој малољетне личности, на њено понашање, на њене вриједносне ставове и однос према друштвеној заједници у цјелини, због чега долази до антисоцијалног и асоцијалног понашања и стварања негативних навика.

3. ЦИЉ И МЕТОД РАДА

Сваки рад покушава да допринесе науци и да одређене смјернице дисциплине у којој проналази смисао свог постојања. С обзиром на то да се ради о карактеристичној популацији учинилаца кривичног дјела, али и специфичном начину вођења поступка према њима, јавља се потреба да се проблему приђе крајње прагматично.

Циљ овог рада је: а) сагледавање општег стања у ефикасности извршења васпитних мјера; б) указивање на основне проблеме који су се јавили у практичној

реализацији одговарајућих законских одредаба и в) сугерисање рјешења која изгледају најоправданија с аспекта циљева криминалне политике према овој категорији делинквената или да се учине приједлози за одговарајуће измјене у закону.

Предмет истраживања ове дисертације захтијева анализу метода, начина на које се прилази предмету рада и који су усмјерени на постизање његовог циља.

У погледу овога рада неспоран је *нормативни метод* који служи за анализу појмова који се налазе у прописима, али не у правцу сувог препричавања текстова него као покушај да се сагледа да ли су прописи ефикасни или не, каква је њихова садржина, природа и улога.

Компаративни метод се сам по себи намеће као неопходан, јер је најпогоднији за откривање стварних и привидних сличности и разлика у разним кривичним законодавствима.

Статистички метод ће бити коришћен у раду како би нам на ваљан начин пружио праву слику реалног стања малољетничког криминалитета и ефикасност политике гоњења и казнене политике судова, односно пружио слику о распрострањености малољетничке делинквенције.

Позитивноправни, као и *логичкоправни метод*, ће нам служити да сагледамо тзв. позитивности права, логичке стране правних норми, а *социолошки метод* како би на прави начин покушали да објаснимо појаву малољетничког криминалитета у друштву, односно помогнемо у трагању за генезом малољетничке делинквенције.

При утврђивању тренда неке појаве потребно је обухватити што дужи временски период како би се избјегао могући утицај краћих временских варијација. Зато ћемо, гдје је год могуће, дати податке за посљедњих десет година. Анализа процеса ресоцијализације малољетних делинквената за наведени период обухвата цјелокупну популацију лица према којима су примијењене васпитне мјере.

На основу постојеће домаће и иностране литературе, резултата других истраживања, домаћег законодавства, као и на основу других одговарајућих података, настојаћемо да поткријепимо, а унеколико и проширимо, досадашња сазнања из проблематике спречавања и сузбијања криминалитета малољетника, односно о ефикасности примјене васпитних мјера.

При писању рада аутор ће користити објављену праксу судова у Босни и Херцеговини и унесени у рад оно што, по његовој оцјени, заслужује да буде узето у обзир. Најзад, због повезаности кривичног законодавства с условима и односима који постоје у друштвеној заједници гдје се примјењују, већина питања у овом раду разматрана је и у свјетлости садашњег степена развоја друштвеног уређења у Босни и Херцеговини.

4. НАУЧНА И ДРУШТВЕНА ОПРАВДАНОСТ РАДА

Сагледавање проблематике примјене васпитних мјера у борби против малољетничког криминалитета је, само по себи, изузетно друштвено оправдано, јер се ради о не малом проблему који у посљедње вријеме потреса сва друштва, па чак и она која су економски напредна. Пронићи, односно покушати пронићи у генезу малољетничког криминалитета није нимало лак посао, јер више и није правило да су оваква понашања оличење несређених, како породичних тако и друштвених прилика. Шта се то јавља у личности малољетника што га тјера да крене деструктивним путем удаљавајући се од социјално прихватљивог понашања – питање је које већ дуго занима научну јавност, али и обичан свијет.

И раније је ова популација становништва била позната по вршењу кривичних дјела, али задњих година, поред пораста самих кривичних дјела која врше, посебно

забрињава безобзирност коју ови извршиоци показују приликом чињења кривичних дјела. Јако је важно да сама наука покуша проћи који су то социјални, дакле спољни фактори који подстичу малољетника на овакав облик понашања, али се ни у ком случају не смију занемарити ни субјективни, унутрашњи узроци који имају битан одраз на личност, а самим тим и на њено понашање.

Такође је интересантно да се покуша научно објаснити зашто одређено малољетно лице са истим спољним и сличним унутрашњим факторима крене путем друштвено неприхватљивог понашања, а опет други малољетници под истим или сличним условима живота не прихватају преступничко понашање. Све су то питања интересантна за научну јавност али и за само друштво, јер без „здраве” популације младих тешко да ће се изградити „здрavo” друштво.

Постојање, распрострањеност, тренд, мјесто и улога раније наведених фактора изискују одговоре на питања о стању, етиологији, феноменологији и превенцији малољетничког криминалитета у нашим условима. Као дио свјетске заједнице и Босне и Херцеговине, Република Српска представља поприште глобалних процеса, али не свих, јер су многи од њих били на овај или онај начин ублажени, док су неки опет мимоишли ову земљу. Утицај и рефлексија савремених трендова малољетничког криминалитета и њему идентичних појава на нашим просторима није довољно истражен феномен који, по природи ствари, захтијева бројна научно-стручна истраживања која би, засигурно, освијетлила аспекте малољетничког криминалитета и друштвено недозвољеног понашања младих кроз призму савремених схватања ове, по много чему, специфичне проблематике.

5. ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

У контексту овога рада постављамо сљедеће узрочно повезане тезе:

ОСНОВНА (ОПШТА) ХИПОТЕЗА

Малољетнички криминалитет је друштвена појава, како по условљености, тако и нарочито по стварним и могућим импликацијама.

ПРВА ПОСЕБНА ХИПОТЕЗА

У оквиру друштвене активности на спречавању малољетничког криминалитета, примјена васпитних мјера представља најрационалнију друштвену дјелатност, те због тога треба и да постане основни вид друштвене борбе против те појаве.

ДРУГА ПОСЕБНА ХИПОТЕЗА

Криминалитет младих има и своја специфична обиљежја, како с аспекта етиологије и феноменологије, тако и у домену друштвеног реаговања, укључујући и третман малољетних извршилаца кривичних дјела. Ова обиљежја су условљена биопсихолошким специфичностима младих и њиховим статусом у конкретној друштвеној заједници

ТРЕЋА ПОСЕБНА ХИПОТЕЗА

Закон о заштити и поступању с дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске даје значајан допринос осавремењавању и унапређењу

система санкционисања криминалитета малољетника. Обједињавањем свих сегмената кривичноправног положаја малољетника у једну цјелину омогућава се и боља усклађеност, повезаност и значајнија функционалност рјешења из области извршења.

ЧЕТВРТА ПОСЕБНА ХИПОТЕЗА

Хуманистички приступ у развијању друштвене превенције постаје основни циљ свих законодавних реформи у савременим државама. На терену кривичноправне реакције долази до увођења алтернативних мјера које доводе до скретања кривичног поступка према малољетницима. Ове парапеналне мјере представљају средство којим се остварују циљеви у сузбијању малољетничке делинквенције и од којег се много очекује. Уз то, алтернативне (диверзионе) мјере треба посматрати као резултат дјеловања једног ширег покрета у савременим друштвима којим се жели ограничити право државним органима да воде кривични поступак и изричу традиционалне репресивне санкције. Увођењем алтернативних мјера омогућено је остварење више циљева: заштита друштвеног интереса и заштита интереса малољетног учиниоца, те заштита интереса жртве кривичног дјела.

ГЛАВА ПРВА

ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ МАЛОЉЕТНИЧКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

1. УВОД

Проблеми делинквенције младих изазивају изузетну пажњу не само у нас него и у другим земљама. Стање и састав малољетничког криминалитета, као и сва кретања на овом осјетљивом друштвеном подручју, будно се прате, јер представљају значајан индикатор стања у друштву, нарочито са становишта поремећаја и недостатака у породичној, образовној, васпитној, културној и социјалној сфери. Стога се ове појаве веома пажљиво прате и у Републици Српској, са жељом да се и на том подручју постигну резултати који одговарају социјалним и економским приликама у нас, да се искоријене узроци и услови који погађају младе. С друге стране, карактер и специфичности друштвеног уређења у Републици Српској, као и ангажованост свих друштвених снага у том правцу, отварају могућности да се овој проблематици приђе свестрано, координирано и свеобухватно, онако како она, по својој социјалној и политичкој суштини и друштвеним посљедицама, и заслужује.¹⁰

Иначе, дужност државе Босне и Херцеговине је да унаприједи положај младих. Та дужност се не исцрпљује једнократно, већ се ради о сталном настојању да се стварају све бољи услови - социјални, културни, васпитни, материјални и други – који ће омогућити активно учешће младих у друштвеном животу. У том контексту, заједнице европских земаља, како Савјет Европе тако и Европска унија, већ неколико деценија препознају посебно мјесто младих у друштву, а посебно значајну улогу младих виде у изградњи демократског и цивилног усмјерења.

Савјет Европе је питање активног учешћа младих у друштву ставио себи у задатак као приоритет у раду још 1971. године, када је начело заједничке управе преузето из декларације Савјета министара. Тако Савјет Европе већ више од тридесет година представља једину међународну организацију која примјењује систем заједничке управе на подручју које се тиче младих. У том систему доношење одлука укључује представнике организација младих који раде заједно с представницима влада, те се заједнички формулисани приједлози политике и програми упућују на одлучивање Савјету министара.

Савјет Европе је поново подстакнуо европске државе да размишљају о активном учешћу младих 1985. године, када је у Стразбуру одржана Прва конференција европских министара одговорних за младе на тему „Учешће младих“. Слиједом тада зацртане политике, Савјет Европе је 1992. године прихватио Европску повељу о учешћу младих у животу општина и регија, која представља стални подстицај државама чланицама да развијају услове и стварају структуре које ће младе укључити при доношењу одлука већ на локалном нивоу, а на начелима уважавања и партнерства.

Европска унија је, одређујући усмјерење своје политике према младима, која слиједи из документа Европске комисије „Бијела књига – Нови подстицаји за европске

¹⁰ Колико озбиљно треба схватити малољетничку делинквенцију можда најбоље илуструје податак који наводи *Mednick* (1990. године), а то је да је око 80 одсто криминалаца своју криминалну каријеру започело прије осамнаесте године живота, затим да велики број стручњака процјењује да је тзв. тамни број малољетничке делинквенције од три до десет пута већи од познатог броја случајева и да рецидивизам малољетних делинквената у појединим земљама прелази 70 одсто (види Б. Милосављевић, *Практикум: увод у социјалну патологију*, Филозофски факултет, Бања Лука, 2007).

младе“, установила тзв. прилагодљиву методу координације као начин подстицања сарадње тако да она „дефинише приоритетне теме, поставља заједничке циљеве и смјернице, осигурава механизме праћења и укључује механизме савјетовања с младима“. Сам процес израде и доношења Бијеле књиге провођен је уз афирмацију учешћа младих кроз национална и међународна савјетовања.

На Шестој конференцији европских министара одговорних за младе (која је одржана од 7. до 9. новембра 2002. године у Солуну, у Грчкој) донесене су политичке смјернице за рад Савјета Европе, али и држава чланица, од којих је међу приоритетима истакнута „промоција активног права грађанства, учешће у друштву и плуралистичке демократије“ као једна од три теме која се мора наћи у средишту политике према младима. Стога и завршна изјава министара („Декларација конференције“) у том смислу одређује једну од битних смјерница политике према младима: „Политика према младима посебно мора: '... 2.4. осигурати услове који ће омогућити активно учешћу младих људи у доношењу одлука које се односе на њих, те их охрабривати да се ангажују у животу заједнице“.¹¹

2. ЕВОЛУЦИЈА КРИВИЧНОПРАВНОГ СТАТУСА МАЛОЉЕТНИКА

Малољетни учиниоци кривичних дјела одавно имају посебан статус. Разлог за то треба тражити у старосном добу у коме се налазе ова лица, а које је испуњено многобројним и непрестаним промјенама, добу које је прожето њиховим биолошким и психолошким, односно социјалним сазријевањем, а то све захтијева и прилагођавање мјера кривичног права таквом узрасту.¹² Наравно, све ово у тежњи да се њихово криминално понашање спријечи у коријену, с обзиром на то да од тога умногоме зависи и њихов будући живот.¹³

Да ли су дјеца и малољетници увијек сматрани посебним? Да ли свако друштво ствара законе само за дјецу и малољетнике? Генерално говорећи, одговор на оба питања јесте потврдан, али с неким изузецима.¹⁴

2.1. Ране забране у понашању малољетника

Идеја о посебном статусу дјеце није нова. Историјски, друштва су генерално дјецу сматрала друкчијим од одраслих. Зато су законске забране у понашању малољетника постојале вјековима уназад.

Доказе о постојању рђавог понашања младих налазимо у давној прошлости: стари Сумерци су предвиђали скору пропаст свијета на основу пораста друштвено

¹¹ Опширније на www.kcm.hr/default.asp?mode=notice&id=311, 30. децембар 2011. године.

¹² Јовашевић, (2010), 16.

¹³ Чејовић, (2008), 492.

¹⁴ “Старицу полили бензином и запалили”, “Малољетник убио дјечака у трамвају”; “Млади лопови покрали старце”; “Л.А. (16) четири пута ножем избо тридесетпетогодишњака”, “Ц.Н. (15) напао ножем другог малољетника”, “Мајка сумња у проституцију кћерке”; “Ученица у паклу криминала и дроге”, “Назиф Ж. доводио ученике у подрум и блуднично над њима”... Ово су само неки наслови из босанскохерцеговачких медија у последње двије-три године у којима се говори о конкретним злочинима и прекршајима малољетника или, пак, о злочинима одраслих над дјецом. Према добро урађеном истраживању Медијцентра Сарајево, обављеном прије неколико година, од шест најзначајнијих дневних и три седмичне новине у Босни и Херцеговини, “дневне новине у просјеку скоро сваки дан, или сваки други дан, објављују текстове о малољетницима у сукобу са законом”, у правилу у форми вијести, док “седмични медији увелико занемарују овај друштвени проблем и углавном о њему не пишу” (видјети Медијцентар, август 2005. <http://www.media.ba/mcsonline/bs/node/2295/pdf> и такође <http://www.media.ba/mcsonline/bs/tekst/istrazivanje-mediji-o-maloljetnicima-u-sukobu-sa-zakonom>, 30. децембар 2011. године.

неприхватљивог понашања младих.¹⁵ Млади су кажњавани веома сурово: стари Кинези су примјењивали оштре казне за малолетне учиниоце какве неподопштине, а граница кривичне одговорности је била седам година.¹⁶

Још у периоду старог римског права општеприхваћено је начело да малолетници не могу бити субјекти кривичне одговорности због своје психичке неразвијености и неспособности да оцијене морални значај учињеног кривичног дјела. Ово право је у доба Јустинијана разликовало више категорија малолетника.

Хамурабијев закон (the Code of Hammuraby) је најстарији познати скуп писаних закона. Примјењиван је у Вавилону од 1792. до 1750. године прије нове ере. Садржавао је 281 правило за Царство, а у сваком су постојале посебне казне. Многа правила су прописивала неколико казни, примјењујући правило „око за око, зуб за зуб“ (eng. *an eye for an eye, a tooth for a tooth*). Једно правило је било посебно намијењено дјечи која нису слушала родитеље: „Ако син истуче оца, он је могао да му одсјече руке“.

Закон је установио посебан сет правила за усвојену дјецу. Усвојеној дјечи која су негирала родитељство породице која их је усвојила могли су да одсјеку језик; ако су их морали вратити биолошким родитељима - могли су им извадити очи.

Стара Грчка покрива период између VI и III вијека прије нове ере, кад је лоше понашање малолетника био озбиљан проблем. Грци су дали одговор на питање делинквенције тиме што су усвојили законе који су родитеље сматрали одговорним за понашање њихове дјеце. То су били први закони о одговорности родитеља које су Грци спроводили на сљедећи начин:

„Једне вечери **Ктесијас** и његови пријатељи су се напили и напали **Аристона** кад је он ишао кући преко пијаце. Жртва (**Аристон**) је оптужио оца свог нападача, човјека званог **Конон**, на основу сљедеће информације: 'Прво су растргли мој капут, а онда оборивши ме и гурнувши ме у блато, ударали су ме тако јако да су ми расјекли усну и изазвали затварање ока. Оставили су ме у таквом јадном стању и нисам могао ни устати нити прозборити ни ријеч. Док сам тако лежао тамо, чуо сам како добацују многе погрдне коментаре, који су били тако нападни да бих се сада згрозио када бих их поновио у вашем присуству. Рећи ћу вам за једну индикацију на **Ктесиасову** дрскост и испитану чињеницу да је он био покретач читаве афере. Почео је да имитира звук пјесме која се изводи на борби пијетлова када се однесе побједа, док су га његови другови охрабривали да покреће лактове као да су они побједници. Након тога су ме подигли неки пролазници, а моји нападачи су однијели мој капут“.¹⁷

Конона су сматрали кривим и казнили га за злочин који је учинио његов син. Напад на **Аристона** није био изоловани инцидент. Ако би се данашња дефиниција напада користила за понашање дјеце у античкој Грчкој, рекли би да је грчко друштво било пуно адолесцената које бисмо назвали „делинквентима психопатама“ - момци који не осјећају кривицу, нити кајање за оно што су учинили. Заиста су дјеца у Грчкој била толико лоша да је прихваћен закон који им није дозвољавао да туку своје родитеље. Према неким историчарима, њихово понашање је одражавало вриједности већег дијела друштва. Млади Грци су били изложени насиљу од дјетињства. Њихове главе су пунили причама о психопатама, боговима и људима као што је **Кронос** који је кастрирао свога оца, **Хепхаестус** који је окувао своју мајку, **Одипус** који је убио оца и оженио мајку и **Орестес** који је убио мајку. Учили су их и томе шта родитељи могу да

¹⁵ И. Јоксић, „Промјене у кривичноправном статусу малолетника са посебним освртом на кривичну одговорност“, *Наука, безбједност, полиција*, Београд, 2/2010, 117.

¹⁶ Види М. Љубичић, „Кретање малолетничког преступништва у Србији у периоду 1980-2004“, *Социолошки преглед*, Београд, 4/2006, 591-613.

¹⁷ М. Perry, „Crime and Society in Early Modern Seville“, Hanover, N.H. *University Press of New England*, 1980, 195.

учине дјечи: (1) **Хераклес** је побио своју дјецу у нападу бјеснила; (2) **Агаве** је убио и растргао сина **Пентхеуса**; (3) **Танталус** је исјекао сина **Пелопса** за гозбу одржану у част богова; (4) **Лаиус** је ексером повезао чланке свог малог сина **Одипуса** прије него што га је оставио да умре у планини; (5) **Мелеја** је убила своју дјецу да би се осветила мужу, јер ју је напустио због друге жене.

Ова и слична учења су креирала друштво у којем: (1) насиље и деструктивни односи између дјеце и одраслих нису били заједнички и (2) склоност ка делинквенцији је дјелимично била искоријењена у појединим односима између родитеља и дјеце.¹⁸

2.2. Средњи вијек

Веома је мало документације која представља односе између одраслих и дјеце у средњем вијеку. Писани документи свједоче да се према дјечи нису односили тако добро. Нпр. није било необично да мајке задаве своју дјецу или их оставе на улици да умру. Коментаришући оно што је видио, један свештеник је рекао: „Тоалети су одјекивали од плача дјеце које су гурали у њих“.¹⁹

Дјетињство у средњем вијеку је било друкчије него данас. Дјеци је било допуштено да псују, пију у тавернама и код куће, носе оружје и да не похађају школу.²⁰ Закони који су регулисали лоше владање дјеце су изашли на видјело у X вијеку када је краљ **Аетхелестан** објавио декларацију да крадљивац изнад 12 година треба да буде кажњен смртном казном ако је украо више од осам пена. Касније је постојала могућност да особа испод 16 година не може бити кажњена смртном казном уколико се није опирала или побјегла. Иако су такви закони препознали да се дијете испод 12 година ослобађа оптужбе и казне, они су правили малу разлику између старијих малољетника и одраслих.

Неједнако третирање малољетника у кривичном законодавству других средњовјековних држава рефлектује се и на државе с наших простора. Тако, Душанов законик не садржи одредбе о кривичној одговорности и кажњавању малољетника. Међутим, поједини статuti средњовјековних градова (корчулански од 1214. године, дубровачки од 1272. године и сплитски од 1312. године) прописују горњу старосну границу малољетства (12-14 година).²¹ При томе, органи који суде слободно процјењују да ли је малољетника овог старосног доба потребно казнити, с тим што се приликом евентуалног кажњавања малољетство узима као олакшавајућа околност.²²

Од 1300. године сви значајнији закони су почели да регулишу свакодневно понашање младих шегрта, тражећи од њих да буду покорни, уредни, марљиви и да не троше добра својих учитеља. Процедура подношења тужбе против тврдоглавих шегрта је такође била јасно дефинисана.²³

2.3. XVI и XVII вијек

Средњовјековно кривично право, посебно германско, дјецу узраста до седам година сматра кривично неодговорним за учињено кривично дјело, док су дјеца узраста од седам до 12 година већ подобна за кривичну одговорност и кажњавање, али им се изриче ублажена казна. Према овој категорији лица (лица узраста до 14 година)

¹⁸ M.R. Regoli and D.J.Hewitt, „Delinquency in Society“, *McGraw-Hill*, 1997, 12.

¹⁹ F. Ariès, „Centuries of Childhood“, New York, Knoph, 1962.

²⁰ Liloyd de Mause, „The History of Childhood“, New York, *Peter Bedrick*, 1998.

²¹ И. Јоксић, „Промјене у кривичноправном статусу малољетника са посебним освртом на кривичну одговорност“, оп. цит., 117 и 118.

²² *Ibid*, 118.

²³ C. Simonsen, „Juvenile Justice in America“, New York, *Macmillan Publishing Co.*, 1994.

поједини писани правни споменици тог доба – нпр. Каролина (*Constitutio Criminalis Carolina*) из 1532. године искључују примјену смртне казне (осим ако за то постоје посебни разлози, нпр. тежина и природа учињеног кривичног дјела, обим и интензитет посљедице, својство рецидивисте – повратника итд).

Једна од најбољих мјера против малољетничке делинквенције у XVI и XVII вијеку је пронађена у *Crime and Society in Early Modern Seville* од *Mary Perry*. Млади Севиље, из Шпаније, чинили су многе незаконите радње, укључујући крађу, коцкање, проституцију и хомосексуалне активности. Младићи и дјевојке су хапшени. „Проституција је нудила средства за живот младићима. Неки су постали сводници својих сестара или дјевојака, док су се други сами почели бавити проституцијом. Неки младићи умијешани у хомосексуалне активности у Севиљи, имали су осам година, али обично су млади прије били жртве него што су се бавили проституцијом. Дјеца која су одрасла на улици научила су трикове о коцкању веома рано.“²⁴

Већина ухапшених малољетника били су дјеца са улице. Обично су били дио организације подземља у Севиљи и као такви су добијали заштиту за извјесну цијену и од њих је тражено да сва добра дијеле са организацијом.

Законско регулисање понашања младих у Севиљи изражено је преко свјетовног права (независно од цркве и канонског права), које се у заједници користило у великој мјери. Сва дјеца су имала законски идентитет и о њима су се бринули њихови родитељи и други чланови заједнице. Нажалост, закон није узео у обзир зависну и напуштену дјецу као што то чини данас. Некада у Севиљи дјеца су се морала сама бранити и пошто ниједан закон није забрањивао одраслима да их туку, њихова најбоља одбрана су биле брзе ноге и добро мјесто за скривање.²⁵

2.4. XVIII и XIX вијек

Ново доба, с кодификацијама цјелокупног кривичног права свога времена, доноси значајне новине у област малољетничког кривичног права. Тако, Кривични законик Марије Терезије (тзв. *Terezijana*) из 1768. године искључује кривичну одговорност малољетника до навршене седме године. Малољетници узраста од седам до 14 година кажњавају се само изузетно за учињено кривично дјело, под условом да су показали “изузетан степен злочиначке воље”. Малољетници, пак, узраста од 14 до 16 година кажњавају се блаже него пунољетна лица.

Промјене у кривичноправном статусу малољетника започеле су још у оквиру учења класичне школе кривичног права, најприје на плану кривичне одговорности. То значи да рјешење питања да ли је малољетник кривично одговоран за учињено кривично дјело зависи од рјешења питања његовог “разбора”²⁶ – *discernement*, односно од посебне врсте малољетничке урачунљивости. Разбор, дакле, обухвата само интелектуалну страну његове личности, али не и волунтаристичку страну.

Француски Кривични законик (тзв. Наполеонов законик) из 1810. године границу кривичне одговорности малољетника подиже на 16 година. При томе је као критеријум за оцјену кривичне одговорности малољетника узимана њихова разборитост (*discernement*). То значи да су малољетници узраста од 16 година подлијегали кривичној одговорности ако су при извршењу кривичног дјела показали

²⁴ M. Perry, „Crime and Society in Early Modern Seville“, Hanover, N.H. *University Press of New England*, 1980, 198 i 199.

²⁵ *Ibid*, 195.

²⁶ Утицај разбора на кривичну одговорност малољетника први пут спомиње тоскански кривични закон из 1786. године (*Codice Leopoldino*), а потом га прихвата и француско кривично право. Касније се појам и садржина разбора замјењују појмовима као што су “душевна развијеност” или “зрелост” и сл.

одређени степен разбора, разборитости. Такав малољетник је проглашаван кривично одговорним за учињено дјело и изрицана му је казна (али је узраст таквог лица сматран као ублажавајућа околност). У противном, ако није утврђено да је малољетник разборит, он је проглашаван кривично неодговорним за учињено кривично дјело, па му се није ни могла изрећи казна, већ само васпитна мјера.

Посебне кривичноправне одредбе о малољетницима као учиниоцима кривичних дјела се у поједина законодавства шире уносе тек под утицајем идеја које су промовисане у оквиру Међународног криминалистичког удружења 1889. године (Van Hamel, Franc List, Adolf Prens). Тако се кривично право које је до тада било засновано на изучавању злочина (*Tatstrafrecht*), сада трансформише у кривично право које посебну пажњу усмјерава на личност учиниоца кривичног дјела (*Taterstrafrecht*).

Под утицајем Листовог учења долази до стварања новог “заштитничког модела” (*welfare*)²⁷ кривичноправног статуса малољетних учинилаца кривичних дјела, који карактеришу: велика и широка дискрециона овлашћења органа кривичног правосуђа (у првом реду јавног тужилаштва), примаран значај личности малољетника и његових личних особина при одлучивању о избору васпитне мјере, малољетник ужива подршку и помоћ многих државних и друштвених органа, учешће јавности у овом поступку је крајње оскудно. Под утицајем ових идеја, у многим кривичноправним системима се доносе посебни прописи или посебни закони о малољетницима као учиниоцима кривичних дјела и поступку у коме се утврђује њихова одговорност и изричу санкције: у Великој Британији 1908. године, у Француској и Белгији 1912. године, у Њемачкој 1923. године итд.

2.5. Савремене тенденције у погледу узраста и положаја малољетника у XX и XXI вијеку

Старосна граница способности за сношење кривице се код нас, односно у нашој кривичноправној теорији, традиционално означавала као старосна граница кривичне одговорности, као што је то до сада прилично уобичајено у многим страним радовима који се баве овом проблематиком.²⁸ Теоријски посматрано, старосно доба би се и у биопсихичком смислу могло третирати на два основна начина: 1) у апсолутном смислу-стварањем одређених крутих и практично „механичких“ старосних граница према навршеним годинама старости и 2) у релативном смислу, с обзиром на реално достигнути степен биопсихолошког развоја, независно од година које појединац заиста има, односно које је зблиља навршио.²⁹

У суштини се ипак могу уочити одређене законодавне тенденције када је ријеч о утврђивању старосних граница за кривицу, као и у погледу дефинисања круга малољетничке делинквентне популације чији припадници имају специфичан кривичноправни положај. На тај начин, скоро све савремене кривичне легислативе, а нарочито у Европи, нормативно диференцирају различите старосне категорије учинилаца кривичних дјела које се, уопштено посматрано, најчешће дијеле на дјецу, која зависно од појединих кривичноправних система представљају учиниоце старости до седам година или од седам до 12 година, односно до 14 или 15 година. Другу старосну групу чине малољетници гдје спадају учиниоци који, зависно од

²⁷ Овај заштитнички модел се у правној теорији тумачи на различите начине. Тако се он назива и “модел правичности” или “модел благостања”.

²⁸ Више о томе М. Шкулић, „Старосна граница способности за сношење кривице у кривичноправном смислу“, Зборник *Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања*, IV дио, Правни факултет, Београд, 2010, 83-107.

²⁹ М. Шкулић, (2011), 254.

кривичноправног система, најчешће имају од 14 до 18 година или до 21 године, односно од 12 до 18 година.

У неким законодавствима, као што је то случај с већином европских држава, врши се и посебна старосна класификација самих малољетника на млађе и старије. У нормативном и практичном смислу то има за сврху конституисање посебних кривичноправних услова за изрицање одређених кривичних санкција малољетницима, те за дефинисање и посебне сврхе кривичних санкција или за одређивање посебног типа кривичне процедуре, као и посебних правила извршења кривичних санкција, зависно од укључености делинквента у одређене старосне лимите.

Коначно, већина савремених кривичноправних система обухвата и посебну категорију пунољетних учинилаца кривичних дјела који, према нормативном становишту законодавца, још увијек припадају малољетничкој популацији у ширем смислу, па се најчешће означавају као „млађи пунољетници“, односно као „млађа пунољетна лица“. Та старосна категорија учинилаца најчешће нема посебан кривичноправни статус који би у нормативном смислу био потпуно аутономан. Ипак их се може, на примјер, блаже кажњавати или се на њих могу примијенити одређене кривичне санкције које се редовно примјењују према малољетницима, односно према њима се може водити кривична процедура која се иначе примјењује на малољетна лица.

Разлике између малољетних и пунољетних лица која не сnose кривицу и дјецe учинилаца дјела која у вријеме извршења дјела нису навршила 14 година своде се у основи на то да је у првом случају неопходно да постоје одређени законом утврђени услови, а у другом је довољно само да учинилац није прешао одређени старосни лимит. Уз то, утврђивање услова за постојање кривице пунољетних учинилаца је прилично сложено и зависи од конкретног случаја, док је, када је ријеч о кривичној неодговорности због одређеног старосног доба - довољно да се утврди да учинилац у вријеме извршења дјела није навршио 14 година. Граница од 14 година, као граница неспособности да се сноси кривица, што значи и старосни лимит за могућност да се води кривични поступак, узета је, за наше услове, према искуству да је то граница потпуне психичке незрелости неког лица (због чега се и називају дјецом).

Практично, нема савремене државе чији кривичноправни систем не познаје границу способности за сношење кривице. Узрасту учиниоца кривичног дјела увијек се даје одговарајући значај, а то је најтипичније кад се ради о установљавању одговарајуће старосне границе која, онда када се она достигне, подразумева могућност да лице сноси одговорност за учињено кривично дјело, односно обрнуто, која у случају да није достигнута такву могућност искључује, што значи да у већини држава тада у формалном смислу уопште и не постоји кривично дјело, јер такав „учинилац“ није способан да сноси кривицу, као субјективни елемент кривичног дјела.³⁰

³⁰ *Ibid*, 272.

3. ЕВОЛУЦИЈА КРИВИЧНОПРАВНОГ СТАТУСА МАЛОЉЕТНИКА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

3.1. Васпитне мјере у кривичном законодавству Југославије до Другог свјетског рата

Прогресивне тенденције теоријске кривичноправне и криминално-политичке мисли и законодавна рјешења питања малољетних делинквената у законодавствима европских земаља XX вијека активно и критички пратили су теоретичари кривичног права и казнене политике. Ова активност била је посебно изражена у Србији и Хрватској.

Казнитељни законик за Књажевство Србије из 1860. године³¹ предвиђао је да кривична одговорност малољетника наступа с навршених 12 година. Дјеца испод овог узраста нису била кривично одговорна и уколико су извршила злочинство или преступ - предавана су родитељима или туторима да их они казне. Недорасли (лица од 12 година) су били кривично одговорни само у случају ако су злочинство или преступ извршили с разбором. Ако би се установило да су дјело извршили из рђаве навике, упућивани су у заводе за поправљање и на том поправљању су могли остати до навршене осамнаесте године.

Значајно побољшање положаја малољетника у кривичном праву представљао је Пројекат казног законика за Краљевину Србију од 27. марта 1910. године.³² У Пројекту је граница апсолутне некажњивости подигнута с 12 на 14 година старости, а за учиниоца узраста од 14 до 17 година Пројекат разликује да ли су могли „схватити природу и значај свог дјела“. Ако малољетник није „зрео“ могао је да буде предат родитељима, а Пројекат је предвиђао упућивање у „завод за васпитање“. Малољетник који је „могао схватити природу и значај дјела“ могао је, према Пројекту, бити упућен у „завод за васпитање“.

Казнени закон о „злочинствима и преступима за Краљевину Хрватску и Словенију“ (тзв. Деренчинова основа из 1879. године)³³ прописује апсолутну кривичну неодговорност лица која у вријеме извршења кривичног дјела нису навршила 12 година живота, а за лица која су навршила 12 година (члан 23), а нису навршила 16 година живота, предвиђа се могућност кривичног гоњења само ако су „дозрелије до спознања кажњивости за почињена дјела“. Ако то није било случај, предвиђена је могућност да се малољетника упути у „завод за побољшање“.

На основу Законика о принудном узгоју недораслих, који је донесен у Хрватској 1902. године,³⁴ на принудан узгој су упућивани не само малољетници који су извршили неко кривично дјело, него и они који то нису учинили, али су „покварени тако да је ради њихова суочавања од моралне пропасти оправдано утицање власти“. Мјера принудног узгоја се сматрала не казном него посебним видом државне помоћи у васпитању васпитно-запуштених и делинквентних малољетника. Овај принудни узгој је спровођен у породицама које су биле способне за ову дјелатност и у приватним или државним заводима, а трајао је, по потреби, до навршене осамнаесте године.

³¹ Кривични (казнени) законик Краљевине Србије од 29. марта 1860. године, Београд, 1913. године (Кривични законик Србије од 1860. године).

³² Пројекат казног законика за Краљевину Србију од 27. марта 1910. године, Београд, 1910.

³³ Ф. Хирјан, М. Сингер, „Малољетници у кривичном праву“, *Информатор*, Загреб, 1978, 3.

³⁴ Хрватски закон од 6. фебруара 1902. године о принудном узгоју недораслих, „Хрватски закони“ XV, Загреб, 1908.

На подручју Словеније важио је аустријски закон из 1885. године, тзв. „Закон о скитницама“,³⁵ којим се овлашћују судови да „недорасле“, тј. особе које су у вријеме извршења дјела навршиле 10, а нису навршиле 14 година живота, упуте у „поправни завод“.

Од посебног значаја је доношење „Наредбе Бана Хрватске, Словеније и Далмације број 20829 о кажњавању и заштићивању младежи“ која је ступила на правну снагу 1919. године, а озакоњена Законом од 1922. године.³⁶ Био је то први случај у правној историји тадашње Југославије да се једним нормативним актом систематски обухвата материја која се односи на заштиту и кажњавање омладине. Наредбом се изричито прописује да нико не може бити позван на кривичну одговорност за кривично дјело учињено прије 14. године живота. Истовремено се тежиште кривичноправног реаговања на малољетника одлучно помиче с кажњавања на васпитање (члан 4 став 2). Кривично одговорним малољетницима могле су се према „Наредби“ изрећи слjedeће санкције: укор, отпуштање на прокушавање, принудни узгој, смјештање малољетника у туђу породицу или васпитни завод.

До ступања на снагу Кривичног законика Краљевине Југославије, у Војводини су проблеми малољетних делинквената рјешавани по новелираном Кривичном законнику Мађарске из 1910. године и законским чланом од 1913. године.³⁷ Кривична одговорност малољетника је, као и по српском Законнику, наступала са 12 година. Одговорност недораслих, у узрасту од 12 до 18 година, цијењена је на основу интелектуалног и моралног разбора. За малољетнике код којих се установи да постоји овај разбор, биле су предвиђене васпитне мјере (укор, стављање на пробу и поправно васпитање) и затвор или државно заточење.

Кривични законик Краљевине Југославије из 1929. године³⁸ је у односу на малољетнике прихватио концепције које су биле заступљене у кривичном законодавству западне Европе из прве половине XX вијека. Малољетници су подијелени на млађе (14 до 17 година) и старије (од 17 до 21 године). Одређене васпитне, односно поправне мјере, могле су се примјењивати само према млађим малољетницима. То су биле: укор, одпуст на прокушавање у трајању од једне године, упућивање у завод за васпитање и упућивање у завод за поправљање. Овај законик је предвиђао да се судија у поступку против млађих малољетника може служити и помоћним органима. То су „јавни органи и власти“ и „поузданици“. Ови посљедњи су се бавили и извршењем васпитних мјера и мјера надзора послје изласка малољетника из васпитних и поправних завода. Рјешења у погледу поступка извршења неких васпитних мјера из наведеног Законика ће у нешто модификованом, односно потпуније и одређеније формулисаном облику, наћи примјену у кривичном законодавству Југославије послје Другог свјетског рата, а посебно у новелираном Кривичном законнику из 1959. године.

Доношењем Кривичног законика Краљевине Југославије из 1929. године, у област малољетничког кривичног права унесене су радикалне измјене. Тако су малољетницима сматрана сва лица узраста од 14 до 21 године. При томе, овај законик разликује више категорија малољетника. То су:

³⁵ Хирјан и Сигнер, 31.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Законски члан од 1908. године – Новела казненог законика Мађарске о злочинствима и поступцима (за Војводину и Међумурје), *Das Ungarisch Strafgesetzbuch über Verbrechen und Vergehen mit der Ungarischen Strafsetzmovelle*, Berlin, 1910. године.

³⁸ Кривични законик Краљевине Југославије од 27. јануара 1929. године, „Службене новине“ број 33-XVI, од 9. фебруара 1929. године; „Службене новине“ број 295-СIII, од 24. децембра 1930. године и „Службене новине“ број 245-LXXV, од 20. октобра 1931. године.

(1) дјеца – лица узраста до 14 година која су апсолутно незрела за кажњавање. Незрелост се код ових лица сматра за основ због којег је искључено кривично гоњење и кажњавање (члан 26 Кривичног законика Краљевине Југославије). Такво лице се предаје родитељима, стараоцима или школској власти да га они казне за учињено дјело, да се они о њему старају и да над њим врше надзор. Ако је пак овакво дијете напуштено или морално покварено, тада се одлуком старатељског суда предаје заводу за васпитање или другој подесној породици гдје остаје све до свог поправљања, а најдуже до навршених 17 година живота;

(2) млађи малољетници – лица узраста од 14 до 17 година за која важи релативна незрелост за кажњавање (члан 27 Кривичног законика Краљевине Југославије). Овдје се разликују три кривичноправне ситуације. Ово се лице, прво, не може казнити казном која је прописана у Законику ако у вријеме кад је извршило кривично дјело није могло да схвати значај свога дјела или да ради према таквом схватању. У том случају се млађи малољетник предаје родитељима, стараоцу или другим лицима да се о њему старају, да га казне и да над њим и његовим понашањем врше одговарајући надзор. Ако је пак овакав малољетник напуштено или морално покварено лице, тада се одлуком старатељског суда предаје заводу за васпитање или другој подесној породици гдје остаје најмање годину дана, све до свог поправљања, а најдуже до навршене 21 године живота.

Но, ако се ради о млађем малољетнику који је толико зрео да је могао да схвати природу и значај свога дјела и да ради према таквом схватању, њему се у одговарајућем кривичном поступку може изрећи једна од сљедећих мјера (члан 28 Кривичног законика Краљевине Југославије): а) укор – ако је учињено кривично дјело незнатније природе и ако је произашло из очевидне непромишљености или лакомислености, а при томе није потребно васпитање, ни поправљање таквог малољетника, б) отпуштање на прокушавање (пробацију) за вријеме до једне године – ако је учињено теже кривично дјело које је произашло из очигледне непромишљености или лакомислености, а при томе није потребно васпитање ни поправљање таквог малољетника, в) упућивање у завод за васпитање најмање једну годину, а најдуже до навршене 21 године живота све док се не поправи – ако се ради о напуштеном или морално поквареном млађем малољетнику или г) упућивање у завод за поправљање млађих малољетника за вријеме од најмање три године, а најдуже десет година – ако се ради о млађем малољетнику који је толико покварен да не може да буде примљен у завод за васпитање.

Уколико се ради о млађем малољетнику који је навршио 15 година и који учини неко од Закоником предвиђених злочинстава (према члану 15 Кривичног законика Краљевине Југославије, злочинство је кривично дјело за које је прописана смртна казна, робија или заточење, дакле најтеже врсте казни), а суд дође до увјерења да се ради о лицу које је зрело тако да је могло да схвати природу и значај учињеног дјела и према таквом схватању ради – кажњава се као старији малољетник.

(3) старији малољетници – лица узраста од 17 до 21 године (члан 30 КЗ КЈ). Ова лица се кажњавају за учињено кривично дјело према сљедећим правилима: а) ако се ради о кривичном дјелу за које је прописана смртна казна или вјечита робија, ова се лица могу казнити робијом или заточењем у трајању од најмање седам година, б) ако се ради о кривичном дјелу за које је прописана казна затвора у одређеном трајању, суд није везан прописаним минимумом казне за учињено дјело. При томе, суд ни у ком случају не може да изрекне казну затвора у трајању које је дуже од десет година ако је за учињено дјело прописана казна робије или заточења и в) ако у конкретном случају суд дође до увјерења да таквом лицу прописану казну треба ублажити (по врсти или мјери), умјесто прописане казне робије или заточења, може се изрећи казна строгог затвора или затвора. При томе је Законик изричито искључио могућност да се старијем

малољетнику изрекне казна губитка часних права. У случају изрицања затворске казне, старији малољетници је извршавају до навршене 21 године живота, и то одвојено од пунољетних лица у заводским установама.

Процесне одредбе о кривичном поступку према овим лицима се срећу у Законнику о судском кривичном поступку Краљевине Југославије.³⁹ Овај законик у посебном поглављу под називом “Нарочите врсте поступака” разрађује одредбе о кривичном поступку према малољетницима. Доња граница малољетства је утврђена на 14 година. Даље, Законик разликује: а) лица узраста од 14 до 17 година и б) лица узраста од 17 до 21 године. За злочине које учине млађи малољетници раде “нарочита” одјељења окружних и средњих судова, зависно од тога да ли се као учинилац кривичног дјела јавља млађи или старији малољетник.

3.2. Развој малољетничког кривичног права после Другог свјетског рата

Прописи који су донесени непосредно после завршетка Другог свјетског рата били су у основи револуционарног карактера и предвиђали су читав низ мјера пунитивног карактера према учиниоцима кривичних дјела. Ово је утицало и на регулисање кривичноправног положаја малољетника.

Први кривичноправни акт донесен после завршетка Другог свјетског рата – Закон о врстама казни⁴⁰ из 1945. године не познаје посебан статус малољетних учинилаца кривичних дјела. Тек следеће године, у Закону о потврди и измјенама⁴¹ овог закона појавиле су се и прве одредбе о малољетницима. Тако је било прописано да се малољетнику узраста од 14 до 18 година, који изврши кривично дјело, изричу првенствено васпитне мјере: предавање малољетника на васпитање родитељима или другим лицима која су дужна да се о њему старају, укор и упућивање у васпитно-поправни дом. Старијем малољетнику узраста од 16 година могле су се изрећи све казне предвиђене законом, па чак и смртна казна (члан 25).

Општи дио Кривичног закона⁴² из 1947. године предвиђа посебне одредбе о кривичноправном положају малољетних учинилаца кривичних дјела. Лица у узрасту до 14 година су сматрана дјецом. Она нису подлијегала кривичној одговорности. У случају да ова лица изврше кривично дјело, она су предавана родитељима или стараоцима, односно органима старатељства ради примјене одговарајућих васпитних мјера или мјере упућивања у завод за васпитање. Малољетници узраста од 14 до 18 година били су кривично одговорни уколико су могли да схвате значај свога дјела и да управљају својим поступцима. Према њима су за учињено кривично дјело могле да се изричу казне (осим смртне казне и казне лишавања слободе с принудним радом у доживотном трајању), али им је узраст малољетства узиман као олакшавајућа околност приликом одмјеравања казне. Уколико пак ова лица нису могла да схвате значај учињеног кривичног дјела или да управљају својим поступцима, према њима су могле бити примијењене само васпитне мјере. Но, закон је предвиђао да су се васпитне мјере могле изрећи и малољетнику узраста од 14 до 16 година који је био свјестан значаја свога дјела (дакле, подобан за кривичну одговорност) ако је по увјерењу суда било погодније изрећи таквом лицу васпитну мјеру с обзиром на његова лична својства и околности под којима је дјело учињено.

³⁹ „Службене новине“ од 23. фебруара 1929. године, број 45-XX.

⁴⁰ “Службени лист ДФЈ” број 48/45.

⁴¹ “Службени лист ФНРЈ” број 66/46.

⁴² “Службени лист ФНРЈ” број 106/47.

Кривични законик ФНРЈ⁴³ из 1951. године (чл. 64-67) преузима подјелу малољетника на: а) кривично неодговорне малољетнике (којима се могу изрећи само васпитне мјере, односно казне ако су учинила кривично дјело за које је прописана казна тежа од казне строгог затвора од десет година) и б) кривично одговорне малољетнике (којима се могу изрећи васпитне мјере или казне зависно од тога да ли се ради о млађем или старијем малољетнику, односно зависно од тежине учињеног кривичног дјела). Старији малољетници су се кажњавали за учињено кривично дјело, али ако је за то дјело прописана казна строгог затвора до пет година или блажа казна суд је таквом лицу умјесто казне могао да изрекне васпитну мјеру. У сваком случају, малољетнику се и према овим законским рјешењима нису могле изрећи сљедеће казне: смртна казна, ограничење грађанских права и трајна забрана бављења одређеним занимањем. Регистар васпитних мјера (члан 69) одговарао је, уз минималне измјене, ономе који је предвиђао и Општи дио Кривичног закона из 1947. године (према кривично неодговорним лицима – укор, упућивање у васпитно-поправни дом, а према кривично одговорним лицима – предаја родитељима или стараоцу и упућивање у васпитну установу).

Тек новелом Кривичног законика ФНРЈ⁴⁴ из 1959. године, у област малољетничког кривичног права унесено је низ радикалних новина. Малољетницима се више уопште нису могле изрицати казне које су у закону прописане за пунољетне учиниоце кривичних дјела. Васпитне мјере постају основна врста кривичних санкција које се могу изрећи малољетним учиниоцима кривичних дјела. Разликују се три врсте васпитних мјера:⁴⁵ а) дисциплинске мјере, б) мјере појачаног надзора и в) заводске мјере.

За малољетнике је, такође, прописана и посебна врста казне, и то казна малољетничког затвора. Ова казна се изузетно може примијенити само према старијем малољетнику (лицу узраста од 16 до 18 година). По први пут је предвиђено да се, под одређеним условима, малољетничке кривичне санкције могу изрећи и млађем пунољетном лицу (лицу узраста од 18 до 21 године) – чл. 79з и 79и Кривичног законика. Овакво рјешење кривичноправног статуса малољетних учинилаца кривичних дјела је заправо означило примјену заштитничког модела у области малољетничког кривичног права – владајућег модела до данашњих дана.⁴⁶

Измјене и допуне Кривичног законика ФНРЈ из 1959. године су биле мотивисане и условљене настојањима најновијих достигнућа у криминологији и кривичноправним наукама која су се огледала у схватањима да је кривичноправни статус малољетника само једна карика у низу мјера које треба предузимати према њима и да личност ове категорије мора бити прилагођена надлежним органима, поступку и облику третмана.

Период од 1945. до 1959. године условно називамо периодом у коме је превасходно правосуђе реаговало на делинквенцију малољетника. О томе свједочи не само претежно уређење система санкција, већ и структура и карактер органа који су у том поступку доминирали. Тиме не желимо да негирамо специфичност положаја малољетника и у том погледу, већ да истакнемо, прије свега, чињеницу да се цио поступак позивања малољетника на кривичну одговорност, примјене санкција и третмана, одвијао и реализовао скоро искључиво на линији: органи откривања, јавно

⁴³ “Службени лист ФНРЈ” број 13/51. Више: Збирка прописа о извршењу казни, мјера безбједности и васпитно-поправних мјера, Београд, 1953.

⁴⁴ “Службени лист ФНРЈ” број 30/59.

⁴⁵ Опширније Н. Срзентић, „Образложење измјена и допуна Кривичног законика“, *Архив за правне и друштвене науке*, Београд, 1-2/1959, 85-92.

⁴⁶ Вид. Љ. Лазаревић, „Неке карактеристике третмана малољетних учинилаца кривичних дјела у савременом кривичном праву“, *Југословенска ревија за кривично право и криминологију*, Београд, 1965, 23-41.

тужилаштво, судови, институције за извршење санкција према малољетницима уколико није примјена казне лишавања слободе, која је доминирала, искључила примјену условне осуде која је у томе периоду најчешће изрицана за деликте мање друштвене опасности. То, даље, свакако не значи да према малољетницима није примјењиван посебан третман, али је он био некако „једносекторски“ и у основи у рукама класичних репресивних органа.⁴⁷

Најзначајније промјене у положају малољетних делинквената извршене су у кривичном праву Законом о измјенама и допунама Кривичног законика од 1959. године. Овај закон значи радикалну промјену у систему кривичних санкција. Дјеца до 14 година су апсолутно кривично неодговорна. Према малољетницима старијим од 14 до 18 година примјењују се васпитне мјере које по својој природи могу бити дисциплинске, мјере појачаног надзора и заводске мјере. Дисциплинске мјере су: укор и упућивање у дисциплински центар за малољетнике. Мјере појачаног надзора су: мјере које спроводе родитељи или стараоци, друга породица и органи старатељства. Заводске мјере су: упућивање у васпитну установу, у васпитно-поправни дом или у установу за дефектне малољетнике. Васпитна мјера је основна кривична санкција за малољетнике. По први пут је створена законска могућност да се васпитне мјере могу под одређеним условима примјењивати и према пунољетним делинквентима. Ријеч је о васпитној мјери појачаног надзора органа старатељства и упућивање у васпитно-поправни дом, које су се могле изузетно изрећи и пунољетном учиниоцу кривичног дјела који у вријеме суђења није навршио 21 годину и чија душевна развијеност одговара развијености малољетника.

Овакво рјешење је углавном задржано и у Кривичном закону СФРЈ⁴⁸ из 1976. године, у глави шест под називом “Општа правила о васпитним мјерама и кажњавању малољетника”, у чл. 71-83.⁴⁹

До доношења Кривичног закона СФРЈ, који је ступио на снагу 1. јула 1977. године, положај малољетних делинквената био је на јединствен начин регулисан одредбама Кривичног законика из 1951. године. Овакво рјешење заснивало се на уставној надлежности Федерације да својим законима регулише кривичноправну материју, па тиме и положај малољетних делинквената. Међутим, доношењем уставних амандмана 1971. године, а касније и Устава СФРЈ из 1974. године прихваћена је нова концепција законодавне надлежности у области кривичног права. По тој концепцији (члан 281 став 1 тачка 12 Устава СФРЈ), Федерација својим законима регулише материју општег дијела кривичног права и одређене групе кривичних дјела, док је регулисање остале кривичноправне материје у надлежности република и покрајина. У односу на положај малољетних учинилаца кривичних дјела прихваћено је специфично рјешење: Федерација прописује само „општа правила о примјени васпитних мјера и кажњавању малољетника“, а законима република и покрајина детаљније се регулише њихов кривичноправни статус. Самим тим се и питање васпитних мјера може сагледати само кроз јединство свих ових посебних одредаба.⁵⁰

⁴⁷ Цотић, Јашовић, 5.

⁴⁸ “Службени лист СФРЈ” број 44/76.

⁴⁹ Видјети Б. Скаберне, „Нека питања малољетничког кривичног права“, *Југословенска ревија за кривично право и криминологију*, Београд, 1975, 25-41.

⁵⁰ Подаци за СФРЈ из тог периода о изреченим кривичних санкција малољетним учиниоцима кривичних дјела несумњиво указују да је основна оријентација казнене политике била да се малољетницима изричу васпитне мјере, а само изузетно казна малољетничког затвора. Тако је 1975. године изречена свега 151, 1976. године 147 и у 1977. години 128 казни малољетничког затвора. Види О. Матић, *Актуелно стање и основни проблеми малољетничког преступништва у Југославији*, Савјетовање о проблемима малољетничке делинквенције у Југославији, Цавтат, од 22. до 24. новембра 1978. године, Институт за криминолошка и социолошка истраживања у Београд, 1978, 18 и даље.

Подјела на млађе и старије малолетнике значајна је, прије свега, зато што се само старијем малолетнику изузетно може изрећи казна (малолетнички затвор), а од значаја је и за изрицање кривичних санкција пунолетним лицима за дјела која су учинила као малолетници (члан 81 Кривичног закона СФРЈ).

Кривични закон СФРЈ искључује примјену судске опомене и условне осуде малолетнику. Примјена судске опомене је била сувишна с обзиром на постојање укора као васпитне мјере дисциплинског карактера. Међутим, код искључења могућности примјене условне осуде постоје и неки криминално-политички разлози против оваквог рјешења (на примјер, њеним увођењем за старије малолетнике још више би се нагласио изузетни карактер казне малолетничког затвора).⁵¹

У оквиру опште сврхе кривичних санкција (члан 5 став 2 Кривичног закона СФРЈ), сврха васпитних мјера и малолетничког затвора је да се пружањем заштите и помоћи малолетним учиниоцима кривичних дјела, надзором над њима, њиховим стручним оспособљавањем и развијањем њихове личне одговорности, обезбиједи њихово васпитање, преваспитање и правилан развој. Поред тога, сврха малолетничког затвора је да се појачано утиче на малолетне учиниоце да убудуће не врше кривична дјела, као и на друге малолетнике да не врше кривична дјела (члан 74 Кривичног закона СФРЈ). Одредба овог члана указује на специфичности сврхе васпитних мјера и малолетничког затвора у односу на сврху кривичних санкција које се примјењују према пунолетним учиниоцима. Нагласак се ставља на васпитање, преваспитање и правилан развој малолетних учинилаца кривичних дјела што се остварује, прије свега, пружањем заштите, помоћи и надзором над њима. То указује да се сврха састоји, прије свега, у специјалној превенцији, тј. у дјеловању на малолетника који је већ учинио кривично дјело.⁵² Осим те заједничке сврхе, сврха малолетничког затвора јесте и генерална превенција, као и појачано дјеловање на плану специјалне превенције, што га у погледу сврхе разликује од васпитних мјера.

Васпитне мјере и малолетнички затвор не повлаче правне посљедице које се састоје у забрани стицања одређених права (члан 89 став 2 Кривичног закона СФРЈ). Специфичности санкција за малолетнике долазе до изражаја и приликом изрицања кривичних санкција за кривична дјела учињена у стицају. Члан 79 став 1 Кривичног закона СФРЈ предвиђа посебно правило за изрицање кривичних санкција малолетницима за кривична дела извршена у стицају, тако да се опште одредбе садржане у члану 48 Кривичног закона СФРЈ не примјењују када су у питању малолетни учиниоци. Ако за сва кривична дјела учињена у стицају долази у обзир изрицање само васпитних мјера, суд ће изрећи само једну васпитну мјеру, и то ону којом се у највећој мјери може постићи у конкретном случају сврха васпитних мјера. Ако су макар за једно дјело испуњени законски услови за изрицање казне малолетничког затвора, а суд сматра да је треба изрећи, онда ће, без обзира колико је још учињено кривичних дјела за која би требало изрећи васпитну мјеру, као јединствена санкција бити изречена само казна малолетничког затвора, тј. могло би се говорити о својеврсном случају апсорпције гдје казна малолетничког затвора апсорбује васпитне мјере.⁵³ Ова одредба примијениће се и у ситуацији када се послје изречене васпитне мјере или малолетничког затвора утврди да је малолетник прије или послје њиховог изрицања учинио неко кривично дјело (став 2). Међутим, ако је кривично дјело извршено за вријеме издржавања казне малолетничког затвора, примјењују се одредбе члана 49 Кривичног закона СФРЈ. У том случају малолетном учиниоцу изрећи ће се казна малолетничког затвора независно од раније изречене казне, а ако за вријеме

⁵¹ З. Стојановић, „Кривично право, Општи дио“, *Службени гласник*, Београд, 2000, 340.

⁵² *Ibid.*

⁵³ *Ibid.*, 340 и 341.

издржавања казне малољетничког затвора учини кривично дјело за које је прописана новчана казна или затвор до једне године, малољетник ће се казнити дисциплински.

Одредбе члана 75 Кривичног закона СФРЈ предвиђају три врсте васпитних мјера и услове за њихову примјену. Врсте васпитних мјера су: (1) дисциплинске васпитне мјере, (2) васпитне мјере појачаног надзора и (3) заводске васпитне мјере. Поједине васпитне мјере и ближи услови за њихову примјену прописани су републичким и покрајинским кривичним законима.

Усвајањем концепције подијељене надлежности у кривичном законодавству бивше Југославије, Босна и Херцеговина је по први пут 1977. године добила свој Кривични закон у којем је у посебној глави (глава трећа) самостално уредила правни статус малољетних делинквената (чл. 7-25).⁵⁴ Та је прилика искоришћена за даљу доградњу и усавршавање постојећег правног положаја ове категорије учинилаца кривичних дјела,⁵⁵ и то, прије свега, увођењем неких нових, те еластичнијом примјеном постојећих васпитних мјера.⁵⁶

На сличан динамичан начин текао је и послјератни развој малољетничког кривичног процесног права. Први Закон о кривичном поступку из 1948. године,⁵⁷ у глави 23, садржи одредбе о кривичном поступку према малољетним учиниоцима кривичних дјела који је специфичан у односу на поступак који се примјењује према пунољетним лицима. Одредбе ове садржине указују на сљедеће карактеристике овог поступка: хитност у поступању, немогућност суђења малољетнику у одсуству, посебан значај испитивања личности малољетника, примјена привремених мјера азила, одвојено издржавање притвора пунољетних лица и замјена, односно обустава изречене васпитне мјере. Но, у поступку према овим лицима не учествују посебна судска вијећа и није предвиђен посебан састав судских вијећа, нити посебна специјализација судија (осим за судије поротнике који морају бити лица која имају искуства у васпитању дјете).

Законик о кривичном поступку из 1953. године⁵⁸ уноси извјесне новине у процесном праву према малољетним учиниоцима кривичних дјела. Оне се свде на сљедеће: уводи се посебан судија за малољетнике, предвиђени су посебни услови за избор судија поротника, обавезно се искључује јавност из поступка према малољетницима, ток поступка и садржај пресуде се нису могли јавно објавити без дозволе предсједника вијећа за малољетнике.

Новела Законика о кривичном поступку из 1959. године⁵⁹ предвиђа сљедеће новине у области малољетничког кривичног процесног права: организовање посебних вијећа за малољетнике у општинским, окружним, покрајинским и републичким врховним судовима, могућност концентрације мјесне надлежности више општинских судова на подручју истог окружног суда, поступак покреће сходно начелу опортунитета јавни тужилац и повећана је улога органа старатељства у овом поступку.

Новеле Законика из 1962,⁶⁰ 1965,⁶¹ 1967,⁶² 1970.⁶³ и 1973. године⁶⁴ нису садржавале значајне измјене које се односе на кривични поступак према малољетницима.

⁵⁴ Видјети Ф. Бачић, „Малољетничко кривично право (општи дио) послје 1. јула 1977“, *Наша законитост*, Загреб, 5/1981, 72-90.

⁵⁵ О. Перић, „Деценија великих промјена у кривичном статусу малољетника, *Анали Правног факултета у Београду*, Београд, 1-2/1994, 172-185.

⁵⁶ Царић, (2004, Закон о судовима за младе...), 15.

⁵⁷ „Службени лист ФНРЈ“ број 97/48.

⁵⁸ „Службени лист ФНРЈ“ број 11/51.

⁵⁹ „Службени лист ФНРЈ“ број 52/59.

⁶⁰ „Службени лист ФНРЈ“ број 30/62.

⁶¹ „Службени лист СФРЈ“ број 12/65.

⁶² „Службени лист СФРЈ“ број 23/67.

Послије Устава СФРЈ из 1974. године, донесен је нови Закон о кривичном поступку, 1976. године,⁶³ који је у глави 27 (чл. 452-492) прописивао посебну врсту кривичног поступка према малољетним учиниоцима кривичних дјела. У ствари, ради се о измијењеном и допуњеном Законику из 1953. године. Нови Закон о кривичном поступку, ни његове новеле, од којих је најзначајнија она из 1985. године,⁶⁶ такође не мијењају суштину дотадашњег кривичног поступка према малољетницима.

3.3. Кривично право Босне и Херцеговине

Устав Босне и Херцеговине усвојен је у децембру 1995. године као Анекс 4 Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини (Дејтонски мировни споразум). Уставом је прописано да ратификовани међународни споразуми чине дио државног законодавства и да у случају сукоба имају предност над домаћим законодавством. Уставом је признато важење 15 споразума о људским правима, укључујући и Конвенцију УН о правима дјетета. Конвенција је у Босни и Херцеговини првобитно ступила на снагу 1991. године, јер ју је ратификовала Социјалистичка Федеративна Република Југославија, па је Босна и Херцеговина сукцесијом постала држава-потписница ове конвенције 1993. године.

БиХ је постала чланица Савјета Европе 2002. године, а 2008. године је с Европском унијом потписала Споразум о стабилизацији и придруживању. Потписница Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода постала је 2002. године.

Државни акциони план за дјецу у Босни и Херцеговини (2002-2010) укључује дио који се односи на правосудни систем и реформу закона, као и дио о „дјечи у сукобу са законом“. У том дијелу постављено је десет циљева у вези с малољетничким правосуђем и дјецом-жртвама кривичних дјела. У складу с тим акционим планом, основано је Вијеће за дјецу Босне и Херцеговине које је задужено за надзор провођења Плана.⁶⁷ Вијеће је престало са радом 2007. године.

У вријеме када је постала потписница Конвенције УН о правима дјетета, Босна и Херцеговина је имала само неке елементе система малољетничког правосуђа. Није постојао ниједан посебан закон за малољетничко правосуђе. Правни оквир за поступање с малољетним преступницима налазио се у одредбама кривичних закона, закона о кривичном поступку и других закона. Нису постојали судови за малољетнике, иако су у неким судовима одређиване судије које су радиле само на тим предметима. Малољетници осуђени на казне затвора смјештани су у посебна одјељења затвора за мушкарце или жене. Дјеца млађа од 14 година умијешана у преступе или антисоцијално понашање могла су у Федерацији БиХ бити смјештена у Завод за васпитање мушке дјеце и омладине „Хум“, и то по одлуци „старатељског органа“. Није постојала посебна јединица полиције која се бавила сузбијањем малољетничке делинквенције и сл.

Развој кривичног права Босне и Херцеговине може се сагледавати кроз три фазе. Прва фаза обухвата период од издвајања Босне и Херцеговине из састава бивше Југославије и њеног конституисања у самосталну државу (почетком 1992. године) до завршетка рата, односно до закључивања Дејтонског мировног споразума (крајем 1995. године). Друга фаза је период од краја 1995. до 2003. године. Трећа фаза наступа

⁶³ “Службени лист СФРЈ” број 54/70.

⁶⁴ “Службени лист СФРЈ” број 6/73.

⁶⁵ “Службени лист СФРЈ” број 4/77.

⁶⁶ “Службени лист СФРЈ” број 14/85.

⁶⁷ *Државни акциони план за дјецу у Босни и Херцеговини (2002-2010)*, Министарство за људска права и избјеглице, Сарајево, април 2002, 9 и 10.

почетком 2003. године, најприје доношењем Кривичног закона Босне и Херцеговине⁶⁸ у јануару те године, а потом и доношењем дистриктног, односно ентитетских кривичних закона у првој половини 2003. године.⁶⁹

У првој фази, за онај дио Босне и Херцеговине који је био под контролом Армије БиХ, као и на територији Републике Српске, дуго је примјењивано преузето кривично законодавство бивше СФРЈ и Кривични закон Босне и Херцеговине из 1977. године, и то уз најнужније измјене.

Друга фаза развоја кривичног права у Босни и Херцеговини отпочиње завршетком рата и потписивањем Дејтонског мировног споразума (крајем 1995. године). Како Уставом БиХ није било јасно ријешено питање законодавне надлежности у области кривичног права, затражено је мишљење Венецијанске комисије, која је, након анализе уставних одредаба, закључила да у тој области надлежност имају и државни и ентитетски законодавци.⁷⁰ На основу тога донесен је Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине⁷¹ који је ступио на снагу у новембру 1998. године. Након тога, Република Српска је 2000. године донијела Кривични законик Републике Српске⁷² који је ступио на снагу у октобру те године, а свој Кривични закон касније је донио и Брчко дистрикт Босне и Херцеговине.⁷³ Сви наведени закони су, у ствари, представљали cjеловите кодификације и уз мање разлике и неке иновације су углавном били изграђени по узору на кривично законодавство бивше Југославије, при чему је сваки од њих важио само на једном дијелу Босне и Херцеговине.⁷⁴

Трећа фаза развоја кривичног права у Босни и Херцеговини отпочела је почетком 2003. године када је у јануару те године одлуком Високог представника за БиХ наметнут Кривични закон Босне и Херцеговине,⁷⁵ који је ступио на снагу 1. марта 2003. године. Након Кривичног закона Босне и Херцеговине, донесени су нови ентитетски кривични закони⁷⁶ и Кривични закон Брчко дистрикта БиХ,⁷⁷ који су ступили на снагу 1. јула, односно 1. августа исте године. Међутим, иако је у многим питањима ново кривично законодавство у Босни и Херцеговини направило дистанцу у односу на законодавство које му је претходило, оно је ипак, када су у питању малољетници, све до доношења Закона о заштити и поступању с дјецом и малољетницима у кривичном поступку у Републици Српској, остало у великој мјери повезано с ранијим законодавством, било да се ради о рјешењима и институтима који су показали своје добре стране или оним која су била и остала проблематична и која одударају од оних становништа која су као владајућа прихваћена у савременом кривичном законодавству.⁷⁸

Сличне констатације важе и за кривични поступак. У Федерацији БиХ је 1998. године донесен Закон о кривичном поступку Федерације БиХ, који је, у ствари,

⁶⁸ Објављен је у “Службеном гласнику БиХ” број 3/03, са измјенама и допунама објављеним у “Службеном гласнику БиХ” бр. 32/03, 37/03, 54/04, 61/05, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07 и 8/10.

⁶⁹ Томић, 72.

⁷⁰ *Ibid.*, 73.

⁷¹ „Службене новине Федерације БиХ“ бр. 43/98, 2/99, 15/99, 29/00 и 59/02.

⁷² „Службени гласник Републике Српске“ бр. 22/00 и 33/00.

⁷³ „Службене новине Брчко дистрикта БиХ“ бр. 6/00, 1/01 и 3/03.

⁷⁴ Томић, 74.

⁷⁵ Објављен је у “Службеном гласнику БиХ” број 3/03, с измјенама и допунама објављеним у “Службеном гласнику БиХ” бр. 32/03, 37/03, 54/04, 61/05, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07 и 8/10.

⁷⁶ Кривични закон Републике Српске (“Службени гласник Републике Српске” бр. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06 и 73/10) и Кривични закон Федерације БиХ (“Службене новине Федерације БиХ” бр. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05 и 42/10).

⁷⁷ “Службени гласник Брчко дистрикта БиХ” бр. 10/03, 6/05, 14/07, 19/07, 21/07, 2/08, 17/09 и 21/10.

⁷⁸ Томић, 77.

представљао новелу Закона о кривичном поступку СФРЈ из 1976. године, који је након осамостаљивања БиХ преузет као закон Републике БиХ. Овако преузети Закон о кривичном поступку новелиран је 1992. и 1995. године, без дирања у суштину и концепт кривичне процедуре. Нови Закон о кривичном поступку Федерације БиХ ступио је на снагу 1. августа 2010. године.⁷⁹

Закон о кривичном поступку бивше СФРЈ (новелиран 1993, 1994, 1997. и 2001. године) у Републици Српској је примјењиван до 1. јула 2003. године, када је ступио на снагу нови Закон о кривичном поступку Републике Српске.

Нови Закон о кривичном поступку Брчко дистрикта БиХ⁸⁰ ступио је на снагу 1. јула 2003. године. До тада је примјењиван Закон о кривичном поступку Брчко дистрикта БиХ из 2000. године.

И ентитетски закони о кривичном поступку су усаглашени са Законом о кривичном поступку БиХ⁸¹ који је ступио на снагу 1. марта 2003. године.

Кривични поступак према малољетницима у Босни и Херцеговини је (изузимајући Републику Српску, гдје је донесен Закон о поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку⁸²) још увијек традиционални поступак, који предвиђа извјесна одступања од општих одредаба. Полазиште за ова разматрања је став закона о кривичном поступку БиХ, Федерације БиХ и Брчко дистрикта, у коме се, у погледу поступка према малољетницима, дају само поједине одредбе, иако значајне и многобројне, док се у погледу осталог – примјењују законске одредбе о општој форми поступка, уколико нису у супротности с одредбама главе о поступку према малољетницима.

У Нацрту закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Федерације БиХ (из јуна 2011. године) Влада Федерације БиХ је, позивајући се на међународноправни оквир, најавила оснивање одјељења за малољетнике у првостепеним судовима која би кадровски чинили један или више судија те посебно вијеће, а у другостепеним и трећестепеним судовима ангажовање судија оспособљених за рад с малољетницима. Судије, тужиоци, адвокати и други субјекти који учествују у поступку према малољетном учиниоцу кривичног дјела морају имати посебна знања о правима дјетета и малољетничком преступништву, па је предвиђена едукација свих који раде у кривичним предметима ове врсте.

Предвиђено је и учешће стручних савјетника у судовима и тужилаштвима, а они би имали посебне задатке у поступку према малољетницима.

Нацрт закона потенцира програм алтернативних мјера и инсистира на доношењу посебних прописа како би били створени посебни услови за њихову примјену. Као нарочита санкција према малољетницима предложене су тзв. посебне обавезе које суд изриче малољетнику ради успјешног одвраћања од недозвољеног понашања. Скраћивање трајања заводских и других васпитних мјера једна је од новина, јер, како наводи предлагач, практична искуства указују на потребу за таквим законским нормама.

⁷⁹ “Службене новине Федерације БиХ” бр. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09 и 12/10.

⁸⁰ “Службени гласник Брчко дистрикта БиХ” бр. 10/03, 48/04, 6/05, 55/06, 12/07, 14/07, 21/07, 2/08 и 17/09.

⁸¹ “Службени гласник БиХ” бр. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 58/08, 12/09, 16/09 и 93/09.

⁸² Упоредити О. Бачановић, „Македонски Закон о малољетничкој правди (основна начела, дјеца у ризику, диверзони поступци, малољетници - жртве, алтернативне мјере)“, *Црногорска ревија за кривично право и криминалну политику*, Удружење за кривично право и криминалну политику Црне Горе, Котор, 2/2008.

За истрагу у овим предметима надлежан је тужилац, а за такво рјешење је упориште нађено у захтјевима праксе. Посебна пажња је посвећена креирању рјешења о лишавању слободe и притвору малољетника, при чему су, према образложењу Владе, узети у обзир одговарајући међународни стандарди.

У овом нацрту има одредби које воде рачуна о ефикасности поступка према малољетницима. Узимајући у обзир закон у цјелини, овакве одредбе доприносе да се код тежих кривичних дјела оствари сврха поступка према малољетницима, односно да се код лакших дјела избјегне дуготрајни поступак.

У процесу извршења кривичних санкција према малољетницима појачан је судски надзор над њиховим извршењем.

Посебно поглавље у закону су пописана кривична дјела малољетника учињена такође над малољетницима и дјецом.

Овим одредбама настоји се пружити адекватна заштита жртвама у току судског поступка. По узору на савремена законодавства, предвиђени су посебни облици испитивања дјецe и малољетних као жртава специфичних кривичних дјела.⁸³

4. ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ МАЛОЉЕТНИЧКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

О појму криминалитета малољетника постоје различита схватања. У савременој науци и практичној дјелатности не постоји јединствен став о томе проблему. Зависно од општих теоријско појмовних оквира у којима су дате, циљева којима служе и афинитета аутора створене су различите дефиниције ове појаве. Оне обухватају врло широку панораму разних понашања – од неприлагођеног до делинквентног.

Покушаји да се дефинише појам малољетничког криминалитета остали су до сада безуспешни. Без намјере да се у овом раду упуштамо у етимолошка значења појединих термина, њихов смисао и бесмисао и оправданост терминологије хиперпродукције, као и последице које она оставља на нашу теорију и праксу, наводимо неке од најчешће коришћених као што су: „васпитна запуштеност“, „друштвена неприлагођеност“, „лоше друштвено понашање“, „неадаптирана омладина“, „малољетни извршиоци кривичних дјела“, „васпитно запуштена дјеца и омладина“, „друштвено неприхватљиво понашање младих“, „малољетни преступник“ и „делинквент“, без ближе одреднице развојне доби овако класификованог понашања.⁸⁴ Овакав термиолошки хаос и недефинисано појмовно одређење представљају низ препрека које се, између осталог, рефлектују и на различита рјешења у законодавствима. Наравно да је због овакве неодређености у законодавствима и недефинисаности појмова изостала и семантичка димензија овог феномена од које највећу штету има један дио дјецe и омладине који је дошао у конфликт с друштвеним нормама.⁸⁵

По правилу се у науци прије говори о „малољетничкој делинквенцији“ него о „малољетничком криминалитету“.⁸⁶ Често се у криминолошкој литератури објашњава да између *делинквенције* и *криминалитета* постоји „круцијална разлика“, јер се криминалитет односи само на вршење кривичних дјела, док делинквенција подразумијева и све друге врсте понашања које се могу сматрати деликтима. У ствари, чини се да ово схватање није апсолутно, јер врло често се термини „делинквенција“ и „криминалитет“ поистовећују, док израз „антисоцијално понашање“ има друкчију

⁸³ www.sutra.ba/.../Predstavnicki-dom-PFBiH-odobrio-nacr...

⁸⁴ Крстић, 62.

⁸⁵ *Ibid*, 63.

⁸⁶ Шкулић, (2011), 26.

конотацију и шире значење, које у великој мјери превазилази уобичајену (кривично)правну оптику.⁸⁷

У Републици Српској је такође присутна промјенљива терминологија гдје термини „васпитна занемареност“ и „васпитна запуштеност дјетета“ имају различито појмовно одређење од термина „малољетни извршилац кривичног дјела“ и „малољетни делинквент“.⁸⁸ Под малољетним делинквентом се најчешће подразумејева млађе лице, малољетник или млађи пунољетник, чији укупни стил живота и понашање изражавају јасне антисоцијалне димензије, с испољеном склоношћу за вршење кривичних дјела и прекршаја.⁸⁹ Сам појам „малољетничка делинквенција“ у доступној литератури обухвата широк спектар различитих понашања, од асоцијалног до антисоцијалног, од преступничког до делинквентног, неприлагођеног понашања и слично.⁹⁰

Према Ж. Јашовићу, постоје три групе дефиниција „васпитне запуштености“.⁹¹ У првој групи су дефиниције које овом термину дају најшире значење којим се обухватају сви облици противдруштвеног понашања младих. Као представник ове групе у бившој југословенској литератури најчешће је цитиран А. Скале који познаје три фазе васпитне запуштености: (1) васпитна запуштеност, (2) васпитна занемареност и (3) малољетничко преступништво.⁹² Оваквом схватању су се придружили многи аутори (М. Брочић, Ф. Педичек и други) па је термин „васпитна запуштеност“ од 1959. године и касније нашао своје мјесто и у многим службеним документима на просторима бивше Југославије.

Под васпитно запуштеним се сматра малољетно лице: (1) које својим понашањем нарушава општеприхваћене друштвене норме (бјежање од куће, школе, скитња и сл); (2) које чини преступе инкриминисаним прописима о прекршајима јавног реда и мира и другим прописима и (3) које чини дјела инкриминисана прописима кривичног законодавства.⁹³ Међу страним ауторима који заступају овакво схватање предњаче Б. Скарберне који познаје преко двадесет дефиниција појма васпитне запуштености и Aichhorn који под овај термин сврстава и тешко васпитљиву и неуротичну дјецу и омладину. Интересантно је да овај аутор васпитну запуштеност дијели на „латентну“ и „манифестну запуштеност“.⁹⁴

Другу групу чине дефиниције које под термином „васпитна запуштеност“ сматрају искључиво оне облике понашања младих који се не могу сврстати под одредницу „делинквенција“ и подразумејевају њену претходну фазу која се у нашој стручној, а и широј јавности означава као „предделиктно понашање“. Овај термин је, идентично осталим терминима, највјероватније преузет из стране литературе и под њим се подразумејева „образац озбиљног антисоцијалног понашања“, без кршења законских норми и који се „налази у непосредној опасности да постане делинквенција“.⁹⁵

Трећу групу чине дефиниције према којима се „васпитна запуштеност“ схвата као „стање“ у коме се налази један дио дјеце и омладине. Термин „стање“ се широко схвата, како у домаћој, тако и иностраној литератури. Неки аутори под овим термином подразумејевају дјецу и омладину која заостаје у свом развоју, па су самим тим и друштвено незрела. Други тврде да је ријеч о „стању лишености нормалних услова за

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ Крстић, 62.

⁸⁹ Љ. Митровић, *Малољетници у казненом законодавству Републике Српске и Босне и Херцеговине*, Зборник радова, Бања Лука, 2008, 1.

⁹⁰ Крстић, 23.

⁹¹ Јашовић, (1991), 30.

⁹² А. Скала, *О васпитању дјеце ометене у развоју*, Београд, 1959, 176-178.

⁹³ Крстић, 64.

⁹⁴ Наведено према Јашовић, (1991), 31.

⁹⁵ С. Gluck, *The Problem of Delinquency*, Boston, 1959, 51.

развој“, док трећи под овим термином обухватају малољетнике који су „због физичке мане, немара или нехата својих родитеља или из других разлога препуштени сами себи и немају правилно васпитање“.

У сваком, па и нашем друштву, постоје облици понашања младих којима се озбиљније крше моралне норме. Оваква понашања су условљена објективним и субјективним етиолошким факторима. За њихово отклањање није довољна уобичајена васпитна активност, па је неопходна друштвена реакција ради предузимања посебних васпитних напора кроз социјално-заштитне, здравствене и друге превентивно-корективне програме.⁹⁶ У антисоцијална понашања младих сврставамо сљедеће облике манифестованог понашања: (1) дрзак и потцјењивачки однос према старијима и вршњацима; (2) непослушност и неуважавање ауторитета родитеља и наставника; (3) бјекства од куће; (4) бјекства из школе; (4) самовољни прекид школовања; (5) бесциљна лутања и боравак у запуштеним градским просторима; (6) вожња без карте у јавном превозу; (7) одлазак у барове, кладионице и ноћне клубове и (8) остале облике понашања који изазивају моралну осуду друштвене заједнице.⁹⁷

Да би се разумјело малољетство, значајно је сазнање да је физичко сазријевање комплетније и по правилу знатно раније од психичког и социјалног, те да овај период карактеришу одређена психофизиолошка нестабилност, одсуство емоционалне зрелости, недовољна способност за рационално социјално понашање упркос задовољавајућем интелектуалном развоју, што све скупа неријетко резултира мањим или већим проблемима у понашању (од благих форми „адолесцентског бунта“ до озбиљнијих психичких и социјалних криза).⁹⁸ Посебно значајна чињеница за дефинисање кривичноправног статуса малољетних лица јесте да се, због неизграђености сопствених ставова и неформираних карактера, на малољетника може утицати много значајније и у позитивном и у негативном смислу, него на одрасле особе.⁹⁹

Утицај фактора спољашње средине потврђују бројне социолошке и социопсихолошке теорије криминалитета (школе, друштвене средине, теорије друштвеног притиска и трансмисије, теорије културног конфликта, контролне теорије, теорије друштвене реакције).¹⁰⁰ Међутим, малољетничка делинквенција је увијек исход дјеловања бројних испреплетаних фактора биолошке, психолошке и микро и макро фактора социјалне природе и није могуће једним или мањим бројем фактора објаснити ову појаву, нити је могуће прецизно одредити снагу и механизам дјеловања одређеног чиниоца.¹⁰¹

Питање одређивања појма малољетничког криминалитета било је стављено на дневни ред неколико међународних састанака организованих у оквиру Уједињених нација о проблему малољетничке делинквенције. Међутим, ни тако ауторитативан орган није био у стању да пронађе општеприхватљиво рјешење. Примјера ради, овај орган није дуго постигао сагласност о дефинисању појма малољетничког криминалитета већ је донио препоруке о категоријама малољетника којима је потребна друштвена помоћ и заштита. То су били: (а) малољетници коју су учинили неко дјело које се сматра повредом закона по законодавству њихове земље; (б) малољетници који су због социјалних услова у којима живе или особина личности у опасности да изврше такво дјело; (в) малољетници који нису учинили никакво законом инкримисано дјело,

⁹⁶ Крстић, 71.

⁹⁷ *Ibid.*

⁹⁸ J. E. Vunum, W. E. Thompson, *Juvenil delinquency, a sociological Approach*, Boston, 2005, 12.

⁹⁹ С. Соковић, С. Бејатовић, (2009), 33.

¹⁰⁰ J. E. Vunum, W. E. Thompson, 41.

¹⁰¹ С. Соковић, С. Бејатовић, (2009), 33.

али којима је потребна помоћ и заштита. Оваква дефиниција је прилично непрецизна и веома широка.¹⁰² Каснији напори Уједињених нација инсистирају на прецизнијем одређивању појма делинквенције малољетника.

Национална законодавства која су покушала дефинисати појам малољетничког криминалитета нису овај задатак ријешила успјешније од међународних стручних форума. Тако Закон о малољетним преступницима Канаде од 1952. године наводи да је малољетни преступник свако дијете које прекрши било коју одредбу Кривичног законика или који закон доминиона или провинције или било коју уредбу или законски пропис самоуправне градске општине или који због другог неког дјела подлијеже упућивању у индустријско¹⁰³ малољетничко поправилиште на темељу одредби било којег доминионског или провинцијског статута.¹⁰⁴

Већина законодавстава, супротно наведеном покушају, избјегава да дефинише појам малољетничког криминалитета. Ова законодавства се оријентишу на утврђивање одређених формалних критеријума који омогућавају разликовање између пунољетних и малољетних делинквената у кривичном поступку. Ови критеријуми постају тако *volens nolens*, битни елементи дефиниције малољетничког криминалитета.

У теорији и пракси утврђена су три таква услова: 1) године старости; 2) претпоставка неодговорности или оцјена урачунљивости и 3) орган надлежан за поступање. Овако формулисани критеријуми представљају, у суштини, третирање малољетничког криминалитета претежно с формалног кривичноправног становишта.

У новијој литератури¹⁰⁵ преовлађују два схватања малољетничког криминалитета. Прво, шире схватање, заснива се на проширивању појма омладинске делинквенције на све девијације у понашању младих људи, као што су изостајање из школе, неморално или непристојно владање, посјеђивање мјеста за хазардирање и коцкарнице, пушење у школи, бјежање из породице и школе и слична понашања, која често излазе из законских оквира, као и оне активности које су инкриминисане нормама материјалног кривичног законодавства. Присталице овог схватања истичу да је овај појам погодан да изрази општеприхваћени концепт да малољетнике који су извршили кривично дјело не треба сматрати делинквентима, већ омладинцима према којима треба, с обзиром на њихово старосно доба, примјењивати третмане и мјере преваспитања. У оквиру овог концепта среће се подјела социјално неусклађених омладинаца на предделинквенте и делинквенте, која се у основи базира на законским оквирима. Делинквент је онај малољетник који је извршио дјело које је инкриминисано позитивним нормама материјалног кривичног права, а предделинквент још увијек није извршио кривично дјело у смислу законских инкриминација, али његово понашање

¹⁰² Љ. Лазаревић, „Превенција малољетничке делинквенције“, Библиотека *Омладина и друштво*, Институт за криминологију и социологију, Београд, 1971, 9.

¹⁰³ Појам индустријска „школа“ у овом канадском пропису није истовјетан ни са једном нашом установом. То су посебне васпитне и образовне установе у којима се спроводи посебан третман. У те школе могу бити упућени малољетни делинквенти или формално неделинквенти, али са владањем у животним условима који упућују на опасност да би могли постати делинквенти.

¹⁰⁴ Т. Марковић, *Малољетничка делинквенција и њено сузбијање*, Стручна библиотека Службе јавне безбједности, Београд, 1973, 31.

¹⁰⁵ На просторима бивше Југославије термин „малољетничка делинквенција“ у литератури се редовно везивао за криминолошко схватање. Појавиле су се и прве књиге које су у свом наслову имале израз „криминологија“. Биле су то књиге криминолога Ж. Јашовића „Криминологија малољетничке делинквенције“ (1978) и М. Милутиновића и Ж. Алексића „Малољетничка делинквенција“ (1989). Онда не чуди што се на овим просторима већ дуги низ година инкриминисано понашање дјете и малољетника третирао као социолошко-криминолошки проблем и сврставало у посебну категорију криминалитета.

почиње да добија атипичан карактер и може да га одведе у делинквентну активност, уколико не буде подвргнут адекватним корекционим третманима.¹⁰⁶

По другом, ужем схватању, малољетнички криминалитет обухвата све активности малољетника које су инкриминисане позитивним законима појединих земаља. Ријеч је о активностима које и у случају одраслих представљају кривична дјела. Ово схватање је правно детерминисано.

По нашем мишљењу, више смисла има ово друго схватање, јер оно ограничава малољетнички криминалитет на дјелатности које су инкриминисане позитивним кривичним законодавством. Ради се о понашањима која би и за одрасла лица била кривично дјело. У природи понашања, односно дјела, не може бити разлике. Ово схватање одговара и становишту криминалне политике која тражи прецизне појмове одређености, као и тенденцији криминолошке мисли да се појму делинквенције малољетника да ужи значај. У овом раду прихваћена је ужа дефиниција малољетничког криминалитета.

Према карактерним својствима подручје малољетничког криминалитета се сврстава у идентичну област криминалног понашања одраслих особа. Произилази да је криминално понашање младих саставни дио криминалитета у цјелини.¹⁰⁷ Овакав став се уклапа у концепт „изабраних врста криминалитета“: привредни криминалитет, насилнички криминалитет, криминалитет неморала, нарко-криминалитет, малољетнички криминалитет итд.¹⁰⁸ Према томе, малољетнички криминалитет као подсистем има мноштво обиљежја и карактеристика које су заједничке с криминалитетом пунољетних особа као окружју јединственог система - криминалитета.¹⁰⁹

У нашем кривичном законодавству нема изричите одредбе шта се сматра малољетничким криминалитетом, али се из одговарајућих чланова може закључити да се малољетним делинквентом сматра лице које је у узрасту од четрнаест до осамнаест година извршило инкриминисано кривично дјело. Уз категорију млађих делинквената, с правним статусом различитим од статуса пунољетних лица, наше законодавство познаје и категорију млађих пунољетних делинквената, односно учинилаца кривичних дјела који су узраста од 18 до 21 године. Дјеца, односно лица узраста до четрнаест година, не могу се по нашим позитивним прописима сматрати малољетним делинквентима. Они остају увијек ван оквира кривичног третмана.

5. КАРАКТЕРИСТИКЕ МАЛОЉЕТНИЧКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Малољетнички криминалитет се у великој мјери по низу својих карактеристика разликује од криминалитета пунољетних лица.¹¹⁰ Ради се, наиме, о криминалитету који је у првом реду специфичан због својстава његових учинилаца – младих лица, чија је биолошка, емоционална и социјална зрелост још увијек у већој или мањој мјери неразвијена.¹¹¹ Ове биофизиолошке карактеристике младих утичу и на начин њиховог реаговања на бројне факторе који постоје у друштву а сметају им, и који условљавају криминално понашање одраслих лица.¹¹² Ради се, наиме, о лицима код којих

¹⁰⁶ М. Милутиновић, “Криминологија”, II издање, *Савремена администрација*, Београд, 1973, 205.

¹⁰⁷ Крстић, стр. 23.

¹⁰⁸ Вид. О. Крстић, *Прогностика криминалитета*, Полицијска академија, Београд, 2003.

¹⁰⁹ Крстић, 23.

¹¹⁰ Ђукић, Јовашевић, 15.

¹¹¹ Ж. Јашовић, *Преступништво малољетника у индустријским насељима*, Београд, 1966, 30-41.

¹¹² Ђукић, Јовашевић, 15.

физиолошки процес сазријевања још увијек није завршен, што даље условљава да још увијек није завршен ни процес њихове социјализације. Зато је малољетном делинквенту прије потребна помоћ средине, а не кривична санкција са својим казним елементом, односно елементом одмазде (као зло).¹¹³

Оно што посебно карактерише малољетнички криминалитет јесте сљедеће:¹¹⁴ (1) рани почетак преступничког, криминалног понашања, (2) дуги криминални стаж малољетника, (3) породица која допушта криминално и неприлагођено понашање малољетника или чак даје примјере за угледање, (4) већи број извршених кривичних дјела, најчешће дјела различите врсте, (5) вршење кривичних дјела у групи вршњака, које најчешће воде нешто старији (у првом реду млађа пунољетна лица), (6) вршење кривичних дјела с елементима насиља, (7) неспособност и неспремност малољетника да на прихватљиве и мање штетне начине потражи искуства и самопотврђивање своје личности, (8) доступност и често коришћење алкохолних пића и опојних дрога, (9) непримјерено понашање у школи и неадекватан рад педагога, васпитача и наставника, (10) неприхватљив став о друштвеним вриједностима итд.¹¹⁵

Нека друга истраживања у криминологији показују више преваленци кривичних дјела малољетника.¹¹⁶ Оне се могу свести на сљедеће: „(1) малољетници мушког рода чешће врше кривична дјела, па се чак може утврдити да постоји претежност мушке (младићке) делинквенције, (2) већину кривичних дјела у структури криминалитета врше млади људи узраста до 25 година живота. Адолесценција се сматра периодом великог 'бума' делинквентног понашања, (3) делинквентно понашање има рани почетак. Тако се уочава да је у великом броју случајева почетак криминалне каријере везиван за 13 година живота, (4) малољетнички криминалитет углавном карактеришу имовинска кривична дјела. Она често укључују примјену насиља према жртвама (па чак и према укућанима малољетника). Насилна кривична дјела (крађе, вандализам, насилничко понашање, хулиганство) доживљавају врхунац у узрасту од 16 до 17 година живота, (5) рецидивизам (повратништво) код малољетника је присутан у великом броју случајева, (6) ријетка је специјализација малољетника у вршењу кривичних дјела. Они су у великом броју случајева 'сваштари'. Врше велики број различитих кривичних дјела у налету, сходно ситуацији, (7) криминалитет малољетника се обично концентрише у одређеним дијеловима града, што омогућава да органи безбједности полиције врше надзор таквих подручја“.¹¹⁷

Савремена схватања малољетничког криминалитета, у поређењу с ранијим културно-историјским епохама, имају и неке одлике које ову категорију преступника и њихове преступе чине специфичним, као што су: (1) обим малољетничког криминалитета; (2) широк спектар друштвено недозвољеног и правно санкционисаног понашања младих; (3) широк спектар прекршаја и кривичних дјела која чине дјеца и малољетници; (4) мноштво социо-културних и социо-економских слојева из којих се малољетни делинквенти регрутују и (5) специфичности и разлике које се јављају у законодавноправном тумачењу и реаговању у односу на етиологију, методiku откривања, разјашњавања и доказивања, третман, превенцију и друштвену пажњу усмјерену на малољетничко преступништво.¹¹⁸

¹¹³ М. Милутиновић, *Криминологија*, Београд, 1977, 243.

¹¹⁴ Б. Петровић, Г. Мешко, *Криминологија*, Сарајево, 2008, 152 и 153.

¹¹⁵ В. Врањ, М. Бисић, Примјена прописа о извршењу кривичних санкција, притвора и других мјера у Босни и Херцеговини, Сарајево, 2009, 24-26.

¹¹⁶ Ђукић, Јовашевић, 16.

¹¹⁷ Хрчић, Ј., Преступништво младих – ризици, токови и исходи, стр. 16-18.

¹¹⁸ Крстић, 44.

При разматрању релевантних детерминанти које одликују савремена схватања малољетничког криминалитета¹¹⁹ треба поменути следеће: (1) урбанизација и миграциона кретања на релацији село-град; (2) социјални процеси раслојавања породице; (3) еманципација најмлађих чланова друштва; (4) честе промјене и реформе у образовно-школским програмима; (5) утицај масовних медија; (6) економске промјене које омогућавају масовно коришћење производа савремене медијске културе и њених творевина (DVD, DVX, мобилна телефонија и сл.); (7) динамика контракултурних вриједности и закономјерност појаве социопатолошких понашања; (8) измјена вриједносних ставова и доминација материјално-економског фактора као статусног симбола; (9) културно-историјске промјене и рефлексија глобалне свјетске масовне културе; (10) техничко-технолошка достигнућа која доприносе брзој размјени и ширењу информација (интернет и сл.); (11) тренд „нове филозофије егзистенције“ и грађански модел живљења; (22) култ насиља и еротике у интеракцијским односима и комуникацији међу младима; (13) култ лагодног живота кроз, тенденциозно пласиране у масмедијима, „престижне професије“ (пјевачи, музичари, манекени, спортисти, итд.); (14) култ дроге и злоупотребе наркотичких средстава; (15) култ кафића и проблем „слободно вријеме“; (16) убрзана динамика живота уз интензивирање рада с циљем да се нагомилају материјална добра и (17) промјене интересних сфера појединаца и група, те њихово усмјеравање на нове вриједносне системе, начин реаговања и понашања.¹²⁰

6. ЕТИОЛОГИЈА МАЛОЉЕТНИЧКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Етиолошко поимање малољетничке делинквенције, односно преступништва младих, веже се за опште поимање криминалитета, чија генеза датира још из античког доба (Платон и Аристотел), да би се касније ова појава могла тумачити преко антрополошких, биолошких, психопатолошких, психолошких и социолошких учења, такође у контексту општег учења о криминалитету. За потребе овог рада нећемо улазити у појединости наведених учења, али ћемо потврдити да је малољетничка делинквенција детерминисана спољним и унутрашњим факторима и да, као својеврстан феномен, захтијева свеобухватну мултидисциплинарну, проактивну и реактивну активност друштва.

Криминалитет малољетника је предмет посебне пажње одговорне криминалне политике, не само због оновременог глобалног тренда раста, посебно насилничког малољетничког криминалитета, него и због познате криминолошке законитости која указује на повезаност малољетничког криминалитета и рецидивизма.¹²¹ Статистике криминалитета показују да су повратници често извршили кривично дјело као малољетници или као млађа пунољетна лица.

Узроци малољетничког криминалитета су бројни и могу бити биолошке и психопатолошке, али и психолошке природе. Из тих разлога, као и с циљем да се постави основ за дјелотворну стратегију спречавања и сузбијања малољетничког криминалитета у савременој криминологији малољетничке делинквенције, најзначајније је схватање о факторима ризика и факторима заштите.¹²² Фактори ризика су сви чиниоци који у животу малољетника повећавају вјероватноћу да ће доћи до настајања и испољавања криминалног понашања. Фактори заштите чине противтежу ризичним факторима и смањују вјероватноћу настанка криминалног понашања. И

¹¹⁹Више о овоме О. Крстић, О., *Етиологија угрожавања система безбједности*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2007.

¹²⁰Крстић, 45.

¹²¹Соковић, Бејатовић, 34.

¹²²S.P. Lab, „Crime prevention, Approaches, Practices and Evaluations“, *Lexis Nexis*, 2004, 164.

фактори ризика и фактори заштите могу да буду биолошког, психолошког и социјалног карактера и јављају се на индивидуалном плану малољетника, у породичном окружењу и на нивоу шире заједнице у којој живи малољетник.¹²³ Неки од ових фактора су непромјенљиви, статички (као пол, број претходних хапшења, итд), док су други подложни мијењању (дружење с вршњацима, болести зависности, самоконтрола, ментални поремећаји, антисоцијални ставови).¹²⁴

Истраживања показују да су индивидуални фактори малољетничке делинквенције и рецидивизма: рано агресивно понашање, отуђење, бунтовништво и недостатак везаности за заједницу, социјална изолованост и одбаченост, пријатељи који се криминално понашају, хиперактивност, поремећаји пажње, злоупотреба психоактивних супстанци, склоност ка преузимању ризика, укључивање у друге облике антисоцијалног понашања, напуштање школе, ранија хапшења, одвајање од породице.¹²⁵ У индивидуалне факторе заштите убрајају се: интелигенција, образовање, став неодобравања преступничког понашања, друштвеност, успостављање чврстих и блиских веза и емоционалних односа, активно учење и постизање циљева који се вреднују у групи којој малољетник припада, способност критичког мишљења, контрола бијеса, емпатија, неимпулсивно понашање.¹²⁶ На породичном нивоу кључни фактори ризика су: злостављање и занемаривање дјетета, агресивност и конфликти унутар породице, криминалитет родитеља, недостатак родитељског надзора и контроле, док је најснажнији фактор заштите блиски однос малољетника са најмање једном одраслом особом која малољетника подржава и безусловно прихвата.¹²⁷

Значајно је то да ризични и протективни фактори имају интерактивно и кумулативно дејство: присуство већег броја ризичних фактора у малољетниковом окружењу повећава вјероватноћу јављања и понављања криминалног понашања, док постојање већег броја фактора заштите штити малољетника од негативног дјеловања фактора ризика и смањује вјероватноћу преступништва.¹²⁸ У суштини, то значи да је малољетничка делинквенција дијелом предвидива, а конкретни фактори ризика, односно заштите указују на потребне превентивне акције, односно на сегменте живота малољетног преступника на које треба дјеловати избором одговарајуће кривичне санкције.¹²⁹

У поређењу с другим европским земљама Босна и Херцеговина спада у земље с просјечном стопом малољетничког криминалитета. Међутим, структуралне промјене малољетничког криминалитета изазивају забринутост, прије свега због раста насилничког криминалитета, раста криминалитета малољетника удружених у групе, пораста рецидивизма, као и због све заступљенијег алкохолизма и наркоманије међу малољетним учиниоцима кривичних дјела.¹³⁰

¹²³ С. Соковић, С. Бејатовић, 35.

¹²⁴ Б. Поповић-Ћитић, В. Жунић-Павловић, „Превенција преступништва младих“, Београд, 2005, 32 и 33.

¹²⁵ С. Соковић, С. Бејатовић, 35.

¹²⁶ С. R. Bartol, А. М. Bartol, *Criminal Behavior, A Psychosocial Approach*, London, 2005, 139.

¹²⁷ С. Соковић, С. Бејатовић, 35.

¹²⁸ Б. Поповић-Ћитић, В. Жунић-Павловић, 33.

¹²⁹ С. Соковић, С. Бејатовић, 36.

¹³⁰ Види Ђ. Игњатовић, „Феноменологија и етиологија криминалитета малољетника, кривичноправна питања малољетничке делинквенције“, ур. С. Бејатовић, Београд, 2008, 13-37.

ГЛАВА ДРУГА

МАЛОЉЕТНИЧКО КРИВИЧНО ПРАВО

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

У савременом кривичном законодавству, посматрано генерално (материјалном, процесном и извршном), кривичноправна питања малољетничке делинквенције регулисана су на другачији начин од кривичноправне проблематике пунољетних лица. Основни разлог због којег су овакво регулисана кривичноправна питања малољетничке делинквенције лежи у чињеници што се ова лица, у вријеме извршења кривичног дјела и њиховог позивања на кривичну одговорност, налазе у посебном биопсихичком стању које је карактеристично, прије свега, по наглостепену израстања, великој колебљивости и посебној подобности да се на њих утиче.¹³¹ Управо због овог, а руковођено жељом да се и та лица, иако учиниоци кривичних дела, учине корисним члановима, друштво настоји да и у кривичном праву према овој категорији поступа са посебном хуманошћу и разумијевањем, односно на начин који ће, што је могуће мање, ометати њихов правилан биопсихички развој.¹³²

Посматрано генерално, кривичноправна питања малољетних учинилаца кривичних дјела у савременом кривичном законодавству регулисана су на два начина: 1) посебним законом¹³³ или 2) посебним поглављем у оквиру закона којима се регулише проблематика пунољетних учинилаца кривичних дјела (кривични закон, закон о кривичном поступку и закон о извршењу кривичних санкција).¹³⁴ И један и други начин нормирања статуса малољетних учинилаца кривичних дјела имају и својих предности и недостатака. Тако, нпр., у прилог томе да се кривичноправни статус малољетника регулише посебним законом говори, прије свега, чињеница што се на тај начин ова проблематика потпуно одваја од кривичноправне проблематике пунољетних лица, што омогућава потпуно усредсређивање пажње на све проблеме кривичноправног третмана малољетника.¹³⁵ С друге стране, оваквим начином регулисања ствара се могућност да се према овој категорији учинилаца кривичних дјела не примјењују опште одредбе кривичног законодавства којима су регулисана основна начела, институти и установе ове гране права.¹³⁶

¹³¹ О овоме детаљније видјети Шкулић, (2003) и Ф. Хирјан, М. Сингер, (1987).

¹³² Соковић, Бејатовић, 15.

¹³³ Нпр. у Њемачкој, Француској, Хрватској, Македонији, Србији и онедавно Републици Српској ова грана права је формално издвојена из кривичног закона (законика), односно закона о кривичном поступку и закона о извршењу кривичних санкција. Тако је у Њемачкој у примјени Закон о малољетничком кривичном правосуђу од 11. децембра 1974. године (с измјенама од 30. јуна 1990. године) – *Jugendgerichtsgesetz*; у Француској је у примјени *Ordonnance No. 45-174* од 2. феб. 1945. године, допуњена Законом број 2002-1138, од 9. септембра 2002. године; у Хрватској – Закон о судовима за младе („Народне новине Републике Хрватске” број 84/11). У Републици Србији је у примјени Закон о малољетним учиниоцима кривичних дјела и кривичноправној заштити малољетних лица (“Службени гласник Републике Србије” број 85/05). Слична је ситуација и у Републици Македонији, гдје је у примјени Закон о малољетничкој правди (“Службен весник на Република Македонија” број 87/07) од 12. јула 2007. године.

¹³⁴ Т. Василевић, М. Грубач, „Коментар Закона о кривичном поступку“, *Савремена администрација*, Београд, 1987, 782-828.

¹³⁵ Соковић, Бејатовић, 15.

¹³⁶ С. Бејатовић, „Кривично процесно право“, *ЈП Службени гласник*, Београд, 2008, 428.

Насупрот овом, у прилог регулисања кривичноправног статуса малолетника у оквиру општих кривичноправних прописа (кривични закон, закон о кривичном поступку и закон о извршењу кривичних санкција) говори, прије свега, чињеница што се на овај начин пружа могућност да се и према овој категорији учинилаца кривичних дјела примјењују, поред посебних одредаба, и друге одредбе општег карактера, под условом да нису у супротности са овим посебним одредбама, а што све доприноси очувању јединства кривичноправних концепција.¹³⁷ Но, с друге стране, оваквим начином регулисања ствара се могућност да се малолетник процесно третира скоро на исти начин као и окривљено пунољетно лице, што, мора се признати, није у складу с биопсихичким статусом малолетника и потребом да се и његов кривични статус што је могуће више прилагоди овом узрасту.¹³⁸

Имајући у виду разлоге који су изнесени и за један и за други начин регулисања ове проблематике, као и чињеницу да већ дуже у већем броју савременог кривичног законодавства постоји специјално (посебно) законодавство којим је регулисан кривичноправни положај малолетника, и наш законодавац се определио за овакав приступ у нормирању ове проблематике и на тај начин, слободно се може рећи, сврстао се у ред највећег броја позитивног законодавства које на овај начин регулише кривичноправну проблематику малолетничке делинквенције, а тиме се укључио и у нешто што представља и једно од обиљежја савремене кривичноправне науке по овом питању уопште.¹³⁹ Доношењем Закона о заштити и поступању с дјецом и малолетницима у кривичном поступку 2010. године,¹⁴⁰ Република Српска је добила једно аутономно малолетничко кривично законодавство. Овим законским текстом регулисана су кривичноправна, кривичнопроцесна и пенолошка питања малолетничке делинквенције, као и питања кривичноправне заштите малолетних лица која се појављују као оштећени, односно као свједоци појединих кривичних дјела. С обзиром на то, овај законски текст представља први и веома важан корак у cjеловитом регулисању кривичноправне проблематике малолетничке делинквенције и не малог броја других питања која стоје у непосредној вези с њом.¹⁴¹ На овакав закључак упућује и члан 10 овог закона¹⁴² којим је прописана његова садржина. Према тој одредби, Закон садржи одредбе које се примењују према малолетним учиниоцима кривичних дела и оне се односе на материјално кривично право, органе који га примјењују, кривични поступак и извршење кривичних санкција према овим учиниоцима кривичних дела, као и одредбе о кривичноправној заштити дјече на чију је штету извршено кривично дјело.

Све до доношења овог закона, у ранијем законодавству Републике Српске одредбе о кривичноправном положају малолетника нису издвајане у посебни законски текст, већ су биле предмет посебних цјелина одговарајућих закона материјалног, процесног и извршног кривичног законодавства, што је имало утицаја и на њихов кривичноправни положај уопште. Доношењем Закона у Републици Српској је кривичноправни статус малолетника по први пут регулисан посебним правним актом. Међутим, идеја о посебном малолетничком кривичном праву, односно посебном законодавству којим би се регулисао кривичноправни положај малолетника није нова. Она потиче још од појаве Међународног криминалистичког удружења које је основано

¹³⁷ Соковић, Бејатовић, 15.

¹³⁸ *Ibid.*, 16.

¹³⁹ Види Н. Милошевић, Нове тенденције у савременој науци кривичног права и малолетничко кривично законодавство, Удружење за кривично право и криминологију Србије и Црне Горе, Београд, 2005, 279-299.

¹⁴⁰ “Службени гласник Републике Српске” број 13/10.

¹⁴¹ Соковић, Бејатовић, 16.

¹⁴² Под појмом „Закон” у овом раду подразумева се Закон о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку Републике Српске.

1889. године. Од тада се уочава наглашено интересовање не само за кривично дјело, већ и за личност његовог учиниоца. Као резултат свега тога долази до трансформације кривичног права у корист малољетника. Тако се, мало по мало, оцртавају компоненте посебног законодавства за малољетнике које подразумијева друкчије критеријуме одговорности, друкчији кривични поступак, посебне органе откривања, гоњења и пресуђивања за ове групе учинилаца кривичних дјела, као и посебне санкције примјерене само овој категорији учинилаца.¹⁴³ У овом контексту посебно су интересантна „Пекиншка правила“ усвојена Резолуцијом Генералне скупштине УН број 40/33 од 29. новембра 1985. године која дају предност посебним прописима у регулисању малољетничке кривичноправне проблематике.

Када је ријеч о садржају Закона, онда посебно треба напоменути његов шести дио (чл. 184-190) који третира проблематику заштите дјете и малољетника као оштећених у кривичном поступку. У изради Закона стало се на становиште да је неопходно, с циљем да се што боље заштите малољетници, предвидјети и посебне одредбе (прије свега процесног карактера) о заштити лица која у кривичном поступку учествују у улози пасивног субјекта (жртве) кривичног дјела. Овдје је узет у обзир један број кривичних дјела код којих је према ставу законодавца улога малољетног оштећеног лица посебно изражена, с тим што је остављена могућност да се овим одредбама обухвате и друга кривична дјела. Суштина ових одредаба огледа се у томе да у кривичном поступку учествују органи који поседују посебна знања из области права дјетета и кривичноправне заштите малољетних лица, без обзира на то што се поступак води пред органима надлежним за пунољетна лица. С оваквом својом садржином Закон је и у складу са захтјевима који проистичу и из одговарајућих међународних правних аката. Тако, нпр., Конвенција о заштити дјете од сексуалне експлоатације и сексуалног злостављања¹⁴⁴ обавезује потписнице да предузму законске и друге неопходне мјере како би судије, тужиоци и остало особље које учествује у кривичним поступцима примило одговарајућу обуку и стекло додатна знања која су неопходна за поступање с тзв. посебно осјетљивим категоријама оштећених, односно с малољетним жртвама које су биле подвргнуте сексуалној експлоатацији и злоупотреби. Даље, предвиђа се и обавеза да се националним процесним законцима предвиди могућност да судија који води поступак одреди саслушање без присуства јавности (изузетак од начела јавности приликом суђења), као и да малољетним жртвама буде омогућено, уз употребу информатичких технологија, да дају исказ без физичког присуства у судници.

За примјену одредаба Закона значајан је узраст учиниоца у вријеме извршења кривичног дјела, као и узраст у вријеме покретања поступка, односно суђења. Сходно овом критеријуму, одредбе овог закона примјењују се на малољетне учиниоце кривичних дјела и односе се на материјално кривично право, органе који га примјењују, кривични поступак, извршење кривичних санкција према овим учиниоцима, као и одредбе о кривичноправној заштити дјете на чију штету је извршено кривично дјело (члан 10 став 1 Закона).

Полазећи од чињенице да према члану 2 став 2 Закона до навршене четрнаесте године нема кривице, то у случају да се у току поступка утврди да малољетник у вријеме извршења кривичног дјела није достигао ову старосну границу – тужилац доноси наредбу о непокретању кривичног поступка, а податке о дјелу и учиниоцу доставља органу старатељства ради предузимања мјера заштите у оквиру његове надлежности (члан 73 став 1 Закона). Слично овом, последице навршене двадесет и једне

¹⁴³ Соковић, Бејатовић, 17.

¹⁴⁴ 76 Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, Lanzarote, 25. октобар 2007. године.

године живота према лицу које је као млађи малолетник извршило кривично дело не може се такође водити кривични поступак (члан 68 Закона).

Поред наведене категорије лица, која су као малолетна извршила кривично дјело и према којима се у потпуности примјењују одредбе Закона (члан 72 став 1 Закона), Закон предвиђа дјелимичну примјену ових одредаба и према категорији млађих пунољетних лица. Ради се о лицима која су извршила кривично дјело као пунољетна, а у вријеме покретања поступка, односно суђења, нису навршила двадесет и једну годину живота. Према овој категорији млађих пунољетних лица примјењује се редовни кривични поступак, али су у њега уграђене и одређене особености кривичног поступка према малолетницима. Ради се о особеностима које се односе: на обазриво поступање органа који учествују у поступку; на активно учешће у поступку органа старатељства; на позивање, по правилу, преко родитеља, односно законског заступника; привремени смјештај малолетника у току припремног поступка; искључивање јавности и привремени смјештај малолетника у току поступка (члан 76, члан 81 став 3 и чл. 82, 94, 111 и 112 Закона). Поред ове категорије, одредбе Закона примјењују се и на пунољетна лица кад им се суди за кривична дјела која су учинила као малолетници, а испуњени су услови које предвиђа овај закон, као и на лица која су кривично дело учинила као млађи пунољетници (члан 10 став 2 Закона).

Једно од питања које је у овом законском тексту посебно ријешено јесте и питање објективног конекситета у поступку према малолетницима, тј. питање ситуације када је малолетник учествовао у извршењу кривичног дјела заједно с пунољетним лицем. У оваквој ситуацији поступак ће се према малолетнику издвојити и спровести по одредбама овог закона (члан 79 став 1 Закона). Од овог правила дозвољен је изузетак. Према том изузетку, након окончаног припремног поступка, а на образложен приједлог тужиоца, поступак према малолетнику може се спојити с поступком против пунољетног лица и спровести по одредбама овог закона само ако је спајање поступка неопходно за свестрано разјашњење ствари (члан 79 став 2 Закона). У вези с оваквом могућношћу, треба посебно истаћи да се и у овако спојеном – јединственом поступку према малолетнику увијек примјењују одређене одредбе поступка према малолетницима (чл. 76-78, 81-86, 89, 90, 92, 94-103, 110 став 3, 111, 112, 115 и 119 Закона). Поред ових одредаба, у овом случају могућа је примјена и осталих одредаба Закона под условом да њихова примјена није у супротности с вођењем јединственог поступка (члан 79 став 6 Закона). Одлуку (рјешење) о спајању поступка доноси судија за малолетнике и против овакве одлуке није дозвољена жалба (члан 79 став 5 Закона).

За разлику од објективног конекситета, гдје може али не мора да дође до спајања поступка, према одредби члана 80 Закона (кад постоји основана сумња да је лице учинило неко кривично дјело као малолетно, а неко као пунољетно – субјективни конекситет), обавезно долази до спровођења јединственог поступка. Према изричитој законској одредби, у таквом случају ће се спровести јединствен поступак пред судијом за малолетнике надлежног суда, односно пред вијећем од троје судија, од којих је најмање један судија за малолетнике, уколико то лице у вријеме покретања поступка није навршило 23 године (члан 80 став 2 Закона).

2. ПОЈАМ МАЛОЉЕТНИЧКОГ КРИВИЧНОГ ПРАВА

Малољетничко кривично право¹⁴⁵ јесте дио, односно сегмент кривичног права једне државе који због обиља специфичних рјешења у посљедње вријеме у низу европских земаља добија карактер самосталне правне (позитивноправне), али и научне дисциплине.¹⁴⁶ Ради се, наиме, о посебној, заокруженој и аутономној цјелини која садржи низ специфичних рјешења у односу на пунољетне учиниоце кривичних дјела.¹⁴⁷ Неријетко се, стога, у литератури за ову грану права употребљава назив пара-кривично право или квази-кривично право које се односи на малољетна лица.¹⁴⁸

Дакле, малољетничко кривично право јесте скуп законских прописа којима се одређује кривичноправни статус дјецe и малољетних лица (као учинилаца кривичних дјела, односно малољетних лица као жртава кривичних дјела).¹⁴⁹ То је право које прописује посебан третман према малољетним учиниоцима кривичних дјела. Тако овај назив, који се често у правној теорији одређује као криминално-политички постулат, обухвата грану права с кривичноправним одредбама које се примјењују на малољетне учиниоце кривичних дјела и које одсликавају посебан, специфичан карактер ове гране права.¹⁵⁰ То је право које се заснива на личности учиниоца деликта (*Taterstrafrecht*), а не на самом деликту (*Tatstrafrecht*).¹⁵¹ Или, другим ријечима, то је систем законских правних прописа којима се одређује систем кривичних санкција за малољетне учиниоце кривичних дјела, а под одређеним условима и за пунољетне учиниоце, те поступак којим изричу и извршавају ове санкције надлежни државни органи. Стога се може рећи да малољетничко кривично право прелази оквире кривичног права, јер обухвата не само кривичноправне одредбе материјалноправне садржине, већ и одредбе процесног и извршног кривичног права на начин, у мјери и у обиму који се односи на малољетне учиниоце кривичних дјела, те малољетнике као жртве кривичних дјела.¹⁵²

Малољетничко кривично право тако представља скуп (систем) законских прописа којима је регулисан положај (права и обавезе) малољетника у кривичном праву у цијелости.¹⁵³ Ове одредбе се односе на: (а) појам и врсте малољетника као субјеката кривичног права (активни и пасивни субјект); (б) врсте, услове и начин прописивања и изрицања кривичних санкција малољетним учиниоцима кривичних дјела; (в) поступак за изрицање кривичних санкција малољетницима (који представља посебну, специфичну врсту кривичног поступка – специфичног по органима за покретање и вођење кривичног поступка, као и за изрицање и извршење кривичних санкција, архитектоници и току поступка, те учешћу посебних вансудских – посебно ванкривичних судских органа у поступку изрицања и извршења кривичних санкција) и,

¹⁴⁵ У правној теорији се за ову грану права употребљава и назив „кривично право за малољетнике”. Оба ова термина асоцирају на кривично право “малољетничког карактера” које стоји на супрот пунољетничком кривичном праву (Шкулић, (2003), 368). Често се употребљава и термин малољетничко казнено право, под којим се подразумевају кривично и прекршајно малољетничко право.

¹⁴⁶ Јовашевић, (2010), 13 и 14.

¹⁴⁷ М. Симовић, Д. Јовашевић, Љ. Митровић и М. Симовић-Нишевић, 5.

¹⁴⁸ Јовашевић, (2010), 14.

¹⁴⁹ М. Симовић, Д. Јовашевић, Љ. Митровић и М. Симовић-Нишевић 5.

¹⁵⁰ Јовашевић, (2010), 14 и 15.

¹⁵¹ *Ibid*, 15.

¹⁵² *Ibid*, 16.

¹⁵³ М. Вешовић, „Малољетник као објект кривичноправне заштите“, *Правна мисао*, Сарајево, број 7-8/1978, 139.

на крају, (г) поступак извршења кривичних санкција које су изречене малољетницима.¹⁵⁴

Малољетничко кривично право се низом својих одредаба садржински, а и по форми, издваја од кривичног права које се иначе примјењује на пунољетне учиниоце кривичних дјела. Под одређеним, законом предвиђеним условима, оно се изузетно примјењује и на пунољетне учиниоце кривичних дјела. Тако успостављени систем малољетничког кривичног права треба да буде подређен криминално-политичким циљевима, а то је васпитање малољетног учиниоца кривичног дјела и његово преваспитање (чиме се у први план ставља принцип васпитавања, а не принцип кажњавања).¹⁵⁵

На тај начин је истакнут специјално-превентивни карактер ове гране права, чиме је напуштен његов дотадашњи “терапеутски” карактер. Наиме, првобитни репресивни модел кривичноправног положаја малољетника истиче се по томе што је малољетник третиран као „делинквент у минијатури”, а његов правни положај је карактерисало блаже кажњавање, зависно од узраста, и нешто повољнији режим издржавања изречене казне који је дуго оспораван и подврђаван снажној критици, посебно у 20. вијеку. Уз то, он је постепено потискиван, да би коначно педесетих година 20. вијека био замијењен заштитничким моделом, а онда, крајем 20. вијека, у овој области је почео све више да се примјењује и нови „правосудни модел или модел правичности”, према коме „малољетник и његове потребе нису више оно што је примарно и о чему треба искључиво да се води рачуна, већ се у први план истиче жртва кривичног дјела и интереси самог друштва, чиме се истиче систем ресторативне правде”. У теорији се, стога, истиче да су малољетничке кривичне санкције, у првом реду, мјере помоћи, мјере социјализације са што мање елемената принуде, ограничења права и слободе и репресије, а све више мјере помоћи, бриге, надзора и отклањања и предупредивања сметњи и услова за њихов нормалан и несметан развој и сазријевање. То, у крајњој линији, и одговара тзв. Хаванским правилима, која су Уједињене нације усвојиле 1990. године, а која када се ради о малољетним учиниоцима кривичних дјела захтијевају искључивање или свођење на минимум било каквог облика лишавања слободе (члан 2 гласи: ”Лишавање слободе малољетника треба да буде крајње средство, да се изриче у минималном трајању и треба да буде ограничено само на изузетне случајеве.”).

3. СИСТЕМ И ИЗВОРИ МАЛОЉЕТНИЧКОГ КРИВИЧНОГ ПРАВА

Из појмовног одређења малољетничког кривичног права произилази да се унутар њега разликује више дијелова и да сваки за себе представљају самосталну и аутономну грану права, али који садржински, по форми и циљу који треба да остваре, чине јединствену грану позитивног казненог (кривичног) права.

Тако систем малољетничког кривичног права чине: (1) материјално кривично право – систем законских прописа којима се одређује кривичноправни статус и положај (права и обавезе) малољетних учинилаца кривичних дјела и систем кривичних санкција за малољетнике (васпитне мјере и казна малољетничког затвора), као и алтернативне мјере (полицијско упозорење и васпитне препоруке као средство диверзионог модела малољетничког кривичног права), (2) процесно кривично право – систем законских прописа којима се одређује појам, организација и надлежност органа малољетничког кривичног правосуђа, покретање и вођење кривичног поступка, ток и архитектура првостепеног поступка и поступка по правним лијековима према малољетним

¹⁵⁴ Јовашевић, (2010), 17.

¹⁵⁵ М. Симовић, Д. Јовашевић, Јб. Митровић и М. Симовић-Нишевић, 7.

учиниоцима кривичних дјела и (3) извршно кривично право – систем законских и подзаконских прописа којима се одређује организација и надлежност државних органа, као и поступак извршења изречених малољетничких кривичних санкција и других алтернативних мјера (васпитних препорука) које се примјењују према малољетним учиниоцима кривичних дјела. Коначно, у оквиру система малољетничког кривичног права издвајају се и законске одредбе о заштити дјецe и малољетних лица која су оштећена у кривичном поступку.¹⁵⁶

У Европи је посљедњих година уочљива тенденција (Њемачка, Француска, Македонија, Хрватска, Србија) да се из класичног система кривичног (материјалног, процесног и извршног) права издвоје одредбе које се односе на малољетнике, било као извршиоце кривичних дјела, било као жртве (оштећена лица) кривичних дјела. На тај начин је створено и формално издвојено малољетничко кривично право.

У Босни и Херцеговини, изузимајући Републику Српске (гдје важи Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске), иако се може констатовати да постоји малољетничко кривично право као специфична грана права, још увијек су одредбе о малољетним учиниоцима кривичних дјела и систему малољетничких санкција инкорпорисане у кривичне законе; одредбе о малољетничком кривичном правосуђу и о кривичном поступку према малољетницима - у законима о кривичном поступку, односно одредбе које се односе на извршење изречених малољетничких кривичних санкција - у законима о извршењу кривичних санкција.

Према томе, као основни и непосредни извори малољетничког кривичног права јављају се: (1) кривични закони Босне и Херцеговине, Федерације Босне и Херцеговине и Брчко дистрикта Босне и Херцеговине; (2) закони о кривичном поступку Босне и Херцеговине, Федерације Босне и Херцеговине и Брчко дистрикта Босне и Херцеговине и (3) закони о извршењу кривичних и прекршајних санкција Босне и Херцеговине, Федерације Босне и Херцеговине и Брчко дистрикта Босне и Херцеговине.

Као извор малољетничког кривичног права такође се јавља и споредно, допунско или помоћно кривично право при одређивању појма, елемената и карактеристика кривичних дјела на страни чијих учинилаца (у својству извршиоца, саизвршиоца или саучесника) се јављају малољетна лица.¹⁵⁷ Такође се и сви други правни извори, као што су: (1) међународни уговори, (2) судска пракса, (3) подзаконски акти, (4) правна теорија и (5) обичајно право - на посредан начин јављају као извор ове гране права на начин и у обиму којим употпуњују кривичноправне одредбе (материјалног, процесног и извршног кривичног права).¹⁵⁸

4. КАРАКТЕРИСТИКЕ МАЛОЉЕТНИЧКОГ КРИВИЧНОГ ПРАВА

4.1. Материјално кривично право

У савременом кривичном законодавству малољетни учиниоци кривичних дјела имају друкчији кривичноправни статус од пунољетних учинилаца кривичних дјела. Неопходност друкчијег кривичноправног третирања ове групе учинилаца кривичних дјела произилази не само из спознаје да се малољетници одликују посебним психофизичким карактеристикама своје личности које захтијевају друкчији облик друштвеног реаговања, већ и из обавеза које произилазе из међународних докумената. Тако, нпр., Стандардна минимална правила Уједињених нација за примјену судских

¹⁵⁶ Јовашевић, (2010), 19.

¹⁵⁷ Ђукић, Јовашевић, 22.

¹⁵⁸ *Ibid*, 22 и 23.

поступака према малољетницима (Пекиншка правила)¹⁵⁹ из 1985. године истичу да је неопходно да постоје посебне одредбе којима се регулише положај малољетних учинилаца кривичних дјела (правило 2.3.). Исто тако, Конвенција Уједињених нација о правима дјетета из 1989. године¹⁶⁰ предвиђа обавезу држава да уведу посебна правила о кривичној одговорности дјете, о мјерама кривичноправне принуде и о статусу малољетника у току кривичног поступка и у току извршења кривичних санкција (чл. 37 и 40 Конвенције). У току 1990. године Уједињене нације су донијеле још неколико докумената којима су допуњена раније усвојена Пекиншка правила. То су: Правила УН за заштиту малољетника лишених слободе, Смјернице УН за спречавање малољетничке делинквенције (Ријадске смјернице) и Стандардна минимална правила УН за мјере алтернативне институционалном третману (Токијска правила). Од посебног су значаја тзв. Токијска правила која подстичу државе уговорнице да у оквиру свог националног законодавства предвиде широку скалу алтернативних мјера које би се примјењивале на малољетне учиниоце кривичних дјела у свим фазама кривичног поступка. Посебност кривичноправног положаја малољетних учинилаца кривичних дјела наглашена је и у неким европским документима, као што су: Друштвена реакција на малољетничку делинквенцију код младих лица која долазе из породица миграната из 1989. године (ЦЕ Р (06)), Европска правила о друштвеним санкцијама и мјерилима из 1992. године (ЦЕ Р 92)16) и Препорука Савјета Европе о поравнању у кривичним поступцима из 1999. године (ЦЕ Р(99)19).

У новије вријеме долази до изражаја тенденција да се, одвојено од кривичног закона, примјена кривичних санкција према малољетницима потпуно одвоји од казненог система према пунољетним учиниоцима кривичних дјела, с обзиром на специфичност малољетника као учинилаца кривичног дјела и посебну сврху кривичних санкција према малољетном делинквенту. Та разлика се успоставља не само у погледу система и примјене кривичних санкција, већ и у погледу кривичног поступка и третмана малољетника током поступка и извршења кривичне санкције. Поједине државе, као што су то нпр. Аустрија, Њемачка, Република Хрватска и Република Србија, донијеле су посебне законе којима је у потпуности регулисан кривичноправни положај малољетних учинилаца кривичних дјела, док су друге, међу које спада и Босна и Херцеговине (изузимајући Републику Српску¹⁶¹), у оквиру посебне главе кривичних закона предвидјеле посебне одредбе о кривичноправном положају малољетних учинилаца кривичних дјела.

Заједничка карактеристика свих модерних законских регулатива кривичноправног положаја малољетних учинилаца кривичних дјела јесте тенденција смањења примјене институционалних мјера према малољетницима и повећање броја ванинституционалних мјера. Као најчешћи облици ванинституционалних мјера спомињу се: појачани надзор, електронски мониторинг, уговорне казне, полуотворени третман, медијација и сл.¹⁶² Њихов основни циљ јесте спречавање стигматизације и тзв.

¹⁵⁹ www.mhrr.gov.ba/Vijece/PDF/?id=433.

¹⁶⁰ Конвенција о правима дјетета усвојена је на засједању Генералне скупштине Уједињених нација, 20. новембра 1989. године, www.ombudsmen.gov.ba/.../Konvencija%20o%20pravima%20djeteta.pdf.

¹⁶¹ У Републици Српској је Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку усвојен на сједници Народне скупштине Републике Српске, одржаној 25. и 26. јануара 2010. године. У примјени је од 1. јануара 2011. године. С обзиром на значај усвојеног закона, као и на његову специфичност, законодавац је оставио рок од годину дана да се правосудни органи упознају и едукују за његову примјену. Прије усвајања овог закона материјалне одредбе о малољетним учиниоцима кривичног дјела биле су смјештене у Кривичном закону, процесне одредбе у Закону о кривичном поступку, те одредбе о извршењу кривичних санкција - у Закону о извршењу кривичних санкција Републике Српске.

¹⁶² Бабић, Марковић, 451.

криминалне инфекције која се јавља код готово свих облика институционалног третмана, уз истовремено обезбјеђивање ресоцијализације малољетног учиниоца кривичног дјела и његове реинтеграције у друштво.¹⁶³

Малољетни извршиоци кривичних дјела у нашем кривичном законодавству имају посебан кривичноправни статус. У члану 10 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске прописано је да он садржи одредбе које се примјењују према малољетним учиниоцима кривичних дјела које се односе на материјално кривично право, одредбе о органима који га примјењују, одредбе о кривичном поступку и извршењу кривичних санкција, као и одредбе о кривичноправној заштити дјече на чију штету је извршено кривично дјело. Посебне одредбе које важе за малољетне учиниоце кривичних дјела, према изричитом законском рјешењу (члан 10 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске), важе и за пунољетне учиниоце када им се суди за кривична дјела која су учинили као малољетници, а испуњени су услови које предвиђа овај закон, као и на лица која су кривично дјело учинила као млађа пунољетна лица. Уз то, одредбе Кривичног закона Републике Српске, Закона о кривичном поступку Републике Српске и закона којим се уређује извршење кривичних санкција и други општи прописи примјењују се ако овим законом није друкчије прописано (члан 11 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

Конвенција УН о правима дјетета (члан 40 тачка 3) предвиђа обавезу држава да утврде најнижу старосну границу испод које дјеца не могу бити сматрана способном да крше кривични закон. Према Закону о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, доња старосна граница малољетства је 14 година. Ово произилази из одредбе става 2 члана 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске којом је изричито предвиђено да се према малољетнику који у вријеме извршења кривичног дјела није навршио 14 година (дијете) не могу примијенити кривичне санкције, нити друге мјере предвиђене овим законом.¹⁶⁴ То, наравно, не значи да се лице испод 14 година не може појавити као извршилац кривичног дјела, односно да кривично дјело (објективно) не постоји ако је његов учинилац дијете. Међутим, у том случају се не може реаговати нормама кривичног права већ неким другим гранамa правног система којима треба да се обезбиди како заштита друштва од овог облика криминалитета тако и успјешна социјализација дјетета.¹⁶⁵ Према таквим лицима органи старатељства примјењују посебне мјере васпитања и преваспитања које немају

¹⁶³ *Ibid.*

¹⁶⁴ У упоредном праву границе малољетства се различито одређују. Тако чл. 31 и 32 Кривичног законика Бугарске сматрају дјецом лица узраста до 14 година; малољетнике узраста 14-18 година и пунољетна лица преко 18 година. Члан 17 Кривичног законика НР Кине одређује да се кривична одговорност стиче с навршених 18 година. Лица узраста од 14 до 18 година се блаже кажњавају, али ако таква лица изврше сљедећа кривична дјела: намјерно убиство или намјерно нанесу штету другоме, или пак изврше силовање, разбојништво, трговину опојним дрогама, паљевину, експлозију или тровање - тада подлијежу кривичној одговорности. Грчки Кривични законик (у члану 121) сматрају дјецом лица узраста до 12 година; млађе малољетнике у узрасту од 12 до 17 година, док су старији малољетници лица узраста од 17 до 21 године. Члан 11 чешког Кривичног законика сматра да су дјеца у узрасту до 15 година, а малољетници од 16 до 18 година који су дјелимично кривично одговорни за извршено кривично дјело. Или, члан 122-8 француског Кривичног законика одређује да се кривичноправна способност стиче с навршених 13 година, а лица узраста од 13 до 18 година сматрају се малољетницима. Шведски Кривични законик као доњу границу одговорности за кривична дјела одређује 15 година. Наведено према Д. Јовашевић, „Малољетничко кривично право са посебним освртом на систем васпитних налога“, *Избор судске праксе*, Београд, број 4/2009, 8.

¹⁶⁵ Бабић, Марковић, 452.

карактер кривичноправних мјера.¹⁶⁶ Дакле, против делинквентног понашања лица овог старосног доба не може се водити борба примјеном мјера кривичног права. Степен њиховог душевног развоја је такав да, по правилу, нису свјесна стварног значаја свог дјела нити су у стању да процјењују да ли су њихови поступци дозвољени или забрањени. Примјена кривичне санкције према дјечи нема моралног основа, а не би била ни сврсисходна, јер ова лица нису у стању да схвате прави смисао изречене санкције. Њихово асоцијално понашање резултат, је по правилу, одсуства бриге и старања родитеља или других лица која су дужна да о њима брину. Зато је у случају када лице млађе од 14 година изврши кривично дјело надлежни орган старатељства обавезан да, у оквиру својих овлашћења, предузме одговарајуће мјере усмјерене на отклањање узрока који су довели до таквог понашања.

Лица млађа од 14 година су апсолутно кривично неодговорна, она се не изводе пред суд, нити се према њима примјењују васпитне мјере предвиђене за малољетнике, већ их се препушта служби социјалне заштите да она предузме ванкривичне мјере помоћи и заштите. Доња добна граница од 14 година одговара правној традицији Босне и Херцеговине и потребама заштите друштва од делинквенције малољетника, а у складу је и с препорукама Пекиншких правила, која у правилу 4.1. сугеришу да почетак кривичне одговорности малољетника „не би требао бити сувише низак“.

Законодавац је предвидио посебне кривичне санкције за малољетне извршиоце кривичних дјела које се разликују од кривичних санкција за пунољетне учиниоце кривичних дјела, како по својој суштини тако и по својој сврси. Основне кривичне санкције за малољетнике су васпитне мјере, а под одређеним условима малољетнику се могу изрећи и казна малољетничког затвора и мјере безбједности. Када је у питању изрицање кривичних санкција, Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске прави разлику између лица која су у вријеме извршења кривичног дјела навршила 14, али нису навршила 16 година (млађи малољетници), и лица која су у вријеме извршења кривичног дјела навршила 16, а нису навршила 18 година (старији малољетници). Према млађим малољетницима могу се изрећи само васпитне мјере, док се према старијим малољетницима могу изрећи васпитне мјере а изузетно и казна малољетничког затвора (став 1 члана 30 Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Осим ових кривичних санкција малољетницима се, под условима предвиђеним законом (чл. 61 и 62 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске), могу изрећи и мјере безбједности (став 3 члана 30 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Примјена судске опомене и условне осуде према малољетницима је искључена (став 4 члана 30 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

Иако се васпитне мјере и казна малољетничког затвора битно разликују, како по условима за њихово изрицање, тако и по својој суштини, Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске прописује заједничку сврху ових санкција. У оквиру опште сврхе кривичних санкција, посебна сврха кривичних санкција према малољетницима је да се пружањем заштите, бриге, помоћи и надзора, као и обезбјеђивањем општег и стручног оспособљавања утиче на развој и јачање личне одговорности малољетника, обезбиједи васпитање и правилан развој његове личности, како би се обезбиједило поновно укључивање малољетника у друштвену заједницу. Поред тога, сврха малољетничког затвора је и вршење појачаног утицаја на малољетног учиниоца кривичног дјела да убудуће не врши кривична дјела,

¹⁶⁶ Хирјан, Сингер, 46.

као и на друге малољетнике да не врше кривична дјела (члан 31 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Према томе, заједничка сврха васпитних мјера и малољетничког затвора јесте да се обезбиједи васпитање и правилан развој малољетника. Под васпитањем подразумијевамо свјесно и намјерно преношење искустава старијих генерација на млађе, с циљем да се те генерације оспособе за своју друштвену улогу.¹⁶⁷ Васпитањем се малољетник оспособљавања да води друштвено користан живот. Процес васпитања се одвија првенствено у породици и у школи. Под обезбјеђивањем правилног развоја малољетника подразумијева се стварање таквих животних услова који омогућавају да се малољетник формира и развија у смислу опште одређености да поштује друштвена правила понашања.¹⁶⁸

Поред васпитних мјера и казне малољетничког затвора, које постоје у кривичном законодавству већ дужи низ година, реформом кривичног законодавства Републике Српске из 2003. године уведене су и васпитне препоруке и полицијско упозорење као посебне алтернативне кривичноправне мјере за малољетне извршиоце кривичних дјела. Тиме се и кривично законодавство Републике Српске придружило савременим кривичним законодавствима која су, с циљем да се пронађу нови и ефикаснији облици друштвене реакције на малољетнички криминалитет, увеле такве или сличне мјере.¹⁶⁹

Основне карактеристике кривичноправног положаја малољетних учинилаца кривичних дјела у кривичном законодавству Републике Српске су сљедеће:

(1) Кривичноправни положај малољетних учинилаца кривичних дјела регулисан је одредбама Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Издвајањем одредаба о кривичноправном положају малољетних учинилаца кривичних дјела у посебан закон и формалноправно је наглашена специфичност кривичноправног положаја ове категорије учинилаца, коју одликује низ изузетака у односу на кривичноправни положај пунољетних извршилаца кривичних дјела.

(2) Малољетничко кривично право примјењује се на лица која су у вријеме извршења кривичног дјела навршила 14 година, а нису навршила 18 година (малољетници).¹⁷⁰ Под одређеним условима, оно се може примијенити и на пунољетна лица када им се суди за кривична дјела која су извршили као малољетници, а изузетно и на лица која су кривично дјело извршила као млађа пунољетна лица (од 18 до 21 године). С друге стране, разлози правичности говорили би у прилог примјене кривичних санкција за малољетнике, јер малољетни делинквент не треба да сноси тежи

¹⁶⁷ Бабић, Марковић, 453.

¹⁶⁸ Срзентић, Стајић, Лазаревић, 407 и 408.

¹⁶⁹ Бабић, Марковић, 453.

¹⁷⁰ Појам кривичноправног малољетства је, у највећем броју кривичних закона, прецизно одређен. Његова доња старосна граница осцилира у интервалима од седам до 16 година. Најнижа доња граница малољетства, од седам или девет година, прихваћена је у кривичним законодавствима афричких и азијских земаља (Ирак, Јордан, Либан, Сирија, Египат, Бурма, Индија, итд.), док према највећем броју европских кривичних законодавстава (СР Њемачка, бивша СФРЈ, Шпанија, итд.) кривично малољетство почиње с навршених 14 година. Највишу доњу старосну границу (15 или 16 година) прихватиле су неке скандинавске земље - Данска, Норвешка, Шведска. Исто тако, и ситуација у погледу горње старосне границе малољетства показује осцилацију у интервалима од 15 до 21 године. У земљама у којима је ниска доња старосна граница, кривично малољетство се завршава с навршених 15 или максимално 16 година. Европске државе су прихватиле 18. годину као горњу старосну границу малољетства, а у скандинавским земљама то је 21 година.

посљедице због тога што кривично дјело које је извршио није благовремено откривено или што кривични поступак против њега није благовремено завршен.¹⁷¹

(3) Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске слиједи препоруку Пекиншких правила (правило 3.3.) да се начела из Правила прошире и на млађе пунољетнике, и њима је посвећен трећи дио Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске (чл. 70 и 71). Тим је одредбама одређен материјалноправни и процесноправни положај ове добне међукаатегорије.

(4) Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске садржи одредбе о суђењу пунољетним лицима за дјела која су учинила као малољетници, па се тако пунољетном лицу које је навршило 21 годину живота не може судити за кривично дјело које је учинило као млађи малољетник (од 14 до 16 година - члан 68 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). У питању је посебан облик искључивања кривичног гоњења за кривична дјела која су извршена за вријеме млађег малољетства, јер се не предвиђа никакав проток времена. Дакле, Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске искључује могућност суђења за кривично дјело које је пунољетно лице (које је навршило 21 годину живота) учинило у периоду када је третирано као млађи малољетник. Ово рјешење искључује могућност суђења за ова дјела лицу које је напунило 21 годину, али не и могућност суђења том лицу док не наврши 21 годину живота за сва дјела, без обзира на тежину. Слиједом тога, лицу које је учинило кривично дјело као млађи малољетник може се судити само до навршене 21 године живота без обзира на врсту и тежину учињеног кривичног дјела, што је у ранијем закону било ограничено тежином кривичног дјела за које је предвиђена казна затвора преко пет година.

(5) Основне кривичне санкције за малољетнике јесу васпитне мјере, а изузетно старијим малољетницима се може изрећи казна малољетничког затвора. Поред овог, могло би се рећи традиционалног облика друштвене реакције на криминалитет малољетника, законом је предвиђена могућност примјене васпитних препорука и полицијског упозорења, као посебних врста алтернативних кривичноправних мјера које су намијењене првенствено учиниоцима лакших кривичних дјела. Сврха васпитних препорука јесте да се не покреће кривични поступак према малољетнику или да се обустави поступак, односно да се примјеном васпитне препоруке утиче на правилан развој малољетника и јачање његове личне одговорности како убудуће не би вршио кривична дјела. Из увођења васпитних препорука, као система мјера диверзионог поступка, промјене садржине неких мјера, при чему су суду и органима кривичног гоњења истовремено дата широка овлашћења у погледу покретања, вођења или окончања поступка сходно начелу опортунитета, видно је да Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске у систему формалне социјалне контроле малољетничког криминалитета додатно афирмише начело васпитавања у односу на начело кажњавања.¹⁷² Сврха изрицања

¹⁷¹ Видјети Јовановић, 316; Бабић, Марковић, 452 и група аутора, Коментар Кривичног закона СФРЈ, 295 и 296. Ранији Кривични закон Републике Српске је прописивао да се и пунољетном лицу може судити за кривична дјела која је учинило као млађи малољетник, и то под два услова: да у вријеме суђења није навршило 21 годину и да се ради о дјелу за које је прописана казна затвора преко пет година (члан 91 став 2). Таквом лицу могле су се изрећи васпитне мјере појачаног надзора или заводска мјера. Овакво рјешење предвиђа и хрватски Закон о судовима за младе у свом члану 31 ст. 1 и 2.

¹⁷² С. Соковић, „Систем кривичних санкција које се изричу малољетницима - основне карактеристике и извршење“, Тематски научни скуп *Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања младих*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 19. и 20. новембра 2008. године, 172.

полицијског упозорења одређена је чланом 25 Закона о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку Републике Српске (као и за васпитне препоруке).

(6) Основ примјене васпитних препорука, полицијског упозорења и васпитних мјера није кривица малолетника. При избору васпитне мјере највећи утицај имају околности везане за личност учиниоца кривичног дјела, а поготово узраст, васпитање, душевна зрелост, психичка својства, средина и прилике у којима је живио. Међутим, када је у питању казна малолетничког затвора, она се може изрећи само старијем малолетнику који је крив. Међутим, кривица се у том случају утврђује друкчије него код пунољетних учинилаца кривичних дјела.

(7) По својој садржини и сврси, васпитне мјере и казна малолетничког затвора битно се разликују од кривичних санкција за пунољетне учиниоце кривичних дјела. То су, прије свега, мјере заштите и пружања помоћи малолетним учиниоцима кривичних дјела, мјере њиховог стручног оспособљавања и развијања њихове личне одговорности и мјере надзора. Циљ ових мјера је васпитање и правилан развој малолетних учинилаца кривичних дјела.¹⁷³ Поред тога, посебна сврха казне малолетничког затвора јесте специјална и генерална превенција.¹⁷⁴ Концепцијски, систем кривичних санкција за малолетнике и даље је заснован превасходно на социјално-заштитном моделу, гдје новину представља одређени утицај модела правде.¹⁷⁵ Другим ријечима, то је приступ који подразумева усмјереност на личност преступника и неопходност његове рехабилитације, при чему је осим рехабилитације, или упоредо с рехабилитацијом, значајна и реинтеграција малолетног преступника у друштвену средину, која се, без занемаривања тежине кривичног дјела, заснива на поштовању права малолетника као грађанина¹⁷⁶ Концепцијска досљедност захтијева и у пенолошкој фази примјену како рехабилитационог, тако и реинтеграционог модела, зависно од садржине конкретне мјере.¹⁷⁷

(8) Приликом изрицања кривичне санкције малолетном извршиоцу кривичног дјела суд има велика овлашћења, и то не само у погледу избора облика друштвене реакције, већ и у погледу њиховог трајања. Наиме, суд има овлашћење да изречену васпитну препоруку, полицијско упозорење или васпитну мјеру замијени другом адекватном препоруком или мјером, као и да обустави њихово извршење. У складу с овом законском могућношћу је и релативно неодређено трајање изречене васпитне мјере. Наиме, суд приликом изрицања васпитне мјере не одређује и вријеме њеног трајања, јер је немогуће унапријед знати колико је времена потребно да би се малолетник васпитао, односно преваспитао. Исто тако, у тренутку изрицања васпитне мјере не може се са сигурношћу знати како ће изречена васпитна мјера дјеловати на малолетника, па је неопходно оставити суду могућност да своју одлуку на одговарајући начин коригује.¹⁷⁸ Због свега тога о трајању васпитне мјере суд одлучује накнадно на основу резултата који су постигнути њеном примјеном.

¹⁷³ Види З. Николић, *Стварне или привидне промјене санкција према малолетницима - општи осврт на сврху, избор, врсте и начине извршења*, XVII семинар права *Казнено законодавство: прогресивна или регресивна рјешења*, Будва, од 8. до 10. јуна 2005. године, Зборник радова, 425–430.

¹⁷⁴ Бабић, Марковић, 455.

¹⁷⁵ С. Соковић, *Систем кривичних санкција које се изричу малолетницима - основне карактеристике и извршење*, оп. цит., 173.

¹⁷⁶ О моделима контроле криминалитета малолетника maloljetnika T. Newburn, „Youth, Crime, and Justice“, *The Oxford Handbook of Criminology*, ed. M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner, Oxford, 1997, 643. и даље и Ђ. Игњатовић, *Криминологија*, Београд, 2007, 253.

¹⁷⁷ С. Соковић, *Систем кривичних санкција које се изричу малолетницима - основне карактеристике и извршење*, 173.

¹⁷⁸ Бабић, Марковић, 476.

(9) Важна карактеристика система мјера и санкција које Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске нормира, од значаја и за разумијевање принципа њиховог извршења, јесте принцип поступности у њиховом примјењивању. Ако није поступано по принципу опортунитета и нису примјењене васпитне препоруке у складу с чланом 9 овог закона, предност у изрицању васпитних мјера увијек ће имати мјере упозорења, затим мјере појачаног надзора, заводске мјере и казна малољетничког затвора (члан 29 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Приоритет у примјени имају неформалне алтернативне мјере, васпитне препоруке као супститути кривичних санкција у односу на кривичне санкције. У регистру кривичних санкција васпитне мјере су основни облик реаговања на малољетнички криминалитет, при чему се прво примјењују блаже васпитне мјере (мјере упозорења и усмјеравања), док су институционалне васпитне мјере и казне посљедње средство које се примјењује изузетно и у најкраћем неопходном трајању.¹⁷⁹

4.2. Процесно кривично право

Сазнање да извођење малољетног учиниоца кривичног дјела пред редовни кривични суд и његово подвргавање крутој процедури кривичног поступка може штетно дјеловати на његов будући развој, имало је за посљедицу увођење посебне скраћене, неформалне и поједностављене процедуре према малољетницима. Овакав еластичан и неформалан поступак остварен је напуштањем или ограничавањем неких основних процесних права и гаранција која се иначе поштују у кривичном поступку против пунољетних оптужених.

Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске утврђује посебна правила поступања према дјечи која се налазе у сукобу са законом, млађим пунољетним лицима и дјечи која су жртве или свједоци. По њима су дужни да поступају судови, тужилаштва, овлашћена службена лица полиције, органи старатељства, породице, школе, институције на свим нивоима друштвене заједнице, као и други учесници укључени у кривичну процедуру на начин којим се без дискриминације унапређује осјећај достојанства и личне вриједности дјетета, узима у обзир узраст дјетета, најбољи интереси дјетета, његово право на живот, опстанак и развој, омогућава дијету да, у складу са узрастом и зрелошћу, изрази своје мишљење о свим питањима која се на њега односе, при чему сва залагања треба да воде рехабилитацији и социјалној реинтеграцији дјетета и његовом преузимању конструктивне улоге у друштву.

За кривични поступак према малољетним лицима у Републици Српској карактеристично је сљедеће: (1) искључење јавности, (2) хитност поступка, (3) прилагођеност поступка узрасту и интересу преваспитања малољетника, (4) посебан суд за малољетнике, (5) одвојеност у притвору малољетника од пунољетних лица и (6) одвојеност малољетних од пунољетних лица приликом суђења. Ове специфичности прате остали општи правни стандарди који се тичу права на одбрану, притвора и заштите психичког и физичког интегритета, уз повећан степен бриге и опреза.

Минимална права малољетника у поступку утврђена су у члану 5 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Тако малољетнику припадају минимална права која се поштују у свим фазама кривичног поступка и она се односе на право малољетника да му се јасно каже због чега је оптужен, да се сматра невиним док се не докаже супротно, да се брани ћутањем, да му се признање не изнуђује силом, право на правну помоћ адвоката, право на

¹⁷⁹ *Ibid.*

присуство родитеља или стараоца, право на провођење поступка „без одлагања“, право да унакрсно испитује свједоке супротне странке, као и да позове и саслуша властите свједоке под једнаким условима, те право на дјелотворан правни лијек.

Чланом 74 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске искључена је могућност примјене одредаба Закона о кривичном поступку Републике Српске о казненем налогу (чл. 357-362), изјашњавању о кривици (члан 244), разматрању изјаве о признању кривице (члан 245) и преговарању о кривици (члан 246) – у кривичном поступку према малољетницима. Наиме, да би могао да оствари заштитну сврху малољетничког кривичног поступка, законодавац је морао да одступи од низа начела и правила која вриједе у редовном кривичном поступку, због чега малољетнички поступак показује неке особитости које не налазимо у поступку према пунољетним учиниоцима кривичних дјела.¹⁸⁰

Кривични поступак према малољетнику покреће се наредбом за покретање припремног поступка коју доноси тужилац (члан 75 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Тужилац је једини овлашћен да покрене кривични поступак према малољетнику.

Малољетни учинилац кривичног дјела мора да има браниоца првом приликом кад га испитују тужилац или овлашћено службено лице полиције, односно током цијелог кривичног поступка (покретања и вођења кривичног поступка), без обзира на врсту и висину кривичне санкције која је прописана (члан 77 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). То подразумијева и даље обавезе у погледу браниоца малољетника, па тако малољетник има браниоца и онда када овлашћено службено лице изриче полицијско упозорење, односно и када тужилац условљава непокретање поступка према малољетнику испуњењем васпитне препоруке из члана 26 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске.

У ставу 1 члана 79 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске истакнуто је правило да се поступак према малољетнику, кад је учествовао у извршењу кривичног дјела заједно с пунољетним лицем (објективни конекситет), раздваја и спроводи по одредбама овог закона. Ово правило се примјењује без обзира на кривично дјело, да ли је у питању млађи или старији малољетник и сл. Кривични поступак према малољетном учиниоцу кривичног дјела изузетно може да се води заједно с поступком против пунољетних лица и да се спроведе по одредбама Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске само ако је спајање поступка неопходно да би се свестрано разјасниле ствари.

Мјеру довођења малољетника спроводе припадници судске полиције. Оно што је специфично јесте да та лица не смију да буду униформисана, тако да овај задатак обављају у цивилној одјећи, водећи рачуна да то чине на неупадљив начин. Друкчије поступање штетно би се одразило на малољетника и зато Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске прописује посебна правила (члан 83).

Када су испуњени услови из члана 189 став 1 тач. а), б) и ц) Закона о кривичном поступку Републике Српске суд може на приједлог странака, или браниоца, или по службеној дужности, малољетнику умјесто одређивања и продужења притвора да одреди мјере забране, и то: а) забрану напуштања боравишта и забрану путовања без одобрења, б) забрану посјеђивања одређених мјеста или подручја, в) забрану састајања с одређеним лицима, г) наредити да се повремено јавља одређеном државном органу и

¹⁸⁰ М. Симовић, Д. Јовашевић, Јб. Митровић и М. Симовић-Нишевић, 173.

д) наредити да се млађој пунољетној особи привремено одузме путна исправа уз забрану издавања нових исправа, као и забранити коришћење личне карте за прелазак државне границе Босне и Херцеговине.

Примјена притвора у поступку према малољетницима значајно је сужена и подложна допунским ограничењима. Закон је ограничио примјену притвора у два правца: количинском (крајња мјера) и временском (најкраће нужно трајање).¹⁸¹ По рјешењу судије притвор може да траје најдуже 30 дана од дана лишавања слободе, уз обавезу вијећа да врши контролу неопходности притвора сваких 10 дана, уз претходно изјашњење тужиоца о радњама које су предузете у периоду који претходи контроли. Ако тужилац не поступи на овај начин, о томе се обавјештава главни тужилац окружног тужилаштва како би предузео потребне мјере да се испуне ови захтјеви. Притвор, одлуком вијећа из члана 17 став 3, на образложени приједлог тужиоца, може да се продужи за највише два мјесеца. Против рјешења вијећа допуштена је жалба о којој одлучује вијеће другостепеног суда у року од 24 часа по пријему жалбе. Након достављања приједлога за изрицање кривичне санкције, притвор, на образложени приједлог тужиоца, може да се продужи по одлуци вијећа из члана 17 став 3 овог закона за још 90 дана, уз контролу притвора сваких 30 дана и уз претходно изјашњење тужиоца о радњама које су предузете за период који претходи контроли (члан 101 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Послије изрицања заводске васпитне мјере или казне малољетничког затвора, притвор може да траје најдуже још два мјесеца. Ако за то вријеме не буде изречена другостепена одлука којом се потврђује или преиначује првостепена одлука, притвор се укида и малољетник се одмах пушта на слободу. Ако у року од два мјесеца буде изречена другостепена одлука којом се првостепена одлука укида, притвор може да траје још 30 дана од изрицања другостепене одлуке (члан 102 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

Прије покретања припремног поступка за дјело које се малољетнику ставља на терет тужилац је дужан да од надлежног органа старатељства прибави податке који се тичу узраста, зрелости и других особина личности малољетника, о средини и приликама у којима он живи, како би могао да одлучи да ли ће у конкретном случају поступати примјеном начела опортунитета, поступак обуставити или приступити поступку примјене васпитне препоруке, или ће да донесе наредбу за покретање припремног поступка (члан 87 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Ову анамнезу прибавља и овлашћено службено лице полиције када су испуњени услови из члана 23 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске.

По правилу, испитивање малољетника врши тужилац, а овлашћено службено лице полиције - уз одобрење тужиоца. За кривична дјела с прописаном новчаном казном или казном затвора до три године малољетника испитује овлашћено службено лице које има посебна знања, и то уз прибављено одобрење тужиоца (члан 88 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Овлашћено службено лице има обавезу да у року од 24 часа испита малољетника и прикупи све потребне доказе, те уз службени извјештај тужиоцу достави и образложен приједлог да се малољетник за конкретни случај само упозори. Ако тужилац након разматрања приједлога утврди да постоје докази да је малољетник учинио кривично дјело и да, с обзиром на природу кривичног дјела и околности под

¹⁸¹ Царић, (2004), 73.

којима је кривично дјело учињено, те ранији живот малољетника и његова лична својства, покретање кривичног поступка не би било цјелисходно, тужилац може дати тражено одобрење и предмет доставити овлашћеном службеном лицу полицијског органа да малољетнику изрекне полицијско упозорење. Ако тужилац не одобри изрицање полицијског упозорења, он ће о томе обавијестити овлашћено службено лице и прије покретања припремног поступка размотрити могућности и оправданост изрицања васпитне препоруке, или ће донијети наредбу за покретање припремног поступка. Уколико тужилац “одобри” полицијско упозорење, овлашћено службено лице ће најкасније у року од три дана од дана кад му је достављен предмет малољетнику изрећи полицијско упозорење, и том приликом му указати на друштвену неприхватљивост и штетност његовог понашања, последице које такво понашање може да има за њега, као и на могућност вођења кривичног поступка и изрицање кривичне санкције у случају поновног извршења кривичног дјела.

У ставу 1 члана 89 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске садржани су услови према којим тужилац за малољетнике може да примијени начело опортунитета кривичног гоњења.¹⁸² Ова факултативна могућност постоји код кривичних дјела малољетника за која је у закону прописана казна затвора до пет година или новчана казна.

Ставом 4 члана 90 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске рјешава се ситуација кад је малољетник у потпуности испунио преузету васпитну препоруку. Тужилац тада доноси наредбу о непокретању припремног поступка према малољетнику и о томе, по потреби, обавјештава: 1) оштећеног и упућује га да свој имовинскоправни захтјев може да оствари у парничном поступку и 2) подносиоца пријаве. Слична могућност постоји и ако је малољетник само дјелимично испунио преузету васпитну препоруку, односно када није остварена потпуна компензација примјеном васпитне препоруке. Овдје је ријеч о условљеном непокретању поступка према малољетнику који представља један вид нетипичног дјеловања начела опортунитета.

Ако постоје основи сумње да је малољетно лице учинило кривично дјело, те ако након разматрања у складу с чланом 90 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске нађе да нема могућности нити оправданости за примјену васпитних препорука или ако малољетник неоправдано одбије или неуредно извршава васпитну препоруку, тужилац доноси наредбу за покретање припремног поступка, о чему обавјештава орган старатељства (члана 91 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). У фази припремног поступка судија за малољетнике има иста овлашћења која по Закону о кривичном поступку Републике Српске припадају судији за претходни поступак. Тужилац окончава припремни поступак у року од 90 дана од дана доношења наредбе, а ако се припремни поступак не заврши у овом року - важи супсидијарна примјена одредаба чл. 224 и 225 Закона о кривичном поступку Републике Српске.¹⁸³

Након што испита све околности које се односе на извршење кривичног дјела, зрелост и друге околности које се тичу личности малољетника и прилика у којима живи, тужилац је дужан да у року од осам дана по окончању припремног поступка достави судији образложен приједлог за изрицање васпитне мјере или казне. У случају да тужилац након окончања припремног поступка сматра да нема доказа да је

¹⁸² Начело легалитета треба да важи за кривично гоњење и у току кривичног поступка а не само код његовог покретања. Тако и М. Грубач, „Кривично процесно право – Увод и процесни субјекти“, *Култура*, Београд, 1995, 138.

¹⁸³ Члан 224 односи се на обуставу истраге, а члан 225 на окончање истраге.

малољетник учинио кривично дјело, доноси наредбу о обустави припремног поступка (члан 104 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

Ако тужилац није дао образложене разлоге због којих није поступио у складу с чланом 89 став 3¹⁸⁴ или чланом 90 ст. 1 и 2¹⁸⁵ Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, судија може да изрази своје неслагање с приједлогом тужиоца за изрицање санкције и да затражи да вијеће из члана 17 став 3 у року од три дана о томе донесе одлуку. Вијеће одлуку доноси по саслушању тужиоца. Вијеће може одлучити да се предмет врати тужиоцу ради поступања у складу с чл. 89 и 90, или одлучити да судија поступи у складу с чланом 106¹⁸⁶ Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, а ако нису испуњени услови примјене члана 106 - да поступи по приједлогу тужиоца за изрицање кривичне санкције.

Приједлог тужиоца за изрицање васпитне мјере или казне малољетничког затвора је једини оптужни акт у кривичном поступку према малољетницима који припрема и у писаној форми подноси тужилац. Исти значај има одлука вијећа из члана 105 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Претходни приговори подnose се у писаној форми и о њима одлучује судија за малољетнике најкасније до достављања предмета судији, у сврху заказивања сједнице или главног претреса (члан 107 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

У ставу 1 члана 108 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске садржане су могућности за пресуђивање кривичне ствари, односно за доношење одлуке. Наиме, кад је поднесен приједлог тужиоца за малољетнике да се изрекне кривична санкција, судија за малољетнике може да поступи на два начина: да закаже сједницу или главни претрес. Закон је одредио критеријум од ког нема одступања: казна малољетничког затвора и заводске васпитне мјере могу да се изрекну само након одржаног главног претреса. За остале врсте васпитних мјера предвиђена је могућност да се изрекну и на сједници.

Све одлуке у поступку према малољетницима којима се у првом степену мериторно рјешава кривична ствар могу се сврстати у двије групе. То су: пресуда или рјешење (члан 113 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Пресуда може да услиједи само после одржаног главног претреса, и њоме се изриче једино казна малољетничког затвора. Рјешење долази у обзир не само кад се изриче васпитна мјера већ и у неким другим случајевима, па зато треба разликовати рјешење о обустављању поступка и рјешење о изрицању васпитне мјере.

¹⁸⁴ У случају из става 3 члана 89 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске ради се о једној специфичној ситуацији малољетника који издржава казну малољетничког затвора или се према њему примјењује нека васпитна мјера. Наиме, кад је извршење казне или васпитне мјере у току, а малољетник је учинио ново кривично дјело, тужилац за малољетнике може одлучити да не захтијева покретање кривичног поступка за друго кривично дјело малољетника.

¹⁸⁵ Члан 90 став 1 односи се на обавезу тужиоца да прије доношења наредбе за покретање припремног поступка према малољетнику за кривична дјела из члана 89 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, размотри могућност и оправданост примјене васпитне препоруке - у складу с одредбама Закона. Став 2 члана 90 регулише ситуацију ако тужилац за кривична дјела из члана 89 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске не примијени васпитну препоруку: у том случају обавезно образлаже разлоге за доношење такве одлуке.

¹⁸⁶ Члан 106 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске односи се на разматрање могућности и оправданости примјене васпитне препоруке.

Обавеза плаћања трошкова кривичног поступка и испуњења имовинскоправног захтјева може, по правилу, услиједити само ако је суд малољетнику изрекао казну малољетничког затвора. Такав став је дошао до изражаја стога што се васпитне мјере изричу рјешењем и малољетник се не проглашава кривим. Напротив, када се изриче казна малољетничког затвора – одлука се доноси у облику пресуде којом се малољетник проглашава кривим. Ако је малољетнику изречена васпитна мјера или је поступак обустављен, трошкови поступка у принципу падају на терет буџетских средстава, а оштећени се у погледу испуњења свог имовинскоправног захтјева упућује на парнични поступак (члан 115 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

Против пресуде којом је малољетнику изречена казна малољетничког затвора, против рјешења којим је малољетнику изречена васпитна мјера и против рјешења о обустави поступка из члана 113 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, жалбу могу да поднесу сва лица која имају право на жалбу против пресуде из члана 299 Закона о кривичном поступку Републике Српске, и то у року од осам дана од дана пријема пресуде, односно рјешења.

Одредбе Закона о кривичном поступку Републике Српске о понављању кривичног поступка који је завршен правноснажном пресудом досљедно се примјењују и на понављање поступка који је завршен пресудом којом је малољетнику изречена казна малољетничког затвора или донесено рјешење о примјени васпитне мјере, односно о обустави поступка. Исто тако, одредбе Закона о кривичном поступку Републике Српске о захтјеву за заштиту законитости досљедно се примјењују и на правноснажне одлуке којима је изречена казна малољетничког затвора или васпитне мјере (члан 119 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

Кривични поступак према малољетницима у БиХ (изузев у Републици Српској) је још увијек традиционални поступак, који предвиђа извјесна, чак врло знатна, одступања од својих општих одредаба.¹⁸⁷ Полазиште за ова разматрања је став Закона о кривичном поступку Босне и Херцеговине¹⁸⁸ у коме се, у погледу поступка према малољетницима, дају само поједине одредбе, иако значајне и многобројне, док се у погледу осталог примјењују законске одредбе о општој форми поступка, уколико нису у супротности с одредбама главе XXVI о поступку према малољетницима. Посебним одредбама регулисано је оно што је потребно за цјелисходну примјену мјера прописаних у Кривичном закону Босне и Херцеговине, а одстрањено је из поступка оно што би могло да омета остварење циља који је постављен у закону и што неповољно утиче на оптуженог малољетника.¹⁸⁹

За примјену одредаба о поступку према малољетницима из главе XXVI Закона о кривичном поступку БиХ (чл. 340-374) значајан је узраст учиниоца, како у вријеме извршења кривичног дјела, тако и у вријеме покретања поступка, односно суђења. Учиниоци кривичних дјела према којима се примјењују одредбе о поступку према малољетницима могу бити они који су извршили кривично дјело као малољетници (дакле, старији од 14 година, јер до навршене 14. године нема кривице - члан 80 став 2

¹⁸⁷ У БиХ не постоји јединствени закон који на нивоу државе у потпуности регулише област малољетничке делинквенције. Примјењују се посебне одредбе општих законских прописа које се налазе у ентитетским законима о кривичном поступку, кривичним законима, законима о извршењу кривичних санкција, законима о социјалној заштити, законима о полицији, законима о социјалној заштити итд.

¹⁸⁸ Исте одредбе садрже Закон о кривичном поступку Федерације Босне и Херцеговине и Закон о кривичном поступку Брчко дистрикта Босне и Херцеговине.

¹⁸⁹ Васиљевић, 704.#

Кривичног закона Босне и Херцеговине, па се кривични поступак обуставља и о томе обавјештава орган старатељства - члан 341 Закона о кривичном поступку БиХ) и, поред тога, да у вријеме покретања поступка, односно суђења, нису навршили 21 годину (члан 340 став 1 Закона о кривичном поступку БиХ). Остале одредбе закона примјењују се само уколико нису у супротности с одредбама главе XXVI.

4.3. Извршно кривично право

Доношењем Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, систем извршења кривичних санкција које се изричу малољетницима постао је складнија, кохерентнија и функционалнија цјелина.¹⁹⁰ То је добра страна издвајања извршења кривичних санкција према малољетницима из Закона о извршењу кривичних санкција и пребацивања у посебан закон. Обједињавањем свих сегмената кривичноправног положаја малољетника у једну цјелину омогућава се и боља усклађеност и повезаност, концептуална досљедност, а сљедствено томе и значајнија функционалност рјешења из области извршења. Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске даје значајан допринос осавремењавању и унапређењу система санкционисања криминалитета малољетника.¹⁹¹ Наравно, тиме нису сви проблеми ријешени. Неопходан је систематски развој свих дјелатности малољетничког правосуђа, у правном, институционалном и методолошком смислу.¹⁹² Потребно је и да се ускладе и допуне прописи о социјалној заштити, адвокатури, овлашћеним службеним лицима полиције, као и да се донесу додатни прописи подзаконског ранга.¹⁹³ Ради остваривања пуних потенцијала нормативних рјешења неопходно је и унапређивање стандарда стручног рада и стална едукација свих који раде у систему малољетничког правосуђа. Осим тога, свака држава потписница одговарајућих докумената из области људских права и слобода, као и малољетничког правосуђа, дужна је да обезбиједи и одговарајуће институције за извршење санкција и мјера у складу са системом мјера и санкција за који се определијелила.¹⁹⁴

¹⁹⁰ С. Соковић, *Систем кривичних санкција које се изричу малољетницима - основне карактеристике и извршење*, 184.

¹⁹¹ Види С. Соковић, „Нова рјешења у Приједлогу закона о извршењу кривичних санкција“, Зборник радова *Казнено законодавство: прогресивна или регресивна рјешења*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, приређивач Д. Радовановић, Београд, 2005, 489.

¹⁹² С. Соковић, *Систем кривичних санкција које се изричу малољетницима - основне карактеристике и извршење*, 184.

¹⁹³ Видјети С. Соковић, „Заштита права осуђених лица и контрола извршења казне затвора (домаће право и међународни стандарди)“, Зборник радова *Србија и европско право*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Институт за правне и друштвене науке, приређивач Д. Стојановић, Крагујевац, 2002, 297.

¹⁹⁴ Тако је у случају Европског суда за људска права *Боумар против Белгије* (1988), број 129/86, малољетник, тешко поремећен и делинквентан дјечак, враћан у притвор девет пута, али је сваки пут пуштан на слободу на дан истека или прије законског рока од 15 дана. У току једне године малољетник је провео укупно 119 дана у притвору, односно 119 дана је био лишен слободе у периоду од 291 дана. Белгијски закон предвиђа могућност враћања у притвор када није могуће пронаћи одговарајућу особу или установу која би одмах примила малољетника. У Белгији су државне институције отвореног типа, тако да држава није имала институцију затвореног типа која би била у могућности да прими веома поремећене малољетнике. Европски суд је сматрао да је држава Белгија у складу с Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода имала обавезу да обезбиједи одговарајуће објекте који задовољавају захтјеве безбједности и образовања.

Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске посебно регулише општа правила извршења кривичних санкција према малољетнику и нормира сљедеће принципе:

1) поступање по правноснажној и извршној судској одлуци: васпитна мјера се извршава по правноснажности одлуке и када за извршење нема законских сметњи, осим ако овим законом није друкчије одређено. За извршење васпитних мјера надлежан је орган старатељства, ако овим законом није друкчије одређено (члан 133 став 2);

2) важење у односу на лица: одредбе о извршењу кривичних санкција према малољетницима примјењују се и на пунољетне учиниоце кривичних дјела којима је изречена васпитна мјера или казна малољетничког затвора, као и на лица која за вријеме извршења тих санкција постану пунољетна (члан 125);

3) недискриминација: према малољетницима и млађим пунољетним лицима у свим фазама поступка поступа се на исти начин без обзира на расу, боју коже, пол, језик, вјероисповијест, политичко или друго увјерење, национално, етничко или социјално поријекло, имовинско стање, статус стечен рођењем или други статус малољетника, његовог родитеља, усвојиоца или стараоца, као и друге облике различитости (члан 4);

4) индивидуални приступ: у току извршавања кривичних санкција према малољетнику треба поступати на начин који одговара његовом узрасту, степену зрелости и другим својствима личности, уз поштовање достојанства малољетника, подстицање његовог цјеловитог развоја и учешћа у сопственој ресоцијализацији, придржавајући се савремених педагошких, психолошких и педолошких знања и искустава (члан 126 став 1);

5) индивидуализација кроз појединачне програме поступања (члан 128): извршење васпитне мјере и казне малољетничког затвора заснива се не појединачном програму поступања с малољетником који је прилагођен његовој личности и у складу је са савременим достигнућима науке, педагошке и педолошке праксе. Појединачни програми се израђују на основу цјеловитог сагледавања зрелости и других својстава личности малољетника, његовог узраста, нивоа образовања, ранијег живота малољетника и понашања у социјалној средини, облика поремећаја понашања, врсте кривичног дјела и околности под којима је учињено. Појединачним програмом посебно се утврђују: ниво зрелости малољетника, друга својства његове личности, могућност укључења у процес образовања и радног оспособљавања, коришћење и организација слободног времена, рад са родитељем, усвојиоцем или стараоцем малољетника и другим члановима његове породице, као и други облици психосоцијалног, педагошког и педолошког утицаја на малољетника;

6) образовање и вјерска права: малољетнику се омогућавају услови за стицање основног и средњег стручног образовања и радног оспособљавања, као и слободно креативно изражавање и изражавање вјерских осјећаја и вршење вјерских обреда (члан 126 став 2);

7) заштита здравља малољетника (члан 127): извршење санкција које су изречене малољетницима подразумијева константну заштиту здравља малољетника у свакој ситуацији. Брига о здрављу малољетника према коме се извршава заводска васпитна мјера или казна малољетничког затвора обезбјеђује се у складу с прихваћеним медицинским стандардима који се примјењују према малољетницима у широј заједници. Малољетници према којима се извршава заводска васпитна мјера или казна малољетничког затвора подвргавају се најмање једном годишње систематском прегледу у одговарајућој здравственој установи. Извјештај о здравственом стању се доставља судији и тужиоцу, родитељу, односно стараоцу или усвојиоцу малољетника, као и стручним савјетницима или органу старатељства. Посебна пажња посвећује се

потребама трудних малољетница и мајки с бебама, наркомана, алкохоличара и малољетника с посебним потребама. Најмање два пута годишње саставља се извјештај о психичком стању малољетника и доставља судији који врши надзор, односно који има увид у извршење кривичне санкције тужиоцу, родитељу, односно његовом стараоцу или усвојоцу, као и органу старатељства;

8) забрана дисциплинских мјера: забрањене су дисциплинске мјере које укључују ускраћивање рада, смањење хране, ограничење комуникације малољетника с члановима породице, затварање у мрачне просторије и самице, колективно кажњавање малољетника, као и друге дисциплинске мјере које деградирају и угрожавају физичко или ментално здравље малољетника (члан 154);

9) забрана ношења и употребе оружја и ограничења употребе силе и принуде (члан 156): запосленима у установама у којима се извршавају заводске васпитне мјере забрањено је да носе и употребљавају оружје. Употреба средстава силе и принуде из било ког разлога је забрањена, изузев у случајевима када су друге методе контроле исцрпљене или су биле неуспјешне, и то само на најкраће могуће вријеме и у складу с овлашћењима утврђеним законом и прописима установе. По наређењу руководиоца установе средства силе и принуде за привремено онеспособљавање могу се примијенити само да би се спријечило малољетничково самоповређивање, спречио физички напад и повређивање службеног лица и других малољетника или уништење имовине већих размјера, а о чему се одмах обавјештавају суд, тужилаштво и Министарство правде Републике Српске;¹⁹⁵

10) трошкови извршења кривичних санкција (члан 129): трошкови извршења кривичних санкција према малољетнику падају на терет буџета Републике Српске. Родитељ, усвојилац или старалац малољетника, односно друго лице које је по закону обавезно да издржава малољетника, као и малољетник који има приходе или имовину, по правилу нису дужни али могу да сnose дио трошкова извршења посебних обавеза, мјера појачаног надзора у другој породици, упућивања у васпитну установу, упућивања у васпитно-поправни дом и казне малољетничког затвора. О висини подмирења дијела трошкова, исхране и задовољавања других личних потреба малољетника одлучује суд на приједлог наведених лица и она може бити у висини износа минималне плате на нивоу Републике Српске коју утврђује Завод за статистику Републике Српске за мјесец који претходи мјесецу одлучивања или у висини коју предложи подносилац приједлога. У овом случају суд најприје доноси одлуку о изрицању кривичне санкције, а након тога наставља поступак за одлучивање о подмирењу дијела трошкова и о томе доноси посебно рјешење;

11) измјена одлуке о трошковима (члан 130): на приједлог лица из члана 129 став 2 (родитељ, усвојилац или старалац малољетника, односно друго лице које је по закону обавезно да издржава малољетника, као и малољетник који има приходе или имовину), односно на приједлог органа старатељства, друге породице, завода или установе у којој се кривична санкција извршава, судија може посебним рјешењем измијенити одлуку о подмиривању дијела трошкова исхране и задовољавања других личних потреба малољетника смјештеног у заводу или установи, односно трошкова који су настали извршењем васпитних мјера, посебних обавеза или појачаног надзора у другој породици. Подмиривање трошкова кривичних санкција лица из члана 129 става 2 овог закона траје док, у односу на та лица, траје њихова законска обавеза да издржавају

¹⁹⁵ Ова одредба Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, као и одредба која регулише изузетно могућу употребу оружја, одступа од релевантних стандарда. Наиме, стандарди садржани у одговарајућим међународним документима (Хаванска правила, члан 116) предвиђају, поред забране ношења, и забрану употребе ватреног оружја у свим установама у којима су смјештени малољетници. Види Перић, (2007), 179.

малољетника, а у односу на малољетника док је у могућности да сноси трошкове извршења кривичне санкције;

12) заштита права малољетника: када судија у току извршења кривичне санкције утврди да постоје чињенице и околности које упућују на потребу да се предузму мјере како би се заштитила права малољетника, дужан је да о томе обавијести надлежни орган старатељства по мјесту пребивалишта или боравишта малољетника (члан 131);

13) право приговора: малољетник који сматра да је лишен одређених права или да су му она повријеђена, као и да су учињене друге незаконитости или неправилности у току извршења заводске васпитне мјере или казне малољетничког затвора, има право приговора руководиоцу установе у којој се та кривична санкција извршава. Поводом приговора малољетника, руководилац установе у којој се васпитна мјера, односно казна малољетничког затвора извршава, доноси у року од три дана образложено рјешење којим се приговор одбија као неоснован или се утврђује његова потпуна или дјелимична основаност, у ком случају се хитно предузимају одговарајуће мјере за отклањање учињених повреда или лишавање права малољетника, односно других незаконитости или неправилности. Рјешење мора садржати поуку о правном лијеку (члан 132 став 2);

14) право на жалбу суду: против рјешења руководиоца установе о приговору малољетник може, у року од осам дана од пријема рјешења, поднијети жалбу судији суда који врши надзор над извршењем васпитне мјере, односно који је изрекао казну малољетничког затвора (члан 132 став 3).

Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске нормира *извршење васпитних мјера* као посебан систем заснован на заједничким принципима, након чега регулише и посебне карактеристике извршења сваке мјере. Може се уочити да се извршење васпитних мјера темељи на сљедећим принципима:

1) надзор и контрола извршења (члан 134): надзор над извршењем и контролу извршења васпитне мјере врши судија који је изрекао васпитну мјеру;

2) непосредни надзор (члан 135): судија и тужилац најмање једном годишње врше непосредни надзор и контролу извршења васпитних мјера. Извјештаји о току и резултатима извршења васпитних мјера прибављају се и достављају у складу с чланом 120 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске;

3) извршење мјера посебних обавеза (члан 136): на захтјев судије надлежни орган старатељства дужан је да достави извјештај о току и резултатима извршења изречене мјере посебне обавезе из члана 35 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Прибављање овог извјештаја судија може повјерити и стручном савјетнику¹⁹⁶ из члана 21;¹⁹⁷

4) извршење мјере упућивања у васпитни центар (чл. 137 и 138): орган старатељства надлежан према мјесту пребивалишта или боравишта малољетника у вријеме када је одлука којом је изречена мјера упућивања у васпитни центар постала извршна, надлежан је и за извршење ове васпитне мјере. Овај орган старатељства стара се о спровођењу мјере дневног боравка у центру. Малољетник за вријеме извршења ове мјере остаје код својих родитеља, усвојоца или староца и наставља да похађа школу или одлази на посао. Извјештај о току и резултатима спровођења мјере доставља се, на

¹⁹⁶ Судови и тужилаштва, у правилу, имају стручне савјетнике: социјалне педагоге – дефектологе, специјалне педагоге-дефектолог, социјалне раднике и психологе.

¹⁹⁷ Извршење мјере посебних обавеза регулише се посебним подзаконским актом из члана 35 став 9 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске.

захтјев, судији, тужиоцу и органу старатељства у току самог трајања мјере и након њеног истека, а у случају трајања мјере непрекидног боравка у трајању од најмање 15 дана, али не дуже од три мјесеца - сваких 15 дана. Одредбе Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, којим се уређује извршење васпитне мјере појачаног надзора родитеља, усвојиоца или стараоца, примјењују се и на извршење васпитне мјере упућивања у васпитни центар;

5) извршење мјере појачаног надзора родитеља, усвојиоца или стараоца (чл. 139-141): извршење ове васпитне мјере почиње даном када се родитељу, усвојиоцу или стараоцу малољетника достави извршна судска одлука којом је изречена васпитна мјера. Родитељ, усвојилац или старалац малољетника дужан је да извршава налоге и упутства судије и да надлежном органу старатељства омогући провјеру извршења васпитне мјере и да прихвати указану помоћ с циљем њеног извршења. У роковима који су прописани чланом 120 они обавјештавају суд о току и резултатима извршења васпитне мјере. Уз то, орган старатељства без одлагања обавјештава суд и тужиоца о разлозима који отежавају извршење мјере;

6) извршење мјере појачаног надзора у другој породици (чл. 142-145 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске): ова васпитна мјера извршава се у породици коју је одредио суд који је судио, на приједлог надлежног органа старатељства. По пријему извршне судске одлуке, која је претходно достављена малољетнику, надлежни орган старатељства упућује малољетника у породицу која је одређена судском одлуком. Надлежни орган старатељства и породица у коју се малољетник смјешта закључују уговор у писаном облику којим се регулишу међусобна права и обавезе. Породица у којој је малољетник смјештен дужна је да надлежном органу старатељства омогући провјеру извршења васпитне мјере и да прихвати понуђену помоћ ради остваривања сврхе васпитне мјере. За вријеме извршења ове васпитне мјере малољетник одржава везе са својом породицом ако суд, који прати и контролише извршење васпитне мјере, на приједлог органа старатељства, друкчије не одлучи. Поред тога, суд који је изрекао васпитну мјеру појачаног надзора у другој породици може по службеној дужности или на приједлог тужиоца, односно органа старатељства, да одреди смјештај малољетника у неку другу породицу, ако се прилике у породици у којој је малољетник смјештен толико измијене да отежавају извршење васпитне мјере. На крају, одредбе овог закона којима се уређује извршење васпитне мјере појачаног надзора родитеља, усвојиоца или стараоца, примјењују се досљедно и на извршење васпитне мјере појачаног надзора у другој породици;

7) извршење мјере појачаног надзора надлежног органа социјалног старања (чл. 145 и 146): за извршење ове васпитне мјере надлежан је орган пребивалишта, односно боравишта малољетника у вријеме када је одлука којом је мјера изречена постала извршна. Орган старатељства дужан је да, након пријема извршне одлуке којом је васпитна мјера појачаног надзора изречена, одреди службено лице органа старатељства или друго стручно лице које ће мјеру спроводити и о томе одмах обавјештава судију. Стручно лице коме је повјерено извршење васпитне мјере сачињава програм рада с малољетником, у складу с упутствима суда и надлежног органа старатељства. С друге стране, државни органи, васпитне, образовне, здравствене и друге установе дужни су да стручном лицу које спроводи ову васпитну мјеру пруже помоћ, а родитељ, усвојилац или старалац дужан је да обавијести стручно лице о приликама које отежавају извршење мјере.

Будући да васпитне мјере заводског карактера подразумијевају ограничење слободе кретања малољетника и његову институционализацију, њихово извршење је регулисано посебним заједничким одредбама Закона о заштити и поступању са дјецом

и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, из којих произилазе и одређене *опште карактеристике извршења заводских васпитних мјера*:

1) заводске васпитне мјере извршавају се у посебним установама: у васпитним установама, васпитно-поправном дому и посебној установи за лијечење и оспособљавање малољетника (члан 148);

2) хитност у поступању - суд који је судио извршну одлуку с документацијом коју чини извод из матичне књиге рођених, исправе или докази о дотадашњем школовању и оспособљавању, налази о здравственом стању, подаци о ранијем вршењу кривичних дјела, вођеним поступцима и извјештаји органа старатељства, заједно с налогом, доставља органу који је надлежан за упућивање ради извршења заводске мјере у року од три дана од дана када је одлука постала извршна. Орган коме је одлука достављена на извршење дужан је да приступи извршењу кривичне санкције у року од осам, а најдуже у року од 15 дана од дана пријема одлуке и поменуте документације (члан 149);

3) редовни обилазак малољетника: судија и тужилац најмање два пута у току године обилазе малољетника који је смјештен у установи за извршење заводских мјера, гдје у непосредном контакту с малољетником и стручним лицима која се старају о извршењу мјере, као и увидом у одговарајућу документацију, утврђују законитост и правилност поступања и процјењују успјех који је постигнут у васпитању и правилном развоју личности малољетника (члан 158 ст. 1 и 2);

4) хитност у отклањању недостатака и неправилности у извршењу: по обавјештавању судије, односно тужиоца, Министарство правде Републике Српске, као и управа установе у којој се васпитна мјера извршава, дужни су да без одлагања изврше одговарајуће провјере и предузму мјере како би отклонили незаконитост и неправилност и о томе обавјештавају судију и тужиоца (члан 158 став 3);

5) могућност одлагања почетка извршења заводске васпитне мјере из оправданих разлога (члан 159): на молбу малољетника, његовог родитеља, усвојоца или стараоца, или на приједлог надлежног органа старатељства, судија може из разлога предвиђених Законом о извршењу кривичних санкција Републике Српске одложити извршење заводске мјере.¹⁹⁸ О одлагању одлучује рјешењем судија који је изрекао васпитну мјеру у року од три дана од дана пријема молбе. Вријеме одлагања може бити одређено у трајању до године дана, а у случају болести малољетника док болест траје. Против рјешења судије, родитељ, усвојилац или стараоца малољетника могу у року од

¹⁹⁸ Према члану 69 став 2 Закона о извршењу кривичних санкција Републике Српске одложити се може извршење казне затвора суђеном: а) ако је оболио од теже акутне болести, а провјером се утврди да у казнено-поправној установи нема услова за лијечење – док болест траје, б) због смрти или тешке болести брачног друга, дјетета, усвојеника родитеља и усвојоца осуђеног – најдуже три мјесеца, в) ако је одлагање потребно ради извршења или довршења неодложних пољских или сезонских радова изазваних елементарном непогодом или другим удесом, а у породици осуђеног нема других чланова породице способних за рад, нити се због слабог имовног стања и других оправданих разлога може ангажовати друго лице за обављање ових послова – најдуже три мјесеца, г) ако је осуђени обавезан да изврши одређени посао који је већ започео, а усљед неизвршења тог посла би настала знатна штета – најдуже три мјесеца од дана одлагања, д) ако је одлагање осуђеном потребно због завршетка школовања – најдуже шест мјесеци, е) ако је одлагање осуђеном потребно због полагања већ пријављеног испита – два мјесеца, е) ако су заједно с осуђеним на издржавање казне позвани брачни друг или други чланови заједничког домаћинства, или ако се неко од њих већ налази на издржавању казне затвора, а истовременим издржавањем казне затвора свих тих лица било би угрожено издржавање малољетних, болесних или старих чланова породице – најдуже шест мјесеци, ж) осуђеници – трудници, послје навршених шест мјесеци трудноће и осуђеници која има дијете млађе од једне године живота – најдуже до навршене једне године живота дјетета, з) ако се супруга осуђеног налази пред порођајем на три мјесеца или од порођаја није протекло више од шест мјесеци, а нема других чланова домаћинства који јој могу помоћи – најдуже шест мјесеци и и) ако је осуђени једини хранилац породице, а ступањем на издржавање казне било би угрожено издржавање породичног домаћинства – најдуже шест мјесеци.

три дана од дана пријема рјешења поднијети жалбу вијећу за малољетнике тог суда. Вијеће за малољетнике о жалби одлучује у року од три дана од дана пријема жалбе. Молба и приједлог, односно жалба задржавају извршење заводске мјере. Ако суд приликом поновног одбијања молбе за одлагање извршења утврди да се право на молбу злоупотребује, одлучује да жалба не задржава извршење заводске мјере;

6) могућност прекида извршења васпитне мјере из оправданих разлога (члан 160): на молбу малољетника, његовог родитеља, усвојиоца или стараоца, на приједлог органа старатељства или руководиоца установе у којој се заводска мјера извршава, судија може из разлога предвиђених Законом о извршењу кривичних санкција прекинути извршење васпитне мјере.¹⁹⁹ Прекид извршења заводске мјере дозвољава се на захтјев тужиоца, осуђеног и браниоца ако је против рјешења о изрицању те мјере поднесен захтјев за заштиту законитости. О прекиду одлучује рјешењем судија који је изрекао васпитну мјеру, и то у року од три дана од дана пријема молбе. Вријеме прекида извршења заводске мјере може бити одређено у трајању до годину дана, а у случају болести малољетника док болест траје. Против рјешења судије споменута лица могу да изјаве жалбу вијећу за малољетнике у року од три дана од дана пријема рјешења. Вијеће за малољетнике о жалби одлучује у року од три дана од дана пријема жалбе. Вријеме прекида извршења не урачунава се у вријеме трајања мјере. Када престану околности због којих је одобрен прекид издржавања заводске мјере или се утврди да је прекид одобрен на основу лажних исправа и доказа, или ако се прекид не користи у сврху за коју је дозвољен, судија који је изрекао заводску мјеру укида рјешење и малољетнику налаже да се одмах, а најдуже у року од три дана од пријема рјешења, јави установи ради извршења заводске мјере. Рјешење се доставља малољетнику, родитељима односно стараоцу или усвојиоцу и установи, с тим да жалба не задржава извршење заводске мјере. Против овог рјешења судије жалбу могу изјавити малољетник, родитељи, односно старалац или усвојилац у року од три дана од пријема рјешења вијећу из члана 17 став 3 (ванпретресно вијеће). Вијеће о жалби одлучује у року од три дана од пријема жалбе;

7) завршавање школовања и стручног оспособљавања (члан 162 став 3): када се малољетник налази у завршном разреду школе или при крају стручног усавршавања, а отпуштањем из установе у којој се мјера извршава би се онемогућио завршетак школовања или стручног оспособљавања, установа може, на молбу малољетника, омогућити завршетак школовања или стручног оспособљавања.

Упућивање у васпитно-поправни дом представља најтежу васпитну мјеру, по садржини сличну казни малољетничког затвора, због чега се и карактеристике извршења приближавају извршењу казне малољетничког затвора. Међутим, иако подразумијева институционализацију малољетника, основна сврха ове мјере није кажњавање, него васпитање, односно развој и јачање личне одговорности малољетника, васпитање и правилан развој његове личности, како би се обезбиједило поновно укључивање малољетника у друштвену заједницу.²⁰⁰ Сврха васпитне мјере упућивања

¹⁹⁹ Према члану 123 став 1 Закона о извршењу кривичних санкција Републике Српске, на молбу осуђеног лица, министар правде може рјешењем одобрити прекид издржавања казне затвора, ако су наступили сљедећи разлози: а) ако је оболио од теже акутне болести – док болест траје, с тим да се сваких 90 дана преиспитује донесено рјешење, б) услед смртног случаја или тешке болести у породици – најдуже шест мјесеци, в) ако је потребно да обави пољске или сезонске радове или радове изазване елементарним непогодама, а у породици нема чланова способних за рад – најдуже шест мјесеци, г) ради полагања испита за који се припремао или због завршетка школовања – најдуже шест мјесеци и д) ако установа не располаже одговарајућим просторијама за боравак осуђеница за вријеме трудноће, порођаја и материнства – највише до навршене једне године живота дјетета.

²⁰⁰ С. Соковић, *Систем кривичних санкција које се изричу малољетницима - основне карактеристике и извршење*, 178.

у васпитно-поправни дом одређује и основне карактеристике њеног извршења. Надзор, пружање заштите и помоћи малољетнику, као и обезбјеђивање општег и стручног оспособљавања, чине основну садржину ове васпитне мјере.

Заводска мјера упућивања у васпитно-поправни дом изречена лицу мушког пола извршава се у васпитно-поправном дому за та лица; лицу женског пола - у васпитно-поправном дому за малољетнице или у одвојеном женском одјељењу васпитно-поправног дома за лица мушког пола (члан 168 ст. 1 и 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Пунољетно лице коме је изречена ова мјера, као и малољетник који у васпитно-поправном дому док траје мјера постане пунољетан, смјешта се у посебно одјељење васпитно-поправног дома. Лице коме је изречена заводска мјера упућивања у васпитно-поправни дом, у њему може остати до навршене 23 године.

За упућивање малољетника у васпитно-поправни дом надлежан је суд који је изрекао мјеру. Малољетнику се за припрему мора оставити најмање осам, а највише 15 дана (члан 169 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Малољетника који се налази у притвору у васпитно-поправни дом упућује суд на чијем је подручју сједиште установе у којој је малољетник притворен. Суд који упућује малољетника на извршење ове мјере доставља васпитно-поправном дому извршну одлуку о изреченој мјери с документацијом из члана 149 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске.²⁰¹ Ако се стекну потребни услови, суд може да нареди принудно довођење, односно издавање потјернице.

Малољетник у току боравка у васпитно-поправном дому има сљедећа права: дозволу да носи властиту одјећу ако је погодна, а ако је нема, установа је дужна да му обезбиједи: доњи веш, сезонску одјећу и обућу примјерену локалним временским условима;²⁰² исхрану која је дијететски, хигијенски и здравствено прилагођена његовом узрасту, која га одржава у добром здрављу и снази и омогућава му нормалан психофизички развој; најмање три obroка дневно чија је укупна вриједност најмање 16.000 цула; боравак изван затворених просторија у установи у слободно вријеме и на свјежем ваздуху у трајању од најмање три часа дневно; учествовање у организованим културним, спортским и другим прикладним активностима изван установе; обезбјеђење услова за бављење физичком рекреацијом и спортом; похађање наставе изван установе ако у тој установи није организована настава одређеног смјера или образовања и ако то оправдавају досадашњи успјеси у васпитању и школовању малољетника, под условом да то не штети извршењу васпитне мјере; неограничен пријем пакета чија се тежина и допуштена садржина одређују актом о кућном реду; примање поште и по сопственом избору комуницирање у писаној форми или телефоном најмање два пута седмично; примање информација праћењем штампе и других публикација, радио и телевизијског програма, играног филма, приступом библиотеци, интернету или на други прихватљив начин који промовише добробит малољетника; посјете једном недјељно родитеља, усвојилаца, старалаца, брачног друга, лица са којим је засновао ванбрачну заједницу, усвојеника, дјече и осталих сродника у правој линији, а у побочној линији до четвртог степена сродства; боравак с брачним другом или лицем с којим је засновао ванбрачну заједницу једном мјесечно до три часа насамо у за ту сврху одређеној просторији у оквиру установе; посјете два пута мјесечно и других лица која не ометају извршење

²⁰¹ Ту документацију чини извод из матичне књиге рођених, исправе или докази о дотадашњем школовању и оспособљавању, налаз о здравственом стању, подаци о ранијем вршењу кривичних дјела, вођеним поступцима и извјештајима органа старатељства.

²⁰² Погодном одјећом се сматра и одјећа која није деградирајућа или понижавајућа и која не представља ризик за безбједност.

васпитне мјере, с тим да забрану посјете ових лица може да изрекне руководилац установе који ће рјешењем дати образложење за доношење такве одлуке; посјете представника владиних и невладиних организација, институција и других који су заинтересовани за пружање помоћи малољетнику у облику образовања, запошљавања или смјештаја у сврху припреме за повратак у заједницу; рад према својим могућностима у установи сагласно обавезама у похађању наставе;²⁰³ накнаду за рад и новчане награде за посебне успјехе у раду, чије најниже и највише износе одређује руководилац установе за извршење заводских санкција, као и право да половином накнаде и награде слободно располаже, а остатак му се ставља на штедњу, с тим да му, изузетно, руководилац установе може одобрити коришћење цијеле накнаде;²⁰⁴ дневни и недељни одмор у складу са општим прописима; годишњи одмор у трајању од 18 до 30 дана, а који се користи изван установе или у оквиру установе, с тим да о дужини, начину и мјесту коришћења одлучује руководилац установе на приједлог васпитача; здравствену заштиту изван установе, ако установа не може да пружи одговарајућу здравствену заштиту;²⁰⁵ обавјештавање породице малољетника о здравственом стању малољетника, а ако малољетник умре у року од шест мјесеци од отпуштања, да изврше увид у извјештаје проведене истраге; обавјештавање у најкраћем могућем року о смрти, озбиљној болести или повреди било ког члана уже породице и обезбјеђивање посјета члану породице или присуство сахрани као и право, ако жели, да учествује у вјерској служби и у вези с тим да посједује и задржи потребне вјерске књиге и предмете за вјероисповиједање, као и право да одбије све облике учешћа у вјерским и религиозним службама и образовању (члан 151 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

Закон предвиђа да руководилац васпитно-поправног дома може малољетнику, уколико се он добро влада и залаже на раду, додијелити следеће погодности: проширено право на пријем посјета; слободне изласке из дома у град; посјете спортским, културним и другим прикладним догађајима изван васпитно-поправног дома; посјете породици, сродницима или другим блиским лицима за вријеме викенда и празника и додатна одсуства из установе васпитно-поправног дома до 15 дана (члан 152 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Важно је да руководилац може малољетнику, поред ових таксативно набројаних погодности, додијелити и друге погодности ако то повољно утиче на извршење васпитне мјере.

Због повреде одредаба Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске које се односе на правила боравка у васпитно-поправном дому, правила кућног реда и радне дисциплине, обавеза и програма поступања и налога овлашћених лица - малољетнику се могу изрећи дисциплинске мјере опомене и одузимања додијељених погодности. Погодности предвиђене чланом 152 став 1 тачка г)²⁰⁶ Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске могу се ограничити само ако би посјета породици, сродницима или другим блиским лицима угрозила физичко и ментално здравље малољетника или би се на други начин ометало извршење васпитне мјере, о чему руководилац установе доноси рјешење с разлозима за доношење такве

²⁰³ За малољетника који не похађа наставу, радно вријеме траје у складу с општим прописима. Малољетник се ван радног времена може радно ангажовати највише два часа дневно на одржавању чистоће и другим текућим пословима установе.

²⁰⁴ Ни у ком случају интерес малољетника и његов рад не смију бити подређени циљевима остваривања профита установе или неког трећег.

²⁰⁵ Вријеме проведено на лијечењу у одговарајућој здравственој установи урачунава се у трајање васпитне мјере.

²⁰⁶ Посјете породици, сродницима или другим блиским лицима за вријеме викенда и празника.

одлуке. Ако се сврха дисциплинске мјере може постићи и без њеног извршења, извршење дисциплинске мјере одузимања додијељених погодности може се условно одложити до 90 дана. Условно одлагање извршења дисциплинске мјере може се опозвати ако се малољетнику у року за који је одложено извршење изрекне ново одузимање додијељених погодности (члан 155 став 3 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). С друге стране, забрањене су дисциплинске мјере које укључују ускраћивање рада, смањење хране, ограничење комуникације малољетника с члановима породице, затварање у мрачне просторије и самице, колективно кажњавање малољетника, као и друге дисциплинске мјере које деградирају и угрожавају физичко или ментално здравље малољетника (члан 154 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

Забрањено је ношење и употреба оружја запосленима у установама у којима се извршавају заводске васпитне мјере. Употреба средстава силе и принуде из било ког разлога је забрањена, изузев у случајевима када су друге методе контроле исцрпљене или су биле неуспјешне, и то само на најкраће могуће вријеме и у складу с овлашћењима утврђеним законом и прописима установе. По наређењу руководиоца установе средства силе и принуде за привремено онеспособљавање могу се примијенити само ради спречавања малољетничког самоповређивања, спречавања физичког напада и повређивања службеног лица и других малољетника или уништења имовине већих размјера, а о чему се одмах обавјештавају суд, тужилаштво и Министарство правде Републике Српске (члан 156 став 3 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

Опште карактеристике сврхе прописивања и изрицања, услова изрицања и одмјеравања *казне малољетничког затвора*, а тако и сврха извршења и обиљежја извршења указују да она има елементе казне, али истовремено садржи и карактеристике васпитне мјере. Основна обиљежја извршења казне малољетничког затвора огледају се у следећем:

1) постојање посебних установа за извршење (члан 175 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске): казна малољетничког затвора извршава се у посебном казнено-поправном заводу за малољетнике који не могу имати додира са казнено-поправном установом у којој одрасла лица издржавају казну затвора. Казна малољетничког затвора изречена лицима женског пола извршава се у посебном казнено-поправном заводу за малољетнице или у посебном одјељењу казнено-поправног завода за малољетнике који не могу имати додира са казнено-поправном установом у којој одрасла лица издржавају казну затвора. Малољетници који за вријеме извршења казне малољетничког затвора постану пунољетни и даље настављају да бораве у заводу за малољетнике или у одјељењу за млађа пунољетна лица, осим ако њихова друштвена реинтеграција неће имати већи ефекат ако се смјесте у завод за одрасле. Млађа пунољетна лица којима је изречена казна малољетничког затвора смјештају се у завод који има сличан режим као и завод за малољетнике;

2) омогућавање образовања, стручног и радног оспособљавања у складу са способностима, склоностима и дотадашњим школовањем малољетника, као и у складу с могућностима казнено-поправног завода. С тим у вези, осуђени на казну малољетничког затвора у казнено-поправном заводу за малољетнике може остати најдуже до навршене 23 године, а ако до тада не издржи казну, поступа се у складу с чланом 175 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном

поступку Републике Српске.²⁰⁷ Изузетно, у казнено-поправном заводу за малољетнике осуђени може остати и након што је навршио 23 године, ако је то потребно ради завршавања школовања или стручног оспособљавања или ако остатак неиздржане казне није већи од шест мјесеци, али најдуже до навршених 25 година (члан 176 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске);

3) условни отпуст (члан 177 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске): о условном отпусту осуђеног на казну малољетничког затвора одлучује судија првостепеног суда који је донио пресуду на основу молбе малољетника. Прије доношења одлуке судија, по потреби, усмено саслушава малољетника, његове родитеље, представнике органа старатељства и друга лица и прибавља извјештај и мишљење казнено-поправне установе о оправданости давања условног отпуста. Усмено саслушање малољетника обавезно је ако се одлучује о условном отпусту послје двије трећине издржане казне, осим ако судија, на основу доступне документације, не оцијени да су испуњени услови за условни отпуст. Ако је малољетник издржао двије трећине издржане казне, а његово понашање током издржавања казне указује да није постигнута сврха кажњавања, захтјев за условни отпуст се одбија и малољетник се о томе обавјештава. О опозивању условног отпуста, када се за то стекну услови, послје саслушања тужиоца и малољетника, одлучује суд који је донио одлуку о условном отпусту;

4) досљедна примјена одредаба Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске и Закона о извршењу кривичних санкција (члан 178 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске) јесте посљедица чињенице да казна малољетничког затвора садржи и елементе казне и елементе васпитне мјере. Наиме, одредбе Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске о извршењу заводских васпитних мјера којима се уређује достава документације и одлуке органу надлежном за извршење, пријем малољетника, права малољетника, погодности, дисциплински прекршаји и поступак, забрањене дисциплинске мјере, дисциплинске мјере, забрана ношења и употребе оружја и ограничења употребе силе и принуде, правилник о кућном реду, обилазак малољетника смјештеног у установи, одлагање и прекид извршења заводске мјере - примјењују се и на извршење казне малољетничког затвора, док се у свему осталом досљедно примјењују одредбе Закона о извршењу кривичних санкција којима се уређује извршење кривичних санкција.

Помоћ послје извршења заводских мјера и казне малољетничког затвора. Извршење заводских мјера и казне малољетничког затвора подразумијева издвајање малољетника из средине у којој је до тада живио ради отклањања негативних утицаја околине и спровођење потребног програма поступања и васпитања. Укључивање малољетника у свакодневни живот на слободи, након извршења ових мјера, најчешће је уз бројне тешкоће. Сређивање личних и породичних прилика, наставак школовања, проналажење запослења и рјешавање материјалних проблема након изласка из установе, малољетник тешко може сам да ријеша.²⁰⁸ Из тих разлога Закон о заштити и

²⁰⁷ Малољетници који за вријеме извршења казне малољетничког затвора постану пунољетни и даље настављају да бораве у заводу за малољетнике или у одјељењу за млађа пунољетна лица, осим ако њихова друштвена реинтеграција неће имати већи ефекат ако се смјесте у завод за одрасле (став 3 члана 175 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

²⁰⁸ С. Соковић, *Систем кривичних санкција које се изричу малољетницима - основне карактеристике и извршење*, оп. цит., 182.

поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске предвиђа мјере помоћи и нормира посебне дужности органа старатељства, установа у којима је малољетник био на извршењу санкције и родитеља малољетника, као и обавезу посебне бриге према малољетнику чије су породичне прилике несређене. Још током трајања заводске мјере или казне малољетничког затвора закон обавезује орган старатељства да одржава сталну везу с малољетником, његовом породицом и установом у коју је малољетник смјештен, како би се малољетник и његова породица што боље припремили за враћање малољетника у ранију социјалну средину и укључивање у даљњи друштвени живот (члан 180 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Установа у којој се извршавају заводске мјере и казна малољетничког затвора дужне су да најмање 90 дана прије планираног отпуштања малољетника обавијесте о томе његове родитеље, усвојиоца или староца, односно блиске сроднике с којима је малољетник живио, као и надлежни орган старатељства, и да им предложи мјере које би требало предузети за прихватање малољетника.

Након извршења кривичне санкције надлежни орган старатељства, у контакту и сарадњи с надлежним министарствима и другим владиним и невладиним организацијама, институцијама, предузећима и појединцима, пружа малољетнику помоћ око изналажења смјештаја и средине у којој ће живјети, довршетка започетог образовања и стручног оспособљавања, лијечења ради заштите његовог физичког и душевног здравља, проналажења запослења, обезбјеђења исхране, одјеће и финансијских средстава за друге нужне потребе ради омогућавања његовог поновног интегрисања у друштвену заједницу. У том контексту, предмет посебне бриге органа старатељства су малољетници без икаквог старања и породичног окружења, они који су без одговарајућег родитељског старања, као и друге осјетљиве групе дјете (члан 182 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

О повратку малољетника родитељ, усвојилац или старалац, односно блиски сродник с којима је малољетник живио прије него што је ступио на издржавање заводске мјере или казне малољетничког затвора, дужан је да обавијести надлежни орган старатељства, чија је обавеза да малољетнику пружи потребну помоћ. Надлежни орган старатељства дужан је да се, послјије отпуштања малољетника с извршења заводске мјере или казне малољетничког затвора, посебно брине о малољетнику без родитеља, као и о малољетнику чије су породичне и материјалне прилике несређене (члан 183 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Ова брига подразумијева нарочито смјештај, исхрану, набавку одјеће, лијечење, помоћ у сређивању породичних прилика, окончање стручног оспособљавања и запошљавање малољетника.

Извршење мјера безбједности изречених малољетнику регулисано је општим одредбама, с тим што Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске посебно наглашава да се извршење мјера безбједности обавезног психијатријског лијечења и обавезног лијечења од зависности прилагођава узрасту и личности малољетника (члан 179 став 1). Мјера обавезног психијатријског лијечења, када постоје услови из члана 63 став 1²⁰⁹ и мјера безбједности обавезног лијечења од зависности, када постоје услови из члана 64 став

²⁰⁹ Када су испуњени услови из члана 58 став 1 Кривичног закона Републике Српске, малољетнику се изриче мјера безбједности обавезног психијатријског лијечења, која траје док не престану разлози због којих је изречена, али најдуже до истека трајања васпитне мјере или казне малољетничког затвора, или док траје одгођено извршење ове казне или условни отпуст из завода или установе.

¹²¹⁰ Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, извршавају се у посебном одјељењу здравствене установе одређене за малољетнике или у другим специјализованим здравственим установама. Мјера безбједности амбулантног лијечења на слободи, када постоје услови из члана 65 став 1²¹¹ Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске извршава се у амбуланти која се одређује на приједлог органа старатељства који прати извршење мјера безбједности и о томе свака три мјесеца обавјештава тужиоца, родитеља, односно староца малољетника и суд.

Малољетник у здравственој установи или специјализованој установи или на амбулантном лијечењу остаје све док не престану разлози због којих је изречена мјера безбједности, али најдуже до истека трајања васпитне мјере или казне малољетничког затвора или док траје одгођено извршење ове казне или условни отпуст из завода или установе. Поред тога, када су испуњени услови из члана 122 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, суд предузима предвиђене мјере у сврху обезбјеђења провођења изречених мјера безбједности.

5. МЕЂУНАРОДНИ СТАНДАРДИ О МАЛОЉЕТНИЦИМА У СУКОБУ СА ЗАКОНОМ

Данашње малољетничко кривично право у низу савремених држава заснива се на међународним стандардима који су садржани у низу међународних докумената.

Већина међународних стандарда подстиче државе, али не захтијева од њих стриктно да уведу одвојене или специјалне судске поступке или установе за рјешавање случајева у којима су дјеца оптужена или проглашена одговорним за извршено кривично дјело. Када говоре о поступку за дјецу која су оптужена или проглашена кривим за кршење закона, међународни стандарди изразом „правосудни систем за малољетнике“ подразумијевају посебан систем за малољетнике.

Правосудни систем за малољетнике мора да се заснива на основним принципима међународног права: најбољи интерес дјетета, право на живот, опстанак и развој, недискриминација и поштовање мишљења дјетета. Потенцирајући добробит малољетника и осигуравајући да свака реакција према малољетним преступницима увијек буде у сразмјери с околностима које се тичу и преступника и преступа,²¹² не узима се у обзир само тежина преступа него се цијени и личност малољетника.

Малољетничко правосуђе у ужем смислу подразумијева третман дјетета испод 18 година²¹³ који су дошли у сукоб са законом, а у ширем смислу односи се на третман дјетета од тренутка када дођу у сукоб са законом, затим утврђивање основних узрока

²¹⁰ Када су испуњени услови из члана 59 став 1 Кривичног закона Републике Српске, малољетнику се изриче мјера безбједности обавезног лијечења од зависности у складу с чланом 63 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске.

²¹¹ Мјера обавезног амбулантног лијечења на слободи може се изрећи малољетнику умјесто мјера обавезног психијатријског лијечења и обавезног лијечења од зависности када су испуњени услови за њихово изрицање и када се на основу налаза и мишљења вјештака утврди да за провођење тих мјера није потребно задржавање и лијечење у здравственој установи и да је довољно амбулантно лијечење на слободи.

²¹² Стандардна минимална правила УН-а за малољетничко правосуђе - Пекиншка правила.

²¹³ Конвенција УН о правима дјетета (члан 1) под појмом дијете подразумијева свако лице које је млађе од 18 година, изузев ако се законом конкретне земље пунољетство не стиче раније. У неким земљама пунољетство се стиче с 19, па чак и с 21 годином.

због којих дјеца долазе у сукоб са законом, превенцију таквог понашања²¹⁴ и реинтеграцију дјеце. Свако дијете оптужено за кривично дјело има право да се према њему поступа на начин који подстиче осјећај достојанства и личне вриједности дјетета, узимајући у обзир старост дјетета, жељу за реинтеграцијом и преузимањем конструктивне улоге у друштву. Судски систем треба да потпомаже права, сигурност, унапређење психичког и физичког здравља дјетета и жељу за рехабилитацију.

Поред Конвенције Уједињених нација о правима дјетета,²¹⁵ која у чл. 37, 39 и 40 регулише права малољетника у сукобу са законом, међународни оквир за малољетничко правосуђе чине: (1) Пекиншка правила (1985) која представљају Стандардна минимална правила Уједињених нација за администрацију правосудног система за малољетне преступнике;²¹⁶ (2) Смјернице Уједињених нација за спречавање малољетничке делинквенције, тзв. Ријадске смјернице (1990);²¹⁷ (3) Правила Уједињених нација за заштиту малољетника од неоснованог лишавања слободе, тзв. Правила из Хаване (1990);²¹⁸ (4) Бечке смјернице (1997) за дјеловање према дједи у систему кривичног правосуђа; (5) Токијска правила (1990), Стандардна минимална правила Уједињених нација за алтернативне кривичне мјере²¹⁹ и (6) ICCPR, Међународни пакт о грађанским и политичким правима (1966).

Уз њих, посебно су значајни документи Савјета Европе које је, такође, у потрази за новим приступом и третманом донио Комитет министара, и то: Препорука број Р (87) 20 о друштвеном реаговању на делинквенцију малољетника (1987), Препорука Р (88) 6 о друштвеном реаговању на делинквентно понашање младих који потичу из мигрантских породица (1989), Европска правила за санкције и мјере заједнице СЕ Р (92) 16 и Препорука (2003) 20 о новим начинима третирања малољетничког преступништва и о улози малољетничког правосуђа (2003).²²⁰ Препорука о новим начинима третирања малољетничког преступништва и о улози малољетничког правосуђа изражава нова криминално-политичка одређења у тражењу одговора на проблеме брзог пораста малољетничке делинквенције уопште, посебно њене насилничке облике.

У 2008. години Генерална скупштина Уједињених нација усвојила је два опциона протокола за Конвенцију о правима дјетета, и то: Протокол за укључивање дјеце у оружане сукобе и Протокол о трговини дјецом, дјечијој проституцији и дјечијој порнографији.

Одређену важност имају и одредбе осталих међународних докумената, као што је члан 26 Римског статута Међународног кривичног суда, који из надлежности овог суда искључује лица која у моменту извршења дјела имају испод 18 година, затим одредбе Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода.

²¹⁴ Рој, Н., Тренинг из области малољетничког преступништва - презентација, Тузла, октобар 2003.

²¹⁵ Ступила је на снагу 1990. године.

²¹⁶ *United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice – The Beijing Rules*, усвојена од Генералне скупштине УН Резолуцијом број 40/33 од 29. новембра 1985. године.

²¹⁷ *United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency - The Riyadh Guidelines*, усвојена од Генералне скупштине УН Резолуцијом број 45/112 од 14. децембра 1990. године.

²¹⁸ *United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty*, усвојена од Генералне скупштине УН Резолуцијом број 45/113 од 14. децембра 1990. године.

²¹⁹ Токијска правила су распоређена у осам категорија: (1) Општи принципи; (2) Фаза прије суђења; (3) Фаза суђења и изрицања пресуде; (4) Фаза послје изрицања пресуде; (5) Примјена алтернативних казних мјера; (6) Особље; (7) Волонтери и други ресурси заједнице и (8) Истраживање, планирање, формулисање политике и оцењивање.

²²⁰ Види Љ. Митровић, „Стандарди УН и други међународни документи у позитивном и „будућем“ малољетничком казном праву Републике Српске“, *Контрола криминалитета и европски стандарди: стање у Србији*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 2009, 246.

За даљи развој малољетничког кривичног права од посебног значаја је Резолуција XVII Конгреса међународног удружења за кривично право који је одржан у Пекингу 2004. године.

5.1. Конвенција Уједињених нација о правима дјетета

Конвенција Уједињених нација о правима дјетета²²¹ усвојена је у новембру 1989. године, а бивша СФРЈ ју је ратификовала у децембру 1990. године. С обзиром на то да је ова конвенција ратификована у вријеме када је Босна и Херцеговина била саставни дио СФРЈ, Босна и Херцеговина је такође у обавези да примјењује одредбе ове конвенције.²²² У том смислу, Република Српска је у обавези да укључи одредбе ове конвенције у све законе и судске поступке који се односе на дјецу и малољетне учиниоце кривичних дјела.

Конвенција УН о правима дјетета је први обавезујући правни акт међународног карактера који садржи низ одредби које се односе на права дјете која су у сукобу са законом, како оптужене тако и осуђене. У Конвенцији се наглашава важност успостављања и примјене алтернативних мјера у односу на вођење судског поступка према малољетницима и изрицање санкција као његовог крајњег исхода.

Конвенција о правима дјетета намијењена је свима који се баве дјецом, непосредно с њима раде или професионално с њима долазе у посредан или непосредан контакт: с њиховим родитељима, наставницима, васпитачима, високим државним званичницима, здравственим и социјалним радницима, адвокатима, судијама и полицајцима. Свако одрасло лице, без обзира на то у којој улози се налази, може дати свој допринос у овом процесу, прихватајући дијете као људско биће којем се мора посветити одговарајућа пажња, како би стекло повјерење у себе, а затим и у одрасла лица. Конвенција је намијењена и дјечи. Дјеца треба да се упознају са својим правима која им припадају самим рођењем. Уколико се залажу за поштовање сопствених права, дјеца развијају и осјећај одговорности за поштовање права других људи, а када учествују у доношењу одлука, уче се да преузимају и одговорност за њихову примјену. Са спознајом о својим правима и залагањем за њих, стиче се спознаја да та права припадају и другима

Полазећи од узраста, Конвенција УН о правима дјетета изједначава појам „дијете“ с појмом малољетник, а одрасло лице с појмом пунољетник. Конвенција у члану 41 управо упућује на примјену виших стандарда од оних што сама даје и без обзира на то да ли је он предвиђен законима конкретне државе уговорнице или другим међународним уговорима који су правно обавезујући за ту државу. Конвенција јасно указује да дјеца треба да искористе сваку одредбу домаћег или међународног права која може довести до остваривања њихових права.²²³ Права која треба поштовати у свим фазама кривичног поступка, јер су кључни елементи за поштено и правично суђење, уграђена су у члан 40 Конвенције и друге међународне документе, наведена су и у Пекиншким правилима. Процес се не може сматрати поштеним уколико је било које од предвиђених права раније повријеђено.

За уређење система малољетничке делинквенције битна су четири права проглашена општим принципима Конвенције УН о правима дјетета (право на недискриминацију - члан 2, право на поштовање најбољих интереса дјетета - члан 3,

²²¹ UN Convention on Rights of a Child, preuzeto sa sajta: <http://www.unicef.org/crc/>.

²²² Конвенцију УН о правима дјетета Босна и Херцеговина је ратификовала неколико пута, и то: 1991. године као једна од република бивше СФРЈ, 1992. године после признавања независности БиХ и 1995. године - потписивањем Дејтонског мировног споразума.

²²³ Члан 41 Конвенције.

право на живот, опстанак и развој – члан 6 и право на партиципацију – члан 12). Овоме треба додати и остала права из Конвенције чије остварење може, у већој или мањој мјери, да се повеже с малољетничком делинквенцијом, као што је, на примјер, право о родитељској бризи - члан 18, право на преиспитивање третмана у установама - члан 25 или право на предности социјалне сигурности - члан 26. Члан 40 односи се на права сваког дјетета за које се сумња, које је оптужено или за које је утврђено да је прекршило кривични закон, па се према њему права морају поштовати и бити му доступна сва правна средства, укључујући правну и другу помоћ, за припрему и изношење одбране. Уједно се захтијева од држава потписница да промовишу посебан систем малољетничког правосуђа, са специфичним позитивним циљевима (умјесто казним). Конвенција се бави и мучењем и лишавањем слободе (члан 37), као и обавезом држава да обезбиједи одговарајући третман за опоравак и друштвену реинтеграцију дјете које се налазе у посебним околностима (члан 39).

Најбољи интерес дјетета је општеусвојени принцип у свјетским оквирима. Он је правни стандард и правна норма. Појашњење овог правног стандарда подразумијева мултидисциплинарни приступ. Различите потребе дјетета имају за циљ најповољнији развој дјетета, јер су његове потребе основ његовог опстанка и развоја. Интереси појединог дјетета могу бити у сукобу с интересима неког другог дјетета (нпр. брата или сестре), а осим тога могу бити у колизији интереси различитих група дјете или дјете и одраслих.²²⁴

У том смислу, теоријским разматрањем правног стандарда интерес дјетета може се одредити помоћу неколико критеријума. На првом мјесту су потребе дјетета које су специфичне зато што подразумијевају примјену објективног критеријума у одређивању које су дјететове потребе и у каквом су међусобном односу, тј. која од потреба има предност.²²⁵ Међутим, остаје неријешена дилема која се овом приликом нужно намеће, а тиче се одговора на питање који је објективан критеријум и које потребе и околности треба довести у међусобни однос да би се утврдило које су од потреба претежније у односу на неке друге.²²⁶ Други критеријум на основу кога се може одредити тј. утврдити најбољи интерес дјетета је воља родитеља, а заснован је на чињеници да родитељи, по правилу, најбоље познају своје дијете које у њих има највише повјерења.²²⁷ У намјери да се фактор субјективности ограничи приликом процјене најбољег интереса дјетета, у литератури се наводи и критеријум стандардног понашања, односно критеријум просјечног, уобичајеног и пожељног поступања, у оквиру којег се интерес дјетета одређује према мјерилима одређеног друштва, заједнице или породице, како је то, иначе, традиционално и културолошки прихватљиво.²²⁸

Критеријуми за одређивање садржине појма најбољег интереса или добробити дјетета различито су (не)одређени у појединим законодавствима. Не постоји сагласност у погледу избора критеријума и односа различитих критеријума или приоритета неког од њих.²²⁹ Консеквентно, интерес дјетета ће на најпримјеренији начин бити обезбијеђен

²²⁴ Д. Храбар, „Правни односи родитеља и дјете“ у Алинчић М. *et altera*, Породично право, „Народне новине“, Загреб, 2006, 236.

²²⁵ *Ibid.*

²²⁶ О. Јовић, „Европски концепт права дјетета - родитељска права и дужности“, докторски рад, Правни факултет, Нови Сад, 2008, 75.

²²⁷ Д. Храбар, „Правни односи родитеља и дјете“, 236.

²²⁸ *Ibid.*

²²⁹ М. Јањић-Комар, „Право дјетета на живот и здравље“, докторска дисертација, Правни факултет, Београд, 1978, 86.

уколико се нормативно пропишу права дјетета и формулишу околности које доводе до правно релевантне повреде права и примјене санкција.²³⁰

У члану 20 Конвенције уређује се питање права дјетета на смјештај, према којем: (1) дијете које је привремено или трајно лишено породичне средине или којем, у његовом најбољем интересу, није допуштено да остане у том кругу, има право на посебну заштиту и помоћ државе; (2) државе чланице, у складу са својим националним законима, осигуравају алтернативну бригу за такво дијете и (3) таква брига треба да обухвата, између осталог, смјештај у другу породицу, кафалах према исламском праву, усвојење, или ако је то нужно смјештај у одговарајуће установе за бригу о дјечи. При разматрању рјешења, треба обратити пажњу на чињеницу да је пожељан континуитет у подизању дјетета, а и на етничко, вјерско, културно и лингвистичко поријекло дјетета.

У члану 21 Конвенције је утврђено да “државе чланице које признају и (или) допуштају систем усвојења осигуравају да најбољи интереси дјетета буду одлучујући и: (а) осигуравају да усвојење дјетета одобрава само надлежни орган који утврђује, у складу с одређеним законом и процедурама и на темељу свих релевантних и поузданих информација, да се усвојење допушта с обзиром на положај дјетета у вези с родитељима, рођацима и законским стараоцима и, по потреби, да су заинтересоване особе свјесно дале сагласност за усвојење на темељу савјета који може бити потребан; (б) признају да се међудржавно усвојење може сматрати алтернативном могућношћу бриге о дјетету ако се дијете не може смјестити у другу породицу или бити усвојено, или ако се о њему не може водити брига на погодан начин у земљи његовог поријекла; (в) осигуравају да дијете на које се односи међудржавно усвојење ужива заштиту и стандарде једнаке онима који постоје у случају усвојења у оквиру једне земље; (г) предузимају све одговарајуће мјере да у случају међудржавног усвојења смјештај не би имао за посљедицу неоправдану финансијску корист за оне који у томе учествују и (д) унапређују, гдје је то погодно, циљеве овог члана склапањем билатералних или мултилатералних аранжмана или споразума и настоје, у том оквиру, да смјештај дјетета у другој земљи обаве надлежни органи или тијела.

Када се говори о “дјечи с посебним потребама” релевантна је одредба члана 23 Конвенције према којој се држава обавезује да призна ментално заосталом или физички инвалидном дјетету право на потпун и достојанствен живот у условима који осигуравају његово достојанство, подстичу самосталност и олакшавају његово активно учествовање у заједници. Право дјетета на посебну његу држава ће, према расположивим средствима, подстицати и осигуравати кроз помоћ дјетету према условима који задовољавају дијете и оне који се о њему брину. Уважавајући посебне потребе дјетета с инвалидитетом, држава ће помоћ пружати бесплатно, увијек када је то могуће, имајући на уму финансијска средства родитеља или других особа које се о њему брину. Помоћ је тако осмишљена да инвалидно дијете има успјешан приступ образовању, обуци, услугама здравствене заштите и рехабилитације, припреми за запошљавање, као и могућност рекреације, што све доприноси остваривању што потпуније друштвене интеграције и личног развоја дјетета, укључујући његов културни и духовни развој.²³¹

²³⁰ *Ibid*, 89.

²³¹ Конвенција о правима лица с инвалидитетом и Опциони протокол (ратификовала га је Парламентарна скупштина БиХ у децембру 2009. године и објављен је у “Службеном гласнику БиХ” - Међународни уговори, број 11/09) је један од значајних међународних докумената који је релевантан за остваривање права дјече с инвалидитетом, укључујући и дјечу смјештену у установе. Ратификацијом ове конвенције ће се, према садашњем стању законодавства у БиХ, морати измијенити и допунити закони у дијеловима који се односе на запошљавање, социјалну и здравствену заштиту, образовање, учешће у јавном и културном животу и доступност свих јавних услуга, а нарочито јавног саобраћаја, особа са инвалидитетом. У члану 1 се наводи сврха Конвенције као унапређење, заштита и осигуравање пуног и

Затим, чланом 25 Конвенције је утврђено да се држава обавезује да уважава право дјетета које су надлежни органи збринули ради заштите, бриге или лијечења његовог физичког или менталног здравља - на периодичне провјере лијечења које се обезбјеђује дјетету уз све остале околности његовог збрињавања.

Према члану 37 Конвенције УН о правима дјетета, држава треба да гарантује да ни једно дијете не буде изложено мучењу или другом окрутном, нехуманом или понижавајућем поступању, нити незаконитом лишавању слободе, као и да смртна казна или доживотни затвор без могућности ослобађања не буду досуђени за дјела која изврше лица млађа од 18 година. Ова забрана важи и за грубе или понижавајуће васпитне мјере или казне у било којој другој институцији. Ово се односи и на дисциплинске мјере. Такве мјере, уз забрану физичке казне, обухватају: стављање у неосвијетљену ћелију, затварање у мали простор или тамницу, смањење хране, ограничавање или ускраћивање контакта с члановима породице, колективно кажњавање, као и сва друга кажњавања која могу угрозити физичко или психичко здравље малољетника. Хапшење, задржавање у притвору и затварање дјетета примјењују се као посљедња могућа мјера, и то на најкраћи могући временски период, уз гаранцију да том приликом дијете буде одвојено од одраслих. Полицијска средства за ограничавање кретања малољетника могу се користити само у изузетним околностима у складу са законом и другим прописима. Ове методе не смију бити понижавајуће и деградирајуће за дијете и треба их користити ограничено и што је краће могуће. Дјеца у затвору, по правилу, треба да буду одвојена од одраслих и са њима се мора поступати онако како одговара њиховом узрасту и правном статусу. Члан 37 (ц) Конвенције о правима дјетета прописује да се притворено дијете може држати с одраслим, укључујући одрасле чланове његове породице, ако је то у интересу дјетета.

Према одредбама члана 39 Конвенције о правима дјетета, држава је обавезна да предузима одговарајуће мјере за бољи физички и психички опоравак и социјалну реинтеграцију дјетета које је жртва неког облика занемаривања, експлоатације, злоупотребе, мучења или неког другог облика окрутног, нехуманог или понижавајућег поступања или кажњавања.

Члан 40 Конвенције УН о правима дјетета дефинише права дјетета за коју се сумња, која су оптужена, или за коју је утврђено да су прекршила кривични закон и позива државе потписнице да установе посебне прописе, вијећа и судове за дјецу која су у сукобу са законом, затим да дефинишу третман малољетника и одреде минималне процесне гаранције за дијете, минимални узраст дјетета за кривичну одговорност, као и да промовишу поступања која подразумијевају примјену низа алтернатива институционализацији. Малољетници би требали имати током процеса специјални третман који произилази из права да се дијете третира “на начин који је у складу с унапређењем дјететовог осјећања достојанства и осјећања сопствене вриједности, чиме се узима у обзир узраст дјетета ... “ (члан 40 став 1 Конвенције УН о правима дјетета). Поступак компетентног и непристрасног органа треба да се води експедитивно, уз присуство родитеља и уз поштовање дјететове приватности, а ако се процес води пред камерама - не смије се открити дјететов идентитет. Судски поступак и смјештај затвореног типа препоручују се као посљедња расположива опција која се замјењује

равноправног уживања свих људских права и основних слобода свих особа с инвалидитетом и унапређење поштовања њиховог урођеног достојанства. Особе с инвалидитетом су оне особе које имају дуготрајна физичка, ментална, интелектуална или чулна оштећења, која у међудјеловању с различитим препрекама могу спречавати њихово пуно и учинковито учествовање у друштву на равноправној основи с другима. У ставу 4 члана 5 Конвенције држава се обавезује на посебне мјере потребне за убрзање или остваривање *de facto* једнакости особа с инвалидитетом које се неће сматрати дискриминацијом према одредбама Конвенције.

низом алтернатива попут: бриге, надзора, условног кажњавања, усвајања, образовања и програма стручне обуке.

Напомињемо да сва права наведена у члану 40 представљају минималне стандарде, што значи да државе странке могу и треба да покушају да успоставе више стандарде, нпр. на подручју правне помоћи и укључивања дјетета и његових родитеља у судски процес. С друге стране, Одбор за права дјете у својој Општој препоруци 10 (2007) истиче да не подржава настојања појединих држава да уведу кажњавање родитеља за кривична дјела/прекршаје које су учинила њихова дјеца. Даље Одбор истиче да у појединим, ограниченим околностима, може бити опортуно вођење поступака за накнаду штете, поготово ако је штетник млађи малољетник, али „подвргавање родитеља казненој одговорности вјеројатно неће довести до тога да они буду активни партнери у социјалној реинтеграцији свога дјетета“.²³²

У складу с Конвенцијом УН о правима дјетета и другим релевантним међународним стандардима права дјетета, која је неопходно поштовати у свим фазама поступка да би се остварио циљ правичног суђења, су сљедећа: право да се дјетету јасно каже због чега је оптужено; право да се не изјашњава (да се брани ћутањем); право да се сматра невиним (претпоставка невиности); право да му се признање не изнуђује силом; право на правну помоћ браниоца у припреми за судски поступак; право дјетета да његови родитељи, односно законски старалац буду одмах обавијештени о његовом хапшењу, задржавању и свим оптужбама против њега, уколико то није противно интересу дјетета; право дјетета да одржава контакт с породицом путем преписке и посјета породице, изузев у изузетним околностима; право на дјелотворан правни лијек; право на приватност; право на хитност у поступању (хитност поступка); право на слободу и безбједност личности; право дјетета да буде саслушано у присуству родитеља или стручних лица - социјалног радника, психолога, педагога (органа старатељства) и браниоца; право на бесплатне услуге преводиоца ако не разумије или не говори језик који се користи приликом испитивања, као и право да у року од 48 часова од лишвања слободе буде изведен пред суд ради испитивања, и то у присуству староца и социјалног радника.

Босна и Херцеговина, као држава уговорница овог међународног уговора, обавезна је према међународном праву да имплементира Конвенцију УН о правима дјетета, што значи да мора ускладити своје законодавство с одредбама овог инструмента, али и предузети све неопходне кораке да осигура ефикасну примјену уговорних одредби. Провјеру напретка који су стране уговорнице постигле у имплементацији утврђених обавеза врши Комитет за права дјетета, тако што периодично разматра извјештаје држава уговорница о мјерама које су усвојиле с циљем да се остваре права призната Конвенцијом. Након разматрања извјештаја, Комитет усваја „закључне напомене“ – документ који се односи на конкретну државу чланицу. У овом документу Комитет обично указује на позитивне примјере у имплементацији Конвенције, затим на недостатке и пропусте државе у процесу примјене њених одредби, да би на основу цјелокупног разматрања донио и одговарајуће препоруке држави чији се извјештај разматра. Приликом разматрања Иницијалног извјештаја Босне и Херцеговине о имплементацији Конвенције из 2005. године, Комитет је у својим Закључним напоменама препоручио Босни и Херцеговини, као земљи у транзицији, да свој систем малољетничког правосуђа у потпуности усклади с Конвенцијом, те, нарочито, да установи прецизну регулативу о процесу преусмјеравања малољетника.²³³

²³² Стр. 16 Опште препоруке.

²³³ www.mhrr.gov.ba/PDF/?id=251 од 22. јануара 2012. године.

5.2. Међународни пакт о грађанским и политичким правима

Одредбе Међународног пакта о грађанским и политичким правима у односу на малољетнике обавезују потписнице: (1) у члану 10 (2б и 3) – да раздвоје оптужене малољетнике од одраслих, као и да их “што је могуће прије изведу на суђење” и да се према њима понашају у складу с њиховим узрастом и правним статусом, те да с малољетницима морају да поступају у складу с њиховим узрастом и правним статусом; (2) у члану 14 (1) - дозвољавајући да “ако интерес малољетника захтијева да буде друкчије или ако се поступак тиче брачних спорова или старатељства над дјецом”, може да се донесе пресуда без присуства јавности у кривичној или грађанској ствари и (3) у члану 14 (4) – да ће се “у случају малољетних лица поступак водити тако да узима у обзир њихов узраст и настојање да се промовише њихова рехабилитација”.

Поступци који се примјењују према малољетницима укључују поштовање права и безбједности дјетета и морају узимати у обзир узраст дјетета и његову жељу за рехабилитацијом. На овакав начин жели се избјећи било какав облик жигосања дјетета због извршеног кривичног дјела, уз нагласак на примјену васпитних у односу на казнене мјере. За кривични поступак који се води према малољетнику карактеристично је искључивање јавности. Да би се заштитила приватност дјетета, суђења у која су укључени малољетници треба да буду затворена за јавност и медије, што је један од дозвољених изузетака од права на јавно суђење. Да би се избјегло жигосање дјете и заштитио њихов приватан живот, пресуде у случају малољетника, у правилу, нису јавне. Члан 14 (1) Међународног пакта о грађанским и политичким правима прописује изузетак од захтјева да пресуда буде јавно објављена, када то захтијевају интереси малољетника.

Малољетници имају право да их током цијелог поступка заступа бранилац, а дјеца која нису у стању да формирају своје властите ставове, треба да имају обезбијеђено право да слободно изражавају такве ставове у било којем судском, управном или другом поступку који се њега тиче (директно или преко заступника). Сам малољетник, његов законски заступник или сродници могу да изабере браниоца. С обзиром на то да малољетник мора имати браниоца од почетка припремног поступка, ако га не изабере, браниоца ће му по службеној дужности поставити судија за малољетнике и он се, ни под којим условима, не може одрећи права на браниоца и на његово присуство.

Међународни правни стандарди захтијевају да се малољетници изведу пред суд због доношења пресуде што је могуће брже, па чак иду и даље од захтјева да се суђење одржи у разумном року и траже да се суђење одржи без претходног одлагања. Циљ ових стандарда је и да притвор за малољетнике прије суђења траје што краће. То се постиже брзим пуштањем из притвора прије суђења или брзим рјешавањем случаја.

5.3. Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода

Члан 5 став 1 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода из 1950. године гарантује свакоме право на слободу и личну безбједност. Члан 5, као цјелина, односи се на заштиту физичке слободе од произвољног хапшења или притварања. У свим предметима, без обзира да ли су дјеца у притвору или не, мора се поступати хитно. Суд мора, без одлагања, размотрити могућност пуштања на слободу, а контакти између служби које спроводе закон и малољетног преступника треба да буде уз поштовање правног статуса малољетника, бригу за његову добробит и избјегавање

штетних посљедица, уз потпуно уважавање околности појединог случаја.²³⁴ Прије него што притвори малољетника, суд треба да провјери да ли је извршено законито испитивање. Досјеи малољетника морају се чувати као строго повјерљиви и могу бити доступни само законом овлашћеним лицима. Подаци из тих досјеа не смију се користити у евентуалним каснијим поступцима против тих лица када постану пунољетни.

У Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода се, између осталог, утврђује: (а) да свако има право на праведно и јавно саслушање у разумном року и пред независним и непристрасним судом који је образован на основу закона, и (б) право на поштовање личне и породичне приватности малољетника. Ова конвенција директно се дотиче питања незаконитог лишавања слобода малољетника (члан 5 став 1 тачка д)), као и питања изрицања пресуде малољетницима (члан 6 став 1).

5.4. Пекиншка правила

Резолуцијом 40/33 Генерална скупштина Уједињених нација је у новембру 1985. године донијела Стандардна минимална правила УН за администрацију правосудног система за малољетне преступнике, познатија као *Пекиншка правила*.²³⁵ Ова правила су усвојена с циљем да заштите права и потребе дјече која су у сукобу са законом. Пошто су правила временски претходила усвајању Конвенције Уједињених нација о правима дјетета, под њиховим утицајем су се формирали основни принципи и стандарди малољетничког правосуђа који су касније унесени у ову конвенцију. Пекиншка правила, такође, представљају и директан одговор на захтјев да се изради овакав документ, који је поставио Шести конгрес Уједињених нација за превенцију криминала и третмана преступника, одржан 1980. године у Каракасу. Пекиншка правила су први међународни инструмент с прецизним нормама за администрацију малољетничког правосуђа.

Иако Пекиншка правила на цјеловит начин регулишу питање санкционисања дјече која су у сукобу са законом, она немају обавезујући карактер за државе потписнице. Та правила укључују „основне перспективе“ малољетничког правосуђа, тако што прописују: а) да за малољетне преступнике треба обезбиједити диверзиони програм поступања, како би се смањио број дјече која пролазе кроз формалну кривичну процедуру; б) да малољетничко правосуђе једне државе допринесе „мирном поретку у друштву“ и заштити младе људе; в) да се ова правила примјењују у складу с постојећим економским, социјалним и политичким правима, која су већ утемељена у оквирима односне државе, и г) да службе система малољетничког правосуђа укључе професионално усавршавање свих стручњака у овој области.

²³⁴ Именовање малољетника “проблематичним”, те преурађено доношење закључака о њиховој кривици, може водити ка њиховој изолацији од околине, повлачењу у себе, развоју депресије и анксиозности. Малољетници, на крају, могу усвојити процјене других о себи, те се почети понашати у складу с идентитетом “делинквента” који им је приписан (И. Драчо, „Како деконструисати слику малољетног *предатора*”, у књизи *Одговорност медија за превенцију малољетничког преступништва*, Сарајево, 2009, 8).

²³⁵ United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules), G.A. res. 40/33, annex, 40 U.N. GAOR Supp. (No. 53) at 207, U.N. Doc. A/40/53 (1985), преузето са сајта <http://www1.umn.edu/humanrts/instreet/j3unsmr.htm>.

Пекиншким правилима²³⁶ су државе потписнице позване да сваких пет година обавјештавају генералног секретара ОУН о примјени овог документа на националном плану, а којим се подстичу њихове владе и невладине организације на сарадњу у спровођењу минималних правила. Пекиншка правила такође прописују да малољетницима, док се налазе у затворској установи, треба пружити бригу, заштиту и сву потребну индивидуалну помоћ, као и социјалну, васпитну, стручну, психолошку, медицинску и физичку, које би могле бити потребне с обзиром на њихову доб, пол и карактер.²³⁷

Пекиншка правила су подијељена у шест дијелова, с одговарајућим коментаром и појашњењима, засебним за свако правило.

Први дио Пекиншких правила („Општи принципи“) износи основне поставке које се тичу шире социјалне политике. Мјерама социјалне заштите се жели унаприједити заштита малољетника, чиме би се смањила потреба за примјеном цјелокупног система малољетничког правосуђа. Смањење штетног утицаја вођења кривичног поступка према малољетницима постиже се примјеном алтернативних „диверзионих“ мјера. Овакве мјере заштите младих, прије свега примарних делинквената, представљају основне циљеве криминалне политике која би смањила потребу за изрицањем санкција.

У правилу 2 („Поље примјене Правила и дефиниције које су коришћене“) наводи се да су она формулисана тако да се могу примијенити у оквиру различитих правних система, а да истовремено утврде одређене минималне стандарде за поступање према малољетним преступницима, без обзира на дефиницију малољетника која се примјењује и на систем бављења малољетним преступницима. У правилу 5 („Циљеви малољетничког правосуђа“) указује се, између осталог, на праведну реакцију у сваком случају малољетничке делинквенције. На овај начин се жели иницирати увођење нових (иновативних) врста реакције, како би се спријечило неоправдано вођење формалног кривичног поступка према малољетницима.

Други дио Пекиншких правила („Истрага и кривично гоњење“) садржи правила о вођењу кривичног поступка према малољетницима. Између осталог, подправило 11.1. утврђује: „Кад год је то могуће, размотриће се могућност да се случајеви малољетних преступника рјешавају без прибјегавања формалном суђењу пред надлежним органима“. Овакво „избјегавање“ вођења кривичног поступка има за циљ отклањање негативних посљедица (етикетирања малољетника) које вођење кривичног поступка са собом повлачи. Подправило 11.2. прописује: „Полиција, тужилаштво или други органи који се баве случајевима малољетника биће овлашћени да рјешавају те случајеве по свом нахођењу, без прибјегавања формалним расправама, у складу са критеријумима утврђеним за те потребе у дотичним правним системима, као и у складу са принципима утврђеним овим правилима“. При том, ове мјере немају ограничења, тј. не односе се само на тзв. ситни и средњи криминалитет.

²³⁶ Усвојена резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација 29. новембра 1985. године. Овај документ одређује оквир у чијим границама би требало да се крећу национални системи малољетничког правосуђа. Он, такође, даје упутства како да се државе односе према малољетницима који су у сукобу са законом. Мада су ова правила формалноправно необавезујућа, неки од њихових принципа уграђени су у Конвенцију о правима дјетета. http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r_033.htm.

²³⁷ У границама постојећих просторних могућности, нпр. у казнено-поправним заводима у Сарајеву и Бањој Луци, поштује се принцип одвајања малољетника од пунољетних лица који се налазе у притвору, а улагањем средстава у ове институције свакако ће се створити услови за пружање адекватне бриге и заштите - како то предвиђају међународни правни стандарди, али и законодавство Босне и Херцеговине.

Подправило 11.3. регулише: „За свако одступање од редовног поступка које укључује упућивање случаја одговарајућим друштвеним или другим службама, потребна је сагласност малољетника или његових родитеља или стараоца, под условом да таква одлука о упућивању случаја буде предмет преиспитивања надлежног органа, када се то затражи.“ Сагласност малољетника не мора бити „безусловна“, зато што се малољетник понекад може сагласити из очаја, у који је запао извршењем кривичног дјела. У сваком случају, потребна је повећана опрезност органа који процјењују могућност за изрицање алтернативних мјера малољетницима. Најзад, подправило 11.4. истиче: „Како би се олакшало овакво рјешавање малољетничких случајева, чиниће се напори да се остваре програми локалних заједница као што су привремени надзор и усмјеравање, обештећење и накнада штете жртвама.“ Одступање се може замијенити програмима „помирења између учиниоца и жртве“ који истовремено укључују накнаду штете жртви кривичног дјела, надзор и савјетовање одговарајућих органа социјалног старања, итд.

Трећи дио Пекиншких правила („Суђење и одлучивање“) садржи правила која се односе на само вођење кривичног поступка према малољетницима и доношење одговарајућих одлука. У овом дијелу се образлажу основне обавезе органа који води поступак, како би се он водио у складу с најбољим интересима малољетника. Подправило 18.1. наводи: „Надлежном органу ће бити на располагању читав низ различитих мјера којима се омогућава флексибилност како би се избјегао институционални смјештај малољетника у највећој могућој мјери. Те мјере, од којих се неке могу комбиновати, укључују: а) налоге за старање, саветовање и надзор; б) условни отпуст; в) налоге за обављање друштвено корисног рада; г) новчане казне, накнаду штете и обештећење; д) налоге за друге врсте поступака; ђ) налоге за учешће у групном савјетовању и сличним активностима; е) налоге који се односе на старатељство, социјалну средину или друге образовне оквире и ж) друге релевантне налоге. Неке од ових мјера (новчана казна, условни отпуст) су од раније познате у кривичном праву и до сада су се показале као успјешне у различитим правним системима. У подправилу 18.2. се полази од утемељеног става да родитељи, осим права, имају и обавезу да се брину за своју децу и да их надзиру. У том смислу се наглашава да мјера одвајања дјете од родитеља мора бити изузетна, тј. мора се изрећи у „крајњем случају“.

Шести дио Пекиншких правила („Истраживање, планирање, утврђивање политике и евалуација“) садржи Правило 30, са четири подправила. Овим правилом желе се поставити одређени стандарди за обезбјеђивање будућих истраживања с циљем да се утврди стратегија у политици малољетничког правосуђа. Њиме се жели скренути пажња на потребу за редовним преиспитивањем и процјењивањем постојећих програма и мјера, као и планирања будућих развојних циљева. Даље, наглашава се потреба за координацијом постојећих ресурса, укључујући алтернативе и подршку заједнице која би сносила одговорност за успјех у примјени конкретних програма према малољетницима. У том циљу се овим правилом сугерише државама потписницама Конвенције да је стално процјењивање потреба, трендова и проблема малољетничке делинквенције „предуслов побољшања метода за утврђивање одговарајуће политике и установљивање одговарајућих реакција и на званичном и незваничном нивоу“. С тим у вези, надлежне службе треба да омогуће појединцима и независним тијелима да истраже област примјене мјера према малољетницима, уважавајући и мишљење самих малољетника.

5.5. Правила УН за заштиту малољетника лишених слободе

Правила УН за заштиту малољетника лишених слободе из 1990. године представљају најкомплетнији скуп минималних стандарда, права и процедуре којима се треба руководити у свим случајевима дјете која су лишена слободе. Правила утврђују „основне претпоставке”, с циљем да обезбиједи да систем малољетничког правосуђа поштује права и безбједност малољетника и развија психичку и физичку добробит дјетета; да лишавање слободе малољетника буде коришћено као крајње средство и у најкраћем могућем трајању; да се установи могућност ранијег отпуштања малољетника; да се поштују вјерска и културна вјеровања дјетета; да се поштује право дјетета на преводиоца кад год је то неопходно, посебно током медицинских испитивања и дисциплинских поступака; да се омогући контакт малољетника и локалне заједнице, као и рад на јачању свијести у јавности о значају припреме малољетника за повратак у заједницу. Правила УН за заштиту малољетника лишених слободе треба да се користе као допуна свим осталим релевантним инструментима УН везаним за права дјетета лишеног слободе, односно морају да буду укључена у национална законодавства.

5.6. Смјернице УН за превенцију малољетничке делинквенције

Резолуцијом број 45/112 Генералне скупштине УН од 14. децембра 1990. године донесене су Смјернице УН за превенцију малољетничке делинквенције - Ријадске смјернице.²³⁸ Овим документом дате су смјернице којима би требало да се крећу национална законодавства у дијелу малољетничког правосуђа. Иако за државе потписнице правно необавезујући документ, Ријадске смјернице представљају саставни документ међународних инструмената малољетничког правосуђа.

Смјернице сугеришу свеобухватне планове превенције делинквенције малољетника на свим нивоима власти, проактиван приступ превенцији и укључивање дјете у припремање, израду и провођење планова превенције. У средишту Ријадских смјерница налазе се дјете, чиме се промовише њихова партиципација, односно уважавање мишљења дјетета. Овај документ допуњује Пекиншка правила и утиче на унапређивање дјечијих права у области малољетничког правосуђа. Он служи такође, као средство за тумачење и провођење појединих одредаба Конвенције о правима дјетета.²³⁹

Смјернице полазе од претпоставке да је у националним законодавствима корисније развијати превентивне механизме и на њима засноване моделе према малољетницима, него наставити с репресивном криминалном политиком. Зато је важно побољшати квалитет живота, социјалну заштиту и добробит малољетника. У ове планове превенције потребно је укључити породицу, школе, друштво, вршњаке, одговарајућу стручну обуку, практични рад и сличне активности.

Тако се у тачки 5 Смјерница („Основни принципи“) наводи: „Треба да буде призната потреба и важност напредне превентивне политике за спречавање делинквенције, као и систематског проучавања и детаљне разраде мјера на том плану. При томе, треба избјећи криминализацију и кажњавање дјетета због понашања које не изазива озбиљне штете по његов развој или негативне посљедице по друге.“ Предлагање ових мјера подразумијева да постоји свијест да је, према мишљењу водећих стручњака, потребно спријечити стигматизирање. Затим, потребно је

²³⁸ United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (The Tokyo Rules). Преузето са сајта: www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_comp46.htm.

²³⁹ www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_comp46.htm.

„формалне службе друштвене контроле“ користити само као посљедње средство. У том смислу се у Смјерницама предлаже укључивање „напредне превентивне политике за спречавање делинквенције, израде студија, процедура и мјера које избјегавају кажњавање (или криминализацију дјетета). Такве политике и мјере треба да укључе уважавање чињенице да етикетирање младих особа изразима као што су *девијантно* или *предделинквентно* може допринијети стварању образаца непожељног понашања“.

У шестом дијелу Смјерница („Законодавство и малољетничко правосуђе“) препоручује се националним законодавствима да воде посебне поступке с циљем да се заштите млади. Примјера ради, у члану 56 се утврђује: „У намјери да се спријечи даља стигматизација, виктимизација и криминализација младих, потребно је усвојити законе који би обезбиједили да се не сматра преступом, нити да буде кажњив поступак младе особе који не би био сматран преступом или не би био кажњив ако га учини одрасла особа.“ У сваком случају, на националним законодавствима је да прецизније одреде да ли одређено понашање („дјело“) треба сматрати кривичним, па ако треба, онда малољетном учиниоцу, без вођења кривичног поступка или његовог обустављања ако је већ започет - изрећи неку од алтернативних мјера.

Смјернице у члану 57 предвиђају формирање независног органа („омбудсмана“) који би се старао о заштити права малољетника. Омбудсман би координирао своје активности с другим органима, прије свега правосуђем и органима социјалне заштите.²⁴⁰ Оне предвиђају да омбудсман надгледа примјену међународних конвенција и инструмената за малољетничко правосуђе. Истовремено се предвиђа формирање службе за заштиту дјете.

У члану 58 Смјерница спомиње се могућност изузимања малољетника од вођења кривичног поступка, односно примјена диверзионих мјера. У том смислу се у члану 58 прописује: „Службенике органа за спровођење закона и друго одговарајуће особље оба пола треба обучити да одговоре посебним потребама младих, треба их упознати, у највећој могућој мјери, са програмима и могућностима за упућивање малољетника на програме којима се млади изузимају из правосудног система (тзв. диверزيونи програми) и обезбиједити примјену ових програма и могућности.“

5.7. Стандардна минимална правила УН за мјере алтернативне институционалном третману

Резолуцијом број 45/110 Генералне скупштине УН од 14. децембра 1990. године донесена су Стандардна минимална правила УН за мјере алтернативне институционалном третману (Токијска правила).²⁴¹ Иако немају обавезујући карактер за државе потписнице, Токијска правила су усвојена ради увођења у национална законодавства посебних мјера које представљају алтернативу казним мјерама, Истовремено, ова правила предвиђају увођење диверзионих програма за дјецу која су у сукобу са законом, с циљем да се избјегне вођење самог кривичног поступка, односно ради избјегавања примјене затворске казне према малољетницима. Правила покривају период прије суђења, преусмјеравање од формалног судског поступка, изрицање пресуде и питања која се јављају у периоду након судског поступка.

Како се наводи у уводном дијелу, Токијска правила „дају свеобухватну слику свега онога што би требало узети у обзир приликом рада на унапређењу, развоју и

²⁴⁰ Овакав орган је формиран и у Републици Српској. Институција Омбудсмана Републике Српске установљена је Законом о Омбудсману Републике Српске, који је донијела Народна скупштина Републике Српске, 8. фебруара 2000. године. Више о томе на сајту www.ombudsmen.rs.ba/index.html.

²⁴¹ United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines). Преузето са сајта: www.unhcr.ch/html/menu3/b/h_comp47.htm.

примјени мјера алтернативних институционалном третману, укључујући преткривичне диверзионе програме“. Правила предвиђају своју примјену на дјецу у свим фазама кривичног поступка, како прије његовог отпочињања, тако и током самог вођења кривичног поступка. У том смислу, она подстичу државе потписнице да развијају „широк спектар мјера алтернативних институционалном третману, почев од мјера прије покретања кривичног поступка до оних послје изрицања пресуде“.

Токијска правила дају шира овлашћења тужиоцима да у сарадњи с полицијом обуставе поступак према малољетнику, односно да му изрекну неку од предвиђених алтернативних (диверзионих) мјера. Истовремено, Правилима се утиче на национална законодавства да шире користе друштвене ресурсе током примјене алтернативних програма према малољетницима.

У првом дијелу („Општи принципи“) износе се основне поставке и смјернице којима треба да се руководе државе потписнице током примјене, односно уграђивања у национална законодавства одредби Токијских правила. Тако, правило 1. („Основни циљеви“) у подправилу 1.1. истиче да Токијска правила садрже скуп основних принципа о примјени мјера алтернативних институционалном третману, као и минималне гаранције за особе којима могу да се изрекну алтернативне казнене мјере. Даље у подправилу 1.3. стоји да се Правила „примјењују у складу с политичким, економским, друштвеним и културним условима сваке земље, као и намјерама и циљевима њеног кривичног законодавства“. У подправилу 1.5. препоручује се да државе чланице развијају мјере које су алтернативне институционалном третману у оквиру својих правних система - како би обезбиједиле друге опције и на тај начин смањиле коришћење затвора и рационализовале политику кривичног законодавства, узимајући у обзир поштовање људских права, захтјеве друштвене правде и потребе преступника за преваспитавањем.

Токијска правила указују на потребу за друкчијим обликом реакције на криминалитет малољетника. У појединим подправилима наглашавају се оквири у којима треба развијати алтернативне мјере, истовремено уважавајући унутрашње разлике међу државама потписницама, као и различите услове који утичу на успјешност у њиховој примјени. С друге стране, указује се на неопходност да се поштују основна људска права малољетника (онако како су дефинисана међународним конвенцијама), као и потребу да се она преваспитају.

Правило 2. („Обим мјера алтернативних институционалном третману“) истиче развојне перспективе алтернативних мјера, које би требало да слиједи државе потписнице. Истовремено се одређују широки оквири за примјену одредби Правила у свим националним законодавствима. У том смислу, подправило 2.1. наводи: „Одговарајуће одредбе ових правила примјењују се на све особе које се могу оптужити, којима се може судити или које се могу послати на издржавање казне, у свим фазама спровођења кривичног поступка. У смислу ових правила, о овим особама се говори као о преступницима, без обзира на то да ли се за њих сумња да су извршиле кривично дјело, да ли су оптужене за извршење кривичног дјела и да ли су осуђене за учињено кривично дјело“. Даље, подправило 2.3. прописује: „Да би се обезбиједила већа флексибилност у складу с природом и тежином учињеног преступа, с личношћу и поријеклом преступника, са заштитом друштва, те да би се избјегло непотребно коришћење затворске казне, систем кривичног законодавства треба да обезбиједи широки избор мјера алтернативних институционалном третману, од мјера које се изричу прије суђења до оних које се изричу послје изрицања пресуде. Број и врсту расположивих мјера алтернативних институционалном третману треба одредити тако да досљедно кажњавање и даље буде могуће.“ Уз то, препоручује се разматрање могућности да се проблем преступника рјешава на нивоу локалне заједнице, уз

одсуство вођења формалног кривичног поступка. Такође се препоручује да алтернативне мјере треба примјењивати у складу с принципом минималне интервенције.

Правило 3. („Правна заштита“) одређује основне елементе и принципе којих се треба држати приликом примјене алтернативних мјера... Ово правило има укупно 12. подправила. Тако подправило 3.2. прописује да се избор мјера алтернативних институционалном третману заснива на утврђеним критеријумима о природи и о личности и поријеклу преступника, о сврси кажњавања и правима жртве. Подправило 3.4. уређује да мјере алтернативне институционалном третману којима се намеће обавеза преступнику, а које се примјењују прије званичног судског поступка или суђења, односно умјесто њих, могу да се примијене само уз пристанак преступника. У подправилима 3.5.-3.7. гарантује се право преступнику да може да поднесе захтјев или жалбу ради преиспитивања законитости самог поступка у вези с примјеном алтернативних мјера. У том смислу се препоручује државама потписницама да обезбиједи одговарајуће механизме за покретање поступка ревизије, односно преиспитивања законитости изречене алтернативне мјере. Подправила 3.8. и 3.9. гарантују преступнику заштиту од подвргавања медицинским или психолошким експериментима, као и другим поступцима којима би дошло до нарушавања здравља преступника. Сличне гаранције дају се малољетницима и код примјене кривичних санкција (васпитних мјера и малољетничког затвора).

Други дио Правила („Фаза прије суђења“) говори о врсти одлука које могу да се донесу прије отпочињања судског поступка. Тако се у правилу 5 каже да полиција, тужилаштво или друге агенције имају право да одлуче о томе да ли треба отпочети са судским поступком према преступнику. У том смислу се препоручује државама потписницама да изграде критеријуме помоћу којих би могла да се донесе одлука о ослобађању или покретању судског поступка. С тим у вези, даје се могућност тужиоцу да у случају лакших деликата, може да изрекне неку од алтернативних мјера.

Пети дио Правила („Примјена мјера алтернативних институционалном третману“) говори о поступку изрицања и спровођења алтернативних мјера. Тако правило 10 („Надзор“) садржи одредбе о начину на који се врши надзор над преступницима за вријеме трајања изречених алтернативних мјера. У подправилу 10.1. каже се да је сврха надзора да се смањи број поновљених преступа и да се помогне у реинтеграцији преступника у друштво на начин који минимизира вјероватноћу повратка криминалу. Овдје се сврха надзора поистовјећује са сврхом изрицања кривичних санкција, односно са специјалном превенцијом. Даље се у подправилима 10.2.-10.4. наводи да треба водити рачуна о избору и начину вршења надзора, као и о прилагођавању надзора појединачном преступнику. Зато је потребно да се обезбиједи психолошка, социјална и материјална помоћ с циљем да се што успјешније примијени изречена алтернативна мјера. Правило 11. („Трајање“) садржи два подправила у којима стоји да трајање изречене мјере не смије бити дуже од периода који је изрекао надлежни орган. Међутим, даје се могућност скраћивања изречене алтернативне мјере - уколико је преступник на ову казнену мјеру повољно реаговао.

Правило 12. („Услови“) утврђује услове које преступник мора испунити да би се према њему могла примијенити нека од алтернативних мјера. Тако се у подправилима 12.1.-12.4. истиче да, приликом одређивања потребних услова, надлежни државни орган мора узети у обзир како потребе друштва, тако и потребе и права преступника и жртве. Исто тако, указује се на потребу да се поједноставе услови које треба да испуни преступник, а све с циљем да се смањи могућност понављања кривичног дјела. Даље, предвиђа се обавеза органа да упозна преступника с условима које треба испунити приликом примјене алтернативне мјере, укључујући преступникова права и обавезе.

Правило 13. („Процес третмана“) описује сам начин спровођења алтернативних мјера, примјеном одговарајућих третмана. У том смислу, подправило 13.1. утврђује да у оквиру дате мјере алтернативног институционалног третмана, у одговарајућим случајевима, треба развити различите шеме, као што су: рад на случају, групна терапија, резиденцијални програми и посебан третман различитих категорија преступника, како би се што ефикасније удовољило њиховим потребама. Сљедећа подправила 13.2.-13.6. истичу потребу да се потпуније упозна личност преступника, средина и услови у којима је преступник одрастао, а који су довели до извршења кривичног дјела. Предвиђена је могућност да се у примјени алтернативних мјера укључе орган социјалне заштите и други органи.

Шести дио Правила („Особље“) ближе уређује начин одабира, едукације, праћења рада и обучавања особља које учествује у спровођењу алтернативних мјера. Тако се, између осталог, у подправилу 16.2. истиче да се особље, прије него што ступи на посао, подвргава обуци која укључује упознавање с природом мјера које су алтернативне институционалном третману, сврхом надзора и различитим модалитетима примјене ових мјера.

Посебно се у правилу 23. („Међународна сарадња“) каже да треба чинити напоре ка унапређивању научне сарадње између држава чланица у области мјера које су алтернативне институционалном третману. Истраживање, оспособљавање, техничка помоћ и размјена информација међу државама чланицама у области примјене мјера које су алтернативне институционалном третману треба јачати кроз институције Уједињених нација.

5.8. Резолуција број 1997/30 Економског и социјалног савјета Уједињених нација за спровођење малољетничког правосуђа

Резолуција број 1997/30 Економског и социјалног савјета Уједињених нација за спровођење малољетничког правосуђа из 1997. године у свом одјељку број 15 као један од циљева наглашава потребу да се развијају мјере преусмјеравања или друге иницијативе, које су алтернативе класичним системима кривичног правосуђа како би се избјегло ослањање на систем кривичног правосуђа у случају младих који су оптужени за преступ прије хапшења, прије суђења, током и након суђења, да би се спријечио рецидивизам, те промовисала друштвена рехабилитација дјете преступника. Резолуција наглашава и потребу да се, гдје год је то прикладно, користе механизми за неформално рјешавање спорова у које треба укључити дијете преступника и породицу, а што подразумијева медијацију и праксу ресторативне правде, посебно у процесима који укључују и жртве.

5.9. Препоруке Савјета Европе

Релевантни стандарди о сузбијању криминалитета малољетника за Босну и Херцеговину садржани су и у европским конвенцијама и препорукама, и то у: Препорукама Савјета Европе о друштвеним реакцијама на малољетничку делинквенцију²⁴² (1987. SE P (87) 20); Европским правилима о друштвеним санкцијама и мјерама (1992. SE (92)1), Препоруци Савјета Европе о друштвеним реакцијама на преступништво младих у погледу оних лица која долазе из породица миграната (1988.

²⁴² Recommendation No. R (87)20 of the Council of Europe Committee of Ministers on social reactions to juvenile delinquency.

SE P (88) 6) и Препоруци Савјета Европе о поравнању у кривичним поступцима (1999. SE P (99) 19).

Препорука број Р (87) 20 усвојио је 1987. године Министарски комитет и у свом одјелку број II 2 подстиче развијање мјера преусмјеравања (одвраћања) и медијације на нивоу јавног тужиоца (обустава поступка) или на нивоу полиције у земљама гдје полиција има овлашћења тужилаштва, како би се спријечио контакт малољетника са системом кривичног правосуђа, те последице таквог контакта. Ова препорука је одговор највишег европског тијела на потребу за друкчијом (социјалном) реакцијом на малољетничку делинквенцију. У уводном дијелу Препоруке истиче се потреба за укидањем репресивних санкција према малољетницима и њихова замјена мјерама социјалне реакције. Узимајући у обзир принципе установљене Декларацијом УН о правима дјетета, рад Савјета Европе на подручју малољетничког преступништва, Резолуцију (78)62 о малољетничком преступништву и Закључке 14. Конференције под радним називом „Превенција малољетничког преступништва: улога институција социјализације у мијењању друштва”, као и остале међународне документе, релевантне за област малољетничке делинквенције и правосуђа, препоручује се владама држава чланица да своје унутрашње законодавство прилагоде одредбама ове препоруке.

У првом дијелу Препоруке број Р (87) 20 се на уопштен начин говори о потреби да се предузму социјалне мјере којима би се малољетници интегрисали у друштво. У том смислу, предлаже се увођење специјалних програма, на основу експеримената у школама или спортским организацијама, како би се млади суочили с негативним ефектима делинквентног понашања, односно озбиљним тешкоћама у овој области. Овим програмима смањила би се могућност да малољетници поново врше кривична дјела. Други дио („Диверзија – медијација“) говори о подстицању и развоју мјера и поступака, како би се на тужилачком нивоу прекинуо поступак, односно у тзв. полицијском поступку - у државама чланицама у којима полиција води поступке према малољетницима. За вријеме прекида поступка почела би медијација између учиниоца и жртве, посредством надлежних државних органа. Трећи дио прописује одређена процесна права и гаранције малољетнику против кога се води кривични поступак. Четврти дио („Интервенције“) препоручују државама чланицама Савјета Европе да интервенције према малољетницима буду одређене дужине, с тим да судски органи имају право да, у сваком тренутку, прекину примјену интервенције, односно мјере. Даље, истиче се да диверзионе мјере (у форми стамбеног збрињавања) одговарају малољетницима, с тим да се оне примјењују у оквиру породице или посебних институција (домова). Указујући на негативне ефекте које притвор има на малољетника, препоручује се да се тај поступак напусти, односно замијени алтернативним мјерама, којима би се малољетник преко стручног образовања интегрисао у друштво. Међу таквим мјерама препоручује се условни надзор и помоћ, који би пружили повољније услове малољетницима у односу на пунољетне учиниоце. Такође, препоручује се ревидирање националних законодавстава о малољетницима и њихово прилагођавање наведеним препорукама и смјерницама. Пети дио („Истраживања“) у члану 18 истиче потребу за унапређивањем и подстицањем компаративних истраживања на подручју малољетничког преступништва.

Препорука (2003) 20 Савјета Европе земљама чланицама о новим начинима третирања малољетничког преступништва и о улози малољетничког правосуђа²⁴³ усвојио је 2003. године Министарски комитет. Разлози за доношење овакве препоруке налазе се у чињеници да, иако је стопа малољетничке делинквенције остала мање-више стабилна, нове форме и тежина кривичних дјела малољетника захтијевају нове

²⁴³ Recommendation No. R (2003)20 of the Council of Europe Committee of Ministers to member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice.

одговоре, односно измијењени систем државне реакције. Традиционални систем кривичног правосуђа не може понудити адекватна рјешења за малољетнике, због специфичности које носи са собом ова популација. Препоручује се државама чланицама Савјета Европе да у својим законима и пракси полазе од начела која су прописана у овој препоруци; да донесу препоруку уз помоћ свих релевантних агенција, медија и јавности и прихвате потребу за европским правилима о санкцијама и мјерама. Малољетничко правосуђе је дефинисано као формални дио ширег приступа рјешавању малољетничког криминала. Препоручује се сарадња малољетничког правосуђа са здравственим и образовним установама, установама социјалне заштите и невладиним организацијама. У другом дијелу (“Више стратешких приступа”) у тачки 1 наводи се да су главни циљеви малољетничког правосуђа и мјера за суочавање с малољетничким преступништвом: да се спријечи чињење кривичних дјела и рецидивизам; да ресоцијализују и реинтегришу преступнике и да се адресирају потребе и интереси жртве. Ова препорука у свом трећем дијелу упућује да треба наставити с повећањем броја алтернатива које су погодне формалном судском поступку и да те алтернативе треба да буду дио редовног поступка. Мора се поштовати принцип пропорционалности који ће одражавати најбољи интерес малољетника и примјењивати се само у случајевима гдје се одговорност за учињено дјело у потпуности прихвата. И ова препорука упућује да тамо гдје је то прикладно треба примјенити медијацију, ресторативно право и одштету оштећеној страни. Четврти дио (“Имплементација”) препоручује државама чланицама да државна реакција на малољетничко преступништво треба да буде планирана и координирана. Препоручује се склапање неке врсте партнерства, које би укључило: полицију, пробацију, социјалну заштиту, судство, образовање, запошљавање, здравство, приватни сектор итд. Пети дио (“Права и гаранције”) истиче да сви нови поступци који се предвиђају овом препоруком морају да буду “разматрани у оквиру права и гаранција наведених у релевантним међународним инструментима”.

У сваком случају, препоруке Савјета Европе, и то Препорука Савјета министара CM/Res (2008)11 о Европским правилима за малољетне преступнике осуђене на санкције или мјере, те Препорука Савјета министара Res (2003)20 о новим начинима суочавања с малољетничком делинквенцијом и улогом малољетничког правосуђа (од 24. септембра 2003) служе као оријентир. Прва садржи 20 основних принципа којима би требало да се руководе државе чланице Савјета Европе приликом реформе малољетничког кривичног права: (1) Малољетни учинилац којем се могу изрећи санкције или мјере мора да буде третиран тако да се поштују његова људска права; (2) Санкција или мјера које се могу изрећи малољетницима, као и начин њиховог провођења, утврђују се законом на основу начела друштвене интеграције и образовања, те превенције понављања извршења кривичног дјела; (3) Санкције и мјере изриче суд или други орган одређен законом. Оне подлијежу брзој судској контроли. Санкције и мјере морају бити одређене и изречене на најкраће потребно раздобље и само за остварење легитимних циљева; (4) Минимална доб потребна за изрицање санкција или мјера, као резултат извршења кривичног дјела, не смије бити прениска и утврђује се законом; (5) Изрицање и извршење санкција или мјера заснива се на најбољем интересу малољетног учиниоца, заснованог на тежини кривичног дјела (начело сразмјерности) и уз узимање у обзир њихове доби, физичког и душевног благостања, развоја, могућности и личних обиљежја, те извјештаја о (друштвеном) животу малољетног учиниоца; (6) Како би се прилагодило извршење санкција и мјера специфичним околностима сваког појединог случаја, органи одговорни за провођење закона морају имати довољан степен дискреције који не доводи до озбиљних неједнакости у поступању; (7) Санкција или мјера не смије понизити или деградирати малољетника који им

се подвргао; (8) Санкција или мјера не смије се примјењивати на начин који отежава њихов несрећни карактер или представља претјеран ризик од физичких или душевних повреда; (9) Санкција или мјера примјењиваће се без непотребног одлагања и само у мјери и за период који је строго потребан (начело минималне интервенције); (10) Лишавање слободе малољетника треба да буде посљедња мјера и треба да се изрекне на најкраћи могући рок. Посебни напори морају се предузети како би се избјегао притвор; (11) Санкција или мјера мора да се изрекне и спроводи без дискриминације на било којој основи као што је пол, раса, боја коже, језик, вјера, сексуална оријентација, политичко или друго увјерење, национално или социјално поријекло, повезаност с националном мањином, имовина, рођење или други статус (начело забране дискриминације); (12) Посредовање или друге мјере повратка приступа у заједницу (*reconstructive justice*) треба да се подстичу на свим нивоима који се баве малољетницима; (13) Сваки правни систем који се бави малољетницима мора да осигура њихово дјелотворно учествовање у поступку у вези с изрицањем, као и провођењем санкција или мјера. Малољетници не смију имати мања законска права и заштиту од оних које имају пунољетни учиниоци по општим правилима кривичног поступка; (14) Сваки правосудни систем који се бави малољетницима узмеће у обзир права и дужности родитеља и законских заступника, те ће их у највећој могућој мјери укључити у поступак и извршење санкција и мјера, осим ако то није у најбољем интересу малољетника. У случајевима након пунољетности, учествовање родитеља и законских заступника није обавезно. Чланови проширене породице малољетника и шире заједнице такође могу да буду повезани с поступцима уколико је то прикладно; (15) Сваки правосудни систем који се бави малољетницима мора да слиједи мултидисциплинарни и „multy-agency“ приступ и да буде интегрисан са ширим друштвеним иницијативама за малољетнике како би се осигурао холистички приступ и континуитет старања за такве малољетнике (начело укључености заједнице и непрекидна брига); (16) Малољетничково право на приватност треба да буде у потпуности поштовано у свим фазама поступка. Идентитет малољетника и повјерљиве информације о њима и њиховим породицама неће се дати никоме ко није законски овлашћен за те информације; (17) Млађи пунољетници могу се, гдје је прикладно, сматрати малољетницима, те им треба приступити сагласно томе; (18) Сво особље које ради с малољетницима обавља важну јавну службу. Њихово запошљавање, посебно увјежбавање и услови рада морају осигурати да они могу да пруже одговарајући стандард бриге како би се задовољиле потребе малољетника и да им пруже позитиван узор; (19) Осигураће се довољна средства и особље како би интервенције у живот малољетника биле смислене. Недостатак средстава неће оправдати кршење људских права малољетника; (20) Извршење било које од санкција или мјера треба да буде подвргнуто редовним државним инспекцијама и контроли независног надзора. Ова основна начела треба тумачити и у складу с правима која су зајемчена у Конвенцији УН о правима дјетета и, посебно, Општој препоруци број 10 (2007) Одбора за права дјетета.²⁴⁴

5.10. Пракса Европског суда за људска права

Европски суд за људска права је у протеклом периоду донио бројне одлуке које се односе на права малољетника у кривичном поступку. „Навешћемо само неке, које указују на ставове Суда у односу на кривични поступак према малољетницима, кривичне санкције и улогу државе и судова у њиховом спровођењу, оцјењујући да ли

²⁴⁴ М. Божићевић-Грбић, С. Роксандић-Видличка, „Реформа малољетничког казненог права и судовања“, *Хрватски љетопис за кривично право и праксу*, Загреб, 2/2011, 701.

су национални судови поштовали права малолетника као посебно драгоценог и специфичног дијела друштва или су та права кршили. Све ове одлуке указују да и ова, највећа међународна судска институција, посебну пажњу поклања заштити малолетника.²⁴⁵

У одлуци Европског суда за људска права у предмету *T v UK i V v UK*²⁴⁶ ријеч је о убиству двогодишњег дјетета које су учинили апликанти када су имали 10 година старости. Њихово суђење је трајало преко три седмице, јавно, пред *Preston Crow* судом, привлачећи интерес јавности и грађана. Ни један од апликаната није приложио доказе. Било им је одређено задржавање на неодређено вријеме (енг. *at Her Majesty's pleasure*).²⁴⁷ Судија је препоручио да одслужи најмање осам година казне. Предсједник кривичног вијећа жалбеног суда (енг. *Lord Chief Justice*) је одредио десетогодишњи затвор. Министар унутрашњих послова (енг. *Home Secretary*) је 22. јула 1994. године повећао казну на 15 година. Апликантима је поново суђено (12. јуна 1997. године) када је задњи жалбени суд (енг. *House of Lords*) поништио одлуку министра унутрашњих послова.²⁴⁸

Апликације Европском суду за људска права проглашене су прихватљивим по двије тачке: 1) одступање од Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода у вези са суђењем и 2) одступање од Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода у вези с пресудом.

(а) Упркос употреби специјалних мјера у погледу младих делинквената, формалности и процедура Крунског суда (енг. *Crown Court*), оне су се показале као неадекватне и непримјерене за дијете од 11 година. Постоје докази да су одређене модификације на суду имале појачан ефекат на повећање неугодности у току суђења. Такође, постоје и психијатријски докази да су током суђења апликанти патили од посттрауматског стреса и због тога нису били у стању да се савјетују о одбрани са својим адвокатима. За њих је суђење било стресно и застрашујуће и нису могли да се сконцентришу на процес. У таквим околностима није довољно да према одредбама члана 6 став 1 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода апликанте представљају способни и искусни адвокати. Слиједи да је тиме апликантима ускраћено право на фер саслушање.

(б) Износ казне на неодређено вријеме представљао је максималан период који се може искористити у сврхе ретрибуције и одвраћања. Након тога осуђени мора бити пуштен, осим ако постоје разлози који указују да је опасан. Као што је прихватио задњи жалбени суд, одређивање висине казне је у надлежности суда. Пошто је министар унутрашњих послова, који је утврдио висину казне апликантима, био јасно зависан од егзекутиве, то је представљало повреду члана 6 став 1 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода које се односе на поштовање одлуке о пресуди апликантима.

(в) Због тога што је износ казне апликантима одређивао министар унутрашњих послова, није било судске контроле. Након поништења одлуке министра унутрашњих послова ниједна нова казна није одређена и због тога апликанти нису никад добили прилику да уживају право да судско тијело изврши периодичну ревизију. Континуитет законитости њиховог задржавања био је проблем и Европски суд је утврдио да је

²⁴⁵ Д. Николић и С. Миленковић, „Улога суда у спровођењу васпитних мјера“, тематски научни скуп *Малолетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања младих*, Бања Лука, 2008, 306.

²⁴⁶ Application Nos 24724/94 and 24888/94.

²⁴⁷ Код осуде малолетних делинквената који се држе у затвору док је то потребно, а њихово пуштање на препоруку затворских власти потписује *Home Secretary*.

²⁴⁸ *R v Secretary of State for the Home Department, ex p V; R v Same, ex p T*, 1997, 3 All ER 97; 62 JCL 70.

постојала повреда члану 5 став 4 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода.

Правичност суђења према члану 6 став 1 Европске конвенције интерпретирана је као давање овлашћења државама чланицама у њиховим процедурама за односе с дјецом оптуженом за злочине.²⁴⁹ У *T и В* случају морала је да буде успостављена равнотежа између јавног интереса, с једне стране, док, с друге стране, поступак мора да допусти окривљеном да у потпуности учествује у процедурама које се предузимају сходно његовим годинама, зрелости и емоционалној развијености.²⁵⁰

Европски суд за људска права указује на Конвенцију УН о правима дјетета из 1989. године. Сугерише да заштита идентитета осумњичених треба да буде у складу с чланом 40 став 2 те конвенције. Суд напомиње, у вези с овим, да је један од минимума гаранција утврђених чланом 40 став 2 (б) Конвенције УН о правима дјетета оптуженом за кривична дјела да у потпуности мора бити поштовано њихово право на приватност у свим фазама поступка. На сличан начин, Правилем број 8 Пекиншких правила утврђује се да ће “приватност малољетног преступника бити поштована у свим фазама поступка”, као и да се “у начелу неће објављивати никакве информације на основу којих малољетни преступник може бити идентификован”. И на крају, Комитет министара Савјета Европе препоручио је 1987. године владама држава-чланица да ревидирају своје законодавство и праксу како би се избјегло вођење судског поступка малољетницима пред судовима за пунољетне извршиоце тамо гдје постоје судови за малољетнике, те да признају право малољетних преступника на поштовање њиховог приватног живота.

Комисија за људска права је била мишљења да је од суштинског значаја да узраст дјетета, ниво његове зрелости и емоционалних и интелектуалних капацитета буду узети у обзир у свим фазама поступка у коме се дијете суочава с оптужбом за кривично дјело, а домаћи правни систем захтијева истражни поступак ради утврђивања кривице. Комисија је мишљења да јавно суђење једанаестогодишњем дјетету, пред судом за одрасле с пратећим публицитетом, мора бити окарактерисано као застрашујући поступак и закључила да је, имајући у виду узраст подносиоца представке, спровођењем поступка с пуном строгом формалношћу суђења за одрасле и уз присуство јавности, подносилац представке био лишен могућности да у поступку дјелотворно учествује.

Суд сматра да претходни наводи показују да међународна тенденција иде у прилог заштите приватности малољетних преступника, те посебно подвлачи да је Конвенција Уједињених нација обавезујућа у међународном праву за Уједињено Краљевство као и за све остале државе које су чланице Савјета Европе. Штавише, чланом 6 став 1 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода утврђено је да “медији и јавност могу бити искључени са цијелог или са дијела суђења ... када то захтијевају интереси малољетника”. Међутим, мада је постојање оваквог тренда важан чинилац који треба узети у обзир када се процјењује да ли се понашање према подносиоцу представке може сматрати прихватљивим према Конвенцији, не може бити одлучујуће код питања да ли је суђење у присуству јавности представљало нехумани третман који је достигао минимални ниво суровости чиме би дошао под удар члана 3 Конвенције.

Европски суд подсећа да државе уговорнице имају обавезу да, према

²⁴⁹ *Nortier v The Netherlands*, 24. August 1993, Series A no 267.

²⁵⁰ Видјети Стандардна минимална правила УН за поступак према малољетницима (*Beijing Rules* - Пекиншка правила) и Међународни пакт о грађанским и политичким правима из 1996. године.

Конвенцији, предузму мјере како би заштитиле друштво од тешких кривичних дјела.²⁵¹ Суд не сматра да казни елемент, који је инхерентан самом „тарифном” приступу, представља повреду члана 3, нити да Конвенција забрањује државама уговорницама да дијете или младу особу која је извршила тешко кривично дјело подвргне казни лишавања слободe с неодређеним трајањем, као и поновног затварања након пуштања на слободу уколико је то неопходно да би се заштитило друштво.²⁵²

Када утврђује модел суђења, суд за малољетнике нема овлашћење да одлучује може ли дијете или малољетник добити праведно суђење због правила о рестрикцији извјештаја.²⁵³ Право осумњиченог на независтан и самосталан суд је фундаментално.²⁵⁴

Питањима малољетних делинквената Европски суд се бавио и у предметима *Boiatar v. Belgium*,²⁵⁵ *S C v United Kingdom*,²⁵⁶ *X v Federal Republic of Germany*,²⁵⁷ *Д.Г. против Ирске, Кониарска против Уједињеног Краљевства, Нортиер против Холандије и Сахин против Њемачке*.²⁵⁸

(1) У предмету *Боуамар против Белгије* Европски суд је примијетио да држање малољетног лица у притвору не представља нужно кршење става 1 (д)... чак и да само по себи није такво да омогућава „васпитни надзор“ лица. Како се види из ријечи „за сврхе“ („pour“), „притвор“, споменут у тексту је начин да се обезбиједи да се лице које је у питању стави под „васпитни надзор“, али смјештање лица не мора нужно да буде извршено одмах. Управо као што став л (ц) и став л (а) члана 5 препознају разлику између притвора у преткривичном поступку и притвора након осуде, тако и став л (д) ... не спречава коришћење привремене мјере задржавања као увод у режим васпитног надзора, а да сам по себи не садржи васпитни надзор. Међутим, у таквим околностима након заточења мора брзо да услиједи примјена споменутог режима у средини (отвореној или затвореној), која је намијењена за ту сврху и која посједује одговарајућа средства. Суд, сходно томе, закључује да девет рјешења о притвору, разматраних заједно, нису били сагласни са ставом л (д). Њихово јалово понављање чинило их је све мање и мање „законитим“ у смислу става л (д)..., посебно зато што државни тужилац никада није покренуо кривични поступак против подносиоца представке у вези с дјелима за које је био осумњичен.

(2) У предмету *S C v United Kingdom* Европски суд је сматрао да је од кључног значаја да се утврди шта је најбоље за дијете, али и за друштвену заједницу, када се доноси одлука да се против дјетета, као што је подносилац представке, за које постоји опасност да не буде у стању да на дјелотворан начин, због младости и ограничених интелектуалних способности, учествује, ипак покрене кривични поступак - умјесто да се предмет рјешава на други начин. У том смислу, најбоље рјешење је да таквом дјетету буде суђено пред специјализованим судом који је у стању да у потпуности узме у обзир дјететова ограничења и да свој поступак прилагоди на адекватан начин.

(3) У предмету *X v Federal Republic of Germany* Европски суд је истакао да, колико год да је за жаљење био неприкладан поступак полиције, он се, сам по себи, не своди на нечојечно или понижавајуће поступање. Иако малољетна лица нису

²⁵¹ Види, на примјер, пресуду у случају *А. против Уједињеног Краљевства* од 23. септембра 1998. године, *Reports* 1998-VI, стр. 2699, став 22 и пресуду у случају *Осман против Уједињеног Краљевства* од 28. октобра 1998. године, *Reports* 1998-VIII, стр. 3159, став 115.

²⁵² Види пресуду у случају *Хусеин*, стр. 269, став 53.

²⁵³ Види *R v Devizes Youth Court, ex p M* (објављено 17. јануара 2000).

²⁵⁴ Види *Locabail (UK) Ltd u Bayfield Properties Ltd and related cases* (1999), “The Times”, 19. November, CA.

²⁵⁵ 9106/80, од 29. фебруара 1988. године.

²⁵⁶ 60958/00, од 15. јуна 2004. године.

²⁵⁷ Од 19. марта 1981. године, 8819/79, ДР 24,158.

²⁵⁸ Захтјев број 30943/96; [2003] ECHR 340. Пресуда од 8. јула 2003. године.

кривично одговорна прије одређене старосне границе (обично 14 година живота), оправдано је да, у интересу ваљаног вршења судске функције и заштите права других, она буду подвргнута истражним мјерама, на примјер полицијским саслушањима у случајевима када постоји основана сумња да су учествовала у активностима која би била кажњива да су та лица кривично одговорна. Наравно, неопходно је да дјеца буду саслушавана на начин који поштује њихове године и осјетљивост. Подносиатељица представке у овом предмету се није жалила на неправилности у вези с полицијским саслушањем. Она је у својој представи изјавила да су је накратко држали у незакончаном ћелији. Међутим, нема ничега што би показало да је то на њу посебно утицало. Комисија такође узима у обзир чињеницу да је подносиатељка представке била заједно с још двоје ученика.

(4) У случају *Д.Г. против Ирске* покушаји да се малољетник смјести у хранитељску породицу пропали су због његовог понашања и 1996. године он је осуђен на девет мјесеци затвора. Дио казне малољетник је провео у установи Св. Патрик у Ирској, а након пуштања на слободу био је у хостелу за бескућнике. Локалне власти су сматрале да би потребе малољетника на најбољи начин задовољило терапеутско одјељење за омладину између 16 и 18 година старости, али такво одјељење није постојало у Ирској. Врховни суд је одредио надзорника *ad litem* и упутио малољетника да поднесе тужбу против локалних власти које су га лишиле уставног права, не обезбијевши му потребан смјештај и његу. Имајући у виду да се Ирска определијелила за систем васпитног надзора као модел борбе против малољетничке делинквенције, Европски суд је сматрао да је Ирска била дужна да оснује адекватне установе које ће остварити услове за образовање и бити безбједне. Овај случај, као и случај *Боумар против Белгије*,²⁵⁹ показује да Суд стоји на становишту да је држава дужна да обезбиједи одговарајуће услове и институције у којима ће се извршавати санкције према малољетницима у складу са системом кривичних санкција за које се определијелила, те да и нечињење и пасивност државе могу довести до кршења Европске конвенције.

(5) У случају *Кониарска против Уједињеног Краљевства* Европски суд за људска права је одлучио да не постоји повреда члана 5 и да налог за смјештај на сигурно мјесто не представља кршење права на слободу. Подносилац захтјева је представљао озбиљну пријетњу, како за друге тако и за себе, и зато је донесен налог да се он смјести на сигурно мјесто (у специјализовану резиденцијалну установу с озбиљним васпитно-образовним програмом), јер није био у стању да похађа редовну школу, али се смјештање у установу може сматрати лишавањем слободе у сврху васпитног надзора. Суд је протумачио да васпитни надзор, као услов лишавања слободе, не мора уско да се тумачи, већ да обухвата и облике као што су терапија и усмјеравање понашања дјетета. Малољетници представљају једину категорију која може бити на овај начин и у ову сврху лишена слободе и ово представља специјални положај дјете у оквиру Европске конвенције. Овај случај јасно илуструје да је право дјетета, поред ограничења постављеног поштовањем родитељског права, ограничено и обавезом суда да се стара о интересима дјетета. У погледу другог основа лишавања слободе малољетника, Европска конвенција предвиђа лишавање слободе ради привођења надлежном органу, тј. извођењу пред суд.

(6) У случају *Нортиер против Холандије* Европски суд је одбио тужбу малољетника који се жалио да против њега није вођен непристрасан поступак, с обзиром на то да је, у складу с холандским законом, о његовом случају одлучивао исти судија и у преткривичном и у кривичном поступку. Малољетник је тврдио да је

²⁵⁹ www.bgcentar.org.yu/dokumenti.

последица укључености судије у истражни поступак довела до тога да је судија имао већ формирано мишљење о малољетниковој кривици и одговорности прије него што је почео главни претрес. Европски суд за људска права је утврдио да не постоје докази о кршењу непристрасности поступка, а тиме не постоји ни кршење члана 6. Из ове одлуке видљиво је да је Европски суд за људска права заузео став да посебна рјешења, која су у националним законодавствима развијена да би се заштитили малољетници у кривичном поступку, нису у супротности с чланом 6, уколико су у складу с минималним захтјевима независног и правичног суђења (да малољетник у најкраћем могућем року, подробно и на језику који разумије, буде обавијештен о природи и разлозима за оптужбу против њега; да има довољно времена и могућности да припреми одбрану; да се брани лично или уз помоћ браниоца кога сам изабере или, ако нема довољно средстава да плати правну помоћ, да ову помоћ добије бесплатно када интереси правде то захтијевају; да испитује свједоке против себе или да постигне да се они испитају и да се обезбиједи присуство и саслушање свједока у његову корист под истим условима који важе за оне који свједоче против њега; да добије бесплатну правну помоћ преводиоца ако не разумије или не говори језик који се употребљава на суду). Међународни стандарди и пракса, не инсистирајући на увођењу посебних судова за малољетнике, истичу да карактеристике малољетничког правосуђа морају бити флексибилност и неформалност, као гаранција да ће се у сваком поједином случају поступак прилагодити узрасту и зрелости малољетника.²⁶⁰

(7) У пресуди Европског суда *Сахин против Њемачке* Европски суд је истакнуо да је важно да се поштују права наведена у Конвенцији, наводећи да су „људска права која имају дјеца и стандарди према којима све државе чланице требају тежити у остваривању права дјеце наведени у Конвенцији УН о правима дјеце“.²⁶¹

5.11. Стање у Босни и Херцеговини

У оквиру Деветог генералног извјештаја Европског одбора за спречавање тортуре и нехуманог или деградирајућег третмана или кажњавања²⁶² из 1999. године дат је и одјељак о малољетницима који су лишени слободе који уводи низ стандарда и инструмената за хумано поступање према малољетницима који су лишени слободе: одвојене просторије за малољетнике, минимум стандарда за просторије за притвор малољетника, контакт с вањским свијетом, минимум стандарда за режиме у затворима, дисциплинске мјере, жалбе и инспекцијске процедуре, медицински третман итд. Иначе, први документ којим се дефинишу права дјетета је Женевска декларација о правима дјетета донесена 1924. године.

Први извјештај Босне и Херцеговине Комитету за права дјетета сачињен је 2001. и поднесен 2004. године. Имајући обавезу да проводи све потребне активности с циљем да примјени Конвенцији УН о правима дјетета,²⁶³ Босна и Херцеговина у првом петогодишњем извјештају Комитету за права дјетета, када је у питању третман дјеце у сукобу са законом, даје у највећој мјери преглед законских рјешења која су постојала 1998. године у оба ентитета. Оцјена праксе ограничава се на констатације да се закон не проводи у пуној мјери због недостатка институција. У извјештају се констатује пораст преступништва у неколико претходних година, док се истовремено спомиње проблем

²⁶⁰ Д. Николић и С. Миленковић, *Улога суда у спровођењу васпитних мјера*, 308.

²⁶¹ Став 39.

²⁶² (ЦПТ) 1999. године.

²⁶³ Босна и Херцеговина је у оквиру Устава Босне и Херцеговине, Анекс I тачка 12, укључила Конвенцију о правима дјетета у свој правни систем. Извјештај је настао у јуну 2001. године, а сачинило га је Министарство за људска права и избјеглице БиХ, и то на основу раније направљених одвојених извјештаја за сваки од ентитета.

недостатка статистичких података. Позива се на реформу малољетничког кривичног права која би, схваћена као “скуп превентивних и репресивних мјера друштва”, требало да буде заснована на дефинисаним научним принципима, с одређеним циљевима.

Алтернативни извјештај о стању права дјетета у БиХ,²⁶⁴ који се такође упућује Комитету за права дјетета као допуна државном извјештају, информише о промјенама које су настале с измјенама у кривичном законодавству, а као проблеми практичне примјене закона су наведени: непровођење васпитних препорука, слаби резултати у примјени васпитних мјера и непровођење заводских мјера смјештањем малољетника у институције. Препоруке извјештаја позивају на развој активности на линији унапређења законодавстава и праксе, као и њиховог довођења у већу сагласност с међународним стандардима и добром праксом у свијету.

Акциони план за дјецу Босне и Херцеговине у периоду од 2002. до 2010. године,²⁶⁵ као једну од седам области од посебне важности и као приоритет за јачање положаја дјеце у БиХ, идентификује област “Дјеце у додиру са законом”. Акциони план позива на едукацију и специјализацију радника органа унутрашњих послова, унапређење праћења појаве кршења закона и успостављање јединствене базе података, подизање свијести најшире јавности о проблематици малољетничког преступништва и најчешће неодвојивих феномена насиља и злоупотребе наркотика.

Извјештај БиХ Европском одбору за спречавање тортуре и нехуманог или деградирајућег третмана или кажњавања (ЦПТ²⁶⁶) је настао након прве посјете Одбора 2003. године и датих препорука Одбора за побољшање услова и третмана у затворима. Министарства правде у БиХ извјештавају Одбор о промјенама које су извршене у затворским установама по добијеним препорукама, а које се односе и на малољетне осуђенике, те, у исто вријеме, потврђују да се малољетни затвореници у тадашњим условима не могу смјестити у засебни центар, јер су затворски капацитети претрпани (КПЗ Зеница).

Поред тога, Босна и Херцеговина је извијестила Комитет за права дјетета УН о стању права дјетета у БиХ, на који је Комитет 2005. године доставио закључна разматрања²⁶⁷ према којима БиХ још увијек није у цијелости поступила, иако се приближава вријеме за достављање новог извјештаја.²⁶⁸

За област “породичног окружења и алтернативних облика старања о дјечи” овај комитет: (а) примјећује “важан посао и широке мандате центара за социјални рад”, као органа власти надлежних за старатељство, који се баве и питањима као што је смјештај дјеце у институције примјеном закона који се тичу усвојења, административне и друге помоћи дјечи и породицама; (б) изражава забринутост због незаконитог међународног усвојења дјеце без родитељског старања, јер процес усвојења није у складу с чланом 21 Конвенције, те да Босна и Херцеговина није потписала Хашку конвенцију о заштити дјеце и сарадњи у области међудржавног усвојења; (в) примјећује да се број установа које су преузеле бригу о дјечи без родитељског старања удвостручио током и након оружаног сукоба. Комитет изражава забринутост због могућности да те институције постану мјесто потенцијалне дискриминације због ограниченог приступа здравственој

²⁶⁴ Извјештај су направиле у новембру 2004. године невладине организације “Здраво да сте” и “Наша дјеца”, уз стручну и финансијску подршку Реда Барна.

²⁶⁵ Акциони план који је донијело Министарство за људска права и избјеглице, односно Савјет министара БиХ - као прихваћена обавеза након Специјалног засједања о дјечи Генералне скупштине УН, маја 2002. године.

²⁶⁶ У вршењу својих функција ЦПТ има право да се користи правним стандардима садржаним у Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода, као и једним бројем других релевантних инструмената за провођење људских права.

²⁶⁷ CRC/C/15/Add.260.

²⁶⁸ У 2011. години.

заштити, недостатка одговарајуће обуке у области животних вјештина, недостатка обученог стручног кадра, лошег стања смјештајних објеката и недостатка одговарајућих ресурса и (г) Комитет је забринут и због чињенице да се, након смјештаја дјетета у неки од алтернативних облика старања, мало напора улаже у поновно уједињење дјетета и породице.

Стога је Комитет препоручио: (1) да се центрима за социјални рад осигурају одговарајући људски и финансијски ресурси и систематична обука особља, као и да се предузму друге неопходне мјере којима би се загарантовали квалитет, ефикасност и транспарентност свих активности ових институција; (2) да држава предузме неопходне законске, административне и друге мјере како би у потпуности ускладила националне процедуре за усвојење с чланом 21 Конвенције, те да размотри могућност потписивања Хашке конвенције о заштити дјеце и сарадњи у области међудржавног усвојења; (3) да се смјештај дјетета без родитељског старања у институције користи само у крајњој нужди, тј. само када су то препоручили стручњаци и кад је то у најбољем интересу дјетета. Држави се препоручује да врши систематске периодичне провере смјештаја дјетета у складу с чланом 25 Конвенције; (4) да држава изради квалитетне стандарде за хранитељство и у знатној мјери смањи вријеме које дјеца без родитељског старања проводе у институцијама. Посебно се препоручује издвајање довољних средстава за исправно функционисање и мониторинг старатељских институција и хранитељског смјештаја.

У контексту основне здравствене и социјалне заштите, Комитет је поздравио то што је Босна и Херцеговина предузела разне законске мјере, с циљем да заштити дјецу с инвалидитетом, али са забринутошћу примјећује да и даље постоје дискриминаторске праксе и предрасуде према особама с инвалидитетом, укључујући и дјецу, као и да тим особама недостају задовољавајућа медицинска нега и одговарајуће могућности за образовање. Поред тога, Комитет са жаљењем констатује да се одредбе Оквирног закона о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини, које се односе не инклузију, недоследно имплементирају.

Имајући у виду наведено чињенично стање, Комитет је препоручио Босни и Херцеговини да устраје у активном улагању напора за унапређење стања у овој области, а што, између осталог, укључује: (а) проверу постојећих политика и пракси које се тичу дјеце с инвалидитетом, посвећујући дужну пажњу Стандардним правилима о изједначавању могућности за особе с инвалидитетом и препорукама Комитета усвојеним на дан опште дискусије о “Дјеца са инвалидитетом”; (б) улагање напора с циљем да се детектују онеспособљења у оквиру образовног система и осигура евалуација свеукупних потреба ученика с инвалидитетом; (в) предузимање конкретних и специфичних мјера које ће дјецу с инвалидитетом омогућити да у највећој могућој мјери користе своје право на образовање које ће олакшати инклузију ове дјеце у редовни образовани систем, укључујући и струковно образовање; (г) улагање већих напора да се осигурају неопходни стручни и финансијски ресурси, нарочито на локалном нивоу, као и промовисање и ширење програма рехабилитације у заједници, укључујући и родитељске групе за самопомоћ и (д) јачање кампање за подизање свијести, како би се промијенили негативни ставови јавности према особама с инвалидитетом.

У области малољетничког правосуђа, Комитет, разматрајући Извјештај БиХ о примјени Конвенције УН о правима дјетета, биљежи информације да сви првостепени судови имају судије за особе млађе од 18 година, али не постоје одвојени малољетнички судови *per se*. Комитет је истакао своју забринутост због: (а) недостатка података о броју особа млађих од 18 година које су у сукобу са законом; (б) неодговарајућих механизма за провођење истраживања, студија и евалуација у вези с

активностима превенције или адекватности постојећих мјера; (в) стигматизације дјеце која су у сукобу са законом; (г) недостатка алтернативних мјера за притвор и одговарајућих видова рехабилитације дјеце која су у сукобу са законом; (д) недостатка одговарајућих објеката за лишавање слободе особа млађих од 18 година, које се често затварају у затворске објекте заједно с одраслим особама; (ђ) лоших материјалних услова објеката за притвор особа млађих од 18 година које су лишене слободе; (е) неадекватног приступа образовању за особе млађе од 18 година које се налазе у притвору.

Комитет за права дјеце, имајући у виду наведене забринутости, препоручио је Босни и Херцеговини да у потпуности усагласи систем малољетничког правосуђа с Конвенцијом, нарочито чл. 37, 39 и 40, као и осталим стандардима УН у области малољетничког правосуђа.

(3) Стратегија против малољетничког преступништва за Босну и Херцеговину од 2006. до 2010. године,²⁶⁹ иако ју је усвојио Савјет министара БиХ у јулу 2006. године, а у „Службеном гласнику БиХ“ објављена 19. фебруара 2008. године, још увијек је на самом почетку јер недостају предуслови за провођење овог документа: успостављање и несметан рад Координационог тијела; сензибилизација јавности за питања малољетничког преступништва, као и информисаност и укљученост професионалаца из различитих сектора о документу и начину његовог провођења.

5.12. Пракса Уставног суда Босне и Херцеговине

Устав Босне и Херцеговине обезбјеђује заштиту индивидуалних и колективних права у складу са свим инструментима о правима и слободама својственим демократском друштву. У Уставу Босне и Херцеговине члан II у цијелости се односи на људска права и основне слободе. Одредбе овог члана садрже листу права и слобода која јемчи Устав Босне и Херцеговине. Сва лица на територији Босне и Херцеговине уживају људска права и основне слободе гарантоване Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода, као и њеним протоколима како је то утврђено у члану II/3 Устава, укључујући и права побројана у самом ставу 3 члана II, те права и слобода садржаних у међународним споразумима наведеним у Анексу I Устава Босне и Херцеговине.

Члан II Устава не само да садржи најшири каталог људских права и основних слобода, већ проглашава да се Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода и њени протоколи директно примјењује у БиХ и да је надређена свим осталим законима. Дакле, одредбе Европске конвенције у Босни и Херцеговини имају снагу уставних одредаба. Осим тога, Устав БиХ прописује и уживање права и слобода садржаних у међународним споразумима наведеним у Анексу I Устава БиХ, без дискриминације по било ком основу наведеном у члану II/4 Устава БиХ. Према члану II/4 Устава Босне и Херцеговине, уживање права и слобода предвиђених чланом II или међународним споразумима наведеним у Анексу I Устава, осигурано је за сва лица у Босни и Херцеговини, без дискриминације по било којој основи као што је пол, раса, боја, језик, вјера, политичко или друго увјерење, национално или друштвено поријекло, везивање за неку националну мањину, имовина, рођење или други статус.

У члану II/4 Устава Босне и Херцеговине, који је насловљен као „Недискриминација“, наглашен је циљ Устава Босне и Херцеговине да заштити људска права и слободе и зато му се мора придавати посебна важност. Управо у контексту питања недискриминације Уставни суд Босне и Херцеговине често се бавио питањима

²⁶⁹ У Прилогу 2 налази се цијела Стратегија против малољетничког преступништва за Босну и Херцеговину 2006-2010.

права садржаних у Анексу I Устава Босне и Херцеговине, односно случајеви у којима се Уставни суд бавио испитивањем повреда неког од права из споразума из Анекса I, који су увијек имали елемент дискриминације. Уставни суд је истицао да уживање ових права није гарантовано самостално, већ само у вези са чланом II/4 Устава Босне и Херцеговине – „Недискриминација“.²⁷⁰ Тако је нпр. Уставни суд у предмету број АП 1528/07 од 17. децембра 2009. године разматрао наводе о дискриминацији у вези с правима из чл. 2, 3 и 5 Конвенције УН о правима дјетета.

У конкретном случају првоапеланткиња је своје наводе о дискриминацији заснивала искључиво на неслагању с начином на који су редовни судови примијенили материјално право у одлукама које се тичу њеног протјеривања, док у вези с наводном дискриминацијом њеног малодобног дјетета није навела чак ни по ком основу сматра да је дијете дискриминисано. Из ових разлога Уставни суд је апеланткињине наводе одбацио као паушалне и закључио да евентуална произвољност и дискриминаторска примјена закона није очигледна.

Може се рећи да је заштита наведених права имала акцесоран карактер јер се увијек везивала за питање дискриминације. Посебан проблем у пракси представљало је и питање уставноправне заштите права и слобода заштићених споразумима из Анекса I Устава Босне и Херцеговине у контексту питања ратификације споразума. Овакво питање разматрано је у предмету У 5/06 од 29. маја 2009. године у којем је подносилац захтјева навео да су одређене одредбе Закона о Јавном радио-телевизијском систему БиХ у супротности с чланом 3 став 1 у вези с чланом 11 став 1 алинеје (а)-(и) Европске повеље за регионалне језике и језике мањина. Уставни суд БиХ одбио је захтјев примјењујући ст. 3 и 4 члана 40 Правила Уставног суда БиХ, јер конкретни захтјев није имао подршку већине свих судија (пет гласова). Према ставовима изнесеним у одлуци, мишљења судија су била подијељена. Према мишљењу судија који су били за одбијање захтјева, право из члана 3 став 1 у вези с чланом 11 став 1 алинеје (а)-(и) Европске повеље за регионалне језике и језике мањина може се примјењивати само уколико је овај међународноправни уговор ратификован, а процедура за заштиту „службеног језика“, у смислу гарантовања бенефиција том језику као да је језик мањинске групе, формално окончана (тачка 53 Одлуке). Судије који су били за усвајање захтјева су били мишљења да се ова права могу гарантовати без обзира на ратификацију или претходно споменуто процедуру (тачка 61).

У контексту статуса споразума из Анекса I Устава Босне и Херцеговине битно је напоменути најновији став Уставног суда у предмету У 9/09 од 26. новембра 2011. године. У конкретном случају радило се о наводном кршењу члана 25 Међународног пакта о грађанским и политичким правима, као једног од споразума побројаних у Анексу I Устава Босне и Херцеговине. У складу с овим ставом Уставни суд БиХ има надлежност да у апелационом поступку испитује наводна кршења одредаба међународних споразума из Анекса I на Устав БиХ и када се у апелацији не позива на дискриминацију, дакле да испитује наводне повреде ових споразума самостално.

Када је ријеч о примјени Конвенције УН о правима дјетета Уставни суд Босне и Херцеговине се у досадашњој пракси бавио питањима из сљедећих чланова Конвенције о правима дјетета: члан 3 (у двије одлуке), члан 9 (у три одлуке), члан 12 (у једној одлуци) и члан 27 став 4 (у једној одлуци).

У предмету АП 717/08 од 9. јула 2010. године, побијане су одлуке редовних судова којима је апелантима одузето право да живе са шесторо њихове заједничке малољетне дјеце, те је чување и васпитање малољетне дјеце повјерено установама „Село мира“ Лукавац и „Дом-породица“ у Зеници. У релевантним прописима Уставни

²⁷⁰ Види Уставни суд, одлуке број АП 415/08 од 14. октобра 2008. године, АП 2482/07 од 13. маја 2008. године и У 110/03 од 21. јула 2004. године објављене на www.ustavnisud.ba.

суд је навео члан 9 Конвенције УН о правима дјетета у којем је наведено да ће се „државе потписнице побринути да дијете не буде против своје воље одвојено од својих родитеља, осим када надлежне власти које подлијежу судском испитивању одлуче, у складу са одговарајућим законима и процедурама, да је такво одвајање потребно у најбољем интересу дјетета. Таква одлука може бити потребна у одређеним случајевима као што су злостављање или занемаривање дјетета од родитеља или гдје родитељи живе одвојено и мора се донијети одлука о дјететовом мјесту становања“.

О питању заштите интереса дјете Уставни суд се бавио у контексту члана 8 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода у погледу којег је закључио да у конкретном случају „изрицање законом прописаних мјера којима се, под одређеним условима, ограничавају родитељска права, има за циљ заштиту права и интереса дјетета, што несумњиво представља `легитиман циљ у јавном или општем интересу` у смислу члана 8 Европске конвенције“. Уставни суд је даље истакао да су судови врло јасно указали на то да су узели у обзир низ чињеница и фактора, да су се водили најбољим интересима дјете, те да су на основу тога донијели одлуку, а што је у складу и с Конвенцијом о правима дјетета која је саставни дио Анекса I тачка 12 Устава Босне и Херцеговине. Према томе, Уставни суд сматра да изреченом мјером на апеланта није стављен претјеран терет, већ да је изречена мјера пропорционална легитимном циљу који се жели постићи - заштита права и интереса малољетне дјете, те да је стога `неопходна у демократском друштву` у смислу члана 8 Европске конвенције“.

Готово идентична правна питања Уставни суд је разматрао у Одлуци о допустивости и меритуму број АП 2532/09 од 9. новембра 2011. године у којој је, позивајући се на праксу у претходно наведеном предмету, донио исте закључке.

Чланом 9 Конвенције УН о правима дјетета Уставни суд се бавио и у предмету АП 3073/09 од 7. априла 2011. године. У конкретном случају побијана пресуда односила се на питање остваривања родитељског старања. Уставни суд је у конкретном случају закључио да не постоји ни кршење права на поштовање породичног живота из члана II/3ф) Устава Босне и Херцеговине и члана 8 Европске конвенције када је апеланткињин тужбени захтјев за измјену одлуке Центра за социјални рад о повјеравању дјетета одбијен јер апеланткиња није доказала да постоје промијењене околности да би суд, у смислу члана 143 Породичног закона, донио нову одлуку, те када из околности конкретног случаја произлази да одлуком Кантоналног суда на апеланткињу није стављен претјеран терет и да је одлука пропорционална легитимном циљу који се жели постићи - заштита права и интереса дјетета, па је, стога, „неопходна у демократском друштву“, у смислу члана 8 став 2 Европске конвенције.

Питањем остваривања родитељског старања у контексту члана 3 ст. 1 и 2 Конвенције УН о правима дјетета Уставни суд се бавио у предмету број АП 2335/10. Уставни суд је утврдио да одлука о повјеравању малољетног дјетета на старање мајци представља мијешање у право на поштовање породичног живота апеланта као дјететовог оца. Након што је Уставни суд утврдио да је мијешање у право на поштовање породичног живота законито, јер је одлука донесена на основу одредби члана 14 Породичног закона, наредно питање којим се Уставни суд бавио је да ли је мијешање било у складу с принципима става 2 члана 8 Европске конвенције. Уставни суд је истакао да је ријеч о мијешању ради заштите интереса малољетног дјетета, што одговара принципу „заштите права и слобода других“ из става 2 члана 8 Европске конвенције. Уставни суд је у конкретном случају утврдио да је ријеч о неопходном мијешању у апелантово право на поштовање породичног живота ради спречавања неповољних посљедица на психички развој малољетног дјетета, тако да одлука о повјеравању дјетета на старање мајци представља мијешање које је неопходно у

демократском друштву и којим је успостављен разуман однос пропорционалности између апелантовог права на поштовање породичног живота и заштите јавног интереса, а то је заштита права и интереса малољетног дјетета. Када је ријеч о наводима о повредама права на правично суђење у оквиру истог предмета, Уставни суд је закључио да је Кантонални суд у Сарајеву јасно образложио своју одлуку, позивајући се на релевантне прописе Породичног закона и Конвенције УН о правима дјетета, а такво образложење Уставни суд не сматра произвољним.

Анализа права из члана 3 и члана 24 Конвенције УН о правима дјетета изнесена је у Одлуци о допустивости број АП 3656/08 од 27. октобра 2010. године. Апеланткиња је у конкретном случају сматрала да је оспореним пресудама повријеђено право на здравље дјетета, у вези с чл. 3 и 24 Конвенције о правима дјетета. Чланом 3 Конвенције о правима дјетета регулисано је, поред осталог, да ће се у свим акцијама које се предузимају у вези с дјецом, без обзира на то да ли их предузимају јавна или приватна друштвена добротворна институција, судови, управне власти или законски органи, најбољи интерес дјетета бити од првенственог значаја, те да држава потписница преузима обавезу да дјеци обезбиједи највишу заштиту и бригу која је потребна за добробит дјетета, узимајући у обзир права и дужности његових родитеља, те да ће у том смислу предузети све законске и потребне мјере, као и да ће обезбиједити да се институције и установе одговорне за бригу о дјечи придржавају стандарда које су успоставиле одговарајуће власти, нарочито у погледу сигурности и здравља. Чланом 24 Конвенције поред осталог је регулисано да државе потписнице признају право дјетета да ужива највиши стандард здравља који је могуће достићи и да има приступ институцијама за лијечење и здравствену рехабилитацију.

У конкретном случају у поступку пред редовним судовима одлучивано је о законитости отказа уговора о коришћењу стана с обзиром на чињеницу да апеланткиња и чланови њеног породичног домаћинства нису користили предметни стан у периоду дужем од шест мјесеци. Образлажући апеланткињине наводе, Уставни суд је истакао да „...из образложења оспорених одлука произилази да апелантица у поступку није доказала да је стан напустила због лијечења сина у иностранству, као ни да није имала намјеру да предметни стан трајно напусти. Имајући у виду цитиране одредбе Конвенције о правима дјетета, те предмет спора који је резултирао одлукама које се апелацијом оспоравају, очигледно је да се у поступку који је резултирао оспореним одлукама није одлучивало о праву на здравље дјетета у вези са чл. 3 и 24 Конвенције о правима дјетета на која се апелантица позива. Стога, Уставни суд закључује да су и ови наводи очигледно (*prima facie*) неосновани“.

Чланом 12 Конвенције УН о правима дјетета Уставни суд се бавио у Одлуци број АП 556/09 од 9. новембра 2011. године. У конкретном случају апеланту и његовој дјечи је одбијен захтјев за азил и остављен им је рок за добровољно напуштање БиХ. Апеланти су истакли да је наведеним одлукама, између осталог, повријеђено право из члана 33 Конвенције о статусу избјеглица из 1951. године, односно забрана протјеривања и враћања (*non refoulement*), као и да је повријеђен члан 12 Конвенције о правима дјетета. Повреду наведених права апеланти виде у чињеницу да Суд БиХ није поклатио посебну пажњу дискриминацији према Ромима која је основ за прогон Рома на Косову, те је Суд БиХ (према мишљењу апеланата „нејасно“) закључио да „нема индиција“ да би апеланти били изложени кршењу људских права. Апеланти су такође навели да Суд БиХ није с посебном пажњом, а што је требао, цијенио у каквој ће ситуацији бити дјеца првоапеланта која нису рођена на Косову и не говоре албански језик. У вези с овим наводима Уставни суд је истакао сљедеће: „...иако дјеца заслужују 'посебан' третман у смислу да се о њиховим потребама води посебна пажња, не може се рећи да ће дјеца првоапеланта бити у неком друкчијем положају, различитом од

положаја првоапеланта на Косову, због чега би требало посебно утврђивати њихову позицију. Осим тога, из списка, као и из навода у апелацији, Уставни суд не може закључити да се ради о питању које је првоапелант поставио у току поступка. Наиме, из стања списка произилази да је првоапелант у поднесеној тужби проблематизовао околност да је са њим обављен само један интервју, те да има страх од повратка на Косово због чињенице да је по националности припадник мањинске етничке групе Рома и да би због тога био суочен с прогоном, тешким кршењем људских права и слобода“. Исто се односи и на право на образовање, које је апелант наводио апелације довео у вези с чињеницом да дјеца не говоре албански језик. Међутим, Уставни суд примјећује да апелант прејудицира ову повреду, без било каквог конкретног доказа. Осим тога, чињеница да дјеца не познају језик и да ће евентуално имати потешкоће док се уклопе у нову средину и образују - у сваком случају не представља „прогон“ по било ком основу, због којег би апелантима требало дати азил. Затим, већ је раније изложено зашто не постоје разлози да апелант треба са својом породицом да остане у Босни и Херцеговини, односно да нема разлога да се не врати на Косово. Због наведеног, Уставни суд налази да су и ови наводи очигледно (*prima facie*) неосновани“.

У предмету АП 3767/08 Уставни суд се бавио испитивањем права из члана 27 став 4 Конвенције УН о правима дјетета којим је прописана обавеза државе чланице да предузме одговарајуће мјере како би дијете добило издржавање од родитеља, који су финансијски одговорни за дијете. У конкретном случају у судском поступку је утврђено, а чему се тужени-отац апеланта није ни противио, да је обавезан да даје издржавање, те је утврђена његова обавеза у износу од 30 одсто од плате. Апеланти (мајка и син) су оспоравали одлуку Окружног суда у погледу одређивања периода од којег апеланту припада издржавање. Уставни суд у конкретном случају, супротно наводио апеланата, није нашао да су одлуком Окружног суда о преиначавању првостепене пресуде апелантима ускраћена права која су гарантована одредбама Конвенције о правима дјетета. Уставни суд је нагласио да је обавеза родитеља, и у складу с домаћим законодавством и с Конвенцијом о правима дјетета да издржавају дијете. У конкретном случају та обавеза је туженом - апелантовом оцу неспорно утврђена одлуком Окружног суда. Уставни суд је даље истакао да ни домаћим законом, ни Конвенцијом није прописан „почетак“ ове обавезе. На крају Уставни суд је закључио да оспорена одлука није супротна правима која су гарантована Конвенцијом о правима дјетета, нити одређивање датума од када апеланту тече право на издржавање представља повреду апелантових права будући да је приликом доношења оспорене одлуке суд узео у обзир стандарде прописане Конвенцијом о правима дјетета.

На крају се може рећи да пракса у погледу примјене Конвенције о правима дјетета еволуира у позитивном правцу. Из пресуда редовних судова које су биле оспорене пред Уставним судом Босне и Херцеговине видљиво је да се принципи из Конвенције о правима дјетета узимају у обзир и примјењују приликом одлучивања у конкретним предметима, а нарочито да се судови приликом доношења одлука руководе најбољим интересима дјетце, што је и један од основних циљева ове конвенције.

ГЛАВА ТРЕЋА

ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ МАЛОЉЕТНИЧКИХ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Делинквенција малољетника представља врло сложену и узрочно недовољно дефинисану појаву чије изучавање захтијева одговарајући методолошки приступ. У расвјетљавању овог феномена треба примијенити интердисциплинарни методолошки приступ, да би се боље уочила дијалектичка повезаност биолошких, психичких и социолошких фактора, стања и процеса који се збивају у самом човјеку и његовој еколошкој и друштвеној средини. Малољетство је један од стадијума у развоју личности, специфичан по много чему у односу на касније старосно доба. То доба карактеришу разни облици афирмације и осамостаљивања, односа с родитељима, проблем хетеросексуалних односа, проблем избора занимања и запослења и слично. Специфичне карактеристике личности малољетних учинилаца кривичних дјела указују на потребу да се у спречавању њихове делинквенције примјењују посебне мјере, различите од оних које се примјењују према пунољетним учиниоцима кривичних дјела. Ако је хуманизам циљ и мјера развитка друштва, онда превенција мора да има доминантну улогу, а репресија да се сведе на неопходни минимум, довољан да буде инструмент ефикасне одбране друштва.

На сужавање оквира кривичне репресије не упућују само разлози хуманизма, демократије и слично, већ и логика делинквенције као превасходно друштвене појаве, а такође и економски интереси друштва као цјелине. На крају, добро је познато да је „боље спријечити него лијечити“, што потврђује ниска ефикасност мјера које се изричу и спроводе према малољетницима. О овоме је било говора на Осмом конгресу за криминологију у Лисабону, у септембру 1978. године,²⁷¹ као и на Десетом конгресу Међународног удружења судија за малољетнике у Монреалу, у јулу 1978. године. У закључцима Конгреса у Монреалу се, између, осталог, истиче да овај конгрес сматра да се рјешење проблема пораста малољетничке делинквенције не састоји у враћању старом казненом реаговању на ову појаву и да сва настојања треба усмјерити тако да се постигне истинско ангажовање младих у друштву, прије свега примјеном васпитних, а не казних мјера.²⁷² Стога се у савременом кривичном законодавству за малољетне учиниоце примјењују посебне кривичне санкције – васпитне мјере. Данас су оне потиснуле казну и постале скоро искључиво кривичне санкције за малољетне учиниоце кривичних дјела.

Приликом предузимања било каквих мјера у спречавању и сузбијању малољетничке делинквенције мора се познавати сама појава, затим морају се и циљеви који се желе постићи таквим мјерама усагласити с општедруштвеним тенденцијама. Особито је важно да се имају у виду и друштвене могућности, да се не граде планови и предузимају мјере које немају услова за успјешну реализацију, што је у досадашњој пракси често био случај. Не би се могло рећи да је овакво стање резултат помањкања добре воље. Оно одражава и материјалне тешкоће. У интересу је законитости и јачање

²⁷¹ М. Петровић, *Један приступ превенцији малољетничке делинквенције*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1978, 15.

²⁷² А. Шелих, „Десети међународни конгрес удружења судија за малољетнике“, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, Београд, 1/1975, 165.

правног поретка да законом предвиђене институције и поступци буду примијењени. Ако их је друштво утврдило, мора осигурати и могућност њихове реализације. У противном, и напредно законодавство се претвара у своју супротност.

Када с позиције хуманизма утврђујемо какав је поступак у конкретном случају адекватан и ефикасан, треба да полазимо са становишта да конкретна мјера треба не само да пресјече једну антидруштвену активност, него оцјењујемо њену подобност да трајно утиче на даљњи живот малољетника како би усвојио друштвене норме владања, како би нашао своје мјесто у друштву и како би остваривање његових личних интереса и задовољстава у животу било у складу с прогресивним друштвеним кретањима и нормама. То практично значи да, полазећи од цјелокупне личности малољетника и његових трајних животних интереса, утврђујемо потребне мјере за његову ресоцијализацију. Према томе, она мјера која постигне тај циљ, без обзира што је и тежа и дуготрајнија, јесте хумана мјера, јер се кроз њу реализује принцип хуманизма, који је оријентисан на трајне интересе човјека.

Схватање о узајамној индивидуалној-друштвеној одговорности за малољетничку делинквенцију и друге облике преступничког понашања младих, мора наћи одраз и на подручју спречавања и сузбијања таквог понашања. Друштво је дужно да организовано уклања утицаје, околности и услове који условљавају малољетничку делинквенцију и да преузима одређене санкције које ће адекватним и ефикасним извршењем довести до ресоцијализације носилаца таквог понашања, при чему је и њихова лична активност од посебног значаја. За успјешно спречавање и сузбијање малољетничке делинквенције од посебног је значаја да се оствари координирано и трајно дјеловање свих фактора који могу да утичу и да допринесу како превенцији тако и одговарајућем поступку и примјени потребних васпитних мјера и других санкција, а нарочито друштвеној реинтеграцији малољетника после издржане васпитне мјере или казне.

Превенција малољетничке делинквенције је усаглашен и на свим доменима животне стварности вођен процес с циљем да се младој генерацији обезбиједи правилан развој. У борби против малољетничке делинквенције снаге друштва треба да усмјере спровођење по природи различитих мјера, као што су: економске, социјалне, правне, васпитне, културне, здравствене и друге. У извршавању тих мјера мултидисциплинске социјалне превенције, које једино заједно могу дати потребан ефекат, треба да се ангажују сви друштвени фактори, а у првом реду породица, школа, друштвене организације, друштвено-политичке, а нарочито омладинске и спортске организације, органи социјалних служби, средства масовних комуникација, а нарочито судови и остали правосудни органи. Посебно мјесто у систему друштвених чинилаца превенције преступништва младих заузимају специјализоване институције социјалне заштите. По карактеру рада и значају за превенцију издвајају се центри за социјални рад. И поред бројних тешкоћа са којима се сукобљавају, центри су оправдали своје постојање и дали доста добре резултате. Разумије се, и њима предстоји даље материјално, кадровско и методолошко унапређење.

Искуства говоре да тежиште тих акција треба да буде у мјесној заједници односно општини, у којима се, уколико сличних тијела нема при органима социјалног старања, могу формирати савјети састављени од представника одговарајућих друштвених структура и стручњака различитих профила. Ови савјети би се старали о утврђивању програма, координирању и спровођењу конкретних акција и мјера, како би се малољетницима пружили што бољи услови за правилан развој или им се помогло код постизања њихове потпуне ресоцијализације.

У разматрању имплементације међународних стандарда у малољетничко кривично законодавство Републике Српске, важно је питање опште оријентације малољетничког правосуђа, тј. јесу ли у њему заступљени искључиво или претежно

пунитивни и репресивни елементи који вуку своје поријекло из општег кривичноправног система, или превладавају васпитни и заштитни елементи који га чине прогресивним и битно друкчијим у односу на опште кривично право. У Пекиншким правилима то се питање разматра у правилу 5.1. у којем се, под насловом “Циљеви малољетничког правосуђа”, истиче да “систем малољетничког правосуђа треба нагласити добробит малољетника и осигурати да свака реакција према малољетним учиниоцима увијек буде сразмјерна околностима како учиниоца, тако и кривичног дјела”, а затим се у правилу 14.2. наводи да “поступак треба доприносити интересима малољетника”. Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске садржи читав низ одредаба у којима се одражава оријентација на личност малољетника и његову васпитну и заштитну функцију.

2. ПОЈАМ МАЛОЉЕТНИЧКИХ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА

У савременом кривичном законодавству, нарочито оном које је настало после Другог свјетског рата, прихваћен је посебан кривичноправни режим за малољетне учиниоце кривичних дјела, специфичан по много чему у односу на режим који се примјењује на пунољетне делинквенте. Прихваћена рјешења варирају од једног законодавства до другог, али ипак садрже неке заједничке карактеристике.

Док је за раније кривично законодавство било карактеристично да се малољетни учиниоци кривичних дјела блаже кажњавају и била је забрањена примјена посебно тешких кривичних санкција, у савременом кривичном праву прихваћен је посебан систем кривичних санкција за ову категорију. Даље, у том систему доминантну улогу имају васпитне мјере које се правно третирају као основне кривичне санкције за малољетнике. Ријеч је о санкцијама које се по својој садржини и непосредним циљевима који се желе постићи њиховом примјеном суштински разликују од казне. Васпитне мјере обухватају разне облике поступања с малољетним делинквентима, као што су укор или опомена за извршено дјело, затим различите мјере појачаног надзора на слободи, као и посебне облике институционалног карактера.

Малољетничке кривичне санкције су законом прописане мјере које суд изриче малољетном учиниоцу кривичног дјела, а којима им се за одређено вријеме одузимају или ограничавају одређена права или слободе с циљем да се заштити друштво од криминалитета. У политици сузбијања малољетничке делинквенције користи се и казна, али је њена примјена изузетна и узрокована је одређеним степеном душевног развоја малољетника и тежином извршеног дјела. У неким законодавствима (СР Немачка, Швајцарска) то је посебна, специфична казна лишавања слободе, намијењена искључиво малољетним учиниоцима. Друга законодавства, међутим, предвиђају да се и малољетницима може изрећи казна лишавања слободе која се изриче и пунољетним учиниоцима, али тада важе друкчији минимуми и максимуми ове казне. Неке казне, као што су смртна казна, физичке казне, прогонство, принудни рад и сл., по правилу су искључене у односу на малољетне делинквенте.

Основна претпоставка за примјену мјера безбједности као посебне врсте кривичних санкција јесте да код учиниоца постоји опасно стање које може утицати на њега да и убудуће врши кривична дјела. Као и код васпитних мјера и код мјера безбједности је примаран специјално-превентивни ефекат, мада се ове двије врсте кривичних санкција разликују по садржини, начину остваривања специјално-превентивног учинка и по категорији учинилаца којима су намијењене. Док васпитне мјере подразумијевају мјере помоћи, надзора, стручног оспособљавања ради јачања

личне одговорности и стварања услова за васпитање и правилан развој личности малољетника ради његовог поновног укључивања у друштвену заједницу, мјере безбједности првенствено представљају мјере лијечења и мјере помоћи учиниоцу с циљем да се отклони све што га чини опасним по околину.²⁷³ Мјере безбједности су намијењене како пунољетним тако и малољетним учиниоцима кривичних дјела, док су васпитне мјере усмјерене прије свега на малољетнике, а само изузетно и ограничено и на друга лица. Услови за изрицање регулисани су Кривичним законом Републике Српске и примјена мјера безбједности према малољетницима подразумијева досљедну примјену одговарајућих одредби Кривичног закона.

У примјени кривичних санкција за малољетнике кривица нема пресудан значај као када се суди пунољетном учиниоцу. У ствари, примјена мјера најчешће није узрокована претходним утврђивањем кривице (урачунљивости и виности). Уколико се кривица тражи, што је најчешће услов за изузетну примјену казне, она се тада процјењује на посебан начин, с обзиром на специфичне биопсихичке карактеристике малољетника.

За положај малољетних делинквената у савременом кривичном праву и сузбијање њихове делинквенције карактеристична је и све значајнија и наглашенија улога друштвених институција. Ове институције не само да учествују у пружању помоћи суду при научној опсервацији личности малољетника и избору кривичне санкције, односно извршавању изречених васпитних мјера, већ у одређеним случајевима, у неким земљама, преузимају и судске функције када је у питању изрицање кривичних санкција.

На савремено малољетничко кривично право, инспирисано новим идејама преваспитања и ресоцијализације као циља кажњавања, посебан значај је имао криминолошки-политички покрет „Друштвене одбране“, који је доживио трансформацију цијепањем на двије струје, тј. екстремни правац, који је заступао сам оснивач F. Gramatika, и умјерени правац, на челу с Markom Ancelom²⁷⁴ (Нова друштвена одбрана). Значај овог покрета огледа се, с једне стране, у томе што представља нови импулс за даљњи развој науке кривичног права и кривичног законодавства послје извјесне стагнације која се у тој области јавила између два свјетска рата, а, с друге стране, што он представља реакцију на концепцију и праксу фашистичког режима у области кривичног права и правосуђа у периоду Другог свјетског рата. F. Gramatika је добро искористио моменат опште тежње за нечим бољим и хуманијим, која се јавила након изласка из опште ратне катастрофе. Његов утицај брзо се осјетио на међународном плану и није случајно да су Уједињене нације већ 1948. године одлучиле да у своју активност укључе и дјелатност - превенцију криминалитета и третман делинквената. С тим циљем је образована посебна секција под називом „Section de defense sociale“. Основано је и Међународно удружење друштвене одбране, 1949. године, приликом одржавања Другог међународног конгреса друштвене одбране у Лијежу. Покрет је од конгреса до конгреса окупљао све више присталица, тако да му се убрзо придружују и правници из нордијских земаља и Латинске Америке.

²⁷³ Соковић, Бејатовић, 111 и 112.

²⁷⁴ Млађеновић, 110 и даље. Ова школа настала је 1945. године у Ђенови, оснивањем Међународног центра за проучавање друштвене одбране од криминалитета. Оснивач F. Gramatika је истовремено дао иницијативу и за одржавање Првог међународног конгреса Друштвене одбране, који је одржан у Сан Рему 1947. године.

3. КАРАКТЕРИСТИКЕ И СВРХА МАЛОЉЕТНИЧКИХ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА

Малољетничка криминална политика је дио опште криминалне и опште социјалне политике. Као и свака криминална политика, она мора у себи сјединити на овом подручју два неизоставна правца дјеловања: индиректну, општу превенцију и индивидуалну, кривичноправну превенцију. На подручју кривичног права превентивна оријентација изражава се у претежно васпитном карактеру малољетничких санкција и њиховог извршења. Основни циљ кривичноправних мјера јесте васпитање, преваспитање и осигурање правилног развоја малољетника. Полазећи од искуства и познавања личности малољетника, посебно од спознаје да је малољетник личност на чији се развојни пут још може утицати, чији се развој може усмјеравати, за први, највиши основни принцип у сфери криминалне политике према малољетницима проглашава се васпитање и преваспитање. Настоји се отклонити све оно што омета нормални развој личности малољетника, осигурати све што је потребно да се оствари тај циљ. Санкције које су одговарајућа реакција на тај кривични, пролазни и развојни стадиј младог човјека и начин да се исправе грешке у процесима социјализације - јесу мјере, васпитне препоруке и кривичне санкције. То је и најбољи начин заштите интереса друштва и најбољи начин да се отклони малољетнички рецидивизам и да се малољетник успјешно врати на друштвени колосјек.

Малољетнику не треба да се изричу исте санкције као и одраслом учиниоцу из два разлога: прво, због тога што су редовне санкције моделиране према учиниоцу као свјесној и одговорној личности и друго, јер се сматра да ће казне и остале санкције имати одређен утицај на будуће понашање учиниоца, што се не може очекивати када је у питању личност малољетног учиниоца.²⁷⁵ Тако је Канадски закон за малољетнике из 1980. године напустио идеју кажњавања и другу контрадикторност система малољетничког кривичног права, разапетог између идеје васпитања и поправљања и идеје ретрибуције и кажњавања. Обје тенденције су присутне у савременим законодавствима. Тако је у Француској 1993. године промијењена *Ordonansa* из 1945. године, и као посебна мјера је предвиђена медијација (посредавање) и репарација штетних посљедица дјела (њу могу одредити јавни тужилац или суд). Њемачки Закон о судовима за малољетнике предвиђа васпитне мјере као основне санкције, док се казне могу изрећи само ако се не може остварити циљ васпитања, бриге и надзора над малољетником. Осим тога, предвиђене су и мјере медијације и репарације. Супротно томе, у задње вријеме у неким законодавствима (прије свега у америчком) је присутно окретање ка репресивним мјерама и све чешћој примјени казне лишавања слободе, иако се ради о младима у незгоди којима треба помоћи. Трећа контрадикција се састоји у сукобу модела „благостања“ (теорије „*parens patriae*“) који утиче на екстензивну интервенцију у домену малољетничке делинквенције и идеје о заштити права малољетних делинквената. На тај начин малољетничко кривично право се налази на раскршћу: да продужи да се развија као васпитно право које за свој објекат има бригу за васпитање и развој малољетника, или да се развија у правцу поштовања његових основних слобода и права, са свим гаранцијама кривичног поступка, али истовремено с инсистирањем на његовој одговорности.²⁷⁶

²⁷⁵ Н. Матовски, „Кривичноправни аспекти малољетничке делинквенције у Македонији“, Зборник радова *Кривичноправна питања малољетничке делинквенције*, Београд, 2008, 91.

²⁷⁶ В. Камбовски, „Теоретски основи на новиот законски модел на малољетничката правда“, *Македонска ревија за казнено право и криминологија*, Скопље, 3/2006, 19 и 20.

Одређујући у чл. 25 и 31 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске превенцију као сврху малољетничких санкција, законодавац истовремено одређује да се она остварује пружањем заштите, бриге, помоћи и надзора, као и обезбјеђивањем општег и стручног оспособљавања чиме утиче на развој и јачање личне одговорности малољетника (сврха кривичних санкција).

Сврха малољетничког затвора је и вршење појачаног утицаја на малољетног учиниоца кривичног дјела да убудуће не врши кривична дјела, као и на друге малољетнике да не врше кривична дјела. То и јесте једини прави пут, јер мјере кривичног права, у духу савремених тенденција и захтјева, морају бити мјере индивидуалне превенције и инструменти социјализације. Казна малољетничког затвора, као посебна кривична санкција с обиљежјима казне и с елементима васпитног карактера, треба да омогући васпитање, преваспитање, правилан развој малољетника и ефикасну заштиту друштва од криминалитета. Мада малољетнички затвор задржава ретрибутивни карактер, могућност да суд с обзиром на посљедице дјела и степен кривице посебно цијени оправданост изрицања васпитне мјере и када су испуњени услови за изрицање малољетничког затвора, посебна правила о одмјеравању малољетничког затвора, а посебно начин извршења малољетничког затвора који се највећим дијелом подудара с начином извршења упућивања у васпитно-поправни дом, јасно указују да ова санкција има врло изражене и васпитне елементе.²⁷⁷

Међутим, не треба изгубити из вида да су и васпитне мјере и малољетнички затвор по свом карактеру принудне мјере, јер њихова примјена не зависи од малољетног извршиоца кривичног дјела. Као такве, оне садрже у себи и елементе репресије, с тим што код васпитних мјера тај репресивни елемент није тако јасно изражен или наглашен као што је то случај код малољетничког затвора. Малољетнички затвор представља посебну врсту казне која је по свом карактеру слична васпитној мјери, с јаче наглашеним елементом принуде. С друге стране, васпитне мјере су посебна врста кривичних санкција, чија примјена такође има за основ извршено кривично дјело. Те мјере се по многим обиљежјима разликују од осталих кривичних санкција, а нарочито од казне. Осим тога што се примјењују према малољетним делинквентима, а само изузетно и према пунољетним учиниоцима (млађа пунољетна лица) кривичних дјела, ове кривичне санкције имају и низ других посебних карактеристика:

(1) Иако и васпитне мјере значе ограничавање или лишавање права учиниоца кривичног дјела, оне су по својој садржини и намјени мјере помоћи, заштите и надзора. При томе, међу њима превладавају мјере поступања на слободи (дисциплинске мјере и мјере појачаног надзора), а и у случају када обухватају лишавање слободе (заводске мјере) малољетног делинквента и његов смјештај у установу, то има за циљ провођење одређеног, дакле, интензивнијег васпитног и образовног третмана.

(2) Примјеном васпитних мјера такође се остварује општа сврха примјене кривичних санкција - заштита друштва од криминалитета. Дакле, заштита друштва се и овдје остварује, али посредно: заштитом самог малољетника од криминалних утицаја и његовог васпитања у правцу да постане социјално адаптиран. Васпитне мјере су санкције са специјалном превенцијом, њихов циљ је утицај на малољетног делинквента да убудуће не врши кривична дјела и тај циљ се остварује пружањем помоћи и заштите малољетнику, надзором над његовим понашањем, његовим стручним оспособљавањем и развијањем код малољетника осјећаја личне одговорности.

²⁷⁷ Соковић, Бејатовић, 95.

(3) Извршено кривично дјело је неопходна претпоставка и за примјену васпитних мјера. Међутим, у избору васпитне мјере, њеном трајању и модалитетима током извршења, одлучујући значај има личност малољетног делинквента. Природа и тежина извршеног кривичног дјела процјењују се повезано с особинама личности малољетника, а нарочито са степеном његове друштвене развијености, психичким својствима, побудама, васпитањем и др.

(4) Стање душевног здравља и степен душевног развоја утиче на избор врсте и трајања васпитне мјере. Међу овим кривичним санкцијама налазе се управо и такве васпитне мјере које су намијењене малољетницима с поремећеним душевним развојем, или онима који имају друге менталне дефекте.

(5) Специфичност васпитних мјера изражена је и у овлашћењима која суд има у односу на изречену мјеру. Основна интенција је да се примјеном васпитне мјере оствари њена сврха. Зато је суд овлашћен да већ изречену васпитне мјеру, уколико се она показала неадекватном, односно неефикасном, замијени другом мјером или, пак, да зависно од постигнутих педагошких резултата обустави даљње извршење мјере или да је замијени другом васпитном мјером. И не само то, суд може такође одлучити да се изречена мјера не изврши ако је протекло одређено вријеме, а сврха је остварена и без њеног извршења (малољетник је ушао у колотечину социјално прихватљивог понашања, наставио школовање, запослио се итд.). Све ове веома еластично постављене законске могућности и широка овлашћења која су дата суду у поступку с малољетним делинквентима имају за крајњи циљ постизање оптималног педагошког ефекта.

(6) Садржина и сврха васпитних мјера опредјељују још једну карактеристику ових кривичних санкција - релативну неодређеност њиховог трајања. Наиме, није могуће унапријед одредити колико треба да траје помоћ, заштита и надзор над малољетником, тј. када ће бити постигнут жељени едукативни ефекат. Због тога, Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске одређује само минимално и максимално трајање васпитне мјере, а суд доноси одлуку о обустави њеног извршења, и то управо у зависности од тога да ли је постигнут успјех у едукацији и реедукацији. То истовремено говори да суд има активну улогу у извршењу васпитних мјера према малољетницима.

(7) За кривична дјела извршена у стицају васпитна мјера се изриче по посебним правилима, при чему се не примјењује ниједан од система по којима се за стицај изриче јединствена казна пунољетном учиниоцу кривичног дјела. Васпитна мјера се изриче на основу јединствене оцјене извршених дјела.

(8) Застарјелост извршења васпитних мјера такође је регулисана на посебан начин. Извршење ових мјера, у начелу, не застарјева. Ако, међутим, протекне одређено вријеме од изрицања мјере, а извршење још није започето, неке васпитне мјере се више не могу извршити, док за друге суд може одлучити да се не изврше.

(9) Најзад, за васпитне мјере је карактеристично и то да у њиховом изрицању и извршењу одређену улогу имају и вансудски органи. Тако, у кривичном поступку који се води према малољетницима, орган старатељства има право да се упозна с током поступка и да ставља приједлоге и указује на чињенице и доказе који су од важности за доношење правилне одлуке. Од овог органа се тражи и мишљење о цјелисходности покретања кривичног поступка према малољетнику, односно о приједлогу за обуставу поступка. Орган старатељства прикупља и доставља тужиоцу и суду податке о личности малољетника, присуствује радњама у припремном поступку, а може присуствовати и сједници на којој се малољетнику изриче васпитна мјера. Улога органа старатељства је нарочито значајна у фази провођења васпитних мјера.

4. ВРСТЕ МАЛОЉЕТНИЧКИХ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА

Историјски гледано, процес одвајања малољетних делинквената у посебну категорију учиниоца кривичних дјела започео је постепеним увођењем посебних санкција и усвајањем *discernementa* као специфичне малољетничке урачунљивости.²⁷⁸ Врсте санкција које се прописују за малољетнике и њихова примјена и данас су главни критеријум за оцјену вриједности сваког националног малољетничког законодавства.

Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске предвиђа три врсте мјера: полицијско упозорење, кривичне санкције и васпитне препоруке.

Према малољетном учиниоцу кривичног дјела може се изрећи полицијско упозорење под условима из чл. 22 и 88 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске.

Васпитне препоруке, као новина у систему реаговања на криминалитет малољетника, нису санкције, него мјере алтернативног карактера. Факултативно их примјењује надлежни тужилац, доносећи наредбу којом се изриче васпитна препорука када малољетник пристане да испуни обавезу преузету васпитном препоруком, под условом да се ради о кривичном дјелу за које је прописана новчана казна или казна затвора до пет година. Сврха васпитних препорука јесте да се не покреће кривични поступак према малољетнику и да се, примјеном васпитних препорука, утиче на правилан развој малољетника и јачање његове личне одговорности како убудуће не би вршио кривична дјела. Закон предвиђа могућност изрицања једне или више васпитних препорука од шест нормираних: лично извињење оштећеном; накнада штете оштећеном; редовно похађање школе или редовно одлажење на посао; укључивање у рад, без накнаде, у хуманитарне организације или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја; лијечење у одговарајућој здравственој установи (болничко или амбулантно) и укључивање у појединачни или групни третман васпитних, образовних, психолошких и других савјетовалишта.

У систему кривичних санкција које се изричу малољетницима васпитне мјере су традиционално примарног карактера у односу на казне које се примјењују изузетно. Закон познаје и три групе васпитних мјера: 1) три мјере упозорења и усмјеравања (судски укор, посебне обавезе и упућивање у васпитни центар); 2) три мјере појачаног надзора (појачани надзор родитеља, усвојоца или стараоца; појачани надзор у другој породици и појачани надзор надлежног органа социјалног старања) и 3) три заводске мјере (упућивање у васпитну установу, упућивање у васпитно-поправни дом и упућивање у посебну установу за лијечење и оспособљавање).

Полазећи од идеје да је породица најприроднија средина за подизање и васпитање младих људи, данас се у малољетничком кривичном праву даје предност оним санкцијама које се извршавају у кругу малољетникове породице. Ту идеју заговарају и Пекиншка правила тако што препоручују државама да се малољетник не одваја од родитељског надзора, осим ако то није нужно због околности његовог случаја (правило 18.2.). Осим тога, у правилу 19.1. изражено је начелно становиште о најмањој

²⁷⁸ Видјети А. Царић, „Проведба стандарда Уједињених нација за малољетничко правосуђе у хрватском малољетничком казненем законодавству“, *Зборник радова Правног факултета у Сплиту*, Сплит, 1/06. hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak...

могућој примјени институционалних мјера, тако да смјештај малолјетника у установу буде “крајње средство и смије трајати најкраће потребно вријеме”. Наведена становишта Пекиншких правила о изузетној примјени институционалног третмана уграђена су и детаљно разрађена у низу одредаба Закона о заштити и поступању са дјецом и малолјетницима у кривичном поступку Републике Српске.

Важна карактеристика система мјера и санкција које Закон о заштити и поступању са дјецом и малолјетницима у кривичном поступку Републике Српске нормира, од значаја и за разумијевање принципа њиховог извршења, јесте принцип постепености у примјењивању. Приоритет у примјени имају неформалне алтернативне мјере, васпитне препоруке као супститути кривичних санкција у односу на кривичне санкције. У регистру кривичних санкција васпитне мјере су основни облик реаговања на малолјетнички криминалитет, при чему се прво примјењују блаже васпитне мјере (мјере упозорења и усмјеравања), док су институционалне васпитне мјере и казне последње средство које се примјењује изузетно и у најкраћем неопходном трајању.²⁷⁹

Поред васпитних мјера, малолјетном учиниоцу кривичног дјела изричу се још: 1) казна малолјетничког затвора и 2) мјере безбједности.

Казна малолјетничког затвора је факултативног карактера и у складу са савременим стандардима може се примијенити, изузетно, само према старијем малолјетнику који је учинио кривично дело за које је законом прописана казна затвора тежа од пет година, и то уколико због високог степена кривице, природе и тежине кривичног дјела не би било оправдано изрећи васпитну мјеру.

Малолјетнику и млађем пунолјетном лицу којем је изречена васпитна мјера или казна малолјетничког затвора могу се, под условима прописаним законом, изрећи једна или више мјера безбједности. Када је год могуће мјере лијечења на слободи имају предност над смјештајем малолјетника у здравствену установу ради провођења мјера безбједности обавезног психијатријског лијечења и обавезног лијечења од зависности.

4.1. Полицијско упозорење

Појам, садржина, услови примјене и надлежност у изрицању полицијског упозорења уређује члан 22 Закона о заштити и поступању са дјецом и малолјетницима у кривичном поступку Републике Српске. Ради се о посебном упозорењу које изричу полицијски органи малолјетном учиниоцу кривичног дјела за које је прописана новчана казна или казна затвора до три године. Према Закону о заштити и поступању са дјецом и малолјетницима у кривичном поступку Републике Српске, полицијско упозорење може се изрећи уколико су испуњене двије групе услова.

Прва група услова односи се на испуњење елемената који се тичу радњи поступања полицијских органа при изрицању полицијског упозорења, ако су испуњени услови из члана 88 и ако је то сразмјерно околностима и тежини учињеног кривичног

²⁷⁹ За функционисање система кривичних санкција значајна је и рестриктивност законских одредби о давању података о изреченим васпитним мјерама и осудама на казну малолјетничког затвора, чиме се спречава стигматизација малолјетника неконтролисаним саопштавањем оваквих података. Подаци о изреченим васпитним мјерама могу се дати само тужилаштву, суду, органима унутрашњих послова и органима старатељства у вези с кривичним поступком који се води против лица коме је изречена васпитна мјера. Лица која су на било који начин дошла до ових података не смију их употребити на начин који би био штетан за рехабилитацију лица против кога је вођен кривични поступак. Подаци о осуди на казну малолјетничког затвора могу се дати само када то тражи суд, тужилаштво, полицијски орган и орган старатељства, а у вези с кривичним поступком који се води против лица коме је изречена казна малолјетничког затвора.

дјела у складу с чланом 9 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Овдје се ради о низу правила према којима поступају полицијски органи: подразумијева се да су то лица која имају посебна знања из области права дјетета и преступништва младих, а основно од њих јесте правило по коме овлашћено службено лице испитивање малољетника врши искључиво уз одобрење тужиоца. Даље, овлашћено службено лице испитује малољетника у присуству његовог браниоца, родитеља, стараоца, односно усвојиоца, а уколико су родитељи, старалац, односно усвојилац малољетника спријечени да присуствују испитивању малољетника, односно уколико њихово присуство не би било у интересу малољетника – овлашћено службено лице испитује малољетника у присуству представника органа социјалног старања или представника установе за смјештај малољетника.

Овлашћено службено лице има обавезу да у року од 24 часа испита малољетника и прикупи све потребне доказе, те уз службени извјештај тужиоцу достави и образложен приједлог да се малољетник за конкретни случај само упозори. Ако тужилац након разматрања приједлога утврди да постоје докази да је малољетник учинио кривично дјело и да, с обзиром на природу кривичног дјела и околности под којима је кривично дјело учињено, те ранији живот малољетника и његова лична својства, покретање кривичног поступка не би било цјелисходно, може дати тражено одобрење и предмет доставити овлашћеном службеном лицу да малољетнику изрекне полицијско упозорење.

Ако тужилац не одобри изрицање полицијског упозорења, о томе ће обавијестити овлашћено службено лице и прије покретања припремног поступка размотрити могућности и оправданост изрицања васпитне препоруке или ће донијети наредбу за покретање припремног поступка. Уколико тужилац „одобри“ полицијско упозорење, овлашћено службено лице ће најкасније у року од три дана од дана достављања предмета малољетнику изрећи полицијско упозорење и том приликом му указати на друштвену неприхватљивост и штетност његовог понашања, посљедице које такво понашање може имати на њега, као и на могућност вођења кривичног поступка и изрицање кривичне санкције у случају поновног извршења кривичног дјела. Саопштавању одлуке о изрицању полицијског упозорења присуствују бранилац малољетника, родитељ, старалац, односно усвојилац, а уколико су родитељи, старалац, односно усвојилац малољетника спријечени да присуствују, односно уколико њихово присуство не би било у интересу малољетника – одлука се саопштава у присуству представника органа социјалног старања или представника установе за смјештај малољетника. Одлука ће се свакако забиљежити у спису.

Овлашћено службено лице у року од три дана од дана доношења одлуке о изрицању полицијског упозорења обавјештава у писаној форми тужиоца, малољетника, његовог браниоца, родитеља, односно стараоца или усвојиоца малољетника, орган социјалног старања, као и оштећеног, уз навођење разлога за доношење овакве одлуке. Свакако треба истаћи и да је важна чињеница да признање малољетника да је учинио кривично дјело, не може бити коришћено против њега у било којем другом накнадном поступку.

Друга група услова односи се на поштовање принципа сразмјерности, посебно уз вођење рачуна о добробити малољетника који се налази у сукобу са законом. Наравно, законодавац прописује могућност избора и примјене законом предвиђене санкције и мјера које ће бити прилагођене личним својствима, средини и приликама у којима малољетник живи и у сразмјери с околностима и тежином учињеног кривичног дјела и уважавањем права лица оштећеног кривичним дјелом.

Изрицање полицијског упозорења подразумијева да малољетно лице испуњава сљедеће услове: (а) да малољетник признаје извршено кривично дјело; (б) да је признање да је учињено кривично дјело дато слободно и добровољно; (в) да постоји довољно доказа да је малољетник учинио кривично дјело и (г) да према малољетнику није раније изрицано полицијско упозорење, примијењена васпитна препорука или изрицана нека друга кривична санкција.

Сврха изрицања полицијског упозорења одређена је чланом 25 – као и васпитних препорука (члан 22 став 4 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Полицијски органи воде евиденцију изречених мјера упозорења која нема карактер кривичне евиденције о осуђиваности малољетника и не могу се употријебити на било који начин који би штетио малољетнику (члан 23 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).²⁸⁰

На основу члана 124 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку и члана 82 став 2 Закона о републичкој управи,²⁸¹ министар унутрашњих послова Републике Српске је донио Правилник о примјени мјере полицијског упозорења²⁸² Примјена мјере полицијског упозорења заснива се на принципима добровољности, непристрасности, непосредности, сразмјерности и поштовању грађанских и људских права, а у интересу је малољетника. Мјера полицијског упозорења, у складу са законом, има за циљ: а) да се не покреће кривични поступак према малољетнику и б) да се примјеном мјере полицијског упозорења утиче на правилан развој малољетника и јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дјела. Полицијско упозорење изриче овлашћено службено лице с посебним знањима из области права дјетета и малољетничког преступништва уз одобрење тужиоца.

4.2. Казна малољетничког затвора

4.2.1. Појам и сврха казне малољетничког затвора

Успјешно сузбијање малољетничког криминалитета може се остварити, као што смо претходно констатовали, само примјеном организованог и усклађеног система општих и посебних превентивних мјера социјалног, медицинског и педагошког карактера. Али, у борби против овог облика недозвољеног понашања друштво је принуђено да се користи и кривичним санкцијама. Већ смо истакли да су васпитне мјере и у кривичноправном систему Републике Српске основне

²⁸⁰ Законом о судовима за младе Републике Хрватске прописано је да у предметима криминалитета дјете, малољетника, млађих пунољетних лица и криминалитета учињеног на штету дјете и малољетника поступају специјализовани полицијски службеници за младе. Ови службеници су едуковани за рад с најмлађом добном скупином у случајевима када су дјета и малољетна лица учиниоци кажњивих радњи и у случајевима када су на њихову штету учињене одређене кажњиве радње. Они имају високо образовање претежно друштвеног усмјерења (дипл. криминалиста, социјални педагог, педагог, психолог, социјални радник, правник и слично). У изузетним случајевима полицијски службеници су више стручне спреме и континуирано се усавршавају кроз семинаре, савјетовања и стручне скупове. Осим тога, свака полицијска станица и полицијска управа има специјализоване полицијске службенике за младе. Кажњиве радње чији су учиниоци малољетна лица се, у правилу, разрјешавају тимским радом специјализованих полицијских службеника за младе и полицијских службеника других линија полиције. Тимски рад подразумијева и сарадњу са службом социјалне службе, здравственом службом, васпитно-образовним установама, удружењима и сл.

²⁸¹ “Службени гласник Републике Српске” бр. 118/08, 11/09, 74/10 и 86/10.

²⁸² Објављен у „Службеном гласнику Републике Српске“ број 117 од 18. новембра 2010. године.

кривичне санкције за малољетнике, али су оне по својој садржини и намјени мјере помоћи и заштите. Овакав карактер васпитних мјера не омогућава, међутим, да се у сваком случају оствари општа сврха свих кривичних санкција - ефикасна заштита друштва од криминалитета. И међу малољетним делинквентима наилази се на учиниоце веома тешких кривичних дјела, на рецидивисте, јер нису ријетки случајеви да они и после примјене васпитних мјера настављају с кривичним дјелима, а неријетко и на оне који се у кривичним дјелима удружују с другим лицима, дакле, у саучесништву. Затим, код неких малољетних учинилаца ради се о таквом степену васпитне запуштености и социјалне неадаптираности да је за њихово васпитање и преваспитање, а нарочито за опште и професионално образовање, неопходан дужи и интензивирани педагошки третман. Разлози специјалне и генералне превенције могу налагати да се на криминално понашање појединих малољетника реагује и таквим кривичним санкцијама које су строже од васпитних мјера, које имају карактер казне. Скоро сва савремена кривична законодавства предвиђају да се малољетни делинквенти могу, под одређеним и ригорозним условима, и казнити. Кривично право у Босни и Херцеговини предвиђа само једну, посебну казну која се може изрећи малољетницима. То је малољетнички затвор.

Малољетнички затвор је посебна казна лишавања слободе и по неким елементима слична је казни затвора која се изриче пунољетним учиниоцима кривичних дјела. Она се може изрећи у случају када је извршено теже кривично дјело, а претпоставка за њено изрицање је кривица учиниоца. По могућој дужини трајања, малољетнички затвор је такође близак казни затвора и увијек значи да се за одређено вријеме малољетник лишава слободе кретања. Међутим, по циљевима које треба постићи њеном примјеном, казна малољетничког затвора је блиска васпитних мјерама. Њоме се, као и код казне затвора, остварују циљеви и генералне и специјалне превенције, с тим што код казне малољетничког затвора специјална превенција има примаран значај и она се реализује третманом васпитања и преваспитања, односно његовог правилног развоја.

Казна малољетничког затвора издржава се у Босни и Херцеговини у посебним одјељењима за малољетнике у затвору за одрасле извршиоце кривичних дјела. Постоје два таква затвора, један у Републици Српској и један у Федерацији.

Одјељење за малољетнике Казнено-поправног завода у Зеници састоји се од одвојеног ходника у једној од мањих зграда. Има 15 једнокреветних ћелија, у којима девет преступника издржава своје казне.²⁸³ Малољетни затвореници већину времена проводе ван овог одјела, учествујући у различитим активностима током којих долазе у контакт са затвореницима у дијелу затвора који је полуотвореног типа. Настава, коју држе наставници које је ангажовала управа затвора, одржава се у установи.²⁸⁴

Одјељење за малољетнике Казнено-поправног завода у Источном Сарајеву смјештено је у посебној двоспратној згради,²⁸⁵ која је изграђена прије три године. Капацитет је 40 мјеста. Затвореници су распоређени по два у двије ћелије или спаваонице. Особље Одјељења за малољетнике састоји се од директора и

²⁸³ Врата су јака, без отвора, с малим прозором на којем су решетке. Током ноћи, метална капија која раздваја ходник од степеништа и улаза се закључава, а одмах испред капије се налази стражарска јединица. Појединачне ћелије се не закључавају, али у ходнику постоји видеонадзор.

²⁸⁴ Остале активности укључују плаћени рад у пекари и вешерници, спорт и коришћење рачунара

²⁸⁵ У приземљу се налазе канцеларије, учионица с два компјутера и малом библиотеком и просторија за „изолацију“. Просторија за „изолацију“ служи као самица или за привремену изолацију због здравствених разлога. На спрату се налазе три ћелије или спаваонице, дневни боравак, трпезарија и просторија за стражаре.

мултидисциплинарног тима од шест чланова, који чине педагози, социјални радници и један психолог. Наставници из мјесних школа долазе у Одјељење да држе наставу.

Подаци из Републике Српске указују да су у периоду од 1998. до 2000. године затворске казне представљале само 1,2 одсто свих санкција изречених малољетним учиниоцима. Информације за период од 2005. до 2007. године указују да су тужиоци тражили казне затвора у само 1,2 одсто свих предмета малољетних учинилаца.²⁸⁶

Према информацијама из Федерације Босне и Херцеговине, само једном малољетнику је изречена казна малољетничког затвора у 2008. години, а према једном другом извору, три малољетна делинквента су смјештена у одјељење за малољетнике при затвору у Зеници у 2005, три у 2006. и ниједан у 2007. години.²⁸⁷ Нема објављених података о пријевременом пуштању на слободу.

4.2.2. Услови за изрицање казне малољетничког затвора

Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске предвиђа посебан систем кривичних санкција за малољетнике који се састоји од васпитних мјера и казне малољетничког затвора.²⁸⁸ Због специфичних биопсихичких карактеристика личности малољетног извршиоца кривичног дјела, васпитне мјере имају доминантну улогу. Оне се, под одређеним условима, могу изрећи свим малољетним извршиоцима (како млађим тако и старијим малољетницима). За разлику од њих, казна малољетничког затвора може се примијенити само изузетно, и то према старијим малољетницима, тј. према лицима која су у вријеме извршења кривичног дјела навршила 16 а нису навршила 18 година живота (члан 30 став 2). Иако између васпитних мјера и казне малољетничког затвора постоје значајне разлике, како у погледу услова за њихову примјену тако и у погледу начина њиховог извршавања, ове кривичне санкције имају заједничку сврху - васпитање и правилан развој личности малољетника, како би се обезбиједило поновно укључивање малољетника у друштвену заједницу. Поред тога, законодавац је посебно нагласио да је сврха малољетничког затвора и вршење појачаног утицаја на малољетне учиниоце да убудуће не врше кривична дјела, као и на друге малољетнике да не врше кривична дјела (члан 31 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Стога је дужност суда да приликом доношења одлуке о изрицању малољетничког затвора води рачуна и о генералној превенцији, а не само о специјалној превенцији као код васпитних мјера.²⁸⁹

Казна малољетничког затвора је најтежа кривична санкција предвиђена за малољетне извршиоце кривичних дјела и по својој садржини она представља један облик казне лишавања слободе. Управо због тога законодавац наглашава да се она изузетно примјењује, а изузетност њене примјене обезбијеђена је и посебним условима који су законом прописани и који морају да буду кумулативно испуњени. Према одредби члана 50 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске казнити се може само старији малољетник који је крив и учинио је кривично дјело за које је законом прописана казна тежа од пет година затвора, а због тешких посљедица дјела и високог степена кривице не би било

²⁸⁶ М. Симовић, „Млади у сукобу са законом у свјетлу актуелних проблема малољетничког кривичног правосудја у Републици Српској“, Правни факултет, Бања Лука, 2001, 9.

²⁸⁷ Комбиновани други, трећи и четврти периодични извјештај Босне и Херцеговине о примјени Конвенције о правима дјетета, CRC/C/ BiH2-4, Сарајево, 2009, 93.

²⁸⁸ Казна малољетничког затвора, као посебна кривична санкција за малољетне извршиоце кривичних дјела, уведена је први пут у законодавство бивше Југославије Новелом Кривичног законика ФНРЈ из 1959. године.

²⁸⁹ Бабић, Марковић, 484.

оправдано изрећи васпитну мјеру. Овакав став законодавца има подршку и у Пекиншким правилима као међународном акту (Правило 17 тачка в)), у коме јасно стоји упутство према коме лишавању слободе малољетника треба приступити само у случајевима осуде малољетника за озбиљно дјело с елементима насиља према другој особи, затим у случајевима испољене упорности у вршењу других облика тешких дјела, као и у случајевима када не постоји други одговарајући одговор на преступничко понашање малољетника.

Дакле, први услов за изрицање казне малољетничког затвора јесте да је учинилац кривичног дјела старији малољетник, тј. да је малољетник у вријеме извршења кривичног дјела навршио 16, а није навршио 18 година живота. Млађем малољетнику се не може изрећи казна малољетничког затвора. Други услов се односи на тежину извршеног кривичног дјела - старијем малољетнику може се изрећи малољетнички затвор ако је извршио кривично дјело за које је прописана казна затвора тежа од пет година. У питању је апстрактна тежина извршеног кривичног дјела изражена кроз прописану казну, а не конкретна тежина дјела која се изражава утврђеном казном. Трећи услов који мора да буде испуњен јесте да постоји висок степен кривице малољетника. С обзиром на то да не постоје посебна правила за утврђивање кривице малољетних извршилаца кривичних дјела, примјењују се правила о кривици пунољетних извршилаца. Према томе, малољетник ће бити крив ако је у вријеме извршења кривичног дјела био урачунљив и вин, односно ако је поступао с умишљајем или нехатом. Међутим, поставља се питање да ли је криминалополитички оправдано на исти начин процјењивати кривицу малољетника и пунољетних лица, јер је ноторна чињеница да се малољетници по својим биопсихичким карактеристикама личности значајно разликују од пунољетних лица.²⁹⁰ С тим у вези, у литератури се истиче да урачунљивост и виност малољетника треба цијенити с обзиром на биопсихичке карактеристике личности малољетника, уважавајући, при томе, чињеницу да одређени биолошки и психички процеси који су карактеристични за тај животни период значајно утичу на интелектуалне и волунтаристичке способности малољетника.²⁹¹ Четврти услов за примјену казне малољетничког затвора јесте увјерење суда да због тешких посљедица дјела и високог степена кривичне одговорности не би било оправдано малољетнику изрећи васпитну мјеру.

Суд је обавезан да у случају када утврди да су испуњени сви претходни услови за изрицање малољетничког затвора, оцијени да ли би се васпитање и поправљање малољетника и његово спречавање да и даље врши кривична дјела могло постићи примјеном васпитних мјера. Уколико у конкретном случају, с обзиром на све околности случаја и личност малољетника, дође до негативног одговора, изрећи ће казну малољетничког затвора. Из овога произилази да је казна малољетничког затвора супсидијарног карактера, јер се примјењује само у случају када изрицање васпитне мјере није оправдано.²⁹² Могло би се рећи да је малољетнички затвор посљедње средство (*ultima ratio*) којем судови прибјегавају у сузбијању малољетничке делинквенције.²⁹³ Постојање високог степена кривице утврђује се у сваком конкретном случају на основу свих карактеристика личности малољетника и свих објективних и субјективних околности које су пратиле извршење дјела. Ако суд утврди да је интелектуална и волунтаристичка способност учиниоца развијена, те да психички однос учиниоца према дјелу несумњиво указује на вољу учиниоца да га изврши -

²⁹⁰ *Ibid.*

²⁹¹ Стајић, Срзентић, Лазаревић, 425.

²⁹² Бабић, Марковић, 484.

²⁹³ *Ibid.*

логично је узети да постоји висок степен кривице.²⁹⁴ Према становишту судске праксе, код оцјене степена кривице малољетника мора се узети у обзир скуп свих субјективних момената који карактеришу личност учиниоца кривичног дјела и његов психички однос према дјелу.²⁹⁵ Као субјективне околности везане за кривично дјело, које могу утицати на утврђивање степена кривице, могу се узети нпр. мотив извршења, испољена одлучност, безобзирност и упорност при извршењу дјела, а околности објективног карактера биле би нпр. извршење дјела у саставу групе или злочиначке организације.²⁹⁶

За изрицање казне малољетничког затвора неопходно је утврдити да су, поред високог степена кривице, наступиле и „тешке посљедице дјела“. Иако у теорији и пракси постоје различита тумачења синтагме „тешке посљедице дјела“, могло би се рећи да у новијој литератури преовлађује становиште које је дошло до изражаја на XIX заједничкој сједници Савезног суда, републичких и покрајинских врховних судова и Врховног војног суда СФРЈ из 1982. године. Према том становишту, израз „тешке посљедице дјела“ обухвата како посљедице које се састоје у конкретној тешкој повреди, тако и посљедице које се испољавају у конкретном тешком угрожавању заштићеног добра. С тим у вези се истиче да код неких кривичних дјела постојање овог услова никада није спорно, јер је тешка посљедица дјела обухваћена законским бићем кривичног дјела, нпр. код убиства. Међутим, код неких других кривичних дјела посљедица дјела која је обухваћена законским бићем кривичног дјела може бити веће или мање тежине. Нпр. особито тешка физичка повреда постоји када је уништен важан дио тијела или важан орган, као и онда када је уништено више важних дијелова тијела или важних органа.²⁹⁷ Сматра се да би у овом случају синтагму „тешке посљедице дјела“ требало рестриктивно тумачити, те прихватити постојање овог услова уколико је оштећено више важних дијелова тијела или више органа.²⁹⁸ Рестриктивно тумачење овог услова је у складу са захтјевом да се казна малољетничког затвора примјењује само изузетно,²⁹⁹ дакле као посљедње средство с циљем васпитања и поправљања малољетника.²⁹⁹

Изрицање казне малољетничког затвора је факултативно, дакле, суд цијени да ли ће примјенити васпитну мјеру или малољетнички затвор. Уколико на основу свих наведених околности стекне увјерење да се сврха кривичних санкција за малољетнике не би могла постићи примјеном васпитне мјере, суд ће изрећи казну малољетничког затвора. При томе је суд дужан да у образложењу пресуде констатује да су испуњени сви законом предвиђени услови за њено изрицање, те да посебно образложи разлоге који су га навели да изрекне казну малољетничког затвора умјесто васпитне мјере.³⁰⁰

4.2.3. Одмјеравање и изрицање казне малољетничког затвора

Казна малољетничког затвора по својој садржини представља казну лишавања слободе која је временски ограничена. Према одредби члана 51 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, казна малољетничког затвора која се изриче малољетном учиниоцу кривичног дјела не може да буде дужа од пет година. За кривично дјело за које је прописана казна дуготрајног затвора или за стицај најмање два кривична дјела за која је прописана казна затвора тежа од 10 година, малољетнички затвор може трајати до 10 година. Општи

²⁹⁴ Стајић, Срзентић, Лазаревић, 425.

²⁹⁵ Пресуда Врховног суда Србије, Кжм. 99/78.

²⁹⁶ Бабић, Марковић, 485.

²⁹⁷ *Ibid.*, 485 и 486.

²⁹⁸ Стајић, Срзентић, Лазаревић, 425.

²⁹⁹ Бабић, Марковић, 486.

³⁰⁰ *Ibid.*

максимум казне малољетничког затвора знатно је нижи од општег максимума казне затвора. У основи таквог законског рјешења јесте становиште да би дуготрајно затварање старијег малољетника и његово издвајање из социјалне средине могло негативно дјеловати на њега. Специфичност казне малољетничког затвора јесте да се он може изрицати само на пуне године или на мјесеце.

За разлику од васпитних мјера код којих се у тренутку њиховог изрицања не зна колико ће трајати, казна малољетничког затвора мора у тренутку изрицања бити тачно одређена. Суду је дакле остављена могућност да изабере ону мјеру казне малољетничког затвора (у оквиру општег минимума и максимума ове казне) којом ће се, према његовом мишљењу, постићи најбољи резултати на плану васпитања и стручног оспособљавања малољетног извршиоца кривичног дјела.

При одмјеравању казне старијем малољетнику за кривично дјело, суд не може изрећи казну малољетничког затвора у трајању дужем од казне затвора прописане за то кривично дјело, а није везан за најмању прописану мјеру казне за учињено кривично дјело. Приликом одмјеравања казне малољетничког затвора старијем малољетнику суд ће узети у обзир све околности које утичу да казна буде мања или већа (члан 37 ст. 1 и 2 Кривичног закона Републике Српске), имајући посебно у виду степен зрелости малољетника и вријеме које је потребно за његово васпитање и стручно оспособљавање.

Специфичност казне малољетничког затвора долази до изражаја и када су у питању кривична дјела у стицају. Према законској одредби, ако старији малољетник учини више кривичних дјела у стицају, а суд нађе да за свако кривично дјело треба изрећи казну малољетничког затвора, одмјериће по слободној оцјени за сва дјела једну казну у границама предвиђеним у члану 51 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Ако суд нађе да би за неко дјело у стицају старијег малољетника требало казнити, а за друга кривична дјела изрећи васпитну мјеру, за сва дјела у стицају изриче само казну малољетничког затвора. Дакле, не изриче се јединствена казна на основу претходно утврђених казни за свако појединачно кривично дјело, као што је то случај код одмјеравања казне за кривична дјела у стицају пунољетним лицима, већ се на основу свих околности случаја и личности малољетног извршиоца, изриче само једна казна малољетничког затвора. При томе је суд обавезан да образложи постојање законских услова за примјену ове кривичне санкције и околности које су га навеле на њено изрицање.

Када је у питању изрицање малољетничког затвора за кривична дјела у стицају, можемо разликовати двије ситуације. Прва постоји онда када је суд за кривична дјела у стицају утврдио казне затвора и малољетничког затвора. У том случају изриче затвор као јединствену казну (забрана кумулирања кривичних санкција за малољетнике), и то примјеном општих правила за стицај кривичних дјела. Друга ситуација постоји у случају кад суд нађе да за нека кривична дјела у стицају треба изрећи васпитну мјеру, а за друга казну затвора. У том случају изриче само казну затвора.

Правила о одмјеравању казне малољетничког затвора за кривична дјела у стицају примјењују се и у случају када суд послѣје изречене казне малољетничког затвора утврди да је малољетник прије или послѣје њеног изрицања учинио неко кривично дјело (став 4 члана 52 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

Осуда на малољетнички затвор води се у казненој евиденцији и лице се сматра осуђиваним. Подаци о осуди на казну малољетничког затвора могу се дати само када то тражи суд, тужилаштво, полицијски орган и орган старатељства, а у вези с кривичним поступком који се води против лица коме је изречена казна малољетничког затвора (став 1 члана 57 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у

кривичном поступку Републике Српске). Осуда на казну малољетничког затвора брише се из казнене евиденције у року од једне године од дана издржане, застарјеле или опроштене казне, ако за то вријеме осуђени малољетник не учини ново кривично дјело (законска рехабилитација).

4.2.4. Одгођено и накнадно изрицање казне малољетничког затвора

Одредба члана 54 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске даје могућност суду да условно одложи извршење изречене казне малољетничког затвора. Наиме, суд може да изрекне казну малољетничког затвора и истовремено одреди да је неће извршити када се оправдано може очекивати да се и самом пријетњом накнадног изрицања казне може утицати на малољетника да убудуће не врши кривична дјела. Уз казну малољетничког затвора суд може изрећи неку од васпитних мјера појачаног надзора и одредити уз ту мјеру једну или више посебних обавеза. Суд накнадно може изрећи извршење изречене казне малољетничког затвора ако малољетник за вријеме које суд одреди, а које не може бити краће од једне ни дуже од три године (вријеме провјеравања), учини ново кривично дјело или ако одбија да поступи по изреченој васпитној мјери појачаног надзора или извршењу посебних обавеза. Након што протекне најмање једна година времена провјеравања, суд може након што прибави извјештај органа старатељства, изрећи коначно одустајање од изрицања казне, ако нове чињенице потврђују увјерење да малољетник неће учинити нова кривична дјела.

Ако малољетник којем је одгођено изрицање казне малољетничког затвора из члана 54 буде осуђен или му буде изречена васпитна мјера због новог кривичног дјела учињеног прије истека времена провјеравања, суд изриче казну за раније учињено дјело, ако би то, с обзиром на новоизречену казну или васпитну мјеру, било потребно ради одвраћања малољетника од извршења кривичних дјела. Казна за раније учињено дјело може се изрећи и ако малољетник, и поред изреченог упозорења суда, одбија да поступи по изреченој васпитној мјери или извршењу посебних обавеза. При изрицању јединствене казне, суд поступа у складу с чланом 52 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Ако суд не изрекне казну, одлучује да ли остају на снази већ изречене мјере или изриче друге мјере. Међутим, казна се може изрећи најкасније шест мјесеци након протекла времена провјеравања или након окончања поступка због новог кривичног дјела.

4.2.5. Условни отпуст код малољетничког затвора

Условни отпуст се састоји у привременом отпуштању осуђеника с издржавања затворске казне, под условом да су испуњене одређене претпоставке. Када истекне вријеме условног отпуста казна се сматра издржаном, осим ако условно отпуштени не прекрши постављене услове, када се отвара питање његовог опозива.³⁰¹ Суштина условног отпуста лежи у чињеници да се само преиначује мјесто издржавања казне, а не брише се, нити се опрашта казна. Овај институт је настао на идеји поправљања као сврси кажњавања, што подразумева да није потребно инсистирати на издржавању казне затвора до краја ако се учинилац поправио.

Основне расправе које се воде у вези с овим институтом су питање његовог законодавног регулисања. На једној страни су теоретичари кривичног права који заступају мишљење да је условни отпуст превасходно институт кривичног права и као таквом му је мјесто у кривичном закону. На другој страни су пенолози који

³⁰¹ *Ibid*, 370.

наглашавају пенолошки значај овог института и као таквог га треба регулисати законом о извршењу кривичних санкција. Осим неслагања о питању правне природе, неслагања постоје и у погледу питања којем органу треба повјерити одлучивање о условном отпусту; да ли су то судови или комисије као административни органи. Затим, ту су и разлике о условима које је потребно испунити да би уопште дошло до примјене овог института, да ли је он доступан свим осуђеним лицима без обзира на врсту кривичног дјела, могућност подношења молбе за условни отпуст у име осуђеног лица, питање утицаја овог института на судове приликом одмјеравања казне и други проблеми који прате овај институт.

Дакле, природа овог института налаже да нека питања као што су услови за његову примјену, орган који га одобрава, као и услови за опозивање условног отпуста, буду регулисани у кривичном закону. Пошто се о условном отпусту одлучује у току извршења казне затвора, потребно је да одређена питања буду регулисана законом о извршењу кривичних санкција, поготово у законодавствима по којим о условном отпусту одлучује административни орган (комисија за условни отпуст). У оним законодавствима по којима о условном отпусту одлучује суд, поступак за пуштање уз условни отпуст прописан је законом о кривичном поступку.

Питање примјене овог института у земљама чланицама Европске уније је питање којим се интензивно бавио Савјет Европе у 2002. и 2003. години и резултирало је доношењем посебне Препоруке о условном отпусту.³⁰² Препорука 22 из 2003. године поставља темељне принципе дефинисања и примјене условног отпуста као једног од најдјелотворнијих и најконструктивнијих средстава за спречавање рецидивизма и унапређење ресоцијализације, на основу којег се затворенику омогућава планирана реинтеграција у заједницу уз помоћ и надзор.

Одобравање условног отпуста малољетницима осуђеним на казну малољетничког затвора могуће је уколико су кумулативно испуњена два услова: проток времена које је проведено на издржавању казне малољетничког затвора и успјех постигнут у извршењу (члан 53 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Наиме, лице коме је изречена казна малољетничког затвора суд може условно отпустити већ после издржане једне трећине казне, али не прије него што је протекло шест мјесеци у казнено-поправној установи. Уз то је потребно да се на основу постигнутог успеха у извршењу може оправдано очекивати да ће се на слободи малољетник добро понашати и да неће вршити кривична дјела, што практично значи да је остварена сврха изречене казне. Примјетно је да су услови за одобравање условног отпуста у погледу протеча времена повољнији у погледу малољетника него пунољетних осуђених лица, јер је код пунољетних осуђеника (уз добро владање) условни отпуст могућ тек после половине, а изузетно и после трећине издржане казне малољетничког затвора, али не прије него што издржи најмање једу годину ове казне (члан 108 став 2 Кривичног закона Републике Српске). Условни отпуст малољетника осуђених на казну малољетничког затвора специфичан је и у погледу могућности да суд уз условни отпуст одреди и неку од мјера појачаног надзора уз могућност примјењивања једне или више одговарајућих посебних обавеза.

Овако дати условни отпуст може се опозвати на начин и под условима као што се он опозива у случају изречене казне затвора пунољетном учиниоцу кривичног дјела. До обавезног опозива условног отпуста долази ако осуђени, док је на условном отпусту, учини једно или више кривичних дјела за која је изречена казна малољетничког затвора преко једну годину. Опозив условног отпуста је факултативан

³⁰² Препорука Савјета Европе R (2003) 22 о условном отпусту.

уколико условно отпуштени малољетник учини једно или више кривичних дјела за која је изречена казна затвора до једне године (члан 109 став 2 Кривичног закона Републике Српске). При оцјени да ли ће опозвати условни отпуст суд ће нарочито узети у обзир сродност учињених кривичних дјела, њихов значај, побуде из којих су учињена и друге околности које указују на оправданост опозивања условног отпуста.

Опозив условног отпуста (било обавезни, било факултативни) води изрицању нове јединствене казне за сва кривична дјела на основу правила која важе за стицај. Дио казне малољетничког затвора који је по ранијој осуди осуђени већ издржао урачунава се у нову казну, док се вријеме проведено на условном отпусту не урачунава. Ако условно отпуштени буде осуђен на казну затвора до једне године, а суд не опозове условни отпуст, продужава се условни отпуст за вријеме које је осуђени провео на издржавању казне затвора (члан 109 став 5 Кривичног закона Републике Српске).

4.2.6. Застарјелост извршења казне малољетничког затвора

Генерално, проток дужег временског периода после осуде у коме изречена санкција није извршена, доводи у питање потребу извршења и остваривања сврхе извршења, као и саму легитимност извршења кривичне санкције.³⁰³ Након одређеног времена право надлежних органа на извршење кривичних санкција се гаси и наступа застарјелост извршења санкција. Рокови застарјелости зависе од изречене, а не од прописане казне.

С обзиром на чињеницу да је казна малољетничког затвора посебна казна лишавања слободе, законодавац је предвидио и посебна правила о застарјелости извршења казне малољетничког затвора (члан 56 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Према тим правилима, казна малољетничког затвора не може се извршити ако је протекло: (а) пет година ако је изречена казна малољетничког затвора у трајању дужем од пет година, (б) три године ако је изречена казна малољетничког затвора у трајању дужем од три године и (в) двије године ако је изречена казна малољетничког затвора у трајању до три године. Рок застарјелост почиње тећи од дана правноснажности пресуде којом је изречена казна малољетничког затвора и истиче протеклом одређеног рока.³⁰⁴ Када је у питању прекид, обустава застарјелости и апсолутна застарјелост, примјењују се одредбе које се односе на казну затвора.

³⁰³ Соковић, Бејатовић, 104.

³⁰⁴ Видјети Одлуку Уставног суда Републике Хрватске број У-III-1680/2008, од 13. маја 2010. године. У овој одлуци садржај уставне тужбе подносиоца исцрпио се искључиво у наводу да је у конкретном предмету наступила апсолутна застара кривичног гоњења и да је тиме повријеђено начело правичности, које подразумева доношење одлука судова на основу закона. У конкретном случају судио је Суд за младе, који суди одраслим учиниоцима за кривична дјела на штету дјете и малољетника прописана Кривичним законом Републике Хрватске, а у која се убраја и насилничко понашање у породици, за које је подносилац проглашен кривим и изречена му је казна затвора у трајању од шест мјесеци, која се неће извршити уколико подносилац у року од три године не учини ново кривично дјело. Уставни суд није нашао околности које би упућивале на повреду наведеног уставног права подносиоца због тога што је Законом о измјенама и допунама Кривичног закона из 2006. године прописано да застара кривичног гоњења за кривична дјела учињена на штету дјетета и малољетног лица не тече до њихове пунољетности, а како је у конкретном предмету у тренутку ступања на снагу наведене одредбе о новом застарном року кривични поступак против подносиоца био у току, односно није наступила застара кривичног гоњења према закону који је био на снази у вријеме учињења кривичног дјела, нетачна је тврдња подносиоца да је наступила апсолутна застара кривичног гоњења. Оцјена је Уставног суда да је поступак који је претходио уставносудском, сагледавајући га као јединствену цјелину, вођен на начин који је подносиоцу омогућио правично суђење и није резултирао повредом уставног права прописаног одредбом члана 29 став 1 Устава Републике Хрватске.

Без обзира на друге специфичности казне малољетничког затвора у односу на казну затвора за пунољетна лица, рокови застарјелости извршења казне малољетничког затвора битно се не разликују. Подсјећања ради, општи институт застарјелости извршења регулисан је одговарајућим одредбама Кривичног закона Републике Српске (члан 113), према којима се изречена казна не може извршити када протекне: 35 година ако је изречена казна дуготрајног затвора; 20 година ако је изречена казна затвора преко десет година; 15 година од осуде на казну затвора преко пет година; десет година од осуде на казну затвора преко три године; пет година од осуде на казну затвора преко једне године; три године од осуде на казну затвора до једне године или новчана казна.

Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске регулише само релативну застарјелост извршења казне малољетничког затвора, док се у погледу апсолутне застарјелости, тока и прекида рока застарјелости примјењују опште одредбе Кривичног закона Републике Српске. Сходно томе, застарјелост извршења почиње од дана када је пресуда којом је казна малољетничког затвора изречена постала правноснажна. Застарјелост не тече за вријеме за које се по закону извршење казне не може предузети. Сваком радњом надлежног органа која се предузима ради извршења застарјелост се прекида и ток застарјелости почиње поново да тече.

Застарјелост извршења казне малољетничког затвора у сваком случају (апсолутна застарјелост) настаје када протекне двоструко вријеме које се по закону тражи за застарјелост извршења казне. Уколико апсолутна застарјелост наступи у току извршења казне затвора, започето извршење се обуставља.

С обзиром на специфичност васпитних мјера, не предвиђа се застарјелост извршења васпитних мјера. Проток одређеног времена од правноснажности одлуке којом је изречена васпитна мјера у коме извршење изречене мјере није ни започето, јесте разлог за поновно одлучивање о примјени изречене васпитне мјере, а не и за наступање застарјелости извршења.

Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске посебно не регулише ни питање застарјелости извршења мјера безбједности које су изречене малољетницима. У овом случају примјењују се одговарајуће одредбе Кривичног закона Републике Српске о застарјелости извршења мјера безбједности, јер нису у супротности с посебним одредбама Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Тако, застарјелост извршења мјера безбједности обавезног психијатријског лијечења, обавезног лијечења од зависности и одузимања предмета настаје када протекне пет година од правноснажности одлуке којом су те мјере изречене. Застарјелост извршења мјера безбједности забране вршења позива, дјелатности или дужности и забране управљања моторним возилом настаје када протекне вријеме на које су те мјере изречене (члан 114 став 3 Кривичног закона Републике Српске).

Кривични закон Републике Српске прописује како застарјелост извршења, тако и застарјелост кривичног гоњења. Поводом кривичних санкција изречених малољетницима, с обзиром на кратак период малољетства, не постоје посебне одредбе о застарјелости кривичног гоњења. Застарјелост кривичног гоњења за кривична дјела која су извршили малољетници, независно од кривичне санкције чије изрицање долази у обзир, регулише се досљедном примјеном одговарајућих одредаба Кривичног закона Републике Српске (чл. 111 и 112).

4.2.7. Рехабилитација код казне малољетничког затвора

Рехабилитацијом се брише осуда и престају све њене последице, а осуђени се сматра неосуђиваним, при чему се не дира у права трећих лица која се заснивају на осуди. „Основна сврха рехабилитације јесте функционална реинтеграција осуђених лица послје издржане казне затвора. Успостављањем свих права и стварним брисањем осуде, осуђеном лицу се под одређеним условима даје статус неосуђиваног лица, а тиме и могућност равноправног укључивања у друштво без стигматизирајућег терета претходне осуђиваности“.³⁰⁵ Рехабилитација настаје или на основу самог закона или по молби осуђеног лица на основу судске одлуке.

У погледу казне малољетничког затвора, због сличности ове казне с казном затвора, Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске упућује на досљедну примјену одговарајућих одредби Кривичног закона Републике Српске. У том смислу, законска рехабилитација лица осуђених на казну малољетничког затвора се даје само лицима која прије осуде на коју се односи рехабилитација нису била осуђивана или која се по закону сматрају неосуђиваним, и то лицу које је осуђено на казну малољетничког затвора, уколико у року од три година од дана када је та казна извршена, застарјела или опроштена, не учини ново кривично дело. Законска рехабилитација неће нестати и након овог рока уколико још трају мјере безбједности (члан 101 Кривичног закона Републике Српске).

Сходно општим правилима, и судска рехабилитација код казне малољетничког затвора може се дати по молби осуђеног лица уколико су кумулативно испуњени сљедећи услови:

- лице је осуђено на казну затвора преко три до пет година, а у року од осам година од када је та казна издржана, застарјела или опроштена не учини ново кривично дјело;

- ако је осуђено лице својим владањем заслужио рехабилитацију;

- ако се са основом може очекивати да убудуће неће вршити кривична дјела

и

- ако је завршено трајање мјере безбједности (члан 102 Кривичног закона Републике Српске).

Суд је дужан да узме у обзир и све друге околности значајне за давање рехабилитације, посебно природу и значај дјела.

4.2.8. Дејство казне малољетничког затвора

Генерално, правне последице осуде се односе на престанак или губитак одређених права (престанак вршења одређених послова или функција у органима државне власти, државним органима, предузећима и у другим правним лицима; престанак радног односа или престанак вршења одређеног звања, позива или занимања; губитак чина војног старјешине или класе војног службеника; одузимање одликовања) - члан 98 став 1 Кривичног закона Републике Српске. Казна малољетничког затвора не повлачи правне последице које се састоје у забрани стицања одређених права, и то: а) забрану обављања одређених послова или функција у органима власти, привредним друштвима или другим правним лицима, б) забрану иступања у штампи, на радију, телевизији или јавним скуповима, в) забрану стицања одређених звања, позива или занимања, или унапређења у служби и г) забрану стицања одређених дозвола или одобрења која се издају одлуком органа власти (члан 58 Закона

³⁰⁵ Соковић, Бејатовић, 106.

о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

Упркос реално ограниченим могућностима да последице ове природе погађају малољетника, треба сматрати да, и када је малољетник у питању, долази до наступања последице која подразумијева престанак радног односа, с обзиром на одредбе Закона о раду³⁰⁶ (члан 125 став 1 тачка 7) којима се предвиђа престајање радног односа ако радник буде осуђен на безусловни затвор у трајању дуже од три мјесеца – с даном почетка извршења казне.

Што се тиче вршења јавних функција, Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске предвиђа да изречена казна малољетничког затвора, с обзиром на њену природу, у времену док траје повлачи последице у погледу вршења одређених функција. Лица којима су изречене ове санкције не могу за вријеме њиховог трајања да врше одређене функције у органима власти, привредним друштвима или другим правним лицима.³⁰⁷

4.2.9. Брисање осуде

Према одредби члана 59 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, лицу коме је изречена казна малољетничког затвора брише се осуда из казнене евиденције када протекне вријеме од једне године од дана издржане, застарјеле или опроштене казне (законска рехабилитација) под условом да осуђени малољетник за то вријеме не учини ново кривично дјело. При томе се осуде на казну малољетничког затвора не могу брисати за вријеме док још увијек трају изречене мјере безбједности. Уколико је у току рока за брисање осуде малољетнику изречена казна малољетничког затвора или затвора преко пет година, не брише се ни ранија, ни каснија осуда. Ако малољетник има више осуда, може се из казнене евиденције брисати свака осуда појединачно или истовремено - ако постоје услови за брисање сваке од тих осуда.

4.3. Примјена мјера безбједности према малољетницима

Основна претпоставка за примјену мјера безбједности као посебне врсте кривичних санкција јесте да код учиниоца постоји опасно стање које може да утиче да учинилац и убудуће врши кривична дјела. Основна сврха мјера безбједности јесте управо у томе да се отклоне стања или услови који могу да утичу да учинилац убудуће врши кривична дјела.

Иако је и казнама и мјерама безбједности заједничка општа сврха прописивања и изрицања, а то је заштита друштва од криминалитета, казне и мјере безбједности ту сврху остварују на различит начин. Казне се изричу учиниоцима који су криви на основу извршеног кривичног дјела и по својој суштини су репресивног карактера. Као и код васпитних мјера, и код мјера безбједности је примаран специјално-превентивни ефекат, мада се ове две врсте кривичних санкција разликују по садржини, начину остваривања специјално-превентивног учинка и по категорији учинилаца којима су намијењене.³⁰⁸ Док васпитне мјере

³⁰⁶ “Службени гласник Републике Српске”- Пречишћени текст, број 55/07.

³⁰⁷ О проблемима дејства казне малољетничког затвора види Љ. Кнежевић-Томашев, Љ. Марковић, „Примјена Закона о малољетним учиниоцима кривичних дјела и кривичноправној заштити малољетних лица, проблеми у пракси“, *Билтен судске праксе Врховног суда Србије*, Београд, 2/2006.

³⁰⁸ Соковић, Бејатовић, 111.

подразумијевају пружање заштите, бригу, помоћ и надзор, као и обезбјеђење општег и стручног оспособљавања којима се утиче на развој и јачање личне одговорности малољетника, обезбјеђење васпитања и правилан развој његове личности, како би се обезбиједило поновно укључивање малољетника у друштвену заједницу, мјере безбједности првенствено представљају мјере лијечења и мјере помоћи учиниоцу с циљем да се отклони све што га чини опасним по околину. Мјере безбједности су намијењене како пунољетним учиниоцима тако и малољетним учиниоцима кривичних дјела, док су васпитне мјере усмјерене прије свега према малољетницима, а само изузетно и ограничено и другим лицима.

Кривични закон Републике Српске предвиђа пет различитих мјера безбједности: обавезно психијатријско лијечење; обавезно лијечење од зависности; забрана вршења позива, дјелатности или дужности; забрана управљања моторним возилом и одузимање предмета (члан 56).

Суд може учиниоцу кривичног дела изрећи једну или више мјера безбједности када постоје услови за њихово изрицање. Уз то, када је год могуће мјере лијечења на слободи имају предност над смјештајем малољетника у здравствену установу ради провођења мјера безбједности обавезног психијатријског лијечења и обавезног лијечења од зависности. Услови за њихово изрицање регулисани су Кривичним законом Републике Српске и примјена мјера безбједности према малољетницима подразумијева досљедну примјену одговарајућих одредби Кривичног закона.

Према малољетнику се могу изрећи сљедеће мјере безбједности: а) обавезно психијатријско лијечење, б) обавезно лијечење од зависности, в) обавезно амбулантно лијечење на слободи, г) забрана управљања моторним возилом и д) одузимање предмета (члан 61 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

4.3.1. Обавезно психијатријско лијечење

Када су испуњени услови из члана 58 став 1 Кривичног закона Републике Српске, малољетнику се изриче мјера безбједности обавезног психијатријског лијечења, која траје док не престану разлози због којих је изречена, али најдуже до истека трајања васпитне мјере или казне малољетничког затвора, или док траје одгођено извршење ове казне или условни отпуст из завода или установе. Умјесто мјере обавезног психијатријског лијечења, малољетнику се на основу налаза и мишљења вјештака може изрећи васпитна мјера упућивања у посебну установу за лијечење и оспособљавање, или мјера безбједности обавезног амбулантног лијечења на слободи ако се на такав начин може обезбиједити лијечење и постићи сврха мјере безбједности умјесто која се изриче. Осим тога, мјера безбједности обавезног лијечења од зависности не може се изрећи уз васпитну мјеру судског укора и посебних обавеза (члан 63 став 3 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

4.3.2. Обавезно лијечење од зависности

Када су испуњени услови из члана 59 став 1 Кривичног закона Републике Српске, малољетнику се изриче мјера безбједности обавезног лијечења од зависности у складу с чланом 63 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске (члан 64 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Међутим, умјесто мјере обавезног лијечења од зависности, малољетнику се на основу налаза и мишљења

вјештака може изрећи мјера амбулантног лијечења на слободи ако постоји опасност да ће малољетник због зависности од алкохола или опојних дрога и убудуће чинити кривична дјела, а за отклањање те опасности је довољно његово амбулантно лијечење на слободи.

4.3.3. Обавезно амбулантно лијечење на слободи

Мјера обавезног амбулантног лијечења на слободи може се изрећи малољетнику умјесто мјере обавезног психијатријског лијечења и обавезног лијечења од зависности када су испуњени услови за њихово изрицање и када се, на основу налаза и мишљења вјештака, утврди да за провођење тих мјера није потребно задржавање и лијечење у здравственој установи и да је довољно амбулантно лијечење на слободи. Када одлучи да изрекне ову мјеру, суд изриче кривичну санкцију у складу с чл. 63 и 64 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске.

4.3.4. Забрана управљања моторним возилом

Малољетнику и млађем пунољетном лицу суд може изрећи мјеру безбједности забране управљања моторним возилом у складу с чланом 61 ст. 1, 2 и 3 Кривичног закона Републике Српске. Ако учинилац кривичног дјела којем је забрањено управљање моторним возилом не поступи по тој забрани, мјера безбједности се замјењује једном или више посебних обавеза, односно у складу с чланом 109 Кривичног закона Републике Српске врши се опозив условног отпуста.

4.3.5. Одузимање предмета

Малољетнику се може изрећи мјера безбједности одузимања предмета у складу с чланом 62 Кривичног закона Републике Српске (члан 67 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

ГЛАВА ЧЕТВРТА

ВАСПИТНЕ МЈЕРЕ И ВАСПИТНЕ ПРЕПОРУКЕ

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Васпитне мјере представљају основну врсту кривичних санкција према малољетницима. Оне се могу изрећи свим узрастима малољетника, дакле и млађим и старијим малољетницима. Такође, оне су санкција која се поред васпитних препорука може изрећи млађим малољетницима, односно лицима узраста од 14 до 16 година. Васпитне мјере представљају алтернативу малољетничком затвору и другим мјерама изолације малољетног учиниоца кривичног дјела. Ријеч је о врсти санкције која кореспондира с педагошким статусом малољетника и с прогнозом његовог даљњег понашања.³⁰⁹

Кривични закони Босне и Херцеговине предвиђају васпитне мјере као специфичне санкције. Оне су основне кривичне санкције за малољетне извршиоце кривичних дјела.³¹⁰ Према малољетним учиниоцима кривичног дјела, којима је изречена васпитна мјера или казна малољетничког затвора, могу се, под условима предвиђеним у закону, изрећи и мјере безбједности.

При избору васпитне мјере суд узима у обзир узраст малољетника, степен његове душевне развијености, његова психичка својства, склоности, побуде због којих је дјело учинио, досадашње васпитање, средину и прилике у којима је живио, тежину дјела, да ли је према њему раније била изречена васпитна мјера или казна, као и све остале околности које могу да буду од утицаја за изрицање оне мјере за коју се процијени да ће се најбоље постићи њена сврха. Дакле, законодавац је таксативно набројао одређене околности које суд мора у сваком случају узети у обзир приликом доношења одлуке о васпитној мјери, али је истовремено оставио могућност суду да узме у обзир и сваку другу околност која, према мишљењу суда, може да буде релевантна при избору васпитне мјере.³¹¹ На основу свих околности суд прво доноси одлуку о врсти васпитне мјере, а потом и о конкретној васпитној мјери која ће бити примијењена према малољетном извршиоцу кривичног дјела. Васпитне мјере и казна малољетничког затвора имају за сврху пружање помоћи и заштите малољетном учиниоцу кривичног дјела.

Извршење кривичног дјела је услов за примјену сваке кривичне санкције, па и васпитне мјере када су учиниоци кривичних дјела малољетна лица. Међутим, природа и тежина учињеног дјела при избору васпитне мјере нема велики значај, као што је то случај при избору и одмјеравању казне пунољетним учиниоцима кривичних дјела.³¹²

2. ПОЈАМ И КАРАКТЕРИСТИКЕ ВАСПИТНИХ МЈЕРА

Васпитне мјере су врста кривичних санкција које се примјењују према малољетним учиниоцима кривичних дјела, изузетно према пунољетним, а оријентисане

³⁰⁹ М. Будимлић и други, 20.

³¹⁰ Бабић, Марковић, 462.

³¹¹ *Ibid.*, 474.

³¹² Казна малољетничког затвора за лица мушког пола извршава се у Босни и Херцеговини у казнено-поправним заводима у Зеници и Фочи, а за малољетна лица женског пола у Тузли, Мостару и Источном Сарајеву.

су на њихово васпитање, поправљање и правилан развој. Основна заједничка карактеристика васпитних мјера јесте заједничка сврха прописивања и изрицања. Међутим, заједничка сврха може да се остварује на различите начине, па су васпитне мјере по својој садржини врло различите. С друге стране, васпитне мјере као основна врста кривичних санкција за малолетнике усмјерене су према великом броју малолетних извршилаца, који су по својим личним биопсихичким и социјалним карактеристикама веома хетерогени.³¹³

Васпитне мјере се изричу свим старосним категоријама. Као једина врста кривичних санкција предвиђене су за млађе малолетнике. Све васпитне мјере се примјењују и према старијим малолетницима, док се неке васпитне мјере могу изрећи и млађим пунољетним лицима, као и пунољетним лицима која су кривично дјело учинили као малолетници, а у вријеме суђења још нису напунили 21 годину. Из тих разлога васпитне мјере су бројне и прилично различите не само по садржини, него и по условима изрицања.³¹⁴

У распону од судског укора до упућивања у васпитно-поправни дом васпитне мјере се крећу од лакших ка тежим, што омогућава примјену принципа постепености у изрицању кривичних санкција. Осим тога, систем васпитних мјера карактерише и значајна унутрашња флексибилност. Она се огледа у предвиђеној могућности кумулације одређених група васпитних мјера (посебних обавеза и мјера појачаног надзора), затим могућности замјене изречене васпитне мјере другом васпитном мјером, као и у могућности кориговања првобитне одлуке суда у погледу изречених васпитних мјера, обуставом извршења било због постигнутог успјеха у васпитању или због појаве неких нових чињеница или одбијања малолетника и његових родитеља или других лица која се о њему старају да поступе по изреченим мјерама.³¹⁵ Поред тога, по правилу су релативно неодређеног трајања. Закон најчешће прописује најдуже и најкраће могуће трајање, а суд унапријед не одређује колико ће тачно мјера трајати. С обзиром на садржину васпитних мјера, важну улогу у њиховом спровођењу има орган старатељства.

Васпитним мјерама се боље остварује сврха казнене политике него кажњавањем. Васпитне мјере омогућавају да се оствари принцип индивидуализације у избору и извршењу кривичне санкције. Засноване су на настојању да се открију разлози који су довели до криминалног понашања и да се отклоне последице. Оне желе да малолетника учине социјално одговорним за вршење кривичних дјела. Дакле, оне су лишене ретрибутивног карактера и по својој садржини представљају првенствено мјере помоћи, заштите и надзора.³¹⁶ Њиховом примјеном малолетник се углавном не лишава слободе, а у случајевима када васпитна мјера обухвата и лишавање слободе малолетног извршиоца кривичног дјела и његов смјештај у одређену установу, крајњи циљ таквог лишавања слободе јесте примјена одговарајућег васпитног и образовног третмана.³¹⁷ Истраживања судске праксе примјене васпитних мјера, међутим, показују да се реално високи потенцијал ових мјера у превенцији и сузбијању малолетничке делинквенције остварује у знатно скромнијем обиму од очекиваног и да избор васпитне мјере у пракси није резултат, прије свега, процјене конкретних потреба поступка, односно малолетника, него је у истој мјери, ако не и више од тога, диктиран постојањем или непостојањем реалних услова за извршење одређене васпитне мјере.³¹⁸

³¹³ Соковић, Бејатовић, 70.

³¹⁴ *Ibid.*

³¹⁵ *Ibid.*

³¹⁶ Бабић, Марковић, 462.

³¹⁷ *Ibid.*

³¹⁸ С. Соковић, "Васпитне мјере - Очекивања и реални домети", *Правни живот*, Београд, 9/2010, 668.

Политика сузбијања малољетничке делинквенције имала је своју историју. Она се кретала од скоро потпуног изједначавања малољетних и пунољетних учинилаца кривичних дјела до стварања посебног кривичноправног статуса ове старосне категорије. Карактер криминалополитичких мјера је, по правилу, зависио од општих друштвених, културних и правних ставова доминантних у датом друштву.³¹⁹ Казна је дуго основна и једина форма државног реаговања на криминално понашање. Она се мијењала по броју и по врсти, али је дуго једина могућа правна посљедица извршеног дјела, без обзира на то о каквом се учиниоцу ради.³²⁰

Прва реакција у најстаријим друштвима почивала је на репресивним циљевима и начелима и имала је првенствено карактер одмазде и застрашивања. Саме казне изазивале су у већини случајева патње, муке и болове. Дуго се људско друштво није могло ослободити заблуде да се само испаштањем, патњом, чак наношењем физичког бола може утицати на поправљање осуђеног. Већ у првим државама робовласничког друштвеног система јављају се идеје о превенцији злочина. Х. Јоубрел наводи позивајући се на санскритско, кинеско, муслиманско и друга права, да су се љекари средње Азије бринули о преваспитању младих криминалаца давно прије наше ере.³²¹ Кривично право држава средњег вијека не придаје већи значај старосном добу малољетника. Заступљен је принцип „malitia supplet aetatem“.³²² Креиран је један репресивни систем који није остављао могућност за превентивне акције. То је период карактеристичан по стварању технички усавршених кривичних законодавстава, док се у области науке кривичног права развила тзв. класична школа. Криминалитет је третиран као чисто правни феномен, независан од других фактора. Изузетак у том погледу представљало је муслиманско право шеснаестог вијека које дозвољава да дијете старо седам година може да буде проглашено кривично одговорним, а за малољетнике старије од седам година који још нису достигли пубертет предвиђа мјере преваспитања које немају карактер казни. Кривични законик Марије Терезије (из 1758. године)³²³ предвиђа да се дјеца до седам година, као и малољетници до четрнаест година, по правилу не могу кривично казнити. Овај законик предвиђа и неке превентивне мјере за учиниоце кривичних дјела у узрасту малољетства (од 14 до 16 година).

Сурово кажњавање карактеристично за кривично законодавство феудалног периода није имало за посљедицу смањивање криминалитета. Напротив, криминалитет је и даље растао. Казна се није показала као најефикаснија мјера друштвеног реаговања на криминалитет. То је нужно водило размишљању о потреби да постоје поред казни и друге кривичне санкције, које би се по садржини и циљу разликовале од казне. У том смислу захтјеви су се односили не само на посебан положај малољетника у кривичном законодавству, него и на посебан третман у кривичном поступку, као и на ангажовање посебних институција у том процесу. Дилема која се поставила у одређеном периоду да ли третман треба да буде испаштање или широк регистар поступака срачунатих да се делинквент поправи, захваљујући бројним факторима који су томе допринијели, ријешена је, нарочито када се ради о малољетним делинквентима, у корист овог другог. Уопштено говорећи, у савременом периоду доминантна је едукативна концепција без обзира на врсту кривичне санкције. Овај преображај криминалне политике према овој старосној категорији делинквената сводио се у прво вријеме на ублажавање кажњавања

³¹⁹ Д. Лазаревић, 20.

³²⁰ Лазаревић, (1999а), 19.

³²¹ Милутиновић, (1981), 14.

³²² Злочиначка намјера додаје године (овом премисом се образлаже кажњавање малољетних за најтеже злочине).

³²³ Срзентић, Стајић, Лазаревић, 489.

малољетника, да би касније дошло до корјените измјене читавог система кривичних санкција које се према њима примјењују. Поред казни и мјера безбједности, јављају се и васпитне мјере, чија је примјена у односу на казну у прво вријеме алтернативна, зависна од душевне развијености малољетника и тежине извршеног кривичног дјела. Међутим, у даљем процесу развоја и трансформације политике сузбијања малољетничке делинквенције васпитне мјере све више потискују казну.

Васпитне мјере су се као кривичне санкције појавиле у кривичном законодавству крајем деветнаестог и почетком двадесетог вијека, али су своју пуну афирмацију добиле у другој половини двадесетог вијека. Оснивају се посебни судови за малољетнике чији је задатак не само да утврђују одговорност малољетника већ првенствено објективне и субјективне узроке и услове који су довели до девијантног понашања, а с циљем да се одреди адекватан преваспитни третман. У прво вријеме су се васпитне мјере примјењивале, по правилу, према неурачунљивим малољетним делинквентима или у случају извршења лакшег кривичног дјела. У каснијем развоју кривичног права оне су постепено постале основне и скоро једине кривичне санкције за малољетнике. Под утицајем нових сазнања из области психологије, педагогије и социологије, као и резултата криминолошких истраживања о проблему малољетничке делинквенције и њених узрока, одстрањује се до тада заступани принцип „*malitia supplet aetatem*“. Поред тога, напушта се и класични појам *discernementia* (по коме се кривична одговорност заснива на способности за разум), с основном мотивацијом да је за утврђивање кривичне одговорности малољетника неопходно испитивати не само његову интелектуалну способност да схвати противправност својих поступака, него и остале биопсихичке особине његове личности, као и околности кривичног дјела, животне услове и раније понашање малољетника.

Без обзира на приличну произвољност у одређивању која ће се старосна категорија сматрати малољетницима у кривичноправном смислу и уживати посебан статус, нешто је заједничко свим цивилизованим земљама. Кад се, наиме, постави дилема коју санкцију примијенити према малољетном учиниоцу кривичног дјела, васпитну мјеру или казну, она ће бити ријешена на тај начин што ће се највјероватније примијенити васпитна мјера, а само у изузетним случајевима прибјећи ће се кажњавању малољетника. Казна је постала изузетна мјера упркос цјелокупне трансформације коју је доживјела, нарочито у смислу хуманизације и без обзира на то што кад се ради о малољетном делинквенту долази до изражаја њена првенствено едукативна функција. Но, упркос цјелокупној оријентацији у примјени кривичних санкција, и примјена казне ће се поставити као потреба. Понекад ће то бити само с обзиром на друштвену опасност учињеног кривичног дјела или личности учиниоца, понекад је казна логичан редослијед у низу кривичних санкција пошто се јавља као њихов завршетак. Понекад је израз немоћи да се било шта друго учини.

У важећој концепцији, заступљеној у претежном броју законодавстава, гдје је још увијек јако подвучена подјела на васпитне мјере и казне, кажњавању се прибјегава када је испуњен низ услова у вези с кривичним дјелом и учиниоцем, а и другим околностима. То значи да ће кроз овај „филтер“ моћи да прођу само одређени малољетници, по правилу најтежи случајеви. С друге стране, не треба заборавити, уколико је примјена казне факултативно право суда, као што је то код нас случај, онда и судови имају своје критеријуме за примјену казне кад се иначе стичу сви законски услови. То је тада још један „филтер“ кроз који треба да прођу сви малољетници који су задовољили претходни услов, што још јаче истиче тежину проблема. Управо због овога казна је постала посљедње средство коме се у оквиру једног кривичноправног система према малољетницима прибјегава.

3. СВРХА ВАСПИТНИХ МЈЕРА

Сврха васпитних мјера одређена је у Закону о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку Републике Српске у оквиру сврхе васпитних мјера и казне малолетничког затвора (члан 31 став 1). У оквиру опште сврхе кривичних санкција, сврха кривичних санкција према малолетницима је да се пружањем заштите, бриге, помоћи и надзора, као и обезбјеђењем општег и стручног оспособљавања утиче на развој и јачање личне одговорности малолетника, те обезбједи васпитање и правилан развој његове личности, како би се обезбједило поновно укључивање малолетника у друштвену заједницу.

Према члану 5 став 3 Кривичног закона Републике Српске, кривичне санкције се прописују и изричу ради сузбијања противправних дјелатности којима се угрожавају или повређују вриједности заштићене кривичним законодавством. И у одредби члана 6 Кривичног закона Босне и Херцеговине дефинисана је општа сврха прописивања и изрицања кривичних санкција која се састоји у сузбијању противправних понашања којима се повређују или угрожавају основне, опште или индивидуалне вриједности. Одредбе оваквог карактера углавном не садрже европска кривична законодавства, осим она са простора бивше Југославије. Овим се, заправо, само декларише општа сврха кривичног права.

У одређивању сврхе кривичних санкција за малолетнике Закон о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку Републике Српске се служи с два термина: васпитање и правилан развој. Васпитање треба да се схвати у најширем смислу, као организован, плански процес оспособљавања младе генерације за живот у друштву, у складу с општеприхваћеним нормама понашања. Васпитање се реализује преко низа фактора, међу којима посебан значај имају школа, породица, друштвене организације и радна средина и оно је брига цијелог друштва. Обезбјеђивање правилног развоја значи стварање животних прилика у којима ће се малолетник васпитати у напријед наведеном смислу.

Овако одређена сврха васпитних мјера не значи да су кривичне санкције најпогодније за сузбијање пропуста у васпитању малолетника, односно за обезбјеђивање њиховог правилног развоја. Тамо гдје то није потребно, оно се остварује предузимањем одговарајућих мјера педагошког и социјалног карактера. Изрицање васпитних мјера малолетним учиниоцима кривичних дјела у кривичном поступку само је једна од карика у ланцу мјера које се предузимају у сузбијању малолетничке делинквенције. Овај инструмент је свакако важан већ и због тога што, нажалост, низ карика у том јединственом ланцу мјера функционише слабо или уопште не дјелује, па се кривичноправна реакција на делинквенцију малолетника неријетко појављује као претежан или искључив вид напора друштва за сузбијање ове негативне појаве. Неријетко се значај кривичноправне санкције прецењује, заборављајући на тај начин да се овим реаговањем покрива тек мали дио малолетних учинилаца кривичних дјела. Ово са своје стране говори о релативно суженом обиму ове реакције на малолетничку делинквенцију.

Као начине за остваривањем сврхе васпитних мјера и малолетничког затвора, Закон о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку Републике Српске одређује: пружање заштите, бриге, помоћи и надзора, као и обезбјеђење општег и стручног оспособљавања. Под пружањем заштите малолетнику подразумијева се скуп мјера чији је циљ да се малолетнику пружи помоћ у васпитању и правилном развоју и да се, истовремено, од њега отклоне разни негативни утицаји. То би, на примјер, биле мјере помоћи у вези са школовањем и запослењем малолетника, издвајање из средине која на њега штетно утиче, забрана посјеђивања одређених

средина итд. Надзор над малољетником значи праћење његовог понашања које има друштвени карактер и предузимање мјера које би водиле елиминисању његовог недозвољеног понашања. Стручно оспособљавање значи стицање потребних теоретских и практичних знања за обављање друштвено корисних послова.

Основна сврха васпитних мјера је специјална превенција, тј. утицај на малољетника да убудуће не врши кривична дјела. То не значи да ова кривична санкција не може превентивно дјеловати и на потенцијалне малољетне делинквенте да се уздрже од друштвено опасног понашања, односно да дјелују и на плану генералне превенције. Наиме, примјеном васпитних мјера остварује општа сврха кривичних санкција – сузбијање противправних дјелатности (члан 5 став 3 Кривичног закона Републике Српске), а то се постиже остваривањем и специјалне и генералне превенције. Исто тако, неке васпитне мјере обухватају и лишавање слободе малољетног делинквента и као такве оне могу да утичу и на остале малољетнике, потенцијалне делинквенте, да се уздрже од вршења кривичних дјела.

Одређивање сврхе васпитних мјера није само декларација усвојених начела, она има и свој дубоки смисао с гледишта одређивања, изрицања и примјене васпитних мјера према малољетницима. Принципијелни значај овог одређивања има свој смисао у томе што остваривање истакнуте сврхе представља задатак свих органа који поступају у вези с примјеном васпитних мјера, тако да доношење свих одлука у примјени одредаба о васпитним мјерама треба да буде усмјерено на постизање истакнуте сврхе. У том смислу, она постаје критеријум за одговарајуће оцјене у погледу одлучивања о прописивању врста васпитних мјера и услова за њихово изрицање, при примјени тих одредаба у изрицању васпитних мјера у конкретним случајевима, као и при спровођењу извршења изречених васпитних мјера. Стога је од великог значаја што Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске одређује не само циљеве које треба постићи, већ и начине како ове задатке треба примјеном васпитних мјера остваривати, што опредјељује избор врсте васпитних мјера и прилагођавање третмана који се у оквиру изречене васпитне мјере примјењује према малољетнику.

4. КЛАСИФИКАЦИЈА ВАСПИТНИХ МЈЕРА

Бројност васпитних мјера и њихове карактеристике условљавају тешкоће око класификације. Тешкоће појачава и различита терминологија, јер се често под разноврсним називима крију исте мјере. Свака подјела средстава кривичне репресије за сузбијање криминалитета је од значаја уколико указује на њихову природу, садржину, карактеристике и функције или је у вези с условима за њихову примјену.

Савремени концепт кривичне реакције према малољетничкој делинквенцији, који полази од заштите, помоћи, надзора и преваспитања малољетника, врши систематизацију васпитних мјера на основу сљедећих критеријума:

(1) Од самог настанка васпитних мјера разликовала су се два основна типа: васпитне мјере које подразумевају остављање малољетника на слободи и васпитне мјере институционалног карактера. С каснијим развојем издваја се још једна мјера, у разним државама, под разним називима, чија је примјена данас скоро општеприхваћена. То је слобода под надзором (мјера полуинституционалног карактера).

а) Слобода под надзором (пробација) настала је из праксе енглеског *common law*. Одатле су је преузеле САД, гдје је први пут и законом регулисана. У савременом облику пробација се јавља у Енглеској тек законом из 1907. године, који је предвиђао посебну службу, при судовима за малољетнике, састављену од службеника за пробацију. У континенталној Европи ова установа се прихвата углавном упоредо са

судовима за малољетнике. Слобода под надзором има троструки циљ: да олакша интеграцију малољетника у заједницу, да га преваспита и да му пружи моралну подршку.³²⁴

б) Васпитне мјере које подразумијевају да малољетник остане на слободи данас се најчешће користе. Прва оваква мјера, која је постојала од самог настанка посебних санкција за малољетнике, била је обична предаја малољетника његовим родитељима. Његово преваспитавање је тада било препуштено стихији. Каснијим развојем остаје примарна улога породице, али се иде на њено проширење (малољетник се предаје породици његовог стараоца, блиског рођака, другој породици која пружа гаранције итд.). Истовремено, организовано је и преваспитање, односно пружање помоћи, како малољетнику, тако и његовој породици. Добре стране ове мјере огледају се у сљедећем: малољетник остаје у примарној средини, може да настави с радом, школовањем итд. Није без значаја да ове мјере врло мало коштају.

Обично се сматра да се ове мјере изричу кад су у питању „лакша“ кривична дјела, гдје се као критеријум узима запријеђена казна. Такав став је потпуно погрешан.³²⁵ Овим мјерама би морало да претходи упознавање цјелокупне личности малољетника, а и средине у коју би требало да буде смјештен. Оне би се примјењивале тек ако пружају довољно гаранција да се малољетник може преваспитати без предузимања оштријег третмана. Критеријум „лакших“ кривичних дјела, без претходног упознавања личности и околине, не значи ништа.

в) Васпитне мјере институционалног карактера подразумијевају боравак малољетника у установи за одређено вријеме, чиме се малољетник издваја из своје дотадашње средине која на њега штетно дјелује. Оне се настале истовремено кад и претходна врста мјера. Послије Другог свјетског рата умножава се број установа у које се упућују малољетници, али се оне истовремено и специјализују, мијења се и њихова архитектура и слично. Затим, особље које спроводи терапеутски третман је сасвим друкчијег профила. Најважније измјене се односе на методе преваспитања које треба да су тако подешене да највише одговарају психолошким и психосоцијалним својствима личности малољетника и најефикасније воде њиховој ресоцијализацији.

Данас се само једном малом броју малољетних делинквената изриче мјера институционалног карактера. Основни акценат се ставља на ванинституционалне мјере - због њихових несумњивих предности.

(2) Према органима који их извршавају и изричу разликују се васпитне мјере које изричу органи правосуђа – судови (у питању су, по правилу, тежи деликти) и оне мјере које изричу административни органи. Ова подјела је присутна у оним земљама које прихватају ширу дефиницију малољетничке делинквенције, која обухвата сваки облик девијација у понашању младих. Такође, сусреће се и у земљама у којим у рјешавању малољетничких предмета учествује више судова (судови за малољетнике, судови опште надлежности, породични судови).

(3) С обзиром на врсту третмана, васпитне мјере се дијеле на оне које претпостављају надзирану слободу, мјере кратког поступања и мјере дугог поступања.³²⁶ Ова подјела има присталица и код нас. У краткотрајне мјере убрајају се опомена, укор и мјере сличне њима – упућивање у дисциплински центар, а све остале су дуготрајне. Код ове подјеле се полази и од критеријума да ли се ради о примарном делинквенту или повратнику. Овај критеријум би имао практичног значаја за судију у том смислу што би се повратнику и делинквенту из навике, по правилу, увијек изрекла

³²⁴ Перић, (1975), 192.

³²⁵ *Ibid*, 193.

³²⁶ Љ. Арнаудовски, *О неким правним аспектима ванзаводских васпитних мјера у југословенском праву*, Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 4/1975, 123

дуготрајна мјера. Међутим, овдје су примарни тежина дјела и повраћај, што не би било оправдано с аспекта криминолошких критеријума.

(4) Неки аутори,³²⁷ полазећи од третмана и превенције, дијеле све васпитне мјере на директне и индиректне. У случају примјене директних мјера терапеут утиче непосредно на малољетнике убјеђивањем, сугестијом и сличним поступцима - да би промијенио њихова схватања и понашања у друштву. Терапеут треба да створи код малољетног делинквента увјерење да жели да му помогне у тешкој ситуацији, да боље схвати себе, своје проблеме и могућности за њихово рјешавање. Сматра се да ти разговори могу да буду врло погодни ако терапеут уђе у суштину проблема и етиологију понашања малољетника. Ова техника примјењује се при индивидуалном третирању малољетног делинквента и захтијева терапеутову иницијативу. Насупрот њој, индиректне мјере полазе од иницијативе малољетника у терапеутском процесу. Улога терапеута састоји се у стварању погодне атмосфере, у којој ће сами малољетни делинквенти покретати поједине проблеме.

(5) Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске усваја подјелу васпитних мјера на: мјере упозорења и усмјеравања, мјере појачаног надзора и заводске мјере. Ова подјела је слична оној која васпитне мјере дијели на краткотрајне и дуготрајне. Овдје би се краткотрајне мјере изједначиле с мјерама упозорења и усмјеравања, а мјере појачаног надзора и заводске мјере с дуготрајним. Критеријум за ову подјелу је одређен у члану 31 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске.

У једној теоретској анализи, с аспекта колико се овим мјерама задире у права и слободе малољетних делинквената, васпитне мјере се, на основу услова који се за њихову примјену одређују, у Закону о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске дијеле на лакше и теже. На овакав закључак упућује чињеница што се, идући од једне до друге васпитне мјере, број услова за њихову примјену који се не односе на личност - стално повећава. Тако је за примјену заводских мјера од значаја и тежина кривичног дјела, околности да су према малољетнику раније примјењиване васпитне или казнене мјере, и то с аспекта повраћаја, а мање с аспекта неуспјеха и неправилног избора или неизвршења васпитне мјере. Оваквом ставу доприноси и судска пракса.³²⁸ Редослијед којим су васпитне мјере изложене у Закону о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске је, у ствари, редослијед по тежини - идући од лакших ка тежим. Разликовање васпитних мјера на лакше и теже је оправдано ако се има у виду општеприхваћено начело кривичног права према којем није оправдано да се примјењује тежа мјера ако сврха може да се постигне примјеном лакше кривичноправне мјере.³²⁹ У распону од укора до упућивања у васпитно-поправни дом, васпитне мјере се крећу од лакших ка тежим, што омогућава примјену принципа постепености у изрицању кривичних санкција, а значајно је и за примјену неких општих процесноправних института (на примјер, забрана *reformatio in peius*).³³⁰

Ова подјела, која се заснива на недовољно издиференцираним критеријумима, ствара одређене проблеме у пракси. Проблем постаје утолико сложенији због недостатка проучавања личности малољетника, па су судови овај посао радили по интуицији и рутинерски. У ситуацији у којој се налазе наше судије за малољетнике, са сиромашним знањем из области ванправних наука које се баве човјеком, нужно се намеће потреба за постојањем специјализованих служби и институција које ће помагати

³²⁷ Милутиновић, (1981), 95.

³²⁸ Царић, (1971), 158.

³²⁹ Стојановић, 48.

³³⁰ С. Соковић, *Васпитне мјере - Очекивања и реални домети*, оп. цит., 670.

суду у разрјешавању ових питања. С друге стране, службе које обављају ове друштвене функције нису организовано и кадровски постављене на начин на који би могле ефикасно и успјешно да обаве овај задатак, јер и њима недостају кривичноправна сазнања која су неопходна. Излаз би био у брисању оних критеријума који омогућавају вредновање мјера на „лакше“ и „теже“ и стварању јединственог система васпитних мјера који ће се заснивати искључиво на идеји преваспитања и конкретних потреба личности за преваспитањем, а разликовале би се међусобно једино по третману.

Систем кривичних санкција које се код нас примјењују према малољетницима најчешће се оцјењује као систем који располаже богатим избором санкција. Дубља анализа система кривичних санкција које се примјењују према малољетницима, показала би да ове констатације нису у потпуности тачне. У савременој теорији прихваћени су одређени критеријуми према којима се вреднује одређени систем кривичних санкција према малољетницима. При томе се посебан значај придаје комплексности система, постепености и савремености. Ови критеријуми у основи полазе од бројности и разноврсности кривичних санкција, постојања могућности за примјену принципа кумулације, неодређености трајања, могућности за реверзибилитет и сл.

Наш систем кривичних санкција карактерише се бројношћу васпитних мјера, али не и њиховом разноврсношћу. Број васпитних мјера није тако мали, али он не пружа широке могућности за примјену на различите категорије малољетника који показују већи степен неприлагођености у професионалној, школској или другој средини. Ово стање налази се у супротности с констатацијом да је у популацији малољетних делинквената све већи број оних који имају потребу за специфичним третманом.

Систем васпитних мјера карактерише и значајна унутрашња флексибилност. Она се огледа, прије свега, у предвиђеној могућности кумулације одређених група васпитних мјера, посебних обавеза и мјера појачаног надзора. Комбиновањем ових мјера могуће је одређену врсту појачаног надзора допунити постављањем малољетнику одређених забрана и захтјева кроз примјену одређене посебне обавезе. Овако индивидуализованом кумулацијом мјера узимају се у обзир све карактеристике личности малољетника и средине у којој живи и омогућава максимално прилагођавање мјера које су предузет у оквиру кривичног поступка управо потребама малољетника.³³¹

Осим тога, у погледу трајања васпитних мјера, уколико изоставимо васпитну мјеру судског укора, сусрећемо се с потпуно релативном одређеношћу трајања васпитних мјера. Међутим, у сваком од ових случајева, о трајању васпитне мјере суд одлучује накнадно, чиме се овај недостатак дјелимично отклања.

Реалне могућности за примјену принципа реверзибилитета³³² су ограничене. Реверзибилитет у правом смислу ријечи, који би резултирао од постигнутог степена у преваспитању малољетника, ограничава се само на мјере појачаног надзора и заводске васпитне мјере. Међутим, и у овим случајевима његова примјена је везана за присуство одређених формалних услова. Код нас не постоји могућност за реверзибилитет казнена мјера – васпитна мјера и обратно.

(6) Врсте васпитних мјера прописаних Законом о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске су сличне мјерама прописаним у кривичним законима Босне и Херцеговине, Федерације БиХ и Брчко

³³¹ *Ibid.*

³³² Реверзибилан – обратљив, повратан, превртљив, који се може окренути. Реверзија *лат.* (*reversio* – враћање) повратак; *правн.* Повраћај – када осуђени, који је већ издржао казну, поново изврши које кривично дјело (теже). Извор: Б. Клаић, „Рјечник страних ријечи“, Накладни завод Матице Хрватске, Загреб, 2004, 1162.

дистрикта, мада постоје одређене разлике. Прва разлика се огледа у томе што је упућивање у дисциплински центар или на учешће у програму који нуди дисциплински центар једина врста „дисциплинске мјере“ коју прописују кривични закони Босне и Херцеговине, Федерације БиХ и Брчко дистрикта, Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске прописује упозорење, укор и изрицање „посебних обавеза“. „Посебне обавезе“ су сличне мјерама преусмјеравања и укључују редовно похађање школе, рад у корист заједнице, учешће у програмима одвикавања од дроге итд. Максимално трајање ових мјера је годину дана. Мишљење учиниоца мора се узети у обзир приликом одабира мјере или мјера које се изричу. Друга разлика је смањивање трајања појачаног надзора од једне до три године (како прописују кривични закони Босне и Херцеговине, Федерације БиХ и Брчко дистрикта) на вријеме од шест мјесеци до двије године (по Закону о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Трећа разлика је што се по Закону о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске максимални период боравка у дисциплинском центру (који је у Републици Српској преименован у „васпитни центар“) повећава са 20 дана на три мјесеца. Четврта значајна разлика јесте да Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске дозвољава примјену условне осуде, што, заправо, представља алтернативу лишавању слободе.³³³ Критеријум за изрицање те мјере јесте да страх од издржавања затворске казне може врло вјероватно „одвратити“ малољетника од извршавања нових кривичних дјела. Период „условног пуштања на слободу“ не може бити краћи од годину дана и дужи од три године.

5. ПРИМЈЕНА ВАСПИТНИХ МЈЕРА У УПОРЕДНОМ КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

Питање кривичних санкција које се примјењују према малољетним делинквентима различито је регулисано у појединим савременим кривичним законодавствима. Међутим, и поред тога, може се рећи да уз одговарајуће превентивне мјере примјена васпитних мјера чини суштину савремене криминалне политике према малољетним делинквентима. У том контексту, на Десетом конгресу међународног удружења судија за малољетнике, које има карактер савјетодавне организације при ОУН, одржаном јула 1978. године у Монреалу, констатовано је да се рјешење проблема малољетних делинквената не састоји у враћању старом, пунитивном (казненом) реаговању на ову појаву, те да сва настојања треба усмјерити тако да се постигне истинско ангажовање младих у друштву, прије свега примјеном васпитних, а не казних мјера.³³⁴

5.1. Француска

У Француској је кривичноправни положај малољетних делинквената био регулисан Уредбом о дјечи делинквентима која је донесена 1945. године.³³⁵ По основу критеријума узраста, овом уредбом су установљене три категорије малољетних

³³³ У преводу закона на енглески језик ово се назива „одложеним изрицањем“ казне затвора, мада би било тачније рећи да се ради о одлагању извршења казне, а не њеног изрицања.

³³⁴ Види А. Шелих, „Десети међународни конгрес удружења судија за малољетнике“, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, Београд, 1/1979.

³³⁵ Француска Уредба о дјечи делинквентима од 2. марта 1945. године, допуњена и измијењена Законом број 51-687 од 24. маја 1951. године.

учинилаца кривичних дјела: категорија дјеце до 13 година старости; категорија млађих малољетника од 13 до 16 година и категорија старијих малољетника од 16 до 18 година. Малољетници из прве категорије не могу бити кривично одговорни и према њима се могу примијенити једино мјере заштите, помоћи и васпитне мјере. Према малољетницима из друге категорије се, по правилу, примјењују васпитне мјере и васпитно-поправне мјере. Уколико је такав малољетник извршио злочин, суд за малољетнике му може изрећи и казну, али под условима да обавезно узме у обзир личност малољетника и околност дјела.

Категорија малољетника у узрасту од 16 до 18 година подлијеже строжем третману и уколико су извршили неки злочин њима суди поротни суд за малољетнике. И овај суд може изрећи било коју васпитну мјеру која је законом прописана, али и казну, с тим што ће и ту водити рачуна о личности малољетника и околностима извршеног дјела.

Дакле, у Француској се све кривичне санкције према малољетницима свде на двије врсте: васпитне мјере и казне. Васпитне мјере су: предаја родитељима, тудору, особи која се брине о малољетнику, или некој другој особи достојној повјерења, смјештај у овлашћену приватну или јавну установу за васпитање или професионално оспособљавање, смјештај у неку овлашћену медицинско-психолошку установу, смјештај у интернат прилагођен дјечи и смјештај у јавну установу за васпитање под надзором или за поправљање.

5.2. Белгија

Белгијски Закон о заштити дјеце из 1912. године, новелиран 1949. године,³³⁶ предвиђа да се малољетнику млађем од 16 година може изрећи укор, може га се предати родитељима да га чувају, с препоруком да убудуће о њему воде више рачуна, може га се повјерити до пунољетности јавној или приватној установи, добротворној установи или друштву, или га се може, до пунољетства, „ставити на располагање влади“, што према тексту члана 22 значи да ће бити смјештен у државни дисциплински завод у трајању од најмање двије, а највише десет година.

5.3. Швајцарска

Швајцарски кривични законик из 1975. године познаје васпитне мјере које се примјењују према дјечи, тј. према учиниоцима кривичних дјела који су навршили седам, а нису навршили 15 година живота. На све учиниоце може се примијенити васпитна мјера „помоћи у васпитању“, може га се смјестити у подесну породицу или упутити у васпитни завод. Од васпитних мјера, швајцарски законодавац разликује „дисциплинске казне“. За наведену старосну групу учинилаца кривичних дјела предвиђене су сљедеће „дисциплинске казне“: опомена, налагање радне дужности или школски затвор, полудневно, у трајању од једног до шест дана.

Малољетницима од 15 до 18 година живота такође могу бити изречене васпитне мјере, и то: помоћ у васпитању, смјештај у подесну породицу, упућивање у васпитни завод или завод за нарочито тешко запуштене малољетнике. Малољетнику се може изрећи опомена, дати неки радни налог, изрећи новчана казна или „затварање“ од једног дана до једне године. Затварање дуже од мјесец дана извршава се у васпитном заводу.

³³⁶ Белгијски Закон о заштити дјеце од 15. маја 1912. године.

5.4. СР Њемачка

Закон о малољетничком судству СР Њемачке из 1953. године разликује васпитне мјере, дисциплинске мјере и малољетничку казну. У васпитне мјере спадају упутства, постављање помоћника за васпитање малољетника, васпитање под јавним надзором, тј. смјештај малољетника у туђу породицу или васпитни завод. Дисциплинске мјере су: укор, налагање посебних дужности и омладински притвор.

5.5. Бугарска

Према члану 61 бугарског Кривичног законика³³⁷ суд може одлучити да не доноси пресуду малољетнику уколико дође до увјерења да се на њега успјешно могу примијенити васпитне мјере у смислу Закона о сузбијању противдруштвених појава код дјете и малољетника, од 3. фебруара 1961. године. Према овом законика, малољетном учиниоцу кривичног дјела могу бити изречене слjedeће васпитне мјере: укор, надзор друштвене организације, радног колектива или појединца над васпитањем, те смјештај у „школу за радно васпитање“, што представља мјеру заводског типа.

5.6. Италија

Италијанско законодавство, попут других савремених европских правних система, уважава потребу за посебним односом према малољетним преступницима.³³⁸ Кад је у питању реакција *ante delictum*, почевши од 1934. године суд за малољетнике може одредити различите мјере малољетнику који још увијек није извршио кривично дело, али испољава различите облике девијантног понашања као што су бјежање од куће, боравак у криминогеном окружењу или проституција.³³⁹ Наведене мјере могу се састојати у појачаном надзору центра за социјални рад или у упућивању у посебни медицинско-психо-педагошки институт за малољетнике.³⁴⁰

Италијанско малољетничко кривично право традиционално се базирало на примјени два института: судског опроштаја (*il perdono giudiziale*) и условног отпуста (*la liberazione condizionale*). Судски опроштај могао се изрећи само малољетнику који је учинио кривично дјело запријећено казном затвора до двије године. Смисао условног отпуста је исти као и код пунољетних учинилаца, с тим што за малољетнике важи посебно правило које се састоји у могућности да се условно пуне слободу без обзира на висину изречене казне и независно од тога колики дио казне је издржан.³⁴¹ Значајније промјене у малољетничком кривичном праву Италије наступиле су 1988. године када је усвојен Декрет председника Републике број 448/88³⁴² чије су одредбе посвећене регулисању кривичног поступка против малољетника. Чланом 28 овог акта уведен је један специфичан институт под називом „прекид кривичног поступка и стављање малољетника на пробу“ (*la sospensione del processo e messo alla prova*), који представља синтезу елемената разних института као што су: скретање кривичног поступка, условна осуда, појачани надзор и посебне обавезе. На први поглед, он

³³⁷ Кривични законик Бугарске од 15. марта 1968. године.

³³⁸ А. Батричевић, „Васпитне мјере појачаног надзора малољетника у кривичном праву Финске и Италије“, *Страни правни живот*, Београд, 1/2010, 328.

³³⁹ *Ibid.*

³⁴⁰ Ricciotti, R., *La giustizia penale minorile*, Cedam, Padova, 2007, 12.

³⁴¹ *Ibid.*, 8.

³⁴² Decreto del presidente della repubblica, 448/88.

подсјећа на условну осуду каква постоји у већини европских законодавстава.³⁴³ Међутим, од ње се разликује, прије свега, по томе што не подразумејева доношење осуђујуће пресуде, већ, напротив, прекид кривичног поступка. У том смислу, по структури је ближи англоамеричком систему условне осуде.³⁴⁴

Судија за малољетнике, након што је саслушао обје странке, може донијети наредбу којом се одређује прекид кривичног поступка и налаже провјеравање малољетника у одређеном временском периоду. Период провјеравања може трајати најдуже годину дана, осим у случају кривичног дјела за које се може изрећи казна затвора у трајању преко 12 година када провјеравање траје најдуже три године.³⁴⁵ Током провјере малољетник остаје у свом дотадашњем окружењу, с тим што надлежна служба центра за социјални рад све вријеме над њим врши појачан надзор - пружајући му, у исто вријеме, потребну помоћ и подршку. Посебном наредбом малољетнику се могу наложити и одређене посебне обавезе чији је циљ отклањање штетних посљедица причињених кривичним дјелом, уз подстицање помирења малољетника са жртвом, односно оштећеним.³⁴⁶

Смисао прекида поступка и појачаног надзора јесте да током периода провјере судија на основу извјештаја које добија од надлежних служби центара за социјални рад стекне увид у личност малољетника и његово владање.³⁴⁷ На основу тих података и на основу саслушања обје странке након истека периода провјере, судија треба да донесе одлуку о даљем току поступка према малољетнику. Ако судија на основу понашања малољетника и напретка у погледу развоја његове личности стекне увјерење да је провјера имала позитиван исход, донијеће пресуду којом ће евентуално кривично дјело бити „поништено“ захваљујући позитивном исходу провјере (*dichiarazione di estinzione del reato per esito positivo della prova*).³⁴⁸ У супротном, он ће одлучити да се кривични поступак против малољетника настави.³⁴⁹

5.7. Руска федерација

Кривични законик Руске федерације³⁵⁰ (глава 14) предвиђа двије врсте кривичних санкција које се могу изрећи малољетним учиниоцима кривичних дјела. То су: казне и васпитне мјере принудног карактера.

Малољетницима се, у смислу члана 88 Кривичног законика Руске федерације, могу изрећи сљедеће казне: а) новчана казна у износу од 10 до 500 минималних износа цијене рада (ако малољетно лице располаже самостално својом зарадом или имовином која се може наплатити), б) лишавање права на бављење одређеном дјелатношћу, в) обавезни рад у трајању од 40 до 160 часова, при чему за лица узраста до 15 година ова казна може да траје највише два часа током дана, а за лица у узрасту од 15 до 16 година највише до три часа током дана, г) поправни рад – у трајању до једне године, д) изолација – која се може изрећи малољетнику узраста од 16 година у трајању од једног до четири месеца и е) лишавање слободе у одређеном трајању до десет година.

³⁴³ А. Батричевић, „Васпитне мјере појачаног надзора малољетника у кривичном праву Финске и Италије“, 329.

³⁴⁴ *Ibid.*

³⁴⁵ Члан 28 став 1 Decreto del presidente della republica, 448/88.

³⁴⁶ Члан 28 став 2 Decreto del presidente della republica, 448/88.

³⁴⁷ Батричевић, А., „Васпитне мјере појачаног надзора малољетника у кривичном праву Финске и Италије“, оп. цит., 329.

³⁴⁸ *Ibid.*

³⁴⁹ Члан 29 Decreto del presidente della republica, 448/88.

³⁵⁰ Види И. Федосова, Т. Скуратова, *Уголовный кодекс Российской Федерации*, Москва, 2005, 64 и 65.

Малољетник који је први пут извршио кривично дјело мале или средње тежине може бити ослобођен кривичне одговорности ако суд дође до увјерења да се његово поправљање (преваспитање) може постићи примјеном једне или више васпитних мјера принудног карактера: 1) упозорење, 2) надзор родитеља или лица које родитеља замјењује, 3) надзор специјализованог државног органа, 4) обавеза накнаде штете и 5) ограничење слободног времена, уз одређивање посебних захтјева у односу на понашање малољетника.

5.8. Украјина

Кривични законик Украјине³⁵¹ (члан 11) прописује више принудних мјера поправног карактера које се могу изрећи малољетном учиниоцу кривичног дјела које је опасно за друштво. То су: 1) обавеза малољетника да јавно или у другој форми тражи опроштај од жртве, 2) опомена, 3) предаја малољетника под надзор родитеља или стараоца, или под надзор педагошког или радног колектива, с његовим пристанком, а такође и грађанина на њихову молбу, 4) обавеза малољетника да накнади причињену штету ако је навршио 15 година и ако посједује имовину или има зараду и 5) упућивање малољетника у специјалну образовно-васпитну установу за дјецу или омладину најдуже до три године.

5.9. Васпитне мјере у законима држава насталих на територији бивше СФРЈ

5.9.1. Србија

Малољетничко кривично право у Републици Србији предвиђа три основне врсте кривичних санкција које може изрећи суд малољетним учиниоцима кривичних дјела, на начин, у поступку и под условима који су предвиђени законом. То су: васпитне мјере, казна малољетничког затвора и мјере безбједности. Сврха малољетничких кривичних санкција је двојачко одређена. Њихова сврха је, прво, иста као и сврха свих других кривичних санкција која је одређена у члану 4 Кривичног законика Републике Србије – сузбијање дјела којима се повређују или угрожавају вриједности заштићене кривичним законодавством. У оквиру ове опште сврхе свих (па и малољетничких) кривичних санкција, у члану 10 Закона о малољетним учиниоцима кривичних дјела и кривичноправној заштити малољетних лица (ЗОМУКД), посебно је одређено да је сврха кривичних санкција према малољетницима да се утиче: на развој и јачање њихове личне одговорности и на васпитање и правилан развој њихове личности како би се обезбиједило поновно укључивање малољетника у друштвену заједницу.³⁵²

Законом постављени циљеви (сврха) васпитних мјера могу да се остваре на различите начине, као што су: 1) издвајање малољетника из социјалне средине или породице због лошег утицаја на његов развој и васпитање, 2) усмјеравање и помоћ у школовању или подвргавању одређеним медицинским третманима, 3) надзор над малољетником родитеља, усвојиоца, стараоца или другог друштвеног органа с циљем да се праћењем његових активности уоче и покушају отклонити негативни утицаји и узроци за неприхватљиво понашање, 4) стручно оспособљавање малољетника, што подразумијева стицање друштвено корисних знања и способности кроз различите видове образовања и 5) развијање личне одговорности малољетника које се остварује

³⁵¹ М. И. Коржански, Популарниј коментар Криминолошког кодекса, Кијев, 1997, 34

³⁵² Види Д. Дракић, *Ново малољетничко кривично право Србије*, Зборник радова, Правни факултет, Нови Сад, 2/2010, 216-227.

постављањем одређених задатака и дужности за чије је квалитетно и благовремено остварење малолетник лично одговоран.

Основне врсте кривичних санкција које законодавство Републике Србије предвиђа за малолетне учиниоце кривичних дјела чини девет врста васпитних мјера систематизованих у три групе. То су: (1) мјере упозорења и усмјеравања, (2) мјере појачаног надзора и (3) заводске мјере. Изузетно се старијем малолетнику може изрећи и посебна врста казне – казна малолетничког затвора. Но, малолетницима се под условима који су предвиђени Кривичним закоником могу изрећи и све мјере безбједности, осим забране вршења позива, дјелатности и дужности (члан 39 ЗОМУКД).

Поред и умјесто санкција, ново кривично законодавство Републике Србије познаје и посебну врсту мјера – васпитне налоге као алтернативне мјере које имају за циљ скретање кривичног поступка према малолетницима (*la diversion*) на примјену других некривичних мјера.

Васпитне мјере су основна врста кривичних санкција које се могу изрећи малолетним учиниоцима кривичних дјела, а под одређеним условима и млађим пунољетним лицима. Два су услова за примјену ових кривичних санкција. То су: узраст учиниоца од 14 до 18 година у вријеме извршења кривичног дјела и извршење противправног дјела које је у закону предвиђено као кривично дјело.

Систем васпитних мјера, као основне врсте малолетничких кривичних санкција, чине сљедеће мјере: (1) мјере упозорења и усмјеравања (које су замијениле раније дисциплинске мјере): а) судски укор и б) посебне обавезе; (2) мјере појачаног надзора: а) појачан надзор родитеља, усвојиоца или стараоца, б) појачан надзор у другој породици, в) појачан надзор органа старатељства и г) појачан надзор уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитавање и образовање малолетника и (3) заводске мјере: а) упућивање у васпитну установу, б) упућивање у васпитно-поправни дом и в) упућивање у посебну установу за лијечење и оспособљавање.

Судски укор (члан 13 ЗОМУКД) је најблажа васпитна мјера која се састоји у прекору који суд у име друштва упућује малолетном учиниоцу због извршеног кривичног дјела. Суд изриче ову мјеру ако се из односа малолетника према учињеном кривичном дјелу и његове спремности да убудуће не чини кривична дјела може закључити да је довољно да га се само прекори.³⁵³ То је својеврсна пријетња малолетнику да ће му бити изречена тежа васпитна мјера (укључујући и тежу кривичну санкцију - казну) уколико поново изврши неко кривично дјело. Самим моментом изрицања, судски укор се и извршава.³⁵⁴

Ново малолетничко кривично право Републике Србије познаје сљедеће посебне обавезе малолетника: (1) да се извини оштећеном, (2) да у оквиру сопствених могућности накнади штету коју је проузроковао, (3) да редовно похађа школу или не изостаје с посла, (4) да се оспособљава за занимање које одговара његовим способностима и склоностима, (5) да се без накнаде укључи у рад хуманитарних организација или у послове социјалног, локалног или еколошког садржаја, (6) да се укључи у одређене спортске активности, (7) да се подвргне одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога, (8) да се укључи у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или савјетовалишту и да поступа по програмима рада који су за њега сачињени у тим установама, (9) да похађа курсеве за стручно оспособљавање или да се припрема и полаже испите којима се провјерава одређено знање и (10) да не може да

³⁵³ З. Стојановић, О. Перић, *Коментар Кривичног закона Републике Србије*, Београд, 1996, 27 и 28.

³⁵⁴ Шкулић, Стевановић, 292.

напусти мјесто пребивалишта или боравишта без сагласности суда и посебног одобрења органа старатељства.

Осим посебних обавеза малољетника - да се извини оштећеном, да у оквиру сопствених могућности накнади проузроковану штету и да се без накнаде укључи у рад хуманитарних организација или у послове социјалног, локалног или еколошког садржаја - све остале посебне обавезе суд може да изрекне у трајању до једне године с тим што је слобода суда широко постављена, што значи да је он овлашћен да измијени или обустави од извршења све или само поједине изречене обавезе, зависно од резултата који су постигнути у њиховом извршењу. Када се ради о посебној обавези малољетника да у границама својих могућности накнади штету коју је проузроковао кривичним делом, суд је дужан да одреди висину и начин накнаде штете радом малољетника, и то највише 60 часова у периоду до три мјесеца (колико најдуже може да траје ова посебна обавеза), с тим да се на тај начин не омета школовање или запослење малољетника. Ако се, пак, ради о примјени посебне обавезе која се састоји у обавези малољетника да се без накнаде укључи у рад хуманитарних организација или у послове социјалног, локалног или еколошког садржаја, закон је поставио ограничење према коме малољетник може да ради највише 120 часова, и то у периоду до шест мјесеци (колико најдуже може да траје ова посебна обавеза), с тим да се на тај начин не омета школовање или запослење малољетника.

Појачан надзор родитеља, усвојиоца или стараоца (члан 15 ЗОМУКД) суд изриче ако су родитељи, усвојилац или старалац пропустили да врше потребну бригу и надзор над малољетником, а у могућности су да овакву бригу и надзор врше и то од њих може основано да се очекује. Ова мјера може да траје најкраће шест мјесеци, а најдуже двије године, с тим што суд накнадно одлучује о њеном престанку. Кад изрекне ову мјеру, суд даје родитељу, усвојиоцу или стараоцу потребна упутства и налаже му одређене дужности које треба да предузме с циљем што бољег васпитања малољетника, његовог лијечења и отклањања штетних утицаја на њега.

Појачан надзор у другој породици (члан 16 ЗОМУКД) изриче се ако родитељи, усвојилац или старалац малољетника нису у могућности да над њим врше надзор или ако се од њих то не може основано очекивати, па се малољетник смјешта у другу породицу која је вољна да га прими и која има реалне могућности да над њим врши појачани надзор. При изрицању ове мјере суд одређује да орган старатељства провјерава њено извршење, те да указује помоћ породици у коју је малољетник смјештен. Ова мјера може да траје најмање шест мјесеци, а највише двије године с тим што суд накнадно одлучује о њеном престанку. Извршење ове мјере обуставља се када родитељи, усвојилац или старалац малољетника стекну могућност да над њим врше појачани надзор или када према резултату извршења мјере престане потреба за појачаним надзором.

Појачан надзор органа старатељства (члан 17 ЗОМУКД) изриче се када родитељи, усвојилац или старалац малољетника нису у могућности да над њим врше појачани надзор, а не постоје услови за изрицање мјере појачаног надзора у другој породици. Ова мјера може да траје најмање шест мјесеци, а највише двије године, с тим што суд накнадно одлучује о њеном престанку. Док траје мјера, малољетник остаје код својих родитеља или других лица која га издржавају, односно која се о њему старају.

Појачан надзор уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитање и образовање малољетника (члан 18 ЗОМУКД) суд изриче ако је уз неку од претходних мјера појачаног надзора, које су изречене малољетном учиниоцу кривичног дјела, потребно и ангажовање стручних лица у посебној установи која се бави васпитањем и образовањем малољетника. Ова мјера може да траје најмање шест мјесеци, а највише двије године, с тим да суд накнадно одлучује о њеном престанку. Док траје ова мјера малољетник остаје и даље код

својих родитеља или других лица која се о њему старају, а у току дана проводи одређено вријеме у установи за васпитање и образовање малолетника, али тако да то не омета његово школовање или редовно долажење на посао. О извршењу ове мјере стара се орган старатељства који прати ове полуинституционалне васпитне мјере и утиче на њихово извршење. Дневни боравак може да траје најдуже четири часа у току радног дана у законом одређеном временском периоду. О извршењу дневног боравка води се посебан дневник рада.

Уз неку од васпитних мјера појачаног надзора суд може малолетнику да изрекне једну или више посебних обавеза (члан 19 ЗОМУКД). Тако суд може малолетном учиниоцу кривичног дјела, уз неку од четири мјере појачаног надзора, да изрекне једну или више од законом прописаних посебних обавеза. Приликом избора појединих обавеза суд посебно води рачуна да оне буду прилагођене личности малолетног учиниоца кривичног дјела и приликама у којима он живи, односно да процјењује његову спремност да сарађује у остваривању изречених мјера. Када изрекне посебне обавезе, суд малолетника упозорава да, у случају неиспуњења једне или више обавеза које су му одређене у остављеном року, оне могу бити замијењене неком другом обавезом, али и другом (тежом) васпитном мјером.

Васпитну мјеру упућивања у васпитну установу (члан 20 ЗОМУКД) суд изриче када малолетника треба издвојити из дотадашње средине и обезбиједити му помоћ и стални надзор стручних лица (стручних васпитача). Ову мјеру извршава орган старатељства упућивањем малолетника у васпитну установу за малолетнике општег типа. У васпитној установи малолетник остаје најмање шест мјесеци, а највише двије године, с тим што суд сваких шест мјесеци разматра да ли постоје основи за обуставу извршења мјере или за њену замјену другом васпитном мјером. Малолетник у овој установи може да остане најдуже до навршене 21 године живота.

Упућивање у васпитно-поправни дом (члан 21 ЗОМУКД) је најтежа врста васпитних мјера институционалног карактера која се граничи с казном малолетничког затвора. Ову мјеру суд изриче малолетнику према коме, поред издвајања из дотадашње средине, треба примијенити појачане мјере надзора и посебне стручне програме васпитања. Дакле, циљ примјене ове заводске мјере је, поред издвајања малолетника из средине у којој живи, и његово подвргавање трајном поступку васпитања у установама које су за то специјално намијењене, опремљене и оспособљене. Васпитно-поправни дом је посебна врста установе с утврђеним режимом за поправљање теже васпитно запуштених малолетних учинилаца кривичних дјела. При одлучивању да ли ће изрећи ову најтежу васпитну мјеру, суд посебно узима у обзир сљедеће околности: ранији живот малолетника, степен поремећаја понашања малолетника, тежину и природу учињеног кривичног дјела и околност да ли је према малолетнику раније већ била изречена нека кривична или прекршајна санкција. У васпитно-поправном дому малолетник остаје најмање шест мјесеци, а највише четири године, с тим што суд сваких шест мјесеци разматра да ли постоје основи за обуставу извршења мјере или за њену замјену другом васпитном мјером. У овом дому малолетник може да остане до навршене 23 године.

Мјеру упућивања у посебну установу за лијечење и оспособљавање (члан 23 ЗОМУКД) суд може да изрекне малолетнику који је ометен у психофизичком развоју (глув, слијеп, глувонијем, лице са физичким оштећењем или инвалидитетом) или малолетнику са психичким поремећајима. Ова мјера може да се изрекне и умјесто мјере безбједности обавезног психијатријског лијечења и чувања у здравственој установи, под условом да у посебној установи за лијечење и оспособљавање може да се обезбиједи чување и лијечење малолетника и да се на тај начин постигне законом предвиђена сврха ове мјере безбједности. У овом случају изречена васпитна мјера може да траје све док је то потребно ради лијечења или оспособљавања малолетника. Малолетник у посебној установи за лијечење и оспособљавање може да остане највише

три године, с тим што суд сваких шест мјесеци разматра да ли постоје основи за обуставу извршења мјере или за њену замјену другом мјером. Уколико је ова васпитна мјера изречена умјесто мјере безбједности обавезног психијатријског лијечења и чувања у здравственој установи, малољетник у посебној установи за лијечење и оспособљавање остаје све док је то потребно, а када наврши 21 годину живота, извршење мјере се наставља у установи у којој се иначе извршава ова медицинска мјера безбједности (Специјалној затворској болници у саставу Управе за извршење кривичних санкција).

Законом је предвиђено овлашћење суда за малољетнике да може обуставити извршење изречене васпитне мјере или да може изречену васпитну мјеру замијенити другом мјером (члан 24 ЗОМУКД) у сљедећим случајевима: (1) ако се послије доношења одлуке о изрицању посебне обавезе, мјере појачаног надзора или заводске мјере појаве околности којих није било у вријеме доношења одлуке или се за њих није знало, а које би значајно утицале на избор васпитне мјере, (2) ако се одлука о изреченој васпитној мјери не може извршити због одбијања малољетника или његових родитеља, усвојиоца или стараоца да поступе по изреченој мјери или по налогу онога ко мјеру извршава или (3) ако наступе друге околности предвиђене законом, а које би биле од утицаја на доношење одлуке о изреченој васпитној мјери. Такође, ове васпитне мјере могу да се замијене другом мјером којом се може боље постићи сврха васпитних мјера или се пак изречена мјера може обуставити од даљег извршења с обзиром на постигнути успех у васпитању са сљедећим ограничењима: (1) извршење мјере упућивања у васпитну установу се не може обуставити прије истека рока од шест мјесеци, а до истека овог рока она се може замијенити само мјером појачаног надзора уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитање и образовање малољетника, мјером упућивања у васпитно-поправни дом или мјером упућивања у посебну установу за лијечење и оспособљавање и (2) извршење мјере упућивања у васпитно-поправни дом не може се обуставити прије истека рока од шест мјесеци, а до истека овог рока она се може замијенити мјером упућивања у васпитну установу или мјером упућивања у посебну установу за лијечење и оспособљавање.

И коначно, у члану 25 ЗОМУКД предвиђена је могућност поновног одлучивања о изреченим васпитним мјерама. Ако је од правноснажности судске одлуке којом је изречена мјера посебне обавезе или мјера појачаног надзора протекло више од шест мјесеци, или ако је од правноснажности одлуке којом је изречена заводска мјера протекло више од једне године, а извршење мјере још није започело, суд ће поново разматрати потребу извршења изречене васпитне мјере. При томе, суд може да донесе једну од сљедећих одлука: да се раније изречена мјера изврши, да се раније изречена мјера не изврши или да се раније изречена мјера замијени другом васпитном мјером.

5.9.2. Црна Гора

Васпитне мјере које се могу изрећи малољетним учиниоцима кривичних дјела сврстане су у Црној Гори у три групе: 1) дисциплинске мјере, 2) мјере појачаног надзора и 3) заводске мјере. Избор мјере одражава потребу да се таквим мјерама на најпогоднији и најцјелисходнији начин отклоне узроци због који малољетници врше кривична дјела.³⁵⁵

Кривични законик Црне Горе предвиђа двије дисциплинске мјере - укор и упућивање у васпитни центар за малољетнике. Укор је мјера која се, у начелу, може изрећи и млађем и старијем малољетнику због извршеног кривичног дјела. Оправданост њене примјене мора се, међутим, процјењивати с обзиром на општу

³⁵⁵ Б. Вучковић, В. Вучковић, 340.

намјену дисциплинских васпитних мјера и саму природу укора. Основ за њену примјену садржан је у одредби члана 86 Законика, према којој се укор изриче “ако је довољно да се малољетник због учињеног кривичног дјела само прекори”. Потребно је, значи, увјерење суда да се сврха васпитних мјера може постићи и самим прекором малољетника због извршеног дјела. Овакво увјерење треба да се заснива на свеукупној оцјени личности малољетног делинквента и извршеног дјела.

Упућивање у васпитни центар за малољетнике (члан 87 Кривичног законика) је мјера институционалног карактера. Она је кратког трајања, а периодично се извршава на одређени број часова и у одређеном временском интервалу. Малољетник остаје у васпитном центру најдуже два часа по два пута недјељно. Максимални боравак је између осам и 12 недјеља, што практично значи између 32 и 48 часова. Обавеза суда је да у одређивању времена боравка малољетника у центру посебно води рачуна да то нема за посљедицу изостајање с редовне наставе. Законик предвиђа могућност да суд, изричући упућивање у васпитни центар, одреди да се након извршења ове мјере малољетник стави под појачани надзор органа старатељства. Тиме је створена могућност да се изрекну двије васпитне мјере истом малољетном учиниоцу кривичног дјела.

У црногорском кривичном законодавству прихваћене су сљедеће васпитне мјере појачаног надзора: појачан надзор родитеља, усвојиоца, или стараоца; појачан надзор органа старатељства и појачан надзор уз дневни боравак у одговарајућој установи за васпитавање малољетника.

Суд при изрицању појачаног надзора родитеља, усвојиоца или стараоца (члан 88 Кривичног законика) може да обавезе и орган старатељства да провјерава извршење мјере и указује помоћ родитељу или стараоцу. Надзор органа старатељства над извршењем мјере не може трајати мање од шест мјесеци ни дуже од двије године, а о његовом престанку суд накнадно одлучује. Он се може вршити само за вријеме трајања мјере, али суд може укинути надзор и прије него што је донио одлуку о обустави извршења изречене васпитне мјере.

Појачани надзор органа старатељства (члан 89 Кривичног законика) је алтернативно рјешење за случај да је према малољетном делинквенту, с обзиром на његову личност и извршено дјело, оправдано да се примијени појачан надзор, али не постоје услови да се тај надзор врши у породици, код усвојиоца или стараоца. Примјеном ове васпитне мјере треба да се избјегне упућивање у васпитну установу или васпитно-поправни дом малољетних делинквената чије васпитавање или преваспитавање може да се оствари третманом на слободи, а породица није у могућности или суд није увјерен да сама може да врши појачан надзор над малољетником. Појачани надзор органа старатељства је, као и остале мјере појачаног надзора, релативно неодређеног трајања. Изричући ову мјеру, суд не одређује унапријед њено трајање, већ по протоку минималног рока од једне године, зависно од постигнутих резултата, доноси одлуку о обустави извршења мјере. Под појачаним надзором органа старатељства малољетник може да остане најмање шест мјесеци, а најдуже двије године.

За изрицање мјере појачаног надзора уз дневни боравак у установи за васпитавање малољетника (члан 90 Кривичног законика) потребан је још један субјективан услов. То је увјерење суда да је уз појачан надзор потребно и активно учешће лица у установи која се бави васпитавањем малољетника. Постојање ове службе и услова за изрицање мјере одређује суд, цијенећи при томе околности везане за личност учиниоца, извршено дјело и остале околности. Трајање мјере је, као и код осталих мјера појачаног надзора, од шест мјесеци до двије године, с тим да суд накнадно одлучује о њеном трајању. Требало би да у одлуци којом изриче мјеру, суд у

оквиру рока трајања одређује и број часова, односно број дана које малољетник треба да проведе у установи за васпитање.

Трајање обавеза није изричито Закоником одређено. С обзиром да се оне одређују уз мјеру појачаног надзора, не могу трајати дуже од изречене мјере. Суд, међутим, може укинути обавезу и прије него што је обустављено извршење мјере појачаног надзора. Уколико суд не донесе посебну одлуку о престанку одређених обавеза, оне се аутоматски укидају обуставом извршења мјере појачаног надзора, било по одлуци суда или по сили закона. Основ за укидање обавеза је престанак њихове потребе у васпитању малољетника и отклањању штетних утицаја. Суд може да мијења одлуку о одређеним обавезама; изречену обавезу може замијенити с неком другом обавезом или већ одређеним обавезама додати друге. Непоступање по одређеним обавезама представља посебан основ за замјену изречене мјере појачаног надзора другом васпитном мјером. При томе је могуће да изречена мјера буде замијењена другом мјером појачаног надзора (нпр. појачан надзор родитеља, усвојиоца или стараоца, појачаним надзором органа старатељства или заводском васпитном мјером).

У Кривичном законнику су као заводске кривичне мјере прописане: упућивање у васпитну установу, упућивање у васпитно-поправни дом и упућивање у посебну установу за лијечење и оспособљавање

Упућивање у васпитну установу (члан 92 Кривичног законика) се извршава у заводима за васпитање дјете и омладине. Боравак у васпитној установи је релативно неодређеног трајања. Малољетник остаје у њој толико дуго колико је потребно да се оствари васпитни утицај на његову личност, али не мање од шест мјесеци ни дуже од двије године. Дужина боравка у установи усклађује се у пракси и са потребама општег или професионалног образовања малољетника. Суд који је изрекао ову васпитну мјеру прати њено извршење или непосредно (посјетама судије установи у којој се мјера извршава) или преко извјештаја о успјеху примјене мјере који суду доставља васпитна установа (у роковима које је суд одредио). Одлука суда о обустави извршења мјере треба да се заснива на увјерењу да, с обзиром на постигнути успјех, даљи боравак малољетника у васпитној установи није неопходан. Такву одлуку доноси вијеће за малољетнике суда који је у првом степену донио рјешење о васпитној мјери.

У васпитно-поправни дом (члан 93 Кривичног законика) упућују се малољетни учиниоци кривичних дјела које због штетних утицаја треба издвојити из средине у којој живе и због великог степена васпитне запуштености подвргнути трајном поступку преваспитавања у установама које су за то специјално намијењене. Три су посебне околности које су од утицаја на опредјељење суда да изрекне ову васпитну мјеру. То су: васпитна запуштеност, природа и тежина извршеног кривичног дјела и околност да су малољетном делинквенту раније изрицане васпитне мјере или малољетнички затвор. Мјера је релативно неодређеног трајања и може да траје од једне до четири године. При њеном изрицању суд не одређује колико ће малољетник максимално остати у дому, већ о престанку мјере одлучује накнадно, на основу извјештаја о владању малољетника и његовом поправљању.

Упућивање у посебну установу за лијечење и оспособљавање (члан 95 Кривичног законика) је, прије свега, предвиђено као замјена за остале заводске васпитне мјере чија примјена не би била цјелисходна због одређених психофизичких поремећаја малољетног делинквента. Према томе, и за њену примјену је неопходно да су испуњени општи услови за изрицање заводских мјера, односно да постоји потреба посебног лијечења. Упућивање у специјалну установу може се изрећи и умјесто мјере безбједности обавезног психијатријског лијечења и чувања у здравственој установи. Васпитно-медицински карактер ове васпитне мјере условљава и релативну

неодређеност њеног трајања. Суд обавезно прати извршење мјере и испитује потребу даљег задржавања малолетника у установи.

Условни отпуст са издржавања заводске мјере могућ је ако су испуњена два услова. Малолетник треба да је провео у установи за извршење мјере најмање једну годину и треба да је постигнут такав успјех да се основано може очекивати да убудуће неће вршити кривична дјела. Условни отпуст може трајати најдуже до максималног законског рока заводске мјере уз коју је изречен, а ако се извршење мјере раније обустави или се мјера замијени мјером појачаног надзора, тиме аутоматски престаје и условни отпуст.

Могуће је опозивање условног отпуста. Два су основа за опозивање условног отпуста - непридржавање обавеза одређених уз мјеру појачаног надзора и извршење новог кривичног дјела. Одлуку о условном отпусту доноси суд који је у првом степену изрекао упућивање у васпитно-поправни дом, јер се и у овом случају ради о "измјени одлуке о изреченој васпитној мјери". Ову одлуку суд може да донесе по сопственој иницијативи или на приједлог управника установе, односно органа старатељства. Не постоје правне сметње да и сам малолетник поднесе молбу за условни отпуст.

Нови Закон о поступању према малолетницима у кривичном поступку Републике Црне Горе³⁵⁶ примјењиваће се од 1. септембра 2012. године. Према члану 14 овог закона, малолетнику се за учињено кривично дјело могу изрећи: васпитне мјере, казна малолетничког затвора и мјере безбједности. Млађем малолетнику могу се изрећи само васпитне мјере. Старијем малолетнику могу се изрећи васпитне мјере, а изузетно, под условима прописаним законом, може му се изрећи казна малолетничког затвора. Малолетнику се могу, под условима прописаним законом, изрећи и мјере безбједности прописане Кривичним закоником Републике Црне Горе, осим забране вршења позива, дјелатности или дужности и јавног објављивања пресуде. Малолетнику се не могу изрећи условна осуда и судска опомена.

Васпитне мјере су: 1) мјере упозорења и усмјеравања (судски укор и посебне обавезе), 2) мјере појачаног надзора (појачан надзор законског заступника, појачан надзор у другој породици, појачан надзор органа старатељства, појачан надзор уз дневни боравак у одговарајућој установи или организацији за васпитање и образовање малолетника) и 3) институционалне мјере (упућивање у васпитну установу незаводског типа, упућивање у установу заводског типа и упућивање у специјализовану установу) – члан 16 Закона о поступању према малолетницима у кривичном поступку Републике Црне Горе.

5.9.3. Хрватска

У Републици Хрватској је малолетничко кривично право издвојено из општег кривичног права. Његов основни извор је Закон о судовима за младе из 2011. године.³⁵⁷

Посебан положај малолетних учинилаца кривичних дјела у кривичном праву Републике Хрватске у највећој мјери је детерминисан прописивањем посебног система санкција које се по много чему разликују од кривичноправних санкција за пунолетне окривљене. Примјена малолетничких санкција детаљно је уређена у Закону о судовима за младе, и то прописивањем појединих врста мјера, њиховом сврхом, условима за примјену, њиховим садржајем и начином примјене сваке поједине мјере. Истовремено, искључена је могућност изрицања малолетничких санкција општег кривичног права које се прописују за пунолетне учиниоце. Према малолетницима се једино, под

³⁵⁶ „Службени лист Црне Горе“ број 64/11.

³⁵⁷ „Народне новине Републике Хрватске“ број 84/11.

условима прописаним у Кривичном закону, могу примијенити неке од мјера безбједности.

Закон о судовима за младе прописује сљедеће малољетничке кривичне санкције: 1) васпитне (одгојне) мјере, 2) казну малољетничког затвора и 3) уз услове предвиђене законом и мјере безбједности (члан 5 став 1 Закон о судовима за младе).

Постоји седам васпитних мјера, и то: 1) мјере упозорења и усмјеравања: а) судски укор и б) посебне обавезе, 2) мјере појачаног надзора: а) појачана брига и надзор и б) појачана брига и надзор уз дневни боравак у васпитној установи, 3) заводске васпитне мјере: а) упућивање у васпитну установу, б) упућивање у васпитни завод и в) упућивање у посебну васпитну установу (члан 7 став 1 Закон о судовима за младе).

Казна малољетничког затвора (члан 24 Закона о судовима за младе) најтежа је малољетничка кривична санкција која се може изрећи старијем малољетнику за кривично дјело за које је у закону прописана казна затвора три године или тежа казна, кад с обзиром на природу и тежину дјела и високи степен кривице не би било оправдано изрећи васпитну мјеру, већ је потребно кажњавање. Малољетнички затвор не може бити краћи од шест мјесеци ни дужи од пет година, а изриче се на пуне године и мјесеце. Ако је за кривично дјело прописана казна дуготрајног затвора или се ради о стицају најмање два кривична дјела за која је прописана казна затвора тежа од десет година, малољетнички затвор може трајати до десет година (члан 25 став 1 Закона о судовима за младе).

Закон о судовима за младе (члан 28) предвиђа могућност условног одлагања („придржаја“) казне малољетничког затвора. Услов за то је да суд сматра да изрицањем кривице и пријетњом накнадног изрицања казне може учиниоца одвратити од даљњих кривичних дјела. Суд може малољетнику, уз „придржај“, изрећи васпитне мјере појачаног надзора, упућивање у дисциплински центар и једну или више посебних обавеза које не могу трајати дуже од времена провјеравања. Суд одређује да малољетнику може бити накнадно изречен малољетнички затвор ако за вријеме које одреди суд, а које не може бити краће од једне ни дуже од три године (вријеме провјеравања), учини ново кривично дјело или ако се противи провођењу васпитних мјера. Суд може уз „придржај“ изрицања малољетничког затвора малољетнику поставити услов да се подвргне изреченој мјери безбједности обавезног психијатријског лијечења или обавезног лијечења од зависности, или забрани управљања моторним возилом.

Члан 29 Закона о судовима за младе предвиђа могућност накнадног изрицања малољетничког затвора, и то малољетнику којем је „придржано“ изрицање казне малољетничког затвора. Тада ће суд, који води поступак због новог кривичног дјела учињеног прије истека времена провјеравања, изрећи казну за раније учињено кривично дјело, ако оцијени да је то потребно ради одвраћања малољетника од даљњих кривичних дјела. Суд може накнадно изрећи малољетнички затвор малољетнику који се устрајно супротставља провођењу изречене васпитне мјере или се без оправданог разлога не подвргне мјери безбједности изреченој уз „придржај“ изрицања малољетничког затвора. При изрицању јединствене казне поступиће се према одредбама о одмјеравању казне за стицај кривичних дјела. Казна се може накнадно изрећи најкасније унутар једне године након протеча времена провјеравања.

5.9.4. Словенија

Кривични законик Словеније прописује посебне врсте кривичних санкција за малољетнике који учине кривично дјело у узрасту од 14 до 18 година. То су: 1)

васпитне мјере, 2) новчана казна и 3) казна малољетничког затвора.³⁵⁸ У оквиру васпитних мјера (взгојни укрепи) разликују се: 1) укор (члан 76), 2) упутства и забране (члан 77), 3) надзор органа социјалног старања у трајању од једне до три године (члан 78), 4) упућивање у васпитни завод у трајању од шест месеци до три године (члан 79), 5) упућивање у преваспитни дом у трајању од једне до три године (члан 80) и 6) упућивање у завод за оспособљавање (члан 81 Кривичног законика Словеније).

Старијем малољетнику се такође може изрећи новчана казна (члан 88 Кривичног законика Словеније) ако је учињено кривично дјело за које је прописана казна затвора у трајању до пет година или новчана казна. У том случају се изриче новчана казна у дневним износима од два до 180 дневних износа, односно у распону од 10.000 до 1.500.000 толара. Малољетнички затвор је најтежа врста кривичне санкције која се може изрећи старијем малољетном учиниоцу кривичног дјела који учини кривично дјело за које је прописана казна затвора преко пет година или тежа казна, а због природе и тежине дјела, односно високог степена кривичне одговорности не би било оправдано изрећи неку од васпитних мјера.

5.9.5. Македонија

Према члану 29 Закона о малољетничкој правди³⁵⁹ циљ примјене васпитних мјера је да се обезбиједи заштита и помоћ малољетнику и да се обезбиједи његово васпитање и преваспитање. Закон о малољетничкој правди разликује следеће васпитне мјере: 1) дисциплинске мјере: а) укор (члан 33) и б) упућивање у центар за малољетнике (члан 34), која се изриче на: одређени број часова до четири узастопна празнична дана, одређени број часова до 30 дана и непрекидан боравак до 20 дана, 2) мјере појачаног надзора („мерки на засилен надзор“) у трајању од једне до три године, уз које се може изрећи једна или више посебних обавеза: а) појачан надзор родитеља, односно стараоца (члан 35), б) појачан надзор у другој породици (члан 36) и в) појачан надзор органа старатељства (члан 37) и 3) заводске мјере: а) упућивање у васпитну установу - члан 39 (од шест мјесеци до три године) и б) упућивање у васпитно-поправни дом - члан 40 (од једне до пет година).³⁶⁰

Најтеже врсте кривичних санкција које се могу изрећи старијем малољетном учиниоцу кривичног дјела јесу следеће казне: 1) казна малољетничког затвора (члан 44) у трајању од једне до десет година, 2) новчана казна (члан 47) у дневним износима, и то 1-120 износа, 3) забрана управљања моторним возилом одређене врсте или категорије и 4) протјеривање странца из земље.

5.10. Врсте васпитних мјера у кривичним законима Босне и Херцеговине, Федерације Босне и Херцеговине и Брчко дистрикта Босне и Херцеговине

Поред васпитних препорука, кривични закони у Босни и Херцеговини предвиђају двије врсте специфичних кривичних санкција за малољетнике: васпитне мјере и малољетнички затвор (чл. 80 КЗ БиХ, 84 КЗ ФБиХ и 84 КЗ БДБиХ). Малољетницима се такође могу изрећи и одређене мјере безбједности (чл. 102 КЗ БиХ,

³⁵⁸ Република Словенија је јуна 2008. године донијела нови Кривични законик („Урадни лист Републике Словеније“ број 55/08) који је ступио на снагу 1. новембра 2008. године. Према члану 375 овог законика, одредбе ранијег Кривичног законика из 1994. године у дијелу који се односи на систем малољетничких кривичних санкција остају на снази до доношења посебног закона за малољетне учиниоце кривичног дјела.

³⁵⁹ „Службен весник на Република Македонија“ бр. 87/07 103/08, 161/08 и 145/10.

³⁶⁰ Вид. М. Костић, „Децата пред кривичноет суд“, Зборник радова, *Независното судство и правната држава*, Скопље, 1997, 209–223

106 КЗ ФБиХ и 106 КЗ БДБиХ): (1) уз васпитну мјеру или казну малољетничког затвора могу се изрећи све мјере безбједности сем забране вршења позива, дјелатности или дужности, (2) уз дисциплинску мјеру се не може изрећи мјера безбједности обавезног лијечења од зависности и (3) умјесто мјере безбједности обавезног психијатријског лијечења може се изрећи васпитна мјера упућивања у другу установу за оспособљавање, ако се у таквој установи може осигурати лијечење и тиме постићи да се оствари сврха мјере безбједности. Закони су изричито искључили примјену условне осуде и судске опомене према овој категорији учинилаца кривичних дјела.

Васпитне мјере се могу изрећи млађим и старијим малољетницима, док се малољетнички затвор може изрећи само кривично одговорним старијим малољетницима. То значи да су васпитне мјере основне кривичноправне мјере за сузбијање малољетничког криминалитета.³⁶¹

Сврха васпитних мјера и малољетничког затвора јесте да се пружањем заштите и помоћи малољетним учиниоцима кривичних дјела, вршењем надзора над њима, стручним оспособљавањем и развијањем личне одговорности осигура њихово васпитање, преваспитање и правилан развој. Поред тога, сврха малољетничког затвора је вршење посебног утицаја на малољетне учиниоце да убудуће не чине кривична дјела, као и на друге малољетнике да не врше кривична дјела (чл. 81 КЗ БиХ, 85 КЗ ФБиХ и 85 КЗ БДБиХ).

Кривично право у Босни и Херцеговини предвиђа три врсте васпитних мјера: дисциплинске мјере, мјере појачаног надзора и заводске мјере (чл. 82 КЗ БиХ, 87 КЗ ФБиХ и 87 КЗ БДБиХ). Законодавац овлашћује суд да изрекне мјеру за коју сматра да је у конкретном случају најбоља за васпитање малољетног учиниоца дјела. Која ће мјера бити изречена, зависи од личности малољетног учиниоца дјела и од оцјене суда којом се мјером најбоље може остварити васпитање, преваспитање и правилан развој малољетника. Код оцјене коју ће мјеру примијенити, суд је дужан да узме у обзир: године живота малољетника, степен његове душевне развијености, психичка својства, склоности, побуде из којих је дјело учињено, дотадашње васпитање, средину и прилике у којима је живио, тежину кривичног дјела, те да ли је према њему раније била изречена васпитна мјера или казна и све друге околности које могу бити од утицаја за изрицање оне мјере којом ће се најбоље постићи сврха васпитне мјере (чл. 84 КЗ БиХ, 88 КЗ ФБиХ и 88 КЗ БДБиХ).

Дисциплинске мјере се изричу малољетном учиниоцу кривичног дјела коме није потребно изрећи трајније мјере васпитања и преваспитања, нарочито ако је кривично дјело учињено из непромишљености или лакомислености. Сви кривични закони у Босни и Херцеговини предвиђају мјеру упућивања у дисциплински центар за малољетнике, а Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске још и мјеру судског укора.

Упућивање у дисциплински центар за малољетнике (чл. 85 КЗ БиХ, 89 КЗ ФБиХ и 89 КЗ БДБиХ) изриче се када суд дође до увјерења да се краткотрајном дисциплинском мјером може извршити потребан васпитни утицај на личност малољетног учиниоца и његово владање. Ова мјера може да се изврши на три начина: а) упућивањем у дисциплински центар на одређен број часова у празничне дане, и то највише четири узастопна празнична дана, б) упућивањем у дисциплински центар на одређени број часова у току дана, али најдуже до мјесец дана, в) упућивањем у дисциплински центар на непрекидан боравак за одређени број дана, али не дуже од 20 дана. Код извршења ове мјере суд ће одредити на који ће се начин она извршити, водећи рачуна при томе да малољетник не изостане с редовне школске наставе или

³⁶¹ Петровић, Јовашевић, (2005), 360.

посла. У дисциплинском центру малољетник се може упослити на корисним радовима који одговарају његовим годинама живота, али само уколико он или његов старалац на то пристану. Такође, суд може да при изрицању ове дисциплинске васпитне мјере малољетнику изрекне и васпитну мјеру појачаног надзора органа надлежног за послове социјалне заштите која се извршава послуже истека дисциплинске мјере.

Мјере појачаног надзора изричу се малољетном учиниоцу кривичног дјела према коме је потребно предузети трајније мјере васпитања, преваспитања или лијечења уз одговарајући надзор, а при томе није потребно његово потпуно одвајање из дотадашње средине. Те мјере су: 1) појачани надзор родитеља, усвојиоца или стараоца, 2) појачани надзор у другој породици и 3) појачани надзор органа социјалне заштите.

Појачани надзор родитеља, усвојиоца или стараоца (чл. 86 КЗ БиХ, 90 КЗ ФБиХ и 90 КЗ БДБиХ) суд изриче ако су родитељи, усвојилац или старалац пропустили да врше надзор над малољетником, а у могућности су да овакав надзор врше. Код изрицања ове мјере суд може родитељу, усвојиоцу или стараоцу да даје потребна упутства и налаже одређене дужности у погледу предузимања појединих мјера васпитања малољетника, односно за његово лијечење или за отклањање штетних утицаја на њега. Поред тога, суд може да одреди органу социјалне заштите да провјерава извршење ове мјере и да пружа помоћ родитељу, усвојиоцу или стараоцу. Ова мјера може да траје од једне до три године.

Појачани надзор у другој породици (чл. 87 КЗ БиХ, 91 КЗ ФБиХ и 91 КЗ БДБиХ) изриче се ако родитељ, усвојилац или старалац малољетника нису у могућности да над њим врше појачан надзор или ако се од њих то не може оправдано очекивати, па се малољетник предаје другој породици која је вољна да га прими и која има могућности да над њим врши појачани надзор. За остварење ове мјере потребно је да постоји породица која је вољна да прими малољетника и да се стара о његовом васпитању и која је у стању да утиче на његово понашање. Ако је малољетник предат другој породици, суд налаже органу социјалне заштите да врши надзор над њеним извршењем, да указује потребну помоћ тој породици и о томе обавјештава суд. Ова мјера може трајати најмање једну, а највише три године, али се може обуставити и прије истека рока ако родитељ, усвојилац или старалац стекну могућност да над малољетником врше надзор или када према резултату васпитања престане потреба за појачаним надзором.

Појачани надзор органа социјалне заштите (чл. 88 КЗ БиХ, 92 КЗ ФБиХ и 92 КЗ БДБиХ) изриче се када родитељ, усвојилац или старалац нису у могућности да врше појачани надзор над малољетником, а не постоје услови за изрицање васпитне мјере појачаног надзора у другој породици. У случају изрицања ове мјере, малољетник остаје да живи код својих родитеља, усвојиоца или стараоца. Овлашћена особа органа социјалне заштите брине о школовању малољетника, његовом запослењу и одвајању из дотадашње средине која на њега штетно утиче, те потребном лијечењу и сређивању прилика у којима живи. Ове мјере извршава одређена службена особа која одржава контакт с малољетником и његовом породицом. О престанку мјере суд накнадно одлучује, с тим да њено трајање не може бити краће од једне ни дуже од три године.

С циљем што успјешније примјене изречене васпитне мјере појачаног надзора, суд може приликом њеног изрицања одредити једну или више посебних обавеза предвиђених законом (чл. 80 КЗ БиХ, 93 КЗ ФБиХ и 93 КЗ БДБиХ). То могу бити сљедеће обавезе: 1) да се лично извини оштећеној особи, 2) да у оквиру сопствених могућности накнади штету проузроковану кривичним дјелом, 3) да редовно похађа школу, 4) да се оспособљава за занимање које одговара његовим способностима и склоностима, 5) да прихвати запослење, 6) да се уздржи од уживања алкохолних пића и опојних дрога, 7) да посјећује одговарајућу здравствену установу или савјетовалиште и

8) да се уздржи од дружења с особама које на њега штетно дјелују. Код одређивања једне или више обавеза, суд је дужан да посебно укаже малољетнику и његовим родитељима, усвојоцу или стараоцу да се у случају њиховог неиспуњења изречена мјера појачаног надзора може замијенити другом васпитном мјером. Изречене обавезе суд може измијенити или укинути у току трајања васпитне мјере.

Заводске мјере се изричу малољетном учиниоцу кривичног дјела према коме треба предузети трајније мјере васпитања, преваспитања или лијечења уз његово потпуно одвајање из дотадашње средине. Заводске мјере су: 1) упућивање у васпитну установу, 2) упућивање у васпитно-поправни дом и 3) упућивање у другу установу за оспособљавање.

Упућивање у васпитну установу (чл. 90 КЗ БиХ, 94 КЗ ФБиХ и 94 КЗ БДБиХ) изриче се када над малољетником треба осигурати стални надзор стручних васпитача. Ова мјера се извршава у установи за васпитање малољетника општег типа, при чему може да траје од шест мјесеци до три године. При њеном изрицању суд не одређује и вријеме трајања, већ се о томе одлучује накнадно у току извршења.

Упућивање у васпитно-поправни дом (чл. 91 КЗ БиХ, 95 КЗ ФБиХ и 95 КЗ БДБиХ) изриче се малољетнику према коме треба примијенити појачане мјере преваспитања. Код изрицања ове мјере суд посебно узима у обзир тежину и природу учињеног кривичног дјела и околност да ли је малољетнику раније била изрицана васпитна мјера и која, односно да ли је кажњаван малољетничким затвором. Ова мјера се изрече за вријеме од једне до пет година. Али, суд не одређује њено трајање приликом изрицања, већ о томе одлучује накнадно.

Упућивање у другу установу за оспособљавање (чл. 92 КЗ БиХ, 96 КЗ ФБиХ и 96 КЗ БДБиХ) изриче се малољетнику који је ометен у психичком или физичком развоју (глуви, слијепи, глувониједи, заостали у душевном развоју и сл.), умјесто мјере упућивања у васпитну установу и мјере упућивања у васпитно-поправни дом. Ова мјера има двоструки карактер: васпитне мјере и мјере безбједности упућивања у завод за чување које може бити комбиновано с лијечењем.³⁶² Трајање мјере није законом одређено, па малољетник у установи за оспособљавање остаје све док је потребан његов боравак у таквој установи ради лијечења или оспособљавања, а када постане пунољетан, суд поново испитује потребу његовог даљег задржавања у тој установи.

Код изрицања мјере појачаног надзора или заводских мјера суд одређује само врсту мјере, али не и њено трајање, јер не може унапријед да зна колико је времена потребно да се постигне да се малољетник поправи. С циљем да се ефикасније оствари сврха ових мјера, суду је дата могућност да буде активан у праћењу успјеха у примјени ових мјера и да, зависно од успјеха, може да обустави њихову даљу примјену. Из истих разлога суд може измијенити своју ранију одлуку о васпитној мјери.

Суд може обуставити даље извршење појачаног надзора или заводске мјере из следећа три разлога: (1) кад се послје доношења одлуке о изрицању васпитне мјере појачаног надзора или заводске васпитне мјере појаве околности које нису постојале у вријеме доношења одлуке или се за њих није знало, а оне су биле од утицаја на доношење одлуке - извршење изречене васпитне мјере може да се обустави или изречена мјера може да се замијени другом мјером појачаног надзора или заводском мјером; (2) кад суд установи да је примјеном васпитне мјере постигнут такав успјех у преваспитању да више нема потребе за њеним примјењивањем - може да донесе одлуку о обустави извршења мјере, а може да је замијени другом таквом мјером којом ће се боље постићи сврха васпитних мјера³⁶³ и (3) изузетно васпитна мјера упућивања у

³⁶² *Ibid*, 365.

³⁶³ Суд обуставу васпитних мјера или њихову замјену другом врстом мјере може да врши уз следећа ограничења: а) мјера упућивања у васпитну установу прије истека рока од шест мјесеци не може

васпитну установу или упућивања у васпитно-поправни дом може да се обустави од извршења или замијени другом врстом васпитне мјере и прије истека наведених рокова ако посебне околности које се односе на личност малољетника показују да је постигнута сврха тих мјера.

Ако је од правноснажности одлуке којом је изречена мјера појачаног надзора или заводска мјера протекло више од једне године а извршење није започето - суд ће поново одлучити о потреби извршења изречене мјере. При томе, суд може одлучити да се раније изречена мјера изврши, не изврши или да се замијени другом мјером. Мјера упућивања у дисциплински центар за малољетнике неће се извршити ако је протекло више од шест мјесеци од правноснажности одлуке којом је ова мјера изречена, а њено извршење још није започето (чл. 94 КЗ БиХ, 98 КЗ ФБиХ и 99 КЗ БДБиХ).

За разлику од, на примјер, Републике Србије, Републике Хрватске, Аустрије или Њемачке, у Босни и Херцеговини (изузев у Републици Српској) нема посебног закона којим се регулише кривичноправни положај малољетних учинилаца кривичних дјела. Међутим, у складу с досадашњом законодавном праксом, КЗ БиХ, КЗ ФБиХ КЗ БДБиХ у посебној глави садрже одредбе и о васпитним мјерама којима се установљава посебан кривичноправни режим који се примјењује на малољетне учиниоце кривичних дјела. Те одредбе садрже одређена одступања од општих правила о кажњавању учинилаца кривичних дјела којима се осигурава да добробит малољетних учинилаца кривичних дјела буде основ и циљ кривичноправне реакције према њима и да та реакција буде у складу не само с тежином и околностима учињеног кривичног дјела него и с личним својствима, те личним, породичним и социјалним приликама малољетног учиниоца кривичног дјела.³⁶⁴ У сваком случају, одредбе о врстама васпитних мјера које су садржане у КЗ БиХ, КЗ ФБиХ КЗ БДБиХ не разликују се у битном од врста васпитних мјера које су садржане у Закону о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске.

6. ОДНОС ВАСПИТНИХ МЈЕРА ПРЕМА ДРУГИМ КРИВИЧНИМ САНКЦИЈАМА

Наше ново кривично законодавство предвиђа систем кривичних санкција који се састоји од четири врсте санкција: казне, условна осуда и судска опомена, мјере безбједности и васпитне мјере.

Због непостојања јединственог система кривичних санкција који би се примјењивао на малољетне делинквенте, анализираћемо однос између двије врсте санкција које се могу на њих примјенити - између васпитних мјера и казне. Није потребно посебно анализирати примјену мјера безбједности, јер се ради о специфичним кривичним санкцијама чија примјена према малољетницима (када за то постоје разлози) није спорна. Иначе, примјена мјера безбједности које се могу изрећи малољетним учиниоцима кривичних дјела регулисана је у чл. 61-66 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Мјере безбједности малољетницима и млађим пунољетним лицима могу се изрећи уз васпитну мјеру или казну малољетничког затвора. Уз то, да би се провела мјера безбједности обавезног психијатријског лијечења и обавезног лијечења од зависности

се обуставити од извршења, а до истека овог рока може се замијенити само упућивањем малољетника у васпитно-поправни дом или упућивањем у другу установу за оспособљавање и б) мјера упућивања у васпитно-поправни дом прије истека рока од једне године не може се обуставити од извршења, а до истека овог рока може се замијенити само мјером упућивања малољетника у васпитну установу или мјером упућивања у другу установу за оспособљавање.

³⁶⁴ Коментари кривичних закона у Босни и Херцеговини, 348.

(чл. 61-66 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске), када год је могуће, мјере лијечења на слободи имају предност над смјештајем малољетника у здравствену установу.

Што се тиче условне осуде и судске опомене, оне представљају посебну категорију кривичних санкција. Њихова карактеристика је што замјењују примјену казне кад с гледишта остваривања сврхе кажњавања она није нужна, тако да се само опомена без пријетње примјеном казне (код судске опомене) или уз такву пријетњу (код условне осуде) појављује као довољна санкција за постизање споменуте сврхе. Примјена ових санкција према малољетницима није могућа. То може да изазове дилеме око оправданости оваквог става законодавства, јер су ове санкције далеко блаже од казне, а њихова примјена на малољетнике се искључује, док се могућност кажњавања изузетно допушта. Међутим, ако се има у виду систем кривичних санкција према малољетницима у цјелини, искључивањем примјене условне осуде и судске опомене малољетницима постаје оправдано.

Ове санкције према пунољетним учиниоцима налазе примјену када примјена казне, која се, по правилу, изриче пунољетном одговорном учиниоцу који је крив, није неопходна. Код малољетника казне се, по правилу, и не примјењују, а кад се изузетно малољетник кажњава - онда је то управо у случају када друге мјере нису довољне већ је казна неопходна, јер да њена примјена није нужна, примијениле би се васпитне мјере. Стога, код малољетника и нема потребе да се казна замијени, јер у таквим случајевима и не долази у обзир њена примјена. С друге стране, при постојећем систему васпитних мјера, санкције типа условне осуде и судске опомене немају практични смисао. Могућност измјене одлуке о васпитним мјерама боље одговара у погледу утицаја на малољетника, него пријетња опозивањем условне осуде, а васпитна мјера судског укора одговара судској опомени. Остаје, пак, чисто термилошки, спорно зашто се малољетничка санкција назива судски укор, а санкција за пунољетне опомена, када према језичком осјећају опомена има блажи карактер.

Васпитне мјере су основне врсте кривичних санкција према малољетницима. Оне су по својој природи и карактеру санкције које су управо и намијењене овој старосној категорији учинилаца тако да се оне искључиво према њима и примјењују, уз изузетне могућности примјене васпитних мјера према млађим пунољетницима. Специфичност кривичноправног положаја малољетника управо се највише изражава у томе што се према њима као кривичне санкције примјењују васпитне мјере због чега се и највећи број одредаба кривичног законодавства које се тичу малољетника односе на васпитне мјере и услове за њихову примјену.

Премало се примјењује посебна врсте казне (малољетнички затвор). Осим тога, у упоредном праву постоје и такви системи гдје се према малољетницима примјењују и друге врсте казне – нпр. новчана казна у Македонији.

Казна као кривична санкција има изузетну примјену према малољетницима. Насупрот васпитним мјерама које се, по правилу, примјењују према малољетницима, наше кривично право допушта примјену казне према малољетницима само изузетно, и то само уз испуњене строго одређених услова. Но, и тада је у питању посебна врста казне која је прилагођена особеностима малољетника као субјеката према којима се примјењује, тако да она и по своме циљу и по начину свог извршења претежније има карактеристике васпитне мјере, а само у неким својим компонентама изражава особеност казне као кривичне санкције. Услови за примјену казне према малољетницима нису у новом кривичном законодавству битно измијењени, а сама врста казне која може да се примијени (малољетнички затвор) остала је иста.

У случају васпитних мјера и казни које се изричу малољетницима поставља се, као примарно, питање будућност малољетника. Стога и разликовање између њих треба

узети уз многа ограничења. Перић предлаже да се ове санкције разликују према неким критеријумима, као што је нпр. критеријум третмана.³⁶⁵ Међутим, чињеница је да, без обзира на то што казна која се примјењује према малољетницима губи своје класично обиљежје, разлика између њих и васпитних мјера се ипак не може негирати. Неспорно је да то ни до данас није јединствен систем санкција. Треба да постоји, како каже М. Анцел, „не уједињавање, већ укључивање казне и мјере поступања у јединствен систем кривичних санкција“.³⁶⁶ При томе, ни сам њихов назив није битан. Основни услови за овакав систем санкција јесте рјешење кривице у духу нових концепција. Други услов за формирање јединственог система санкција јесте јавно мнијење. Традиционална схватања о казни као једином правилном одговору на криминално понашање могла би да буду сметња за њихово успостављање, чак и кад је испуњен предвиђени услов.

Као и казна, и васпитне мјере имају за основ извршење кривичног дјела. Поред тога што се примјењују према малољетним, а само изузетно и према пунољетним лицима, васпитне мјере имају и низ других посебних карактеристика по којима се разликују од казни. Оне се огледају у сљедећем:

(1) И васпитне мјере, као и казне, значе ограничења или лишавање права учиниоца кривичног дјела. Међутим, васпитне мјере немају у свом садржају елементе одмазде, нити застрашивања, јер су њима елементи класичне принуде према учиниоцу замијењени обавезом друштва да малољетном учиниоцу пружањем помоћи, заштите и надзора, обезбиједи васпитање, поправљање и правилан развој. Овим мјерама се постиже пружање помоћи, заштите и надзора малољетним учиниоцима, управо оно што им недостаје, чега су лишени, а што им је неопходно за правилан биопсихички и социјални развој.

(2) Примјеном васпитних мјера и казни остварује се општа сврха примјене кривичних санкција – заштита друштва од криминалитета. Васпитне мјере имају и своју посебну сврху, у чему је такође једна од карактеристика ових санкција и разлика у односу на казну. Оне представљају својеврсну специјалну превенцију која захтијева да се истовремено њима проведу разноврсне опште друштвене превентивне мјере и акције из области социјалне заштите и васпитања с циљем да се отклоне сви узроци који доводе до делинквентног понашања младих.

(3) И поред тога што је кривично дјело неопходна претпоставка за примјену казни и васпитних мјера, у избору ових других, њиховом трајању и промјенама у току извршења главни значај има личност малољетног делинквента. Санкције према малољетницима морају бити стално усмјерене на личност малољетног учиниоца, тако да се њиховим извршењем отклањају узроци који су довели до тога да они врше кривична дјела. Оне су прилагођене природном, неизбјежном, строго индивидуалном процесу биопсихичког и социјалног сазријевања личности малољетног делинквента. Проучавање личности малољетног делинквента, као достигнуће савремене научне мисли и праксе, као општеприхваћено начело у поступању с малољетним делинквентима и као реална потреба, прихватио је највећи број органа и институција које се баве проблемима малољетничке делинквенције. Код ових органа продиру сазнање и свијест да проучавање личности малољетника није само циљ, већ да се примјена овог института намеће као реална потреба, посебно када се ради о личности које манифестују неприхватљиво или неприлагођено понашање.

(4) Примјена васпитних мјера није условљена кривицом, што је случај код казне. Двоструки критеријуми логично воде ка различитом приступу проучавању личности у зависности од степена кривице. У једном случају она се остварује у потпуности, а у другом случају дјелимично, или на другом нивоу и с другим циљевима. Закон о

³⁶⁵ Перић, (1975), 189.

³⁶⁶ Анцел, 66.

заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске не познаје подјелу малољетника на урачунљиве и неурачунљиве. Стање душевног здравља малољетника у вријеме извршења кривичног дјела има, међутим, утицаја на избор васпитне мјере у конкретном случају и цијени га суд у оквиру осталих околности које утичу на избор мјере.

(5) У односу на казну, васпитне мјере имају и једну посебну карактеристику везану за овлашћење суда у погледу обуставе извршења изречене васпитне мјере, замјене другом васпитном мјером или укидања изречене мјере. Врло је тешко предвидјети резултате извршења васпитних мјера. Због тога, вријеме када ће се обуставити њихово извршење суд одређује накнадно, и то на основу резултата преваспитања - држећи се законом прописаних оквира. Сем тога, новонастале околности, околности за које се накнадно сазнало или резултати преваспитања могу да покажу да ће се неком од других васпитних мјера боље постићи сврха или да, с обзиром на новонастале или касније сазнате околности, такође, треба обуставити извршење васпитне мјере.

(6) Природа васпитних мјера и непосредни циљеви који се њиховом примјеном желе постићи одређују још једну карактеристику васпитних мјера – неодређеност њиховог трајања. Док се казна изриче увијек у одређеном трајању, васпитна мјера се кад обухвата третман малољетника на слободи или васпитним установама, изриче у неодређеном трајању. У томе је она слична са неким мјерама безбједности. Права мјера васпитних мјера може да се одреди тек према резултатима који су постигнути у односу на ресоцијализацију учиниоца дјела, а то могу да оцијене само органи који су надлежни за извршење мјера. Из тих разлога се законом одређују само минимално и максимално трајање мјере, а суд доноси одлуку о обустави њеног извршења зависно од резултата у преваспитању. То указује и на обавезу суда да прати извршење мјере, како би на вријеме донио адекватну одлуку.

(7) Изрицање васпитне мјере за кривична дјела у стицају врши се на основу посебних правила која се разликују од изрицања у оваквом случају јединствене казне када се ради о пунољетном лицу. Цјелокупно делинквентно понашање малољетника процјењује се у цјелини, и на основу те процјене изриче се једна васпитна мјера, која је најадекватнија у том случају.

(8) За разлику од казни, застарјелост извршења васпитних мјера у начелу не постоји. Међутим, проток одређеног времена може имати за посљедицу и неизвршење изречене васпитне мјере, што може наступити или аутоматски или по одлуци суда.

Посебан облик застарелости прописује члан 68 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, и то кад пунољетно лице наврши 21 годину живота. Тада му се не може судити за кривично дјело које је учинио као млађи малољетник. Дакле, наступањем узраста од 21 године наступа немогућност за санкционисање оваквог учиниоца кривичног дјела. То је посебан специјални облик застарјелости кривичног гоњења (аболицације) који наступа по сили закона због протеча законом одређеног времена од извршења кривичног дјела.³⁶⁷

(9) У извршењу васпитних мјера имају одређену улогу и друштвени, вансудски органи. Такав орган је и орган старатељства. Орган старатељства има у кривичном поступку према малољетницима право да буде обавијештен о покретању поступка, да се упозна с током поступка, те да у току поступка ставља приједлоге, указује на чињенице и доказе (члан 81 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). По одобрењу тужиоца, представник органа старатељства може присуствовати радњама у припремном

³⁶⁷ М. Симовић, Д. Јовашевић, Јб. Митровић и М. Симовић-Нишевић, 163 и 164.

поступку и том приликом стављати приједлоге и упућивати питања лицу које се испитује, односно саслушава (члан 93 став 3 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Представник органа старатељства мора бити обавијештен и може присуствовати сједници вијећа за малољетнике када се одлучује о приједлогу тужиоца за изрицање васпитне мјере (члан 109 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске), а мора бити позван и може присуствовати главном претресу када вијеће за малољетнике одлучује на главном претресу (110 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

Кривични поступак према малољетницима предвиђа и бројне обавезе органа старатељства. На захтјев тужиоца, орган старатељства дужан је да том органу достави мишљење о цјелисходности покретања поступка према малољетнику (89 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). На основу члана 87 став 1 Закона, орган старатељства дужан је да тужиоцу прибави податке који се тичу узраста, зрелости и других особина личности малољетника, затим о средини и приликама у којима живи, како би тужилац могао да одлучи да ли ће за конкретни случај поступати примјеном начела опортунитета, поступак обуставити, или приступити поступку примјене васпитне препоруке, или ће донијети наредбу за покретање припремног поступка. У поступку извршења васпитне мјере орган старатељства биће дужан да на захтјев судије за малољетнике прибави податке о извршењу васпитне мјере.

Служећи се својим правима у кривичном поступку, орган старатељства има стварну могућност да утиче на глобалну политику органа кривичног поступка. Будући да је орган старатељства, односно центар за социјални рад, због неадекватне кадровске структуре, недовољног броја кадрова, те материјалних и организационих тешкоћа у немогућности да се користи својим правом у поступку, у мјери и на начин како је предвиђено законом, стиче се погрешан дојам да је он само „сервис“ за прикупљање података о личности и породици малољетника. Таква окрњена улога органа старатељства у кривичном поступку према малољетнику неповољно може да се одрази на квалитет и ефикасност рада органа кривичног поступка.

(10) Амнестија је, поред института застарјелости и помиловања, један од општих основа за дјелимични или потпуни престанак права државе да кажњава. Општи карактер амнестије проистиче из чињенице да се амнестија начелно може односити на сва кривична дјела и све учиниоце (члан 116 Кривичног закона Републике Српске). У свим савременим правним системима амнестија је акт који доноси највиши представнички орган власти, тј. законодавни орган, и то у облику закона. С обзиром на то да се доноси у облику закона, амнестију могу да предложе особе, односно органи који имају право законодавне иницијативе, односно право да предлажу доношење закона.

Помиловање као основ за гашење казних санкција је акт милости највишег органа државне власти којим се поименично одређеној особи, учиниоцу кривичног дјела који је крив, дају различите погодности у виду дјелимичног или потпуног опраштања казне, блажег кажњавања или условне осуде, брисања осуде или погодности у погледу смањења трајања или потпуног укидања мјера безбједности или правних посљедица осуде (члан 117 став 1 Кривичног закона Републике Српске). За разлику од амнестије, помиловање није законодавни акт, не доноси се у форми закона. Помиловање је управни акт (одлука) јавно-правног карактера који доноси највиши

политичко-извршни орган на основу дискреционих овлашћења.³⁶⁸ Орган које доноси одлуку о помиловању не мора навести разлоге за одлуку. За кривична дјела која су прописана Кривичним законом Републике Српске помиловање својом одлуком даје председник Републике Српске, сагласно закону.

Ови институти се примјењују и у случају када се малолетници јаве у улози учиниоца кривичног дјела. При томе, примјена амнестије и помиловања није могућа ако је малолетном учиниоцу кривичног дјела у судском поступку већ изречена нека од васпитних мјера.³⁶⁹

7. ИЗРИЦАЊЕ ВАСПИТНИХ МЈЕРА

7.1. Утицај кривице малолетника на изрицање васпитних мјера

Кад су у питању васпитне мјере, кривично законодавство Републике Српске се не изјашњава директно о кривици. У ранијој теорији било је актуелно питање значаја кривичне одговорности за примјену кривичних санкција, с тим што је кривична одговорност обухватала виност и урачунљивост, с обзиром на то да је била прихваћена материјално-формална и објективна концепција општег појма кривичног дјела, за разлику од важећег кривичног закона који прихвата објективно-субјективни појам кривичног дјела.³⁷⁰ Анализом садржине кривичноправних рјешења која се односе на малолетнике када је у питању кривица, у нашој правној теорији су се искристалисала два схватања.

Прво схватање, које је прилично распрострањено, узима да за примјену васпитних мјера према малолетницима није потребна кривица, односно да је за њихову примјену довољна чињеница да је наступила одређена посљедица. Тако Љубиша Лазаревић сматра да примјена васпитне мјере није условљена кривицом малолетног делинквента.³⁷¹ Никола Срзентић и Александар Стајић сматрају да за примјену васпитних мјера није услов ни урачунљивост ни виност у кривичноправном смислу, већ чињеница да је малолетник изазвао забрањену посљедицу и да његов однос према посљедици, као и остали објективни и субјективни фактори, оправдавају примјену кривичне санкције.³⁷² Скаберне истиче да се за примјену кривичних санкција према малолетницима не траже они услови који се иначе захтијевају код примјене кривичних мјера према пунолетнима.³⁷³

Према другом гледишту, за примјену васпитних мјера потребна је кривица. Овдје се издваја екстремно гледиште А. Царића.³⁷⁴ Према овом аутору, кривица с нешто измијењеним садржајем у погледу психичких и социјалних особина и даље је остала основ за примјену васпитних мјера и малолетници којима се изричу васпитне мјере морају бити криви (кривично одговорни). Своју тезу исти аутор образлаже тиме

³⁶⁸ Коментари кривичних закона у Босни и Херцеговини, 450.

³⁶⁹ Јовашевић, (2008), 139.

³⁷⁰ С обзиром на то да је кривица обавезни елемент општег појма кривичног дјела и да урачунљивост представља битан елемент њене структуре, кривична одговорност у оквиру важећег објективно-субјективног концепта општег појма кривичног дјела представља само технички термин, констатацију (С. Соковић, *Васпитне мјере - очекивања и реални домети*, оп. цит., 674).

³⁷¹ Н. Срзентић, А. Стајић и Љ. Лазаревић, „Кривично право СФРЈ, Општи дио“, седмо издање, *Савремена администрација*, Београд, 1978, 498.

³⁷² Н. Срзентић, А. Стајић, „Кривично право СФРЈ“, *Савремена администрација*, Београд, 1971, 396.

³⁷³ Б. Скаберне, „Кривичне мјере против малолетника и задаци органа старатељства“, *Социјална политика*, број 6/1960, 27.

³⁷⁴ Види А. Царић, „Проблеми кривичне одговорности у кривичном праву малолетника“, *Наша законитост*, Загреб, 3/68.

да кривични закон стоји чврсто на принципу искључиве одговорности на основу кривице, тј. на основу субјективне одговорности за учињено дјело, и то је основ за одговорност сваког учиниоца кривичног дјела, па и малољетног. Други основни разлог за задржавање кривице код малољетника Царић види у томе што би супротно гледиште било неодрживо с криминалнополитичког и социјалног аспекта. Такво схватање би, по његовом мишљењу, код младих људи могло створити мишљење да им је све дозвољено.

Проблем првог схватања је што своди услове за примјену васпитне мјере само на чињеницу да постоји објективно настала посљедица радње малољетног учиниоца, док друго схватање природан умишљај или природну кривичну одговорност у основи своди на душевну зрелост малољетника.³⁷⁵ По нашем мишљењу, исправно је прво схватање. Не стоји примједба да напуштање кривице код малољетника значи одступање од субјективне одговорности, тј. одговорности на основу кривице и прелаз на чисто објективну одговорност. Ни према малољетнику не можемо примијенити васпитну мјеру ако је дјело извршено случајно, несвјесно, рефлексно или нехатно за умишљајна дјела. И малољетно и умоболно лице имају свијест и вољу, само је она код умоболних деформисана, болесна, а код малољетника још неизграђена. Нема услова за примјену кривичне санкције, али не због тога што нема кривице, него због тога што нема кривичног дјела, јер му недостаје субјективна компонента.³⁷⁶ Малољетник мора знати и хтјети да чини дјело, а ако тако не поступа није опасан за околину, односно није васпитно запуштен и због тога, а не због помањкања кривице, према њему се не може примјењивати кривична санкција. С друге стране, нема разлога да се код малољетника ни у једној средини ствара мишљење да су неодговорни пред законом, иако је у односу на њих напуштен институт кривице као критеријум за примјену васпитних мјера, јер у стварности одговорност малољетника пред законом и друштвом није мања од оне за одрасле. Наиме, и против њих се може водити кривични поступак и изрицати санкције које имају принудни карактер, чак и на одређено вријеме.

У прилог наведеној констатацији говоре и други разлози. Тако, право Републике Србије занемарује (не негира) кривицу код примјене васпитних мјера. Према Закону о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске (члан 113 став 3) одлука о васпитним мјерама не доноси се у облику пресуде него рјешења. У том рјешењу малољетник неће бити проглашен кривим.

Законска норма директно не упућује на потребу да се утврди кривица. Међутим, има схватања да је нужно у контексту цјелине личности малољетника узети у обзир и кривицу малољетника. Прије свега, закон у остваривању сврхе васпитних мјера посебно наглашава потребу да јача и да се развија лична одговорност малољетника, а то значи и суочавање са својом кривицом и одговорношћу. Осим тога, у неким ситуацијама примјена општих института кривичног права захтијева разграничавање умишљајних и нехатних кривичних дјела. Ако се узме у обзир личност малољетника, без разматрања облика кривице, малољетник би, уколико законом није предвиђена одговорност за нехатни облик кривичног дјела, могао да буде доведен у неповољнији положај у односу на пунољетног извршиоца истог кривичног дела.³⁷⁷ Слична ситуација би могла да наступи и код утврђивања да ли постоји стварна заблуда или покушај

³⁷⁵ С. Соковић, *Васпитне мјере - очекивања и реални домети*, 675.

³⁷⁶ Љ. Прван, „Кривична одговорност малољетника према којима се примјењују васпитне мјере“, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, Београд, 1/1970, 124.

³⁷⁷ Перић, (1975), 83.

кривичног дела.³⁷⁸ Постоји обавеза да се утврде сви елементи кривичног дјела, јер кривично дјело није повод, него правни основ за изрицање кривичних санкција.³⁷⁹

У новијим тумачењима значаја кривице за примјену васпитних мјера истиче се да кривица има друкчије значење кад су у питању малољетници и примјена васпитних мјера и да је треба апстраховати, јер објективни елементи кривичног дјела могу да постоје и без кривице као субјективног елемента.³⁸⁰ Умјесто кривице као општег елемента, за примјену васпитних мјера треба да се користе посебни критеријуми из члана 31 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, односно да се узме у обзир личност у цјелини, без обзира на посљедице у вези с примјеном неких општих института који малољетнике стављају у друкчији положај у односу на пунољетне учиниоце.³⁸¹ „Сматра се да је извршено кривично дело од стране малољетника само повод за реаговање у смислу изрицања васпитних мјера као кривичних санкција. Тежиште судске одлуке о васпитној мјери није кривично дјело и његови законски елементи, него тежина и околности извршења дјела и личност малољетника.“³⁸²

7.2. Избор васпитне мјере

У нашем кривичном законодавству постоји велики број разноврсних васпитних мјера које омогућавају да се у сваком конкретном случају изрекне она мјера којом ће се најбоље остварити сврха ових кривичних санкција. Оквирни критеријум за избор врсте васпитне мјере везује се за потребе васпитања и правилног развоја малољетника. Мјере упозорења и усмјеравања изричу се када је потребно и довољно таквим мјерама утицати на личност малољетника и његово понашање. Мјере појачаног надзора се изричу када за васпитање и развој малољетника треба предузети трајније мјере уз одговарајући стручни надзор и помоћ, а није потребно потпуно одвајање малољетника из дотадашње средине. Заводске васпитне мјере, као најтежа врста васпитних мјера, изричу се малољетницима према којима треба предузети трајније мјере васпитања, лијечења и оспособљавања, уз њихово потпуно одвајање из дотадашње средине како би извршио појачан утицај на малољетника.

Еластична рјешења у погледу васпитних мјера изражавају се давањем у закону само општих правила која имају углавном карактер упутства суду у поступку њихове индивидуализације. Она се огледају, с једне стране, у погледу природе и основне намјене васпитних мјера које суд треба да има у виду при одлучивању коју од њих изрећи малољетном делинквенту и садржана су у члану 33 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. С друге стране, код сваке васпитне мјере Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске прописује у којим случајевима њена примјена долази у обзир, што је такође један од критеријума за избор. Значајније су у овом погледу одредбе закона које прописују околности које суд треба да узме у обзир приликом одлучивања коју ће васпитну мјеру изрећи малољетном делинквенту. То су: узраст и зрелост малољетника, друга својства његове личности и степен поремећаја у друштвеном понашању, његове склоности, тежина дјела, побуде из којих је дјело учинио, средина и прилике у којима је живио, дотадашње васпитање, његово понашање након извршења кривичног дјела, посебно да ли је спријечио или

³⁷⁸ Ф. Бачић, *Кривично право*, Загреб, 1980, 533.

³⁷⁹ Ф. Хирјан, М. Сингер, *Малољетници у кривичном праву*, Загреб, 1978, 38 и 39.

³⁸⁰ С. Соковић, *Васпитне мјере - очекивања и реални домети*, 675.

³⁸¹ Перић, (2007), 37.

³⁸² С. Соковић, *Васпитне мјере - очекивања и реални домети*, 675.

покушао да спречи наступање штетне посљедице, накнадио или покушао да накнади причињену штету, да ли му је раније била изречена кривична санкција, као и све друге околности које могу бити од утицаја на избор оне васпитне мјере којом се може најбоље остварити сврха васпитних мјера.

При избору васпитне мјере суд посебно цијени ранији живот малољетника, његово понашање и школовање, душевну развијеност, особине личности, као и тежину и број извршених кривичних дјела.³⁸³ Узраст као околност од значаја за избор васпитне мјере значи да треба водити рачуна како о условима примјене ових мјера на различите старосне категорије, односно о искључености примјене одређених мјера за одређене старосне категорије, тако и о узрасту унутар законски одређених старосних категорија.³⁸⁴ Зрелост малољетника треба цијенити у цјелини, односно и физичку, и емоционалну, и социјалну, и интелектуалну, и то генерално, општу зрелост и, посебно, зрелост у односу на схватање малољетника о природном и социјалном значењу радње кривичног дела и других околности за извршење кривичног дјела.³⁸⁵

Институт проучавања личности малољетног учиниоца кривичног дјела постаје једно од битних начела кривичног поступка према малољетницима. У оној мјери у којој се у претходном поступку пунољетним лицима посвећује пажња приликом утврђивања чињеница везаних за кривично дјело, у тој мјери се малољетним лицима у припремном поступку посвећује пажња личности малољетног делинквента, као настојању да се створе претпоставке за правилнији избор васпитне мјере, али не као одговарајућа мјера за кривично дјело и као основ за примјену принципа индивидуализације на тој основи, већ стварања услова за избор васпитне мјере која ће одговарати потребама личности малољетника за њено преваспитање, зависно од те личности. Проучавање личности малољетника морало би да обухвати комплексну структуру личности, уједињујући социјалне, психолошке, психијатријске, медицинске, педагошке и друге аспекте који на нивоу садашњих сазнања сваке од ових наука омогућавају да се расвијетли личност. Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске (члан 89) обавезује да тужилац при одлучивању да ли ће захтијевати покретање кривичног поступка за кривично дјело за које је прописана казна затвора до пет године или новчана казна - треба да располаже подацима о ранијем животу малољетника и његовим личним својствима. Те податке он прибавља од родитеља или стараоца малољетника, односно од органа старатељства, а ако је потребно малољетника се ради испитивања личних својстава може упутити у прихватилиште за дјецу и омладину или васпитну установу. Ова одредба представља одступање од начела легалитета кривичног гоњења и примјену начела опортунитета, и то у одређеним случајевима и под одређеним условима. Тужилац претходно прибавља мишљење органа старатељства о цјелисходности покретања поступка.

Одредбе о проучавању личности малољетника садржане су у члану 92 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Ова одредба полази од општеприхваћеног става да је кривични поступак према малољетницима у његовом интересу, да је личност малољетника у центру пажње и да су сви органи окренути према њему. Посредно, можемо закључити да Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске настоји да омогући суду да у току поступка разријеша два кључна проблема: да помогне и омогући суду да суверено одлучи о кривици и кривичној санкцији малољетника, али не само на основу сопствених сазнања, већ и на основу сазнања других органа, институција и научних сазнања и да изабере кривичну санкцију која ће

³⁸³ Рјешење Врховног суда Србије, Кжм. 49/03 од 23. јануара 2004. године.

³⁸⁴ С. Соковић, *Васпитне мјере - очекивања и реални домети*, 673.

³⁸⁵ *Ibid.*

омогућити социјализацију малољетника. Поставља се питање да ли рјешења садржана у члану 92 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске омогућавају остваривање ових циљева. У овом члану се каже да ће и у припремном поступку према малољетнику, поред чињеница које се односе на кривично дјело, суд обратити посебну пажњу утврђивању података који се тичу личности малољетника и његовог понашања, као и средине и прилика у којима живи. У ставу 2 истог члана одређују се извори и разрађује методологија прикупљања података о малољетнику, при чему се као методи наводе извјештај и саслушавање лица која могу дати потребне податке, изузев лица из члана 78 става 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске (родитељ, старалац, усвојилац, вјерски службеник, односно исповједник и бранилац). Дата је и могућност да се прикупљање података повјери стручном савјетнику тужилаштва.

Као што се види, законски текст не полази од потребе за комплексним проучавањем личности малољетника, већ прихвата диференцирани приступ. Тужилац је орган који ће одредити границе и степен проучавања личности малољетника. Могло би се закључити да текст инсистира на „необавезној социјалној анамнези“, коју саставља орган старатељства или социјални орган на основу саслушања родитеља или других лица, а проучавањем осталих црта личности баве се стручни савјетници тужилаштва - само онда када тужилац оцијени да је то неопходно. У том смислу могло би се рећи да су постојећа рјешења садржана у Закону о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске у потпуној сагласности с доминирајућим схватањима у нашој теорији и пракси, односно да су ова схватања доживјела своју реализацију и кроз законски пропис. Одредбе закона стимулишу примјену социјалне анкете као основни метод проучавања личности малољетника на начин и на стручном нивоу како се она остварује и у нашој пракси. Комплексно проучавање личности малољетника, примјеном научних метода и учешћем стручњака различитих профила и стручности, сугерише се само у случајевима кад тужилац оцијени да код малољетника постоје озбиљни поремећаји или када он не може да одреди степен душевне развијености малољетника. Пратећи примјену института проучавања личности кроз научне и стручне материјале,³⁸⁶ могло би се рећи да је наша пракса у сопственим сазнањима о потреби комплекснијег проучавања личности малољетног учиниоца кривичног дјела отишла даље од могућности које пружа Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Али, у постојећим условима релативно богатија пракса није имала за посљедицу унапређење и разрађивање методологије проучавања личности. Разлози су различити, при чему су од значајнијег утицаја они који се односе на став тужиоца према овом институту, одсуство одговарајуће организације и развијенијег система институција, недостаци стручних кадрова у органима за социјалну заштиту, недовољна разрађеност метода рада социјалних органа на начин који би они сами проучавањем личности наметнули тужиоцу као неопходност у сваком поступку који се води према малољетнику.

Што се тиче кривичног суда за малољетнике који је саставни дио јединственог судског система, истиче се да кривични поступак треба повјеравати судијама и тужиоцима који морају имати изражену склоност за васпитање, потребе и интересе младих и посебна знања (члан 18 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). У данашње вријеме, кад

³⁸⁶ Љ. Арнаудовски, *Проучавање личности малољетног делинквента – нека актуелна питања*, Савјетовање о проблемима малољетничке делинквенције у Југославији, Цавтат, од 22. до 24. новембра 1978. године, Институт за криминолошка истраживања у Београду, Београд, 1978, 19.

постоји мултидимензионална наука о малољетницима, за тужиоца и судију за малољетнике је потребно много више. Но, треба примијетити да у овом тренутку ни правни факултети не пружају ништа за њихову специјализацију. Ни правосудни испити не садрже у том правцу неке посебне одредбе. Тужилац и судија за малољетнике упућени су да потребна сазнања стичу властитом иницијативом и властитом праксом. То је и споро, тешко и недовољно. Било би неопходно да се за тужиоце и судије који желе обављати послове у вези с малољетницима организује специјални студиј без којег они не би могли да конкуришу на мјесто тужиоца и судије за малољетнике. Сваки смјелији потез тражи свестрано преиспитивање постојећег кривичног суда за малољетнике, а овдје бисмо одмах додали и тужиоца, јер је наше мишљење да се све више намеће једна далекосежна социјализација ових института.

7.3. Измјена одлуке о васпитним мјерама и обустава њиховог извршења

Код сваке кривичне санкције, нарочито санкције са циљем преваспитања, успјех зависи, с једне стране, од правилног избора санкције, а, с друге стране, од начина на који се санкција извршава. Васпитне мјере се изричу, по правилу, у релативно неодређеном трајању: обавезно трају одређени минимум и не смију прећи одређени максимум, одређен у закону, а у тим границама трају док се циљ не постигне. Процес васпитања малољетника, који је и иначе тешко предвидив, због промијењених околности може да буде успорен и угрожен, али и у значајном напретку, због чега треба и првобитну одлуку кориговати, односно избор и трајање мјера прилагодити новонасталој ситуацији.³⁸⁷ Због тога је потребно да се прати извршење тих мјера, да би биле обустављене кад потреба престане, односно да би биле замијењене блажим или строжим васпитним мјерама - ако то резултати извршења траже.

Овлашћења судије за малољетнике, након изречене васпитне мјере у фази извршења, одраз су савремених схватања да су поступак изрицања санкције и њено извршење дијелови јединственог процеса васпитања и преваспитања малољетника, да се функција малољетничког суда ту не исцрпљује, већ да се она протеже и на фазу извршења васпитне мјере. Тако је на X конгресу Међународног удружења судија за малољетнике у Монреалу (1978. године) прихваћен као формалан закључак да судија треба више него до сада да својим дјеловањем утиче на усмјеравање друштвених токова. При томе, треба нагласити да је Босна и Херцеговина једна од земаља у којој судија за малољетнике већ сада располаже таквим могућностима, с тим што наша нова настојања на овом подручју свакако још више проширују те могућности.

У члану 120 став 1 ЗоМ одређени су инструменти којима суд може остварити надзор над спровођењем васпитних мјера које се извршавају у установи. Управа установе у којој се према малољетнику извршава казна малољетничког затвора и заводска васпитна мјера, дужна је да свака два мјесеца достави тужилаштву и суду који је изрекао васпитну мјеру извјештај о понашању малољетника. Стручни савјетници суда и тужилаштва, а тамо гдје нема савјетника судија и тужилац, обиласком завода или установа у којима се васпитна мјера извршава - прате извршење изречене васпитне мјере. Обилазак малољетника смјештених у наведене заводе и установе стручни савјетници, односно судија и тужилац, обављају најмање два пута у току године. Надлежни орган старатељства је дужан сваких шест мјесеци доставити извјештај суду и тужилаштву о извршењу осталих васпитних мјера. Судија може, када нађе да је то потребно, тражити овај извјештај у краћем року. Наравно, дужност установе у којој се извршава васпитна мјера је да обавјештава суд и тужиоца, а садржи и право суда и

³⁸⁷ С. Соковић, *Васпитне мјере - очекивања и реални домети*, 670.

тужиоца да захтијевају достављање таквог извјештаја у законом одређеном року. Иако суд и тужилац немају могућности да непосредно утичу на начин извршења ових мјера, сазнања до којих су дошли кроз извјештаје или непосредним запажањима приликом обиласка малољетника, служиће им ради евентуалног иницирања поступка обуставе извршења или измјене одлуке о васпитној мјери - под условима предвиђеним законом. Да би суд и тужилаштво могли да остваре овакве функције, потребно је одстранити неке слабости које оптерећују малољетничко судство, почевши од психологије судије и тужиоца који тешко прихватају да се њихова функција продужава и након изрицања санкције, па до недостатка стручних знања која су им потребна за обављање овога дијела њихове функције и малог броја стручних савјетника таквог профила образовања који би битно подигли квалитет рада судија за малољетнике и тужилаца у овој области.

Могућност да се обустави извршење и замијени изречена васпитна мјера другом васпитном мјером, садржана је у члану 45 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Ове могућности суда долазе у обзир ако се, последице доношења одлуке о изрицању посебне обавезе, мјере појачаног надзора или заводске мјере појаве околности којих није било у вријеме доношења одлуке или се за њих није знало, а оне би значајно утицале на избор мјере или ако се одлука не може извршити због одбијања малољетника или његових родитеља, усвојиоца, односно стараоца да поступе по изреченој васпитној мјери или по налогу онога ко мјеру извршава, или ако наступе друге околности предвиђене законом, а оне би биле од утицаја за доношење одлуке. Овај основ сличан је некадашњем процесном институту ванредног ублажавања казне за пунољетна осуђена лица. Међутим, са битном разликом да нове околности никако не морају диктирати измјену изречене мјере у блажу, већ у мјеру којом ће се, с обзиром на ове нове околности, боље постићи сврха васпитања малољетника (која може бити блажа или строжа).

Посебан основ за обуставу васпитне мјере или замјену другом таквом мјером којом се боље постиже сврха васпитних мјера - јесте успјех постигнут у примјени васпитне мјере. Осим у случајевима из става 1 члана 45 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, уколико за поједине мјере није шта друго прописано, суд може током извршења посебних обавеза, мјера појачаног надзора или заводских мјера, с обзиром на постигнути успјех у васпитању, да их обустави или замијени другом таквом мјером којом се боље постиже сврха васпитних мјера, с тим што се: (а) извршење мјере појачаног надзора не може обуставити прије истека рока од шест мјесеци, а до истека овог рока замјена мјере може да се врши према члану 35 став 7 (по коме суд може, док траје извршење, обавезу накнадно измијенити или је обуставити од извршења), б) извршење мјере упућивања у васпитну установу не може се обуставити прије истека рока од шест мјесеци, а до истека овог рока може се замијенити само мјером из члана 36 (упућивање у васпитни центар) или члана 44 (упућивање у посебну установу за лијечење и оспособљавање) и в) извршење мјере упућивања у васпитно-поправни дом не може да се обустави прије истека рока од шест мјесеци, а до истека овог рока може да се замијени само мјером упућивања у посебну установу за лијечење и оспособљавање.

Није сасвим јасно да ли ће се у вријеме извршења нове васпитне мјере урачунати и вријеме за које је извршавана претходно замијењена васпитна мјера. Када се пође од тога да су васпитне мјере појачаног надзора разни модалитети једне исте васпитне мјере, намеће се закључак да њихово укупно трајање и у случају замјене једне другом - не може да износи више од двије године. Међутим, када се има у виду да је замјена управо одређена зато што надзор над малољетником није вршен или је лоше вршен, па је у вези с тим одређено вријеме за рад са малољетником „неповратно“ пропуштено, онда изгледа да би било сасвим оправдано да се наведено изгубљено вријеме не

урачунава у вријеме извршења нове васпитне мјере појачаног надзора. Изгледа да је најисправније узети да се у вријеме извршења нове васпитне мјере појачаног надзора аутоматски не урачунава вријеме за које је извршавана замијењена васпитна мјера. Ипак, требало би водити рачуна да укупно трајање појачаног надзора не буде прековремено. Колико је то прековремено ствар је коју ће оцијенити суд за сваки конкретан случај.

Питање урачунавања временаведеног под режимом замијењене васпитне мјере поставља се и у погледу узајамне замјене заводских васпитних мјера. Чини се да у овом случају са сигурношћу може да се изведе закључак да укупно трајање извршења заводских васпитних мјера не може да буде дуже од максимално могућег трајања васпитне мјере упућивања у васпитно- поправни дом.

Цијелом овом систему замјене васпитних мјера може да се пребаци недовољна гпкост. Одлуку о замјени доноси суд који је у првом степену одлучио о васпитној мјери. Ово рјешење се извршава тек када постане правноснажно. При томе, треба имати у виду тешкоће до којих долази због удаљености суда од установе у којој се извршавају заводске васпитне мјере.

Поновно одлучивање о васпитним мјерама (члан 46 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске) могуће је ако од изрицања васпитне мјере протекне одређено вријеме. Ако је од правноснажности одлуке којом је изречена нека од посебних обавеза - мјера појачаног надзора или заводска васпитна мјера прошло шест мјесеци, а извршење није започето - суд поново цијени потребу извршења изречене мјере. При томе, суд може одлучити да се раније изречена мјера изврши, не изврши или да се замијени другом мјером. Ако је од правноснажности одлуке којом је изречена васпитна мјера упућивања у васпитни центар прошло више од шест мјесеци, а извршење није започето, суд поново цијени потребу извршења изречене мјере. При томе, суд може одлучити да се раније изречена мјера изврши, не изврши или да се замијени неком од мјера појачаног надзора.

Поступак доношења одлуке о замјени, односно обустави извршења изречених мјера, под испуњеним законским условима, нормиран је у члану 121 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Лица овлашћена за покретање поступка замјене и обуставе су: судија (ако сам нађе да је то потребно), тужилац, малољетник, његови родитељи, усвојилац, односно старалац, управник завода односно установе, или орган старатељства коме је повјерен надзор над малољетником. За доношење одлуке надлежан је судија који је донио рјешење о васпитној мјери чија се обустава или замјена предлаже. Нема законских сметњи да то буде исти судија који је и изрекао васпитну мјера, напротив, то може бити само корисно и пожељно. Прије доношења одлуке судија саслушава тужиоца, малољетника, родитеља, усвојиоца, односно стараоца малољетника или друга лица, а од завода или установе у којој се извршава заводска мјера, односно од органа старатељства или других органа и установа, прибавља и потребне извјештаје о понашању малољетника и достигнутом степену успјешности у провођењу васпитне мјере.³⁸⁸

Поступајући по члану 121 став 4 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, судија доноси одлуку о измјени одлуке о васпитној мјери или о обустави извршења мјере или условном отпусту. Одлука се доноси на сједници којој обавезно присуствују малољетник и његови родитељи, односно старалац или усвојилац малољетника, тужилац, бранилац и представник органа старатељства, односно завода или установе гдје се васпитна мјера

³⁸⁸ По одредбама ст. 1 и 2 члана 121 доноси се и одлука о обустављању извршења васпитне мјере и условном отпусту из члана 43 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске.

извршава. Све одлуке се доносе у облику рјешења. Против рјешења судије дозвољена је жалба по општим одредбама о жалби на рјешење.

7.4. Изрицање васпитних мјера за кривична дјела у стицају

Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске (члан 48) прописује посебна правила за изрицање кривичне санкције малољетнику који је учинио два или више кривичних дјела у идеалном или реалном стицају. Тако, када се суди малољетнику за више кривичних дјела у стицају, суд јединствено цијени сва извршена дјела и изриче једну од васпитних мјера које су предвиђене у закону, осим у случају предвиђеном у члану 40 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске (посебне обавезе уз мјере појачаног надзора) - не одређујући за свако дјело посебну мјеру. Дакле, у случају кад малољетник изврши више кривичних дјела за која му се истовремено суди, суд јединствено цијени сва извршена дјела и изриче једну васпитну мјеру, без претходног утврђивања поједине васпитне мјере за свако извршено кривично дјело.³⁸⁹ Ова правила примјењују се и на казну малољетничког затвора када се изриче за кривична дјела извршена у стицају (члан 52 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). При стицају кривичних дјела која се једновремено суде, није могућа кумулација васпитних мјера. Васпитна мјера није санкција која је прописана за свако поједино кривично дјело у Кривичном закону Републике Српске, да би се приликом суђења за свако кривично дјело морала одредити посебна васпитна мјера. Васпитна мјера се одређује с обзиром на стање малољетника (душевну развијеност, васпитно стање итд.), а узимају се у обзир сва кривична дјела која је учинио, али и друге околности. Изрицање васпитне мјере за кривична дјела у стицају долази у обзир у неколико случајева.

Први случај је тзв. прави стицај, када се малољетнику суди за два или више кривичних дјела, без обзира на то да ли су извршена у идеалном или реалном стицају. Уколико не постоје услови за изрицање малољетничког затвора или суд сматра да га не треба изрећи, сва извршена дјела суд јединствено цијени и, имајући у виду личност малољетника и сврху коју треба постићи, изриче једну васпитну мјеру.

Други случај кад се ово правило примјењује је кад се малољетнику за једно или више кривичних дјела изрекне васпитна мјера, па се касније открије да је он прије изрицања мјере извршио неко кривично дјело. Ако не постоје услови да се за то дјело изрекне малољетнички затвор или суд то не сматра цјелисходним, за сва извршена дјела изриче једну васпитну мјеру. То може бити, опет, она васпитна мјера коју је суд раније изрекао или нека друга мјера. Суд ће узети као утврђено дјело из ранијег поступка и без утврђивања васпитне мјере за ново дјело изрећи једну васпитну мјеру, како за кривично дјело из првог тако и за кривично дјело из другог поступка.³⁹⁰ И у једном и у другом случају вријеме трајања раније изречене мјере не урачунава се у мјеру коју је суд изрекао при поновном одлучивању. Неправилна је пракса да се у оваквим случајевима у рјешењу о изрицању васпитне мјере наводи само кривично дјело поводом ког је дошло до поновног одлучивања.³⁹¹ Треба напоменути да тужилац на основу члана 89 став 3 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске може да не захтијева покретање поступка за друго дјело ако је извршење казне или васпитне мјере у току, ако вођење поступка и изрицање кривичне санкције за њега не би имало смисла, с обзиром на казну или

³⁸⁹ Бабић, Марковић, 479.

³⁹⁰ Врховни суд Југославије, Кж. 65/58.

³⁹¹ Врховни суд Босне и Херцеговине, Кж. 114/67.

васпитну мјеру који се већ извршавају. Осим тога, сам суд који треба да суди за ново дјело може да обустави поступак због опортунитета по члану 112 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку Републике Српске, ако сматра да не би било цијелисходно изрећи казну, ни васпитну мјеру. Изрицање нове васпитне мјере показало се нецјелисходно ако је ситуација таква да се никаква друга васпитна мјера, осим већ изречене, не може изрећи. Међутим, став опште сједнице Врховног суда Словеније (од 29. јуна 1970. године) био је да поново треба изрећи исту васпитну мјеру - да би се одредио нов почетак њеног извршења. Према одлуци Врховног суда Македоније (Кж. 373/69), кад се суди малолетнику који се налази у васпитно-поправном дому суд може рјешењем обуставити поступак ако утврди да, с обзиром на постигнути ефекат у васпитању малолетника за вријеме извршења већ изречене васпитне мјере, није цијелисходно поново изрећи ту мјеру.

Трећи случај примјене овог правила је када малолетник коме је изречена васпитна мјера изврши ново кривично дјело. Ова ситуација рјешава се на исти начин као и претходна, с тим што и у овом случају може да се користи могућност предвиђена у члану 89 став 3 Закона о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку Републике Српске, ако с обзиром на тежину тога дјела као и васпитну мјеру која се извршава - не би имало сврхе вођење поступка и изрицања кривичне санкције за то дјело.

У свим наведеним случајевима кривична дјела треба да су извршена у доба малолетства и да се за њих малолетнику суди прије него што је навршио 18 година.

7.5. Дејство васпитних мјера

Васпитне мјере као врста кривичних санкција, без обзира на то што су мјере помоћи, заштите и надзора, производе одређена дејства:

(1) Васпитне мјере не повлаче правне посљедице које се састоје у забрани стицања одређених права (члан 58 Закона о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку Републике Српске). Наступање ових посљедица било би у супротности с основним циљевима које треба постићи примјеном васпитних мјера – да се пружањем заштите, бриге, помоћи и надзора, као и обезбјеђивањем општег и стручног оспособљавања, утиче на развој и јачање личне одговорности малолетника, те обезбједи васпитање и правилан развој његове личности, како би се обезбједило поновно укључивање малолетника у друштвену заједницу. Међутим, извршењем кривичног дјела малолетник може да испољи неподобност за обављање одређених послова и вршење одређених функција. Зато, закон не искључује могућност да уз васпитну мјеру наступе правне посљедице које се састоје у забрани одређених права. Ако се има у виду карактер ових правних посљедица, онда би у односу на учиниоце којима је изречена васпитна мјера могле да наступе сљедеће посљедице: (а) забрана обављања одређених послова или функција у органима власти, привредним друштвима или другим правним лицима, (б) забрана иступања у штампи, на радију, телевизији или јавним скуповима, (в) забрана стицања одређених звања, позива или занимања или унапређења у служби и (г) забрана стицања одређених дозвола или одобрења која се издају одлуком органа власти.

(2) Евиденцију о изреченим васпитним мјерама воде надлежни органи старатељства на основу прописа које доноси министарство надлежно за послове социјалне заштите (члан 49 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку Републике Српске).

(3) Подаци о изреченим васпитним мјерама могу се дати само тужилаштву, суду, органима унутрашњих послова и органима старатељства који су у вези с кривичним

поступком који се води против лица коме је изречена васпитна мјера (члан 49 став 2). Лица која су на било који начин дошла до ових података, не смију их употријебити на начин који би штетио рехабилитацији лица против кога је вођен кривични поступак.

(4) Подаци о изреченој васпитној мјери бришу се из евиденције након протока рока од три године од дана када је престало извршење васпитне мјере, а у сваком случају када евидентирано лице напуни 23 године живота. Ако евидентирано лице буде у међувремену осуђено на казну затвора или малољетничког затвора, подаци о васпитној мјери бришу се из евиденције када протекну рокови за рехабилитацију утврђени законом (члан 49 став 4 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

(5) Застарјелост извршења кривичних санкција, као општи институт кривичног права, код васпитних мјера оправдано не постоји. Суд за малољетнике активно и константно прати извршење изречених васпитних мјера и, такође „у ходу“, прилагођава изречене мјере измијењеним околностима примјеном института обуставе изречене васпитне мјере и института замјене изречене васпитне мјере другом васпитном мјером, као и поновним одлучивањем о потреби да се изврши већ изречена мјера.³⁹² Специфичан случај застарјелости постоји у члану 68 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске.

8. ИЗВРШЕЊЕ ВАСПИТНИХ МЈЕРА

8.1. Опште карактеристике

Извршење васпитних мјера, због њихове бројности и разноврсности, Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске нормира као посебан систем који је заснован на заједничким принципима, након чега регулише и посебне карактеристике извршења сваке мјере. Може се уочити да се извршење васпитних мјера заснива на следећим принципима:

1. За извршење васпитних мјера надлежан је орган старатељства, ако законом није другачије одређено (члан 133 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

2. Надзор над извршењем мјера и контролу извршења васпитних мјера врши судија за малољетнике који је изрекао васпитну мјеру (члан 134 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Судија за малољетнике и тужилац за малољетнике најмање једном годишње врше непосредан надзор и контролу извршења васпитних мјера.

3. Извјештаји о току и резултатима извршења васпитних мјера прибављају се и достављају у складу с чланом 120 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. То значи да је управа установе, у којој се према малољетнику извршава казна малољетничког затвора и заводска васпитна мјера, дужна да свака два мјесеца достави тужилаштву и суду који је изрекао васпитну мјеру извјештај о понашању малољетника. Стручни савјетници суда и тужилаштва, а тамо гдје нема савјетника судија и тужилац, обиласком завода или установе у којима се васпитна мјера извршава, прате извршење изречене васпитне мјере. Овај обилазак малољетника смјештених у заводе и установе стручни савјетници, односно судија и тужилац, обављају најмање два пута у току године. Уз то, надлежни орган старатељства је дужан да сваких шест мјесеци достави извјештај суду и

³⁹² С. Соковић, Васпитне мјере - очекивања и реални домети, стр. 670.

тужилаштву о извршењу осталих васпитних мјера. Судија може, када нађе да је то потребно, тражити извјештај у краћем року.

Подаци за Федерацију Босне и Херцеговине из 2008. године указују да је од 92 малољетника који су осуђени за извршење кривичног дјела прије навршених 16 година старости, за 58 изречена мјера родитељског надзора, а за 26 мјера надзора центра за социјални рад – што чини укупно 91 одсто свих осуђених малољетника из ове старосне групе. Исто тако, за 92 одсто малољетника који су осуђени да су извршили кривично дјело у узрасту од 16 до 17 година изречена је мјера надзора центра за социјални рад. Уз то, током 2008. године четири млађа малољетна преступника и четири старија малољетна преступника у Федерацији БиХ су упућена у дисциплински центар.

У Босни и Херцеговини не постоје васпитне установе за малољетне делинквенте. Постоје двије васпитно-поправне установе, једна при затворском комплексу у Бањој Луци (Република Српска) и друга при затвору у Тузли (Федерација Босне и Херцеговине). Друге установе за оспособљавање које се спомињу су, у ствари, установе за дјецу ометену у психичком или физичком развоју.

Подаци за Федерацију Босне и Херцеговине указују да су 2008. године за шест малољетника који су осуђени за извршење кривичног дјела у узрасту од 14 до 15 година изречене васпитно-поправне мјере, што чини 6,5 одсто мјера изречених малољетницима у тој старосној групи. Те исте године су четири малољетника осуђена за извршење кривичног дјела у узрасту од 16 до 17 година у Федерацији Босне и Херцеговине смјештена у рехабилитационе центре, а два малољетника у „специјалне поправне установе“. Укупно, ове мјере представљају пет одсто свих мјера које су изречене малољетницима узраста 14-18 година који су осуђени за извршење неког кривичног дјела.

8.2. Извршење мјера упозорења и усмјеравања

При изрицању судског укора суд малољетнику указује на друштвену неприхватљивост и штетност његовог понашања, последице које такво понашање може на њега да има, као и да му у случају поновног извршења кривичног дјела може бити изречена друга санкција. С обзиром на то да се садржина судског укора састоји у указивању (на друштвену неприхватљивост поступка) и предочавању (изрицања друге санкције у случају поновног вршења кривичних дјела), судски укор је извршен самим изрицањем.

На захтјев судије надлежни орган старатељства дужан је да достави извјештај о току и резултатима извршења изречене мјере посебне обавезе из члана 35 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Прибављање овог извјештаја судија може да повјери и стручном савјетнику из члана 22 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Извршење посебних обавеза³⁹³ регулисано је Правилником о примјени васпитних мјера посебних обавеза према малољетним учиниоцима кривичних дјела,³⁹⁴ о чему ћемо говорити у излагању о посебним обавезама.

Орган старатељства, надлежан према мјесту пребивалишта или боравишта малољетника у вријеме када је одлука којом је изречена мјера упућивања у васпитни центар постала извршна, надлежан је и за извршење ове васпитне мјере. Овај орган

³⁹³ Види Љ. Кнежевић-Томашев, Љ. Марковић, „Примјена Закона о малољетним учиниоцима кривичних дјела и кривичноправној заштити малољетника, проблеми у пракси“, *Билтен судске праксе Врховног суда Србије*, 3/2006.

³⁹⁴ „Службени гласник Републике Српске“ број 101/10.

старатељства стара се о спровођењу мјере дневног боравка у центру. Боравак малољетника у васпитном центру уређује члан 138 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, тако што малољетник за вријеме извршења ове мјере остаје код својих родитеља, усвојиоца или стараоца и наставља да похађа школу или одлази на посао. Извјештај о току и резултатима спровођења мјере доставља се на захтјев судији, тужиоцу и органу старатељства у току самог трајања мјере и по њеном истеку, а у случају трајања мјере из члана 36 став 2 тачка б) (непрекидни боравак у трајању од најмање 15 дана, али не дуже од три мјесеца) сваких 15 дана. Правило је такође да се одредбе Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, којим се уређује извршење васпитне мјере појачаног надзора родитеља, усвојиоца или стараоца, примјењују и на извршење васпитне мјере упућивања у васпитни центар.

8.3. Извршење васпитних мјера појачаног надзора

Извршење васпитне мјере појачаног надзора родитеља, усвојиоца или стараоца почиње даном када се родитељу, усвојиоцу или стараоцу малољетника достави извршна судска одлука којом је изречена васпитна мјера (члан 139 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Родитељ, усвојилац или старалац малољетника дужан је да извршава налоге и упутства судије и да надлежном органу старатељства омогући да провјери извршење васпитне мјере и прихвати указану помоћ с циљем да се она изврши. Поред тога, родитељ, усвојилац или старалац малољетника, односно орган старатељства, у роковима који су прописани чланом 120 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, обавјештавају суд о току и резултатима извршења васпитне мјере. Посебно је наглашена обавеза органа старатељства да без одлагања извјештава суд о разлозима који отежавају извршење мјере.

Да би се извршила васпитна мјера појачаног надзора у другој породици, потребно је да постоји друга породица која је вољна да прими малољетника, да се стара о њему и да је у стању да утиче на његово понашање. На приједлог надлежног органа старатељства, породицу у коју се смјешта малољетник одређује суд који је судио у првом степену. По пријему извршне судске одлуке, која је претходно достављена малољетнику, надлежни орган старатељства упућује малољетника у породицу која је одређена судском одлуком. Међусобна права и обавезе у вези с вршењем појачаног надзора регулишу се писаним уговором који закључују надлежни орган старатељства и породица у коју се малољетник смјешта. Породица у коју је малољетник смјештен дужна је да мјеродавном органу старатељства омогући провјеру извршења васпитне мјере и прихвати понуђену помоћ ради остваривања сврхе васпитне мјере (члан 143 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Извршењем мјере појачаног надзора у другој породици малољетник се дјелимично издваја из своје дотадашње средине и изолује од штетних утицаја који су га водили ка вршењу кривичних дјела, али при томе, у интересу правилног развоја, одржава везу са својом породицом, осим ако суд који прати и контролише извршење васпитне мјере, на приједлог органа старатељства, друкчије не одреди. Суд који је судио у првом степену у поступку у коме је изречена васпитна мјера појачаног надзора у другој породици прати њено извршење и, уколико се прилике у породици у којој је смјештен малољетник толико измијене да отежавају даље извршење ове мјере, суд по службеној дужности, односно на приједлог тужиоца за малољетнике или надлежног органа старатељства, одређује смјештај малољетника у другу породицу.

За извршење васпитне мјере појачаног надзора коју је одредио орган старатељства надлежан је орган старатељства према пребивалишту, односно боравишту малолетника у вријеме када је одлука којом је мјера изречена постала извршна (члан 146 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку Републике Српске). Одмах после пријема судске одлуке, орган старатељства одређује службено лице органа старатељства или друго стручно лице које мјеру спроводи и о томе одмах обавјештава судију за малолетнике који је судио у првом степену.

Стручно лице коме је повјерено спровођење васпитне мјере сачињава програм рад с малолетником, у складу с упутствима суда и надлежног органа старатељства (члан 147 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку Републике Српске). Државни органи, васпитне, образовне, здравствене и друге установе дужни су да стручном лицу које спроводи ову васпитну мјеру пруже помоћ, а родитељ, усвојилац или старалац дужан је да обавијести стручно лице о приликама које отежавају извршење мјере. На остала питања у вези с извршењем васпитне мјере појачаног надзора надлежног органа старатељства досљедно се примјењују одредбе закона којим се уређује извршење васпитне мјере појачаног надзора родитеља, усвојоца или староца.

8.4. Извршење заводских васпитних мјера

Заводске васпитне мјере изричу се малолетнику према коме треба предузети трајније мјере васпитања, преваспитања или лијечења уз његово потпуно издвајање из средине у којој је до тада живио. Да би се остварили ови циљеви, зависно од конкретне ситуације, суд може да се определијели за једну од три заводске васпитне мјере: упућивање у васпитну установу, упућивање у васпитно-поправни дом и упућивање у посебну установу за лијечење и оспособљавање.

Извршење заводских васпитних мјера заснива се како на општим принципима извршења васпитних мјера, тако и на посебним правилима карактеристичним само за ову врсту васпитних мјера. С обзиром на то да васпитне мјере заводског карактера подразумијевају ограничавање слободе кретања малолетника и његову институционализацију, њихово извршење је регулисано посебним заједничким одредбама, из којих произилазе и сљедеће опште карактеристике:

1. Заводске мјере извршавају се у васпитним установама, васпитно-поправном дому и посебној установи за лијечење и оспособљавање малолетника (члан 148 Закона о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку Републике Српске).

2. Хитност у поступању – суд који је досудио извршну одлуку с документацијом коју чини извод из матичне књиге рођених, исправама или доказима о дотадашњем школовању и оспособљавању, налазом о здравственом стању, подацима о ранијем вршењу кривичних дјела, вођеним поступцима и извјештајима органа старатељства, заједно с налогом, доставља органу који је надлежан за упућивање ради извршења заводске мјере у року од три дана од дана када је одлука постала извршна. Орган коме је одлука достављена на извршење дужан је да приступи извршењу кривичне санкције у року од осам, а најдуже у року од 15 дана од дана пријема споменуте одлуке и документације (члан 149 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку Републике Српске).

3. Пријем малолетника у установу (члан 150 Закона о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку Републике Српске) врши се на основу налога о извршењу санкције који издаје суд. Након пријема у установу, малолетнику се

на језику и на начин који разумије објашњавају правила установе, права и обавезе које има, а у року од 24 часа обавља се и медицински преглед малолетника. Малолетнику се обезбјеђује копија правилника установе у којој се налази. За малолетнике који су неписмени или не разумију језик, информације се преносе на начин који обезбјеђује њихово потпуно разумијевање.

4. Права малолетника (члан 151 Закона о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку Републике Српске). Малолетник према коме се извршава заводска мјера има права на: а) дозволу да носи властиту одјећу ако је погодна, а ако је нема, установа је дужна да му обезбиједи: доњи веш, сезонску одјећу и обућу примјерену локалним временским условима,³⁹⁵ б) исхрану која је дијететски, хигијенски и здравствено прилагођена његовом узрасту, која га одржава у добром здрављу и снази и омогућава му нормалан психофизички развој, в) најмање три obroка дневно, чија је укупна вриједност најмање 16.000 дула, г) боравак изван затворених просторија у установи у слободно вријеме и на свјежем ваздуху у трајању најмање три часа дневно, д) учествовање у организованим културним, спортским и другим прикладним активностима изван установе, њ) услове за бављење физичком рекреацијом и спортом, е) похађање наставе изван установе ако у тој установи није организована настава одређеног смјера или образовања и ако то оправдавају досадашњи успјеси у васпитању и школовању малолетника, под условом да то не штети извршењу васпитне мјере, ж) неограничен пријем пакета чија се тежина и допуштена садржина одређују актом о кућном реду, з) примање поште и по сопственом избору комуницирање у писаној форми или телефоном најмање два пута седмично, и) примање информација праћењем штампе и других публикација, радио и телевизијског програма, играног филма, приступом библиотеци, интернету или на други прихватљив начин који промовише добробит малолетника, ј) посјете једном недјељно родитеља, усвојилаца, старалаца, брачног друга, лица с којим је засновао ванбрачну заједницу, усвојеника, дјеце и осталих сродника у правој линији, а у побочној линији до четвртог степена сродства, к) боравак с брачним другом или лицем с којим је засновао ванбрачну заједницу једном мјесечно до три часа насамо у, за ту сврху, одређеној просторији у оквиру установе, л) посјете два пута мјесечно и других лица која не ометају извршење васпитне мјере, с тим да забрану посјете ових лица може да изрекне руководилац установе који ће рјешењем дати образложење за доношење такве одлуке, љ) посјете представника владиних и невладиних организација, институција и других који су заинтересовани за пружање помоћи малолетнику у облику образовања, запошљавања или смјештаја у сврху припреме за повратак у заједницу, м) рад према својим могућностима у установи сагласно обавезама у похађању наставе,³⁹⁶ н) накнаду за рад и новчане награде за посебне успјехе у раду, чије најниже и највише износе одређује руководилац установе за извршење заводских санкција, као и право да половином накнаде и награде слободно располаже, а остатак му се ставља на штедњу, с тим да му, изузетно, руководилац установе може одобрити коришћење цијеле накнаде,³⁹⁷ њ) дневни и недјељни одмор у складу с општим прописима, о) годишњи одмор у трајању од 18 до 30 дана, који се користи изван установе или у оквиру установе, с тим да о дужини, начину и мјесту коришћења одлучује руководилац установе на приједлог

³⁹⁵ Погодном одјећом сматра се и одјећа која није деградирајућа или понижавајућа и која не представља ризик за безбједност.

³⁹⁶ За малолетника који не похађа наставу радно вријеме траје у складу с општим прописима. Малолетник се ван радног времена може радно ангажовати највише два часа дневно на одржавању чистоће и другим текућим пословима установе.

³⁹⁷ Ни у ком случају интерес малолетника и његов рад не смију бити подређени циљевима остваривања профита установе или неког трећег.

васпитача, п) здравствену заштиту изван установе, ако установа не може да пружи одговарајућу здравствену заштиту,³⁹⁸ р) обавјештавање породице малољетника о здравственом стању малољетника, а ако малољетник умре у року од шест мјесеци од отпуштања, да изврше увид у извјештаје проведене истраге, с) обавјештавање у најкраћем могућем року о смрти, озбиљној болести или повреди било ког члана уже породице и да се обезбиједи посјета члану породице или присуство сахрани и т) право, ако жели, да учествује у вјерској служби и у вези с тим да посједује и задржи потребне вјерске књиге и предмете за вјероисповиједање, као и право да одбије све облике учешћа у вјерским и религиозним службама и образовању.

5. Погодности (члан 152 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Малољетнику који се добро влада и залаже на раду руководица установе васпитно-поправног дома може додијелити слjedeће погодности: а) проширено право на пријем посјета, б) слободне изласке из дома у град, в) посјете спортским, културним и другим прикладним догађајима изван васпитно-поправног дома, г) посјете породици, сродницима или другим блиским лицима за вријеме викенда и празника и д) додатна одсуства из установе васпитно-поправног дома до 15 дана. Руководилац установе у складу с посебним правилником може малољетнику додијелити и друге погодности које повољно утичу на извршење васпитне мјере.

6. Дисциплински прекршаји и поступак (члан 153 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Имајући у виду основне карактеристике, потребе и права малољетника, министар правде посебним правилником прописује које понашање представља дисциплински прекршај, врсте санкција које се могу изрећи и њихово трајање, који орган је овлашћен да изриче те санкције, као и орган овлашћен да разматра жалбе. Међутим, ниједан малољетник неће бити кажњен за дисциплински прекршај о коме претходно није проведена истрага и малољетник на њему разумљив начин претходно обавијештен о наведеном прекршају и дата му могућност да презентује своју одбрану, укључујући и право на жалбу. Поред тога, забрањене су дисциплинске мјере које укључују ускраћивање рада, смањење хране, ограничење комуникације малољетника с члановима породице, затварање у мрачне просторије и самике, колективно кажњавање малољетника, као и друге дисциплинске мјере које деградирају и угрожавају физичко или ментално здравље малољетника.

7. Редовни обилазак малољетника – судија и тужилац најмање два пута у току године обилазе малољетника смјештеног у установи за извршавање заводских мјера. У непосредном контакту с малољетником и стручним лицима која се старају о извршавању мјере, као и увидом у одговарајућу документацију, утврђују законитост и правилност поступања и процјењују успјех постигнут у васпитању и правилном развоју личности малољетника (члан 158 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

8. Хитност у отклањању недостатака и неправилности у извршењу – о уоченим пропустима и неправилностима у току обиласка малољетника, судија и тужилац без одлагања обавјештавају Министарство правде Републике Српске, као и установу у којој се васпитна мјера извршава. По обавјештавању судије, односно тужиоца, Министарство правде Републике Српске, као и управа установе у којој се васпитна мјера извршава, дужни су да без одлагања изврше одговарајуће провјере и предузму мјере за отклањање незаконитости и неправилности и о томе обавијесте судију и тужиоца (члан 158 став 3

³⁹⁸ Вријеме проведено на лијечењу у одговарајућој здравственој установи урчунава се у трајање васпитне мјере.

Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

9. Могућност одлагања почетка извршења заводске васпитне мјере (члан 159 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). На молбу малољетника, његовог родитеља, усвојиоца или стараоца или на приједлог надлежног органа старатељства, из разлога предвиђених Законом о извршењу кривичних санкција,³⁹⁹ може се одложити извршење заводске мјере. О одлагању извршења одлучује судија за малољетнике суда који је судио у првом степену у року од три дана од пријема молбе. Вријеме одлагања може бити одређено у трајању до године дана, а у случају болести малољетника док болест траје. Против првостепеног рјешења дозвољена је жалба која се у року од три дана од пријема рјешења изјављује вијећу за малољетнике истог суда. Вијеће за малољетнике о жалби одлучује у року од три дана од дана пријема жалбе. Молба и приједлог за одлагање, као и жалба вишем суду, задржавају извршење заводске васпитне мјере до правноснажности рјешења о молби или приједлогу. Молба нема суспензивно дејство у случају да суд, приликом одбијања други пут поднесене молбе, утврди да се право на молбу злоупотребљава.

10. Могућност прекида извршења васпитне мјере (члан 160 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). На молбу малољетника, његовог родитеља, усвојиоца или стараоца, на приједлог органа старатељства или руководиоца установе у којој се заводска мјера извршава, судија може из разлога који су предвиђени Законом о извршењу кривичних санкција прекинути извршење васпитне мјере. Прекид извршења заводске мјере дозвољава се на захтјев тужиоца, осуђеног и браниоца ако је против рјешења о изрицању те мјере поднесен захтјев за заштиту законитости. О прекиду одлучује рјешењем судија који је изрекао васпитну мјеру, и то у року од три дана од дана пријема молбе. Вријеме прекида извршења заводске мјере може бити одређено у трајању до годину дана, а у случају болести малољетника док болест траје. Вријеме прекида извршења не урачунава се у вријеме трајања мјере. Када престану околности због којих је одобрен прекид издржавања заводске мјере или се утврди да је прекид одобрен на основу лажних исправа и доказа, или ако се прекид не користи у сврху за коју је дозвољен, судија који је изрекао заводску мјеру укида рјешење и малољетнику налаже да се одмах, а најдуже у року од три дана од пријема рјешења, јави установи ради извршења заводске мјере. Рјешење се доставља малољетнику, родитељима односно стараоцу или усвојиоцу и установи, с тим да жалба не задржава извршење заводске мјере.

11. Доследна примјена Закона о извршењу кривичних санкција (члан 161 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске) - на сва остала питања у вези с одлагањем и прекидом извршења заводских мјера доследно се примјењују одредбе Закона о извршењу кривичних санкција којим се уређује одлагање извршења и прекид извршења казне затвора за учињено кривично дјело.

12. Отпуштање малољетника из установе (члан 162 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Малољетник се отпушта с извршења заводске мјере када протекне законом одређено најдуже трајање мјере или када суд донесе одлуку о обустављању њеног извршења, замјени изречене васпитне мјере другом мјером или условним отпустом.

13. О условном отпусту из васпитне установе и васпитно-поправног дома, на молбу малољетника, одлучује судија суда који је изрекао мјеру (члан 162 став 2 Закона

³⁹⁹ „Службени гласник Републике Српске“ број 13/10.

о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

14. Продужавање боравка у установи због завршавања школовања и стручног оспособљавања - када се малољетник налази у завршном разреду школе или при крају стручног усавршавања, а отпуштањем из установе у којој се мјера извршава би му се онемогућило да заврши школовање или стручно оспособљавање, установа може, на молбу малољетника, омогућити му да заврши школовање или стручно оспособљавање (члан 162 став 3 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

8.4.1. Упућивање у васпитну установу

Заводска мјера упућивања у васпитну установу извршава се у установи која обезбјеђује смјештај и задовољавање васпитних, здравствених, образовних, спортских и других развојних потреба малољетника (члан 163 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Ради се о установи за малољетнике општег типа, а извршење мјере подразумијева боравак малољетних учинилаца кривичних дјела заједно с другим малољетницима који показују одређене поремећаје у понашању (васпитна запуштеност, социјални случајеви), али који нису извршили кривично дјело.⁴⁰⁰ Претпоставља се да боравак у таквој средини, под сталним надзором стручног васпитача, треба позитивно да дјелује на малољетне учиниоце кривичних дјела. При томе, малољетник коме је изречена ова васпитна мјера има иста права и обавезе као и остали малољетници у васпитној установи, с тим што му се у погледу поступања поклања посебна пажња, али тако да се у животу и раду у установи не издваја од осталих.

Права, обавезе и укупан положај малољетника који је извршио кривично дјело и који се налази на извршењу васпитне мјере не разликује се од положаја других малољетника. Заводска мјера упућивања у васпитну установу, изречена лицу мушког пола, извршава се у васпитној установи за та лица. Заводска мјера упућивања у васпитну установу, изречена лицу женског пола, извршава се у васпитној установи за малољетнице или у одвојеном женском одјељењу васпитне установе.

О васпитној мјери која је изречена малољетнику упознаје се само руководилац установе, као и васпитно, образовно и друго стручно особље које је укључено у извршење васпитне мјере. Лице коме је изречена заводска мјера упућивања у васпитну установу може у њој остати до навршене 23 године.

Орган старатељства који је надлежан према мјесту пребивалишта, односно боравишта малољетника у вријеме када је постала извршна одлука којом је васпитна мјера изречена, одређује лице које је дужно да малољетника доведе у васпитну установу. Васпитна установа обавјештава суд о пријему малољетника и дану почетка извршења васпитне мјере.

Ако извршење мјере не може да отпочне или да се настави због одбијања или бјекства малољетника, орган старатељства, односно руководилац установе, о томе обавјештава надлежну организациону јединицу Министарства унутрашњих послова која доводи малољетника у васпитну установу. Начин довођења не смије нарушавати достојанство малољетника, нити му наудити физички или ментално (члан 166 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

⁴⁰⁰ Соковић, Бејатовић, 193 и 194.

На захтјев малољетника, родитеља, усвојиоца или стараоца малољетника или на приједлог установе у којој се мјера извршава, односно на приједлог надлежног органа старатељства, суд може донијети одлуку о премјештају малољетника у другу васпитну установу. Услов за то је да првобитни критеријуми за упућивање или даља потреба за реинтеграцијом у друштво могу бити ефикасније постигнути у другој установи или када образложени разлози безбједности пребацивање чине неопходном мјером (члан 167 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

8.4.2. Упућивање у васпитно-поправни дом

Упућивање у васпитно-поправни дом подразумијева примјену појачаних мјера преваспитања у дужем трајању које није могуће организовати и предузети у установама мјешовитог типа (чл. 168-170 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Из тих разлога у систему установа за извршавање заводских кривичних санкција за извршење васпитне мјере упућивања у васпитно-поправни дом Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске предвиђа посебну специјализовану установу - васпитно-поправни дом. У посебном женском одјељењу васпитно-поправног дома ова васпитна мјера се извршава према малољетницама женског пола. Пунољетна лица којима је изречена васпитна мјера и малољетници који у васпитно-поправном дому постану пунољетни такође се смјештају у посебно одјељење васпитно-поправног дома. Лице коме је изречена заводска мјера упућивања у васпитно-поправни дом у дому може да остане до навршене 23 године.

За упућивање малољетника у васпитно-поправни дом надлежан је суд који је изрекао мјеру. Малољетнику се за припрему мора оставити најмање осам, а највише 15 дана. Малољетника који се налази у притвору у васпитно-поправни дом упућује суд на чијем је подручју сједиште установе у којој је малољетник притворен.

Ако се малољетник по налогу суда не јави у васпитно-поправни дом, суд наређује његово довођење, а ако се малољетник крије или је у бјекству, суд наређује издавање потјернице. У случају бјекства малољетника из васпитно-поправног дома, руководилац установе ће одмах обавијестити родитеља, односно стараоца малољетника и наредити издавање потјернице.

8.4.3. Упућивање у посебну установу за лијечење и оспособљавање

Заводска васпитна мјера упућивања у посебну установу за лијечење и оспособљавање изриче се малољетнику због ометености у психофизичком развоју или због психичких поремећаја. У тој установи малољетник има иста права као и остали малољетници који су смјештени у установу (члан 173 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Ако се у посебној установи за лијечење и оспособљавање не могу задовољити потребе малољетника с инвалидитетом, малољетник се премјешта у специјализовани завод или установу гдје се ове потребе могу задовољити.

Упућивање малољетника у посебну установу за лијечење и оспособљавање врши орган старатељства према пребивалишту, односно боравишту малољетника у вријеме када је одлука којом је васпитна мјера изречена постала извршна. У случају да извршење мјере не може да почне или да се настави због одбијања или бјекства малољетника, орган старатељства обавјештава суд и надлежну организациону јединицу Министарства унутрашњих послова Републике Српске који је мјеру изрекао.

Малољетник се доводи и спроводи у специјалну установу уз пратњу здравствених радника, на начин који не смије да угрожава његово достојанство, нити да му науди физички или ментално. Закон посебно наглашава обавезу посебне установе за лијечење и оспособљавање малољетника да о резултатима извршења мјере доставља извјештај, а када малољетник постане пунољетан, посебно извјештава судију и тужиоца о здравственом стању малољетника ради испитивања потребе за доношењем једне од одговарајућих одлука с циљем да се испитају потребе његовог даљег задржавања у овој установи.

9. АЛТЕРНАТИВНО РЕАГОВАЊЕ НА КРИМИНАЛИТЕТ МАЛОЉЕТНИКА

9.1. Ресторативна правда у свјетлу алтернативног реаговања на криминалитет малољетника

Ресторативна правда има своје теоријско упориште у радовима америчких криминолога **Quinneya** и **Pepinskyog** који су се залагали за криминологију која користи средства која воде миру и сарадњи (*peacemaking*) насупрот криминологији која се против криминалитета бори методима рата (*varmaking*).⁴⁰¹ Суштина миротворачке криминологије је у идеји да „два зла не могу направити добро“ и да „рат против криминала“ може довести до насилнијег друштва. При томе, они се залажу за успостављање друштвених веза које су прекинуте злочином. Такође, они сматрају да „насиље државе рефлектује исте вриједности као и насиље криминалаца - вољност да се користе насилна средства према криминалцу. Заговорници ове теорије залажу се за изградњу односа повјерења, чак и онда када је конфликт у току... Иако је овај теоријски концепт критикован као утопијски, он је довео до креирања друштвених одговора на криминалитет који су данас познати под називом покрет ресторативне правде.⁴⁰²

У радовима многих аутора⁴⁰³ истиче се да су елементи ресторативне правде садржани у алтернативним мјерама које се изричу према малољетницима (васпитне препоруке, васпитни налози, упутства). Појам ресторативна правда је први пут употребио Albert English 1977. године, наводећи три врсте кривичноправних система: ретрибутивну правду, дистрибутивну правду и ресторативну правду.⁴⁰⁴ Међутим, ресторативну правду није могуће једноставно одредити, јер се она може посматрати као покрет, модел, парадигма, идеја и приступ.⁴⁰⁵ Модел ретрибутивног правосуђа према Weitekampu је традиционални одговор на криминалитет младих, у коме се акценат ставља на кривично дјело и учиниоца, док се у други план ставља жртва кривичног дјела⁴⁰⁶ (енг. *retribution*, заслужена казна, одмазда).

Ресторативна правда се супротставља конвенционалном начину гледања на криминалитет. Она, по мишљењу Џонстона,⁴⁰⁷ представља највеће научно достигнуће

⁴⁰¹ О. Бачановић, „Ресторативна правда и Закон о малољетничкој правди са посебним освртом на медијацију“, Савјетовање *Перспективе даљег развоја кривичног законодавства Црне Горе*, „Црногорска ревија за кривично право и криминалну политику“, Будва, 2009, 406.

⁴⁰² L. Lilly, E. Culen, R. Ball, „Criminological Theory: Context and Consequences, Thousand Oaks“, London and New Delhi, Sage Publication, 2002, 159.

⁴⁰³ Јовашевић, Перић, Шкулић и др.

⁴⁰⁴ D.W. Van Ness, K.H. Strong, „Restoring Justice“, Cincinnati, OH Anderson Publishing Co, 2002.

⁴⁰⁵ С. Ђокић, „Појам и основни принципи ресторативне правде“, *Темуда*, Београд, 1/2007, 27.

⁴⁰⁶ E.G.M. Weitekamp, „Research on victim-offender mediation: finding and needs for the future, u: Victim-offender mediation in Europe: Making restorative justice work“, The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice, Leuven University Press, 2000.

⁴⁰⁷ G., A. Johnstone, *Restorative Justice Reader (text, sources context)*, Willan Publishing, Devon, U.K., 2003, 511 и даље.

савременог кривичног права и криминологије. Ресторативна правда је много више од теорије, правца, идеје или пројекта. Она подразумијева друкчији (измијењени) начин гледања на криминалитет и његов досадашњи ретрибутивни одговор, а нарочито на малољетне делинквенте који тек треба да заузму друштвене позиције.

Норвешки криминолог Нилс Кристи сматра се родоначелником ресторативног модела који би, како он сматра, требало да замијени досадашњи ретрибутивни начин одговора на криминалитет. Овакав начин реаговања на криминалитет најбољу примјену постиже на пољу малољетничке делинквенције. Малољетни учинилац кривичног дјела избјегава стигматизирање које са собом носи кривични поступак, нарочито ако је у питању примарни делинквент, чије кривично дјело је, по правилу, резултат случаја, подражавања ставова негативних друштвених група, недостатка социјалне контроле итд. Дакле, у питању је блажи степен васпитне запуштености код малољетних делинквената, који изискује друкчију државну и друштвену реакцију.

Основни принципи ресторативне правде на којем се базира овај концепт су: сарадња, разумијевање, поштовање, реинтеграција и помирење.⁴⁰⁸ В. Николић-Ристановић⁴⁰⁹ и С. Ћопић⁴¹⁰ издвајају сљедеће основне принципе ресторативне правде: персонализам, поправљање, реинтеграција и учешће. Кратко објашњење ових принципа своди се на сљедеће: (1) персонализам: злочин је повреда људи и њихових међусобних односа, а тек онда је повреда закона; (2) поправљање: примарни циљ је поправљање штете нанесене жртви, а не кажњавање извршиоца; (3) реинтеграција: циљ је реинтегрисати извршиоца умјесто да се он отуђи и изолује, односно искључи из друштва и (4) учешће: циљ је охрабривање свих директних и, по могућности, индиректних учиниоца да се укључе и заједно баве рјешавањем криминалног понашања.⁴¹¹

Модел ресторативне правде заснива се на концепцији по којој је у сваком кривичном поступку, а нарочито у поступку који се води према малољетном учиниоцу кривичног дјела, увијек од посебног приоритета питање рјешавања конфликта између учиниоца и жртве кривичног дјела, и то на начин који је примарно вансудског карактера. Циљ модела ресторативног правосуђа је да учинилац буде ресоцијализован примјеном мјера које подразумијевају учешће жртве кривичног дјела, учиниоца и друштвене заједнице. Од посебне важности су одређене специфичне активности, попут медијације, односно одговарајућег посредовања између учиниоца кривичног дјела и жртве, као и других приступа који укључују и подразумијевају јачање везе између чланова локалне заједнице. Начелна идеја ресторативног модела је да се, увијек када је то објективно могуће, постигне одговарајуће помирење између малољетног учиниоца кривичног дела и жртве тог кривичног дјела, што се сматра значајним, како на општем социјалном нивоу - ради постизања стабилности и реда у друштву, тако и на посебном микросоцијалном нивоу - с циљем да се рјешавају породични конфликти или сукоби између вршњака у мањим срединама и сл., чиме се тежи елиминисању или минимизирању опасности од будућих конфликта између истих лица, када улоге учиниоца и жртве могу и да се промијене, односно циљ је да се на тај начин смањи могућност за сукобе у оквиру исте породице или друге мање социјалне заједнице.⁴¹²

⁴⁰⁸ С. Ћопић, „Појам и основни принципи ресторативне правде“, *Темид*, Виктимолошко друштво Србије и *Прометеј*, Београд, 27.

⁴⁰⁹ В. Николић-Ристановић, „Ресторативна правда, кажњавање и жртве“, у Зборнику „Алтернативе затворским казнама“, *Фонд за отворено друштво*, Београд, 2005, 13 и 14.

⁴¹⁰ С. Ћопић, „Појам и основни принципи ресторативне правде“, оп. цит., 31.

⁴¹¹ В. Николић-Ристановић, „Ресторативна правда“, 13 и 14.

⁴¹² Шкулић, (2011), 107.

Појам ресторативне правде је наишао на различита тумачења и виђења појединих теоретичара кривичног права. Они дефинишу ресторативну правду на два начина: као алтернативу кривичноправном систему (Џонстон) и као „процес у коме странке које су у сукобу, који је настао извршењем кривичног дјела, заједно одлучују о томе на који начин да се поправе посљедице кривичног дјела“ (Зехр, Маршал и др.), односно у коме се даје предност накнади штете и поправљању односа нарушеног кривичним дјелом⁴¹³ (Валгрејв, Бејзмор и др.).⁴¹⁴ У традиционалном кривичноправном систему жртве често имају осјећај лица којима се суди, док се учиниоци задржавају у систему настављајући да врше кривична дјела, тако да су пресуђењем често незадовољни и жртва и учинилац. Концепт ресторативне правде је мотивисан активнијим приступом жртви у кривичном поступку и хуманијим поступањем с учиниоцем кривичног дјела, а исто тако давањем прилике жртви и заједници да учествују у процесу рехабилитације учиниоца.⁴¹⁵

Осим ресторативне правде, често је у употреби појам „ресторативно правосуђе“. Појава ресторативног правосуђа везује се за различите пилот пројекте у оквиру кривичног законодавства Канаде, САД и појединих држава Западне Европе. Општеприхваћена дефиниција ресторативног правосуђа гласи: „Ресторативно правосуђе је процес у коме странке учеснице у појединачном дјелу заједнички доносе одлуку како да се носе с посљедицама овог дјела и његовим импликацијама на будућност“.⁴¹⁶

На међународном плану значајна је дефиниција ресторативне правде садржана у Декларацији Уједињених нација о основним принципима примјене програма ресторативне правде у кривичним случајевима (из 2000. године). Она дефинише ресторативну правду као програме који су базирани на ресторативном процесу и (или) теже остваривању ресторативних циљева. При томе се мисли на постизање споразума као резултата ресторативне правде, укључујући репарацију штете, рад у корист заједнице и сл., а све с циљем да се омогући репарација за жртву и учиниоца кривичног дела.⁴¹⁷ Основ за примјену концепта ресторативне правде представљају бројни међународни документи: Декларација Уједињених нација о основним принципима правде за жртве криминалитета и злоупотребе моћи (1985), Препорука Комитета министара Савјета Европе број Р (99) 19 о примјени посредовања у кривичним стварима, Оквирна одлука Европске уније о положају жртава у кривичном поступку (2001), Препорука Комитета министара Савјета Европе Рец (2006) 8 о помоћи жртвама криминалитета и др.

Када се говори о алтернативним кривичноправним мјерама у свјетлу међународних докумената, онда посебно треба истаћи Стандардна минимална правила Уједињених нација за алтернативне казнене мјере – *non custodial measures* (тзв. Токијска правила), усвојена резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација, 14. новембра 1990. године, која подстичу и охрабрују развој нових алтернативних мјера.⁴¹⁸ У том правцу, Токијска правила прописују норме и стандарде засноване на ставу да

⁴¹³ Види Д. Ранђеловић, „Ефикасност и неки домени примјене медијације између жртве и учиниоца“, *Годишњак за психологију*, Ниш, 4-5/06.

⁴¹⁴ О томе више С. Топић, 28 и даље.

⁴¹⁵ Видјети К. Daly, „Restorative Justice: Real Story“, у McLaughlin, E., Fergusson, R., Hughes, G. and Westmarland, L. (ur.) *Restorative Justice Critical Issues*, London, Thousand Oaks, New Delhi, Sage Publications, 2003, 195-214, 195-214.

⁴¹⁶ М. Liebmann, *О вјештинама посредовања између жртве и починиоца* (материјал за семинар), УНИЦЕФ, Београд, 2003.

⁴¹⁷ Преузето са веб сајта: www.un.org.

⁴¹⁸ Видјети М. Бабић, „Алтернативе казни затвора“, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, Београд, 2-3/1997, 130.

казна треба да буде крајње средство, дакле изузетак, а незаходске кривичне санкције правило,⁴¹⁹ те стога примјена алтернативних мјера треба да води укидању затварања и декриминализацији, а не да буде сметња и кочница настојањима у том правцу.

Значајан докуменат, када је у питању развој и имплементација алтернативних кривичних санкција у национална кривична законодавства земаља источне и централне Европе, представља Букурештанска декларација о алтернативним санкцијама и мјерама, од 11. септембра 2001. године, која такође усваја одређене препоруке и стандарде за имплементацију алтернатива казни затвора као главних санкција у настојањима за редуковање затворске популације.

И европски министри правосуђа, на Министарској конференцији у Хелсинкију 2005. године, донијели су закључак да је криминална политика усмјерена на превенцију антисоцијалног и криминалног понашања приоритет, а осим тога и на развијање система алтернативних санкција и мјера, вођење бриге о жртви и њеној заштити, те реинтеграцију учиниоца кривичног дјела. У том правцу, ресторативна улога судова и затвора треба да обезбиједи социјални мир и сигурност.⁴²⁰

Концепт ресторативне правде схвата кривично дјело као повреду људи и међуљудских односа, док је повреда правне норме секундарног карактера (принцип персонализма). Поправљање штете подразумијева одговорност и обавезе; одговорност се не утврђује већ је учинилац прихвата, као и одговорност да поправи штету.⁴²¹ Контакт и укљученост у формални правосудни систем, те лишавање слободе малољетника, као начин обезбјеђења његовог присуства поступку – избјегнути су.⁴²²

Увођење васпитних препорука у наше кривично право представља пионирски подухват, који је последица нарастајућег утицаја ресторативне правде на већину кривичних законодавстава у региону. Васпитне препоруке су изникле на основу ресторативне правде и као такве вјерно одражавају њене основне принципе. Зато је потребно питање ресторативне правде посматрати кроз примјену алтернативних мјера⁴²³ према малољетницима.⁴²⁴ Наиме, да би се једна кривична санкција могла сматрати алтернативном неопходно је да постоји кривична санкција која је примарна и која се под одређеним условима може супституисати другом кривичном санкцијом која је алтернативног карактера.⁴²⁵

У Републици Српској се тек онедавно примјењују елементи ресторативне правде у поступању с малољетним делинквентима. Тако се у посебном извјештају

⁴¹⁹ Види S. Bassiouni, *The protection of Human Rights in the Administration of Criminal Justice, A Compendium of UN Norms and Standards*, New York, 1994.

⁴²⁰ Г. Лажетић-Бужаровска, „Алтернативне мјере у македонском казном праву“, *Правни живот*, Београд, 9/06, 354.

⁴²¹ У Београду је у организацији Виктимолошког друштва Србије и Фонда за отворено друштво у Србији одржана Међународна конференција под називом *Алтернативни облици реаговања на криминалитет и права жртве*, хотел Палас, 12. новембра 2005. године. Преузето са сајта www.vds.org.yu.

⁴²² Д. Улетиловић, „Примјена међународних стандарда у домаћем законодавству са аспекта примјене васпитних препорука као мјера преусмјеравања од редовног кривичног поступка“, Тематски научни скуп *Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања младих*, Бања Лука, 19. и 20. новембра 2008. године, Зборник радова, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 338.

⁴²³ Придјев „алтернативни“ данас је много коришћена ријеч, а њено изворно значење вуче коријене из латинског језика, *alter-altera-altrium*, што значи други или један од двојице, избор између овога, одређење за једну од двије одлуке (М. Вујаклија, „Лексикон страних израза и ријечи“, *Просвјета*, Београд, 1974, 32).

⁴²⁴ Видјети Н. Мићановић, „О односу употребе и значења појма алтернативе“, *Правна мисао*, Сарајево, 5-6/1989, 44.

⁴²⁵ М. Шкулић *Алтернативне кривичне санкције - појам, могућности и перспективе, Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције*, Златибор, 2009, 32.

омбудсмана у Републици Српској наводи да „овакве видове алтернативног третмана малољетних преступника треба организовати у неколико већих центара за социјални рад, тако да репрезентативно буде обухваћена цијела Република Српска”. Такође, “васпитне препоруке се ријетко изричу услед нејасно прецизираног поступка и одређивања надлежности сваке од служби у ланцу спровођења васпитне препоруке”. Уз то, истиче се да још увијек нису створени нормативни и институционални услови за примјену алтернативних мјера према малољетницима, те указује на недостатак превентивних мјера због непостојања планског, систематског и континуираног ангажовања свих релевантних институција у друштву.⁴²⁶

9.2. Значај и перспективе ресторативне правде у кривичном праву

Као нови модел разумијевања друштвене правде, ресторативна правда има вишеструки значај у модерном кривичном праву.⁴²⁷ Принципи на којима је заснована и вриједности које се штите захтијевају много шири приступ у примјени мјера које она предвиђа. Ресторативна правда појављује се као одговор на кризу досадашњег класичног, прије свега пенитенцијарног, државног одговора на криминално понашање. Даље, ресторативна правда представља одступање од традиционалног и конвенционалног приступа у друштвеном одговору на криминалитет. Према Fridayu, политика и пракса традиционалног кривичноправног система нису показале ефикасност у смањењу стопе криминалитета, као ни и пружању сигурности грађанима нити добијању подршке судских власти.⁴²⁸

Ресторативна правда, с једне стране, има за циљ реинтеграцију учиниоца у локалну заједницу, а не његово искључивање и стигматизацију. С друге стране, модел ресторативне правде има за циљ и потпуну реинтеграцију жртве, која је често маргинализована, дискриминисана или стигматизована у својој средини. Дакле, модел ресторативне правде је окренут превенцији и будућности и има за циљ како специјалну, тако и генералну превенцију, и као такав представља конструктиван одговор на криминалитет који тежи ка поправљању штете, а не ка одмазди и кажњавању, односно продубљивању сукоба.

Уопштено говорећи, посебан кривичноправни статус (питање кривице, посебна процедура, посебан систем кривичних санкција) малољетника може се дефинисати на различите начине.⁴²⁹ Прије свега, зависно од тога да ли је у првом плану малољетни учинилац или његово дјело, разликују се два основна приступа: модел благостања и модел правичности.⁴³⁰

Модел благостања или заштитнички модел (*welfare model*) усмјерен је преваходно на личност малољетника и на социјалне прилике у којима малољетник живи и заснован је на схватању да су у етиологији малољетничког криминалитета кључни фактори социјалне природе, односно нескривљене неповољне околности у којима се малољетник развија.⁴³¹ Напушта се пропорционални принцип у изрицању

⁴²⁶ Годишњи Извјештај омбудсмана Републике Српске за 2007. годину, преузето са веб сајта www.ombudsmen.rs.ba.

⁴²⁷ Видјети Н. Мрвић, Г. Кнежевић и И. Стевановић, *Перспективе примјене диверзионих мјера у поступку према малољетним преступницима*, Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1/1994, 22.

⁴²⁸ Р. Friday, „Restorative Justice: The Impact on Crime“, XI Међународни виктимолошки симпозијум, од 13. до 18. јула 2003. године, Stellenbosch, South Africa.

⁴²⁹ О. Периф, „Деценија великих промјена у кривичноправном статусу малољетника“, *Анали Правног факултета у Београду*, 1–2/1994, 174 и даље.

⁴³⁰ D. Fishbein, S. Carbonell, *Should the Juvenile Justice System Get Tougher, Controversial Issues in Criminology*, Fuller, J.R, Hickey, E.W, ed; London, 1998, стр. 199.

⁴³¹ Соковић, Бејатовић, 47.

санкција, тако да је личност малољетника у првом плану. Малољетнику се умјесто кажњавања пружа помоћ и подршка у кривичном поступку који је у суштини неформалан. Малољетницима треба судити пред посебним малољетничким судовима у процедури која је знатно флексибилнија од класичне. У изрицању кривичних санкција наглашен је приоритет интереса личности малољетника у односу на врсту и тежину кривичног дела. Овај модел, који је готово општезаступљен у законима који су донесени послје Другог светског рата, показао је и значајне недостатке. Број кривичних дјела која врше малољетници се није смањило, а превелика дискрециона овлашћења судије, нејасни критеријуми за изрицање санкција и фаворизовање неодређености кривичних санкција довели су и до релативизације основних процесних гаранција које важе у поступку за пунољетна лица, као и до неефикасних рехабилитационих третмана.⁴³²

Модел правичности или судски модел (*justice model*), који је у све широј употреби од осамдесетих година прошлог вијека, усмјерен је примарно на дјело, а мање на личност малољетног преступника.⁴³³ Овај модел настаје у измијењеним условима насталим привредном кризом и губитком друштвене подршке дотадашњем (институционалном) третману малољетника. У овом моделу заштите посебна пажња се посвећује жртви кривичног дјела. Нагласак се ставља на „друштвену одговорност малољетника” и обештећење жртве кривичног дјела, као и друштва у коме малољетник живи. Одговорност малољетника процјењује се из друштвеног угла тако да се почиње користити појам „друштвене одговорности“ малољетника. Напушта се схватање да су малољетник и његове потребе примарни. Даље, трага се за новим мјерама кривичне заштите, уз изостављање кривичног поступка према малољетницима. Институционалне мјере и санкције западају у озбиљну кризу и уступају мјесто новим „алтернативним“, односно „диверзионим“ мјерама друштвене реакције. Оне се изричу само за најтеже облике тешких кривичних дјела и углавном код појаве рецидивизма међу малољетним делинквентима. С друге стране, примјеном алтернативних мјера жели се надокнадити учињена штета жртвама кривичног дјела и широј друштвеној заједници. Ризик занемаривања принципа индивидуализације санкције (с обзиром на личност малољетника) представља основну слабост овог модела.⁴³⁴

Мјешовити, корпоративни модел кривичноправног положаја малољетника (*welfare - justice model*) настао је крајем прошлог вијека као резултат настојања да се превазиђу мане модела благостања и модела правичности у чистом облику.⁴³⁵ Овакав мјешовити модел карактеришу традиционалне санкције које су се раније изрицале малољетницима, али модификоване снижењем максимума код изрицања казне малољетничког затвора и укидањем неодређених казни које су до тада постојале. Уз то, почиње примјена мјера попут: рада у интересу заједнице, накнаде штете жртви, ванинституционалних облика третмана и слично. У суштини, овај модел се заснива на принципима модела правичности који су се у примјени позитивно потврдили и наглашава предности алтернативног поступања с малољетним преступницима.⁴³⁶ Овим мјерама малољетника се жели удаљити од кривичног правосуђа - с циљем да се избјегну негативни ефекти и посљедице које носи контакт малољетника с правосудним органима.

Као посебно оптималан мјешовити модел који усаглашава супротстављене принципе модела благостања и модела правичности у савременим условима истиче се

⁴³² *Ibid.*

⁴³³ *Ibid.*

⁴³⁴ *Ibid.*, 46.

⁴³⁵ *Ibid.*, 48.

⁴³⁶ *Ibid.*

„модел четири Д” (*diversion, deiuridisation, deinstitutionalisation, due process*), односно систем поступања који посебно наглашава принцип диверзије (избјегавања кривичног поступка), дејуридизације и деинституализације (афирмисање алтернативног приступа и избјегавање мјера заводског карактера) и принцип процесне гаранције правичног судског поступка.⁴³⁷ Појам „la diversion“ први пут је употријебљен у извјештају о криминалитету Предсједничке комисије за правосуђе и управу САД, 1967. године. Слично значење имају и сљедећи појмови: *decriminalization* (односи се искључиво на хуманизацију кривичних санкција) односно *depenalization* (замјена кривичних санкција административним санкцијама), *deinstitutionalization, discretion* или француски термин *la dejudiciarisation*.⁴³⁸

9.3. Диверزيونи модел у систему малољетничког правосуђа

Диверزيونи модел у систему малољетничког правосуђа представља процес у којем се млади који дођу у сукоб са законом третирају ван формалног система кривичног правосуђа (енг. *diversion* - одвраћање). Овај модел се заснива на принципима ресторативног правосуђа и представља могућност која се даје малољетним преступницима који се први пут појављују у сукобу са законом или лакшим преступницима. У диверزيونом кривичноправном систему постојеће (ретрибутивне) кривичне санкције замјењују се социјалним, образовно-васпитним и медицинским мјерама или се избјегава покретање кривичног поступка помирењем оштећеног и учиниоца. Контролу над извршењем мјера које су одређене учиниоцу не врше само социјалне службе, него се укључују и лица из његове најближе околине (породице, сусједства, школе, радне средине), чиме се истовремено подстиче мотивација грађана да се укључе и у друге дјелатности на превенцији криминалитета.⁴³⁹

Постоје бројни програми ресторативне правде, као нпр. посредовање између жртве и учиниоца, породичне и друштвене расправе, кругови миротворства, панели у којима се жртва обраћа учиниоцима, рад у корист жртве или локалне заједнице и групе у оквиру друштвене заједнице које пружају подршку жртви, односно учиниоцима дјела и сл. Посредовање (медијација) је највећу примјену доживјело у Европи и Сјеверној Америци.⁴⁴⁰

До посредовања се долази на основу одлуке полиције, тужилаштва или суда, на иницијативу жртве или учиниоца или неког трећег лица, као нпр. породице или локалне заједнице. Ресторативна правда може да се примијени у преткривичном поступку, кривичном поступку (нпр. задржавање извршења казне малољетничког затвора) и паралелно у току извршења кривичне санкције (нпр. у затвору у саставу примјене института условног отпуста).

Да би се провео програм преусмјеравања потребно је имати у виду сљедеће принципе: приступ формалном систему остаје као опција прије, током и након процеса преусмјеравања (одвраћања); било какве пресуде или одлуке које произилазе из система преусмјеравања (одвраћања) морају да буду у складу с међународним и државним стандардима о људским правима; на младе не треба вршити притисак да би признали кривицу - како би учествовали у процесу преусмјеравања (одвраћања) и

⁴³⁷ Шкулић, (2003), 80.

⁴³⁸ Н. Мрвић-Петровић, „Диверزيونи концепт кривичноправног система - реалност или утопија“, *Социолошки преглед*, Београд, број 1/1994, 99 и 100.

⁴³⁹ Н. Мрвић-Петровић и Ђ. Ђорђевић, *Моћ и немоћ казне*, Војноиздавачки завод и Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1998, 90.

⁴⁴⁰ Модели ресторативне правде примјењују се данас у више од 80 земаља.

тешка кривична дјела (нпр. убиства, силовања) морају да се третирају у складу с формалним процедурама.

Модел одвраћања малољетних преступника од формалног система има низ практичних предности. Научна истраживања показују да млади људи који су дошли у сукоб са законом, а који су одвраћени од формалног судског процеса - имају нижу стопу нових преступа. То у пракси значи да само мањи број ових лица након диверзије учине ново кривично дјело, док то није случај с младима која се суочавају с формалним судским поступком. Разлог за ширу примјену овог модела у пракси лежи у чињеници да малољетници који су једном обиљежени као „криминалци“, пролазећи кроз формални процес, врло вјероватно увијек остају „криминалци“.⁴⁴¹ У савременом кривичном правосуђу постоји тенденција да се модел ресторативне правде примјењује не само код малољетних учинилаца кривичних дјела, већ и код пунољетних.⁴⁴²

О успјешности овог модела свједоче и неке мјере које су данас у широкој примјени, као нпр.: *victim offender mediation* (нагодба између оштећеног и учиниоца која може имати за резултат финансијску накнаду штете); *community reparative boards* (одабрани, едуковани чланови заједнице одлучују о мјерама или поступцима које учинилац мора извршити на основу уговора) и *family group conferencing session* (учинилац и оштећени разговарају у присуству и уз учешће њима блиских особа, тражећи најпогоднији начин за накнаду штете).

Алтернативни приступ кажњавању малољетника појављује се у САД од 1967. године, када је америчка правосудна комисија, запазивши широку разноликост конвенционалног третмана малољетника унутар кривичног система, закључила да се ради о веома неефикасном систему реакције. Та комисија је као основ узела чињеницу да се стопа рецидивизма није смањивала унаточ ригорозној казненој политици, већ се, напротив, повећавала, те су приступили изради алтернативних метода, како би се дало на значају самој сврси кажњавања у америчком друштву. Алтернативно, односно супсидијарно, у контексту примјене кривичних санкција подразумијевало би свакако већу креативност, ефикасност и труд цјелокупне друштвене заједнице како би се постигли ефекти сврхе кажњавања, својствене савременом друштву.

„Онеспособљавање“ или уклањање малољетних делинквената из службене процедуре генерално се огледа као значење „преусмјеравања“ (*diverting*) младих у више, позитивне алтернативе. Међутим, постоји широк спектар мишљења у погледу шта би алтернативно поступање захтијевало и како се то имплементира. Минимално, алтернативно поступање (диверзија) укључује „нешто радити“ (*doing something*) с окривљеним.⁴⁴³ Ово резултира проширењем концепта преусмјеравања, тако да се укључи политика благотворних пропуста, правних неинтервенција, декриминализација и отпуштања окривљених уз њихову личну писану обавезу да се појаве пред судом.⁴⁴⁴ Потреба да се минимизира број младих који улазе у малољетнички правни систем неспорна је и укључује неколико основних питања. Прво од ових питања укључује дефиницију „преусмјеравања“ или „заобилажења“ (*diversion*).

Ако је циљ *diversiona* минимизирање уласка у малољетнички правни систем, онда би се млади требали преусмјерити у најранијој могућој прилици. У тежим случајевима *diversion* захтијева да се малољетници диференцирају у смислу

⁴⁴¹ Примјера ради, у развијеним европским земљама све је заступљеније изрицање различитих облика диверзионих мјера у односу на „формалне санкције“. Тако се нпр. у Њемачкој формалне санкције изричу у свега 30 одсто случајева, а 70 одсто се завршава вансудским поступком.

⁴⁴² О. Перић, „Алтернативне мјере и санкције у новом Кривичном закону о малољетницима“, Окружни суд у Београду, *Билтен*, 69/2005, 28.

⁴⁴³ *Ibid.*

⁴⁴⁴ Вид. R. Lundman, 79-104.

озбиљности кривице или другим односним факторима: преусмјеравање из система на иницијалном полицијском контакту је вјероватно мање озбиљна кривица него ли у суду. Диверзиони програми на различитим тачкама преусмјеравања су такође различити. Они би требали понудити нове приступе третману и рехабилитацији. Традиционални модел третмана - интензивно савјетовање, терапија и други облици отворених програма - показали су се неефективним у спречавању или редукцији малољетничке делинквенције. Пресудно је да су нови програми тестирани у односу на конвенционални правосудни систем и минимално уплитање адолесцената.

Рани иновативни диверзиони програми су имали два заједничка циља: да се одмах интервенише према малољетном окривљеном, и то прије судског процесуирања или могућег чињења корекционих олакшица, те да се задрже млади у локалној заједници – ако је то могуће. **Albert Roberts** је идентификовао четири таква програма која су вриједна посебне пажње због њихове иновације и ефективности.⁴⁴⁵

(1) Пројекат раскрсница (*Project Crossroads*) је високо структурирани друштвени третман програм основан у *Washington D.C.* касних шездесетих година прошлог вијека. Програм је финансирао *Department of Labor* и његов првенствени циљ је мјера стручних услуга према окривљеним старости између 16 и 26 година. Малољетници одабрани за Пројекат нису прије осуђивани, нити оптужени за насиље и морали су бити незапослени или неискоришћени. Пројекат је комбиновао савјетовање, стручни тренинг и академски развој, с циљем да повећа осјећај самовриједности и вјероватноћу да ће малољетник постати продуктиван члан друштва.

(2) *St. Louis* диверзиони програм (*St. Louis Diversion Program*) је основан 1971. године и обезбјеђује задржавање у кући, као алтернативу већ претрпаним градским центрима за задржавање. Због малог броја случајева, социјални радници за условно пуштена лица су радили директно и интензивно с малољетницима, члановима породице и представницима школа.

(3) Балтиморски диверзиони пројекат (*Baltimore Diversion Project*) је као и Пројекат раскрснице основао *Department of Labor*. Прикладност за програм је ограничена на младе од 15 до 17 година који нису тренутно оптужени за озбиљно кривично дјело. Конструкцијом јединственог искуства и експертизе бивших одраслих окривљених, програм се фокусирао на напоре у савјетовању за запослење и смјештај.

(4) *Sacramento County 601 Diversion Project* стартовао је 1970. године као покушај да се смање трошкови суда и стопа рецидивизма. „Пројекат 601“ је обезбиједио кризну интервенцију и савјетовање за породице које су имале проблеме са младима. Многи малољетници који су одабрани за програм су већ били ђаци с много изостанака с наставе, уобичајено одбјегли из школе или непоправљиви млади људи који су били изван контроле родитеља.

Основна форма којом полиција преусмјерава малољетнике јесте „преусмјеравање без упућивања“ (*diversion without referral*). Ово укључује неформално регулисање (нпр. упозорење, савјет и одустајање), гдје год се малољетник одмах преусмјери од правосудног система, и то без даљње значајне радње. Ово је једна од најједноставнијих полицијских радњи преусмјеравања. Ова опција, нарочито ако се примијени на терену, је чиста форма преусмјеравања, јер се излагање младих малољетничком правном систему одржава на минимуму.⁴⁴⁶ Други тип полицијског *diversiona* јесте преусмјеравање с упућивањем (*diversion with referral*). У овом случају млади су упућени у административни програм који води друштвена агенција, и то прије него малољетнички правосудни систем. *Diversion* с упућивањем је диктиран из полицијског одјела или писаним споразумом између полиције и агенције. Укључује

⁴⁴⁵ Види А. Roberts, 77-90.

⁴⁴⁶ R. M. Regoli, J. D. Hewitt, 567.

попуњавање извјештаја и каткад службено преношење надлежности с полиције на неку другу агенцију.

Интерно упућивање (*internal referral*) или преусмјеравање у установи (*in-house diversion*) је упућивање случаја једног полицијског одјела у другу „подружницу“ (*branch*) која је боље опремљена – да се бави проблемима малољетничке делинквенције. У установи се програми организују на различите начине. Службеници који руководе програмом имају стално супервизију над тимом професионалних савјетника (обично цивилима). У промјени приступа, службеник служи као администратор и управља напорима волонтера савјетника.⁴⁴⁷ Степен специјализоване вјештине савјетника зависи од малољетника који су циљ, као и укупан циљ програма. Типични програми унутрашњег преусмјеравања укључују програме волонтера у заједници и програм заштитног надзора (*probation program*).

Од примјера полицијске примјене диверзионог модела треба споменути Холандију која нуди могућност преусмјеравања у свим фазама поступка: полицији, тужилаштву и суду. У Холандији постоји установа за обуставу полицијског поступка која се зове HALT (*Het Alternatief - Alternativa*), коју су успоставиле локалне власти у сарадњи с државним тужилаштвом. Ове канцеларије су приватне организације које сарађују с полицијом и тужиоцем и оне су, као такве, регулисане законом. Полиција може малољетног преступника за лакша кривична дјела упутити да учествује у HALT пројекту, под условом да призна кривично дјело и ако се сложи да учествује у пројекту. У току извршења радних задатка који не могу трајати дуже од 20 дана, малољетник извршава своје обавезе које се односе на накнаду штете или образовне активности, па ако задатак не буде извршен - поступак ће се наставити.

У Великој Британији од 1998. године полиција има овлашћења да може малољетном преступнику издати мјеру укора (енг. *reprimands*) или мјеру посљедње опомене (енг. *final warnings*).⁴⁴⁸ Мјера укора се изриче малољетним преступницима који се први пут појављују у сукобу са законом, а поновно извршење кривичног дјела води посљедњој опомени или покретању поступка – при чему једно лице не може да буде два пута укорено. До примјене посљедње опомене долази кад малољетник није био раније опомињан, или ако јесте, али је од тог момента па до извршења новог кривичног дјела прошло најмање двије године, а службеник полиције сматра да у конкретном случају није оправдано подизање оптужнице против малољетника.

У Њемачкој су се, под утицајем новијих струјања, у кривичном праву појавили програми којима се жељела спријечити стигматизација младих делинквената са циљем да се избјегну негативни ефекти које са собом носи вођење кривичног поступка. Тако је 1984. године у Шлезвиг-Холштајну спроведен експеримент у који је била укључена полиција да се путем накнаде штете и сличним мјерама ријешити конфликтна ситуација која је настала због кривичног дјела које је извршио малољетник. Поступак измирења учиниоца и жртве кривичног дјела, осим самих актера, укључивао је и друштвене организације и установе социјалног старања.

У Аустрији се као успјешни диверзиони модели према малољетницима проводе суспензија кривичног гоњења на одређени пробни период, рад у заједници и метод вансудског поравнања. Посљедњи модел је због своје успјешности уведен и у опште кривично законодавство, тако да се он примјењује и према пунољетним учиниоцима кривичних дјела. Према аустријском законодавству, у случајевима кривичних дјела за која је прописана казна затвора до пет година јавни тужилац, под условом да малољетник призна кривично дјело и уз сагласност малољетника и оштећеног који су претходно дали свој пристанак, може предмет прослиједити посебним одјелима у

⁴⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁴⁸ Crime and Disorder Act, из 1998. године.

оквиру организације која пружа услуге медијације. Та организација представља приватну организацију коју финансира надлежно министарство правде.

Историјски посматрано, за развој диверзионих мјера у англоамеричким и западноевропским државама, карактеристична су два облика. Први облик, *simple diversion*, представља једноставну диверзију и обавља се формалном селекцијом поднесених кривичних пријава. Ову селекцију врши надлежни тужилац, односно полиција у фази одлучивања да ли да се покрене кривични поступак према малољетном делинквенту или да се поступак обустави. Најчешћи случај примјене овог облика диверзије односи се на кривична дјела с подручја ситног и средњег криминалитета, као и на малољетнике који по први пут врше кривична дјела. Други облик диверзионих мјера, *diversion the intervention*, је изразито друштвеног карактера. Овим обликом се жели изоставити кривичноправна реакција пребацавањем на терен здравствених служби, невладиних организација, социјалних служби итд. Овај облик диверзионих мјера је највише заступљен у англоамеричким државама, и то у форми: друштвено-корисног рада, похађања одређених курсева, накнаде штете жртви, рада преко викенда итд.

У Републици Србији је 1. јануара 2006. године ступио на снагу Закон о малољетним учиниоцима кривичних дјела и кривичноправној заштити малољетних лица. По први пут су материјални и процесни прописи о малољетницима издвојени у засебну цјелину (закон). Овим законом се премијерно уводе алтернативне мјере, под називом „васпитни налози“.

У Хрватској постоји посебан модел вансудске нагодбе, као специфичан вид скретања с класичног кривичног поступка у раду с малољетним учиниоцима кривичних дјела. Овај модел је у потпуности заснован на принципима ресторативне правде и у великој мјери се заснива на аустријском моделу. Према овом моделу, државни тужилац под одређеним условима, а поступајући у оквиру начела опортунитета, може предмет укључити у поступак посредовања кроз вансудску нагодбу (члан 72 став 1 тачка ц) новог Закона о судовима за младе). Послове медијатора у Хрватској воде специјално обучени радници центара за социјални рад, а надзор над примјеном и извршењем вансудске нагодбе врши државни тужилац.

У Словенији је државни тужилац овлашћен да предмет упуту на медијацију ако малољетник и оштећени постигну договор у погледу кривичног дјела за које је прописана казна затвора до пет година.⁴⁴⁹ Процес медијације проводе специјално обучени медијатори, а у том процесу постиже се писани споразум између малољетника и оштећеног о начину накнаде учињене штете. Медијатори надгледају извршење поравнања, а ако је оно у цијелости извршено, онда је тужилац овлашћен да одбаци кривичну пријаву.

9.4. Васпитне препоруке као диверзионе мјере

9.4.1. Појам и карактеристике васпитних препорука

Васпитне препоруке представљају најблажи законски инструмент реаговања на малољетне извршиоце кривичних дјела. Свакако да је њихова примјена оправдана код багателног, епизодног, примарног, ситуационог или случајног криминалитета. Примарни значај криминално-политичког дјеловања на криминалитет малољетника треба да имају вансудски облици интервенција, а посебно васпитне препоруке. Овакав приступ проблему малољетничког криминалитета представља алтернативу кривичном

⁴⁴⁹ Кривични закон и Закон о кривичном поступку Републике Словеније („Урадни лист Словеније“ број 63/94).

гоњењу и кривичном поступку уопште. Васпитне препоруке истовремено представљају најблажи облик формалне реакције на кривично дјело које су извршили малољетни извршиоци, али су и инструмент заштите права малољетника које су, у односу на остале санкције за малољетне преступнике прописане кривичним законима, значајно повољније и блаже средство. Зато се у кривичноправној литератури означавају као кривичноправне мјере *sui generis*, односно алтернативне кривичноправне мјере чија је основна сврха да се избјегне вођење кривичног поступка према малољетном извршиоцу кривичног дјела и изрицање кривичних санкција, а тиме и његова негативна стигматизација.⁴⁵⁰ Стога многи теоретичари истичу да васпитне препоруке представљају облик диверзионог модела који има за циљ да суспендује кривични поступак, тј. да се он обустави или уопште не покрене, наравно ако су испуњени законом предвиђени услови за примјену васпитних препорука.⁴⁵¹

Закони о кривичном поступку у Босни и Херцеговини (изузимајући Републику Српску) су за рјешавање проблема малољетничке делинквенције предвидјели могућност примјене начела опортунитета⁴⁵² када тужилац, под условима који су прописани законом, може одлучити да не покрене кривични поступак према малољетнику ако сматра да, с обзиром на природу кривичног дјела и околности под којима је оно учињено, ранији живот малољетника и његова лична својства, то не би имало сврхе. Начело опортунитета и цјелисходности покретања кривичног поступка може зависити од тога хоће ли малољетник испунити обавезу преузету кроз васпитну препоруку.⁴⁵³ То испуњење обавезе ван класичне кривичне процедуре, дакле ван судског поступка, у новијој правној терминологији се назива и „неформалним санкцијама“.

У односу на кривичне санкције, примјена васпитних препорука захтијева далеко активнији однос малољетног учиниоца, његове породице и државних органа, као и установа, како би се отклонила штета настала поводом учињеног кривичног дјела, промијенило понашање малољетника, отклонили ризични фактори који су имали за посљедицу извршење дјела и посебно друкчији однос према оштећеном лицу. Васпитне препоруке по свом карактеру превазилазе значај избјегавања формалне кривичне процедуре. Оне по свом карактеру и унутрашњој интенцији имају за циљ да се малољетнику на организован и системски начин помогне у његовом развоју, у прихватању система вриједности и развијању одговорности за своје поступке, како би се избјегла стигматизација личности малољетника која је нужна у кривичном поступку. Васпитним препорукама малољетнику се помаже да се врати на прихватљив пут понашања, посебно уколико узмемо у обзир да он мора дати пристанак на изрицање васпитне препоруке, јер је претпоставка да је свјестан свог неприхватљивог понашања. Свакако је потребно имати у виду искуства и примјере добре праксе других земаља, посебно земаља из окружења.⁴⁵⁴

⁴⁵⁰ Бабић, Марковић, 455.

⁴⁵¹ Стојановић, 347.

⁴⁵² Види члан 352 Закона о кривичном поступку Босне и Херцеговине, члан 373 Закона о кривичном поступку Федерације Босне и Херцеговине и члан 352 Закона о кривичном поступку Брчко дистрикта Босне и Херцеговине.

⁴⁵³ Чланови 76-79 Кривичног закона Босне и Херцеговине, чл. 76-79 Кривичног закона Федерације Босне и Херцеговине и чл. 80-83 Кривичног закона Брчко дистрикта Босне и Херцеговине.

⁴⁵⁴ Види члан 354 став 1 Закона о кривичном поступку Босне и Херцеговине, члан 375 став 1 Закона о кривичном поступку Федерације Босне и Херцеговине и члан 354 став 1 Закона о кривичном поступку Брчко дистрикта Босне и Херцеговине.

⁴⁵⁴ Тако је Република Хрватска, увођењем вансудске нагодбе у претходном поступку, постигла знатне уштеде у новцу и растеретила судове. На овакав начин је ван класичне кривичне процедуре ријешен велики број случајева. Позитивна искуства имају и друге земље, као што су Аустрија, Њемачка и друге.

Увођењем васпитних препорука, Босна и Херцеговина се придружила савременим свјетским трендовима друштвене реакције у рјешавању проблема малољетничке делинквенције ван класичне кривичне процедуре, и то како у оквиру тужилаштва тако и у оквиру суда. Дакле, може се говорити и о тзв. алтернативним моделима у кривичном законодавству иако су резултати на овом плану занемарљиво скромни, а истраживања обављена у Федерацији БиХ указују да су нејасноће око провођења процедуре поступка мирeња и мањи број кривичних дјела за која су предвиђена новчана казна или казна затвора до три године - означени као лимитирајући фактор примјене института васпитних препорука. Реформом кривичног законодавства за малољетнике на нивоу Босне и Херцеговине, Федерације БиХ и Брчко дистрикта БиХ, тужиоцу треба дати могућност да у оквиру начела опортунитета поступа и за кривична дјела за која је запријеђена новчана казна или казна затвора до пет година, а поступак мирeња усмјерити на службе социјалне заштите. Ово свакако претпоставља одговарајућу едукацију службеника социјалне заштите, тужилаца и судија за малољетнике, као и прављење пописа установа које би биле спремне да се укључе у провођење васпитних препорука и посебних обавеза (које се могу изрећи уз васпитну мјеру појачаног надзора) с евентуалним преиспитивањем да се посебне обавезе законом предвиде као посебне санкције и утврде услови за њихово изрицање.⁴⁵⁵

Васпитне препоруке примјењују се искључиво према малољетним учиниоцима кривичних дјела, јер Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске не предвиђа ниједан основ по коме би се ова мјера могла примијенити и на друге категорије извршилаца, на примјер на млађа пунољетна лица или, изузетно, под посебним околностима, и на пунољетна лица.

Основни објективни услов примјене васпитних препорука јесте и тачно одређена категорија кривичних дјела која су учинили малољетници, односно да се ради о кривичним дјелима за која је прописана новчана казна или казна затвора до пет година. Закон не предвиђа никакав основ за изузетну примјену васпитних препорука и у случају тежих кривичних дјела.

Малољетничково признање да је учинио кривично дјело и његов однос према учињеном кривичном дјелу и жртви представљају основни субјективни услов за примјену васпитних препорука. Ови елементи субјективне природе показују способност малољетника да прихвати одговорност за дјело које је учинио. Признање изражава и потврђује спремност малољетника да испуни постављену васпитну препоруку. Однос малољетника према учињеном кривичном дјелу процјењује се на основу његовог понашања у току и послје извршеног дјела. Овај услов субјективне

⁴⁵⁵ Акциони план за имплементацију Стратегије против малољетничког преступништва за БиХ у Кантону Сарајево усвојен је у мају 2008. године. Његов основни задатак је имплементација Стратегије за борбу против малољетничког преступништва за БиХ на подручју Кантона Сарајево. Акциони план је базиран на развоју мјера примарне, секундарне и терцијарне превенције. Такође, у Акционом плану су разрађене и активности које треба усмјерити на развој институција и примјену алтернативних санкција према малољетним учиниоцима кривичних дјела у оквиру мјера терцијарне превенције. Тежиште активности усмјерава се на службе социјалног старања, примарно на Кантонални центар за социјални рад. Једна од најзначајнијих активности која се предвиђа Акционим планом јесте оснивање дневног и дијагностичко-опсервационог центра. Дневни центар био би намијењен за стручни рад с дјецом (од осам до 18 година, оба пола) која исказују одређене облике поремећаја у понашању и гдје је, према процјени стручног тима, уз примјену социо-педагошких и психолошких метода рада могуће утицати на промјену понашања малољетника. Дневни боравак би могао задовољити 20 корисника. Може се рећи да се ради о центру који би имао ресурсе за примјену васпитних препорука. Наиме, у Акционом плану се не спомињу малољетни учиниоци кривичних дјела, али из одредбе и дефинисања васпитних препорука, које се не примјењују према малољетнику као резултат формално покренутог кривичног поступка према малољетнику, може се закључити да би такав центар управо могао бити ресурс за спровођење васпитних препорука.

природе је постављен кумулативно, па само признање дјела без односа према дјелу и жртви, који значи прихватање одговорности или само одговарајући однос малољетника према дјелу и жртви без признања, нису довољни за примјену васпитних препорука.⁴⁵⁶

Примјена васпитних препорука је увијек факултативна, односно представља могућност, а не обавезу. И у случају када су испуњени сви услови, не мора доћи до изрицања васпитних препорука ако органи који су надлежни за њихову примјену процијене да разлози за заштиту интереса малољетног извршиоца кривичног дјела или разлози за заштиту интереса жртве, односно општи друштвени интереси, у конкретной ситуацији не оправдавају такав избор.⁴⁵⁷ Малољетнику се може изрећи једна или више васпитних препорука, зависно од околности конкретног случаја.

9.4.2. Оправданост и сврха примјене васпитних препорука

Криминално-политичка оправданост увођења васпитних препорука у кривично право своју утемељеност налази у чињеници да досадашњи ретрибутивни концепт реакције на малољетничку делинквенцију није дао ни приближно задовољавајуће резултате. Чињеница је да у пракси малољетници, с једне стране, врше све већи број кривичних дјела, а, с друге стране, у укупној маси учињених кривичних дјела велики број је дјела с елементима насиља, која неријетко врше вишеструки малољетни повратници. Један од узрока оваквог стања лежи у чињеници да кривична процедура стигматизира малољетног учиниоца и отежава његову постпеналну реинтеграцију у друштвену заједницу.

Незадовољна овим стањем у криминалној политици према малољетницима, национална законодавства многих држава потражила су рјешење у увођењу диверзионих мјера, које малољетника лишавају традиционалне ретрибутивне кривичне процедуре. Увођење алтернативних мјера резултат је преовлађујућег мишљења у кривичној теорији да у санкционисању малољетничке делинквенције треба кренути постепено „step by step“ од лакшег ка тежем, с тим да казна малољетничког затвора представља „ultima ratio“ крајње средство државне реакције.⁴⁵⁸ Да би диверзиони модел одговорио датим потребама друштва, потребно је да буде прецизно нормативно регулисан.

Изузимање појединих кривичних предмета који се додnose на малољетнике из кривичне процедуре или од започињања или довршетка судског процесуирања се у Босни и Херцеговини постиже васпитним препорукама. Законодавац Републике Српске је прихватио препоруке као дио компетенција тужиоца и судија за малољетнике, а не и неких других органа (полиције, социјалних служби, и сл.).⁴⁵⁹ Васпитне препоруке су мјере које се могу изрећи малољетницима без формалног суђења. Њима се избјегава вођење кривичног поступка према малољетницима који су учинили лакша кривична дјела и њиховом примјеном се постиже сврха специјалне превенције. Васпитне препоруке нису примјенљиве код тежих кривичних дјела, како због прописане казне за кривично дјело, тако и због тога што се изричу ван формалног кривичног поступка. Један од циљева који се жели постићи примјеном васпитних препорука је и потенцирање разлике између поступка који се води према малољетнику у односу на поступак који се води према пунољетном лицу. Циљ ових мјера је и растерећење тужилаштва и судова од предмета гдје су учињена багателна или лакша кривична дјела,

⁴⁵⁶ Соковић, Бејатовић, 60.

⁴⁵⁷ *Ibid.*

⁴⁵⁸ Види Стојановић, 344.

⁴⁵⁹ Види Љ. Радуловић, „Васпитни налози као посебне мјере реаговања према малољетним учиниоцима кривичних дјела (сврха, врсте и избор)“, *Ревизија за криминологију и кривично право*, Београд, 1/2008, 34.

како би се тужиоци и судије за малољетнике више ангажовали на сложенијим предметима гдје су учињена тежа кривична дјела чији су извршиоци малољетна лица.

Васпитним препорукама се остварује сврха специјалне превенције, избегавају негативни ефекти кривичног поступка (стигматизација), присутно је активно учешће малољетника, јача се одговорност за сопствене поступке и успјешније проводи рехабилитација. При томе се првенствено мисли на стигматизацију малољетника до које неминовно доводи вођење кривичног поступка и изрицање кривичних санкција, а касније и на могућност даље криминализације личности у поступку извршења појединих васпитних мјера или казне малољетничког затвора.⁴⁶⁰ На основу члана 4 Правилника о примјени васпитних препорука према малољетним учиниоцима кривичних дјела Републике Српске,⁴⁶¹ васпитне препоруке имају за циљ: а) преузмјеравање малољетника од редовног кривичног поступка како би се избегли негативни ефекти на његову личност и обезбиједио његов правилан развој, б) да малољетник сагледа посљедице свог дјела и преузме одговорност за оно што је учинио и в) да се малољетника спријечи у поновном извршењу кривичног дјела. Ови циљеви остварују се на сљедеће начине: а) давањем могућности малољетнику и оштећеном да сами ријеше случај кроз дијалог који треба да доведе до међусобног разумијевања, б) давањем могућности малољетнику да исправи грешку: 1) враћањем ствари оштећеном која је прибављена кривичним дјелом, 2) намирењем штете у висини вриједности ствари стечене кривичним дјелом или 3) давањем сатисфакције извињењем оштећеном или 4) извршењем одређене обавезе у корист оштећеног и в) активним учешћем друштвене заједнице у пружању помоћи у реинтеграцији малољетника и оштећеног, те превенцијом малољетничке делинквенције.

Јасно је да се оправданост изрицања васпитних препорука мјери цјелисходношћу покретања кривичног поступка према малољетнику, што даје судији, односно тужиоцу, могућност да слободно процјењује лична својства малољетника, ослањајући се, при томе, на податке о његовом ранијем животу и околностима у којима је одрастао и у којима живи. Кључни критеријум за оцјену оправданости примјене васпитних препорука састоји се у процјени надлежних органа - шта је најбољи интерес малољетног учиниоца.

Васпитне препоруке, према члану 25 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, имају двојаку сврху: да се не покреће кривични поступак према малољетнику и да се примјеном васпитних препорука утиче на његов правилан развој и јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дјела. Главна сврха и циљ васпитних препорука јесте непокретање, односно обустава вођења кривичног поступка према малољетницима. Овако одређена сврха васпитних препорука налази своје утемељење у међународним инструментима. Тако, Конвенција о правима дјетета, у члану 40 тачка 3 истиче „доношење мјера, кад год је могуће и пожељно, за поступање са таквом дјецом, без прибјегавања судском поступку“. Исти члан у тачки 4 прописује: „Биће стављен на располагање широк спектар мјера, као што су: брига, усмјеравање, надзор, правна помоћ, условно кажњавање, прихват, образовање и програми стручне обуке и друге алтернативе институционалној бризи.“

Исто тако, Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске у члану 25 истиче да је сврха васпитних препорука, између осталог, непокретање или боље рећи избегавање вођења кривичног поступка. Овдје би требало додати и могућност да дође до обуставе већ започетог кривичног поступка према малољетнику. На овај начин малољетни учинилац је

⁴⁶⁰ Бабић, Марковић, 457.

⁴⁶¹ „Службени гласник Републике Српске“ број 10/10.

поштеђен стигматизације и свих других негативних ефеката које са собом носи вођење било које врсте поступка, а нарочито кривичног поступка. У том смислу, скретање кривичног поступка према малољетницима трасира пут за примјену диверзионог модела. Кривично законодавство Републике Српске је прихватило диверзиони модел с интервенцијом, у форми изрицања васпитних препорука. Примјеном васпитних препорука долази до непосредног контакта између малољетног учиниоца и жртве кривичног дјела, што доводи до активнијег учешћа малољетника у одабиру и примјени ових мјера. Накнадом штете и извињењем жртви кривичног дела, као и испуњавањем конкретних обавеза и налога који су садржани у појединим васпитним препорукама најбоље се, у конкретном случају, остварује сврха ових мјера.

Сврха васпитних препорука је и вршење утицаја на малољетног учиниоца да се примјеном васпитних препорука утиче на његов правилан развој и јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дјела. Овако одређена сврха васпитних препорука дјелимично се уклапа у општу сврху кривичних санкција према малољетницима, прописану у члану 31 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Међутим, овако дјелимично уклапање односи се на дјеловање према малољетнику у правцу његовог правилног развоја и јачања његове личне одговорности. У том смислу, васпитне препоруке имају изразити специјално-превентивни карактер и стога је неопходно да буду строго индивидуализоване како би се њиховом примјеном могло васпитно дјеловати на малољетног учиниоца кривичног дјела.⁴⁶² Да би се испунила овако прописана сврха васпитних препорука, потребно је првенствено добро упознати личност малољетног учиниоца, као и околности које су утицале на вршење кривичног дјела.

Дејство васпитних препорука испољава се преко утицаја на малољетног учиниоца кривичног дјела - са циљем да убудуће не врши кривична дјела. С обзиром на то да васпитне препоруке нису санкције, већ мјере алтернативног карактера, можемо говорити о њиховом ограниченом специјално-превентивном дејству. Разлоге за овакву ситуацију можемо пронаћи у чињеници да васпитне препоруке почивају на добровољности, односно на слободном пристанку малољетника. Дакле, у конкретной ситуацији, а након извршеног кривичног дјела, малољетник слободно одлучује да ли ће се према њему примијенити нека од прописаних васпитних препорука или ће се кривични поступак наставити и окончати изрицањем одговарајуће кривичне санкције.

Уколико узмемо у обзир релевантно законодавство из области алтернативних мјера према малољетницима, видимо да су оне првенствено намијењене примарним делинквентима, који су извршили кривично дјело на подручју тзв. ситног и средњег криминалитета и који нису испољили висок степен друштвене опасности која би захтијевала вођење кривичног поступка и изрицање прописаних санкција. Оправданост ових мјера је и у новом, активнијем положају осумњиченог, као и у већој улози друштвене заједнице. Осим тога, већа је ефикасност и економичност поступка који је краћи и јефтинији итд.

9.4.3. Однос васпитних препорука и других кривичних санкција према малољетницима

Васпитне препоруке, као мјере *sui generis*, иако имају статус самосталних кривичноправних мјера које се могу изрећи искључиво малољетничкој старосној популацији, имају додирних тачака с другим кривичним санкцијама према малољетницима. Међутим, може се само условно говорити о односу између васпитних препорука и малољетничког затвора, с обзиром на то да се ради о двије потпуно

⁴⁶² Коментари кривичних закона у БиХ, 354.

различите мјере. Насупрот томе, можемо говорити о посебном односу између васпитних препорука и појединих васпитних мјера.

Васпитне мјере представљају посебне кривичне санкције које се изричу малољетним и млађим пунољетним учиниоцима кривичних дјела. Оне су кривичне санкције намијењене малољетним учиниоцима кривичних дјела које се састоје у пружању заштите и помоћи малољетним учиниоцима кривичних дјела, стручном оспособљавању и развијању личне одговорности малољетника, а све то с циљем да се обезбиди васпитање и правилан развој малољетника. Као такве, васпитне мјере су лишене ретрибутивног карактера и по својој садржини представљају првенствено мјере помоћи и заштите. Приликом избора васпитне мјере одлучујући значај има личност малољетног учиниоца кривичног дјела. За изрицање васпитне мјере није од значаја кривица малољетног учиниоца кривичног дјела. Затим, приликом изрицања васпитне мјере суд не одређује њихово трајање. Напротив, њихово трајање зависи од успјешности у примјени и других околности које се тичу малољетног учиниоца кривичног дјела. Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске само одређује њихово минимално и максимално трајање. Поред тога, суд је овлашћен да, у складу с чланом 121, изречену васпитну мјеру замијени неком другом, односно да обустави њено даље извршење. Уз то, приликом изрицања и извршења васпитних мјера важна је улога и вансудских органа, тј. органа старатељства. Овај орган мора бити посебно консултован, односно ангажован, приликом извршења васпитних мјера појачаног надзора. На крају, постоје три врсте васпитних мјера: мјере упозорења и усмјеравања, мјере појачаног надзора и заводске васпитне мјере.

Постоје и заједничке карактеристике васпитних мјера и васпитних препорука, и то:

- сличност у називу - „васпитне“ и за једне и за друге мјере, што лако може довести до тога да их поистовјеђује недовољно обучено особље задужено за њихову примјену (центар за социјални рад, медицинске установе итд.);

- приликом изрицања васпитних препорука, такође, не одређује се њихово трајање. Дужина ових мјера зависи од успјешности у примјени предвиђеног програма и мјера према малољетнику. Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске само одређује њихово максимално трајање од једне године (члан 27 став 2);

- исто као и код васпитних мјера, може се за вријеме трајања једна васпитна препорука замијенити другом или укинути (члан 27 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске);

- орган социјалног старања, родитељи односно старатељи, прате и активно учествују у примјени васпитних препорука и васпитних мјера (нарочито мјера појачаног надзора). Осим тога, додатно се у спровођењу и препорука и мјера ангажују психолошка савјетовалишта, медицинске установе за лијечење болести зависности итд.⁴⁶³

Највећи степен сличности, или боље рећи истовјетности, између васпитних мјера и васпитних препорука, налазимо у дијелу Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске који прописује посебне обавезе уз васпитне мјере појачаног надзора. Тако се у члану 35 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске прописује да суд малољетнику може изрећи обавезу: а) да редовно похађа

⁴⁶³ Види Д. Јовашевић, З. Стевановић, *Примјена алтернативних мјера за малољетнике у кривичном праву*, Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1-2/2009, 37-53.

школу, б) да не изостаје с посла, в) да се оспособљава за занимање које одговара његовим способностима и склоностима, г) да се укључи у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја, д) да се уздржи од посјеђивања одређених локала, односно природби, те да се клони друштва и одређених лица која на њега могу штетно утицати, ђ) да се малољетник уз сагласност законског заступника подвргне стручном медицинском поступку или поступку одвикавања од дроге или других врста зависности, е) да се укључи у појединачни или групни рад у савјетовалишту за младе, ж) да похађа курсеве за стручно оспособљавање или да се припрема и полаже испите на којима се провјерава одређено знање, з) да се укључи у одређене спортске и рекреативне активности и и) да без посебне сагласности суда не може да напусти мјесто пребивалишта или боравишта. Ове посебне обавезе поклапају се с посебним обавезама уз мјере појачаног надзора из члан 40 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске.

Васпитне препоруке немају карактер кривичних санкција, него представљају систем мјера диверзионог карактера чија примјена подразумијева утицање на малољетника да у будућности не врши кривична дјела, без покретања кривичног поступка, односно обустављањем покренутог кривичног поступка. По својим материјалним (садржина, сврха) и формалним карактеристикама (услови за одређивање, органи надлежни за примјену) васпитне препоруке не припадају кривичним санкцијама већ представљају мјеру посебне природе. Постоје значајне разлике које се тичу надлежности и поступка за изрицање једних и других. Тако, посебне обавезе изриче суд након спроведеног законског поступка за изрицање васпитних мјера појачаног надзора. С друге стране, васпитним препорукама се од суда, односно надлежног тужиоца, скреће (избјегава) кривични поступак према малољетнику. Ово скретање поступка прати изрицање једне или више васпитних препорука, на одређено вријеме и под одређеним условима. У том смислу, можемо говорити о различитом криминално-политичком основу за изрицање и примјену васпитних мјера посебних обавеза и васпитних препорука.

На крају, можемо говорити само о условној вези између васпитних мјера и васпитних препорука, јер поред сличности постоје и значајне разлике између њих. Иако је у пракси примјетно поистовјеђивање једних и других, ни у ком случају не можемо говорити о истој криминално-политичкој основи и разлозима за њихову примјену.

9.4.4. Услови за примјену васпитних препорука

Васпитне препоруке се могу примијенити уз претходно испуњење услова прописаних Законом о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. При избору васпитне препоруке узимају се у обзир свеукупни интереси малољетника (принцип добробити). Тужилац, односно судија за малољетнике бира васпитну препоруку којом ће се остварити сврха васпитне препоруке да се без покретања поступка мјерама које имају васпитни и рехабилитациони карактер изврши утицај на личност и понашање малољетника - да не би чинио кривична дјела у будућности. Васпитна препорука треба да буде прилагођена личности, како би могла ефикасно да се изврши. Може се изрећи једна или више препорука ако је то оправдано, ако се при томе не омета редовно школовање или рад малољетника. При избору васпитне препоруке треба узети у обзир и интерес оштећеног, како би оштећени добио одређену компензацију. При избору треба водити рачуна и о томе да препорука не буде на штету малољетника.

Узимајући у обзир релевантне одредбе Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, потребно је испунити следеће услове за примјену васпитних препорука: да малољетник признаје кривично дјело; да је признање дато слободно и добровољно; да постоји довољно доказа да је малољетник учинио кривично дјело; да малољетник у писаној форми изражава спремност да се помири с оштећеним; да малољетник у писаној форми да пристанак за примјену васпитне препоруке, а млађи малољетник и уз пристанак родитеља или стараоца,⁴⁶⁴ те да у писаној форми пристанак да и оштећени у случају када се то по закону захтијева (члан 24 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

Наведени услови подразумевају да приликом извршења кривичног дјела постоји оштећени. Међутим, примјена васпитних препорука је могућа и у случају када нема конкретно оштећеног, јер постоје кривична дјела гдје нема конкретно оштећеног.

Све услове за примјену васпитних препорука можемо подијелити у двије групе: оне који се односе на учињено кривично дјело (објективни услов) и оне који се односе на малољетног учиниоца, оштећеног, тужиоца, судију за малољетнике и лица, односно институције, које учествују у спровођењу васпитних препорука (субјективни услови). Објективни услов за примјену васпитних препорука односи се на учињено кривично дјело за које је прописана новчана казна или казна затвора до пет година, а за кривична дјела за која је прописана казна тежа од пет година - ако су испуњени услови из члана 87 став 1⁴⁶⁵ и ако је то сразмерно околностима и тежини учињеног кривичног дела, у складу с чланом 9⁴⁶⁶ (члан 24 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Дакле, у питању су лакша кривична дјела, што је и потпуно разумљиво ако се има у виду чињеница да су васпитне препоруке алтернативне мјере које су углавном лишене ретрибутивног карактера и које се изричу без вођења формалног кривичног поступка, те њихово изрицање за тежа кривична дјела не би било криминалнополитички оправдано.⁴⁶⁷ Васпитне препоруке могу трајати најдуже годину дана и могу се изрицати на пуне часове, дане и мјесеце (члан 11 став 3 Правилника о примјени васпитних препорука према малољетним учиниоцима кривичних дјела).

Овако одређена законска граница, у погледу тежине учињеног кривичног дјела, обухвата кривична дјела малољетника на подручју тзв. ситног и средњег криминалитета. С обзиром на то да су ово уједно и најчешће вршена кривична дјела, законодавац је понудио довољно широке границе за примјену васпитних препорука. Листи објективних услова треба придодати и постојање довољно квалитетних доказа да

⁴⁶⁴ Ако у оквиру надлежног органа старатељства нема оспособљеног лица из члана 9 Правилника, тужилац или судија може одредити да поступак посредовања између малољетника и оштећеног спроведе организација овлашћена за спровођење медијације. Ако поступак медијације спроводи ова организација, службено лице органа старатељства прати процес медијације и о постигнутом споразуму и његовој примјени обавјештава тужиоца или судију. У случајевима из члана 2 став 1 тач а) и б) Правилника у процесу спровођења медијације примјењују се одредбе Закона о поступку медијације („Службени гласник БиХ“ број 37/04) ако нису у супротности с овим правилником и Законом о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске (члан 10 ст. 1 и 2 Правилника о примјени васпитних препорука према малољетним учиниоцима кривичних дјела).

⁴⁶⁵ Примјена начела опортунитета је за кривична дјела с прописаном новчаном казном или казном затвора до пет година. Тада тужилац може одлучити да не покрене кривични поступак иако постоје докази да је малољетник учинио кривично дјело, ако сматра да не би било цијелисходно да се води поступак према малољетнику, с обзиром на природу кривичног дјела и околности под којима је учињено, ранији живот малољетника и његова лична својства.

⁴⁶⁶ Принцип сразмјерности.

⁴⁶⁷ Бабић, Марковић, 456.

је малољетни учинилац који признаје извршено кривично дјело - кривично дјело заиста извршио.

Субјективни услови које треба испунити односе се на малољетног учиниоца, односно његово признање да је извршио кривично дјело. Малољетничково признање кривичног дјела представља израз одређене душевне и социјалне зрелости малољетника, те доказ да је и сам малољетник увидио штетност својих поступака и да је спреман да сарађује с органима правосуђа у избору врсте и мјере кривичноправне реакције на такав облик понашања.⁴⁶⁸ Ово признање мора да буде у писаној форми, слободно, добровољно, јасно и безусловно. Ипак, овако дато признање малољетни учинилац може да повуче, и то у сваком тренутку, чак и за вријеме извршења једне или више васпитних препорука. Затим, у складу с начелом добровољности изрицања васпитних препорука, малољетни учинилац мора писаним путем да се сагласи с примјеном конкретне васпитне препоруке, с тим што је за млађег малољетног учиниоца потребан пристанак родитеља или старатеља. Овако дата сагласност малољетног учиниоца може да буде повучена све вријеме трајања васпитне препоруке. Услов везан за давање пристанка оштећеног кривичним дјелом примјенљив је само у случају да постоји оштећени. Уколико извршењем кривичног дјела није оштећено ниједно лице, овај услов није потребан.

Испуњење свих побројаних услова не значи обавезну примјену васпитних препорука. У сваком конкретном случају, надлежни тужилац за малољетнике или судија за малољетнике процјењује да ли је потребно изрећи једну или више васпитних препорука.

Евиденцију о изреченим васпитним препорукама, у оквиру своје надлежности, воде надлежна окружна тужилаштва и основни судови, а подаци о васпитним препорукама могу да се дају само органима старатељства, полицији, тужилаштву и суду (члан 13 Правилника о примјени васпитних препорука према малољетним учиниоцима кривичних дјела).

9.4.5. Врсте и поступак примјене васпитних препорука

Васпитне препоруке су такстативно набројане и, у складу с начелом законитости, према малољетном учиниоцу кривичног дјела се може примијенити само она васпитна препорука која је законом предвиђена.⁴⁶⁹ Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске (члан 26) прописује сљедеће врсте васпитних препорука: лично извињење оштећеном; накнада штете оштећеном; редовно похађање школе или редовно одлажење на посао; укључивање у рад, без накнаде, у хуманитарне организације или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја; лијечење у одговарајућој здравственој установи (болничко или амбулантно) и укључивање у појединачни или групни третман васпитних, образовних, психолошких и других савјетовалишта.

Зависно од коришћеног критеријума класификације, васпитне препоруке можемо подијелити у више група. Васпитне препоруке се према садржају могу подијелити у три групе: а) према односу учиниоца и оштећеног: лично извињење оштећеном; накнада штете; б) на оне које се односе на школовање и рад малољетника: редовно похађање школе или редовно одлажење на посао; укључивање у рад, без накнаде, у хуманитарне организације или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја и в) на оне које су усмјерене на уклањање или ублажавање одређених фактора који су допринијели извршењу дјела, а односе се на личне карактеристике

⁴⁶⁸ *Ibid.*

⁴⁶⁹ *Ibid.*, 458.

малољетника, средину и прилике у којима живи: лијечење у одговарајућој здравственој установи (болничко или амбулантно) и укључивање у појединачни или групни третман васпитних, образовних, психолошких и других савјетовалишта.⁴⁷⁰

Тужилац или судија могу за конкретни случај одредити примјену једне или више од наведених васпитних препорука (члан 26 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Приликом примјене васпитне препоруке лично извињење оштећеном и накнада штете оштећеном, поред малољетника, свој пристанак у писаној форми даје и лице које је оштећено кривичним дјелом. У овом случају посредовање (медијацију) врши службено лице органа старатељства оспособљено за спровођење поступка посредовања, праћења и извјештавања.

У складу с чланом 8 Правилника о примјени васпитних препорука према малољетним учиниоцима кривичних дјела,⁴⁷¹ када тужилац или судија утврди да су испуњени услови, да постоји могућност и оправданост за примјену васпитне препоруке, предмет доставља надлежном органу старатељства као органу за спровођење поступка посредовања, праћења и извјештавања о успјешности примјене васпитне препоруке. Руководилац надлежног органа старатељства одређује стручну особу за спровођење поступка посредовања, праћења и извјештавања о успјешности примјене васпитне препоруке. Посредник треба да испуњава следеће услове: а) да је особа с радним искуством и да има склоности за рад с младима, б) да је особа оспособљена за спровођење поступка посредовања, праћења и извјештавања, в) да је способна да процјењује, анализира и рјешава проблем, г) да поштује достојанство и осјећај личне вриједности малољетника и оштећеног, те да познаје и разумије људска права и потребе дјетета и д) да је особа код које не постоји сукоб интереса (члан 9 Правилника о примјени васпитних препорука према малољетним учиниоцима кривичних дјела).

9.4.6. Поједине васпитне препоруке

9.4.6.1. Лично извињење оштећеном

Када је у питању васпитна препорука личног извињења оштећеном, мишљења смо да би се она требала извршавати усмено, јер се непосредним контактом између малољетника и оштећеног постиже већи ефекат на личност малољетног извршиоца у смислу јачања његовог осјећаја властите одговорности.⁴⁷² Међутим, ако оштећени нпр.

⁴⁷⁰ Према Уредби о примјени васпитних препорука према малољетницима Федерације БиХ, донесеној 29. јануара 2009. године, васпитне препоруке које примјењује надлежни тужилац су: лична исприка оштећеном, накнада штете оштећеном, редовно похађање школе и посјеђивање васпитно-образовних, психолошких и других савјетовалишта. Васпитне препоруке које примјењује надлежни судија за малољетнике су: рад у корист хуманитарне организације или локалне заједнице, прихватање одговарајућег запослења, смјештај у другу породицу, дом или установу и лијечење у одговарајућој здравственој установи

⁴⁷¹ Уредба о примјени васпитних препорука према малољетницима у Федерацији Босне и Херцеговине прописује начин и процедуру примјене васпитних препорука према малољетницима за учињена кривична дјела, као и врсте и услове за њихову примјену, циљеве који се примјеном васпитних препорука желе постићи, рокове за примјену и провођење, те органе који учествују у поступку. Ова уредба је донесена непуних шест година након доношења и ступања на снагу реформисаног кривичног законодавства у Босни и Херцеговини и представља конкретизацију и процедуру поступања, најприје тужилаштва и судија за малољетнике, те органа старања, односно социјалног рада, на одређивању и спровођењу одређених васпитних препорука, као алтернативних ванпроцесних санкција.

⁴⁷² Бабић, Марковић, 458 и 459.

изричито одбија непосредни контакт с малољетником или је одсутан у дужем временском периоду, лично извињење оштећеном може се дати и у писаној форми.⁴⁷³

Поступак за изрицање васпитне препоруке лично извињење оштећеном (чл. 14-18 Правилника о примјени васпитних препорука према малољетним учиниоцима кривичних дјела) почиње разматрањем могућности и оправданости за њено изрицање. Након што утврде да за то постоје услови, тужилац или судија обавјештавају малољетника, заступнике малољетника и оштећеног о могућности да се конкретни случај ријешити примјеном васпитне препоруке, о природи, садржају, трајању и посљедицама примјене, као и посљедицама одбијања сарадње, извршења и испуњења васпитне препоруке. Обавијест се доставља малољетнику путем законских заступника малољетника и оштећеном, уз напомену да од дана пријема обавијести доставе, у што краћем року, свој писани одговор да ли дају пристанак на примјену васпитне препоруке “лично извињење оштећеном”.

Након пријема предмета у надлежном органу старатељства, посредник прво заказује разговор с малољетником, затим посебан разговор с оштећеним, а након што добије пристанак обје стране заказује њихов заједнички састанак. Малољетнику и оштећеном се уз позив за састанак доставља и одговарајући информативни летак о примјени васпитне препоруке. Заједнички разговор малољетника и оштећеног који води посредник састоји се из уводног дијела који се односи на стварање услова постављањем правила и граница за заједнички разговор, кратког изношења садржаја ранијих одвојених разговора, рада на заједничком проблему који укључује тражење и појашњавање могућих рјешења и очекивања и постизања писаног споразума између страна у спору.

Малољетнику се приликом постизања споразума даје могућност да изнесе своје разлоге за лично извињење, а оштећеном да изнесе своје разлоге за прихватање извињења. У записник се уноси изјава малољетника који, својим ријечима и на прикладан начин, изражава жаљење и кајање за кривично дјело које је учинио и за посљедице које су тиме проузроковане, као и изјава оштећеног да прихвата извињење малољетника.

Ако се малољетник лично извинио оштећеном који је прихватио извињење, тужилац истовремено доноси наредбу којом се изриче васпитна препорука “лично извињење оштећеном” и наредбу о непокретању припремног поступка. Ако се малољетник лично извинио оштећеном који је прихватио извињење, судија истовремено доноси рјешење којим се изриче васпитна препорука “лично извињење оштећеном” и рјешење о непоступању по приједлогу тужиоца за изрицање предложене кривичне санкције.

Ако током поступка посредовања оштећени није из одређених разлога прихватио извињење малољетника или се малољетник није извинио оштећеном, тужилац доноси наредбу о покретању припремног поступка, а судија поступа по приједлогу тужиоца за изрицање васпитне мјере или казне малољетничког затвора.

9.4.6.2. Накнада штете оштећеном

Не би било сврсисходно, нити криминалополитички оправдано примијенити ову васпитну препоруку према малољетном извршиоцу кривичног дјела који не ради или нема властитих средстава којима може надокнадити учињену штету, јер таква васпитна препорука не би остварила своју сврху.⁴⁷⁴ Ова препорука може се примијенити и онда када малољетник покаже спремност да штету надокнади својим

⁴⁷³ *Ibid*, 459.

⁴⁷⁴ *Ibid*.

радом. При томе се мора водити рачуна да рад којим се врши надокнада штете оштећеном одговара психофизичким особинама малољетника и да не омета обављање других обавеза, нпр. редовно похађање школе и слично.⁴⁷⁵ Поступак за примјену васпитне препоруке накнаде штете оштећеном (чл. 19-24 Правилника о примјени васпитних препорука према малољетним учиниоцима кривичних дјела) води се према процесним правилима идентичним поступку изрицања претходне васпитне препоруке (лично извињење оштећеном). Међутим, специфичности везане за накнаду штете захтијевају учешће и других стручних лица (вјештака) у поступку. Осим тога, извршење ове васпитне препоруке условљено је материјалним стањем малољетног учиниоца, односно његовог родитеља, усвојиоца или стараоца, као и њиховом спремношћу да накнаде штету причињену кривичним дјелом.

Малољетнику се, прије постизања споразума, даје могућност да изнесе своје разлоге за накнаду штете, а оштећеном да изнесе своје разлоге за прихватање или неприхватање накнаде штете, те се малољетник и оштећени поново изјашњавају, и то малољетник о висини штете коју је спреман да накнади, а оштећени о висини штете коју захтијева да му се накнади. Малољетник и оштећени могу се договорити да се штета намири враћањем ствари прибављене кривичним дјелом или њене противвриједности у одређеном новчаном износу или личним радом у корист оштећеног, који је прилагођен личности, узрасту и могућностима малољетника, о чему мишљење даје надлежни орган старатељства, а сврха личног рада малољетника мора бити усмјерена првенствено на накнаду штете настале кривичним дјелом, с тим што економски ефекат рада није одлучујући. Ако се малољетник и оштећени договоре око висине накнаде штете или о броју часова личног рада малољетника који не може да буде дужи од 90 дана, они се истовремено договарају и око начина на који се орган старатељства обавјештава да је штета измирена, тако што малољетник доноси признаницу о уплаћеном износу или да оштећени обавијести орган старатељства.

У записник се уноси изјава малољетника о спремности да накнади штету оштећеном у тачно одређеном износу, односно тачан број часова личног рада малољетника у периоду од 90 дана, као и изјава оштећеног којом прихвата накнаду наведеног износа штете, односно да је спреман да му малољетник накнади штету својим личним радом у одређеном броју часова. Након постигнутог споразума о накнади штете, тужилац или судија доноси одлуку о примјени васпитне препоруке “накнада штете оштећеном”, коју доставља органу старатељства који надзире испуњење ове обавезе и о томе најмање једном мјесечно обавјештава тужиоца или судију.

Ако је малољетник накнадио штету оштећеном, тужилац доноси наредбу о непокретању припремног поступка, а судија рјешење о непоступању по приједлогу тужиоца за изрицање предложене кривичне санкције. Ако малољетник не накнади штету оштећеном у остављеном року или не обави лични рад у одређеном броју часова, односно ако малољетник или оштећени не прихвате могућност примјене васпитне препоруке, као и уколико се нису сагласили око висине накнаде штете, тужилац доноси наредбу о покретању припремног поступка, док судија поступа по приједлогу тужиоца за изрицање предложене кривичне санкције. Тужилац или судија, након пријема обавјештења од надлежног органа старатељства, доносе споменуте одлуке.

⁴⁷⁵ *Ibid.*

9.4.6.3. Редовно похађање школе или редовно одлажење на посао

Примјена ове препоруке је адекватна у случајевима у којима постоји веза између недостатака у сфери образовања, тј. школовања и извршеног кривичног дјела, односно веза између непостојања радних навика малољетника и извршеног кривичног дјела.⁴⁷⁶ Примјеном ове васпитне препоруке настоји се код малољетника изградити правилан однос према систему друштвених вриједности, према раду и радним обавезама и, у крајњој линији, оспособити малољетника за самостално укључивање у друштвену заједницу.⁴⁷⁷ При томе се мора водити рачуна о склоностима и могућностима малољетника.

Могућност и оправданост примјене ове васпитне препоруке тужилац разматра прије доношења наредбе за покретање припремног поступка за кривична дјела из члана 89 став 1⁴⁷⁸ Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, а према одредбама чл. 25-28 Правилника о примјени васпитних препорука према малољетним учиниоцима кривичних дјела. Исто тако, могућност и оправданост примјене ове васпитне препоруке судија разматра прије доношења одлуке о приједлогу тужиоца за изрицање васпитне мјере или казне малољетничког затвора за кривична дјела из члана 89 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, или након што је вијеће донијело одлуку у складу с чланом 105 став 2. На рочиште за разматрање могућности и оправданости примјене васпитне препоруке, поред малољетника, позивају се законски заступници малољетника и представник органа старатељства.

Када тужилац или судија, након разматрања могућности примјене наведене васпитне препоруке, утврде на основу извјештаја органа старатељства и њену оправданост, посебно у случају када се утврди да је малољетник склон напуштању часова у школи или неоправданом изостајању с посла или да је учинио кривично дјело док није боравио у школи или на послу, уз пристанак малољетника и законских заступника малољетника, доноси се одлука о примјени васпитне препоруке “редовно похађање школе или редовно одлажење на посао”. У овој одлуци одређује се вријеме трајања ове препоруке које може трајати најдуже једну годину. Малољетник се упознаје да у одређеном року васпитна препорука може бити замијењена другом или укинута, односно уколико је не буде испуњавао - да може бити покренут припремни поступак, односно да може бити поступљено по приједлогу тужиоца за изрицање кривичне санкције. Одлука се доставља органу старатељства који прати испуњење васпитне препоруке “редовно похађање школе или редовно одлажење на посао”, у сарадњи с одговорним лицем из школе коју похађа малољетник или с послодавцем гдје је малољетник запослен и уз њихов савјетодавни рад и најмање једном мјесечно о томе извјештава тужиоца или судију.

Ако малољетник у потпуности испуни васпитну препоруку “редовно похађање школе или редовно одлажење на посао”, орган старатељства подноси извјештај тужиоцу који доноси наредбу о непокретању припремног поступка, а ту одлуку тужилац може да донесе и у случају да малољетник дјелимично испуни наведену васпитну препоруку, уколико сматра да покретање поступка не би било цјелисходно с обзиром на природу кривичног дјела и околности под којим је учињено, ранији живот малољетника, његова лична својства и разлоге неиспуњења обавезе. Тужилац доноси наредбу о покретању припремног поступка у случају када малољетник не испуни

⁴⁷⁶ *Ibid.*

⁴⁷⁷ *Ibid.*

⁴⁷⁸ За кривична дјела с прописаном новчаном казном или казном затвора до пет година.

васпитну препоруку или је испуни дјелимично, али у мјери која оправдава покретање поступка на основу мишљења надлежног органа старатељства и у сарадњи с одговорним лицем из школе или послодавцем гдје је малољетник запослен.

9.4.6.4. Укључивање у рад, без накнаде, у корист хуманитарне организације или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја

Као у случају изрицања претходних васпитних препорука, тужилац, односно судија за малољетнике, процјењују да су се стекли услови за примјену ове васпитне препоруке (чл. 29-36 Правилника о примјени васпитних препорука према малољетним учиниоцима кривичних дјела). Иначе, избор рада, односно посла извршиће тужилац или судија, по прибављеном мишљењу надлежног органа старатељства, водећи рачуна да рад, односно посао није усмјерен на постизање економске користи и да не смије превазилазити физичке могућности малољетника, штетити његовом здрављу, угледу и достојанству, нити ометати његово школовање.

Орган старатељства упознаје тужиоца и судију с листом одговарајућих органа, установа или организација у јавном и друштвеном сектору и невладиних организација⁴⁷⁹ у којима се може примијенити ова васпитна препорука. Ову листу сачињава министар правде на приједлог министра који је надлежан за послове рада, органа старатељства, Завода за запошљавање Републике Српске и хуманитарних организација и она садржи кратак опис послова које могу обављати малољетници у примјени васпитне препоруке код наведених правних лица.

Тужилац или судија одлуком о примјени васпитне препоруке „укључивање малољетника у рад, без накнаде, у хуманитарне организације или послове, социјалног, локалног или еколошког садржаја“ одредиће да малољетник може радити највише 60 часова у периоду од 90 дана, с тим да рад не омета његово школовање или запослење. Руководилац правног лица, гдје се проводи васпитна препорука, поштујући принцип повјерљивости, доноси рјешење о одређивању лица за рад с малољетником које по својим личним својствима може вршити позитиван утицај на васпитање и развој малољетника.

Ако малољетник у потпуности испуни васпитну препоруку „рад у корист хуманитарне организације или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја“, о чему извјештај подноси орган старатељства, тужилац доноси наредбу о непокретању припремног поступка према малољетнику, а исту одлуку тужилац може да донесе и у случају да малољетник дјелимично испуни васпитну препоруку и уколико нађе да покретање поступка не би било цјелисходно с обзиром на природу кривичног дјела и околности под којим је учињено, ранији живот малољетника, његова лична својства и разлоге неиспуњења обавезе. Тужилац започиње вођење припремног поступка ако малољетник не испуни изречену васпитну препоруку или је дјелимично испуни, али у мјери која оправдава покретање поступка, о чему је мјеродавно мишљење надлежног органа старатељства.

9.4.6.5. Лијечење у одговарајућој здравственој установи (болничко или амбулантно)

Лијечење у одговарајућој здравственој установи представља васпитну препоруку која се састоје у пружању помоћи одређених стручних радника, тј. љекара, психолога, васпитача и сл. малољетном извршиоцу кривичног дјела, ради отклањања

⁴⁷⁹ У даљњем тексту: правно лице.

индивидуалних фактора његовог друштвено неприхватљивог понашања.⁴⁸⁰ Поступак за изрицање ове васпитне препоруке регулисан је чл. 37-44 Правилника о примјени васпитних препорука према малољетним учиниоцима кривичних дјела. Ова васпитна препорука једина је по својој садржини медицинског карактера. Она подразумијева постојање узрочне везе између учињеног кривичног дјела и тешког психичког и физичког стања малољетног учиниоца, узрокованог употребом алкохола или опојних дрога.

Тужилац или судија на заказаном рочишту разматрају могућност примјене васпитне препоруке „лијечење у одговарајућој здравственој установи“ и утврђују на основу извјештаја органа старатељства оправданост њене примјене, а посебно када вјештак неуропсихијатар утврди да је малољетник учинио кривично дјело под утицајем алкохола или због употребе опојних дрога. Тада, уз пристанак малољетника и законских заступника малољетника и на основу мишљења вјештака неуропсихијатра да је неопходна примјена предложене васпитне препоруке, тужилац или судија доноси одлуку о примјени васпитне препоруке којом се малољетнику налаже да се укључи на третман ради лијечења у одговарајућој здравственој установи (болничко или амбулантно). Тужилац или суд одлуком о примјени васпитне препоруке одређује установу у којој ће се ова васпитна препорука примјењивати и вријеме њеног трајања, које не може бити дуже од једне године, односно упознаје малољетника да у том року ова васпитна препорука може бити замијењена другом васпитном препоруком, укинута или да ће се започети с вођењем припремног поступка, односно поступити по приједлогу тужиоца за изрицање кривичне санкције.

Одлука о примјени ове васпитне препоруке доставља се установи или организацији која се бави питањима одвикавања од зависности у којој ће се ова препорука примјењивати и надлежном органу старатељства који прати испуњење ове препоруке и најмање једном мјесечно о томе извјештава тужиоца или судију. Ова установа или организација одређује овлашћено лице које прати примјену препоруке и по потреби укључује законског заступника малољетника и надлежни орган старатељства.

У примјени ове васпитне препоруке посебно треба да се води рачуна о заштити личног достојанства малољетника, његове приватности, а с циљем да се очувања и јачања интегритета личности малољетника и његовог правилног развоја и личне одговорности. Малољетник може да повуче сагласност за примјену васпитне препоруке у писаној форми, и то у било којем тренутку.

Извјештај о начину примјене ове васпитне препоруке овлашћено лице подноси надлежном органу старатељства најмање једном мјесечно и по завршетку њене примјене.

Ако малољетник у потпуности испуни изречену васпитну препоруку, о чему извјештај подноси орган старатељства, тужилац доноси наредбу о непокретању припремног поступка, а исту одлуку тужилац може донијети и у случају да малољетник дјелимично испуни васпитну препоруку и уколико нађе да покретање поступка не би било цјелисходно с обзиром на природу кривичног дјела и околности под којим је учињено, ранији живот малољетника, његова лична својства и разлоге неиспуњења обавезе. Тужилац започиње вођење припремног поступка ако малољетник не испуни изречену васпитну препоруку или је дјелимично испуни, али у мјери која оправдава покретање поступка, о чему је мјеродавно мишљење надлежног органа старатељства.

⁴⁸⁰ Бабић, Марковић, 460.

9.4.6.6. Укључивање у појединачни или групни третман васпитних, образовних, психолошких и других савјетовалишта

Посљедњу васпитну препоруку представља „укључивање у појединачни или групни третман васпитних, образовних, психолошких и других савјетовалишта“. У складу с чл. 45-48 Правилника о примјени васпитних препорука према малољетним учиниоцима кривичних дјела, на рочиште за разматрање могућности и оправданости примјене ове васпитне препоруке, поред малољетника, позивају се законски заступници малољетника и представник органа старатељства.

Када тужилац или судија након разматрања могућности примјене ове васпитне препоруке утврде њену оправданост, посебно када вјештак неуропсихијатар утврди да је малољетник учинио кривично дјело под утицајем алкохола или због употребе опојних дрога или других психичких стања или душевних обољења, уз пристанак малољетника и законских заступника малољетника, доносе одлуку којом налажу малољетнику да се укључи у појединачни или групни третман васпитних, образовних, психолошких и других савјетовалишта. Ако се на основу извјештаја органа старатељства утврди да се ради о малољетнику који нема довољно образовања, а изрази спремност да се даље образује, може се одредити да он похађа посебне курсеве за стручно оспособљавање како би се припремио за полагање испита којим се провјерава његово знање. У споменутој одлуци одређује се вријеме трајања ове препоруке, у периоду од шест мјесеци до једне године. Надлежни орган старатељства прати испуњење препоруке у сарадњи с одговорним лицем из савјетовалишта, односно установе и најмање једном мјесечно о томе извјештава тужиоца или судију.

Ако малољетник у потпуности испуни васпитну препоруку „укључивања у појединачни или групни третман васпитних, образовних, психолошких и других савјетовалишта“, орган старатељства подноси извјештај тужиоцу или судији, који доноси наредбу о непокретању припремног поступка, а исту одлуку тужилац може да донесе и у случају да малољетник дјелимично испуни наведену васпитну препоруку уколико нађе да покретање поступка не би било цјелисходно с обзиром на природу кривичног дјела и околности под којим је учињено, ранији живот малољетника, његова лична својства и разлоге неиспуњења обавезе. Тужилац доноси наредбу о покретању припремног поступка у случају када малољетник не испуни васпитну препоруку или је испуни дјелимично, али у мјери која оправдава покретање поступка на основу мишљења надлежног органа старатељства.

9.4.7. Избор и трајање васпитних препорука

С обзиром на чињеницу да су васпитне препоруке такве кривичноправне мјере којима треба утицати на учиниоца да више не врши кривична дјела, и то без вођења формалног кривичног поступка, при избору адекватне васпитне препоруке неопходно је водити рачуна о околностима које су довеле до извршења кривичног дјела. Ако пођемо од сврхе васпитних препорука, а то је непокретање кривичног поступка према малољетном учиниоцу кривичног дјела и вршење утицаја на малољетног учиниоца да убудуће не чини кривична дјела (члан 25 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске), онда је јасно да васпитне препоруке треба бирати узимајући у обзир наведену сврху, а према околностима које се односе на личност малољетника. Тако, нпр., ако је до извршења кривичног дјела дошло због зависности од алкохола или опојних дрога, логично би било да се према учиниоцу примијени васпитна препорука лијечење у одговарајућој здравственој установи.⁴⁸¹ У

⁴⁸¹ *Ibid.*

том смислу, члан 27 став 1 Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске прописује да приликом избора васпитних препорука треба узети у обзир мишљење и свеукупне интересе малољетника, као и интересе оштећеног, водећи рачуна да се примјеном васпитних препорука не омета редовно школовање или рад малољетника. Дакле, надлежни тужилац, односно судија за малољетнике, мора да буде спреман да сагледа у цијелости све претпоставке приликом избора конкретне васпитне препоруке.

Први критеријум „свеукупни интереси малољетника“ и интерес оштећеног подразумева сагледавање чињеница везаних за ранији живот малољетног учиниоца, његове породичне прилике, социјални статус, успјех у школи, односно на послу, околности под којима је кривично дјело учињено итд. Затим, приликом избора васпитне препоруке потребно је успоставити контакт с родитељима, усвојиоцем или стараоцем малољетног учиниоца и надлежним органом старатељства. У том смислу, одлука о избору конкретне васпитне препоруке подразумева поступак индивидуализације према малољетном учиниоцу, у оквиру кога се сагледавају његове потребе и могућности за испуњење захтјева наметнутих васпитном препоруком. С друге стране, потребно је упознати се са оштећеним, саслушати његове захтјеве, сагледати оштећења настала извршењем кривичног дјела, те зависно од узраста оштећеног - саслушати његове родитеље, стараоце, усвојиоца и пуномоћника. Када су у питању интереси оштећеног и њихова заштита, васпитна препорука мора и у очима оштећеног представљати правичну и адекватну државну реакцију на учињено кривично дјело.⁴⁸² Основни захтјев оштећеног усмјерен је на накнаду штете, о чијој висини би он требало да се изјасни на рочишту код надлежног тужиоца, односно судије за малољетнике. Међутим, имајући у виду сврху васпитних препорука, мишљења смо да заштита интереса оштећеног није од примарног значаја те да се, приликом доношења одлуке о врсти васпитне препоруке, првенствено уважавају интереси малољетника.⁴⁸³

Када надлежни тужилац, односно судија за малољетнике успостави непосредну сарадњу између обје стране, врши избор конкретне васпитне препоруке. Прије свега, васпитна препорука мора да буде прилагођена личности малољетног учиниоца, његовим породичним приликама и материјалним могућностима. „Уколико би препорука била схваћена од учиниоца као неоправдано тешка или сувише лагана, таква васпитна препорука не може постићи своју сврху. Дакле, она мора бити таква да је учинилац схвати као оправдану реакцију друштва на његово криминално понашање.“⁴⁸⁴ Даље, намирење оштећеног и његова сагласност поводом изрицања конкретне васпитне препоруке такође је неопходан услов који мора да буде испуњен приликом избора и изрицања васпитне препоруке. Осим тога, потребно је процијенити услове код надлежних институција, установа и послодаваца, у погледу спровођења обавеза изречене васпитне препоруке.

Васпитне препоруке могу трајати најдуже једну годину (став 2 члана 27 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). То значи да овлашћени тужилац или судија за малољетнике, приликом изрицања васпитне препоруке, не одређује њено трајање, већ само назначавача да она може трајати једну годину. Конкретно вријеме трајања васпитне препоруке зависи од резултата који су постигнути током њене примјене. Уколико је васпитна препорука постигла своју сврху прије истека времена које је законом одређено као најдуже вријеме трајања, надлежни орган може посебном одлуком укинути васпитну препоруку. Међутим, уколико изречена васпитна препорука не остварује резултате,

⁴⁸² *Ibid.*

⁴⁸³ *Ibid.*

⁴⁸⁴ *Ibid.*

надлежни орган је може укинути и замијенити другом васпитном препоруком. Приликом избора и примјене васпитне препоруке, овлашћени тужилац или судија за малољетнике је дужан да сарађује с родитељима, усвојоцем или стараоцима малољетника и органима социјалног старања (став 4 члана 27 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Иако законодавац као услов за примјену васпитних препорука не захтијева престанак родитеља, усвојоца или староца малољетника, односно органа социјалног старања, успјех васпитних препорука умногоме зависи и од њихове сарадње.

9.4.8. Замјена васпитних препорука

Приликом изрицања васпитне препоруке надлежни тужилац, односно судија за малољетнике, не може знати да ли ће она бити успјешно извршена. Коначна одлука о изреченој васпитној препоруци може да буде донесена након пријема коначног извјештаја надлежног органа старатељства. Уколико извјештај буде позитиван и у њему буде приказано да је малољетни учинилац у цијелости испунио све обавезе из васпитне препоруке, односно да се добро владао, може доћи до коначног обустављања припремног поступка према малољетном учиниоцу.

Међутим, постоје и ситуације када је потребно изречену васпитну препоруку замијенити другом васпитном препоруком или је укинути. Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске предвиђа ову могућност у члану 27 став 3 у којем је утврђено да се васпитне препоруке могу у току њиховог извршавања замијенити другом васпитном препоруком или укинути. Ипак, нису прописани разлози због којих може доћи до замјене или укидања васпитне препоруке, односно није прописан сам поступак њене замјене или укидања. То би могло да буде у случају када малољетник или његови родитељи не извршавају уопште или неблаговремено извршавају изречену васпитну препоруку и сл., тако да она не може да оствари постављену сврху.

Члан 12 Правилника о примјени васпитних препорука према малољетним учиниоцима кривичних дјела прописује да се изречена васпитна препорука може, на основу заједничког приједлога малољетника и оштећеног, замијенити другом васпитном препоруком ако је извршење васпитне препоруке за малољетника претешко, о чему стручно лице органа старатељства извјештава тужиоца или судију, наводећи разлоге за замјену изречене васпитне препоруке. Ако тужилац или судија прихвати приједлог, замјена васпитне препоруке извршава се у складу са постигнутим споразумом малољетника и оштећеног. Уз то, изречена васпитна препорука може се укинути ако се постигнути споразум не извршава, о чему посредник извјештава тужиоца или судију наводећи у вези с тим мишљење малољетника и оштећеног. Тужилац у овом случају доноси наредбу за покретање припремног поступка, а судија поступа по поднесеном приједлогу тужиоца за изрицање кривичне санкције.

Замјена и укидање васпитних препорука може се извршити и на приједлог законских заступника малољетника. Приликом разматрања могућности примјене васпитне препоруке, признање малољетника да је учинио кривично дјело не може да буде коришћено против њега у било којем другом накнадном поступку.

9.4.9. Васпитне препоруке у Кривичном закону Босне и Херцеговине, Кривичном закону Федерације Босне и Херцеговине и Кривичном закону Брчко дистрикта Босне и Херцеговине

Кривични закон Босне и Херцеговине у глави X („Правила о васпитним препорукама, о васпитним мјерама и о кажњавању малољетника“) предвиђа, поред

осталих кривичних санкција и мјера, примјену васпитних препорука. На истовјетан начин Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине (у глави X) и Кривични закон Брчко дистрикта Босне и Херцеговине (у глави X) - „Правила о васпитним препорукама, о васпитним мјерама и о кажњавању малољетника“ прописује примјену васпитних препорука.

Наиме, споменути кривични закони дају могућност тужиоцу да не покрене кривични поступак према малољетном учиниоцу ако сматра да, с обзиром на природу кривичног дјела и околности под којима је кривично дјело учињено, ранији живот малољетника, његова лична својства, то не би имало сврхе Након што донесе одлуку да не покрене кривични поступак, надлежни тужилац може, уз испуњење прописаних законских услова, изрећи неку од васпитних препорука.

Васпитне препоруке се могу примијенити за кривична дјела с прописаном новчаном казном или казном затвора до три године. Надлежни тужилац за малољетнике или суд за малољетнике може изрећи васпитну препоруку, под условом да је малољетни учинилац признао извршење кривичног дјела и да је показао спремност да се измири с оштећеним. Сврха васпитних препорука је одређена на истовјетан начин као и код васпитних препорука у Републици Српској

Кривични закон БиХ (члан 78), Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине (члан 82) и Кривични закон Брчко дистрикта (члан 82) предвиђају сљедеће врсте васпитних препорука: лично извињење оштећеном; накнада штете оштећеном; редовно похађање школе; рад у корист хуманитарне организације или локалне заједнице; прихватање одговарајућег запослења; смјештај у другу породицу, дом или установу; лијечење у одговарајућој здравственој установи и посјећивање васпитних, образовних, психолошких и других савјетовалишта. Надлежни тужилац може изрећи прве три и посљедњу од набројаних васпитних препорука, а остале васпитне препоруке изриче судија за малољетнике.

У погледу избора васпитних препорука, такође, постоји сличност са законским регулисањем питања избора васпитних препорука у Републици Српској. У том смислу, важно је нагласити да ће приликом избора конкретне васпитне препоруке надлежни тужилац, односно судија за малољетнике, посебно узети у обзир свеукупне интересе малољетног учиниоца и оштећеног. При том ће посебно водити рачуна да се примијењеним васпитним препорукама не доведе у питање малољетничково редовно школовање или његов рад.

Васпитне препоруке могу трајати најдуже једну годину. Оне се током примјене могу замијенити другом васпитном препоруком или укинути. Неопходно је, приликом изрицања и трајања васпитних препорука, обезбиједити задовољавајући ниво сарадње с родитељима, односно стараоцима малољетног учиниоца и органима социјалног старања.

9.4.10. Васпитне препоруке у државама бивше СФРЈ

У досадашњем законодавству република бивше СФРЈ није била предвиђена могућност примјене алтернативних мјера према малољетницима. Надлежни јавни тужилац за малољетнике је могао само примјеном начела опортунитета кривичног гоњења одустати од кривичног гоњења у случајевима тзв. багателних кривичних дјела. Међутим, најприје су републике Словенија (1995) и Хрватска (1997), уређујући малољетничко кривично законодавство, прописале могућност изрицања алтернативних мјера према малољетним учиниоцима кривичних дјела. Слиједећи њихов примјер и инострана (претежно европска) искуства, и остале државе су у оквиру посебног закона

прописивале могућности за примјену алтернативних мјера и скретање кривичног поступка према малољетним учиниоцима.

9.4.10.1. Србија

Доношењем Закона о малољетним учиниоцима кривичних дјела и кривичноправној заштити малољетних лица⁴⁸⁵ 2005. године уведени су васпитни налози као нове мјере којима се скреће кривични поступак према малољетницима. Разлози за увођење васпитних налога састоје се у пружању прилике малољетном учиниоцу да се „поправи“, без вођења кривичног поступка и без примјене мјера и санкција које у себи садрже репресивне елементе и ограничења. Васпитним налозима друштво малољетнику шаље поруку да то што је учинио није друштвено прихватљиво и да мора нешто учинити заузврат, на примјер, почети с одвикавањем од зависности, редовно одлазити у школу, укључити се у рад неке хуманитарне организације итд.⁴⁸⁶ Једном рјечју, примјена алтернативних мјера према малољетницима којима се постиже скретање кривичног поступка израз је бољећивости кривичног права уопште, а нарочито малољетничког.⁴⁸⁷

Закон о малољетницима прописује основне услове за примјену васпитних налога. Ове услове можемо подијелити на објективне и субјективне. Објективни услов се односи на учињено кривично дјело за које је прописана новчана казна или казна затвора до пет година. Осим објективног, Закон о малољетницима предвиђа испуњење субјективног услова, с два подуслова. Први подуслов се односи на малољетничково признање учињеног кривичног дјела. Ово признање мора да буде изричито и недвосмислено. Признање треба схватити као „гест добре воље“ и спремност малољетног учиниоца да се својим будућим чињењем, у оквиру испуњења обавеза из васпитних налога, искупи због извршеног кривичног дела. Други подуслов састоји у постојању одређеног односа малољетног учиниоца и према кривичном дјелу и према оштећеном. Однос малољетног учиниоца према оштећеном подразумева његово искрено кајање због посљедица које је претрпјела жртва кривичног дјела, као и његову спремност да се жртви извини и надокнади јој, у границама својих могућности, причињену штету. У сваком конкретном случају, након констатације да су испуњене све претпоставке и услови, надлежни органи слободно одлучују о примјени васпитних налога према малољетном учиниоцу.

Примјена васпитних налога ограничена је само на малољетнике, а не и на млађа пунољетна лица. Уз то, Закон о малољетницима (члан 6) прописује да је сврха васпитних налога да се не покреће кривични поступак прозив малољетника или да се обустави поступак, односно да се примјеном васпитног налога утиче на правилан развој малољетника и јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дјела. Овако прописана сврха васпитних налога дјелимично се подудара са сврхом васпитних мјера и казне малољетничког затвора (члан 10 Закона о малољетницима).

Васпитне налоге могу изрицати надлежни јавни тужилац за малољетнике или судија за малољетнике. Према члану 58 Закона о малољетницима, надлежни јавни тужилац за малољетнике, у случају извршења кривичног дјела за које прописана казна затвора до пет година или новчана казна, на основу начела опортунитета кривичног

⁴⁸⁵ „Службени гласник Републике Србије“ број 85/05. У даљњем тексту: Закон о малољетницима.

⁴⁸⁶ Више о томе Ђ. Игњатовић, „Малољетничко кривично право између бољећивости и ретрибутивности“, *Правни живот*, Београд, број 9/04.

⁴⁸⁷ Н. Милошевић, *Нове тенденције у савременој науци кривичног права и наше кривично законодавство*, Зборник радова са научног скупа, одржаног на Златибору, 2005.

гоњења, може захтијевати непокретање кривичног поступка. Примјеном начела опортунитета кривичног гоњења јавни тужилац може условити своју одлуку о непокретању кривичног поступка из члана 58 Закона о малољетницима, престанком малољетника и његових родитеља, усвојиоца или стараоца, престанком малољетника да прихвати и испуни један или више васпитних налога (члан 62 став 1 Закона о малољетницима). Једном рјечју, у овој фази поступка тужилац директно одлучује о могућностима за примјену васпитних налога. Међутим, уколико јавни тужилац поднесе захтјев за покретање припремног поступка судији за малољетнике, онда судија за малољетнике може поднијети приједлог да се према малољетном учиниоцу поступак обустави - под условом да он прихвати један или више васпитних налога.

Васпитне налоге могу примјењивати и судија за малољетнике и вијеће за малољетнике. Овдје можемо разликовати двије ситуације. Судија за малољетнике се може сложити с приједлогом јавног тужиоца да се поступак обустави под условом да малољетни учинилац испуни један или више васпитних налога. У овом случају судија за малољетнике одређује да се примијени један или више васпитних налога (члан 7 Закона о малољетницима). Судија за малољетнике се може противити приједлогу јавног тужиоца за обуставу поступка, који прати примјена васпитних налога. У овом случају одлуку, у року од осам дана од дана подношења приједлога, доноси вијеће за малољетнике. Међутим, вијеће за малољетнике може одлучити да се поступак против малољетног учиниоца обустави - уколико сматра да није цјелисходно примијенити васпитне налоге.

Вијеће за малољетнике и судија за малољетнике нису везани приједлогом јавног тужиоца за изрицање конкретних васпитних налога, тако да се могу одлучити и за примјену васпитних налога који нису били садржани у тужичевом приједлогу.

Према члану 7 Закона о малољетницима, предвиђени су сљедећи васпитни налози: поравнање с оштећеним како би се накнадом штете, извињењем, радом или на неки други начин отклониле, у цјелини или дјелимично, штетне посљедице дјела; редовно похађање школе или редовно одлажење на посао; укључивање, без накнаде, у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја; подвргавање одговарајућем испитивању и одвикавању од зависности изазване употребом алкохолних пића или опојних дрога⁴⁸⁸ и укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи или савјетовалишту. При избору васпитног налога надлежни јавни тужилац за малољетнике и судија за малољетнике узеће у обзир у цјелини интерес малољетника и оштећеног, водећи рачуна да се примјењивањем једног или више васпитних налога не омета школовање или запослење малољетника (члан 8 став 1 Закона о малољетницима). Дакле, интерес малољетног учиниоца и жртве кривичног дјела су основ за примјену, односно избор једног или више васпитних налога.

Приликом доношења одлуке о изрицању једног или више васпитних налога, не одређује се унапријед њихово трајање. Накнадном одлуком јавног тужиоца за малољетнике или судије за малољетнике одлучује се о престанку једног или више изречених васпитних налога.

9.4.10.2. Хрватска

У Хрватској је 1997. године донесен Закон о судовима за младе,⁴⁸⁹ и то под утицајем њемачког Закона о малољетничком правосуђу, белгијског Закона о заштити

⁴⁸⁸ Ова мјера је медицинског карактера и обухвата различите облике институционалног третмана, уз примјену одговарајуће терапије лијечења од зависности.

⁴⁸⁹ Службене новине Републике Хрватске“ бр. 111/97, 27/98 и 12/02.

младих, аустријског Закона о судовима за младе и других закона европских држава.⁴⁹⁰ Након тога, донесен је нови Закон о судовима за младе,⁴⁹¹ који је ступио на снагу 1. септембра 2011. године.

Према новом закону, разликују се двије врсте опортунитета: безусловни и условни. Безусловни опортунитет (члан 71 Закона о судовима за младе) се примјењује када је малољетник први пут пријављен и ради се о блажем кривичном дјелу које је ексцесног карактера, ситуацијски условљено и без елемената дрскости и насиља, те када малољетник према учињеном кривичном дјелу заузима критички став. У том смислу, члан 71 став 1 овог закона прописује да за кривично дјело за које је прописана казна затвора у трајању до пет година или новчана казна, државни адвокат може одлучити да нема основа за вођење кривичног поступка иако постоји основана сумња да је малољетник учинио кривично дјело, ако сматра да не би било сврсисходно вођење поступка према малољетнику с обзиром на природу кривичног дјела и околности у којима је дјело учињено, пријашњи живот малољетника и његова лична својства. Ради утврђивања тих околности, државни адвокат може затражити обавјештење од родитеља, односно стараоца малољетника, других особа и установа, а може затражити да те податке прикупи стручни сарадник у државној адвокатури; кад је то потребно, може те особе и малољетника позвати у државну адвокатуру ради непосредног прикупљања обавјештења. У ставу 2 истог члана наводи се да ће, кад је малољетник пријављен за више кривичних дјела, али је сврсисходно да му се изрекне малољетничка санкција само за једно дјело, јер покретање поступка за друга кривична дјела не би битно утицало на одабир малољетничке санкције, државни адвокат може одлучити да нема основа за вођење кривичног поступка за та друга кривична дјела. Ову одлуку државни тужилац може донијети само у односу на кривична дјела за која је предвиђена новчана казна или казна затвора до пет година.

Условни опортунитет (члан 72 Закона о судовима за младе) постоји у случају када државни адвокат, на основу претходно испуњених услова за примјену начела опортунитета, може одлуку о непокретању кривичног поступка условити спремношћу малољетника да изврши неку од посебних обавеза из члана 9 овог закона.⁴⁹² Државни адвокат може одлуку из члана 71 став 1 Закона о судовима за младе условити и спремношћу малољетника, у смислу члана 10: а) да се извине оштећеном, б) да према властитим могућностима поправи штету нанесену кривичним дјелом, в) да се укључи у поступак посредовања кроз вансудску нагодбу, г) да се укључи у рад хуманитарних организација или у послове комуналног или еколошког значења, д) да се уз сагласност малољетниковог законског заступника подвргне поступку одвикавања од дроге или других зависности, ђ) да се укључи у појединачни или групни психосоцијални третман у савјетовалишту за младе, е) да се ради провјере знања саобраћајних прописа упути у надлежну установу за оспособљавање возача и ж) друге обавезе које су примјерене с

⁴⁹⁰ Видјети Ф. Хирјан, М. Сингер, „Коментар Закона о судовима за младе и кривичних дјела на штету дјете и малољетника“, *Глобус*, Загреб, 2002.

⁴⁹¹ „Службене новине Републике Хрватске“ број 84/11. Приједлог Закона о судовима за младе прихваћен је 17. јуна 2011. године у Хрватском сабору у првом читању, а текст Коначног приједлога закона 8. јула 2011. године у другом читању. www.pravosudje.hr/izrada-novog-zakona-o-sudovima-za-mladez.

⁴⁹² Нови Закон о судовима за младе проширује посебне обавезе, те оне сада укључују и обавезу контролисаног располагања приходима (члан 10 став 2 тачка 7), забрану приближавања или узнемиравања жртве (члан 10 став 2 тачка 15), а у тачки 16 истог члана отвара се могућност изрицања и друге обавезе које је примјеренија с обзиром на учињено кривично дјело, личне и породичне прилике малољетника.

обзиром на учињено кривично дјело и личне и породичне прилике малољетника.⁴⁹³ Након што, уз сарадњу и надзор завода за социјалну заштиту у жупанији, малољетник испуни обавезе,⁴⁹⁴ државни адвокат доноси коначну одлуку о непокретању поступка против малољетника. О овој одлуци он обавјештава, уз навођење разлога, завод за социјалну заштиту у жупанији и оштећеног с упутом да свој имовинскоправни захтјев може остваривати у парници, а ако је пријаву поднијела полиција, обавијестиће и то тијело.⁴⁹⁵

Посебан облик опортунитета прописан је у члану 73 Закона о судовима за младе. Наиме, кад је извршење казне или васпитне мјере у току или су ове санкције правноснажно изречене или је малољетник одлуком завода за социјалну заштиту у жупанији смјештен у установу социјалне заштите, државни адвокат може одлучити да нема основа за вођење кривичног поступка за друго кривично дјело малољетника ако с обзиром на тежину и природу дјела и побуде из којих је оно учињено вођење поступка и изрицање санкције за то дјело не би било сврсисходно. О овој одлуци обавијестиће државни адвокат, уз навођење разлога, завод за социјалну заштиту у жупанији и оштећеног с упутом да свој имовинскоправни захтјев може остваривати у парници, а ако је пријаву поднијела полиција - обавијестиће и тај орган.

Суд може наложене обавезе накнадно измијенити и (или) дјелимично или потпуно укинути. Међутим, у оквиру посебне обавезе везане за накнаду штете (члан 10 став 2 тачка 2), суд мора ближе одредити висину, облик и начин поправљања и накнаде штете. При том, малољетни учинилац не може радити дуже од 60 часова унутар рока од три мјесеца. Рад мора да буде тако организован да се не омета малољетничково школовање и запослење. У оквиру обавезе везане за рад хуманитарних организација или послове комуналног или еколошког карактера (члан 10 став 2 тачка 7 Закона о судовима за младе), суд може наложити да малољетни учинилац ради највише 120 часова у временском распону до шест месеци, с тим да се не омета његово редовно школовање или запослење. Центар за социјални рад у жупанији, заједно са судом, врши надзор над испуњењем посебних обавеза.

9.4.10.3. Црна Гора

Црна Гора је доношењем Закона о поступању према малољетницима у кривичном поступку⁴⁹⁶ 2011. године предвидјела могућност (члан 9) да се према малољетном учиниоцу кривичног дјела, под условима прописаним законом, могу изрећи алтернативне мјере чија је сврха да се према њему не покреће поступак или да се поступак обустави, а да се примјеном тих мјера утиче на правилан развој

⁴⁹³ Будући да је значајан број малољетничких преступа узрокован ситуацијом (нпр. доказивање у групи вршњака), изрицање строгих, институционалних мјера не би било сврсисходно. Умјесто тога, малољетнику се пружа својеврсна алтернативна могућност корекције понашања и преузимања одговорности за своје поступке радом за опште добро, похађањем савјетовалишта и сл. Тиме се умањује и могућа стигматизација малољетника третманом у институцији.

⁴⁹⁴ Васпитни утицај на малољетника значајно је изражен обавезом да малољетник према властитим могућностима поправи или надокнади штету нанесену кривичним дјелом, да се укључи у рад хуманитарних организација, да се уз сагласност законског заступника подвргне поступку одвикавања од дроге или других зависности, да се суздржи од посјеђивања одређених локала, односно приредби и клони друштва одређених лица које на њега штетно утичу, те обавеза укључивања у појединачни или групни рад у савјетовалишту за младе. Изречене обавезе, као и до сада, могу трајати најдуже годину дана (члан 10 став 5 Закона о судовима за младе).

⁴⁹⁵ Детаљне упуте о примјени одредби ст. 1 и 2 члана 72 доноси главни државни адвокат Републике Хрватске.

⁴⁹⁶ "Службени лист Црне Горе" број 64/11.

малољетника и јачање његове личне одговорности како убудуће не би чинио кривична дјела. Алтернативне мјере су опомена и васпитни налог.

Опомена се, у складу с чланом 10 Закона о поступању према малољетницима у кривичном поступку, може изрећи односно одредити малољетном учиниоцу кривичног дјела за кривична дјела за која је прописана новчана казна или казна затвора до три године, ако: 1) постоје докази из којих произилази основана сумња да је малољетник учинио кривично дјело; 2) малољетник да свој пристанак уз сагласност законског заступника и 3) према малољетнику није раније примијењен васпитни налог или изречена кривична санкција. Опомену изриче државни тужилац за малољетнике или је одређује овлашћени полицијски службеник с посебним знањима из области заштите права малољетних лица, уз одобрење државног тужиоца. Приликом изрицања, односно одређивања опомене нарочито се цијени однос малољетника према кривичном дјелу и оштећеном.

Одредбе о васпитном налогу садржане су у чл. 11-13 Закона о поступању према малољетницима у кривичном поступку. Један или више васпитних налога може се изрећи ако: 1) постоје докази из којих произилази основана сумња да је малољетник учинио кривично дјело и 2) малољетник да свој пристанак уз сагласност законског заступника. Васпитни налог изриче надлежни државни тужилац за малољетнике, нарочито цијенећи однос малољетника према кривичном дјелу и оштећеном.

Васпитни налози су: 1) поравнање са оштећеним; 2) редовно похађање школе или редовно одлажење на посао; 3) укључивање у одређене спортске активности; 4) обављање друштвено корисног или хуманитарног рада; 5) плаћање новчаног износа у корист хуманитарне организације, фонда или јавне установе; 6) подвргавање одговарајућем испитивању и одвицавању од зависности изазване употребом алкохола или дроге; 7) укључивање у појединачни или групни третман у одговарајућој здравственој установи, савјетовалишту или другој одговарајућој организацији; 8) похађање курсева за стручно оспособљавање или припрема и полагање испита и 9) уздржавање од посјеђивања одређеног мјеста или контакта с одређеним лицима.

Приликом избора васпитног налога државни тужилац за малољетнике узме у обзир интерес малољетника и оштећеног, водећи рачуна о спремности малољетника да сарађује у испуњавању васпитног налога, да васпитни налог буде прилагођен њему и условима у којима живи и да се примјеном васпитног налога не омета школовање или запослење малољетника. Примјена васпитног налога може да траје најдуже шест мјесеци, а у том року може се замијенити другим васпитним налогом или укинути.

Избор и примјена васпитног налога врши се у сарадњи с родитељима, усвојиоцем или стараоцем малољетника. Приликом избора и примјене васпитног налога државни тужилац за малољетнике сарађује с органом старатељства, одговарајућом установом или организацијом, посредником, педагогом, психологом или другим стручним лицем које може пружити одговарајућа обавјештења о малољетнику, односно примјени васпитног налога.

9.4.10.4. Словенија

Словенија је била прва самостална држава, изашла из заједничке СФРЈ, која је усвојила ново кривично право у Кривичном законнику и Закону о кривичном поступку. Оба закона била су усвојена септембра 1994. године, без озбиљнијих политичких, па и кривичноправно стручних аргумената против, односно критика, и ступили су на снагу 1. јануара 1995. године. Кривични законик је 1999. године био у мањем обиму новелиран, а до новијих промјена дошло је у 2004. години⁴⁹⁷ под очигледним утицајем

⁴⁹⁷ „Урадни лист Републике Словеније“ број 95/04 од 27. августа 2004. године.

припрема Словеније на улазак у Европску унију, до којег је дошло и са становишта законодавних реформи брзо послје међународног признања нове државе.⁴⁹⁸ Новије промјене Кривичног законика ступиле су на снагу 5. маја 2004. године и односиле су се, прије свега, на посебни дио Кривичног законика.⁴⁹⁹ Радило се о заштравању и проширивању бића кривичних дјела организованог криминалитета, корупције, тероризма и трговине бијелим робљем у ширем смислу, али и о потпуно новој концепцији неких сексуалних деликта, нарочито (злоупотребе) проституције. Неке од тих новости, прије свега на подручју међународних кривичних дјела, биле су у литератури већ опширно критиковане као преурађене и недовољно разрађене.⁵⁰⁰

Кривични законик из 1995. године у члану 77 као посебну врсту васпитних мјера предвиђа упутства и забране за малољетника: 1) да се извини оштећеном, 2) да се измири с оштећеним, 3) да редовно похађа школу, 4) да се оспособљава за одређени позив, 5) да прихвати одређено запослење, 6) да се смјести у одређену породицу, дом или друго мјесто, 7) да обави посао у корист хуманитарних организација, 8) да се лијечи, 9) да посјећује одређена савјетовалишта, 10) да учествује у програмима социјалног тренинга и 11) да заврши курс познавања саобраћајних прописа. Једну или више ових мјера суд може изрећи малољетнику ако је то довољно да се утиче на њега и његово понашање, при чему се посебно цијени његова спремност на сарадњу. Овако изречена упутства и забране могу да трају најдуже једну годину.⁵⁰¹

Успркос бројним резервама израженим у стручним круговима, према којима Словенији није био потребан нови Кривични законик, него би била довољна добро припремљена новела постојећег, законодавац се није колебао па је без озбиљније садржајне расправе донио нови законик⁵⁰² (ступио на снагу 1. новембра 2008. године).⁵⁰³ Образложење приједлога Кривичног законика⁵⁰⁴ појашњава да овај законик усваја „нов концепт кривичног права који ће се више ослањати на европске вриједности, него на властиту прошлост“. Словенски Кривични законик из 1994. године наводно није довољно радикално „провјетрио“ раније кривичноправне одредбе, тако да није успио уклонити „трагове ранијих теоријских, неријетко социолошких, па и идеолошки обојених становишта о кривичном праву као принудном средству надржавне организованости друштва“. При том је предлагач као најважнији примјер таквих трагова истакнуо одредбу о малом значењу дјела у којој је видио неприхватљив континуитет с некадашњим институтом незнатне друштвене опасности.

Нови Кривични законик је из општег дијела потпуно испустио главу о малољетницима и посебним кривичним санкцијама за ову категорију учинилаца кривичних дјела. Посебних норми о малољетницима као учиниоцима кривичних дјела у општем дијелу Кривичног законика више нема. Једино познати законски факат, који барем назначује амбиције словенске актуелне политичке власти у правцу специјалног малољетничког кривичног законодавства јесте норма члана 375 најновијег словенског

⁴⁹⁸ Словенија је постала пуноправна чланица Европске уније 1. маја 2004. године.

⁴⁹⁹ Види Д. Корошец, М. Амброж, Ј. Бавцон, К. Филипич, „Мајхен помен дејања кот институт материалнега казенскога права“, Љубљана, *Урадни лист Републике Словеније*, 2004.

⁵⁰⁰ Види посебно А. Новак, „Досмртни запор на трхлих темељих“, *Правна пракса*, 41-42/2007/прилози, VI-VIII; М. Деисингер, „Некатере казенске санкције в оснутку КЗ“, *Правна пракса*, 2/2008, 14-16 и А. Новак, „Непотребност усклајевања казенских санкциј з Римским статутом“, *Правна пракса*, 3/2008, 17 и 18.

⁵⁰¹ Види Д. Јовашевић, Положај малољетника у новом кривичном праву Републике Србије, „Зборник радова Правног факултета у Сплиту“, Сплит, 3/2008.

⁵⁰² „Урадни лист Републике Словеније“ број 55/08

⁵⁰³ Види М. Амброж, Нови словенски казнени законик, „Хрватски љетопис за кривично право и праксу“, Загреб, 1/2008, 323.

⁵⁰⁴ Образложител Приједлога казенскога законика од 11. октобра 2007. (ЕВА 2007-2001), 5.

Кривичног законика, која кратко регулише употребу раније важећег Кривичног законика „до доношења кривичног закона за малољетнике“. Набројани су и дијелови важећег Кривичног законика који би требало да се употребљавају до ступања на снагу најављеног закона.

У овом моменту све изгледа као да словенска кривичноправна струка поздравља идеју о специјалном кривичном закону за малољетнике, укључујући приступ српских законодавних рјешења на том подручју, као један од узора. Биће интересантно пратити да ли ће специјално малољетничко законодавство у Словенији да иде истим нетранспарентним и за квалитет закона деструктивним путем, као што се десило с приједлогом Кривичног законика.⁵⁰⁵

9.4.10.5. Македонија

У сагласности с новим тенденцијама за регулисање правног положаја малољетних делинквената и констатацијом да се може говорити о малољетничком кривичном праву као посебној грани кривичног права, Република Македонија је 4. јула 2007. године усвојила први Закон о малољетничкој правди⁵⁰⁶ (у оригиналу: Закон за малољетничка правда), који се примјењује од 1. септембра 2008. године. На тај начин Македонија је први пут изградила аутономни систем малољетничке казнене (кривичне) правде, који усваја нове тенденције за сузбијање малољетничке делинквенције и тако извлачи малољетнике из оквира класичног казног права.⁵⁰⁷

Кривично одговорном старијем малољетнику могу се изрећи алтернативне мјере за извршено кривично дјело, и то: условна осуда са заштитним надзором, условно прекидање вођења поступка и општекористан рад (члан 53 став 1 Закона о малољетничкој правди). Одредбе Кривичног законика Републике Македоније о алтернативним мјерама односе се и њихово изрицање на старије малољетнике, уколико Законом о малољетничкој правди није друкчије одређено. Алтернативне мјере се могу изрећи кривично одговорним старијим малољетницима према којима примјена казне није нужна да би их се спријечило да врше кривична дјела и када се може очекивати да су пријетња казном и примјена помоћи, заштите и надзора на слободи довољни за њихово васпитање, преваспитање и правилан развој (члан 54 Закона о малољетничкој правди).

Условна осуда са заштитним надзором може се изрећи малољетнику коме је утврђена казна затвора у трајању до три године или новчана казна (члан 55 став 1 Закона о малољетничкој правди). Ако је малољетнику утврђена и казна малољетничког затвора и новчана казна, суд може да изрекне условну осуду за обје казне или само за казну малољетничког затвора. Вријеме провјеравања суд одређује у трајању које не може бити краће од једне ни дуже од три године.

Заштитни надзор се састоји из једне или више обавеза одређених у члану 38 Закона о малољетничкој правди којих је малољетник дужан да се придржава за вријеме провјеравања. Помоћ и бригу, надзор и заштиту малољетника врши центар за социјални рад који је дужан да практичним савјетима подстиче малољетника и да му помаже у њиховом реализовању, и то у сарадњи с родитељима, односно стараоцима

⁵⁰⁵ Д. Корошец, „Приједлог најновијег словенског кривичног законика са посебним освртом на дјецу и малољетнике као учиниоце кривичног дјела“, Међународни научни скуп *Кривичноправна питања малољетничке делинквенције*, Београд, 2008, 89.

⁵⁰⁶ „Службени вјесник Републике Македоније“ бр. 87/07, 103/08 и 161/08.

⁵⁰⁷ Н. Матовски, „Кривичноправни аспекти малољетничке делинквенције у Македонији“, Међународни научни скуп *Кривичноправна питања малољетничке делинквенције*, Београд, 2008, 95.

малољетника, а најмање једном у три мјесеца да извјештава суд о реализацији одређених обавеза (члан 55 став 6 Закона о малољетничкој правди).

У складу с чланом 56 Закона о малољетничкој правди, суд може да одлучи да условно прекине поступак према старијем малољетнику за кривично дјело за које је прописана новчана казна или затвор до пет година ако малољетник изрази кајање за извршено дјело, ако је отклонио посљедице дјела, или је надокнадио штету, или се помирио с оштећеним, који је сагласан да се прекине поступак и под условом да у року од двије године малољетник не изврши друго кривично дјело.

Према члану 57 Закона о малољетничкој правди, суд може кривично одговорном старијем малољетнику који је извршио кривично дјело за које је прописана новчана казна или казна затвора до три године изрећи мјеру општекорисног рада у трајању од пет до 100 часова када је потребно да се овом мјером изврши васпитни утицај на личност и понашање малољетника. Надзор над испуњавањем обавеза малољетника врши центар за социјални рад који је дужан повремено, а најмање једном мјесечно да извјештава суд о извршењу обавеза. Ако малољетник не испуњава или неуредно испуњава наложене обавезе, суд ће ову мјеру замијенити мјером упућивања у дисциплински центар за малољетнике или мјером појачаног надзора, под условом предвиђеним за њихово изрицање.

ГЛАВА ПЕТА

МЈЕРЕ УПОЗОРЕЊА И УСМЈЕРАВАЊА

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Прву и најлакшу врсту васпитних мјера коју познаје малољетничко кривично право у Републици Српској чине мјере упозорења и усмјеравања. Оне се изричу када је потребно и довољно да се таквим мјерама утиче на личност малољетника и његово понашање како више не би наставио да врши кривична дјела. Дакле, њихова примјена долази у обзир када се ради о малољетницима према којима није потребно примјењивати трајније мјере васпитања, који су извршили багателно кривично дјело, најчешће због лакомислености и непромишљености, као примарни, ситуациони учиниоци, а не због васпитне запуштености.⁵⁰⁸

Увођење мјера упозорења и усмјеравања у наше кривично законодавство извршено је под утицајем кривичних закона западних земаља, првенствено СР Њемачке и Енглеске. Полазећи од чињенице да су ове васпитне мјере намијењене малољетницима који врше кривична дјела из непажње и лакомислености, закључило се да према њима треба реаговати ригорозним, краткотрајним и енергичним мјерама чији би циљ био да се малољетници мало потресу. Ради се, дакле, о шок терапији по угледу на режим касарни. Касније ће се овај првобитни смисао ових мјера измијенити, па су се дисциплински центри претворили у установе за краткотрајни боравак малољетника гдје се радило на њиховом моралном препороду.

Првобитно назване васпитним мјерама дисциплинског карактера, ове мјере су примјењиване често и на њих је долазила близу једна трећина свих изречених васпитних мјера. У каснијем периоду њихова примјена опада, али је евидентно да су судови и даље често користили ову мјеру при реаговању на криминално понашање малољетника. Оваква ситуација може се објаснити околношћу да последице ступања на снагу Закона о измјенама и допунама Кривичног законика из 1959. године нису још постојали услови за примјену других васпитних мјера, па су судови у таквој практичној ситуацији чешће примјењивали дисциплинске мјере.

Приговори који се упућују овим васпитним мјерама своде се на тврдњу да лишене сваке шок терапије немају утицаја у погледу преваспитања малољетника и кратким бораваком у центру не може се извршити морални утицај, а поготову не морални препород малољетника.

2. ПОЈАМ И ВРСТЕ МЈЕРА УПОЗОРЕЊА И УСМЈЕРАВАЊА

Мјере упозорења и усмјеравања изричу се када је потребно и довољно таквим мјерама утицати на личност и понашање малољетника (члан 32 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Оне се примјењују према малољетним делинквентима чије противправно понашање није резултат већег степена васпитне запуштености. Ради се о лицима која врше кривична дјела по правилу због одсуства осјећаја личне одговорности за своје поступке, код којих није развијен осјећај за друштвену дисциплину. Извршено кривично дјело је више резултат малољетникове непромишљености или лакомислености. Примјена ових васпитних мјера претпоставља да малољетни

⁵⁰⁸ Ђукић, Јовашевић, 91.

делинквент живи у таквој социјалној средини која обезбјеђује његов правилан развој, тако да није неопходно његово издвајање из средине у којој живи. Сврха ових мјера је да се малољетнику укаже на недозвољеност таквог понашања, односно да се кроз одређени третман дисциплинује и да се код њега развије смисао за одговорност за своје поступке.

У Закону о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске (члан 32 став 1 тачка а)) прописане су три врсте мјера упозорења и усмјеравања. То су: судски укор, посебне обавезе и упућивање у васпитни центар.

Основни разлог да се ове три мјере групишу заједно произилази из њиховог циља и третмана: малољетник треба да се дисциплинује, а у питању је кривично дјело лакше природе. Судски укор не значи ограничење слободе у било ком смислу, док је код упућивања у васпитни центар и неких посебних обавеза то случај. С аспекта третмана, судски укор спада у васпитне мјере које се извршавају кад је малољетник на слободи, а посебне обавезе и упућивање у васпитни центар - у мјере краткотрајног поступања на слободи или у установи.

3. СУДСКИ УКОР

Судски укор је најблажа васпитна мјера која се може изрећи малољетнику ако се из односа малољетника према учињеном кривичном дјелу и његове спремности да убудуће не чини кривична дјела може закључити да ће се и пријекором постићи сврха васпитних мјера. Изричући ову мјеру, суд малољетнику указује на друштвену неприхватљивост и штетност његовог понашања, последице које такво понашање може на њега да има, као и да му у случају поновног извршења кривичног дјела може бити изречена друга санкција (члан 34 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

Из садржине ове одредбе не види се ближе у којим случајевима се ова мјера може примјењивати. Неки аутори полазе од одређених објективних критеријума као услова за примјену ове мјере – да оно буде лакше кривично дјело, иако о томе у Закону о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске ништа не пише. По нашем мишљењу, примјену судског укора треба везивати не за природу кривичног дјела већ за личност учиниоца. Поред овога, битно је да малољетник својим дотадашњим понашањем ствара чврсто увјерење код суда да ће таква мјера на њега васпитно дјеловати. Из тог разлога сматра се да није довољно да малољетник истакне кајање и вербално дистанцирање од учињеног кривичног дјела, него да све чињенице утврђене у кривичном поступку укажу да малољетни делинквент увиђа све штетне последице свог понашања.⁵⁰⁹

Понашање малољетника треба да је лакомислено, односно непромишљено. Непромишљеност значи неспособност да се схвате последице свог понашања, увјерење да неће наступити забрањена последица или, уколико се деси, да ће се она спријечити. Код лакомислености пажња учиниоца је усмјерана ка кривичном дјелу због недовољног познавања ствари, неискуства и олаког доношења одлуке. И у случају непромишљености и лакомислености треба да се ради о личности која није морално покварена и за коју кривично дјело представља само непријатну епизоду у животу. Примјена укора не би била оправдана ако је у питању васпитно запуштени малољетник, а извршено дјело је одраз те запуштености.⁵¹⁰

⁵⁰⁹ Хирјан, Сингер, (2002), 68.

⁵¹⁰ Б. Вучковић и В. Вучковић, 340.

Код судског укора се рачуна и на његову свечаност, озбиљност у изрицању, јер иза избора ове васпитне мјере стоји ауторитет државног органа. По правилу, то је први додир малољетника с државним органима који је за њега непријатан. Код те васпитне мјере судија наступа редовно као васпитач, јер од начина изрицања те васпитне мјере у великој мјери зависи и васпитни утицај на малољетнике. Нажалост, наше судије изричу судски укор често проповједачки, што не дјелује јако увјерљиво на малољетнике.

Из одредаба Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске произилази да се судски укор може изрећи на сједници вијећа или на главном претресу. Судови чешће изричу ову мјеру на главном претресу, истичући да се на овај начин остварује њен већи утицај. Судије су увјерене да судски укор на главном претресу има већи утицај на малољетника. Да ли је то тачно није провјеравано, али можемо за сада ту тврдњу узети само као хипотезу. Друго схватање се залаже да се ова мјера изриче на сједници вијећа - да би се елиминисао штетан утицај јавности на психу малољетника. По нашем мишљењу, битно је да се судски укор изриче у свечаној форми. Тиме се они најближи, који се интересују за малољетника, обавјештавају о мјери. Дакле, судски укор добија ограничену јавност. Судски укор за који нико не зна нема никакав значај.⁵¹¹

Ова васпитна мјера се извршава самим изрицањем. Стога за њу не важе одредбе о измјени одлуке о изреченој мјери. Можда би најбоље рјешење било у стварању могућности да судски укор буде опозван у случају кад се покаже неадекватним, кад нису постигнути очекивани резултати, чак и у случају кад малољетник не учини ново кривично дјело, већ под условима под којима иначе може да дође до измјене и обуставе извршења других васпитних мјера. С друге стране, на одлуку суда којом се изриче судски укор малољетник има право жалбе, иако жалба као и код других васпитних мјера не задржава извршење.

У судској пракси укор се примјењује доста често. Ово је, прије свега, посљедица структуре малољетничке делинквенције у којој су преовладала лакша кривична дјела. С друге стране, постојање у прво вријеме само малог броја дисциплинских центара у нашој земљи имало је за посљедицу да су се неки судови у случајевима у којима је долазила у обзир примјена неке друге мјере упозорења и усмјеравања одлучивали, по правилу, за изрицање судског укора. Најзад, примјена васпитне мјере судског укора у судској пракси представља и израз прихваћене концепције у криминалној политици према малољетним делинквентима да се с њиховом ресоцијализацијом покуша примарно блажим васпитним мјерама, а да се на примјену оштријих мјера иде само у тешким случајевима и када личност малољетника на то упућује.

Ефикасност судског укора код нас није проучавана. Не можемо тврдити да се малољетници који су примили тај друштвени пријекор више пута појављују пред судовима него они којима је суд изрекао коју од осталих врста васпитних мјера.

Иако се малољетнику не може изрећи судска опомена као једна врста кривичних санкција упозоравајућег карактера за пунољетна лица (члан 30 став 4 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске), судска опомена има блискости са судским укором, као мјером упозорења и усмјеравања према малољетницима. На то указују и поједини аутори, истичући да је судска опомена у ствари посебна врста васпитне мјере, тј. да није ни казна, ни мјера безбједности, те да је само нова врста васпитног средства,⁵¹² односно да нема битне разлике између мјере

⁵¹¹ Љ. Арнаудовски, 127.

⁵¹² Ј. Хрнчевић, „Измјене у систему казни и мјера безбједности“, *Наша законитост*, Загреб, 5-6/1959, 198.

укора која се примјењује према малољетницима и судске опомене⁵¹³ или да се, с обзиром на њено морално дејство, сматра да је то нова васпитно-правна мјера.⁵¹⁴ Неспорно је да и једна и друга врста санкције имају упозоравајући карактер, уз мишљење да је у неким случајевима довољан и само пријекор због извршеног кривичног дјела, те да се на тај начин може постићи потпуно поправљање малољетног учиниоца кривичног дјела. Код оваквог стања ствари, садржина судске опомене одговара садржини судског укора, јер се и код једне и друге санкције истиче пријекор за извршено кривично дјело и истовремено упозорава да, у случају поновног извршења кривичног дјела, може бити изречена друга санкција. Дакле, судски укор као врста васпитне мјере према малољетном учиниоцу кривичног дјела јавља се као супститут судске опомене према пунољетном учиниоцу кривичног дјела, и то првенствено с циљем специјалне превенције, тј. да се на малољетног учиниоца кривичног дјела утиче да више не врши кривична дјела.

4. ПОСЕБНЕ ОБАВЕЗЕ

Поред судског укора, у прву групу васпитних мјера улазе и посебне обавезе, које суд може изрећи малољетнику ако оцијени да је одговарајућим налозима или забранама потребно утицати на малољетника и његово понашање (члан 35 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Ово је друга мјера у групи васпитних мјера упозоравања и усмјеравања, која је истина била позната и у ранијем малољетничком кривичном праву, као скуп мјера које су примјењиване уз мјере појачаног надзора, тј. нису имале своју правну самосталност.⁵¹⁵ Овакво рјешење, гдје се посебне обавезе јављају као самостална васпитна мјера у оквиру мјера упозоравања и усмјеравања, свакако представља одраз потребе за примјеном тзв. алтернативних санкција, којима друштво треба да апелује на властиту одговорност малољетника, те да малољетни учинилац кривичног дјела мора активно учествовати у извршавању неке од обавеза.⁵¹⁶ Оно што се запажа на први поглед јесте да суд, кроз посебне обавезе, остварује блажи вид принуде у правцу понашања малољетника, налажући му да врши или да се уздржава од вршења неких радњи. Такође, суд кроз посебне обавезе остварује и социјално-педагошку активност која има за циљ поправљање личности малољетника у правцу његовог сагледавања позитивних друштвених вриједности.

Закон таксативно одређује посебне обавезе које се малољетнику могу изрећи, и то: редовно похађање школе; редовни одлазак на посао; обавезу оспособљавања за занимање које одговара његовим способностима и склоностима; укључивање у хуманитарни рад, као и послове социјалног, локалног или еколошког садржаја; уздржавање од посјеђивања одређених локала, природби, друштва и лица која на њега могу штетно утицати; подвргавање (уз сагласност законског заступника) стручном медицинском поступку или поступку одвикавања од дроге или друге зависности; укључивање у групни или појединачни рад у савјетовалишту за младе; похађање курсева за стручно оспособљавање или припремање и полагање испита на којима се провјерава одређено знање; укључивање у спортске и рекреативне активности; те немогућност напуштања пребивалишта или боравишта без сагласности суда (члан 35

⁵¹³ Ж. Хорватић, „Судска опомена - нова мјера у нашем Кривичном законнику“, *Наша законитост*, Загреб, 7-8/1963, 335.

⁵¹⁴ Ц. Слијепчевић. „Положај у значај судске опомене у систему кривичних санкција, *Гласник Адвокатске коморе Војводине*, Нови Сад, број 9/59, стр. 6.

⁵¹⁵ М. Симовић, Д. Јовашевић, Љ. Митровић, М. Симовић-Нишевић, 113.

⁵¹⁶ Хирјан, Сингер, (2002), 70.

став 2 тач. а)-и) Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Овако постављене посебне обавезе могле би се подијелити у три групе. Прва група би обједињавала све обавезе које се односе на стручно оспособљавање малољетника, уз разумно очекивање да би школа и нова знања могли имати позитиван утицај на малољетника који није у стању васпитне запуштености и доминантног девијантног понашања. Друга група би обухватала посебне обавезе које теже уклањању могућих узрока девијантног понашања малољетника, а тичу се његовог конзумирања и уживања супстанци које проузрокују зависност. И најзад, трећа група би обухватала посебне обавезе које су сличне мјерама забране које се могу изрећи пунољетним учиниоцима кривичних дјела, а односе се на изричиту забрану напуштања пребивалишта или боравишта без сагласности суда, као и обавезу уздржавања од посјеђивања одређених локала, приредби, друштва и лица која на малољетника могу штетно утицати.

Свеукупним сагледавањем посебних обавеза намеће се закључак да је законодавац њиховим увођењем као самосталних васпитних мјера са циљем усмјеравања малољетника, прибјегао мјерама које имају социјални и педагошки карактер и које у случајевима васпитне запуштености у мањем обиму могу дати добре резултате. На тај начин посебне обавезе добијају свој смисао - отклањање малољетничке делинквенције примјеном превентивних педагошких мјера које изриче суд. Код изрицања посебних обавеза, као и код судског укора, постоји снажна порука лицима која се старају о малољетнику да подигну ниво бриге и помоћи малољетнику - како би се вратио на пут друштвено прихватљивог понашања.

Суд при избору појединих обавеза води рачуна о спремности малољетника да сарађује у њиховом остваривању, као и да оне буду прилагођене њему и условима у којима малољетник живи (члан 35 став 3 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Свакако да је оправдано изрећи посебну обавезу коју и сам малољетник подржава, јер само на такав начин се може очекивати да се потпуно постигне циљ ове васпитне мјере. Међутим, то не значи да суд треба малољетника питати која му обавеза одговара, али свакако да је кључан моменат утврдити узрок који је навео малољетника на извршење кривичног дјела.

Приликом избора посебне обавезе треба водити бригу и о могућностима малољетника, о његовој личности, као и о околностима у којима живи, јер би педагошки било бесмислено малољетнику налагати обавезу која превазилази његове могућности, коју није могуће провјеравати или за коју се унапријед може основано очекивати да је малољетник неће моћи извршити.⁵¹⁷ Због такве могућности, када изриче неку обавезу, суд посебно указује малољетнику, његовим родитељима или усвојоцу, односно стараоцу да се, у случају да се не могу испунити једна или више посебних обавеза, оне могу замијенити другим обавезама, а да у случају неоправданог неизвршавања изречене обавезе малољетник може бити упућен у васпитни центар (члан 35 став 8 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Како се ради о самосталној врсти васпитне мјере, предвиђено је да она не може трајати дуже од годину дана, с тим да је подложна промјенама како у погледу врсте, тако и временског трајања, па тако суд може док траје њено извршење обавезу накнадно измијенити или обуставити њено извршење (члан 35 став 7 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). У погледу рока трајања посебних обавеза јавља се специфичност у погледу обавезе укључивања у хуманитарни рад, као и послове социјалног, локалног или еколошког садржаја. У случају изрицања ове обавезе,

⁵¹⁷ *Ibid*, 72.

малољетник не може радити више од 120 часова у периоду од шест мјесеци, колико може трајати ова посебна обавеза, али тако да се не омета његово школовање или запослење и да не штети његовом здрављу (члан 35 став 5). Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске је такође прописао да надзор над извршењем посебних обавеза врши суд, који о томе може тражити извјештај и мишљење органа старатељства (члан 35 став 6 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

Детаљније одредбе о посебним обавезама садржи Правилник о примјени васпитних мјера посебних обавеза према малољетним учиниоцима кривичних дјела.⁵¹⁸

4.1. Редовно похађање школе

Одредбе о овој посебној обавези садржане су у чл. 4-6 Правилника о примјени васпитних мјера посебних обавеза према малољетним учиниоцима кривичних дјела.

Суд може малољетнику који у континуитету изостаје с наставе изрећи посебну обавезу из члана 2 став 2 тачка а) Правилника када утврди да се редовним похађањем школе може остварити сврха ове посебне обавезе у оквиру опште сврхе кривичних санкција према малољетницима из члана 31 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Рјешењем о изрицању посебне обавезе редовног похађања школе одређује се вријеме њеног трајања које не може бити дуже од једне године, уз могућност да у том року наложена васпитна мјера буде замијењена другом посебном обавезом, односно другом васпитном мјером или да буде обустављена од даљег извршења. Рјешење о изреченој посебној обавези доставља се надлежном органу старатељства који самостално или преко одређеног стручног лица прати њено извршење и најмање једном мјесечно о томе извјештава судију за малољетнике.

4.2. Забрана изостајања с посла

Одредбе о овој посебној обавези садржане су у чл. 7-9 Правилника о примјени васпитних мјера посебних обавеза према малољетним учиниоцима кривичних дјела.

Суд може малољетнику који у континуитету изостаје с посла изрећи посебну обавезу из члана 2 став 2 тачка б) Правилника када утврди да се редовним обављањем послова и радних задатака може остварити сврха ове посебне обавезе у оквиру опште сврхе кривичних санкција према малољетницима из члана 31 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Рјешењем о изрицању ове посебне обавезе одређује се вријеме њеног трајања које не може бити дуже од једне године, уз могућност да у том року наложена посебна обавеза буде замијењена другом посебном обавезом, односно другом васпитном мјером или да буде обустављена од даљег извршења. Рјешење о изреченој посебној обавези доставља се надлежном органу старатељства који самостално или преко одређеног стручног лица прати њено извршење и најмање једном мјесечно о томе извјештава судију за малољетнике.

4.3. Налагање оспособљавања за одговарајуће занимање

Одредбе о овој посебној обавези садржане су у чл. 10-12 Правилника о примјени васпитних мјера посебних обавеза према малољетним учиниоцима кривичних дјела.

⁵¹⁸ „Службени гласник Републике Српске“ број 101/10.

Суд може малољетнику изрећи посебну обавезу из члана 2 став 2 тачка в) Правилника када утврди да се оспособљавањем за одговарајуће занимање, које одговара његовим способностима и склоностима, може остварити сврха ове посебне обавезе у оквиру опште сврхе кривичних санкција према малољетницима из члана 31 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Рјешењем о изрицању обавезе оспособљавања за занимање које одговара способностима и склоностима малољетника, по претходно прибављеном мишљењу органа старатељства, одређује се вријеме њеног трајања које не може бити дуже од једне године, уз могућност да у том року наложена посебна обавеза буде замијењена другом посебном обавезом, односно другом васпитном мјером или да буде обустављена од даљег извршења. Рјешење о изреченој посебној обавези доставља се надлежном органу старатељства који самостално или преко одређеног стручног лица прати њено извршење и најмање једном мјесечно о томе извјештава судију за малољетнике.

4.4. Обављање одређеног рада или посла

Одредбе о овој посебној обавези садржане су у чл. 13-17 Правилника о примјени васпитних мјера посебних обавеза према малољетним учиниоцима кривичних дјела.

Суд може малољетнику изрећи посебну обавезу из члана 2 став 2 тачка г) Правилника када утврди да се укључивањем малољетног учиниоца кривичног дјела у рад хуманитарних организација или у послове социјалног, локалног или еколошког садржаја може остварити сврха ове посебне обавезе у оквиру опште сврхе кривичних санкција према малољетницима из члана 31 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Избор рада, односно посла, врши суд по претходно прибављеном мишљењу органа старатељства, водећи рачуна да рад, односно посао не може да буде усмјерен на постизање економске користи, те да не смије да омета школовање малољетника, односно штети његовом угледу и достојанству. Сврха рада, односно посла, који малољетник треба да обави, мора бити усмјерена првенствено на отклањање штетних посљедица кривичног дјела.

Надлежни орган старатељства, након што министар правде по његовом приједлогу састави листу установа и организација на локалном нивоу ради извршења посебних обавеза, врши избор одговарајућих установа и организација, те судију за малољетнике упознаје са споразумима који су закључени с њима. Рјешењем о изрицању посебне обавезе одређује се да малољетник може да ради највише 120 часова у периоду од шест мјесеци, али тако да тај рад не омета његово школовање или запослење и да не штети његовом здрављу. Рјешење о изреченој посебној обавези доставља се надлежном органу старатељства који одређује представника органа старатељства, односно друго лице које посједује посебна знања из области права дјетета и преступништва младих, а које поступа под надзором надлежног органа старатељства. Лице које надзире малољетника док траје примјена ове посебне обавезе најмање једном мјесечно о томе извјештава судију за малољетнике.

4.5. Уздржавање од посјете локалима, приредбама, друштву и лицима која могу штетно утицати на малољетника

Одредбе о овој посебној обавези садржане су у чл. 18-20 Правилника о примјени васпитних мјера посебних обавеза према малољетним учиниоцима кривичних дјела.

Суд може малољетнику изрећи посебну обавезу из члана 2 став 2 тачка д) Правилника када утврди да се уздржавањем од посјеђивања одређених локала, приредби, избјегавањем друштва и одређених лица која на њега могу штетно утицати

може остварити сврха ове посебне обавезе у оквиру опште сврхе кривичних санкција према малољетницима из члана 31 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Рјешењем о изрицању ове посебне обавезе, по претходно прибављеном мишљењу надлежног органа старатељства, одређује се вријеме њеног трајања које не може бити дуже од једне године, уз могућност да у том року наложена посебна обавеза буде замијењена другом посебном обавезом, односно другом васпитном мјером или да буде обустављена од даљег извршења. Рјешење о изреченој посебној обавези доставља се надлежном органу старатељства који прати њено извршење и најмање једном мјесечно о томе извјештава судију за малољетнике.

4.6. Подвргавање стручном медицинском поступку или налагање одвикавања од зависности

Одредбе о овој посебној обавези садржане су у чл. 21 и 22 Правилника о примјени васпитних мјера посебних обавеза према малољетним учиниоцима кривичних дјела.

Суд може малољетнику, уз сагласност законског заступника, изрећи посебну обавезу из члана 2 став 2 тачка њ) Правилника када утврди да се подвргавање малољетника стручном медицинском поступку или поступку одвикавања од дроге или других зависности може остварити сврха ове посебне обавезе у оквиру опште сврхе кривичних санкција према малољетницима из члана 31 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Рјешењем о изрицању ове посебне обавезе, по претходно прибављеном мишљењу надлежног органа старатељства, одређује се установа или организација у којој се ова посебна обавеза извршава и вријеме њеног трајања које не може бити дуже од једне године, уз могућност да у том року наложена посебна обавеза буде замијењена другом посебном обавезом, односно другом васпитном мјером или да буде обустављена од даљег извршења. О изреченој мјери установа или организација у којој се ова посебна обавеза извршава обавјештава се у писаној форми. Рјешење о изреченој посебној обавези доставља се надлежном органу старатељства који прати њено извршење и најмање једном мјесечно о томе извјештава судију за малољетнике.

4.7. Укључивања у одговарајући појединачни или групни третман

Одредбе о овој посебној обавези садржане су у чл. 24-26 Правилника о примјени васпитних мјера посебних обавеза према малољетним учиниоцима кривичних дјела.

Суд може малољетнику изрећи посебну обавезу из члана 2 став 2 тачка е) Правилника када утврди да се укључивањем у одговарајући појединачни или групни третман у одговарајућем савјетовалишту за младе може остварити сврха ове посебне обавезе у оквиру опште сврхе кривичних санкција према малољетницима из члана 31 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Рјешењем о изрицању ове посебне обавезе, по претходно прибављеном мишљењу надлежног органа старатељства, одређује се савјетовалиште у којем се ова посебна обавеза извршава и вријеме њеног трајања које не може бити дуже од једне године, уз могућност да у том року наложена посебна обавеза буде замијењена другом посебном обавезом, односно другом васпитном мјером или да буде обустављена од даљег извршења. О изреченој мјери савјетовалиште извјештава надлежни орган у писаној форми. Рјешење о изреченој посебној обавези доставља се надлежном органу старатељства који прати њено извршење и најмање једном мјесечно о томе извјештава судију за малољетнике.

4.8. Похађање одређених курсева и припремање испита

Одредбе о овој посебној обавези садржане су у чл. 27-29 Правилника о примјени васпитних мјера посебних обавеза према малољетним учиниоцима кривичних дјела.

Суд може малољетнику изрећи посебну обавезу из члана 2 став 2 тачка ж) Правилника када утврди да се похађањем одређених курсева за стручно оспособљавање малољетника, односно његовом припремом и полагањем испита којима се провјерава одређено знање, може остварити сврха ове посебне обавезе у оквиру опште сврхе кривичних санкција према малољетницима из члана 31 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Рјешењем о изрицању ове посебне обавезе, по претходно прибављеном мишљењу надлежног органа старатељства, одређује се вријеме њеног трајања које не може бити дуже од једне године, уз могућност да у том року наложена посебна обавеза буде замијењена другом посебном обавезом, односно другом васпитном мјером или да буде обустављена од даљег извршења. Рјешење о изреченој посебној обавези доставља се надлежном органу старатељства који самостално или преко одређеног стручног лица прати њено извршење и најмање једном мјесечно о томе извјештава судију за малољетнике.

4.9. Укључивање у одговарајуће спортске и рекреативне активности

Одредбе о овој посебној обавези садржане су у чл. 30-32 Правилника о примјени васпитних мјера посебних обавеза према малољетним учиниоцима кривичних дјела.

Суд може малољетнику изрећи посебну обавезу из члана 2 став 2 тачка з) Правилника када утврди да се укључивањем у одговарајуће спортске и рекреативне активности може остварити сврха ове посебне обавезе у оквиру опште сврхе кривичних санкција према малољетницима из члана 31 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Рјешењем о изрицању ове посебне обавезе, по претходно прибављеном мишљењу надлежног органа старатељства, одређује се вријеме њеног трајања које не може бити дуже од једне године, уз могућност да у том року наложена посебна обавеза буде замијењена другом посебном обавезом, односно другом васпитном мјером или да буде обустављена од даљег извршења. Спортске активности не могу имати карактер борилачких вјештина, што подразумијева блиски физички контакт учесника (нпр. бокс, кик бокс и сличне активности), осим када се процијени да су и такве спортске активности подобне за развој личности малољетника у конкретном случају. Рјешење о изреченој посебној обавези доставља се надлежном органу старатељства који сам или преко одређеног стручног лица прати њено извршење и најмање једном мјесечно о томе извјештава судију за малољетнике.

4.10. Забрана напуштања мјеста пребивалишта или боравишта

Одредбе о овој посебној обавези садржане су у чл. 33-35 Правилника о примјени васпитних мјера посебних обавеза према малољетним учиниоцима кривичних дјела.

Суд може малољетнику изрећи посебну обавезу из члана 2 став 2 тачка и) Правилника када сматра да он без посебне сагласности суда не може напустити мјесто пребивалишта или боравишта, а да се на овај начин може остварити сврха ове посебне обавезе у оквиру опште сврхе кривичних санкција према малољетницима из члана 31 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Ову обавезу суд ће, по правилу, изрећи уз још неку од посебних обавеза. Рјешењем о изрицању ове посебне обавезе одређује се вријеме њеног

трајања које не може бити дуже од једне године, уз могућност да у том року наложена посебна обавеза буде замијењена другом посебном обавезом, односно другом васпитном мјером или да буде обустављена од даљег извршења. О изрицању ове посебне обавезе суд обавјештава надлежну полицијску станицу. Рјешење о изреченој обавези доставља се надлежном органу старатељства који, по правилу, сам прати њено извршење, а у изузетним случајевима и уз помоћ службеника полицијске станице и најмање једном мјесечно о томе извјештава судију за малолетнике.

5. УПУЋИВАЊЕ У ВАСПИТНИ ЦЕНТАР

Ово је васпитна мјера упозорења и усмјеравања институционалног карактера предвиђена у члану 36 Закона о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку Републике Српске. Њена суштина састоји се у томе што се малолетник подвргава краткотрајном и интензивном третману чији је циљ усклађивање његовог понашања с друштвеним и правним нормама поступања. Ова васпитна мјера уведена је код нас измјенама Кривичног законика ФНРЈ из 1959. године с мотивацијом да се напусти кажњавање и да што више дође до изражаја третман који се заснива на заштити, помоћи, поправљању и преваспитању малолетника. Док су остале васпитне мјере из новелираног Кривичног законика једнодушно прихваћене као ефикасно средство у борби против малолетничке делинквенције, дотле је тадашња васпитна мјера упућивање у дисциплински центар за малолетнике примљена с одређеном резервом.

Ни даљи развој догађаја није придонио прихватању ове васпитне мјере: јавиле су се тешкоће у примјени, а нису били довољно израђени ни критеријуми у погледу малолетника којима се она могла изрицати. Замисао присталица мјере упућивања у васпитни центар да се она извршава у општим васпитно-образовним установама није се могла остварити, а упућивање у специјализоване установе или одјељења при некој васпитној установи или центру за социјални рад на оно вријеме како је било предвиђено ранијим прописима, а и садашњим - у довољној мјери не утиче на остваривање сврхе ове васпитне мјере.⁵¹⁹ Упркос чињеници што ова мјера кроз протекли период није афирмисана, Закон о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку Републике Српске не само да је ту васпитну мјеру поново предвидио, већ је осим неких незнатних измјена, у цјелини задржао ранију формулацију.

Примјеном ове мјере малолетни делинквент се упућује на одређено вријеме у васпитни центар. Боравак у центру користи се за васпитни рад с малолетником и у том смислу се организује низ васпитно-педагошких и образовних дјелатности чији је циљ да се утиче на малолетника, а посебно да се код њега развије осјећање личне одговорности за поступке. Закон о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку Републике Српске посебно акцентира да ће се у васпитном центру малолетник запослити на корисним дјелатностима које одговарају његовом узрасту.

Закон о заштити и поступању са дјецом и малолетницима у кривичном поступку Републике Српске предвиђа два облика ове васпитне мјере. Суд може малолетног делинквента упутити у васпитни центар: а) на одређени број часова током дана у трајању од најмање 14 дана, а најдуже 30 дана и б) на непрекидни боравак у трајању од најмање 15 дана, али не дуже од три мјесеца.⁵²⁰ Дакле, малолетник долази у васпитни

⁵¹⁹ Ова мјера је у 1976. години на територији цијеле тадашње Југославије изречена у свега 3,47 одсто случајева и тако је било свих ранијих година.

⁵²⁰ У случају под б) полази се од закључка да се ради о малолетницима којима је потребан дужи васпитни процес у непрекидном трајању да би се остварио основни циљ – исправљање лошег или

центар у одређено вријеме у коме проводи одређен број часова у рехабилитационом програму, да би му се кроз третманске интервенције помогло у сагледавању узрока његовог делинквентног понашања и отворио пут њиховог уклањања, а потом се враћа у своју социјалну средину. Ради се о педагошки оправданим мјерама када суд процијени да је малољетнику неоправдано изрећи другу мјеру из групе мјера упозорења и усмјеравања (судски укор или посебну обавезу). Ту се првенствено мисли на случајеве у којима је малољетник извршио кривично дјело из области ситног криминалитета и гдје је потребно дјеловати краткотрајним мјерама на његову личност, односно на његово понашање.

У предвиђеном законском трајању моћи ће се, по нашем мишљењу, развити различити облици извршења ове васпитне мјере и одговарајући утицај на малољетника у складу са сврхом те мјере. Васпитни центар, који одговара изложеној интенцији законодавца, несумњиво мора располагати одговарајућим објективним условима рада, као и стручњацима који ће, поред адекватног факултетског образовања, морати бити и додатно стручно оспособљени за успјешно обављање тих задатака. Интензивним третманом у васпитном центру у дужем трајању, уз задовољење претходног услова, сматрамо да ће се створити погоднији услови за успјешнији педагошки третман малољетника, него што је то до сада био случај.

У одлуци којом се мјера изриче суд је обавезан да наведе и њен облик. Ако се ради о упућивању на одређен број часова, суд мора утврдити и број часова које малољетник треба да проведе у центру. При одлучивању који ће облик ове васпитне мјере изрећи, суд треба да води рачуна о школским и другим обавезама малољетника, јер због извршења мјере малољетник не треба да изостаје са школске наставе или с посла. Боравак малољетника у васпитном центру мора да буде испуњен дјелатностима примјереним његовим особинама, учењем, корисним радом који одговара његовим способностима и интересима, као и другим васпитним садржајима усмјереним на развијање осјећаја одговорности (члан 36 став 4 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Смисао мјере упућивања у васпитни центар огледа се у успостављању атмосфере која је повољна за терапеутско прилажење. Терапеут у разговору с малољетником мора да буде способан да продре у његову личност, да правилно дијагнозира и примијени терапију која условљава правилно развијање личности.⁵²¹

Приликом доношења одлуке о начину извршења ове мјере, суд треба да води рачуна о степену васпитне запуштености малољетника и стању социјалне средине у којој он живи. Примјена овакве мјере сматра се посебно оправданом у случају вршења кривичних дјела против јавног реда и мира, лакших напада на физички интегритет грађана и уопште силецијских понашања, недисциплинованог понашања у јавном саобраћају које није праћено тешким посљедицама и сл., дакле, у оним случајевима гдје извршено дјело није израз веће запуштености малољетника, односно лошег утицаја породичне или друге социјалне средине, већ прије свега необузданости, лакомислености или безосјећајности малољетника.⁵²² Тако је изрицање мјере којом се малољетник упућује у васпитну установу на одређен број часова у току дана у

занемареног васпитања. Овдје се ради о „правој“ мјери институционалног карактера, јер произилази да малољетник код изрицања ове мјере улази у програм „непрекидног боравака“ у одређеном временском трајању. Овом специфичном васпитном мјером жели се утицати на малољетне учиниоце кривичних дјела, који су својим понашањем показали дрскост, непоштовање или омаловажавање правног реда и друштвених вриједности, а друге васпитне мјере због одређених особина личности малољетника, средине у којој живи, узраста или из других разлога - не би биле адекватне (Ф. Хирјан, М. Сингер, (2002), 73).

⁵²¹ Е. Johnson, *Crime. Correction and Society*, Homewood, Illinois, 1964, 719 и 720.

⁵²² Б. Вучковић, В. Вучковић, 340 и 341.

одређеном временском периоду оправдано ако се ради о малољетнику који је учинио кривично дјело као израз лакомислености, те би се оправдано могло очекивати да се малољетник на овај начин врати прихватљивом понашању. Међутим, у ситуацијама гдје малољетник показује знаке лошег или занемареног васпитања, а социјална средина у којој живи, као и породичне прилике, не пружају повољне услове за спровођење правог облика ове мјере, оправдано је изрицање „непрекидног боравка“ у васпитном центру.

У дискусијама које су се покренуле око примјене ове васпитне мјере међу правницима, педагозима и другим стручњацима који се баве проблемима малољетничке делинквенције, као и њеном практичном извршењу, јавиле су се двије различите концепције васпитне мјере упућивања у васпитни центар за малољетнике.

По једном схватању, упућивање у васпитни центар је кривична санкција дисциплинског карактера и малољетник треба да је као такву осјети кроз третман приликом њеног извршења. Боравак у васпитном центру треба да за малољетника представља шок терапију. Другим ријечима, треба помоћу оштрог и строгог поступања с малољетником произвести код њега застрашујући утисак и опоменути га да у будућности не врши кривична дјела. Тиме би се постигло да малољетници схвате да су одступили од друштвених правила понашања која треба поштовати, да постоје ауторитети који ће их на то принудити. Доследно томе, васпитни центар не би смио да буде атрактивно организован, тако да би био привлачан за малољетнике. Напротив, мора да буде организован тако да они који су већ били у њему никад не пожелеле да у њега поново дођу. Малољетници би у васпитном центру под строгим режимом обављали користан физички рад и учили. То би, у ствари, била нека врста притвора за малољетнике.

Према другом схватању, сврха васпитне мјере упућивања у васпитни центар за малољетнике је да се на малољетнике према којима је изречена добро организованим, васпитним и образовним радом - дјелује тако да их бављење у центру правилно усмјери. У том циљу, за вријеме бављења у центру малољетници су дужни да стриктно испуњавају основне обавезе. Осим тога, они би у центру добијали упутства о могућностима за коришћење слободног времена. Особље центра би усмјеравало малољетника на стицање радних навика и позитивних тежњи. Особље би истовремено сарађивало с родитељима, школом и одређеним лицима из околине малољетника, с органима социјалне службе и одговарајућим друштвеним организацијама, да би се малољетницима пружила подршка и разумијевање у њиховом даљњем развоју. Доследно томе, поступање с малољетницима у центру било би у складу с општим принципима васпитања, образовања и сврхом васпитних мјера. Стручни рад у васпитном центру састојао би се од васпитног, образовног, социјалног и здравственог рада. Ово гледиште схвата васпитни центар као специфичну васпитну мјеру дисциплинског карактера.

У правној теорији преовлађује друга концепција. Као аргументи у њен прилог наводе се:

- извршење ове мјере дато је у надлежност служби социјалне заштите којима су стране сваке полицијске методе, притисци, застрашивања и слично;
- постојећи законски прописи који се односе на васпитни центар недвосмислено указују да је у питању мјера васпитног, а не репресивног карактера;
- сувише оштар и репресиван третман не одговара поимању и односу према младој генерацији у нашем друштву и

- најзад, томе иде у прилог и чињеница да је у пракси, уколико је мјера примјењивана, преовладало друго схватање.⁵²³

Друкчије тумачење позитивних прописа било би у супротности с интенцијама материјалног кривичног права за малољетнике. Сматра се да примјена ове васпитне мјере долази у обзир кад су у питању:

- лица млађег узраста, као и малољетници који су први пут учинили кривично дјело;

- малољетници који су извршили кривично дјело у изузетној ситуацији или су се нашли у некој личној кризи, тако да њихово кривично дјело није израз неког перманентнијег девијантног понашања;

- малољетници код којих је утврђено извјесно одступање од нормалног понашања или се не понашају на устаљени начин и

- малољетници код којих је ситуација у породици нормална, а родитељи су материјално и морално квалификовани да се о њима старају и да врше надзор над њима.⁵²⁴

Суд ће, наравно, узимајући наведене критеријуме као оријентацију, на основу утврђеног стања и сагледавања одређеног случаја, оцијенити да ли ће примијенити васпитну мјеру упућивања у васпитни центар и који од два предвиђена облика за задржавање малољетника у центру. Према неким подацима о примјени мјере, могло би се закључити да критеријуми за одређивање ове мјере нису довољно поштовани и да изречене мјере упућивања у васпитни центар нису биле одговарајуће. Тако је мјера одређивана према малољетницима који су у свом одгоју поремећени; породице малољетника су несређене; уз то, малољетници су слаби ђаци и слично, што озбиљно доводи у питање цјелисходност изрицања ове васпитне мјере у таквим случајевима. Има случајева да су судови замијенили изречену васпитну мјеру упућивања у васпитни центар другом васпитном мјером, и то заводском, мада таква могућност у Закону о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске није предвиђена.

Често се чују мишљења да у нашем кривичном законодавству недостаје још једна мјера оштрог и репресивног третмана која би се састојала у краткотрајном притварању малољетног учиниоца кривичног дјела. Овај аргумент не доводи у сумњу усвојени концепт упућивања у васпитни центар за малољетнике. Међутим, он би могао да послужи као основ за испитивање стварних потреба за једном таквом мјером у кривичном законодавству, али изван система васпитних мјера и мјера казненог карактера.

У вези с примјеном ове васпитне мјере појавили су се и неки правни проблеми. Поставља се питање да ли се васпитна мјера упућивања у васпитни центар може изрећи поново малољетнику према коме је већ била примјењена? Полазећи од сврхе васпитних мјера, оправдано је закључити да не би имало сврхе примјењивати исту мјеру ако она, када је први пут била примјењена, није позитивно дјеловала на малољетника. Да ли се према истом малољетнику у току извршења примјењује само један или више облика задржавања у васпитном центру? На ово би се могло одговорити да у судској одлуци о изрицању ове мјере мора да се наведе и облик њеног извршења. По нашем мишљењу, ако се један облик задржавања малољетника у васпитном центру није показао ефикасним, не би било цјелисходно примјењивати и остале облике задржавања дотичног малољетника у васпитном центру.

⁵²³ Д. Маринковић-Пејовић, *Положај малољетника у материјалном кривичном праву*, Превенција малољетничке делинквенције, Београд, 1967, 275.

⁵²⁴ *Ibid*, 272.

Евидентан проблем у примјени ове мјере јесте недолажење малољетника у васпитни центар или нередовно долажење, и то због неодговорног родитеља, односно стараоца и удаљености мјеста становања малољетника и недостатка средстава за превоз.⁵²⁵ Поједини васпитни центри у том погледу премало користе законске мјере. Један од главних проблема је мали број установа за смјештај малољетника и њихова слаба кадровска и материјална снабдјевеност.⁵²⁶ Нису ријетки ни случајеви да је изречена ова мјера иако на територији суда који је изриче не постоји центар за њено извршење.

Поставља се питање да ли су законски захтјеви у погледу примјене васпитне мјере упућивања у васпитни центар за малољетнике у складу с условима и потребама наше средине. Постоје схватања да у нашим условима оваква мјера није потребна, јер је врло тешко наћи случајеве у којима она долази у обзир за примјену.⁵²⁷ По нашем мишљењу, васпитна мјера упућивања у васпитни центар за малољетнике има своје мјесто у систему васпитних мјера. Треба је схватити као једну од могућности за рјешавање одређених случајева, без обзира на то у ком обиму ће бити примјењивана. Важно је да постоје законске могућности да се одговарајућим краткотрајним мјерама изврши утицај на личност малољетника и његово владање - кад се за тим укаже потреба. Изјашњавајући се у прилог ове васпитне мјере, сматрамо да се рјешење мора тражити не у довођењу у питање њене егзистенције у кривичном законодавству, већ у успјешнијем уклапању у јединствен систем санкција за малољетнике.⁵²⁸ Ову мјеру треба изрицати само у оним случајевима гдје није нужан дужи третман малољетника.

⁵²⁵ У БиХ је организован овакав центар у Вогошћи и Тузли и немогуће је замислити да у њега долазе дјеца из удаљених мјеста, ако морају редовно похађати школу и плаћати за превоз. Дневни центри за дјецу затечену у просјачењу и у ризику су од друштвено неприхватљивог понашања (сличне концепције) организовани у Тузли и Сарајеву. Резултати ових центара су евидентно добри, али они нису у систему заштите, него су организовани на нивоу пројекта различитих донатора.

⁵²⁶ Прихватна станица у Бањој Луци је резултат заједничког дјеловања система социјалне заштите, полиције и Министарства правде Републике Српске. Резултати њеног рада су показали вишеструку корист, од смањења (елиминисања) просјачења до осигурања да је велики број дјеце уписан у матичне књиге рођених, јер се дјеца могу вратити родитељима тек када се валидним документима докаже ко су родитељи.

⁵²⁷ Такво мишљење заступа О. Матић, оп. цит., 14.

⁵²⁸ Кантонална Јавна установа „Дисциплински центар за малољетнике“ у Сарајеву је установа из области социјалне заштите која осигурава извршење дисциплинске мјере упућивања малољетника у дисциплински центар за малољетнике или обезбјеђује привремени смјештај за малољетнике који су у поступку, а у складу са Законом о кривичном поступку Федерације БиХ. Рад ове установе остварује се примјеном стручних педагошких, психолошких, као и метода социјалног рада, а у складу с релевантним законодавством. Поред наведеног, Дисциплински центар за малољетнике осмишљава и реализује превентивне програме, пројекте и друге активности - с циљем превенције малољетничког преступништва. Тако је у периоду од 1. јануара до 1. октобра 2010. године у Дисциплински центар упућено 13 малољетника. Примљена су правноснажна судска рјешења за четири малољетника којима је изречена мјера непрекидног боравка малољетника у дисциплинском центру, у трајању до 20 и 10 дана.

Један од највећих проблема у успостави дјелатности Установе није у потпуности ријешен. Установа је привремено смјештена у објекту који је изнајмљен и у којем су дјелатности до рјешавања проблема трајног смјештаја установе у властити објекат. Отежавајућа околност је и то што поступак од изрицања до извршења васпитне мјере дуго траје, тако да је у појединим случајевима забиљежено да малољетници у току поступка или након њега, а до почетка извршавања мјере почине нова кривична дјела или да се мјера не реализује, јер правноснажна судска рјешења нису достављена Установи у законом предвиђеном року. Најдужа законом предвиђена васпитна мјера упућивања малољетника у дисциплински центар за малољетнике је до 30 дана на одређен број часова и до 20 дана цјелодневног боравка, што је по мишљењу запослених кратка мјера - да би се могло говорити о дугорочној ресоцијализацији. Затим, не постоји механизам против неизвршења кривичних санкција, те се малољетни учиниоци не одазивају позиву надлежних служби социјалне заштите, нити се мјере могу реализовати због њиховог непојављивања.

Љубиша Лазаревић се залаже за продужење свих облика ове мјере.⁵²⁹ Ако би се усвојило ово рјешење, јавили би се проблеми у вези с оним малољетницима који се налазе на редовном школовању. Међутим, овај проблем није нерјешив, јер се може предвидјети солуција да малољетник редовно похађа школу, а да остали дио времена проведе у васпитном центру.

Упућивање малољетног учиниоца у васпитни центар може у неким случајевима да буде довољно за васпитни утицај на малољетника. Некада, међутим, примјена ове мјере, иако у основи оправдана, није довољна да би се обезбиједио васпитни утицај на малољетника. Зато је у Закону о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске (члан 36 став 5) предвиђено да суд уз ову мјеру може изрећи и неку мјеру појачаног надзора која се извршава послије изласка малољетника из васпитног центра. Овдје се ради о могућој кумулацији ове васпитне мјере с другом васпитном мјером (појачани надзор). У конкретном случају, само мјера упућивања у васпитни центар, да би се остварило преваспитање малољетног учиниоца кривичног дјела, није довољна, те се, сходно томе, суд одлучује на њену кумулацију с мјером појачаног надзора.⁵³⁰ То би значило да суд изриче малољетнику двије васпитне мјере, једну упозоравајућу и усмјеравајућу васпитну мјеру (упућивање у васпитни центар) и мјеру појачаног надзора. Изрицањем васпитне мјере појачаног надзора жели се обезбиједити интензивнији утицај на малољетника, јер је васпитна мјера упућивања у васпитни центар релативно кратког трајања, те у неким случајевима није довољна да би се обезбиједило адекватно преваспитавање малољетног учиниоца кривичног дјела.⁵³¹

Рјешење из члана 36 став 5 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске има низ предности, јер се процес преваспитања малољетника који је започет у васпитном центру спроводи континуирано и касније надзором органа старатељства. Такво кумулативно изрицање двије мјере може да буде веома корисно, посебно у оним случајевима гдје се због краткоће времена не може остварити у цијелости жељени утицај на малољетника. Тако се накнадни надзор као ванинституционални третман указује као допуна и продужетак краткотрајног третмана у васпитном центру с којом чини један јединствен педагошко-социјални третман. Мишљења смо да схватања која се залажу да се факултативно изрицање појачаног надзора уз упућивање у васпитни центар претвори у обавезно - не може прихватити, јер то не захтијева увијек личност малољетника.⁵³²

⁵²⁹ „Симпозијум о извршењу кривичних санкција према малољетницима“, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, Београд, 4/1970, 776.

⁵³⁰ С. Соковић, С. Бејатовић, 84.

⁵³¹ М. Бабић, И. Марковић, 466.

⁵³² Дисциплински центар за малољетнике у Федерацији Босне и Херцеговине налази се у Вогошћи (Сарајево). Почео је с радом 2007. године, с тим да је накнадно отворен још један такав центар у Тузли. Оба центра су под ингеренцијом кантоналних власти које их и финансирају. Намијењени су малољетницима чије су смјештање одредили судови датог кантона.

Центар у Вогошћи има још двије додатне функције: од 2008. године служи као притворска установа за малољетнике који чекају суђење, а адолесценти под ризиком које упуте родитељи, школе или центри за социјални рад могу на добровољној основи учествовати у програмима који не подразумевају непрекидни боравак. Они могу да буду млађи од 14 година. Тренутни капацитет Центра за непрекидни боравак је шест дјечака и двије дјевојчице. Кад је ријеч о раду с особама које не морају непрекидно боравити у Центру, капацитет Центра је 10 до 15 особа. У овај центар су упућивани малољетници осуђени за крађу, сексуална кривична дјела, коришћење дроге и покушај убиства. Програм је интензиван (до 16 часова дневно), а заснован је на индивидуалним плановима. Програм укључује образовни рад (нпр. стилови и технике учења, настава, помоћ у домаћим задацима, учење страних језика), међуљудске односе (комуникација, ненасилно рјешавање сукоба, развијање толеранције, прихватање правила и друштвених норми, као и став према вриједностима и имовини), став према себи (појам о себи, јачање самопоуздања, самопоштовања и концентрације, владање емоцијама, каналисање

агресивног понашања. и сл.), радну терапију, терапију помоћу умјетности (арт терапија), рачуарску радионицу, струковну обуку и услуге здравствене заштите. Током рада овог центра пријављена су само два случаја поновног преступништва након завршетка програма.

ГЛАВА ШЕСТА

МЈЕРЕ ПОЈАЧАНОГ НАДЗОРА

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Реформа кривичног законодавства бивше СФРЈ из 1959. године ставила је у први план оне васпитне мјере које обухватају и подразумевају третман малољетника на слободи. Основну улогу у овом облику третмана требало је да одиграју мјере појачаног надзора. Ма колико да је поступање с малољетницима у васпитним установама и домовима добро организовано, оно је праћено и одређеним штетним посљедицама. Само издвајање малољетника из социјалне средине у којој живи и смјештај у нову, по правилу, затворену средину, ствара код њега одређене трауме које могу да буду сметња у каснијем спровођењу институционалних третмана.

Примјена васпитних мјера појачаног надзора све више долази до изражаја, нарочито примјена мјере појачаног надзора родитеља, усвојиоца или стараоца и мјере појачаног надзора органа старатељства. Према статистичким подацима о промјени ових васпитних мјера, види се да се најчешће примјењује мјера појачаног надзора органа старатељства, а такође и мјера појачаног надзора родитеља, усвојиоца или стараоца, која се све чешће изриче уз обавезу органа старатељства да провјерава извршење и помаже родитељима, усвојиоцима или стараоцу вршења надзора. Тиме се активирају два основна фактора за вршење појачаног надзора: појачана одговорност родитеља, усвојиоца или стараоца, с једне стране, и провјеравање и помоћ стручних органа родитељима, усвојиоцима или стараоцима за вршење надзора над малољетником за његово правилно усмјеравање, с друге стране.

Мјере појачаног надзора имају посебан значај зато што су најпогодније за сузбијање малољетничке делинквенције примјеном мјера на слободи. У савременој политици сузбијања малољетничке делинквенције посебан значај придаје се мјерама васпитног, педагошког и образовног рада с малољетним делинквентима, без њиховог издвајања из средине у којој живе.⁵³³ Васпитне мјере појачаног надзора најпогодније су за малољетне учиниоце кривичних дјела код којих треба предузети трајније мјере васпитања, преваспитања или лијечења уз одговарајући надзор, наравно уколико није нужно њихово потпуно издвајање из друштва и смјештај у посебну установу. За примјену ових мјера од значаја је да ли су породица или друга социјална средина у којој малољетник живи подобни за његово васпитање и правилан развој, као и чињеница да ли је према малољетнику, осим мјера помоћи и заштите, потребно примијенити и мјере лијечења на слободи.

Мјере појачаног надзора претпостављају свјесно испуњавање обавеза родитеља, усвојиоца или стараоца, породице која је примила малољетника и социјалног радника, као и других лица којима је повјерен појачани надзор у име органа старатељства, те интензивну комуникацију са судом који је изрекао ову мјеру и који је позван да буде стално у курсу поправљања и понашања малољетног делинквента. Сматрамо да се ова мјере не може успјешно спроводити до краја ако се на њеном извршењу ангажују само органи старатељства и службе социјалне заштите. И поред јасно одређених услова за примјену ове мјере, има примјера њеног неадекватног изрицања, те се она изриче и онда када родитељ, усвојилац или старалац нису у стању да врше појачани надзор. Мада су наша испитивања у погледу ефикасности појединих васпитних мјера недовољна, може се на основу досадашњих запажања и искустава закључити да се ова

⁵³³ Б. Вучковић, В. Вучковић, 341.

мјера показала као добра и погодна за рјешавање многих конкретних ситуација, када су интенције закона правилно схваћене и када су се активирали сви фактори од којих зависи реализовање изречене мјере.

Интенција нашег законодавства да мјере појачаног надзора заузму једно од централних мјеста у примјени васпитних мјера, широко је прихваћена у судској пракси. Кад се имају у виду доступни подаци, види се да мјере појачаног надзора представљају најчешћу васпитну мјеру коју су судови изрицали малољетним делинквентима.

У честој примјени мјера појачаног надзора треба видјети и неке објективне факторе, поред законодавне интенције да се ресоцијализација малољетних делинквената спроводи третманом на слободи. Наиме, већ смо указали да је мали број васпитних центара условио релативно ријетку примјену васпитне мјере упућивања у васпитни центар. У случајевима када изрицање судског укура није адекватно с обзиром на личност малољетника или природу извршеног дјела, а није постојала објективна могућност да се изрекне упућивање у васпитни центар, суд је био принуђен да изрекне неку од мјера појачаног надзора. С друге стране, до примјене мјера појачаног надзора често је долазило и у случајевима за које је била адекватнија нека од васпитних мјера заводског карактера, али због малог броја васпитних установа, преоптерећености васпитно-поправних домова или тешкоћа око сношења трошкова за извршење мјере, судови су се радије одлучивали за неку мјеру појачаног надзора, свјесни да у противном ризикују да изречена заводска васпитна мјера уопште не буде извршена или не буде извршена на адекватан начин.⁵³⁴

У погледу оправданости постојања појединих мјера појачаног надзора међу ауторима постоје разна мишљења. Највише критика се упућује мјери појачаног надзора у другој породици, у првом реду зато што је њена примјена минимална. Сасвим је вјероватно да се и у случајевима њене примјене радило о некој рођачкој породици која је иначе одлучила да се стара о малољетнику. По нашем мишљењу, слаба примјена ове мјере произилази из одређених, објективних и субјективних, околности у примјени. Пошто оне нису непрободиве, ова мјера има своје пуно оправдање у систему кривичних санкција према малољетницима.

Сложенији је проблем паралелно постојање мјера појачаног надзора родитеља, усвојиоца или стараоца и појачаног надзора органа старатељства. Тешко је, чак и на нивоу теоретске анализе, повући садржајну разлику између функције органа старатељства код наведених мјера. И истраживања праксе нису утврдила никакву разлику, тако да постојеће рјешење представља само фикцију. Чини нам се да би најбоље рјешење било унификација мјера појачаног надзора у својој и другој породици, коју под одређеним условима и у одређеним околностима врше родитељ, усвојилац или старалац и друга породица, уз помоћ и под надзором органа старатељства. То би омогућило и да се боље уочи све оно што је заједничко и у чему се разликују ови облици у суштини једне исте васпитне мјере. При садашњем стању ствари, ми смо у недоумици како у погледу могућности трајања појединих мјера, а поготову када се једна од њих замјењује другом, тако и у погледу мјеста и улоге органа старатељства у вршењу надзора над њиховом примјеном. Сљедећи недостатак мјера појачаног надзора огледа се у одсуству програма рада с малољетницима. Најзад, ове мјере нису усмјерене према малољетницима, него према родитељу, усвојиоцу или стараоцу, или органу старатељства, што није законска интенција.

⁵³⁴ Д. Лазаревић, 81.

2. ПОЈАМ И ВРСТЕ МЈЕРА ПОЈАЧАНОГ НАДЗОРА

Мјере појачаног надзора изричу се када за васпитање и развој малољетника треба предузети трајније мјере васпитања и преваспитања, уз одговарајући стручни надзор и помоћ, а није потребно потпуно одвајање малољетника из дотадашње средине (члан 32 став 3 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Сматра се да су васпитне мјере појачаног надзора најпогодније за малољетне учиниоце кривичног дјела код којих, због недовољне бриге и надзора лица која су дужна да се о њима старају, постоји већи степен васпитне запуштености, тако да је кривично дјело посљедица те запуштености.⁵³⁵ Неопходан услов за њихову примјену јесте да су породица или друга социјална средина у којој малољетник живи подобни за његово васпитање и правилан развој.⁵³⁶ Оне се извршавају на слободи, што је у складу са становиштем савремене криминалне политике према којем је примарна породична средина најповољнији амбијент за васпитање и правилан развој малољетника. Наиме, издвајање малољетника из средине у којој живи и његов смјештај у одговарајуће установе, односно у нову социјалну средину, може код малољетника створити одређене трауме које се могу негативно одразити на његов каснији развој.⁵³⁷ Стога се институционалним мјерама по правилу приступа само ако се ванинституционалним мјерама не може постићи сврха васпитних мјера, тј. васпитање, преваспитање и правилан развој малољетника.⁵³⁸

Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске предвиђа три васпитне мјере појачаног надзора, и то: (1) појачани надзор родитеља, усвојиоца или стараоца; (2) појачани надзор у другој породици и (3) појачани надзор надлежног органа социјалног старања (члан 32 став 1 тачка а)).

Свакако да приликом избора мјере суд даје првенство родитељима, односно усвојиоцу или стараоцу као природно првим заштитницима малољетног лица. Тек у случају да они нису у могућности да врше надзор или се од њих оправдано то не може очекивати, малољетник се смјешта у другу породицу која је вољна да га прими и која има могућност да врши надзор над њим (члан 38 став 1 Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Најзад, уколико није могуће остварити мјеру појачаног надзора у другој породици, може се одредити мјера појачаног надзора надлежног органа социјалног старања. Извјесно је да ће, по природи ствари, судска пракса највише нагињати изрицању мјере појачаног надзора родитеља, усвојиоца или стараоца, из простог разлога што су ове мјере по својој природи ванинституционалне, те је најприродније да се извршавају у кругу породице, тј. средине у којој малољетник егзистира. Свакако да ће се одступања јављати у случајевима када суд процијени да таква лица не могу одговорити захтјеву и упутствима суда за спровођење споменуте мјере због тога што се ради о лицима која су и сама социјално неадаптирана.

⁵³⁵ Бабић, Марковић, 466.

⁵³⁶ Срзентић, Стајић, Лазаревић, 413.

⁵³⁷ Бабић, Марковић, 466.

⁵³⁸ *Ibid.*

3. ПОЈАЧАНИ НАДЗОР РОДИТЕЉА, УСВОЈИОЦА ИЛИ СТАРАОЦА

Увођењем ове мјере у наше кривично законодавство полазило се од претпоставке да породична средина може остати главни ослонац малољетнику у процесу његове ресоцијализације.⁵³⁹ Циљ ове мјере је да лица која су по закону или свом односу према малољетнику дужна да се брину о његовом васпитању и развоју појачају надзор над његовим животом и понашањем. Примјеном ове васпитне мјере избјегава се издвајање малољетника из породичне средине, а тиме и могућност штетних посљедица које из тога могу настати за личност малољетника.⁵⁴⁰ Искуство у примјени васпитних мјера показује да је свако одвајање дјете од родитеља или других лица која се о њима старају праћено одређеним траумама. Зато суд може изрећи ову васпитну мјеру ако су родитељи, усвојилац или старалац испустили из руку функцију бриге и надзора над малољетним лицем, а могли су да је врше успјешно, па им се налаже судском одлуком да појачају вршење те бриге и надзора (члан 37 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Оцјена о оправданости примјене ове мјере условљена је, прије свега, увјерењем суда да ће се, с обзиром на личност малољетника и извршено дјело, као и природу и интенцију мјера појачаног надзора, изрицањем ове васпитне мјере најбоље остварити сврха примјене васпитних мјера. То претпоставља да суд при овом одлучивању располаже с одговарајућим подацима о малољетнику и његовој породичној средини.

Малољетник коме је изречена ова мјера остаје у својој породици, а суд који одређује мјеру може родитељу, усвојилоцу или старалоцу дати потребна упутства и наложити му одређене дужности у погледу мјера које треба предузети ради васпитања малољетника, његовог лијечења и отклањања штетних утицаја на њега (члан 37 став 2). Најчешће се ради о дужностима које су везане за школовање малољетника, његово лијечење, забрану посјеђивања одређених мјеста, дружење с лицима која на малољетника штетно дјелују и сл.⁵⁴¹ Суд може и самом малољетном делинквенту одредити посебне обавезе предвиђене у Закону о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске (члан 37 став 2).

У извршавању ове васпитне мјере најзначајнију улогу имају родитељи малољетника,⁵⁴² односно његов усвојилац или старалац. Могуће је да ова лица и поред своје спремности нису у могућности да самостално рјешавају све проблеме који се јављају у вези с бригом и надзором над малољетником или да се родитељ, усвојилац или старалац не старају довољно о малољетнику, иако су у могућности да то чине. Зато суд, да би остварио сврху ове васпитне мјере, одређује да надлежни орган социјалног

⁵³⁹ Нека истраживања подупиру хипотезу да разорени дом узрокује малољетничку делинквенцију (Monham, 1957; Jenkins, 1957. и 1966; Gordon, 1962; Chilton и Markle, 1972; Siegman, 1966; Gove et al. 1982; Canter, 1982) или хипотезу да је разорени дом фактор који смањује баријере за делинквентно понашање (Posen і Kathleen, 1982; Sterne, 1964; Willkinson, 1974). Теорија социјалне везе *Social bonding theory*-Hirschi објашњава настанак малољетничке делинквенције преко смањења или прекидања веза с друштвом, јер је породица примарни извор социјалне привржености другима, повјерења у социјалне институције, вјеровања у конвенционалне вриједности и норме и учешћа у конвенционалним активностима.

⁵⁴⁰ Б. Вучковић, В. Вучковић, 342.

⁵⁴¹ Бабић, Марковић, 466.

⁵⁴² Породица, као једна од примарних друштвених група, има изузетно важну улогу у животу сваке особе. Поред обезбјеђења материјалних и других услова неопходних за живот, породица има васпитну и социјализаторску улогу.

старања провјерава њено извршавање и указује помоћ родитељу, усвојоцу или стараоцу (члан 37 став 3 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Ако би наступиле околности које би указивале да родитељ, усвојилац или старалац злоупотребљавају своја овлашћења или друге сличне околности, орган старатељства би био овлашћен да, у складу са својим општим овлашћењима, на одређен начин интервенише. Иначе, помоћ органа старатељства може да буде различита и креће се од давања савјета па до пружања материјалне помоћи, односно предузимања конкретних мјера у вези са школовањем малољетника, његовим лијечењем и слично. Такво рјешење законодавац је поставио да би се могла вршити контрола над родитељима, усвојоцима и стараоцима у погледу извршавања наметнуте обавезе појачаног надзора над малољетницима, али и ради тога да би омогућио да родитељи, усвојоци или стараоци добију стручну помоћ уколико им је она потребна приликом вршења појачаног надзора над малољетником.⁵⁴³ Надзор и помоћ органа старатељства ограничени су на вријеме од најмање шест мјесеци, а највише двије године, колико иначе може да траје ова васпитна мјера, с тим да суд накнадно одлучује о њеном престанку (члан 37 став 4 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

У пракси се опажа да доста родитеља малољетника којима суд изриче ова васпитна мјера није у стању да након изрицања мјере предузме нешто више с циљем да их боље васпитава. И судови који по интенцији закона могу дати родитељима, усвојоцу, односно старатељима конкретна упутства и конкретне обавезе - то не чине, односно чине то врло ријетко. Пошто органи старатељства провјеравају извршење те васпитне мјере и пружају помоћ родитељима, усвојоцу, односно стараоцу - судску одлуку орган старатељства извршава у много случајева на исти начин као и појачани надзор органа старатељства. Због тога што нема израђену методику рада, орган старатељства, заправо, ни може да провјерава извршење ове мјере. Наиме, орган старатељства, ако се уопште прихвати тога посла, преузима на себе и оне послове које би морали обављати родитељи код извршења те васпитне мјере. Орган старатељства у тим случајевима *de facto* преузима на себе потпуно извршење те васпитне мјере. Тиме је и потпуно измијењена суштина васпитне мјере. Само по себи је јасно да се на тај начин родитељ, усвојилац, односно стараоци дестимулишу на пословима који би они морали урадити у васпитању малољетника.

О ефикасности ове мјере тешко је дати суд, иако се она у пракси често примјењује.⁵⁴⁴ У теорији, а и у пракси, судија за малољетнике или тужиоца чују се приговори да се ова мјера у великом броју случајева није показала ефикасном.⁵⁴⁵ По нашем мишљењу, ефикасност васпитне мјере појачаног надзора родитеља, усвојоца или стараоца зависи, прије свега, од тога да ли је орган старатељства у припремном поступку довољно проучио и добро сагледао васпитне могућности породице малољетника и односе у породици, прије свега на релацији родитељ – малољетник. Ако малољетник још поштује ауторитет родитеља, ако су међусобни односи добри и ако је од њих и економски зависан, тада је вјероватно да ће та васпитна мјера имати успјеха.

И поред свих недостатака код извршења ове васпитне мјере, не може се порећи да има случајева да је она и добро извршавана. Сразмјерно има мало случајева да се

⁵⁴³ Бабић, Марковић, 467.

⁵⁴⁴ Непотпуност званичне статистике у БиХ, али и други фактори су утицали да се не може говорити о тачним подацима који се тичу дјеце без родитељског старања, дјеце са посебним потребама и дјеце друштвено неприхватљивог понашања. Не знамо њихов тачан број, њихово имовно стање, заправо не можемо процијенити нити њихове властите могућности, нити оне које им друштво може пружити да би се осигурао достојанствен, самосталан живот, односно потпуна социјализација.

⁵⁴⁵ О. Матић, 14.

малољетник коме је суд изрекао ову васпитну мјеру поново враћа пред правосудне органе.

Слаби резултати у примјени ове мјере често су посљедица неодговорног односа родитеља, усвојиоца или стараоца према обавезама које проистичу из изрицања мјере. Не постоји никаква законска могућност да они због тога сnose правне посљедице. Једина могућност суда у том случају је да изречену васпитну мјеру замијени другом мјером. Он то ради на приједлог органа старатељства задуженог за провођење ове мјере ако овај орган утврди да родитељ, усвојилац или старалац не поступа по посебним упутствима и не сарађује са стручним лицем. Орган старатељства мора о томе обавијестити тужиоца. У том случају тужилац суду подноси приједлог ради поступања у складу с чланом 45 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске (обустава извршења и замјена изречене васпитне мјере другом васпитном мјером). Чини се да би, уз то, требало предвидјети и посебан облик одговорности, друштвене, материјалне и кривичне родитеља, усвојиоца или стараоца, о чему би, по нашем мишљењу, требао одлучивати суд који је изрекао ову васпитну мјеру, водећи рачуна о специфичностима случаја. Имућније родитеље, због чијег се занемаривањем малољетник нашао на путу делинквенције, требало би обавезати да партиципирају у трошковима боравка малољетника у установама за извршење санкција.

4. ПОЈАЧАНИ НАДЗОР У ДРУГОЈ ПОРОДИЦИ

Примјена васпитне мјере из члана 38 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске долази у обзир ако не постоје услови за изрицање мјере појачаног надзора родитеља, усвојиоца или стараоца. То је случај кад ова лица из било којих разлога нису у могућности да врше надзор над малољетником или се, с обзиром на стање у породици, односно у другој социјалној средини у којој малољетник живи, то од њих оправдано не може очекивати. Таква ситуација ће постојати, нпр., у случају ако се ради о деградираној породици у којој су присутне разне асоцијалне појаве, као што је нпр. алкохолизам, наркоманија или је у питању дефицијентна породица, а родитељ се одао вршењу криминалне активности или је изгубио родитељски ауторитет и сл.⁵⁴⁶ Претпоставка за примјену ове мјере је да постоји породица која је вољна да прими малољетника и у могућности је да над њим врши појачани надзор. Увијек у случају изрицања ове мјере орган старатељства мора испитати погодност породице која може да извршава такву мјеру, имајући у виду личност малољетника и социјалну и психолошку структуру породице у коју га треба смјестити. Суд је дужан утврдити да таква породица има не само моралне квалитете, већ и материјалне услове који су неопходни за извршавање ове мјере.⁵⁴⁷ Податке о породици која је материјално и морално подобна за васпитање малољетника суд, по правилу, добија од органа старатељства.

Изрицањем ове мјере малољетник се предаје другој породици да над њим врши надзор. Слично као и код претходне мјере, суд и у овом случају треба да изда упутства и нареди породици у којој је малољетник смјештен да предузму одговарајуће мјере, односно да одреди одговарајуће обавезе самом малољетнику. Да би се обезбиједило правилно извршење васпитне мјере, суд обавезно одређује да за вријеме њеног трајања надлежни орган социјалног старања провјерава да ли породица, односно малољетник извршавају своју обавезу. Трбало би да орган старатељства породици у којој је

⁵⁴⁶ Бабић, Марковић, 468.

⁵⁴⁷ *Ibid.*

смјештен малољетник пружа потребну помоћ. То провјеравање и та помоћ органа старатељства своди се у пракси углавном на нередовне и сразмјерно ријетке посјете с циљем да се информише о стању малољетника, давању савјетовања, чињења неких услуга или интервенција.

Кад је ова мјера уведена у кривично законодавство бивше СФРЈ, реформом из 1959. године, нису се гајиле велике наде у њену масовну примјену. Рачунало се, углавном, на сроднике породице или породице без дјеце, које су спремне да прихвате малољетника. Изгледа, међутим, да је пракса изневјерила и ова минимална очекивања. Не само да нема довољно резултата у погледу броја изречених мјера, него нема ни настојања судова, нити других органа, да се створе неопходни услови за примјену мјере, што би се могло оквалификовати као несхватање сврхе, природе и улоге овакве мјере. Разлог за овакво стање је у томе што има мало услова за примјену ове васпитне мјере. Судови, односно органи старатељства, врло тешко налазе погодне породице које би биле вољне да прихвате малољетног делинквента. Таквог малољетника такође не може примити свака породица, па треба у ту сврху пронаћи породицу која је здрава, морално сређена, адекватно ситуирана и способна да изврши васпитне задатке. Има случајева да је орган старатељства предложио суду да изрекне ову васпитну мјеру, али у моменту изрицања мјере орган старатељства није још пронашао породицу у коју би се смјестио малољетни делинквент, па је ова васпитна мјера остала неизвршена, јер одговарајућу породицу ни касније није могао пронаћи.

У појединим случајевима ова васпитна мјера се примјењује за смјештај малољетног делинквента у породицу рођака или у породицу мајстора код кога учи занат. Такав смјештај у туђу породицу је нарочито погодан када природна породица не може да обавља своју функцију због недостатка једног родитеља, због презапослености самохране мајке, због теже болести или каквог тежег порока у породици. Прије новеле Кривичног законика из 1959. године није било могућности за примјену ове мјере, па судови нису могли чак ни у таквим случајевима када су се рођаци или такви мајстори сами нудили да прихвате малољетника - смјестити малољетног делинквента код њих.

Ова мјера се релативно ријетко изриче у пракси судова првенствено због тога што је мали број породица спреман да прими младог делинквента у своју средину, док, с друге стране, породице које би то прихватиле, у правилу, немају услова да успјешно обављају свој задатак.⁵⁴⁸ Такође, смјештај малољетника у другу породицу изазива посебан проблем у погледу односа између родитеља малољетника и лица код којих се малољетник смјешта. Строго узевши, најпогодније рјешење у том случају би било изрицање појачаног надзора у другој породици коју чине блиски сродници малољетника и која показује вољу да ту мјеру и проводи. У правилу, малољетнику се и у случају смјештаја у другу породицу мора дозволити да одржава везу са својом породицом, изузев ако суд који је изрекао такву мјеру није одредио друкчије.⁵⁴⁹

Мали број изречених мјера упућивања у другу породицу не пружа основ за оцјену њене ефикасности. Има мишљења у правној теорији да би што више малољетних делинквената требало смјестити у друге породице. Такво мишљење базира се на увјерењу да се малољетник у породици може боље ресоцијализирати, а осим тога да је та мјера јефтинија него смјештај малољетника у васпитну установу. По нашем мишљењу, не може се тврдити да је смјештај у туђој породици за сваког малољетног делинквента бољи него смјештај у васпитној установи. Успјешност једне или друге васпитне мјере зависи од структуре личности малољетног делинквента коме се мјера изриче. Ако желимо да та мјера буде ефикасна, требало би да је судови изричу само

⁵⁴⁸ Милутиновић, Алексић, 264.

⁵⁴⁹ Бошковић, Матијевић, 158.

када је у претходном поступку утврђено да је малољетникова личност још толико пластична да на њега може утицати туђа породица.

У правној теорији постоји и такво схватање према коме би требало ову мјеру брисати из списка санкција предвиђених за малољетне делинквенте.⁵⁵⁰ То мишљење образлаже се тиме да за ту мјеру на садашњем степену развоја нашег друштва и свијести нема реалних услова. Тај разлог стоји само дјелимично. Са овом мјером могу судови смјестити малољетне делинквенте барем у породице рођака и породице њихових мајстора, што представља у конкретном случају адекватну васпитну мјеру. Што је већи регистар санкција према малољетним делинквентима, то је већа и могућност индивидуализације у ресоцијализацији. Неспорно је да су могућности нашег друштва у погледу примјене ове мјере веће него што се из статистичких података може закључити. На крају, није ни нужно да се она примјењује у већем броју кад има других могућности.

Када орган старатељства који је задужен за провођење мјере појачаног надзора утврди да родитељ не поступа по посебним упутствима и не сарађује са стручним лицем, мора о томе обавијестити тужиоца. У том случају тужилац суду подноси приједлог у складу с чланом 45 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске (обустава извршења и замјена изречене васпитне мјере другом васпитном мјером). Чим се код родитеља, усвојиоца или стараоца стекну услови да врше мјеру појачаног надзора, суд је дужан да донесе одлуку о обустави мјере појачаног надзора у другој породици и њеној замјени васпитном мјером појачаног надзора родитеља, усвојиоца или стараоца. Међутим, уколико суд процијени да је престала потреба за примјеном мјере појачаног надзора у другој породици због постигнутих резултата преваспитавања, тада ће донијети одлуку о обустави ове мјере.

Мјера појачаног надзора у другој породици може да траје најмање шест мјесеци, а најдуже двије године, с тим да суд накнадно одлучује о њеном престанку. Дакле, законодавац је одредио минимално и максимално вријеме трајања ове мјере, с тим да њено трајање зависи од конкретних резултата постигнутих у процесу васпитања и преваспитања, односно од реалних могућности родитеља, усвојиоца или стараоца малољетника да врши појачан надзор над малољетником. Извршење ове мјере обуставиће се када родитељи, усвојилац или старалац малољетника стекну могућност да над њим врше појачани надзор или када према резултату извршења мјере престане потреба за појачаним надзором (члан 38 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

5. ПОЈАЧАНИ НАДЗОР НАДЛЕЖНОГ ОРГАНА СОЦИЈАЛНОГ СТАРАЊА

Ово је трећа врста мјера појачаног надзора. Мјера је замишљена као алтернативно рјешење у односу на двије претходне васпитне мјере. Наиме, ако родитељи, усвојилац, односно старалац малољетника нису у могућности да врше појачани надзор, а не постоје услови за изрицање васпитне мјере појачаног надзора у другој породици, малољетник се ставља под појачани надзор органа старатељства (члан 39 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Услов за изрицање ове мјере је да родитељ, усвојилац, односно старалац нису у могућности да врше појачан надзор над малољетником, па то треба схватити у том смислу да они објективно (нпр. због запослености, дуготрајног одсуства једног родитеља, великог броја дјецe, тешке материјалне ситуације, болести и

⁵⁵⁰ Такво мишљење заступа О. Матић, 14.

сл.) не могу да врше јачи утицај на понашање малољетника, да га заштите од штетних утицаја и створе му услове за нормалан развој, а не као њихову неподобност за вршење надзора.⁵⁵¹ Разлози те немогућности могу да буду различити.⁵⁵² нпр. тешка болест, дуготрајна одсутност, болести зависности, склоност ка асоцијалном начину живота и сл.⁵⁵³ Док траје ова мјера малољетник остаје код својих родитеља, усвојиоца, односно код других лица која се о њему старају, а појачани надзор над њим врши одређено лице надлежног органа старатељства или друго стручно лице које одреди орган старатељства.

У процесу извршења ове мјере функцију надзора врше, у име органа старатељства, посебна службена лица - социјални и просвјетни радници или друга лица сличног стручног профила, која се старају о школовању, запослењу, здрављу и понашању малољетног делинквента, о сређивању његових животних проблема, рјешавању конфликтних ситуација у које је запао и отклањању негативних утицаја у његовој ужој животној средини.⁵⁵⁴ У случају изрицања ове мјере, малољетник остаје у породици у којој живи, али под патронатом органа социјалног старања који се брине о његовом школовању, запослењу, одвајању из средине која на њега штетно утиче,

⁵⁵¹ Б. Вучковић, В. Вучковић, 343.

⁵⁵² Нажалост, због недостатка статистичких података, поуздан податак о броју дјече без родитељског старања у БиХ се не може са сигурношћу исказати. Процјена је да је у БиХ око 3.000 дјече без родитељског старања, око 1.000 у установама, дјечијим селима и животним заједницама, а највећи број у хранитељским породицама (професионални храниоци или рођаци). Такође, нема поузданих података ни о дјечији која су под ризиком да се раздвоје од родитеља, односно ставе под старатељство (родитељи умрли или напустили/занемарили старање о дјечији или привремено спријечени да се старају се о њима, а дјеца остала у широј породици). Разлози томе су и што се ради о хетерогеној популацији која се састоји од више група и подгрупа дјече која различитим поведима долазе у контакт са системом правне и социјалне заштите. Међутим, реферирање стручњака у јавности и Омбудсманима директно исказује сумњу да је само дио дјече без родитељског старања обухваћен заштитом и да је број дјече која требају сигурност и бригу друштва у озбиљном и сталном порасту. Видјети *Специјални извјештај о правима дјече смјештене у установе, са посебним освртом на нормативе и стандарде*, Инститиција Омбудсмана за људска права Босне и Херцеговине, Сарајево, октобар 2010. године, стр. 4 и 5.

⁵⁵³ Бабић, Марковић, 469.

⁵⁵⁴ У оба ентитета у Босни и Херцеговини рад у области социјалне заштите одвија се путем центара (служби) социјалне заштите, који имају кључну улогу у социјалној заштити, збрињавању и праћењу поступања према дјечији. У Републици Српској је на снази Правилник о пословима и нормативима, стручним кадровима и смјештајним условима центара за социјални рад. У Федерацији су, у складу с уставном одредбом о континуитету прописа, на снази Нормативи стручног рада у центрима за социјални рад из 1988. године за чију примјену ни у једном кантону нема стварног основа, те се слободно може рећи да и нису на снази. У Брчко дистрикту социјална и дјечија заштита је у надлежности Пододјела за социјалну заштиту Брчко дистрикта. Праћење корисника у систему правне и социјалне заштите дјече и породице подразумијева стандардизацију критеријума, начин доношења одлука, одговорности и методе за анализу потреба корисника, израду индивидуалног плана, почетак, ревизију и завршетак примјене мјера, услуга и других активности о којима одлучују, предлажу рјешења или их извршавају центри за социјални рад, судови и комисије за оцјењивање способности дјече с потешкоћама у развоју (у погледу методологије процјене и предлагања мјера и услуга).

У документу „Заштита дјече без родитељског старања и породица под ризиком од раздвајања у БиХ од 2006. до 2016. године“, усвојеном у истовјетном тексту у оба ентитета, према којем треба да поступају Министарство рада и социјалне политике Федерације БиХ и Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске, прописан је рад по методи вођења случаја за сваког корисника услуга центра за социјални рад, те се каже: „Увођење рада по методи вођења случаја за све кориснике услуга центара за социјални рад посебно је значајно за дјечу без родитељског старања. Овакав начин рада подразумијева редовно и систематско планирање заштите, редовно праћење и периодичну ревизију начина збрињавања за свако појединачно дијете без родитељског старања.“ Ово обухвата обавезу израде индивидуалног плана заштите за свако дијете без родитељског старања, који укључује процјену потреба дјетета с циљем да се изабере најадекватнији облик збрињавања, који ће стручни тим пратити и ревидирати најмање тромјесечно. Предвиђа се успостављање независног тијела које ће бити овлашћено да прима и разматра жалбе дјече у погледу било којег аспекта њиховог збрињавања.#

потребном лијечењу и сређивању прилика у којима живи (члан 39 став 3 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Било би погрешно закључити да лица код којих се малољетник налази треба да буду пасивна према мјерама васпитања које предузима службено лице.⁵⁵⁵

Ова васпитна мјера је слична мјери појачаног надзора родитеља, усвојиоца или стараоца. У оба случаја малољетник остаје код своје породице или лица које се о њему стара. Разлика је само у улози органа старатељства. Код прве мјере орган старатељства има више контролну функцију, док је тежиште бриге и старање на родитељима, односно стараоцу. Код друге мјере функцију старања непосредно врши управо орган старатељства. Пракса је још више приближила ове двије мјере.⁵⁵⁶

Појачани надзор органа социјалног старања се у нашој судској пракси често примјењује. Ефикасно извршење ове мјере нужно претпоставља да се малољетник одмах прихвати и да надзор над њим буде интензиван и садржајан. Што брже успостављање контакта између малољетника и социјалног радника потребно је, с једне стране, да се искористе позитивни утицаји које је кривични поступак имао на малољетника. С друге стране, малољетнику је најпреча помоћ и надзор баш у вријеме непосредно послје изрицања васпитне мјере. Ако то вријеме није правилно искоришћено, брзо се може малољетник поново појавити пред правосудним органима.

Дјеловање органа старатељства и других носилаца заштите малољетних делинквената најчешће је усмјерено на мијењање појединаца, личности, рекло би се на посљедице, а рјеђе на социјалне околности и средину, узроке и услове који су изван личности малољетника. Због тога се често догађа да се личност малољетника измијени кроз примјену васпитне мјере и он оспособи за рад и самостални живот, али се ништа не мијења у социјалним условима у породици и средини из које је отишао у установу. Малољетници се враћају у скоро неизмијењене услове. Немогуће је очекивати да сваки од њих по извршеној ресоцијализацији мијења средину.⁵⁵⁷

Болна тачка извршења васпитне мјере појачаног надзора органа социјалног старања је и то што се мјера обавља сувише стихично и без конкретних програма – нацрта. Програм рада требало би да буде основни инструмент за целокупни рад у процесу појачаног надзора органа социјалног старања на ресоцијализацији малољетника. У општинама у којима васпитне мјере извршава служба управе, најчешће се не доносе никакви посебни програми извршења мјера и рада с малољетником и његовом породицом. Ситуација је нешто повољнија у центрима за социјални рад, јер се за већину малољетних делинквената припремају планови извршења мјера. Но, и такви планови су најчешће генерални, уз одсуство конкретног случаја. Ријетке су комплетне тимске обраде у којима се, на основу комплексне и усаглашене дијагнозе, даје стручно заснован приједлог мјера. Такође, запажено је да се извршење ове мјере у пракси

⁵⁵⁵ Атанацковић, 323.

⁵⁵⁶ Д. Лазаревић, 88.

⁵⁵⁷ „Чука” је дио пројекта „Правда за малољетнике” који *Save the Children UK* проводи у партнерству с Центром за социјални рад Бања Лука од 1996. године. Пројекат се односи на директни рад с младима узраста од 14 до 18 година који су у сукобу са законом, те имају предложену или изречену васпитну мјеру ПНОР-а или ПНОС-а. „Чука” је простор, засебно одјељење Центра за социјални рад, за рад са младима кроз многобројне и разноврсне активности, и то свакодневно од 12 до 20 часова, осим суботе и недјеље. Добровољност укључивања је основни принцип у њеном раду, по чему је „Чука” и један од појеката с највише опција. Добровољност подразумијева слободну вољу и избор малољетника који има изречену васпитну мјеру појачаног надзора да се укључи у активности „Чуке”. Ако малољетник прихвати понуду и укључи се у овај пројекат, има сва права и обавезе које имају други чланови „Чуке”. Уколико не прихвати укључивање, нема никаквих посљедица у погледу извјештаја Центра за социјални рад Бања Лука према суду.

давало неријетко лицима која нису имала потребну стручност, односно личне склоности и моралне квалификације за овај рад.

Ситуација у овим питањима је још и тежа у оним мјестима гдје не постоје центри за социјални рад, односно гдје су задаци око извршења ове мјере препуштени органима управе за послове социјалне заштите, а у којима је запослено по једно или два лица, најчешће са завршеном средњом стручном спремом. То је један од разлога што су мјере појачаног надзора неефикасне, јер у ствари нема довољан број стручног особља које би се ангажовало на том пољу, па је годинама присутна ситуација да један радник ових институција врши надзор над неколико десетина лица, а, уз то, ради и на осталим пословима из дјелокруга социјалне заштите малољетног и одраслог становништва из подручја коју та институција покрива. На извршење ове васпитне мјере дјелује лоше кад се у вријеме извршења одређене мјере мијењају социјални радници или референти социјалне заштите који обављају надзор над одређеним малољетницима. То се, нажалост, не догађа тако ријетко. Шаблонско преношење теоретских поставки из опште методике социјалног рада на случајеве малољетничке делинквенције, може да буде каткад и неадекватно.

Васпитну мјеру појачаног надзора органа социјалног старања изричу судови хетерогеној популацији малољетника. Има случајева да се та мјера изриче малољетницима чија структура личности не даје никаквог јемства за успјешност примјене васпитне мјере. То се догађа, прије свега, што се у припремном поступку посвећује премало пажње утврђивању структуре личности малољетника, што се код тога премало користе специјалне службе и тамо гдје оне постоје, што су те службе негдје још сувише слабо развијене. Поред тога, судови у помањкању специјализованих васпитних установа више пута и свјесно неадекватно изричу ту васпитну мјеру.

Судови обављају надзор над извршењем ове мјере на тај начин што траже од центара за социјални рад или органа управе општине за социјалну заштиту повремене извјештаје о малољетнику и његовом понашању. Мало органа старатељства шаље извјештаје у одређеним роковима. Судови морају више пута подсјетити орган социјалног старања, и то посебним захтјевом, да пошаљу извјештај. Често су такви извјештаји сиромашнији од сазнања до којих судија долази кроз разговор с малољетником или родитељима.

Наведени проблеми који су се јавили у пракси извршења васпитне мјере појачаног надзора органа социјалног старања нису још поуздан основ за процјену њене стварне ефикасности. Свакако да има и случајева да малољетници који се налазе или су се налазили под надзором органа социјалног старања поново врше кривична дјела. Али, ти случајеви су сувише оскудни да бисмо могли на основу њих процјењивати ефикасност те васпитне мјере. Међу познатим наводе се двије велике тешкоће које отежавају ресоцијализацију малољетника под појачаним надзором. То су: помањкање довољног броја различитих школских и радних мјеста и велике оскудице у корисном искоришћењу слободног времена малољетника.

Упркос недостатака које смо навели у извршењу ове васпитне мјере, сматрамо да она може да буде врло успјешна. Та мјера је утолико успјешнија уколико је, прије свега, правилно одабрана на прикладне малољетнике, што треба да се утврди свестраном опсервацијом. Кад је то утврђено, треба извршење мјере повјерити стручном и, прије свега, савјесном лицу.

Поједини случајеви успјешне ресоцијализације малољетних делинквената помоћу ове васпитне мјере налажу нам да организацији службе појачаног надзора и оспособљавању кадрова који обављају ту мјеру, посветимо много више пажње, него до сада. Досадашња истраживања показују слабост те службе и указују шта треба чинити

како у организационом, тако и у кадровском погледу, да унаприједимо извршење ове сврсисходне васпитне мјере.

Појачани надзор органа социјалног старања може трајати најмање шест мјесеци, а највише двије године. У одлуци којом изриче мјеру суд не одређује унапријед њено трајање. Суд преко извјештаја и контаката с органом старатељства прати извршење мјере и накнадно одлучује о њеном престанку.

Као и код претходне двије мјере појачаног надзора, када орган старатељства задужен за провођење мјере појачаног надзора утврди да се не поступа по посебним упутствима и не сарађује са стручним лицем, мора о томе обавијестити тужиоца. У том случају тужилац суду подноси приједлог у складу с чланом 45 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске (обустава извршења и замјена изречене васпитне мјере другом васпитном мјером).

Дужност пружања подршке након пуштања на слободу је једна од многобројних дужности органа социјалног старања, тачније центара за социјални рад. Једини објављени подаци о малољетницима којима је центар за социјални рад пружао подршку након пуштања на слободу тичу се Републике Српске, а засновани су на евиденцији Министарства здравља и социјалне заштите Републике Српске. Најскорији расположиви подаци указују да је број таквих предмета у претходних неколико година био релативно мали: пет у 2003, 13 у 2004, 15 у 2005, осам у 2006. и девет у 2007. години.⁵⁵⁸

6. ПОСЕБНЕ ОБАВЕЗЕ УЗ МЈЕРЕ ПОЈАЧАНОГ НАДЗОРА

У савременом кривичном законодавству честа су рјешења да се примјеном васпитних мјера или сличних санкција намећу одређене обавезе и самом малољетнику. Посебне обавезе су, дакле, замишљене као саставни дио појачаног надзора и функционално су повезане с обавезама чије предузимање суд налаже родитељима, усвојоцу или стараоцу.⁵⁵⁹ Оне треба непосредно да допринесу остварењу основних циљева мјера појачаног надзора.

Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске прописује могућност да могу малољетнику уз изречену мјеру појачаног надзора да се одреде једна или више посебних обавеза које је он дужан да испуни, односно испуњава у току трајања изречене васпитне мјере. Услов је да је то потребно за успјешно извршење изречене васпитне мјере (члан 40 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Сврха оваквог поступања судова огледа се у активном укључивању малољетника у процес сопственог преваспитавања, с јачањем осјећаја властите одговорности за своје поступке. Овдје се, дакле, ради о кумулацији васпитних мјера.

Посебне обавезе тичу се живота и понашања малољетника, његовог односа према учињеном кривичном дјелу, према оштећеном и другим лицима, као и његовог активног дјеловања на отклањају негативних утицаја који су на њега дјеловали. Број и врсте ових обавеза, утврђених у члану 35 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, углавном се свде на следеће: (1) обавезе у вези са школовањем и стручним оспособљавањем (да редовно похађа школу; да се оспособљава за занимање које одговара његовим способностима и склоностима; да се оспособи или преквалификује за одређени посао); (2) обавезе у вези са запослењем (да не изостаје са посла); (3) обавезе уздржавања од штетних утицаја (да се уз сагласност законског заступника подвргне стручном медицинском поступку или

⁵⁵⁸ Завод за статистику Републике Српске, Билтен статистике социјалне заштите, Бања Лука, 2008, табела 1.2.

⁵⁵⁹ Б. Вучковић, В. Вучковић, 345.

поступку одвикавања од дроге или других врста зависности; уздржавање од посјећивања одређених локала, односно приредби и клоњење од друштва и одређених лица која на њега могу штетно утицати); (4) обавезе у правцу личног поправљања (да се укључи у појединачни или групни рад у савјетовалишту за младе, да похађа курсеве за стручно оспособљавање или да се припрема и полаже испите на којима се провјерава одређено знање); (5) обавезе у погледу позитивног ангажовања (да се укључи у одређене спортске и рекреативне активности; да се укључи у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја) и (6) друге посебне обавезе, као, на примјер, да без посебне сагласности суда не може да напусти мјесто пребивалишта или боравишта.

Трајање датих обавеза регулисано је чланом 35 став 2 тач. в)-и) Закона о заштити и поступању с дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске.⁵⁶⁰ Оне трају колико и изречена мјера појачаног надзора, с тим да суд може у том времену да измијени или обустави обавезе које је изрекао (члан 40 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Суд је овлашћен да за вријеме извршења мјере укине одређену посебну обавезу или да је замијени другом обавезом, с обзиром на то да се не може унапријед предвидјети које ће све посебне обавезе бити потребне како би се ефикасно подупрли напори усмјерени на успјешно извршење васпитних мјера. О томе се упозорава малољетник приликом одређивања посебних обавеза.⁵⁶¹

Позитивна вриједност законских могућности одређивања посебних обавеза уз васпитне мјере појачаног надзора огледа се у томе што се малољетнику који је подвргнут појачаном надзору конкретизују одређене обавезе чије испуњавање треба да допринесе остваривању сврхе васпитне мјере, што истовремено усмјерава и оне који врше појачани надзор да усмјере своје дјеловање према малољетнику у правцу испуњавања постављених обавеза. При томе, могућност измјене одлуке о изреченој васпитној мјери добија двоструки значај, јер дјелује као подстицај на малољетника да испуни обавезе које су му одређене, а, с друге стране, омогућава да се неефикасност одређене мјере појачаног надзора у погледу утицаја на малољетника да испуњава обавезе - превазиђе замјеном васпитне мјере која није постигла циљ другом васпитном мјером која ће дјеловати ефикасније.

Посебна вриједност постављања наведених обавеза је у томе што малољетник добија конкретну и одређену могућност да покаже свој став у погледу свог васпитања, односно преваспитања, и дијелом потврди своје напоре у том правцу. Тиме и сама мјера појачаног надзора, поред свог уопштеног и у извјесној мјери неодређеног садржаја, добија садржаје који су управо у односу на конкретног малољетника од

⁵⁶⁰ То су: оспособљавање за занимање које одговара његовим способностима и склоностима; укључење у рад хуманитарних организација или послове социјалног, локалног или еколошког садржаја; уздржавање од посјећивања одређених локала, односно приредби и клоњење од друштва и одређених лица која на њега могу штетно утицати; да се малољетник уз сагласност законског заступника подвргне стручном медицинском поступку или поступку одвикавања од дроге или других врста зависности; да се укључи у појединачни или групни рад у савјетовалишту за младе; да похађа курсеве за стручно оспособљавање или да се припрема и полаже испите на којима се провјерава одређено знање; да се укључи у одређене спортске и рекреативне активности и да без посебне сагласности суда не може да напусти мјесто пребивалишта или боравишта.

⁵⁶¹ Раније важећи Кривични закон СР Хрватске (члан 71) посебно је одређивао да у случају када малољетник одбија или на други начин омета извршење мјере појачаног надзора или својом кривицом не извршава одређене обавезе, суд може одлучити да га због тога упути у дисциплински центар за малољетнике у најдуже трајању од мјесец дана. Увођењем ове могућности у Кривичном закону СР Хрватске само је привидно био повећан елемент репресије. У стварности, он је само смањен, јер је уз правилну примјену мјера из члана 71 било могуће знатно смањити број случајева замјене мјере појачаног надзора заводском васпитном мјером.

посебног значаја за његово преваспитање и његов даљи развој. Тежиште проблема, при практичној примјени одредаба о посебним обавезама, остаје на правилном избору постављених обавеза, помоћи у њиховом остваривању и контроли њиховог испуњавања.

Правилан избор постављених обавеза претпоставља детаљно упознавање личности малољетника, оцјену цјелисходности постављања одређене обавезе, могућност да је малољетник испуни и оцјену могућег дејства испуњене обавезе за остваривање сврхе васпитне мјере. Бесмислено је бирати обавезе које прелазе могућности малољетника или за које се унапријед зна да их се малољетник неће придржавати. Ово не значи да треба бирати само оне обавезе на које малољетник пристаје, али је свакако потребно да малољетник схвати њихову оправданост, без обзира на то како му оне падале. Посебне обавезе треба да буду више упутство за понашање, него забране.

Постављање одређених обавеза малољетнику истовремено значи и обавезу да му се, с циљем да их испуни, пружи потребна помоћ, да би се створили услови и могућности за њихово испуњење, као и да му се на друге начине (савјетима, материјалном помоћи и др.) олакша испуњење обавеза.

Контрола испуњавања постављених обавеза је од битног значаја, и то не само да би се обезбиједило испуњавање обавеза, већ и да би се сагледали резултати које испуњавање обавеза има на позитиван развој личности малољетника и његово правилно усмјеравање. Треба имати у виду и практичне тешкоће провјеравања испуњавања могућих постављених обавеза, нарочито оних које су трајног карактера и које је, по природи ствари, посебно у одређеним условима, тешко контролисати (на примјер, да ли малољетник избјегава друштво лица која на њега негативно утичу, да ли посјећује одређене приредбе, како користи слободно вријеме и слично, што је у великим градовима тешко пратити). Ипак, макар и дјелимична контрола коју малољетник осјећа у том смислу значајан је подстрек за испуњење обавезе. Најзад, од великог је значаја и чињеница да и сама свијест малољетника да је испунио одређену обавезу - представља за њега личну потврду његовог успјеха и подстрек за нове напоре у позитивном преображавању његове личности.

ГЛАВА СЕДМА

ЗАВОДСКЕ ВАСПИТНЕ МЈЕРЕ

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Васпитне мјере заводског карактера извршавају се у установама различитог типа. Провођење васпитних мјера ове врсте одвија се у посебним, мање или више специјализованим установама, јер пружају могућности за адекватнију примјену одговарајућих третмана и метода васпитања, који се не могу добити у условима отворене заштите. У ту сврху служе прихватне станице, домови за васпитно запуштену дјецу и малољетне делинквенте, разна прихватилишта, установе за физички и психички хендикепирана лица, васпитне установе, васпитно-поправни домови, с тим што су поједини институционални облици специфични за поједине врсте ових мјера.

За примјену ових мјера од значаја је и тежина извршеног кривичног дјела. Ово су најстроже васпитне мјере и у досадашњој пракси су се изрицале малољетним учиниоцима тежих кривичних дјела. И сам термин јасно указује да се ради о „правим“ институционалним мјерама, тј. мјерама у којима је институција наглашена, с обзиром на то да малољетник за вријеме њиховог трајања улази у институцију заводског карактера, у којој издржава овакву изречену васпитну мјеру. Оне се сматрају неопходним криминалнополитичким инструментима реаговања на озбиљније облике васпитне запуштености који су резултирали вршењем тежих кривичних дјела и истрајношћу малољетника у преступничком понашању.⁵⁶² У поређењу с осталим васпитним мјерама, заводске мјере су изрицане углавном учиниоцима кривичних дјела против живота и тијела, против достојанства личности и морала и за тежа кривична дјела против имовине, а нарочито ако је према учиниоцу раније већ била примјењивана нека васпитна мјера.⁵⁶³ Стога би примјена ових мјера могла да послужи у одређеној мјери и као основ за процјену тежине, у објективном и субјективном смислу, малољетничке делинквенције.

Анализа судске праксе показује да заводске мјере заузимају значајно мјесто у структури изречених васпитних мјера. Уз то, ове мјере се изричу у мањем обиму у односу на мјере ванзаводске заштите. Међутим, као посебне, више или мање специјализоване установе у које се смјештају малољетници, оне су терапеутски врло значајне, јер пружају могућност за адекватнију примјену одговарајућих третмана и метода васпитања, који се не могу добити у ванзаводским условима. Оне нису до краја специјализоване, али као установе општег карактера могу да удовоље овом захтјеву формирањем посебних одјељења и терапеутских група.

Овдје се, на првом мјесту, поставља проблем постојања одговарајућих профила васпитних установа у којима се могу успјешно извршавати мјере упућивања у васпитну установу, васпитно-поправни дом и посебну установу за лијечење и оспособљавање. У садашњој ситуацији нама преостаје само да констатујемо да ових установа у Босни и Херцеговини, с једне стране, нема довољно, а, с друге, да и ове које постоје - нису равномјерно територијално распоређене. Изузетно је актуелно и питање оснивања установа за женску омладину и установа за малољетнике с психофизичким поремећајима.

⁵⁶² Љ. Радуловић, 199.

⁵⁶³ Б. Вучковић, В. Вучковић, 347.

Од заводских васпитних мјера судови су најчешће изрицали васпитну мјеру упућивања у васпитно-поправни дом, а мање упућивања у васпитну установу. Васпитну мјеру упућивања у посебну установу за лијечење и оспособљавање судови уопште нису изрицали, јер у Босни и Херцеговини нема такве установе. Међутим, потреба за изрицањем ове мјере је било, јер је регистровано више случајева у којима су малољетни извршиоци кривичних дјела ментално дефектни, али су судови избјегавали изрицање ове мјере због немогућности њеног извршења. У случајевима када се радило о тежем кривичном дјелу и о потреби да се такав малољетник издвоји из средине у којој је живио, судови су некад изрицали васпитну мјеру упућивања у васпитно-поправни дом, чиме се постизало само то да се малољетник издвоји из досадашње средине, а успјех у преваспитавању је изостајао јер у васпитно-поправном дому нема услова да се овакви малољетници оспособе за живот.

2. ПОЈАМ И ВРСТЕ ЗАВОДСКИХ ВАСПИТНИХ МЈЕРА

Заводске васпитне мјере су једине васпитне мјере трајнијег институционалног карактера. Оне се изричу оном малољетнику према коме треба предузети трајније и интензивније мјере васпитања или лијечења, уз његово потпуно одвајање из дотадашње средине. Заводске мјере примјењују се као посљедње средство и смију трајати у границама одређеним законом само колико је потребно да би се остварила сврха васпитних мјера (члан 32 став 4 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). У питању су, према томе, малољетни делинквенти којима је потребно пружити, с обзиром на обиљежја и карактеристике личности, интензивнији институционални третман. Дакле, ове мјере обухватају смјештај малољетног делинквента, за релативно дуже вријеме, у одговарајућу установу - ради подвргавања систематском и трајнијем преваспитном третману.

По правилу, мјере заводског карактера изричу се малољетнику на којег раније примијењене блаже мјере нису имале позитивно дејство у смислу његовог поправљања, те се оправдано претпоставља да ће се систематичнијим и дужим радом у васпитној установи, у коју се малољетник издваја из досадашње средине, постићи више на кориговању његовог понашања и одвраћања од вршења кривичних дјела. Услов за испуњење наведених захтјева јесте детаљно испитивање личности малољетника и лоцирање штетних утицаја на њега, те план њиховог отклањања.⁵⁶⁴

Када је у питању стање васпитне запуштености малољетника, у литератури се истиче да су у питању малољетници код којих постоји већи степен васпитне запуштености који се не може отклонити мјерама појачаног надзора, те је неопходно да мјере васпитавања, преваспитавања или лијечења проводе у одређеним установама стручна лица.⁵⁶⁵ Други услов се тиче социјалне средине у којој малољетник живи. Он ће бити испуњен уколико социјална средина штетно утиче на развој малољетника и не обезбјеђује услове за његов правилан развој.⁵⁶⁶

У Закону о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске прописане су сљедеће заводске васпитне мјере: упућивање у васпитну установу, упућивање у васпитно-поправни дом и упућивање у посебну установу за лијечење и оспособљавање. Приликом одабира коју ће од заводских мјера изрећи малољетнику, суд свакако мора да води рачуна о разликама у узроцима, интензитету, степену васпитне запуштености, па и делинквентном моделу понашања,

⁵⁶⁴ Г. Бубић, Б. Ђукић, *Коментар Закона о извршењу кривичних санкција*, Бања Лука, 1999, 200.

⁵⁶⁵ Бабић, Марковић, 471.

⁵⁶⁶ Види Срзентић, Стајић, Лазаревић, 416.

као и спремности малољетног делинквента да борави у заводу и да се подвргне васпитним утицајима. Разлика између упућивања у васпитну установу и упућивања у васпитно-поправни дом јесте и у томе што се, по правилу, упућивање у васпитну установу изриче малољетницима који су учинили „лакше кривично дјело“, док се у васпитно-поправни дом упућују малољетници који су извршили „теже кривично дјело“.

3. УПУЋИВАЊЕ У ВАСПИТНУ УСТАНОВУ

Упућивање у васпитну установу је најлакша заводска мјера. Ова мјера је намијењена малољетним делинквентима које је потребно издвојити из средине у којој живе и обезбиједити им помоћ и стални надзор стручних васпитача у установи за васпитање малољетника (члан 41 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Њеном примјеном они се упућују у васпитне установе у којима се та мјера извршава и ту се подвргавају трајном и систематском васпитном третману стручних лица. Асортиман мјера, усмјерених на елиминисање узрока девијантног понашања, одређује стручни тим, састављен од педагога, психолога, социјалних радника и других стручних лица.

Законодавац не одређује у чему се састоји вршење сталног надзора над малољетним извршиоцем кривичног дјела, али се из природе и суштине, односно сврхе ових васпитних мјера, може закључити да се ради о примјени трајног и систематског васпитног третмана у оквиру којег се посебна пажња посвећује општем и стручном образовању малољетника и развијању његових радних навика.⁵⁶⁷ У васпитној установи малољетни делинквент се подвргава перманентном стручном третману, прилагођеном његовој личности.

Боравак у васпитној установи не може да буде краћи од шест мјесеци ни дужи од двије године, с тим да суд сваких шест мјесеци разматра да ли има основа за обуставу извршења мјере или замјену неком другом васпитном мјером према члану 45 став 2 тачка б) Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Суд у својој одлуци изриче само мјеру, не одређујући унапријед њено трајање. О трајању се одлучује накнадно, зависно од резултата постигнутих у преваспитавању малољетника. Према томе, ова мјера је релативно неодређеног трајања, јер се приликом њеног изрицања не зна колико ће она ефектно трајати.⁵⁶⁸

У поређењу с упућивањем у васпитно-поправни дом, мјера упућивања у васпитну установу примјењује се у релативно малом броју случајева, иако њено увођење у нашој пракси садржи рационалне елементе. Правилност овакве судске праксе не може се цијенити само на основу датих података. Комплетна оцјена би се могла дати само на основу истраживања како малољетника којима је изречена мјера упућивања у васпитну установу, тако и малољетника којима је изречено упућивање у васпитно-поправни дом. Може се тврдити да оваква структура заводских мјера није условљена само структуром личности малољетника којима су мјере изречене, већ и неким објективним околностима, као што су непостојање васпитних установа и трошкови око извршења заводских мјера. У дилеми да ли ће се извршити изречена васпитна мјера и ко ће сносити трошкове њеног извршења, судови су често одустајали од изрицања упућивања у васпитну установу иако су за то постојали услови, па су упућивали малољетника у васпитно-поправни дом.

⁵⁶⁷ *Ibid.*

⁵⁶⁸ Бабић, Марковић, 471.

Наша пракса показује да опште установе које су првобитно намијењене за извршење ове мјере не примају радо малољетне делинквенте, јер им они чине разне проблеме својим понашањем и негативним утицајем на друге малољетнике. Те установе су, прије свега, оптерећене великим бројем младих лица са слободe. Малољетни делинквенти не могу лако да се укључе у редовно школовање, пошто се многим ова мјера изриче у току школске године, када се већ одмакло са савлађивањем наставног градива. Томе треба додати да ове установе не располажу врло често ни са довољно специјализованим кадром за рад с овом врстом малољетника, да су слабо лоциране и слабо материјално опремљене. И неразумијевање одговарајућих органа свакако има видног утицаја на овакво стање. Уочено је и да се малољетници који су упућени у васпитну установу на основу судских одлука, а и други, удружују у групе, бјеже из установа и врше кривична дјела. Као што се види, нису створени услови да се ова васпитна мјера, која по закону има значајно мјесто у систему васпитних мјера, добије пуну афирмацију у судској пракси. Међутим, тешкоће које се јављају у извршењу ове мјере не доводе у питање њену оправданост.

У Босни и Херцеговини постоји само једна установа специјализована за извршење васпитне мјере упућивања у васпитну установу. То је Завод за васпитање мушке дјеце и омладине „Хум“, Сарајево, као васпитна установа у саставу Федералног министарства рада и социјалне политике.⁵⁶⁹ Као Завод за васпитање мушке дјеце и омладине егзистира од 1983. године.⁵⁷⁰ Од 2. јуна 2008. године Завод је преузело Министарство рада,⁵⁷¹ и то по Закону о преузимању права и обавеза оснивача над установама социјалне заштите.⁵⁷² Завод збрињава категорију васпитно занемарене и запуштене дјеце и омладине у Федерацији БиХ, с поремећајем у понашању, старости од 10 до 18 година, различитог образовног нивоа. Капацитет Завода је 30 малољетника, а кад се изврши комплетна адаптација зграде још 30 малољетника - чиме би се попунио и максимални капацитет од 60 малољетника. Завод је отвореног типа чија брига о малољетницима је 24-часовна. Смјештај малољетника плаћају центри за социјални рад у Федерацији БиХ. Завод располаже с три васпитна одјела: Одјел за третман и едукацију малољетника које је упутио орган старатељства с територије Федерације БиХ; Одјел за третман и едукацију малољетника које је упутио на третман у Завод надлежни суд који је изрекао васпитну мјеру у трајању од шест мјесеци до три године и Одјел за прихват дјеце старије од 10 година затечена у скитњи, просјачењу и сл. на подручју Кантона Сарајево.⁵⁷³

Посебан проблем је што не постоји могућност да се у ове установе упућују малољетници током цијеле године. Наиме, мјеста се попуњавају већ почетком школске године, неки малољетници, којима је изречена ова васпитна мјера, чекају на „слободан кревет“ и проводе вријеме у прихватилишту по неколико мјесеци, а некада и знатно више.⁵⁷⁴ Кад је у питању женска омладина, овај проблем је знатно већи, јер на

⁵⁶⁹ Завод је утемељен 1960. године, а оснивач је био срез Сарајево.

⁵⁷⁰ “Службени лист СРБиХ” број 37/83.

⁵⁷¹ Завод „Хум“ финансира се из буџета Кантона Сарајево, преко Министарства образовања, науке, културе и спорта. Из буџета Кантона финансирају се плате и накнаде трошкова упослених, као и дио материјалних трошкова (гријање, комуналне услуге). Остали трошкови финансирају се од цијене издржавања штићеника коју плаћају надлежне установе које упућују малољетника на смјештај.

⁵⁷² “Службене новине Федерације БиХ” број 31/08.

⁵⁷³ Видјети Правилник о пријему и отпусту малољетника и Упутство за израду индивидуалног програма рада за малољетнике Завода за васпитање мушке дјеце и омладине Сарајево.

⁵⁷⁴ Ц. Кондић-Мијановић, „Извршење кривичних васпитних мјера према малољетницима у СРБиХ“, *Савјетовање о проблемима малољетничке делинквенције у Југославији*, Цавтат, од 22. до 24. новембра 1978. године, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, 1978, 12.

територији Босне и Херцеговине нема ни једне установе која би примила малољетнице делинквентног и асоцијалног понашања.

Садржај терапеутских мјера, намијењен малољетном делинквенту, сличан је третману неделинквентних васпитно запуштених малољетника, са којима он заједно издржава изречену заводску мјеру.⁵⁷⁵ Овакав вид извршавања ове заводске мјере прописан је у одредби члана 163 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске гдје стоји да се заводска мјера упућивања у васпитну установу извршава у установи која обезбјеђује смјештај и задовољавање васпитних, здравствених, образовних, спортских и других развојних потреба малољетника. Ријеч је, дакле, о установи мјешовитог типа, у коју се осим малољетних учинилаца кривичних дјела смјештају и малољетници с другим поремећајима у понашању, васпитно запуштени и занемарени малољетници, као и малољетници смјештени преко органа старатељства („социјални случајеви“).⁵⁷⁶ Дакле, ради се о специфичној заводској мјери, јер се њено извршавање одвија у васпитној установи у којој малољетни делинквенти заједно бораве с малољетницима који нису извршили кривично дјело.

На крају, одредбе о извршењу мјере упућивања у васпитну установу садржане су у чл. 163-167 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Заводска мјера упућивања у васпитну установу изречена лицу мушког пола извршава се у васпитној установи за та лица, а лицу женског пола - у васпитној установи за малољетнице или у одвојеном женском одјељењу васпитне установе за лица мушког пола. Малољетник коме је изречена ова васпитна мјера има иста права и обавезе као и остали малољетници у васпитној установи, с тим што му се у погледу поступања поклања посебна пажња, али тако да се у животу и раду у установи не издваја од осталих. Лице коме је изречена ова заводска мјера, може у њој остати до навршене 23 године. Довођење малољетника у установу врши орган старатељства надлежан према мјесту пребивалишта, односно боравишта малољетника у вријеме када је одлука којом је васпитна мјера изречена постала извршна. Васпитна група има највише 10 малољетника и посебног васпитача.

Немогућност отпочињања или наставка извршења ове васпитне мјере регулише члан 166 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Ако извршење мјере не може да отпочне или да се настави због одбијања или бјекства малољетника, орган старатељства, односно руководилац установе о томе обавјештава надлежну организациону јединицу Министарства унутрашњих послова Републике Српске која доводи малољетника у васпитну установу. Међутим, начин довођења не смије нарушавати достојанство малољетника, нити му наудити физички или ментално. Члан 167 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске прописује могућност премјештаја малољетника у другу васпитну установу. На захтјев малољетника, родитеља, усвојиоца или стараоца малољетника или на приједлог установе у којој се мјера извршава, односно на приједлог надлежног органа старатељства, суд може донијети одлуку о премјештају малољетника у другу васпитну установу када првобитни критеријуми за упућивање или даља потреба за реинтеграцијом у друштво могу бити ефикасније постигнути у другој установи или када образложени разлози безбједности пребацивање чине неопходном мјером.

⁵⁷⁵ Кнежевић, 63.

⁵⁷⁶ Соковић, Бејатовић, 87.

4. УПУЋИВАЊЕ У ВАСПИТНО-ПОПРАВНИ ДОМ

Упућивање у васпитно-поправни дом је најтежа васпитна мјера која се може изрећи малољетном извршиоцу кривичног дјела. Наведена констатација произилази из услова који су законом одређени за њено изрицање, садржине примијењеног третмана и из дужине њеног трајања.⁵⁷⁷ Из услова за њену примјену произилази да је она намијењена малољетним делинквентима које је неопходно издвојити из дотадашње средине и ако је потребно примијенити појачане мјере и стручне програме преваспитања (члан 42 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). За упућивање у васпитно-поправни дом захтијева се да нема алтернативне могућности одвајања малољетника из средине у којој живи, те да малољетник показује израженије облике поремећаја у понашању, као и резистентност на евентуалне васпитно-педагошке мјере које су биле примијењене.⁵⁷⁸

Поставља се питање разграничења ове мјере од мјере упућивања у васпитну установу. Основни критеријум за разликовање је степен васпитне запуштености малољетника и тежина извршеног кривичног дјела. Мјера упућивања у васпитно-поправни дом долази у обзир када је малољетник у великој мјери васпитно запуштен и кад је извршио теже кривично дјело, а нарочито ако су му и раније изрицане васпитне мјере или малољетнички затвор. При одлучивању хоће ли изрећи ову мјеру, суд посебно узима у обзир тежину и природу учињеног кривичног дјела и околности да ли је малољетнику раније била изречена нека васпитна мјера или казна малољетничког затвора (члан 42 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Извршено кривично дјело је претпоставка за примјену сваке васпитне мјере, али је ово једина мјера код које закон изричито обавезује суд да у свом одлучивању посебно узме у обзир ову околност.⁵⁷⁹ Природа кривичног дјела је, дакле, битна, те би се могло рећи да примјена ове васпитне мјере долази у обзир код кривичних дјела која су, сама по себи, тешка (тј. кривична дјела *mala in se*), као што су то нпр. кривична дјела против живота и тијела, кривична дјела против полног интегритета и сл.⁵⁸⁰ У таквом случају, код кривичних дјела против живота и тијела, као и код дјела усмјерених на нарушавање достојанства личности и морала, јасно је да је социјализација малољетника у негативном смислу у поодмаклом стадијуму, те да је потребно реаговати на примјерен институционални начин.⁵⁸¹ Правосудни органи овом мјером реагују како у случају тешких кривичних дјела, тако и у случају повраћаја, због посебног друштвеног интереса, јер повраћај у овом узрасту, у највећем броју случајева, може створити сигуран пут хроничном криминалитету.⁵⁸² Друго, код упућивања у васпитно-поправни дом посебно је наглашена потреба за предузимањем трајнијих и систематичнијих мјера васпитања и поправљања, тако да је и законски максимум њеног могућег трајања већи него код упућивања у васпитну установу. Најзад, мјера упућивања у васпитну установу извршава се, по правилу, у установама социјалне заштите за васпитање дјеце и омладине, у којима се налазе друга васпитно запуштена дјеца и малољетници који нису извршили кривична дјела, док се

⁵⁷⁷ Бабић, Марковић, 472.

⁵⁷⁸ Хирјан, Сингер, 85.

⁵⁷⁹ Б. Вучковић, В. Вучковић, 348.

⁵⁸⁰ Бабић, Марковић, 472

⁵⁸¹ Кнежевић, 66,

⁵⁸² В. Миладиновић, *Поврат у кривичном праву*, Београд, 1983, 123.

друга заводска мјера извршава у посебним установама које су намијењене искључиво за извршење ове мјере.

И ова васпитна мјера је релативно неодређеног трајања. Не може трајати краће од шест мјесеци нити дуже од четири године, с тим да суд сваких шест мјесеци разматра да ли постоје основи за обуставу извршења ове мјере или за њену замјену неком другом васпитном мјером према члану 45 став 2 тачка в) Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. О њеном престанку одлучује суд, зависно од постигнутог успјеха у поправљању малољетника.

Од свих заводских васпитних мјера упућивање у васпитно-поправни дом се најчешће примјењује. Има основа да се замјери судовима што су оријентисани на ширу примјену васпитне мјере упућивања у васпитно-поправни дом и што се при том не држе стриктно законских услова за примјену мјере. Судови у иначе често у ситуацији да иду за примјеном ове мјере зато што превентивна служба није благовремено предузимала потребне мјере, тако да суд мора да поступа када је касно, и то мјерама од којих се једино може очекивати неки успјех. Неповољни услови за примјену других васпитних мјера и личне прилике малољетника, објективно гледано, условљавају овакву оријентацију судова у рјешавању одређених случајева.

Судови су често приморани да примијене ову васпитну мјеру, јер у одређеним случајевима немају другог излаза. Примјена васпитне мјере упућивања у васпитну установу не примјењују се шире из раније наведених разлога, па судови иду на примјену васпитне мјере упућивања у васпитно-поправни дом, јер, како кажу, постоје извјесне гаранције да ће она бити извршена.

У извршавању ове мјере постоје већи или мањи недостаци. Тако, физиономија домова, с хетерогеном популацијом, није прикладна за успјешно одвијање процеса преваспитања. Многи домови нису функционални по својој величини; често су пренасељени малољетницима; не располажу с довољно специјализованим особљем за спровођење третмана; немају задовољавајуће школовање; нису довољно снабђевени опремљеним радионицама и погонима за стручно оспособљавање; у многим домовима није ријешено питање селекције психопатских и неуропатских малољетника; програми васпитног рада не задовољавају у пуној мјери итд. Због тога међу малољетницима долази до конфликтних односа, појачане недисциплине, честих покушаја бјекства и других сличних појава које условљавају њихово дисциплинско кажњавање.

По извјештајима васпитно-поправних домова може се просудити да судије за малољетнике обилазе малољетнике у тим домовима више него у васпитним установама. По мишљењу особља у васпитно-поправним домовима, овакве посјете и разговори с малољетницима су врло корисни и дјелују позитивно на малољетнике. Они осјећају да се о њима води брига и да ће им се пружити помоћ по изласку из дома.

Извршење мјере упућивања у васпитно-поправни дом регулишу чл. 168-170 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Тако се заводска мјера упућивања у васпитно-поправни дом, изречена лицу мушког пола, извршава у васпитно-поправном дому за та лица, а заводска мјера изречена лицу женског пола - у васпитно-поправном дому за малољетнице или у одвојеном женском одјељењу васпитно-поправног дома за лица мушког пола. Пунољетно лице коме је изречена ова мјера, као и малољетник који у васпитно-поправном дому док траје мјера постане пунољетан - смјешта се у посебно одјељење васпитно-поправног дома. Лице коме је изречена ова мјера, у дому може остати до навршене 23 године. За упућивање малољетника у васпитно-поправни дом надлежан је суд који је изрекао мјеру. Малољетнику се за припрему одласка у дом мора оставити најмање осам, а највише 15 дана. Довођење у васпитно-поправни дом се врши

тако да суд који је судио налаже малољетнику који није у притвору у писаном облику да се одређеног дана јави ради извршења изречене мјере или налаже родитељу, усвојоцу или стараоцу да малољетника одређеног дана доведе у васпитно-поправни дом. У случају бјекства малољетника из васпитно-поправног дома, руководилац установе ће одмах обавијестити родитеља, односно стараоца малољетника и наредити издавање потјернице.

Васпитна мјера упућивања у васпитно-поправни дом за мушкарце извршава се у Босни и Херцеговини у Васпитно-поправном дому за малољетнике, Туњице (Бања Лука). Ово одјељење Казнено-поправног завода за малољетнике започело је с радом 2006. године и намијењено је за лица којима је тада била изречена васпитна мјера у трајању од једне до пет година. Руководилац тог одјељења уједно је и помоћник директора Казнено-поправног завода. Штићеници овог дома најчешће су из Републике Српске и Брчко дистрикта. Одјељење има уговор са ОШ „Ђура Јакшић“ из Бање Луке, гдје малољетници ванредно полажу разреде. У Пријемном одјељењу запослени су социјални радник и психолог, самостални стручни сарадник психолог - у својству волонтера, те референт за евиденцију и опште послове. Здравствена заштита реализује се у здравственој служби Казнено-поправног завода. Приликом пријема обавезан је љекарски преглед, доступна је и медицинска служба у склопу Казнено-поправног завода за потребе васпитаника, а према медицинским индикацијама, као и редовни шестомјесечни систематски прегледи. Здравствена заштита обухвата и прегледе ван установе, а у самој установи омогућено је пружање стоматолошких и лабораторијских услуга, те услуга неуропсихијатра. Обавезан је преглед и приликом отпуста с овог одјељења. Отворена је могућност за посјете, с тим да се прави процјена за посјету штићеника породици тек након неког времена проведеног у Васпитно-поправном дому. Први сусрети с породицом су обавезни уз пратњу васпитача и трају неколико часова. У Васпитно-поправном дому је истакнуто да је одјељење за малољетнике прилагођена установа за коју је нужно да функционише самостално и одвоји се од затвора за одрасле васпитанике. Осим тога, проблем представља недостатак радионица и активности за васпитанике. Уз то, обављање праксе ван установе није омогућено. Проблематичан је и нови Закон о образовању којим се налаже да је једна година једнака једном разреду и не регулише се могућност образовања путем вечерње школе, као изузетка за ову установу.

Од почетка рада Васпитно-поправног дома за малољетнике, Управа Казнено-поправног завода у Бањој Луци запослила је стручно особље, које пролази кроз даље стручно образовање; опремила је једну кућу која се налази изван зидова, али у оквиру комплекса Казнено-поправног завода Туњице, која може да прими 20 малољетника. Преговара се с управом школе која се налази у близини Васпитно-поправног дома, тако да ови малољетници могу да похађају школу изван дома. Међутим, чињеница да је управа Васпитно-поправног дома дио управе Казнено-поправног завода има утицаја на управљање с обје установе, за које је најбоље да буду одвојене.

Мисија ОСЦЕ за БиХ⁵⁸³ је изразила забринутост због тога што се Васпитно-поправни дом Туњице налази у непосредној близини Казнено-поправног завода Туњице. Иако су физички одвојени, на Васпитно-поправни дом и малољетници и друштво гледају као на дио затвора,⁵⁸⁴ што неоправдано стигматизује малољетнике и може негативно утицати на њихово преваспитање и укључивање у друштво. Друго питање које изазива забринутост јесте контакт малољетника с пунољетним

⁵⁸³ The Organization for Security and Co-operation in Europe Mission to Bosnia and Herzegovina.

⁵⁸⁴ Овакво доживљавање дома као затвора већ се одразило у извјештавању медија о његовом отварању у наслову новинског чланка у “Еуроблицу” од 18. септембра 2006. године: „Школа иза решетака – Ускоро се отвара затвор за малољетнике у Републици Српској”.

осуђеницима, на примјер када раде на истом мјесту. Поред тога, непостојање подзаконских аката и упутстава које треба да донесе Министарство правде побуђује извјесне дилеме у погледу исправног функционисања ове установе. На крају, упркос чињеници да бројне судијске одлуке чекају на извршење ове заводске мјере,⁵⁸⁵ до краја 2006. године је само неколико малољетника послато у Туњице на извршавање изречене мјере. Постојање могућности да су неки од малољетника заправо смјештени у казнено-поправне заводе заједно с пунољетним лицима представља забрињавајући податак за Мисију ОСЦЕ у БиХ.

5. УПУЋИВАЊЕ У ПОСЕБНУ УСТАНОВУ ЗА ЛИЈЕЧЕЊЕ И ОСПОСОБЉАВАЊЕ

Ово је специјална заводска мјера медицинског карактера, која служи као замјена за остале заводске мјере ако је ријеч о малољетнику ометеном у психичком или физичком развоју.⁵⁸⁶ Ово је мјера која има елементе и васпитне мјере и мјере безбједности медицинског карактера. Постојање таквих недостатака суд утврђује уз помоћ вјештака. Таква ситуација постојаће, нпр., ако се ради о малољетном извршиоцу кривичног дјела над којим треба обезбиједити вршење сталног надзора стручних васпитача у установи за васпитање малољетника, а малољетник је слијеп, глувонијем, душевно поремећен или заосталог душевног развоја и сл.⁵⁸⁷ Уз опште услове, потребно је да је ријеч о малољетницима чији психофизички развој није био нормалан, тако да су они или заосталог душевног развоја или су с дефектним слухом, видом или неким другим поремећајем.⁵⁸⁸ Упућивањем у васпитну установу или васпитно-поправни дом не би се према њима могла остварити сврха васпитних мјера.

Тада суд може, умјесто васпитне мјере упућивања у васпитну установу или васпитне мјере упућивања у васпитно-поправни дом, изрећи мјеру упућивања у посебну установу за лијечење и оспособљавање (члан 44 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Овим малољетницима се мјера може изрећи ако су испунили услове за изрицање упућивања у васпитну установу, односно васпитно-поправни дом. По својој садржини, третман који се према малољетнику примјењује у овој установи је специфичан и медико-психолошког је карактера. Поред тога, праћен је васпитним утицајем на личност малољетног делинквента. Произилази да се код ове мјере примјењују посебни методи у васпитању и образовању који изискују и посебну стручност.⁵⁸⁹ Мјера је специфична како у погледу категорије малољетника, с обзиром на то да се односи на малољетнике с проблемима у психо-физичком развоју, тако и у погледу установе гдје

⁵⁸⁵ Према ријечима Омбудсмана Републике Српске, у 2003. години су донесене 22 одлуке у којима се изричу „мјере упућивања у васпитно-поправни дом”, а које чекају на извршење у Туњицама (*Посебан извјештај о извршењу васпитних препорука, васпитних мјера и кривичних санкција изреченим малољетницима*, 1333/05, Бања Лука, мај 2005. године).

⁵⁸⁶ За смјештај дјецe са посебним потребама у Босни Херцеговини постоје: Центар за дјецу и младе с потешкоћама у развоју „Дуга”, Нови Травник; Центар за дјецу и омладину са посебним потребама „Лос Росалес“ Мостар; Центар за дјецу са вишеструким сметњама „Кораци наде”, Тузла; Центар „Заштити ме“ Бања Лука; Дом за дјецу ометену у тјелесном или психичком развоју „Марија-наша нада” Широки Бријег и Удружење „Хуманост-социетас хуманитатис“, Зеница.

⁵⁸⁷ Бабић, Марковић, 473.

⁵⁸⁸ Б. Вучковић, В. Вучковић, 348.

⁵⁸⁹ Јовановић, Јовашевић, 316.

се извршава, а то су специјализоване установе које пружају, поред мјера преваспитања - и мјере медицинског карактера.⁵⁹⁰

Осим тога, малољетник коме је изречена мјера безбједности обавезног психијатријског лијечења може се упутити у посебну установу за лијечење и оспособљавање малољетника само ако се у тој установи може обезбиједити чување и лијечење и остварити сврха мјере безбједности обавезног психијатријског лијечења (члан 44 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Ова замјена могућа је ако су испуњени законски услови за њену примјену и ако у установи за извршење ове васпитне мјере постоје услови за чување и лијечење малољетних делинквената. Циљ оваквог рјешења је да се лијечење и чување малољетних делинквената, код којих постоји неки облик душевне поремећености, спроводе у специјализованим установама за малољетнике.

Малољетник остаје у посебној установи за лијечење и оспособљавање док је то потребно ради његовог лијечења или оспособљавања, али не дуже од три године, с тим да ће суд свака три мјесеца испитати да ли постоје основи за обуставу извршења ове мјере или њену замјену другом мјером. Из овога произилази закључак да је суд дужан да прати извршење ове мјере, те да, у складу с резултатима који су постигнути у лијечењу и оспособљавању малољетника, односно у отклањању недостатака у његовом психичком или физичком развоју, донесе одлуку о њеном даљем трајању или обустави.⁵⁹¹ Обавеза суда да прати ове заводске мјере посебно је наглашена у односу на малољетнике који су у установи за оспособљавање постали пунољетни. У таквим случајевима испитује се потреба даљњег задржавања малољетника у тој установи, а када наврши 23 године живота, извршење мјере се наставља у установи у којој се извршава мјера безбједности (члан 44 став 3 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

У судској пракси ова мјера се веома ријетко примјењује. За овако ријетку примјену ове мјере од значаја су, по нашем мишљењу, два основна разлога. Први, што је због непримјене медико-психолошког испитивања мјера примјењивана само у екстремним случајевима дефективних малољетника. Други разлог је непостојање посебних установа за извршење ове мјере, па стога судови избјегавају њено изрицање или се умјесто ње изриче мјера упућивања у васпитну установу или васпитно-поправни дом, што представља лоше рјешење, будући да у овим установама, поред тога што чине проблем са становишта дисциплине и понашања, нема услова за примјену адекватних третмана и преваспитања малољетних делинквената ове врсте. У вези с тим се као веома актуелно поставља питање потребе адекватног третмана оваквих малољетника када се јаве као делинквенти, како би се њима помогло, а и друштво заштитило од њихових даљих ексцеса.

Извршење мјере упућивања у посебну установу за лијечење и оспособљавање уређено је у чл. 172-174 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Малољетник коме је због ометености у психофизичком развоју или због психичких поремећаја изречена мјера упућивања у посебну установу за лијечење и оспособљавање на основу одредбе члана 44 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике

⁵⁹⁰ У упоредним законодавствима и литератури појам *Educational measures* има шири садржај и односи се на васпитне мјере, у оквиру којих образовни садржаји нису једини, али су значајан сегмент ових санкција. Посебно се апострофира њемачко малољетничко кривично право као примјер система заснованог на идеји ресоцијализације примјеном васпитно-едукативних мјера као доминантних у дјеловању на малољетне учиниоце кривичних дјела. Опширније Љ. Радуловић, „Функција образовања у сузбијању малољетничког криминалитета“, *Страни правни живот*, Београд, 1/2010, 144-168.

⁵⁹¹ Бабић, Марковић, 474.

Српске, у тој установи има иста права као и остали малољетници смјештени у установу. Ако се у посебној установи за лијечење и оспособљавање не могу задовољити потребе малољетника с инвалидитетом, малољетник се премјешта у специјализовани завод или установу гдје се ове потребе могу задовољити.

Упућивање малољетника у посебну установу за лијечење и оспособљавање врши орган старатељства према пребивалишту, односно боравишту малољетника у вријеме када је одлука којом је васпитна мјера изречена постала извршна. Овај орган старатељства одмах обавјештава суд који је надлежан за извршење ове мјере и надлежну организациону јединицу Министарства унутрашњих послова Републике Српске када извршење мјере не може да започне или да се настави због одбијања или бјекства малољетника. Малољетник се доводи и спроводи у пратњи здравствених радника, с тим да начин довођења и спровођења не смије нарушавати достојанство малољетника, нити му наудити физички или ментално. Посебна установа за лијечење и оспособљавање малољетника о резултатима извршења мјере доставља извјештај у складу с чланом 120 став 1, а када малољетник постане пунољетан, посебно извјештава судију и тужиоца о здравственом стању малољетника ради испитивања потребе за доношењем једне од одлука предвиђених чланом 44 став 3 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске.

6. УСЛОВНИ ОТПУСТ КОД ЗАВОДСКИХ ВАСПИТНИХ МЈЕРА

Условни отпуст се састоји у пријевременом отпуштању осуђеног с издржавања затворске казне уколико су испуњене одређене претпоставке. Када истекне вријеме условног отпуста, казна се сматра издржаном, осим ако условно отпуштени не прекрши постављене услове када се отвара питање његовог опозива.

Условни отпуст с издржавања заводске васпитне мјере могућ је ако су испуњена два услова. Прво, малољетник треба да је провео у тој установи најмање шест мјесеци. Друго, потребно је увјерење надлежног органа да се на основу успјеха постигнутог у васпитању може оправдано очекивати да малољетник убудуће неће чинити кривична дјела и да ће се у средини у којој буде живио добро понашати (члан 43 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

Одлуку о условном отпусту доноси суд који је изрекао заводску васпитну мјеру. На тај начин се знатно умањује могућност да се при одлучивању о условном отпусту појаве критеријуми који нису условљени искључиво бригом за васпитање малољетника. Одлука суда може да буде детерминисана не само успјехом у васпитању малољетника, него и квалитетном средином у коју се враћа, као и кадровском и организационом спремношћу службе социјалне заштите конкретног подручја да предузме одговарајуће функције у односу на малољетника и средину у којој ће боравити.

Уз дати условни отпуст суд може одлучити да се према малољетнику изрекне нека од мјера појачаног надзора (члан 43 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Оваква мјера може да буде оправдана нарочито у случајевима у којима више није неопходан заводски третман под надзором. Уз мјеру појачаног надзора, суд може да одреди и посебне обавезе.

Условни отпуст траје најдуже до истека законског рока трајања изречене заводске мјере, или док суд ову мјеру не обустави од извршења или је замијени неком другом мјером. Опозивање условног отпуста могуће је ако за вријеме трајања условног отпуста малољетник учини ново кривично дјело или ако одређена мјера појачаног

надзора не постиже сврху или малољетник не испуњава посебне обавезе које су му одређене уз васпитну мјеру појачаног надзора. Вријеме проведено на условном отпусту се неће урачунати у вријеме законског трајања изречених заводских васпитних мјера из члана 32 став 1 тачка в) Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске.

Увођење условног отпуста код заводских васпитних мјера даје суду још једну специфичну могућност измјене примијењене васпитне мјере на тај начин што се примијењена заводска мјера условно замјењује мјером појачаног надзора или се условно обуставља њено извршење, с тим да остаје могућност поновног настављања извршења заводске мјере ако се условни отпуст покаже неоправданим. На тај начин, ствара се још један модалитет у третману малољетника који може да буде користан у извјесним случајевима. Заводска васпитна мјера и иначе може трајати у оквиру законског интервала, дуже или краће, зависно од накнадне оцјене суда, али могућност условног отпуштања може утицати да је суд примијени прије него што би иначе одредио престанак изречене заводске мјере, јер постоји могућност опозивања условног отпуста ако се оцјена суда о постигнутој сврси васпитне мјере покаже нетачном. С друге стране, могућност опозивања условног отпуста утиче на отпуштеног да посебно води рачуна не само да не би извршио кривично дјело већ и да се добро влада и да испуни евентуално одређене обавезе уз одређену мјеру појачаног надзора, што такође може да допринесе ефикаснијем и потпунијем остваривању сврхе васпитних мјера.

И овдје се поставља питање контроле испуњавања одређених обавеза, а посебно владања отпуштеног за вријеме условног отпуста. Остаје да се види, кроз провјеру у пракси, какав је ефекат увођења условног отпуста код заводских васпитних мјера, при чему се могу очекивати позитивни резултати, јер обогаћивање система различитих мјера према малољетницима или начина за њихову примјену - пружа нове могућности да се у појединим конкретним случајевима, управо примјеном те могућности, нађе најадекватнији начин поступања. Ова врста условног отпуста управо и представља један од тих начина.

ГЛАВА ОСМА

ПРИМЈЕНА ВАСПИТНИХ МЈЕРА ПРЕМА ПУНОЉЕТНИМ ЛИЦИМА

1. УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Примјена васпитних мјера према малољетним учиниоцима кривичних дјела налази свој основ у посебним карактеристикама њихове личности и специфичним потребама њиховог васпитања и преваспитања. Све чешће увођење васпитних мјера у малољетнички казнени систем је резултат и искуства да се овим мјерама боље остварује сврха криминалне политике, него казнама. Посматрано с тог аспекта, поставља се питање у којој мјери треба примјењивати васпитне мјере и према пунољетним учиниоцима кривичних дјела. Овај проблем је од значаја нарочито кад је кривично дјело извршено у вријеме малољетства, а учинилац је у вријеме суђења пунољетан. Ова ситуација може наступити зато што извршено дјело није благовремено откривено или што је учинилац у току трајања кривичног поступка навршио 18 година.

У вези с тим, поставља се неколико спорних питања. Прво, да ли је цјелисходно уопште покретати кривични поступак и изрицати кривичне санкције, нарочито ако је од извршења кривичног дјела протекао релативно дужи период времена, а учинилац није извршио ново кривично дјело. Друго питање је (ако усвојимо да треба водити кривични поступак и изрицати санкцију) коју санкцију примијенити – да ли оне које се изричу малољетницима или кривичне санкције за пунољетне учиниоце кривичних дјела. Разлози правичности говорили би у прилог примјене кривичних санкција за малољетнике - малољетни делинквент не треба да сноси теже последице због тога што кривично дјело које је извршио није благовремено откривено или зато што кривични поступак вођен против њега није благовремено завршен. У прилог оваквом схватању говори и чињеница да наступање календарског пунољетства не значи и неку значајну промјену у погледу биопсихолошке зрелости личности, јер и лица старости неријетко и до 25 година карактерише незрелост. Овакво рјешење би било неадекватно у случају када малољетник изврши теже кривично дјело код којег је рок застарјелости доста дуг, а у вријеме суђења је оно старо 23 или више година. Примјена васпитних мјера би у таквим случајевима била неадекватна и цјелисходније би било изрећи неку од санкција предвиђених за пунољетне делинквенте.

Начелно рјешење за ове случајеве садржано је у одредби члана 68 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске која прописује да се пунољетном лицу које је навршило 21 годину живота не може судити за кривично дјело које је учинило као млађи малољетник. Ово је специфичан случај застарјелости кривичног гоњења због протека одређеног времена од извршења кривичног дјела. Закон прихвата начелан став да се за кривична дјела извршена у доба малољетства изричу кривичне санкције за малољетнике и кад је у међувремену учинилац постао пунољетан. С обзиром на могућност суђења и санкције које се могу изрећи, закон разликује двије ситуације: (а) суђење пунољетном лицу за кривично дјело које је учинило као малољетник, а у вријеме суђења није навршило 23 године живота (члан 69 став 1) и (б) суђење пунољетном лицу за кривично дјело које је извршило као малољетник, а у вријеме суђења је навршио 23 године живота (члан 69 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

2. ПОЈАМ МЛАЂЕГ ПУНОЉЕТСТВА И ЊЕГОВ ЗНАЧАЈ У КРИВИЧНОМ ПРАВУ

Млађи пунољетници су се као посебна категорија учинилаца кривичних дјела појавили касно у материјалном кривичном праву. Све до краја прве половине XX вијека у кривичном законодавству су се разликовале двије старосне категорије учинилаца кривичних дјела, малољетници и пунољетна лица. Већина европских кривичних законодавастава узела је осамнаесту годину као горњу границу кривичног малољетства која је означавала истовремено и почетак оне фазе у развоју личности кад се она сматра зрелом. Овакво рјешење правдало се процесом развоја људске личности који је континуиран и немогуће га је дијелити на засебне фазе, те да су лица стара од 18 до 25 година у великом броју ожењена, имају дјецу, нормално обављају своје активности и не само то него они често не би ни сами дозвољавали да се с њима поступа као с малољетницима. Поред тога, полазило се од чињенице да се у великом броју случајева подударају границе грађанског и кривичног пунољетства, па би издвајање млађих пунољетника у посебну категорију било политички неодговорно, јер би се једно исто лице с гледишта грађанских закона третирао као зрело, пунољетно, док му то кривични закон не би признавао. На крају, против издвајања младих пунољетника у посебну категорију износили су се разлози правотехничког карактера, јер би то неминовно захтијевало реформу кривичног права, што није оправдано нити има изгледа за успјех.

Тврдња да младе треба издвојити у посебну категорију заснивала се на чињеници да се лица овог старосног доба по својим биопсихичким и социолошким карактеристика разликују од других старосних категорија. Научна сазнања савремене биологије и психологије указивала су да се процес биолошког, физиолошког и социјалног сазријевања личности достиже, зависно од разних фактора, преко границе од 18 година, те да се процеси сазријевања довршавају у периоду живота између 18 и 25 година живота. Потреба за посебним кривичним поступањем с млађим пунољетницима јавља се и као захтјев судске праксе. Строгим повлачењем старосне границе између малољетства и пунољетства, као и немогућношћу примјене неких мјера предвиђених за малољетнике и на пунољетне учиниоце кривичних дјела, судија је у великој мјери ограничен у реализовању циљева криминалне политике. Осим тога, у прилог стварању оваквог режима говорили су и разлози правичности. Да ли ће се једно лице третирати као малољетно или пунољетно, често одлучује неколико дана или само један дан. Чињеница је да се за један или неколико дана не могу одиграти тако значајне психолошке промјене у личности које би до јуче незрелу претвориле данас у зрелу личност. Систем кривичних санкција који се примјењује према малољетним учиниоцима кривичних дјела разликује се из основа од система који је предвиђен за пунољетна лица. Не би било оправдано према лицу које је у моменту извршења кривичног дјела за неколико дана прешло границу кривичног пунољетства изрећи казну дуготрајног затвора или другу тежу санкцију, а њихову примјену искључити у односу на лица која су за неколико дана млађа.

Сви ови разлози указивали су да нема оправдања строгој граници између кривичне малољетности и кривичне пунољетности, те да треба отворити могућност посебног третмана старосне категорије преко 18 година живота. У кривичноправној теорији и законодавству појављују се стога нова старосна категорија – тзв. млађи пунољетни делинквенти, тј. лица која су у вријеме извршења кривичног дјела пунољетна, а у вријеме суђења нису навршила 21 годину или 23 године.

Појам млађих пунољетника може се одредити с два аспекта: с аспекта старосног доба коме они припадају и с аспекта положаја који они имају у кривичном праву.⁵⁹² Посматрано с првог аспекта, млађи пунољетници су лица која припадају оној фази у развоју људске личности која настаје послје пубертета и претходи наступању биопсихичке зрелости личности. Посматрано с кривичноправног гледишта, млађим пунољетницима сматрају се лица која су у вријеме извршења кривичног дјела пунољетна у законском смислу, али у вријеме суђења још нису достигла одређено старосно доба.

Историјски посматрано, до посебног кривичног поступања с младим пунољетницима дошло је прво у поступку извршења кривичних санкција. Долази се до закључка да се млађи пунољетници по својим биопсихичким особинама разликују од старијих лица и да на њих треба примијенити посебан поступак, различит од онога који се примјењује према одраслим учиниоцима. Полазни основ у том погледу представљало је стварање тзв. затвор – школе. Прва оваква школа отворена је законом с краја XIX вијека у заводу Елмира у САД, намијењеном за пријем мушкараца, делинквената старих од 18 до 30 година, који раније нису били осуђивани на казну затвора.⁵⁹³ Из САД ова пракса се проширује у Енглеску, гдје се 1908. године, кроз *Prevention of Crime Act*, стварају први *Borstal* заводи, а одатле и у друге земље.⁵⁹⁴ Међу најпознатије затвор – школе убрајају се данас, поред наведених, и *Witlich* у Њемачкој, намијењена осуђеницима између 17 и 25 година живота; *Uitikom* у Швајцарској, намијењена осуђеницима од 18 до 25 година живота; *Hoogstraten* и *Marnef* у Белгији, отворене 1945. године и намијењене осуђеницима од 21 до 25 година и друге.⁵⁹⁵

До издвајања млађих пунољетника у посебну категорију у материјалном кривичном праву долази знатно касније. Тек кривична законодавства донесена крајем прве половине XX вијека садрже посебне одредбе о њима. До потпунијег регулисања кривичноправног положаја млађих пунољетника дошло је углавном у савременом кривичном законодавству.

На посебан статус ове категорије учинилаца кривичних дјела указују и међународни документи, као што су Стандардна минимална правила УН за малољетничко правосуђе (Пекиншка правила) у којима се истиче настојање да се начела из тих правила прошире и на младе одрасле преступнике. Такође, Препоруком (2003)20 Савјета министара државама чланицама Савјета Европе о новим начинима бављења делинквенцијом младих и улози правосуђа за малољетнике, сугерише се да „судија када процијени да пунољетно лице, млађе од 21 годину, није потпуно зрело и одговорно као одрасло лице, треба му омогућити исти поступак и исту интервенцију као и малољетницима. Таква одлука одсликава чињеницу да прелаз у одраслу особу може трајати дуже временско раздобље“. Јасно је да је усвајањем Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске законодавац у потпуности остао при ставу да се овим лицима призна специфичан статус, с тим да се запажа тенденција њихове јаче „заштите“, јер се подиже граница старости која се тражи за вријеме суђења са 21 на 23 године живота.

Прихваћена рјешења у погледу кривичноправног положаја млађих пунољетника разликују се у појединим законодавствима и могла би се подијелити у три групе. Прву групу чине она законодавства у којима је млађе пунољетство само основ за блаже кажњавање. И у овом систему на млађа пунољетна лица се примјењује кривичноправни режим за одрасле делинквенте, али се суду даје могућност да изрекне блажу од законом

⁵⁹² Лазаревић, (1967), 30.

⁵⁹³ *Ibid*, стр. 31.

⁵⁹⁴ *Ibid*.

⁵⁹⁵ *Ibid*.

прописане казне. То ублажавање огледа се или у искључивању појединих кривичних санкција из примјене према млађим пунољетницима или у стварању посебног минимума и максимума казни у односу на ову старосну категорију. Представници овог система су кривична законодавства Грчке и дјелимично Швајцарске. Према Кривичном закону Грчке из 1950. године,⁵⁹⁶ ако је учинилац кривичног дјела у моменту извршења био стар од 17 до 21 године, суд му је могао ублажити казну. То ублажавање се може вршити на следеће начине: умјесто смртне казне или казне робије у доживотном трајању може се изрећи робија најмање десет година; умјесто робије преко десет година може се изрећи робија до 12 година итд.

Другу групу чине она законодавства која предвиђају да се на млађе пунољетнике примјењује кривичноправни режим за пунољетне делинквенте и да се изузетно овим лицима, под условима предвиђеним законом, могу изрицати кривичне санкције за малољетнике. У односу на претходни систем, овај се одликује могућношћу да се на млађе пунољетнике, под одређеним условима, примјењују и мјере предвиђене искључиво за малољетнике, што је у првом систему искључено. Овај систем је најизразитије примјењиван у СР Њемачкој, Норвешкој и некадашњој СФРЈ. Положај млађих пунољетника био је регулисан у њемачком праву Законом о малољетничким судовима из 1953. године. Према лицима старим од 18 до 21 године која изврше кривично дјело, које је кажњиво по општим правилима, судија је примјењивао одређене параграфе који важе за малољетнике ако се из цјелокупне оцјене личности извршиоца и услова у којим живи може закључити да је по моралном и душевном развоју у вријеме извршења дјела био на нивоу малољетника. Према некадашњем југословенском кривичном законодавству, млађи пунољетници добијају посебан кривичноправни положај од 1959. године, тј. од доношења Закона о измјенама и допунама Кривичног законика, којим је било предвиђено да се неке васпитне мјере могу, под одређеним условима, изрећи и пунољетном учиниоцу који у вријеме суђења није старији од 21 године.⁵⁹⁷

У трећу групу спадају она законодавства која одређују да се на млађе пунољетнике примјењују, у начелу, кривичноправне мјере за малољетнике, с тим што им се под условима предвиђеним законом, изузетно, умјесто васпитне мјере може изрећи казна предвиђена за пунољетне учиниоце кривичних дјела. Овакав систем се налази у законодавству Швајцарске. Према Кривичном закону Швајцарске,⁵⁹⁸ млађи пунољетник, тј. лице старости од 18 до 25 година, коме је изречена мјера упућивања у установу за рад и васпитање, који се противи методама васпитања и преваспитања - могао је бити упућен у казнионицу.

Гледиште према коме би за ову категорију учинилаца требало предвидјети посебне санкције прилагођене специфичној етапи развоја личности млађих пунољетника, а које би изрицале специјализоване судије након свестране анализе

⁵⁹⁶ Кривични законик Грчке од 17. августа 1950. године, Институт за упоредно право, Београд, 1957, серија Е, број 8.

⁵⁹⁷ Према статистичким подацима из тог времена, број васпитних мјера изречених млађим пунољетним лицима у односу на укупан број изречених кривичних санкција пунољетним лицима био је незнатан. Без намјере да улазимо у дубље разлоге ове појаве, мислимо да можемо тврдити да је кривичноправни положај млађих пунољетника у тадашњем југословенском праву био регулисан тако да је долазило до примјене малољетничких мјера према млађим пунољетницима у врло ријетким случајевима. И само законско регулисање положаја млађих пунољетника наводи на овакав закључак. Наиме, тешкоће настају око утврђивања да ли душевни развој млађих пунољетника одговара душевном развоју малољетника; одредбама да је и кад су испуњени услови које закон тражи за примјену васпитних мјера према млађим пунољетницима, ова примјена факултативна, као и сиромашним системом васпитних мјера које на њих треба примијенити.

⁵⁹⁸ Кривични законик Швајцарске (Schweizerisches Strafgesetzbuch – Das Bundesgesetz vom 21. Dezember 1937, mit allen Änderungen und Ergänzungen bis Anfang 1975), Zürich, 1975. (члан 100).

личности учиниоца – тек је однедавно прихваћено и у законодавству Републике Српске. Подстицај за нове захвате у превенцији и третману млађих пунољетних учуинилаца кривичних дјела пружио је и Трећи конгрес Уједињених нација за превенцију злочина и третман делинквената, одржан 1965. године у Стокхолму, у оквиру посебне конгресне теме: посебне превентивне мјере и мјере третмана према млађим пунољетницима.⁵⁹⁹

По нашем мишљењу, рјешење кривичноправног положаја млађих пунољетника треба тражити у комбинованој примјени малољетничког и општег кривичног права. Наиме, млађи пунољетници представљају мјешовиту групу унутар које се налазе и лица чији ниво душевног развоја одговара нивоу малољетника, али и лица која су достигла степен душевног развоја одрасле особе; могуће је наићи на друштвено зрело и друштвено незрело лице. Правилно рјешење проблема млађих пунољетника лежи у стварању за њих таквог кривичноправног положаја који би дозвољавао примјењивање малољетничког права, с тим што би се опште право примјењивало само према оним млађим пунољетницима, за које би, на основу њиховог медицинско-психолошког и социолошког испитивања, суд нашао да се примјеном малољетничких мјера не би остварила сврха кажњавања.

3. ИЗРИЦАЊЕ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА ПУНОЉЕТНИМ ЛИЦИМА КОЈА СУ ИЗВРШИЛА КРИВИЧНО ДЈЕЛО КАО МАЛОЉЕТНИЦИ

Пунољетном лицу које је кривично дјело учинило као малољетник, а у вријеме суђења није навршило 23 године живота, може се изрећи одговарајућа васпитна мјера (посебна обавеза, мјера појачаног надзора надлежног органа старатељства и заводска мјера упућивања у васпитно-поправни дом), а из разлога предвиђених чланом 50 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске⁶⁰⁰ и казна малољетничког затвора. При оцјени да ли ће изрећи васпитну мјеру или малољетнички затвор, суд узима у обзир све околности случаја, а нарочито тежину учињеног кривичног дјела, вријеме које је протекло од његовог извршења, породичне прилике, понашање извршиоца, како се извршилац укључио у редовни живот, као и сврху коју треба постићи примјеном ове санкције. Пунољетном лицу се уз изречену санкцију може изрећи и одговарајућа мјера безбједности, под условима предвиђеним Законом о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске (члан 69).

Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске је прецизирао одређене васпитне мјере које се могу примјењивати у оваквим случајевима. С друге стране, примјена институционалних васпитних мјера није у овом случају обавезна, јер суд у сваком конкретном случају процјењује да ли ће изрећи заводску мјеру упућивања у васпитно-поправни дом. Суд је, међутим, обавезан да води рачуна о свим околностима случаја. Цјелисходност се цијени, прије свега, са становишта враћања тог лица у нормалан живот и сређивања његове будућности, али се не може цијенити искључиво с тог аспекта. Одређено мјесто мора добити и друштвена

⁵⁹⁹ М. Милутиновић, „Трећи конгрес УН за превенцију криминалитета и третман делинквената“, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, Београд, 4/1965, године, 608.

⁶⁰⁰ Кажњавање старијих малољетника: казнити се може само кривично одговоран старији малољетник који је учинио кривично дјело с прописаном казном затвора тежом од пет година, а због тешких посљедица дјела и високог степена кривичне одговорности не би било оправдано изрећи васпитну мјеру.

опасност учињеног кривичног дјела, иако је и једно и друго мјерило руковођено истим, јавним интересом.

Пунољетном лицу које је у вријеме суђења навршило 23 године живота суд изузетно може, умјесто малољетничког затвора, изрећи казну затвора или условну осуду. Казна затвора изречена у овом случају има у погледу рехабилитације, застарјелости, условног отпуста и правних посљедица осуде исто правно дејство као и казна малољетничког затвора. Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске ствара могућност изрицања казне затвора како би се избјегло да се лицу поодмакле животне старости изриче малољетнички затвор, без обзира на то што би ову малољетничку казну издржавало у заводу у којем казну затвора издржавају пунољетна лица. Када се умјесто малољетничког затвора изриче затвор, требало би водити рачуна да у погледу дужине изречене казне учинилац не прође горе него да му је изречена казна малољетничког затвора. Могућност изрицања условне осуде чини избор адекватне санкције ширим и пружа веће могућности индивидуализације.

У погледу изрицања казне затвора за кривично дјело учињено у вријеме док је учинилац био старији малољетник поставља се питање да ли у погледу њеног одмјеравања треба примијенити општа правила о одмјеравању казне или посебна правила која важе за одмјеравање казне малољетничког затвора. У првом случају казна би се одмјеравала у границама казне прописане за кривично дјело које је у питању и могла би бити изречена и у трајању преко пет, односно десет година затвора. У случају стицаја, примијенила би се општа правила о одмјеравању казне за кривична дјела у стицају. У случају прихватања другог схватања, казна затвора би се одмјеравала по правилима по којима се одмјерава казна малољетничког затвора, што значи да она не би могла бити одмјерена у трајању дужем од пет, односно десет година. У случају стицаја, непосредно би се одмјерила једна казна за сва дјела, а не би се најприје утврђивала казна за свако дјело, па затим на основу њих одређивала једна казна за сва дјела у стицају.

У прилог овог схватања могло би се истаћи да закон ништа не говори о начину одмјеравања казне затвора у оваквом случају, те да треба примијенити општа правила по којима се та казна иначе одмјерава. Међутим, друго схватање чини се прихватљивијим из више разлога: (1) казна затвора у оваквим случајевима замјењује казну малољетничког затвора, па се при одмјеравању морају примијенити иста правила, а казна се мора кретати у истим оквирима у којима би се иначе одмјерила казна малољетничког затвора, (2) примјена општих правила о одмјеравању казне у оваквим случајевима могла би довести учиниоца у битно неповољнији положај од оног у коме би био да му је суђено раније, што би било неправично и (3) Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске предвиђа могућност изрицања казне затвора у оваквим случајевима, па она има у погледу рехабилитације, застарјелости, условног отпуста и правних посљедица осуде исто правно дејство као и казна малољетничког затвора (члан 69 став 2), што потврђује став законодавца да изрицањем казне затвора умјесто малољетничког затвора у оваквим случајевима положај осуђеног не смије да се погорша (то искључује неповољне посљедице до којих би дошло због изрицања казне затвора умјесто малољетничког затвора).

У погледу изрицања условне осуде пунољетном лицу за кривично дјело које је извршило као старији малољетник, постављају се сљедећа питања: (1) да ли се условна осуда може изрећи за сва кривична дјела, (2) која се казна може утврдити у оквиру условне осуде, (3) да ли уз условну осуду може да се одреди заштитни надзор и (4) да ли условна осуда може да се опозове због накнадног откривања извршења још неког

кривичног дјела извршеног у вријеме малољетства. У прилог позитивног одговора на прво питање могло би се истаћи да условна осуда овдје замјењује малољетнички затвор, те да га може увијек замијенити, јер закон за то не предвиђа никаква ограничења, посебно у погледу висине утврђене казне затвора. То иде и у прилог већих могућности индивидуализације кривичне санкције и блажег поступања према учиниоцу.

Условном осудом може да буде утврђена казна затвора до двије године или новчана казна. С обзиром на то да овдје условна осуда замјењује казну малољетничког затвора, питање је да ли у оквиру условне осуде може да се утврди новчана казна. У прилог томе може се навести да закон даје могућност да се у наведеном случају изрекне условна осуда и да стоје све могућности које су код условне осуде иначе предвиђене, па према томе и могућност утврђивања новчане казне. Међутим, исправнијим се чини супротно схватање. Условна осуда је овдје замјена за казну малољетничког затвора, дакле, казну лишавања слободе, па је разумљиво да она у себи као утврђену казну треба да садржи казну лишавања слободе, тј. затвор до двије године. Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске је и ишао том логиком – умјесто малољетничког затвора – затвор, а умјесто затвора условна осуда. Друкчије резонување би водило могућности да умјесто малољетничког затвора у случају опозивања условне осуде дође до изрицања новчане казне, а закон не допушта да се у наведеном случају умјесто малољетничког затвора изрекне новчана казна.

У погледу могућности одређивања заштитног надзора уз условну осуду изречену у оваквим случајевима, треба узети да таква могућност постоји. Наиме, Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске не предвиђа никакве сметње у погледу могућности одређивања заштитног надзора, па за то не стоје никакве сметње ни у случају када се условна осуда изриче за кривична дјела учињена у доба малољетства.

У погледу опозивања условне осуде због накнадног сазнања за раније кривично дјело које је учињено такође у вријеме малољетства, могућа су два схватања. У прилог немогућности опозивања условне осуде у оваквом случају може се истаћи да би, и да је новооткривено дјело било раније познато, за оба дјела у стицају могла да буде изречена казна малољетничког затвора (можда у дужем трајању), а да је суд сматрао да умјесто ове казне треба изрећи условну осуду, новооткривеном кривичном дјелу не треба придавати такав значај да би требало опозвати условну осуду. Ово утолико прије што је од извршења тог дјела, по правилу, прошло доста времена. Друго схватање се ипак чини правилнијим, јер је откривање ранијег дјела основ могућег опозивања условне осуде: да је при изрицању условне осуде постојање овог кривичног дјела било познато, суд не би можда уопште умјесто малољетничког затвора изрекао условну осуду, већ би изрекао безусловну казну затвора.

4. ИЗРИЦАЊЕ ВАСПИТНИХ МЈЕРА МЛАЂИМ ПУНОЉЕТНИМ УЧИНИОЦИМА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА

Предвиђајући категорију млађих пунољетних делинквената наше кривично законодавство је прихватило у одређеној мјери модерна схватања у науци кривичног права да се ради о старосној категорији која посједује посебне карактеристике у биопсихолошком и социолошком погледу и према којима је потребан посебан начин кривичног поступања. С друге стране, увођење млађих пунољетника означава и хуману тенденцију нашег законодавства да се кривична реакција адаптира што више према личности учиниоца кривичних дјела. Ова тенденција није посљедица неког апстрактног хуманизма, него увјерења да у циљу остварења циљева криминалне политике није

увијек неопходна примјена казне која има карактер одмазде и да се у одређеним случајевима друштво може боље заштитити од криминалитета примјеном васпитних и педагошких мјера.

Према Закону о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске (члан 70), у односу на млађе пунољетне учиниоце кривичних дјела важе одредбе Кривичног закона Републике Српске, а под условима прописаним овим законом, на њих се примјењују и одредбе за малољетне учиниоце.

Пунољетном учиниоцу кривичног дјела се могу изрећи васпитне мјере само ако су испуњена два услова. Први услов се односи на старосно доба учиниоца. Васпитна мјера може се изрећи само оном пунољетном делинквенту који у вријеме суђења није навршио 23 године. Други услов се односи на остварење сврхе примјене кривичних санкција. Суд може изрећи било коју мјеру посебних обавеза, мјеру појачаног надзора надлежног органа старатељства или одговарајућу заводску васпитну мјеру ако се, с обзиром на његову личност и околности под којима је кривично дјело учинило, може очекивати да ће се и васпитном мјером постићи сврха која би се остварила изрицањем казне (члан 71 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Овај услов изазива одређене недоумице: да ли је законодавац желио одредбом да се може изрећи одговарајућа васпитна мјера, ако се „...може очекивати да ће се и васпитном мјером постићи сврха која би се остварила изрицањем казне“, нагласити примарност изрицања казне млађем пунољетнику или се ради о неадекватној формулацији законског текста.

Тумачење да се млађем пунољетнику може изрећи васпитна мјера само када се примјеном те васпитне мјере може постићи не само сврха те мјере, већ и сврха која би по своје квалитету и еквиваленту одговарала примјени казне - не може очито бити основано, већ и због различите сврхе васпитних мјера од сврхе кажњавања. Остаје да се нагласи да се млађим пунољетницима првенствено изричу казне, остављајући у другом плану могућност примјене васпитних мјера. По нашем мишљењу овакво тумачење не би било у складу са интенцијама прописа члана 71 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске. Оно би се само визуелно разликовало од одредбе некадашњег закона о изузетној примјени малољетничког права на млађе малољетнике, коју законодавац, претпостављамо, свјесно напустио. Сматрамо да је законска редакција члана 71 став 1 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске само недовољно прецизна: умјесто текста да се млађем пунољетнику може изрећи одговарајућа васпитна мјера ако се „... може очекивати да ће се и васпитном мјером постићи сврха која би се остварила изрицањем казне“, требало би да стоји: „...да ће се и васпитном мјером постићи сврха изрицања кривичних санкција“.

Одлука суда о избору врсте кривичне санкције треба да се заснива на свеукупној оцјени личности учиниоца и околности под којима је дјело извршено, а при томе посебан значај може да има ниво душевне развијености млађег пунољетника, степен кривице, побуде из којих је дјело извршено, ранији живот учиниоца и његово држање после извршеног дјела, тежина и природа извршеног дјела, као и свака друга субјективна или објективна околност која може да буде од значаја при одлучивању да ли треба примијенити васпитну мјеру или казну. Суд није обавезан да у сваком случају у поступку против млађег пунољетног лица проведе прије главног претреса испитивање с циљем да утврди његову душевну развијеност. Испитивање се врши само ако се појаве околности које изазивају сумњу да се степен развијености креће испод развијености која одговара његовом узрасту (Врховни суд Хрватске, Кж. 442/70-3).

Примјена васпитних мјера према млађим пунољетним делинквентима могла би бити посебно оправдана у оним случајевима гдје се васпитање или преваспитање

учиниоца може постићи најбоље пружањем заштите и помоћи, вршењем надзора над његовим понашањем, његовим стручним оспособљавањем и развијањем његове личне одговорности, а тежина извршеног дјела не изискује изрицање казне ради остварења циљева генералне превенције. Ако суд стекне увјерење да је оправдано да се према млађем пунољетном учиниоцу кривичног дјела примијени васпитна мјера, може му изрећи неку од мјера појачаног надзора или заводску мјеру. Избор васпитне мјере суд врши с обзиром на личност учиниоца дјела, тежину извршеног дјела, околности под којима је дјело извршено, побуде извршиоца и слично.

Васпитна мјера изречена млађем пунољетном делинквенту, може трајати најдуже до његове навршене 23 године живота (члан 71 став 3 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске). Тиме је одређено максимално трајање мјера појачаног надзора и заводских мјера кад се изричу млађим пунољетницима.

Уз васпитну мјеру изречену млађем пунољетном учиниоцу кривичног дјела могу се, под условима који су прописани овим законом, изрећи такође и одговарајуће мјере безбједности (члан 71 став 2 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске).

ГЛАВА ДЕВЕТА

АНАЛИЗА МАЛОЉЕТНИЧКЕ ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ, С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ИЗРИЦАЊЕ ВАСПИТНИХ МЈЕРА

У овом дијелу рада анализираћемо феноменолошку димензију појаве малољетничке делинквенције у Републици Српској. Када говори о обиму, структури и динамици криминалитета малољетника, онда се у литератури, као најзначајнији и најпоузданији извори сазнања, наводе двије групе извора: а) подаци прикупљени методом тзв. „самопријављивања“ и б) подаци које посједују полицијски органи. С обзиром на то да у Босни и Херцеговини још увијек није до краја проведено истраживање криминалитета малољетника уз примјену методе самопријављивања,⁶⁰¹ било је сврсисходно у овом раду презентовати податке које посједују полицијски органи. Међутим, тренутна унутрашња организација министарстава унутрашњих послова у Босни и Херцеговини и специфичност подијељених територијалних надлежности у значајној мјери чине задатак прикупљања истовјетних и компарабилних података о криминалитету малољетника практички готово немогућим. Како је готово идентична ситуација и у погледу унутрашње организације тужилаштва и судова, ваљало је тражити друге начине прикупљања података релевантних за овај рад.

У намјери да превазиђемо наведени проблем, дошли смо до закључка да би се потребни подаци могли прикупити посредством службених завода за статистику који, по природи свога посла, прикупљају податке извјештајних јединица из појединих области друштвеног и економског живота у Босни и Херцеговини. Међутим, на нивоу државе Босне и Херцеговине не постоји институција која се бави прикупљањем и статистичком обрадом таквих података. Због тога је, за сврхе овога рада, ваљало податке о криминалитету малољетника тражити у ентитетским статистичким заводима. Ни то није било могуће учинити, јер Републички завод за статистику Републике Српске уопште не прикупља и не обрађује податке о криминалитету. С друге стране, Федерални завод за статистику Федерације Босне и Херцеговине у својим годишњим билтенима презентује основне податке о правосуђу, што укључује и одређене податке о динамици и обиму криминалитета у већем босанскохерцеговачком ентитету, при чему диференцира криминалитет учињен од пунољетних и малољетних лица.

У сваком случају, објављених података о преступима малољетника има мало или су непотпуни. Према информацијама добијеним из Федерације БиХ, малољетници су у периоду између 1992. и 1996. године извршили 2.675 кривичних дјела. Значај ових података је тешко утврдити јер, без икакве сумње, можемо тврдити да сви преступи извршени током рата (од 1992. до 1995. године) нису евидентирани. У 1997. години

⁶⁰¹ Прво такво истраживање, методом „самопријављивања“, проведено у Босни и Херцеговини, имплементирао је Факултет криминалистичких наука у Сарајеву (истраживачи М. Будимлић, А. Маљевић, и Е. Муратбеговић), уз финансијску подршку Уреда за међународну сарадњу Владе Швајцарске. Радило се о међународном компаративном истраживачком пројекту који је истовремено, по истој методологији, под покровитељством Европског криминолошког удружења, проведен у преко 25 држава свијета с малољетницима узраста од 13 до 16 година. Више М. Будимлић, А. Маљевић, Е. Муратбеговић, International Self-Report Delinquency Study 2. National report - Bosnia and Herzegovina. U Junger-Tas, J. et al (Eds). Juvenile Delinquency in Europe and Beyond: Results of the Second International Self-Report Delinquency Study, 341-358. New York: Springer, 2010.

број пријављених преступа малољетника био је 1.343, укључујући 445 у Кантону Сарајево.⁶⁰²

Подаци о кривичним дјелима малољетника и малољетничком правосуђу у Федерацији БиХ објављују се редовно од почетка ове деценије. Они указују на пораст пријављених кривичних дјела од 70 одсто, у периоду од 2001. до 2007. године⁶⁰³ Међутим, пораст броја малољетника против којих је вођен поступак у овом периоду знатно је мањи - 21 одсто, а само шест одсто у периоду од 2000. до 2008. године.⁶⁰⁴ Број осуђених малољетника у Федерацији БиХ је опао током овог периода, и то са 375 у 2001. на 279 у 2007. години.⁶⁰⁵

Подаци за Бању Луку, највећи град у Републици Српској, указују да је дошло до значајног пада преступа малољетника у годинама непосредно послје рата (са 281 случаја у 1995. на 171 у 1998. години).⁶⁰⁶ Међутим, касније је дошло до значајног пораста у броју извршених кривичних дјела.

Подаци за период од 2002. до 2005. године укључују и дјецу млађу од 14 година. Из тог разлога, тачни подаци о кретању криминалитета малољетника током цијелог тог периода су несигурни. Података о броју осуђених малољетника у овом периоду има мало, али они потврђују да већина кривичних дјела не резултира осуђујућом пресудом, те да је дошло до пораста преступа у 2003. и 2004. години.⁶⁰⁷

1. МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Када је у питању методолошки оквир истраживања за потребе ове дисертације, важно је да се укаже на одређене карактеристике истраживања, прије свега на циљ и начин, методе и инструменте, те временски и просторни оквир истраживања и слично.

Конкретно, када је у питању циљ истраживања, овим емпиријским истраживањем се настојао утврдити однос између укупног броја пријављених лица и броја пријављених малољетника као извршилаца кривичних дјела у свеукупном броју пријављених лица, а потом наведени однос сагледати кроз поднесене извјештаје и окончане предмете. Циљ рада је да се укаже на однос између броја пријављених и броја окончаних предмета, као и на структуру изречених санкција за малољетнике који су пријављени као извршиоци кривичних дјела.

Ово истраживање се односи на претходни десетогодишњи период (од 2000. до 2010. године), с обзиром на то да подаци за овај период представљају фундаменталне податке овог истраживања, који се користе као основ за компарацију и извођење параметара. Међутим, истраживање се, већим дијелом, базира на четворогодишњем

⁶⁰² Комисија за права дјетета, разматрање извјештаја које су доставиле земље-потписнице у складу с чланом 44 Конвенције, Иницијални извјештај Босне и Херцеговине, ЦРЦ/Ц/11/Адд.28, 2004, параграфи 355 и 382. За Сарајево види Х. Сијерчић-Чолић, Т. Бубаловић, Ј. Косовић, Кривичноправне одредбе о малољетницима у БиХ у вези с извршиоцима кривичних дјела, Сорош Фондација -УНИЦЕФ, Сарајево, 2001, параграф 2.

⁶⁰³ Статистички годишњак 2008, Федерација Босне и Херцеговине и Федерални завод за статистику, Сарајево, 2008, табела 25-5.

⁶⁰⁴ Оптужене и осуђене одрасле особе и малољетници и економски контекст у Федерацији Босне и Херцеговине за 2008. годину, Федерални завод за статистику, Сарајево, Статистички билтен број 130, Сарајево, 2009, табела 2.6.

⁶⁰⁵ Статистички годишњак 2008, Федерација Босне и Херцеговине и Федерални завод за статистику, Сарајево, 2008, 339.

⁶⁰⁶ Комисија за права дјетета, ЦРЦ/Ц/11/Адд. 28, параграф 399 (са 281 малољетних преступника у 1995. на 171 у 1998, смањење од 39 одсто, у граду Бања Лука).

⁶⁰⁷ Стратегија против малољетничког преступништва за Босну и Херцеговину (2006-2010), 5 (187 осуђујућих пресуда забиљежено у 2003. и 414 у 2004. години).

посматраном периоду, гдје се као референтан период узима период од 2006. до 2009. године.

Територијално, истраживање се односи на територију Републике Српске, односно на подручје које покрива Министарство унутрашњих послова Републике Српске. Када су у питању одређени параметри истраживања, само истраживање ће се подијелити кроз центре јавне безбједности у оквиру Министарства унутрашњих послова Републике Српске, односно добијени резултати ће се посматрати и поредити унутар ових центара, како би се утврдио одређени међусобни однос.

Користиће се статистичка метода истраживања, с обзиром на то да главну базу истраживања чине статистички извјештаји и подаци. Сходно томе, као инструмент истраживања користиће се образац за прикупљање статистичких података, који је прилагођен самим статистичким извјештајима.

Постоје и одређени недостаци који су конкретизовани током истраживања. Конкретно, један од основних недостатака је сувопарност самих извјештаја из којих се не може доћи до одређених квалитативних података.

Добијене резултате представимо табеларно и графички, те их текстуално интерпретирати, поготово констатовани уочени однос и тренд.

2. ПОЛИЦИЈСКИ СТАТИСТИЧКИ ИЗВЈЕШТАЈИ – ПОДНЕСЕНИ ИЗВЈЕШТАЈИ ПРОТИВ МАЛОЉЕТНИКА

	2000. година		2001. година		2002. година		2003. година		2004. година		2005. година		2006. година		2007. година		2008. година		2009. година		2010. година	
	Укупно лица	малољетници	Укупно лица	малољетници	Укупно лица	малољетници	Укупно лица	малољетници	Укупно лица	малољетници	Укупно лица	малољетници	Укупно лица	малољетници	Укупно лица	малољетници	Укупно лица	малољетници	Укупно лица	малољетници	Укупно лица	малољетници
КД против имовине	2149	403	2236	379	2475	471	2653	469	3473	766	4031	657	4170	703	3885	716	3471	608	3550	664	3779	618
КД против живота и тијела	377	14	629	28	875	26	1051	50	1185	72	1168	72	1364	76	1439	70	1183	79	1132	85	903	37
КД против полног интегритета	35	2	74	1	82	6	60	1	67	2	60	3	84	8	57	3	50	0	41	4	54	1
КД изазивања опште опасности	216	13	191	13	168	13	199	9	150	8	209	5	214	20	177	3	183	8	131	4	102	1
КД недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја	105	2	162	2	200	3	328	12	228	5	272	12	289	9	301	17	369	18	406	29	431	22
КД у вези са злоупотребом опојних дрога	112	3	139	12	122	9	155	5	150	1	265	8	205	2	232	8	238	2	288	4	334	5
Остала КД општег криминалитета	633	8	920	35	940	14	1383	31	1658	30	1862	30	2068	41	2438	55	2180	68	1915	47	1744	21
Укупно КД општег криминалитета	3627	445	4351	470	4862	542	5829	577	6911	884	7867	787	8394	859	8529	872	7674	783	7463	837	7347	705

Табела број 1 – Број пријављених извршилаца кривичних дјела у периоду од 2000. до 2010. године по групама кривичних дјела

У претходној табели је уопштено приказан удио малољетника као извршилаца одређених групација кривичних дјела у току десетогодишњег периода (од 2000. до 2010. године). На табели је приказан и укупан број лица пријављених за кривична дјела општег криминалитета, као и укупан број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела општег криминалитета. Поред наведеног, приказан је и број пријављених извршилаца одређених група кривичних дјела у оквиру општег криминалитета (имовинска кривична дјела, кривична дјела против живота и тијела, кривична дјела против полног интегритета, кривично дјело недозвољене производње и

промета оружја и експлозивних материја, кривична дјела у вези с недозвољеном производњом и прометом опојних дрога, као и остала кривична дјела општег криминалитета), те удио малољетника у конкретизованом броју пријављених извршилаца, посматрано по годинама унутар десетогодишњег периода. Наведена табела се односи само на пријављене извршиоце кривичних дјела из области општег криминалитета.

Интерпретирајући поједине показатеље посматране по годинама унутар претходно приказане табеле, видјећемо укупан број пријављених извршилаца кривичних дјела подијељених по појединим групама кривичних дјела, те удио малољетних пријављених лица у односу на укупан број пријављених лица, која ћемо такође приказати у односу на поједине групе кривичних дјела. Надаље, приказаћемо и процентуални удио пријављених малољетних извршилаца за сваку групу кривичних дјела по годинама, као и тренд кретања у односу на претходну годину тог удјела.

2.1. Број пријављених извршилаца кривичних дјела у току 2000. године

Када је у питању укупан број пријављених извршилаца кривичних дјела за 2000. годину, видљиво је да је у наведеном периоду пријављен свакако далеко најмањи број извршилаца кривичних дјела, готово чак упола мањи у односу на посљедње године у посматраном десетогодишњем периоду.

Од укупно пријављених 3.627 извршилаца кривичних дјела, малољетника је 445 што је око 11 одсто, односно удио пријављених малољетника као извршилаца кривичних дјела у свеукупном броју пријављених извршилаца кривичних дјела у току 2000. године износи око 11 одсто. Из табеле је видљиво да су малољетници у овом периоду углавном пријављени као извршиоци имовинских кривичних дјела, и то у преко 91 одсто случајева, док је њихов удио у осталим кривичним дјелима мали, и то по три одсто на кривично дјело изазивања опште опасности, као и на кривична дјела против живота и тијела, те око два одсто на кривична дјела у вези са злоупотребом опојних дрога. Остатак представљају кривична дјела против полног интегритета, као и кривична дјела у вези с недозвољеном производњом и прометом оружја и експлозивних материја, као и друга кривична дјела општег криминалитета.

Графикон број 1 – Број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела у току 2000. године посматрано по групама кривичних дјела

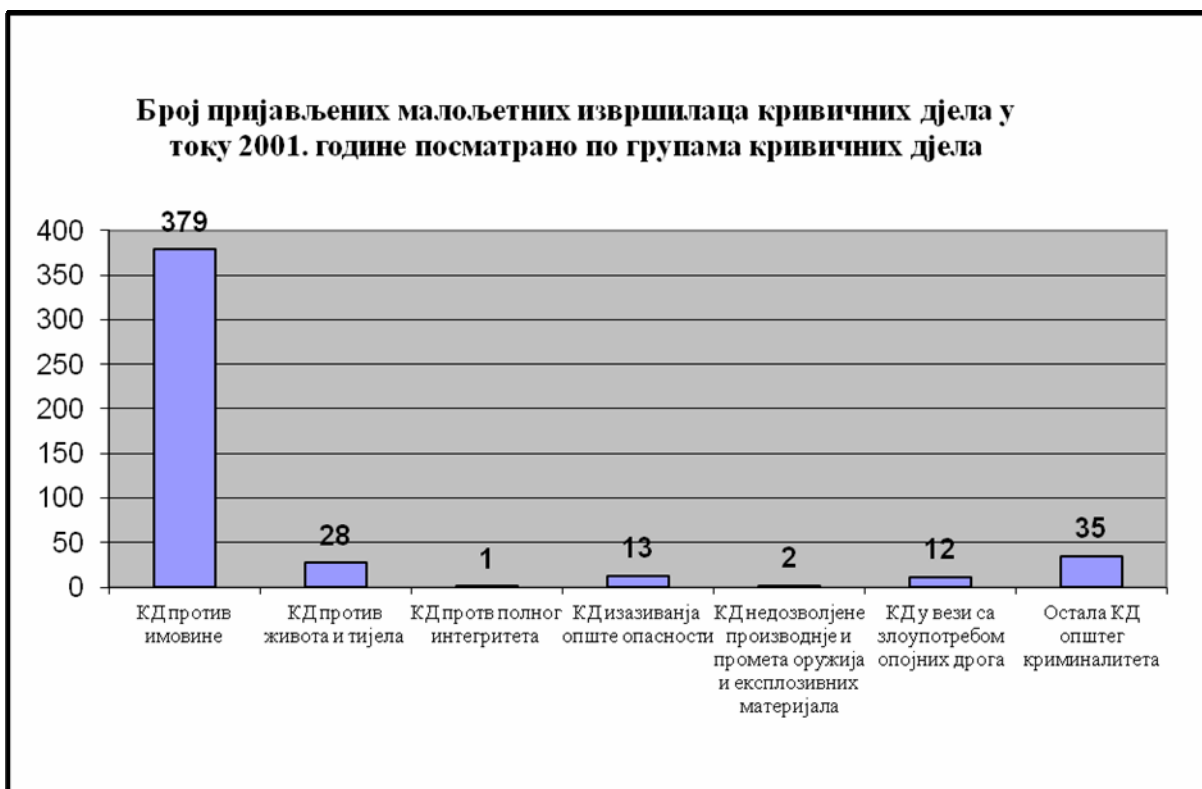
Посматрајући стварно (бројчано) и процентуално однос пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела према укупном броју пријављених извршилаца кривичних дјела конкретизованих група кривичних дјела, 403 малољетника су пријављени као извршиоци имовинских кривичних дјела од 2.149 извршилаца за ову групу кривичних дјела, што представља око 16 одсто удјела пријављених малољетника у односу на укупан број пријављених лица за ову групу кривичних дјела у току године. Од 377 пријављених лица као извршилаца кривичних дјела против живота и тијела, 14 је малољетних лица, што представља око четири одсто удјела малољетника међу овом групацијом пријављених извршилаца. 13 малољетника је пријављено за кривично дјело изазивања опште опасности, што представља око шест одсто удјела малољетника међу укупним бројем од 216 пријављених извршилаца за ову групу кривичних дјела. Око три одсто пријављених лица за кривична дјела у вези са злоупотребом опојних дрога су малољетници, с обзиром на то да их је укупан број пријављених за ову групу кривичних дјела 112. Такође, око два одсто пријављених лица за кривична дјела недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја су малољетници, с обзиром на то да је укупан број пријављених за ову групу кривичних дјела 105. Око петина лица пријављених за кривична дјела против полног интегритета односи се на малољетнике, с обзиром на то да је укупан број пријављених лица за ову категорију кривичних дјела 35.

2.2. Број пријављених извршилаца кривичних дјела у току 2001. године

У 2001. години је примјетно повећање укупног броја пријављених лица као извршилаца кривичних дјела за преко 10 одсто. Такође је примјетно да се број малољетних извршилаца кривичних дјела у овој години повећао, али додуше процентуално посматрајући мање него што је то случај са бројем свих пријављених лица у овој години.

У овом периоду је пријављено укупно 4.351 извршилац кривичних дјела, а од тога броја малољетника је 470, што је око 10 одсто, односно удио пријављених малољетника као извршилаца кривичних дјела у свеукупном броју пријављених извршилаца кривичних дјела у току ове године је око једне десетине. И овдје је видљиво да су малољетници у овом периоду претежно пријављени као извршиоци имовинских кривичних дјела, али у много мањем процентуалном односу него у претходној години. Наиме, око 81 одсто малољетника пријављено је за имовинска кривична дјела, док је око шест одсто малољетника пријављено као извршиоци кривичних дјела против живота и тијела. По три одсто пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела односи се на кривично дјело изазивања опште опасности, као и на кривична дјела у вези са злоупотребом опојних дрога. Остатак представљају кривична дјела против полног интегритета, као и кривично дјело недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја, те друга кривична дјела општег криминалитета.

Из наведеног је видљиво да се и процентуално, али и бројчано (стварно) у односу на претходну годину смањило број пријављених малољетника као извршилаца имовинских кривичних дјела, док се, с друге стране, дуплирао број пријављених малољетника као извршилаца кривичних дјела против живота и тијела.

Графикон број 2 – Број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела у току 2001. године посматрано по групама кривичних дјела

Када је у питању стварни (бројчани) и процентуални однос пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела према укупном броју пријављених извршилаца кривичних дјела конкретизованих група кривичних дјела, а сходно представљеним подацима у табели за 2001. годину, 379 малољетника је пријављено као извршиоци имовинских кривичних дјела (од укупно пријављених 2.236 лица за ову групу кривичних дјела). То представља око 14 одсто удјела пријављених малољетника у односу на укупан број пријављених лица за ову групу кривичних дјела током посматране године. У односу на претходну годину, то је смањење за два процента удјела пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела, поред бројчаног смањења броја пријављених извршилаца и једне и друге посматране категорије пријављених лица (и укупног броја пријављених лица и броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела).

Од 629 лица пријављених као извршилаца кривичних дјела против живота и тијела, 28 је малољетника, што представља око четири одсто удјела малољетника међу овом групацијом пријављених извршилаца, што је на процентуалном нивоу од претходне године, иако се стваран број пријављених малољетника за ову категорију кривичних дјела дуплирао. Као и прошле године, 13 малољетника је пријављено за кривично дјело изазивања опште опасности, што представља око шест одсто удјела малољетника међу укупним бројем од 216 пријављених извршилаца за ову групу кривичних дјела. Процентуални удио и стварни број пријављених малољетника за ову групу кривичних дјела је остао исти као и претходне године, иако се незнатно повећао укупан број пријављених извршилаца ове групе кривичних дјела. Око осам одсто пријављених лица за кривична дјела у вези са злоупотребом опојних дрога су малољетници, с обзиром на то да их је укупан број пријављених за ову групацију кривичних дјела 139, а малољетника је 12, што је велико процентуално повећање у односу на претходну годину. Такође, око један одсто лица пријављених за кривична

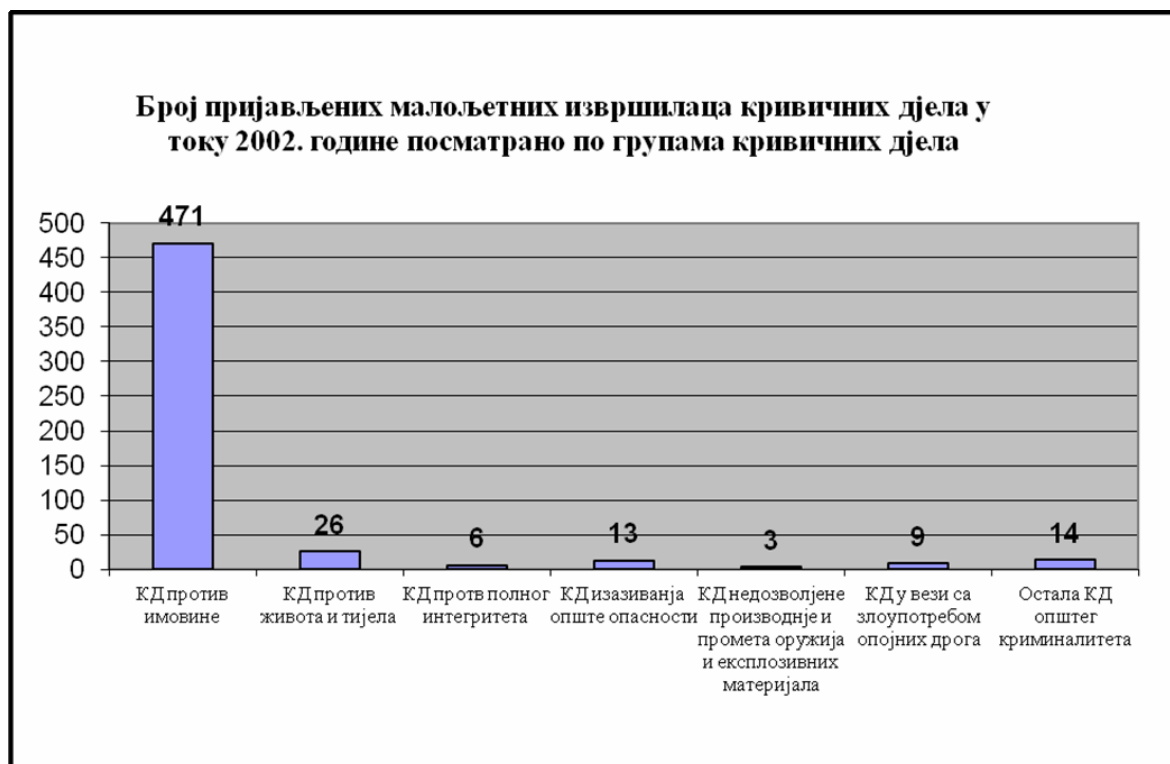
дјела недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја су малољетници, с обзиром на то да их је укупан број пријављених за ову групу кривичних дјела 162, а само два су малољетника. Око један одсто пријављених лица за кривична дјела против полног интегритета односи се на малољетнике, с обзиром на то да је укупан број пријављених лица за ову категорију кривичних дјела 75, а од тога само један малољетник.

2.3. Број пријављених извршилаца кривичних дјела у току 2002. године

У 2002. години је евидентно повећање и укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела, као и броја малољетника у укупном броју пријављених извршилаца кривичних дјела. Наведено повећање је десетпостотно у односу на претходну посматрану годину.

Укупно је пријављено 4.862 извршиоца кривичних дјела, а од тога броја малољетника је 542. Према томе, удио малољетника као извршилаца кривичних дјела у току 2002. године је око 10 одсто, што значи да се у односу на претходну годину тај однос, односно удио малољетника у укупном броју пријављених извршилаца кривичних дјела није мијењао, иако се повећао број укупно пријављених извршилаца кривичних дјела. Међутим, неколико пута се повећао процентуални удио малољетника као извршилаца имовинских кривичних дјела у односу на претходну годину. Укупан број пријављених извршилаца имовинских кривичних дјела је 2475, од чега је малољетника 471, што представља удио од око 16 одсто.

Иако је повећање броја пријављених лица у току 2002. године резултирало и повећањем удјела пријављених малољетника, свакако је примјетан велики процентуални удио пријављених малољетника као извршилаца имовинских кривичних дјела, па чак и у односу на прву посматрану (2000) годину, у којој је број малољетних извршилаца кривичних дјела имовинског криминалитета већи него наредне (2001) године. Број малољетних извршилаца осталих посматраних кривичних дјела је углавном исти, с тим што се процентуални однос дјелимично промијенио, прије свега, имајући у виду учешће малољетних извршилаца имовинских кривичних дјела у свеукупном броју пријављених лица. Око 86 одсто малољетних извршилаца кривичних дјела односи се на извршиоце имовинских кривичних дјела, што је повећање у односу на процентуални однос за претходну годину. На кривична дјела против живота и тијела отпада око пет одсто укупно пријављених малољетних извршилаца, те по два одсто отпада на кривична дјела изазивања опште опасности и кривична дјела у вези са злоупотребом опојних дрога. Остатак представљају кривична дјела против полног интегритета, као и кривична дјела недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја, као и друга кривична дјела општег криминалитета.

Графикон број 3 – Број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела у току 2002. године посматрано по групама кривичних дјела

Сходно представљеној табели за 2002. годину, стварни (бројчани) и процентуални однос пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела према укупном броју пријављених извршилаца кривичних дјела конкретизованих према групама кривичних дјела је сљедећи: 471 малољетник је пријављен као извршилац имовинских кривичних дјела од укупно 2475 пријављених извршилаца за ову групу кривичних дјела. То представља око 16 одсто удјела пријављених малољетника у односу на укупан број пријављених лица за ову групу кривичних дјела, што је, у односу на претходну годину, повећање за два процента удјела пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела, поред бројчаног повећања броја пријављених извршилаца и једне и друге посматране категорије пријављених лица. Од 875 пријављених лица као извршиоца кривичних дјела против живота и тијела, 26 је малољетника, што представља око три одсто удјела малољетника међу овом групом пријављених извршилаца, што је смањење процентуалног и стварног удјела у односу на претходну годину.

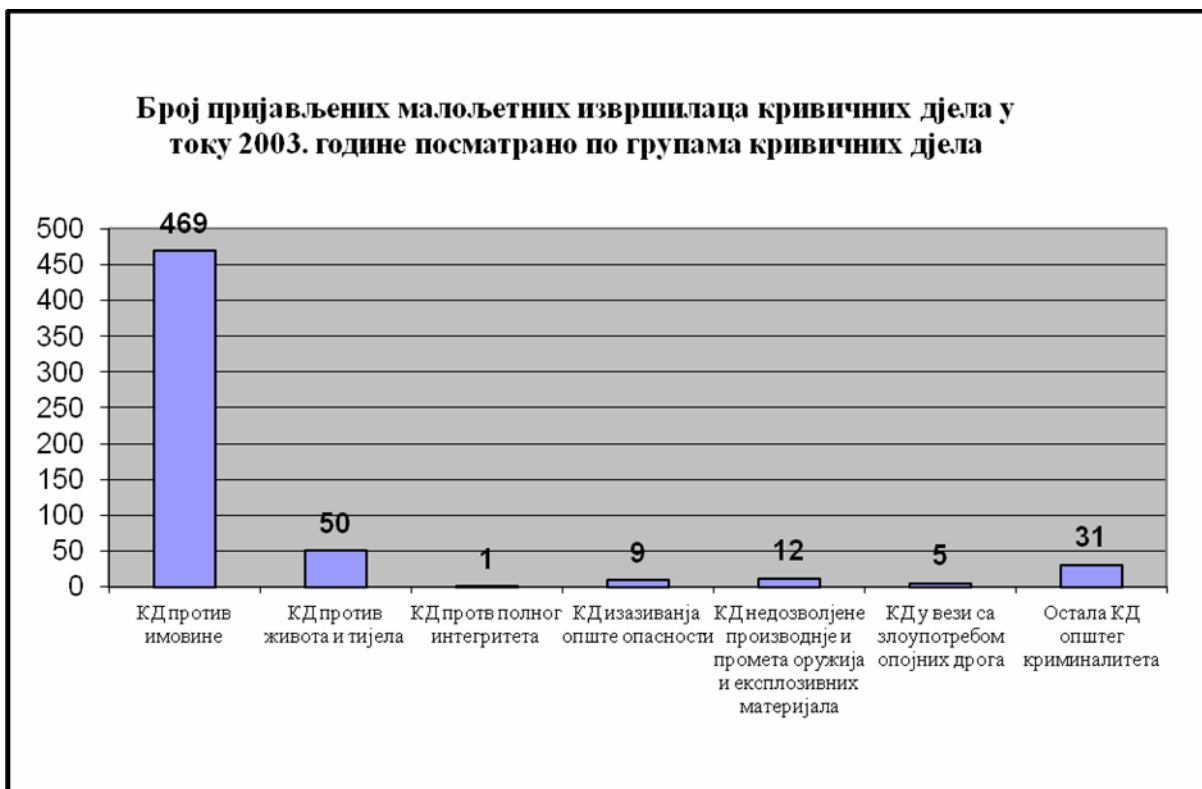
Као и прошлих година, 13 малољетника је пријављено за кривично дјело изазивања опште опасности, што представља око седам одсто удјела малољетника међу укупним бројем од 168 пријављених извршилаца за ову групу кривичних дјела. Процентуални удио пријављених малољетника за ову групу кривичних дјела се незнатно повећао, иако је стварни број исти као и претходне године. Око седам одсто лица пријављених за кривична дјела у вези са злоупотребом опојних дрога су малољетници, с обзиром на то да их је укупан број пријављених за ову групу кривичних дјела 122, а малољетника је девет, што је бројчано смањење, а повећање процентуалног удјела у односу на претходну годину. Такође, око један одсто пријављених лица за кривична дјела недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја су малољетници, с обзиром на то да их је укупан број пријављених за ову групу кривичних дјела 200, а само су три малољетника. Око седам одсто лица пријављених за кривична дјела против полног интегритета односи се на

малољетнике, с обзиром на то да је укупан број пријављених лица за ову категорију кривичних дјела 82, а од тога је шест малољетника, што је у односу на претходну годину велико и процентуално и стварно повећање учешћа ове групације пријављених малољетника међу групом пријављених лица за ову групу кривичних дјела.

2.4. Број пријављених извршилаца кривичних дјела у току 2003. године

Са 5.829 лица пријављених као извршилаца кривичних дјела у 2003. године, евидентно је повећање укупног броја пријављених лица у односу на претходну годину за чак око једне петине. У том периоду, повећање броја малољетника као извршилаца кривичних дјела је ипак мање, тако да у овој години удио малољетника у укупном броју пријављених извршилаца кривичних дјела износи само око девет одсто.

Ово повећање је свакако дијелом и резултат повећања броја извршилаца имовинских кривичних дјела, с тим што је тек незнатно повећање броја малољетника као извршилаца имовинских кривичних дјела (у односу на претходну годину, само су два малољетна извршиоца више пријављена). Посматрајући процентуални удио малољетника као извршилаца одређених група кривичних дјела, око 81 одсто малољетника је пријављено за имовинско кривично дјело, око девет одсто за кривична дјела против живота и тијела, по два одсто за кривична дјела изазивања опште опасности и кривична дјела недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја, те остатак за кривична дјела у вези са злоупотребом опојних дрога, кривична дјела против полног интегритета и остала кривична дјела општег криминалитета. Из процентуалног односа малољетника као извршилаца кривичних дјела, може се констатовати одређена промјена у удјелу за поједине групе кривичних дјела, с тим што је неопходно напоменути да стварно (бројчано) та промјена није значајна, сем код кривичних дјела против живота и тијела.

Графикон број 4 – Број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела у току 2003. године посматрано по групама кривичних дјела

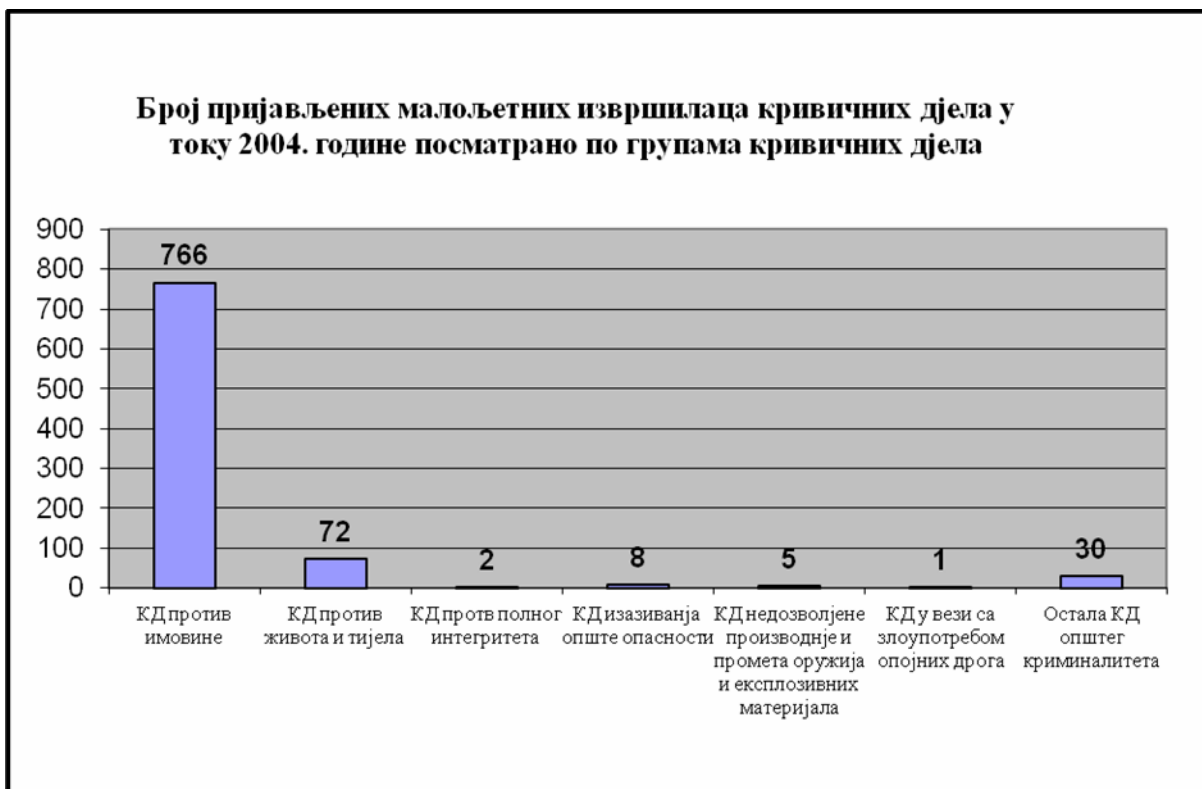
У току 2003. године 469 малољетника је пријављено као извршиоци имовинских кривичних дјела од укупно 2.653 пријављених извршилаца за ову групу кривичних дјела, што представља око 15 одсто удјела пријављених малољетника у односу на укупан број пријављених лица за ову групу кривичних дјела. То је, у односу на претходну годину, смањење за проценат удјела пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела, поред незнатног бројчаног смањења броја малољетних пријављених извршилаца и једне и друге посматране категорије пријављених лица.

Од 1.051 лица пријављеног као извршиоца кривичних дјела против живота и тијела, 50 их је малољетних, што представља око пет одсто удјела малољетника међу овом групом пријављених извршилаца. Девет малољетника пријављено је за кривично дјело изазивања опште опасности, што представља око четири одсто удјела малољетника међу укупним бројем од 199 пријављених извршилаца за ову групу кривичних дјела. Процентуални удио пријављених малољетника за ову групу кривичних дјела, као и стварни број се смањио. Око три одсто лица пријављених за кривична дјела у вези са злоупотребом опојних дрога су малољетници, с обзиром на то да их је укупан број пријављених за ову групу кривичних дјела 155, а малољетника је пет, што је смањење бројчаног и процентуалног удјела у односу на претходну годину. Такође, око четири одсто лица пријављених за кривична дјела недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја су малољетници, с обзиром на то да их је укупан број пријављених за ову групу кривичних дјела 328, а 13 је малољетника, услед чега се може констатовати велико повећање и стварног броја ових извршилаца, као и процентуалног удјела малољетника у овој групи пријављених извршилаца кривичних дјела. Око два одсто лица пријављених за кривична дјела против полног интегритета односи се на малољетнике, с обзиром на то да је укупан број пријављених лица за ову категорију кривичних дјела 60, а од тога је само један малољетник, што је велико и процентуално и стварно смањење у односу на претходну годину учешћа ове групације пријављених малољетника међу групацијом пријављених лица за ову групу кривичних дјела.

2.5. Број пријављених извршилаца кривичних дјела у току 2004. године

И у току 2004. године је примјетно повећање укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела, и то у готово истом односу као и у претходној години. Међутим, поред наведеног, у овој години је примјетно и повећање броја малољетних извршилаца кривичних дјела, и то за чак готово једну трећину у односу на број малољетних извршилаца пријављених у току 2003. године.

Наиме, у току 2004. године укупан број пријављених извршилаца кривичних дјела је 6.911, а од тог броја 884 извршилаца су малољетници, што значи да је око 11 одсто од укупног броја пријављених извршилаца малољетно. Иако је тренд односа малољетника у укупној популацији пријављених лица релативно уједначен, ипак је примјетно повећање броја пријављених лица, а поготово пријављених малољетника као извршилаца кривичних дјела у овој години. Ако посматрамо број извршилаца имовинских кривичних дјела, примјетно је повећање и ових малољетних извршилаца, и то за чак око двије петине. Око 87 одсто малољетника пријављено је за имовинско кривично дјело, осам одсто за кривична дјела против живота и тијела, док се по један одсто односи на кривична дјела изазивања опште опасности и кривична дјела недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја. И овдје се може констатовати одређена промјена у удјелу за поједине групе кривичних дјела, с тим што је неопходно напоменути да стварно (бројчано) та промјена није значајна, сем код кривичних дјела против живота и тијела.

Графикон број 5 – Број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела у току 2004. године посматрано по групама кривичних дјела

Када је у питању стварни (бројчани) и процентуални однос пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела према укупном броју пријављених извршилаца конкретизованих група кривичних дјела, а сходно представљеној табели за 2004. годину, 766 малољетника је пријављено као извршиоци имовинских кривичних дјела од 3.473 извршилаца за ову групу кривичних дјела. То представља око 18 одсто удјела пријављених малољетника у односу на укупан број пријављених лица за ову групу кривичних дјела. У односу на претходну годину, то је повећање за два процента удјела пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела, поред бројчаног повећања броја пријављених извршилаца и једне и друге посматране категорије пријављених лица.

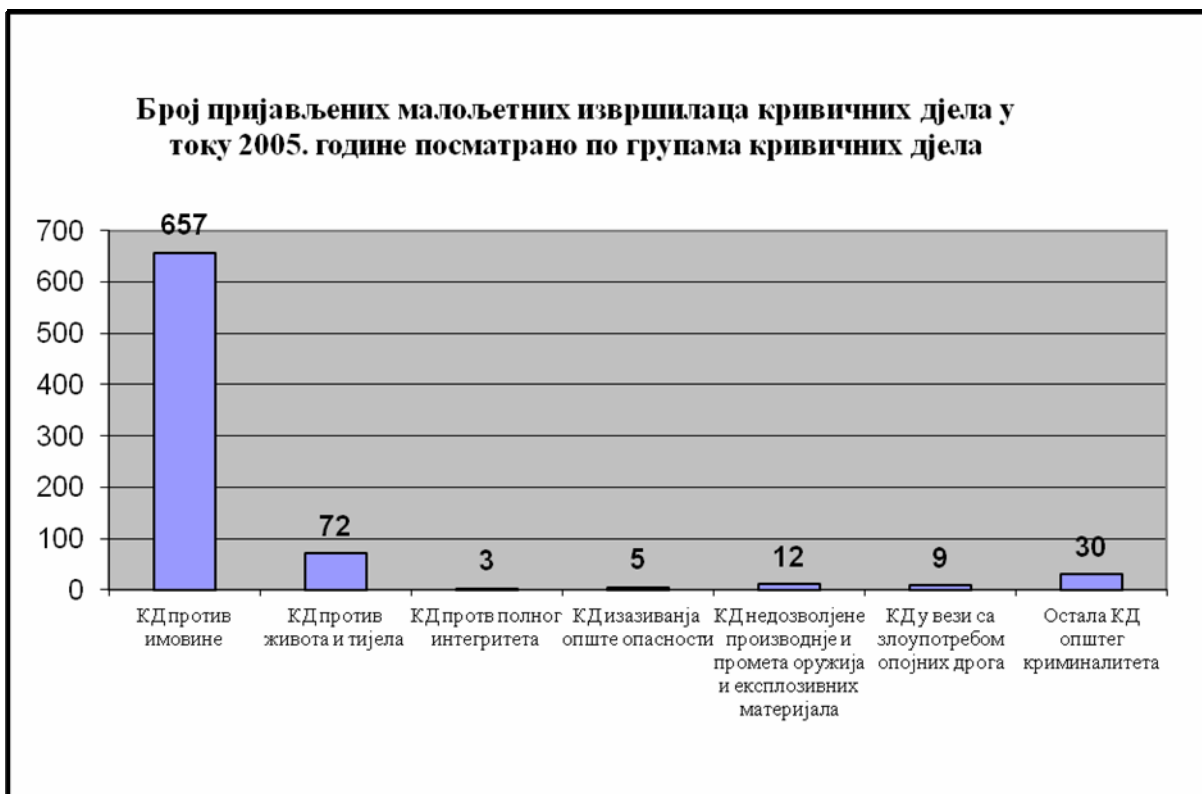
Од 1.185 пријављених лица као извршилаца кривичних дјела против живота и тијела, 72 их је малољетних, што представља око шест одсто удјела малољетника међу овом групацијом пријављених извршилаца. У односу на претходну годину, то је повећање за проценат удјела пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела, поред бројчаног повећања броја пријављених извршилаца и једне и друге посматране категорије пријављених лица. Осам малољетника је пријављено за кривично дјело изазивања опште опасности, што представља око пет одсто удјела малољетника у укупном броју од 150 пријављених извршилаца за ову групу кривичних дјела. Процентуални удио пријављених малољетника за ову групу кривичних дјела повећао се у односу на претходну годину, иако се смањило укупан број пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела. Око један одсто лица пријављених за кривична дјела у вези са злоупотребом опојних дрога су малољетници, с обзиром на то да их је укупан број пријављених за ову групу кривичних дјела 150, а малољетника је само један, што је велико процентуално и стварно смањење у односу на претходну годину. Такође, око два одсто лица пријављених за кривична дјела недозвољене

производње и промета оружја и експлозивних материја су малољетници, с обзиром на то да је укупан број пријављених лица за ову групу кривичних дјела 228, а пет је малољетника. Око три одсто пријављених лица за кривична дјела против полног интегритета односи се на малољетнике, с обзиром на то да је укупан број пријављених лица за ову категорију кривичних дјела 67, а од тога су само два малољетника.

2.6. Број пријављених извршилаца кривичних дјела у току 2005. године

У 2005. години пријављено је укупно 7.867 извршилаца кривичних дјела од чега је 787 малољетника, што представља 10 одсто удјела малољетника међу пријављеним извршиоцима свих кривичних дјела. И овдје је примјетан наставак тренда повећања броја пријављених извршилаца кривичних дјела, као и наставак тренда повећања броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела, уз задржавање удјела малољетника као пријављених извршилаца кривичних дјела у односу на укупан број пријављених лица. Од укупног броја пријављених малољетника као извршилаца кривичних дјела, око 83 одсто су пријављени као извршиоци имовинских кривичних дјела, док су око девет одсто пријављени као извршиоци кривичног дјела против живота и тијела, а остатак представљају извршиоци других кривичних дјела.

Као и у претходне двије године, може се констатовати одређена промјена у удјелу за поједине групе кривичних дјела, с тим што је неопходно напоменути да стварно (бројчано) та промјена није значајна, сем код кривичних дјела против живота и тијела. Међутим, с обзиром на то да су мале бројчане вриједности броја извршилаца осталих кривичних дјела у односу на број извршилаца имовинских кривичних дјела, наведено се мора узети с резервом, односно могло би се рећи да су те промјене, у односу на укупан број пријављених малољетних извршилаца, занемарљиве.

Графикон број 6 – Број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела у току 2005. године посматрано по групама кривичних дјела

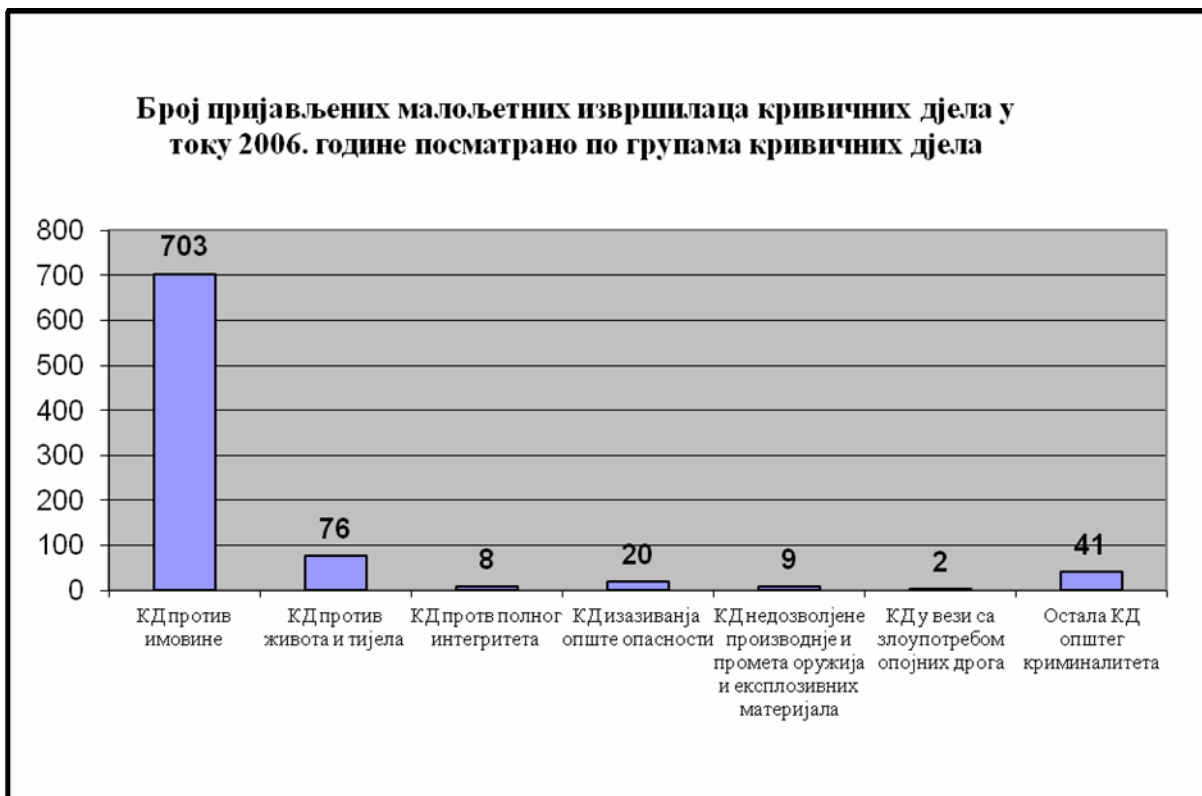
Када је у питању стварни (бројчани) и процентуални однос пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела према укупном броју пријављених извршилаца конкретизованих група кривичних дјела, а сходно представљеној табели за 2005. годину, 657 малољетника је пријављено као извршиоци имовинских кривичних дјела од 4.031 извршилаца за ову групу кривичних дјела. То представља око 14 одсто удјела пријављених малољетника у односу на укупан број пријављених лица за ову групацију кривичних дјела. У односу на претходну годину, то је смањење за четири процента удјела пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела, поред бројчаног смањења броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела.

Од 1.168 лица пријављених као извршиоци кривичних дјела против живота и тијела, 72 је малољетних, што представља око шест одсто удјела малољетника међу овом групацијом пријављених извршилаца. У односу на претходну годину, проценат удјела као и стварни број пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела је остао исти као и претходне године, поред бројчаног повећања укупног броја пријављених извршилаца. Пет малољетника је пријављено за кривично дјело изазивања опште опасности, што представља око два одсто удјела малољетника међу укупним бројем од 209 пријављених извршилаца за ову групу кривичних дјела. Процентуални удио пријављених малољетника за ову групу кривичних дјела смањио се у односу на претходну годину, јер се увелико повећао укупан број пријављених извршилаца ове групе кривичних дјела. Око три одсто лица пријављених за кривична дјела у вези са злоупотребом опојних дрога су малољетници, с обзиром на то да их је укупан број пријављених за ову групу кривичних дјела 265, а малољетника је осам, што је велико процентуално и стварно повећање у односу на претходну годину. Такође, око четири одсто лица пријављених за кривична дјела недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја су малољетници, с обзиром на то да их је укупан број пријављених за ову групу кривичних дјела 272, а 12 је малољетника, те је и овдје примјетно и велико стварно повећање, као и удио процентуалног односа код извршилаца ове групе кривичних дјела. Око пет одсто лица пријављених за кривична дјела против полног интегритета односи се на малољетнике, с обзиром на то да је укупан број лица пријављених за ову категорију кривичних дјела 60, а од тога су само три малољетника, те је и овдје примјетно стварно повећање, као и повећање процентуалног удјела пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела у односу на укупан број пријављених лица за ову групу кривичних дјела, гдје је евидентно незнатно смањење.

2.7. Број пријављених извршилаца кривичних дјела у току 2006. године

И у току 2006. године је евидентно повећање укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела, као и броја малољетника у укупном броју пријављених извршилаца кривичних дјела. Наведено повећање је у износу од неколико процената у односу на претходну посматрану годину. Укупно је пријављено 8.394 извршиоца кривичних дјела, а од тога броја малољетника је 859. Према томе, удио малољетника као извршилаца кривичних дјела у току 2006. године је око 10 одсто, што значи да се у односу на претходну годину тај однос, односно удио малољетника у укупном броју пријављених извршилаца кривичних дјела није мијењао, иако се повећао број укупно пријављених извршилаца кривичних дјела. Међутим, повећао се процентуални удио малољетника као извршилаца имовинских кривичних дјела у односу на претходну годину.

Укупан број пријављених извршилаца имовинских кривичних дјела је 4.170, од чега је малољетника 703, што представља удио од око 14 одсто, односно удио малољетника као пријављених извршилаца имовинских кривичних дјела је већи него удио малољетника међу укупним бројем пријављених извршилаца кривичних дјела. Иако је повећање броја пријављених лица у току 2006. године резултирало и повећањем удјела пријављених малољетника, свакако је примјетан велики процентуални удио пријављених малољетника као извршилаца имовинских кривичних дјела. Број малољетних извршилаца осталих посматраних кривичних дјела је углавном исти, с тим што се процентуални однос дјелимично промијенио, прије свега, имајући у виду учешће малољетних извршилаца имовинских кривичних дјела у свеукупном броју пријављених лица. Око 82 одсто малољетних извршилаца кривичних дјела односи се на извршиоце имовинских кривичних дјела, што је повећање у односу на процентуални однос за претходну годину. На кривична дјела против живота и тијела отпада око девет одсто укупно пријављених малољетних извршилаца, те два одсто отпада на кривична дјела изазивања опште опасности. Остатак представљају кривична дјела против полног интегритета, кривична дјела у вези са злоупотребом опојних дрога, као и кривична дјела у вези са недозвољеном производњом и прометом оружја и експлозивних материја, као и друга кривична дјела општег криминалитета.

Графикон број 7 – Број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела у току 2006. године посматрано по групама кривичних дјела

На основу представљене табеле, посматрајући стварне (бројчане) показатеље пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела према укупном броју пријављених извршилаца конкретизованих група кривичних дјела за 2006. годину, 703 малољетника је пријављено као извршиоци имовинских кривичних дјела од укупно 4.170 извршилаца за ову групу кривичних дјела. То представља око 14 одсто удјела пријављених малољетника у односу на укупан број пријављених лица за ову групу кривичних дјела. У односу на претходну годину, то је исти удио пријављених

малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела у односу на претходну годину, поред бројчаног повећања броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела, али и укупног броја пријављених извршилаца ове групе кривичних дјела.

Од 1.364 пријављених лица као извршилаца кривичних дјела против живота и тијела, 76 их је малољетних, што представља око пет одсто удјела малољетника међу овом групом пријављених извршилаца. У односу на претходну годину, проценат удјела као и стварни број пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела се незнатно повећао у односу на претходну годину, поред бројчаног повећања укупног броја пријављених извршилаца.

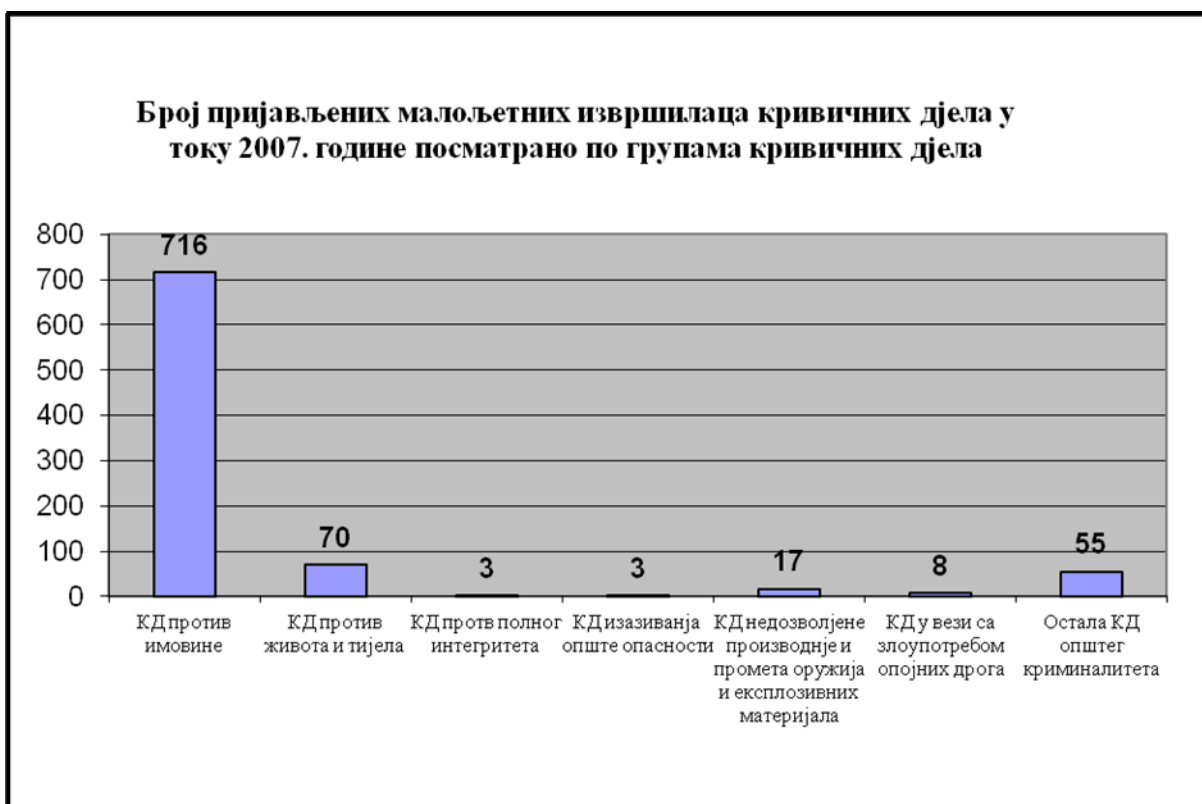
За кривично дјело изазивања опште опасности пријављено је 20 малољетника, што представља око девет одсто удјела малољетника међу укупним бројем од 214 пријављених извршилаца за ову групу кривичних дјела. Процентуални удио пријављених малољетника за ову групу кривичних дјела се неколико пута повећао у односу на претходну годину, док се незнатно повећао укупан број пријављених извршилаца ове групе кривичних дјела. Око један одсто лица пријављених за кривична дјела у вези са злоупотребом опојних дрога су малољетници, с обзиром на то да их је укупан број пријављених за ову групу кривичних дјела 205, а само два малољетника су пријављена, што је велико процентуално и стварно смањење у односу на претходну годину. Такође, око три одсто лица пријављених за кривична дјела недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја су малољетници, с обзиром на то да је укупан број лица пријављених за ову групу кривичних дјела 289, а девет је малољетника, те је и овдје примјетно смањење стварног броја, као и удио процентуалног односа код извршилаца ове групе кривичних дјела. Око девет одсто лица пријављених за кривична дјела против полног интегритета односи се на малољетнике, с обзиром на то да је укупан број пријављених лица за ову категорију кривичних дјела 84, а од тога је осам малољетника, те је и овдје примјетно велико повећање, као и повећање процентуалног удјела пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела у односу на укупан број лица пријављених за ову групу кривичних дјела, гдје је евидентно незнатно повећање.

2.8. Број пријављених извршилаца кривичних дјела у току 2007. године

У 2007. години је примјетно незнатно процентуално повећање укупног броја лица пријављених као извршилаца кривичних дјела, а такође је и примјетно да се број малољетних извршилаца кривичних дјела у овој години незнатно бројчано повећао, а процентуално посматрајући мање него што је то случај с бројем свих пријављених лица у овој години.

У овом периоду је пријављено укупно 8.529 извршилаца кривичних дјела, а од тога броја малољетника је 872, што је око 10 одсто, односно удио пријављених малољетника као извршилаца кривичних дјела у свеукупном броју пријављених извршилаца кривичних дјела у току ове године испод, односно око једне десетине и на нивоу је претходних посматраних година. И овдје је видљиво да су малољетници у овом периоду углавном пријављени као извршиоци имовинских кривичних дјела, и то у готово идентичном односу као и претходних година. Наиме, око 83 одсто малољетника пријављено је за имовинско кривично дјело, док је око осам одсто малољетника пријављено као извршиоци кривичних дјела против живота и тијела. Два одсто пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела односи се на кривична дјела недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја. Остатак представљају кривична дјела против полног интегритета, кривична дјела изазивања опште опасности, као и друга кривична дјела општег криминалитета. Видљиво је да се

процентуално, али и бројчано (стварно) у односу на претходну годину повећао број пријављених малољетника као извршилаца имовинских кривичних дјела, док се, с друге стране, смањило број пријављених малољетника као извршилаца свих других група кривичних дјела.

Графикон број 8 – Број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела у току 2007. године посматрано по групама кривичних дјела

На основу представљене табеле, посматрајући стварне (бројчане) показатеље пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела према укупном броју пријављених извршилаца конкретизованих група кривичних дјела за 2007. годину, 716 малољетника је пријављено као извршиоци имовинских кривичних дјела од укупно 3.885 извршилаца за ову групу кривичних дјела, што представља око 16 одсто удјела пријављених малољетника у односу на укупан број лица пријављених за ову групу кривичних дјела. У односу на претходну годину, то је повећање у односу за два процента пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела у односу на претходну годину, поред бројчаног повећања броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела, али и смањења укупног броја пријављених извршилаца ове групе кривичних дјела.

Од 1.439 лица пријављених као извршиоци кривичних дјела против живота и тијела, 70 је малољетника, што представља око пет одсто удјела малољетника међу овом групом пријављених извршилаца. У односу на претходну годину, проценат удјела је исти, док се незнатно смањило стварни број пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела у односу на претходну годину, поред бројчаног повећања укупног броја пријављених извршилаца.

Само три малољетника су пријављена за кривично дјело изазивања опште опасности, што представља око два одсто удјела малољетника међу укупним бројем од 177 пријављених извршилаца за ову групу кривичних дјела. Процентуални удио пријављених малољетника за ову групу кривичних дјела смањило се у односу на

претходну годину, а такође се смањило и укупан број пријављених извршилаца ове групе кривичних дјела, а међу њима и пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела. Око три одсто лица пријављених за кривична дјела у вези са злоупотребом опојних дрога су малољетници, с обзиром на то да их је укупан број пријављених за ову групу кривичних дјела 232, а пријављено је осам малољетника, што је велико процентуално и стварно повећање у односу на претходну годину. Такође, око пет одсто пријављених лица за кривична дјела недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја су малољетници, с обзиром на то да их је укупан број пријављених за ову групу кривичних дјела 201, а 17 је малољетника, те је и овдје примјетно повећање стварног броја, као и удјела процентуалног односа код пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела. Око пет одсто лица пријављених за кривична дјела против полног интегритета односи се на малољетнике, с обзиром на то да је укупан број пријављених лица за ову категорију кривичних дјела 57, а од тога су три малољетника, те је и овдје примјетно стварно смањење, као и смањење процентуалног удјела пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела у односу на укупан број пријављених лица за ову групу кривичних дјела.

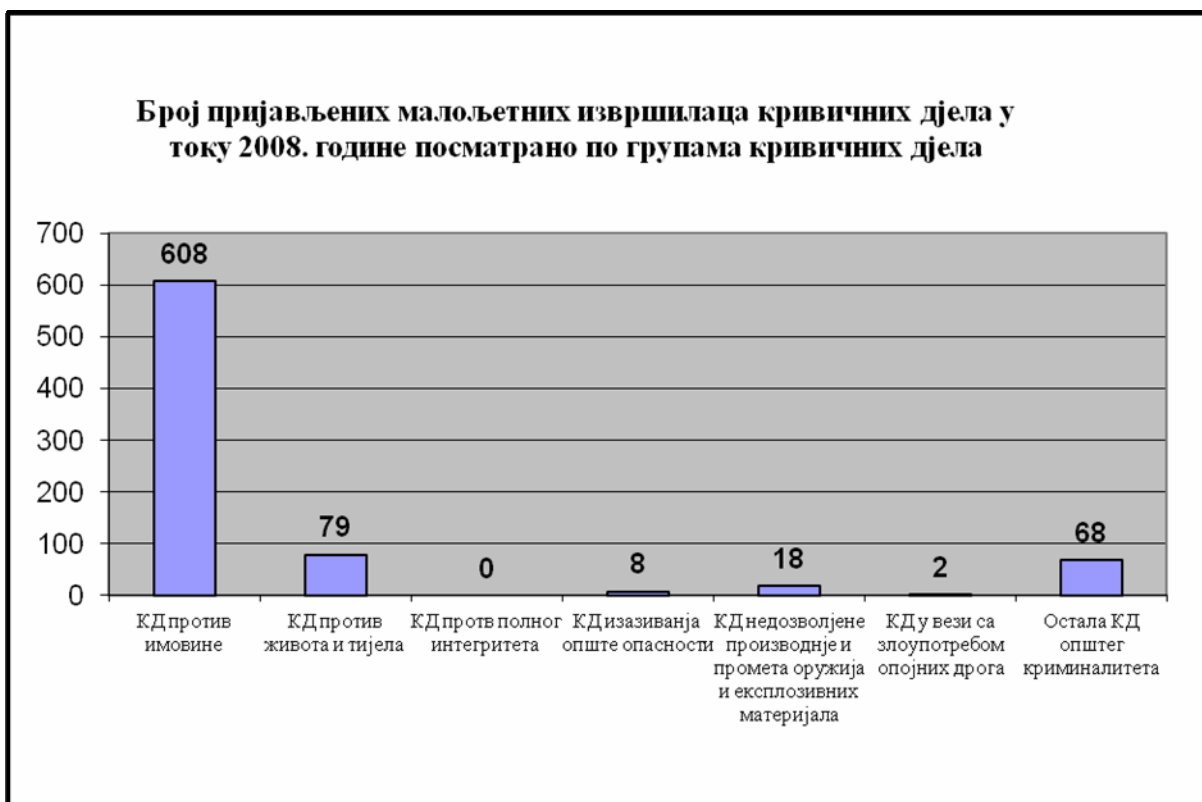
2.9. Број пријављених извршилаца кривичних дјела у току 2008. године

Када је у питању 2008. година, можемо констатовати да је у овом периоду примјетно смањење броја пријављених извршилаца, као и броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела.

У овој години је пријављено укупно 7.674 извршилаца кривичних дјела, од чега на малољетне извршиоце отпада 783, што је око девет одсто удјела. Уколико се има у виду да је у претходној години број пријављених извршилаца кривичних дјела износио 8.529, евидентно је да је смањење броја пријављених лица у односу на претходну годину за око 10 одсто, а такође је и смањење броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела за претходну годину око 10 одсто, с обзиром на то да је у претходној години пријављено 872 малољетна извршиоца кривичних дјела.

Када су у питању пријављени извршиоци имовинских кривичних дјела, примјетно је такође смањење броја пријављених лица, као и пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела. Смањење укупног броја пријављених извршилаца имовинских кривичних дјела, као и малољетника, је за чак 12 одсто. Ако процентуално посматрамо однос пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела по конкретним групама кривичних дјела, виде се одређене разлике у односу на претходне посматране године. Око 78 одсто пријављених малољетника односи се на имовинска кривична дјела, што је свакако најмањи проценат на годишњем нивоу пријављених малољетних извршилаца за имовинска кривична дјела, наравно, процентуално посматрајући. Око 10 одсто пријављених малољетника односи се на кривична дјела против живота и тијела, што је највећи процентуални удио малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела у посматраном периоду. Око два одсто пријављених малољетника односи се на кривична дјела недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја. Преостали постотак пријављених малољетника односи се на остале групе кривичних дјела.

Као и у претходних неколико година, може се констатовати одређена промјена у удјелу за поједине групе кривичних дјела, с тим што је неопходно напоменути да стварно (бројчано) та промјена није значајна, сем код кривичних дјела против живота и тијела.

Графикон број 9 – Број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела у току 2008. године посматрано по групама кривичних дјела

На основу представљене табеле, посматрајући стварне (бројчане) показатеље пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела према укупном броју пријављених извршилаца конкретизованих група кривичних дјела за 2008. годину, 608 малољетника су пријављени као извршиоци имовинских кривичних дјела од 3.471 извршиоца за ову групу кривичних дјела, што представља око 15 одсто удјела пријављених малољетника у односу на укупан број пријављених лица за ову групу кривичних дјела. У односу на претходну годину, то је смањење за проценат пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела у односу на претходну годину, поред бројчаног смањења броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела, али и смањење укупног броја пријављених извршилаца ове групације кривичних дјела.

Од 1.183 лица пријављених као извршилаца кривичних дјела против живота и тијела, 79 је малољетника, што представља око шест одсто удјела малољетника међу овом групацијом пријављених извршилаца. У односу на претходну годину, проценат удјела ових лица се повећао, иако се незнатно смањио стварни број пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела у односу на претходну годину, поред бројчаног смањења и укупног броја пријављених извршилаца. Осам малољетника је пријављено за кривично дјело изазивања опште опасности, што представља око четири одсто удјела малољетника међу укупним бројем од 183 пријављених извршилаца за ову групу кривичних дјела. Процентуални удио пријављених малољетника за ову групу кривичних дјела дуплирао се у односу на претходну годину, а такође се дуплирао и укупан број пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела. Око један одсто лица пријављених за кривична дјела у вези са злоупотребом опојних дрога су малољетници, с обзиром на то да је укупан број пријављених за ову групу кривичних дјела 238, а само два малољетника су пријављена, што је смањење у односу на претходну годину. Такође, око пет одсто лица

пријављених за кривична дјела недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја су малољетници, с обзиром на то да их је укупан број пријављених за ову групу кривичних дјела 369, а 18 је малољетника, те је и овдје примјетно повећање стварног броја, док је процентуални однос код пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела остао исти. С обзиром на то да у току 2008. године ни један малољетник није пријављен као извршилац кривичних дјела против полног интегритета, односно од укупног броја од 50 пријављених за ово кривично дјело сви су пунољетни, јасно је да је овдје смањење и стварно и удјела процентуалног односа малољетних пријављених извршилаца за ову групу кривичних дјела у односу на претходну годину.

2.10. Број пријављених извршилаца кривичних дјела у току 2009. године

Када је у питању 2009. година, и у овој години је примјетно смањење броја пријављених извршилаца, а, с друге стране, повећање пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела. У овој години је пријављено укупно 7.463 извршилаца кривичних дјела, од чега на малољетне извршиоце отпада 837, што је око 10 одсто удјела. Уколико се има у виду да је у претходној години број пријављених извршилаца кривичних дјела износио 7.674, евидентно је да је смањење броја пријављених лица у односу на претходну годину само за неколико процената, док је, с друге стране, и повећање броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела за претходну годину од неколико процената, с обзиром на то да је у претходној години пријављено 837 малољетних лица.

Када су у питању пријављени извршиоци имовинских кривичних дјела, примјетно је повећање броја пријављених лица, као и пријављених малољетних извршилаца ових дјела, мада је повећање броја пријављених извршилаца имовинских кривичних дјела, као и малољетних извршилаца процентуално незнатно. Ако посматрамо процентуално однос пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела по конкретним групама кривичних дјела, такође су примјетне одређене разлике у односу на претходне посматране године. Око четири петине пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела односи се на имовинска кривична дјела, што је повећање у односу на претходну годину, али ипак још увијек мање него у односу на претходне године. Око 11 одсто пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела односи се на кривична дјела против живота и тијела, што је највећи процентуални удио малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела у посматраном периоду. Око три одсто пријављених малољетних лица односи се на кривична дјела недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја.

Графикон број 10 – Број пријављених малолетних извршилаца кривичних дјела у току 2009. године посматрано по групама кривичних дјела

На основу представљене табеле, посматрајући стварне (бројчане) показатеље пријављених малолетних извршилаца кривичних дјела према укупном броју пријављених извршилаца конкретизованих група кривичних дјела за 2009. годину, 664 малолетника су пријављена као извршиоци имовинских кривичних дјела од 2.550 извршилаца за ову групу кривичних дјела, што представља око 16 одсто удјела пријављених малолетника у односу на укупан број лица пријављених за ову групу кривичних дјела. У односу на претходну годину, то је повећање за проценат пријављених малолетних извршилаца ове групе кривичних дјела у односу на претходну годину, поред бројчаног повећања и броја пријављених малолетних извршилаца кривичних дјела и укупног броја пријављених извршилаца ове групе кривичних дјела.

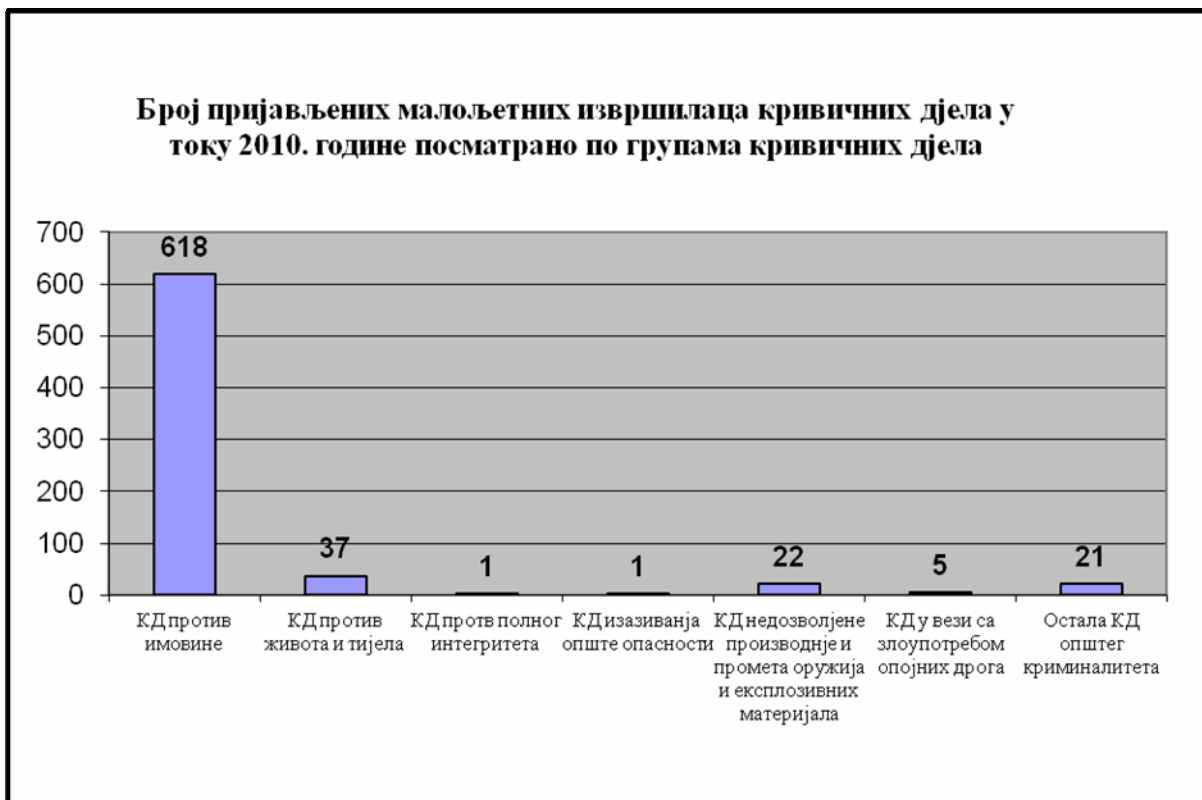
Од 1.132 лица пријављених као извршилаца кривичних дјела против живота и тијела, 85 је малолетника, што представља око седам одсто удјела малолетника међу овом групом пријављених извршилаца. У односу на претходну годину, проценат удјела малолетника се повећао, иако се незнатно смањио стварни број пријављених малолетних извршилаца ове групе кривичних дјела у односу на претходну годину, с обзиром на то да се повећао број малолетних пријављених извршилаца ове групе кривичних дјела. Четири малолетника пријављена су за кривично дјело изазивања опште опасности, што представља око три одсто удјела малолетника међу укупним бројем од 131 пријављених извршилаца за ову групу кривичних дјела. Процентуални удио пријављених малолетника за ову групу кривичних дјела смањио се у односу на претходну годину, а такође се и смањио укупан број пријављених малолетних извршилаца ове групе кривичних дјела. Око један одсто лица пријављених за кривична дјела у вези са злоупотребом опојних дрога су малолетници, с обзиром на то да их је укупан број пријављених за ову групу кривичних дјела 288, а само четири малолетника су пријављена, што је на истом нивоу у односу на претходну годину. Такође, око седам

одсто лица пријављених за кривична дјела недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја су малољетници, с обзиром на то да их је укупан број пријављених за ову групу кривичних дјела 406, а 29 је малољетника, те је и овдје примјетно повећање стварног броја, као и процентуалног односа код пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела. Око девет одсто лица пријављених за кривична дјела против полног интегритета односи се на малољетнике, с обзиром на то да је укупан број пријављених лица за ову категорију кривичних дјела 41, а од тога су четири малољетника, што је свакако повећање удјела и стварног броја пријављених малољетника за ову групу кривичних дјела ако се има у виду да је претходне, 2008. године, за ову групу кривичних дјела од 50 укупно пријављених лица, ни једно није било малољетно.

2.11. Број пријављених извршилаца кривичних дјела у току 2010. године

И у посљедњој посматраној години у десетогодишњем периоду примјетно је смањење броја пријављених извршилаца у односу на претходне двије године, а примјетно је и смањење броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела. У овој години је пријављено укупно 7.374 извршилаца кривичних дјела, од чега на малољетне извршиоце отпада 705, што је око девет одсто удјела. Уколико се има у виду да је у претходној години број пријављених извршилаца кривичних дјела износио 7.463, евидентно је да је смањење броја пријављених лица у односу на претходну годину за неколико процената, док је смањење броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела за око 15 одсто, с обзиром на то да је у претходној години пријављено 837 малољетника.

Када су у питању пријављени извршиоци имовинских кривичних дјела, примјетно је повећање броја пријављених лица, као и смањење броја пријављених малољетних извршилаца имовинских кривичних дјела. Процентуално посматрајући однос пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела по конкретним групама кривичних дјела, виде се одређене разлике у односу на претходне посматране године. Око 88 одсто пријављених малољетника односи се на имовинска кривична дјела. Око пет одсто пријављених малољетника односи се на кривична дјела против живота и тијела, што је велико смањење процентуалног удјела пријављених извршилаца ове групе кривичних дјела у односу на претходне године, па чак и у односу на тренд током цијелог посматраног десетогодишњег периода. Око три одсто пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела односи се на кривична дјела недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја. Преостали постотак пријављених малољетника односи се на остале групе кривичних дјела.

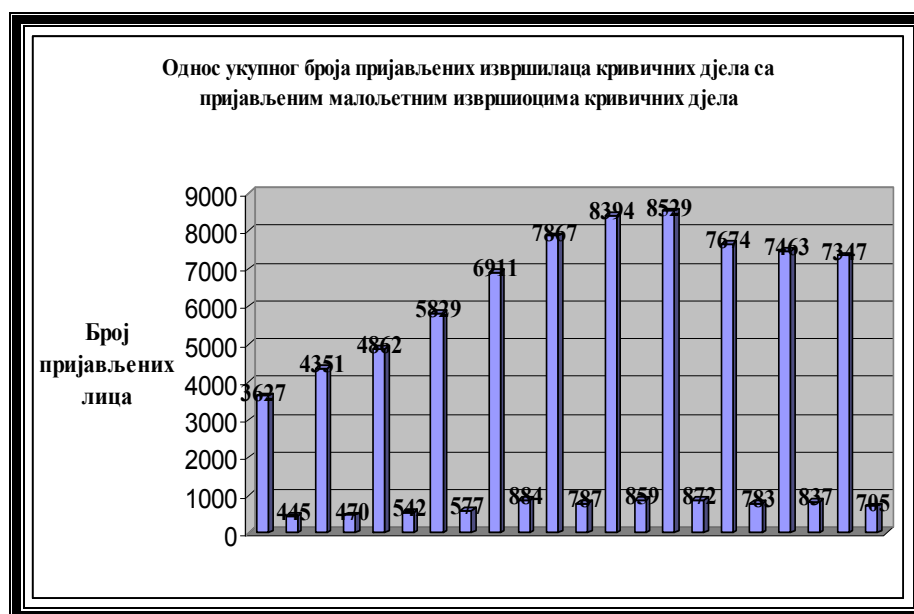
Графикон број 11 – Број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела у току 2010. године посматрано по групама кривичних дјела

На основу представљене табеле, посматрајући стварне (бројчане) показатеље пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела према укупном броју пријављених извршилаца конкретизованих група кривичних дјела за посљедњу посматрану, 2010. годину, 618 малољетника су пријављени као извршиоци имовинских кривичних дјела од 3.779 извршилаца за ову групу кривичних дјела, што представља око 14 одсто удјела пријављених малољетника у односу на укупан број пријављених лица за ову групу кривичних дјела. У односу на претходну годину, то је смањење за проценат пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела у односу на претходну годину, поред бројчаног смањења и броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела и укупног броја пријављених извршилаца ове групе кривичних дјела. Од 903 пријављена лица као извршилаца кривичних дјела против живота и тијела, 37 је малољетника, што представља око четири одсто удјела малољетника међу овом групом пријављених извршилаца. У односу на претходну годину, проценат удјела се смањио, јер се умногоме смањио и стварни број пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела у односу на претходну годину, као и укупан број пријављених извршилаца ове групе кривичних дјела. Само један малољетник пријављен је за кривично дјело изазивања опште опасности, што представља око један одсто удјела малољетника међу укупним бројем од 102 пријављена извршиоца за ову групу кривичних дјела. Процентуални удио пријављених малољетника за ову групу кривичних дјела се смањио у односу на претходну годину, а такође се смањио и укупан број пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела. Око један одсто пријављених лица за кривична дјела у вези са злоупотребом опојних дрога су малољетници, с обзиром на то да је укупан број пријављених за ову групу кривичних дјела 334, а од тога је пет малољетника пријављено, што је на истом процентуалном нивоу у односу на претходну

годину. Такође, око пет одсто лица пријављених за кривична дјела недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја су малољетници, с обзиром на то да их је укупан број пријављених за ову групу кривичних дјела 431, а 22 је малољетника, те је и овдје примјетно смањење стварног броја, као и процентуалног односа код пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела остао исти. Око два одсто лица пријављених за кривична дјела против полног интегритета односи се на малољетнике, с обзиром на то да је укупан број лица пријављених за ову категорију кривичних дјела 54, а од тога је само један малољетник.

2.12. Тренд и однос укупног броја пријављених и малољетних извршилаца кривичних дјела

На сљедећем графикону приказаћемо кретање укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела посматраних у наведеном десетогодишњем периоду, те међусобни однос с пријављеним малољетним извршиоцима кривичних дјела за овај период.

Графикон број 12 – Однос укупног броја пријављених и малољетних извршилаца кривичних дјела у току посматраног периода

Посматрајући наведени однос, наиме однос укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела с бројем малољетних пријављених извршилаца кривичних дјела, видљиво је да се тај однос креће око 10 одсто удјела малољетника на годишњем нивоу, с тим што су примјетне одређене осцилације током посматраног периода. Конкретно, тај однос се креће од 11 одсто у току 2000. године, преко 10 одсто 2001. године и 2002. године, девет одсто у току 2003. године, 11 одсто у току 2004. године, 10 одсто у току наредне три године, девет одсто у току 2008. године, 10 одсто у току 2009. године и девет одсто у току задње посматране године. Иако су примјетне осцилације у односу броја малољетних пријављених лица према укупном броју пријављених лица, чињеница је да су те осцилације незнатне, односно од само по један одсто, али и да су неуједначене у тренду, односно да се крећу и изнад и испод 10 одсто. То свакако упућује на закључак да је однос укупног броја малољетних пријављених лица у односу на укупан број пријављених извршилаца кривичних дјела релативно уједначен, и то и у

кретању и у тренду кретања. Штавише, и поред констатованог релативно континуираног повећања укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела, као и укупног броја пријављених малолетних извршилаца кривичних дјела, чињеница је да је однос удјела пријављених малолетних извршилаца кривичних дјела релативно уједначен од око 10 одсто.

На овом графикаону је и видљиво кретање броја пријављених извршилаца кривичних дјела за посматрани десетогодишњи период из ког се могу констатовати два закључка. Први се односи на тренд повећања укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела, док се други закључак односи на примјетну тенденцију процентуалног сразмјерног односа између укупног броја пријављених лица у односу на број пријављених малолетних извршилаца кривичних дјела.

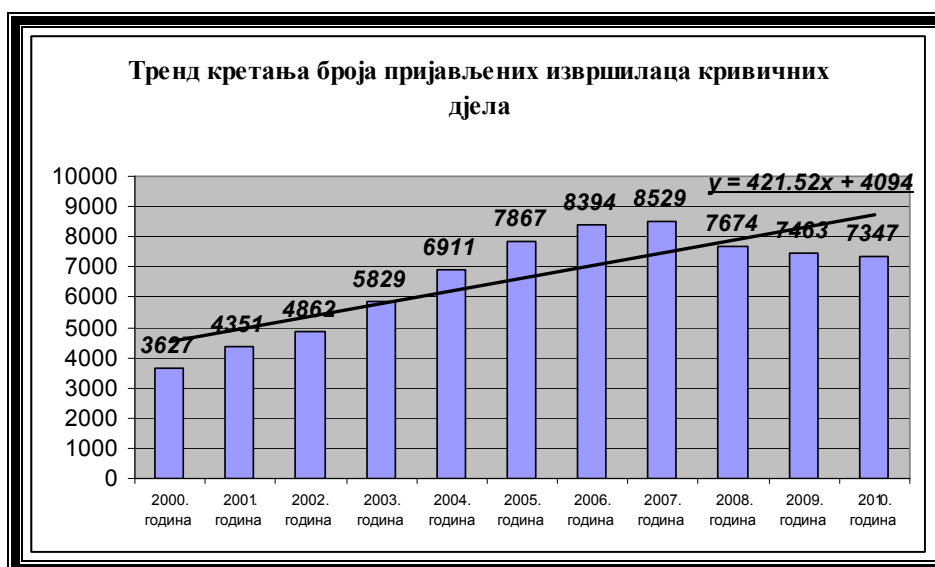
Конкретно, када је у питању повећање броја пријављених извршилаца кривичних дјела, видљиво је да је првих посматраних година повећање укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела константно и релативно уједначено, да би тек у задње три године тај број лица почео да се смањује. Наиме, повећање укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела је током првих седам посматраних година око 10 до 15 одсто на годишњем нивоу, с тим што је неопходно нагласити да се за првих пет посматраних година укупан број пријављених извршилаца кривичних дјела у односу на почетну посматрану годину готово дуплирао, јер је 2005. године укупно пријављено 6.911 лица, док је 2000. године тај број износио готово упола мање, односно 3.627 лица. Даље, посматрајући 2007. годину када је број пријављених извршилаца кривичних дјела био највећи, евидентно је да је у односу на почетну посматрану годину (када је број пријављених извршилаца кривичних дјела био најмањи), повећање за чак два и по пута. У току 2006, 2007. и 2008. године евидентно је такође повећање броја пријављених извршилаца кривичних дјела, с тим што је то процентуално повећање мање него претходних година, односно оно износи око пет одсто до 10 одсто у односу на претходне године. Међутим, када су у питању три посљедње посматране године у којима је евидентан пад укупног броја пријављених лица у односу на претходне године, а поготово у односу на 2007. годину, тај пад броја пријављених извршилаца кривичних дјела јесте константан, али је у незнатном проценту у односу на посматране посљедње три године.

Када је у питању тренд кретања броја пријављених малолетних извршилаца кривичних дјела, поготово посматрано у односу на укупан број пријављених извршилаца кривичних дјела, може се констатовати да је и тај тренд узлазног карактера, с тим што су примјетне одређене осцилације током посматраног периода, које се дјелимично и не подударaju у односу на кретање укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела. Повећање броја пријављених малолетних извршилаца кривичних дјела током првих пет посматраних година је на годишњем нивоу од пет одсто до 10 одсто у односу на претходну годину, с тим што је неопходно напоменути да је у 2005. години пријављено такође готово дупло више малолетних извршилаца кривичних дјела у односу на почетну годину. Међутим, за разлику од укупног броја пријављених лица, код пријављених малолетних извршилаца кривичних дјела кулминација пријављених малолетника је двије године прије него када је у питању кулминација укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела. Такође, за разлику од укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела, гдје је након кулминације примјетно незнатно опадање броја пријављених извршилаца, код пријављених малолетних извршилаца кривичних дјела је примјетно константно осцилирање у броју пријављених малолетника по посматраним годинама. То осцилирање у броју пријављених малолетних извршилаца огледа се у константном повећању и смањењу броја пријављених извршилаца, с тим што повећање не иде изнад

броја пријављених малолетних извршилаца кривичних дјела у току 2005. године, а смањење, с друге стране, не прелази 10 одсто у односу на претходну годину, односно изнад је броја пријављених малолетних извршилаца током прве четири године, док се наредних шест година тај број задржава на нивоу из 2005. године, с повећањем или смањењем у односу од око 10 одсто.

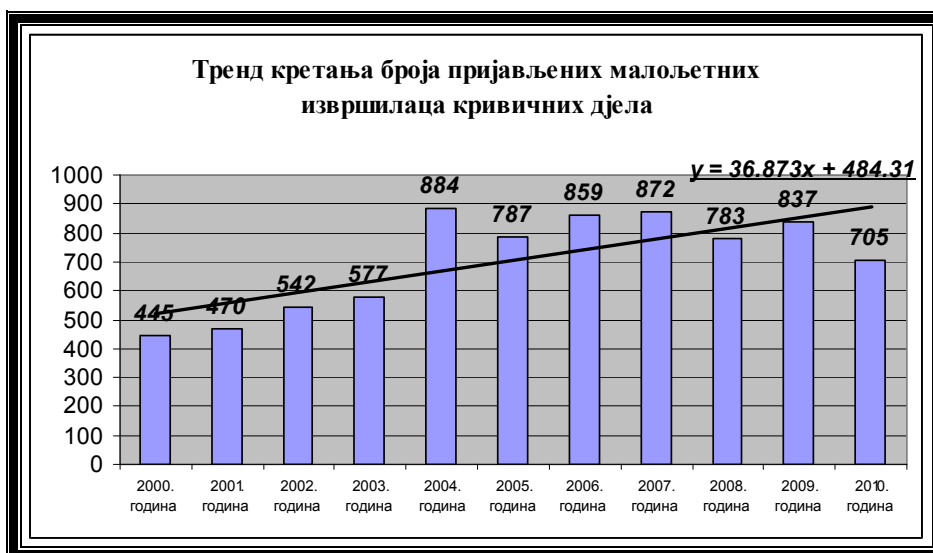
На основу наведеног графика, може се констатовати тренд повећања укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела, као и тренд повећања пријављених малолетних извршилаца кривичних дјела, који дјелимично прати тренд повећања укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела. Наравно, тај тренд није константан, односно није константно у успону, уколико посматрамо задњих неколико година гдје је евидентно смањење и броја пријављених извршилаца кривичних дјела, као и смањење броја малолетних извршилаца кривичних дјела.

Међутим, свеукупно посматрајући узлазни тренд претходних година у посматраном периоду, евидентан је узлазни тренд пријављених извршилаца кривичних дјела, као и малолетних извршилаца кривичних дјела. То ћемо приказати на сљедећем графикону.

Графикон број 13 – Тренд кретања укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела

На претходном графикону је приказана тенденција кретања броја пријављених извршилаца кривичних дјела. На графикону је видљив узлазни тренд кретања броја пријављених извршилаца кривичних дјела за наредни период, односно за наредну годину. Конкретно, када је у питању претпостављени број кривичних дјела за наредну годину, а имајући у виду број пријављених извршилаца кривичних дјела претходних година, те имајући у виду и узлазни тренд кретања броја пријављених извршилаца кривичних дјела, на основу формуле с графика $y = 421,52x + 4094$, може се израчунати и потенцијални број пријављених лица, као извршилаца кривичних дјела за наредни период. Уколико се у наведеној формули посматра могући број пријављених извршилаца кривичних дјела за наредну (2011) годину, може се констатовати да би потенцијални број пријављених лица у току 2011. године био око 8.310. Сходно томе, видљиво је да би број пријављених извршилаца кривичних дјела био нешто нижи од броја пријављених извршилаца кривичних дјела у току 2006. и 2007. године, али виши у односу на остале године.

Графикон број 14 – Тренд кретања броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела

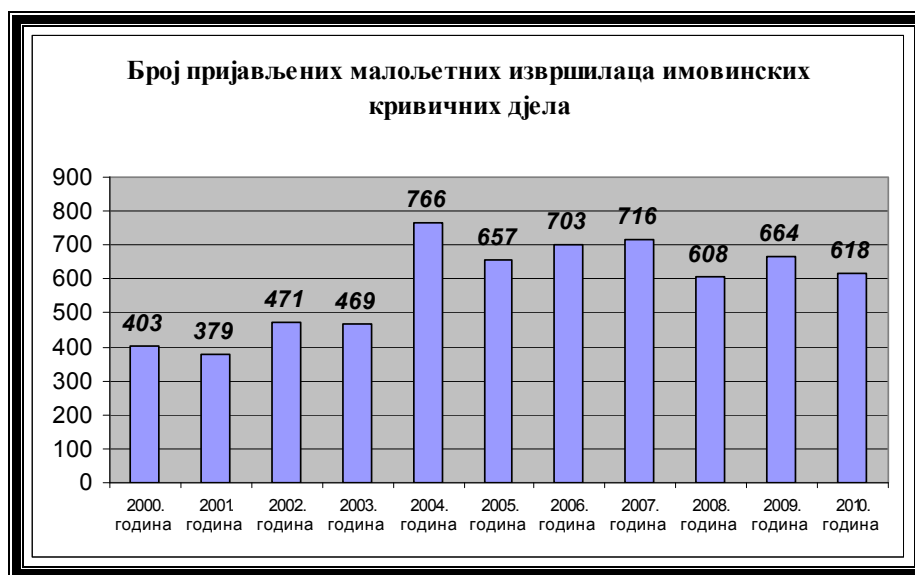
На графикону 14 је приказана тенденција кретања броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела. И на овом графикону је видљив узлазни тренд кретања броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела за наредни период, односно за наредну годину. Конкретно, када је у питању претпостављени број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела за наредну годину, а имајући у виду број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела претходних година, те имајући у виду и узлазни тренд кретања броја пријављених извршилаца кривичних дјела, на основу формуле с графикона $y = 36,873x + 484,31$, може се израчунати и потенцијални број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела за наредни период. Уколико се у наведеној формули посматра могући број пријављених извршилаца кривичних дјела за наредну (2011) годину, може се констатовати да би потенцијални број лица пријављених у току 2011. године био око 852. Сходно томе, видљиво је да би број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела био у просјеку броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела периода од 2004. године до 2009. године.

Упоређујући потенцијални однос броја пријављених извршилаца кривичних дјела с потенцијалним бројем пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела за наредну годину, може се констатовати одређена подударност када је у питању узлазни тренд, као и када је у питању смањење броја пријављених извршилаца и пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела у односу на годину која представља кулминацију пријављених извршилаца. Наиме, када је у питању потенцијални број пријављених извршилаца у односу на број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела, видљиво је да би тај однос и у току наредне године био око 10 одсто, односно број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела би био око 10 одсто од укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела. Даље, број потенцијалних пријављених извршилаца кривичних дјела, као и број потенцијално пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела би био на нивоу просјека од 2004. до 2007. године, што значи да би био у порасту у односу на задњу посматрану годину, односно да би се тренд опадања броја пријављених и извршилаца кривичних дјела и малољетних извршилаца кривичних дјела наставио, наравно, различитим односом посматрано задњих неколико година, али би, без обзира на то, био у опадању у односу на годину која представља кулминацију.

2.13. Однос пријављених и малољетних извршилаца кривичних дјела по конкретним групама кривичних дјела

Када су у питању пријављени малољетни извршиоци конкретних кривичних дјела, и ту се може констатовати одређени тренд кретања који прати укупан број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела. С обзиром на број пријављених малољетних извршилаца имовинских кривичних дјела, тај тренд се може најбоље и примијетити код ове категорије, с обзиром на то да се на ову категорију малољетних извршилаца односи око четири петине до девет десетина свих малољетних извршилаца кривичних дјела.

Конкретно, када су у питању малољетни извршиоци имовинских кривичних дјела, њихов број у току посматраног периода приказаћемо на следећем графикону:

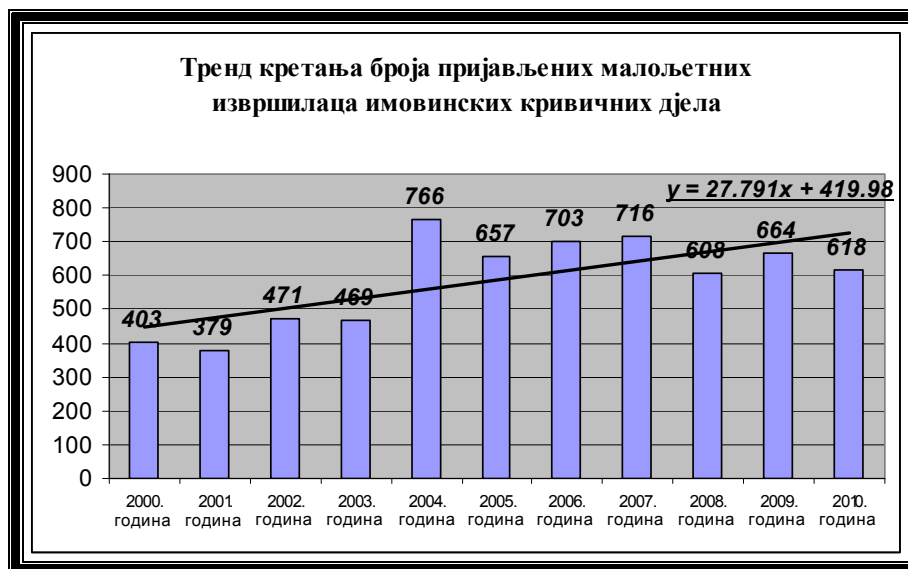
Графикон број 15 – Број пријављених малољетних извршилаца имовинских кривичних дјела

На основу представљеног графикона, може се констатовати доста неуједначен, али ипак узлазни тренд кретања броја пријављених малољетних извршилаца имовинских кривичних дјела. Ако посматрамо у односу на укупан број пријављених извршилаца ових кривичних дјела, видљиво је да број пријављених малољетних извршилаца имовинских кривичних дјела прати и укупан број пријављених извршилаца имовинских кривичних дјела, односно да повећање или смањење укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела прати и смањење или повећање броја пријављених малољетних извршилаца имовинских кривичних дјела, али не у свим посматраним годинама.

Такође, ако посматрамо процентуални однос броја пријављених малољетних извршилаца имовинских кривичних дјела у односу на укупан број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела, примјетно је да се тај однос креће, као што је већ речено, од око четири петине до девет десетина свих пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела. Наиме, у току 2000. године је овај однос око 91 одсто када је и највећи однос, да би се потом наредних година кретао у распону од 80 одсто до 88 одсто (2001. године 81 одсто, 2002. године 86 одсто, 2003. године 81 одсто, 2004. године 87 одсто, 2005. године 83 одсто, 2006. године 82 одсто, 2007. године 83 одсто, 2009. године 80 одсто и 2010. године 88 одсто), с тим што је 2008. године тај однос пао на 78 одсто. што је и најмањи у посматраном периоду. Међутим, с друге стране, ако

посматрамо однос између укупног броја пријављених извршилаца имовинских кривичних дјела и броја пријављених малољетних извршилаца имовинских кривичних дјела, могу се констатовати такође одређене законитости, које се, прије свега, тичу односа између ове двије групације пријављених извршилаца током посматраног периода, као и тренда уједначености током посматраних година. Наиме, током посматраних година, удио пријављених малољетних извршилаца имовинских кривичних дјела, у односу на укупан број пријављених извршилаца имовинских кривичних дјела, креће се од 14 одсто до 18 одсто, с тим што повећање односа на 18 одсто прати и повећање односа на годишњем нивоу удјела ове категорије пријављених лица у односу на остале групе пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела у току посматране године.

Током посматраних година, удио пријављених малољетних извршилаца имовинских кривичних дјела је релативно уједначен у односу на укупан број пријављених извршилаца имовинских кривичних дјела, те се креће од 16 одсто током прве посматране године, 14 одсто у току 2001. године, 16 одсто у току 2002. године, 15 одсто у току 2003. године, те, као што је већ речено, 18 одсто у току 2004. године када је и удио малољетних пријављених извршилаца имовинских кривичних дјела на годишњем нивоу порастао у односу на пријављене малољетне извршиоце осталих група кривичних дјела. Сљедеће двије године, тај однос је опет пао на 14 одсто, да би се потом 2007. године попео на 16 одсто, 2008. године на 15 одсто, претпоследње посматране године на 16 одсто и коначно задње посматране године на 15 одсто. Сем повећања у току 2004. године, повећање удјела малољетних пријављених извршилаца имовинских кривичних дјела не прати повећање удјела малољетних пријављених извршилаца имовинских кривичних дјела у односу на остале пријављене малољетне извршиоце других група кривичних дјела на годишњем нивоу.

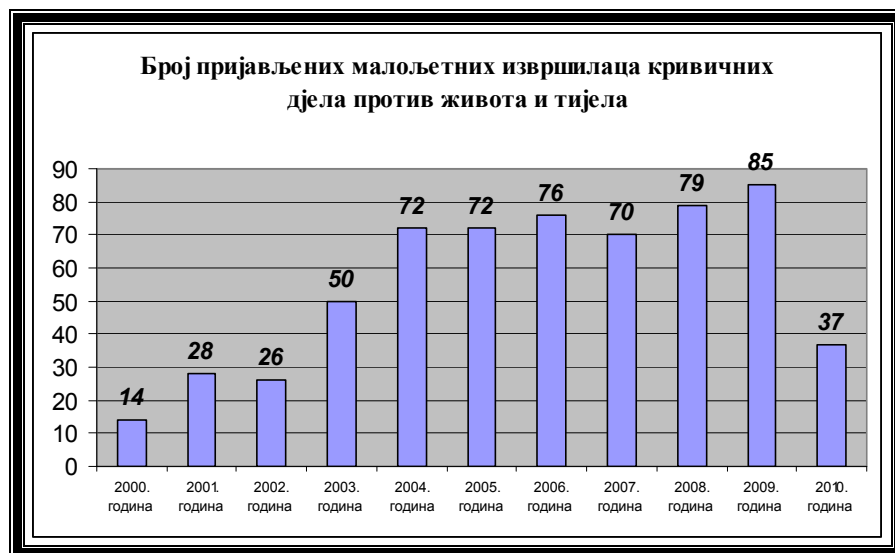

Графикон број 16 – Тренд кретања броја пријављених малољетних извршилаца имовинских кривичних дјела

На графикону 16 приказана је тенденција кретања броја пријављених малољетних извршилаца имовинских кривичних дјела. Као и на претходним графиконима, те на графикону који приказује тенденцију укупног броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела, и на графикону 16 је видљив узлазни тренд кретања броја пријављених малољетних извршилаца имовинских кривичних дјела за наредни период, односно за наредну годину. То је и разумљиво уколико се зна, што је

већ назначено, да пријављени малолетни извршиоци имовинских кривичних дјела партиципирају у највећем проценту у укупном броју малолетних пријављених извршилаца кривичних дјела, и то негдје у проценту од око четири петине до девет десетина свих пријављених малолетних извршилаца кривичних дјела. Конкретно, када је у питању претпостављени број пријављених малолетних извршилаца имовинских кривичних дјела за наредну годину, а имајући у виду број пријављених малолетних извршилаца имовинских кривичних дјела претходних година који је приказан на претходном графикону, те имајући у виду и свеукупан узлазни тренд кретања броја пријављених малолетних извршилаца кривичних дјела, на основу формуле с графикона $y=27,791x + 419,98$ може се израчунати и потенцијални број пријављених малолетних извршилаца имовинских кривичних дјела за наредни период. Уколико се у наведеној формули посматра број могућих пријављених извршилаца кривичних дјела за наредну (2011) годину, може се констатовати да би потенцијални број пријављених лица у току 2011. године био око 697. Сходно томе, видљиво је да би број пријављених малолетних извршилаца имовинских кривичних дјела био нешто већи од броја пријављених извршилаца имовинских кривичних дјела већине посматраних година, али би ипак био мањи од три посматране године (2004, 2006. и 2007. године).

Ако посматрамо по бројности, кривична дјела против живота и тијела су сљедећа група кривичних дјела коју најчешће врше малолетници, односно то су кривична дјела за која су малолетници, поред имовинских кривичних дјела, у највећем броју случајева пријављени. Посматрајући тренд кретања, свакако се може констатовати да је он, иако неуједначен, током цијелог периода посматран, ипак у узлазном тренду. Наиме, број пријављених малолетних извршилаца за ову групу кривичних дјела креће се од 14 пријављених малолетника током 2000. године, уз константно повећање до 2009. године када је број пријављених малолетника за ова кривична дјела износио 85, док је тек задње посматране (2010) године констатовано смањење броја пријављених малолетника за ову групу кривичних дјела на 37 пријављених малолетника.

Графикон број 17 – Број пријављених малолетних извршилаца кривичних дјела против живота и тијела

Посматрајући однос између укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела против живота и тијела с бројем пријављених малолетних извршилаца ових кривичних дјела, могу се констатовати такође одређене законитости, које се, као и у

претходном случају односе на ове двије групе пријављених извршилаца током посматраног периода. Наиме, током посматраних година, удио пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела против живота и тијела, у односу на укупан број пријављених извршилаца ове групе кривичних дјела, креће се око пет одсто, с тим што је примјетно повећање и смањење тог удјела од неколико процената током посматраних година, тако да је распон овог удјела од три одсто до седам одсто, јер је удио пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела против живота и тијела релативно уједначен, те се креће од четири одсто током прве двије посматране године, три одсто 2002. године, пет одсто 2003. године, по шест одсто 2004. и 2005. године, по пет одсто сљедеће наредне двије године, шест одсто 2008. године, седам одсто 2009. године и посљедње 2010. године тај удио је износио четири одсто. Иако је код ове групе кривичних дјела примјетно велико повећање броја пријављених извршилаца кривичних дјела у односу на претходне године, чињеница је да је удио пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела у односу на укупан број пријављених извршилаца ове групе кривичних дјела релативно уједначен, односно креће се у претходно наведеном процентуалном обиму.

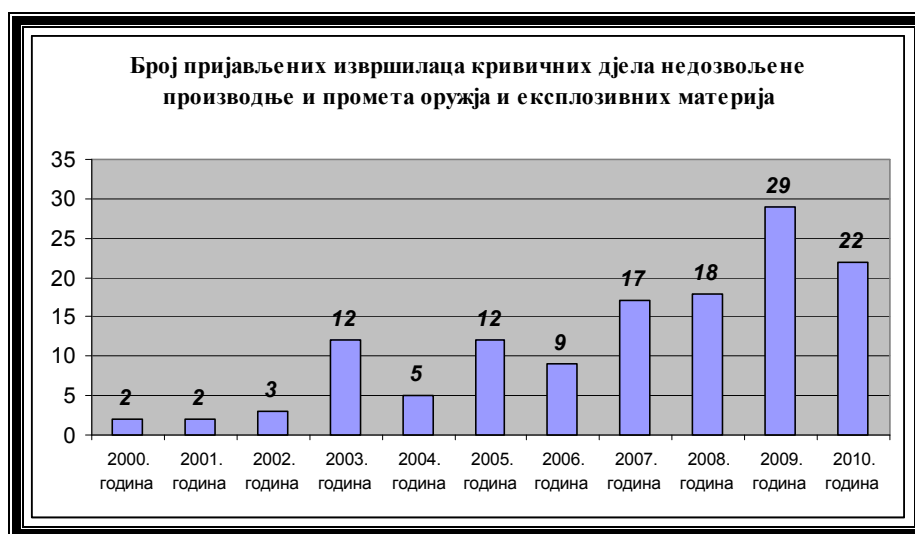

Графикон број 18 – Тренд кретања броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела против живота и тијела

На графикону 18 приказана је тенденција кретања броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела против живота и тијела. Као и на претходним, и на овом графикону је видљив узлазни тренд кретања броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела за наредни период, односно за наредну годину, што је и разумљиво уколико се посматра број пријављених малољетних извршилаца за ову групу кривичних дјела, на основу чега је видљиво да је тај број, углавном, у константном повећању. Конкретно, када је у питању претпостављени број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела против живота и тијела за наредну годину, имајући у виду узлазни тренд кретања броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела, на основу формуле с графикона $y = 4.9636x + 25.582$, може се израчунати и потенцијални број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела за наредни период. Уколико се у наведеној формули посматра могући број пријављених извршилаца кривичних дјела за наредну (2011) годину, може се констатовати да би потенцијални број пријављених лица у току 2011. године био око

74. Сходно томе, видљиво је да би број пријављених малолетних извршилаца ове групе кривичних дјела био на просјеку периода од 2004. године до 2008. године.

Кривична дјела недозвољене производње и промета оружја и експлозивних средстава су кривична дјела које малолетници, послије имовинских кривичних дјела и кривичних дјела против живота и тијела, најчешће врше, односно то су кривична дјела за која су малолетници, послије ове двије наведене групе кривичних дјела, најчешће пријављени. Међутим, за разлику од претходне двије групе кривичних дјела, чињеница је да се код ових кривичних дјела, сем општег тренда повећања броја пријављених малолетних лица, не може извући општи закључак о уједначености кретања, с обзиром на то да је само повећање или смањење неуједначено, а такође су и велике и бројчане осцилације кретања броја пријављених малолетних лица за ова кривична дјела. Међутим, могуће је извући закључак о тренду повећања удјела пријављених малолетних извршилаца ових дјела у односу на укупан број пријављених извршилаца ових кривичних дјела током посматраног периода. Наиме, прве посматране године два одсто од укупног броја пријављених извршилаца ових кривичних дјела односило се на пријављене малолетнике, а сљедеће двије године само по један одсто, те 2003. године четири одсто, а потом опет само два одсто, након чега слиједи константно повећање од неколико процената. Видљиво је да се овај удио с годинама повећава, па 2005. године удио износи око четири одсто, 2006. године око три одсто, а потом наредне двије године по пет одсто, те претпоследње посматране године седам одсто, а задње посматране године опет пет одсто.

Графикон број 19 – Број пријављених малолетних извршилаца кривичних дјела недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја

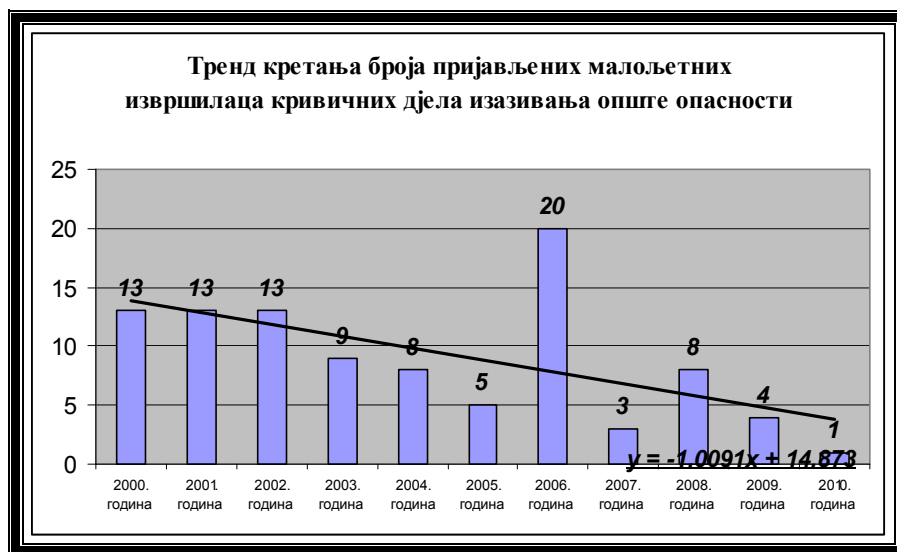
Поред повећања удјела малолетника код пријављених извршилаца ових кривичних дјела, може се констатовати да то прати и повећање укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела, а поготово малолетника, односно повећање броја пријављених малолетника као учинилаца ових кривичних дјела је процентуално веће него повећање укупног броја пријављених лица за ова кривична дјела, и то повећање је посебно видљиво у другој половини посматраног периода.

Графикон број 20 – Тренд кретања броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја

На графикону 20 приказана је тенденција кретања броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја. И на овом графикону је видљив узлазни тренд кретања броја пријављених малољетних извршилаца ових кривичних дјела за наредни период, односно за наредну годину, што је и разумљиво уколико се посматра број пријављених малољетних извршилаца за ова кривична дјела, на основу чега је видљиво да је тај број, углавном, у константном повећању. Конкретно, када је у питању претпостављени број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја за наредну годину, имајући у виду узлазни тренд кретања броја пријављених малољетних извршилаца ових кривичних дјела, на основу формуле са графикона $y = 2,4273x - 2,6545$, може се израчунати и потенцијални број пријављених малољетних извршилаца ових кривичних дјела за наредни период. Уколико се у наведеној формули посматра могући број пријављених извршилаца кривичних дјела за наредну (2011.) годину, може се констатовати да би потенцијални број пријављених лица у току 2011. године био око 22. Сходно томе, видљиво је да би број пријављених малољетних извршилаца ових кривичних дјела био на нивоу задње посматране године.

Кривична дјела изазивање опште опасности су релативно уједначена по бројности пријављених малољетних извршилаца, с тим што је неопходно нагласити да је код ових кривичних дјела примјетан тренд смањења броја пријављених малољетних извршилаца. Иначе, ова група кривичних дјела по бројности пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела заузима четврто мјесто. Посматрајући удио малољетника међу пријављеним извршиоцима ових кривичних дјела, с обзиром на малу бројчану (стварну) вриједност исказаних података, релативно тешко је извући одређени закључак о кретању, сем да је тај тренд неуједначен, јер се креће од један одсто до девет одсто. У прве двије посматране године тај однос је око шест одсто, да би сљедеће године износио седам одсто, а потом четири одсто, те 2004. године пет одсто. Сљедеће 2005. године је тај однос износио само два одсто, а потом (2006. године) девет одсто, да би се 2007. године поново спустио на два одсто. Коначно, 2008. године тај однос је износио четири одсто, сљедеће, претпоследње посматране године три одсто, а потом је број малољетника пријављених за ово кривично дјело пао на само једно лице, што представља мање од један одсто од укупног броја лица пријављених за ова кривична дјела.

Графикон број 21 – Тренд кретања броја пријављених малолетних извршилаца кривичних дјела изазивање опште опасности

На графикону 21 је приказана тенденција кретања броја пријављених малолетних извршилаца кривичних дјела изазивања опште опасности. На овом графикону је видљив силазни тренд кретања броја пријављених малолетних извршилаца ових кривичних дјела за наредни период, односно за наредну годину, што је и разумљиво уколико се посматра број пријављених малолетних извршилаца за ова кривична дјела, на основу чега је видљиво да је тај број, углавном, у константном опадању. Конкретно, када је у питању претпостављени број пријављених малолетних извршилаца ових кривичних дјела за наредну годину, на основу формуле са графикона $y = -1,0091x + 14,873$ може се израчунати и потенцијални број пријављених малолетних лица за наредни период. Уколико се у наведеној формули посматра могући број пријављених малолетних извршилаца кривичних дјела за наредну (2011) годину, може се констатовати да би потенцијални број пријављених лица у току 2011. године био око четири.

Остала пријављена малолетна лица за конкретне групе кривичних дјела се односе на кривична дјела у вези са злоупотребом опојних дрога, кривична дјела против полног интегритета, као и остала кривична дјела општег криминалитета. С обзиром на малу бројност пријављених малолетних лица за ова кривична дјела, а поготово у односу на укупан број пријављених малолетника као извршилаца кривичних дјела, те имајући у виду укупан број пријављених извршилаца кривичних дјела, констатовати одређене процентуалне односе према наведеним показатељима је изузетно тешко и непрецизно, а, такође, и констатовани резултати би свакако били занемарљиви у односу на претходно приказане резултате.

Резимирајући претходне процентуалне односе пријављених малолетних извршилаца кривичних дјела по појединим посматраним групама кривичних дјела, може се констатовати одређени однос који је дјелимично равномјеран. Наиме, посматрајући укупан проценат пријављених малолетних извршилаца кривичних дјела у односу на конкретне групе кривичних дјела, око 83 одсто пријављених малолетних извршилаца се односи на кривична дјела имовинског криминалитета, док се око осам одсто пријављених малолетних извршилаца односи на кривична дјела против живота и тијела. Око пет одсто пријављених малолетних извршиоца се односи на кривична дјела недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја, те по један одсто

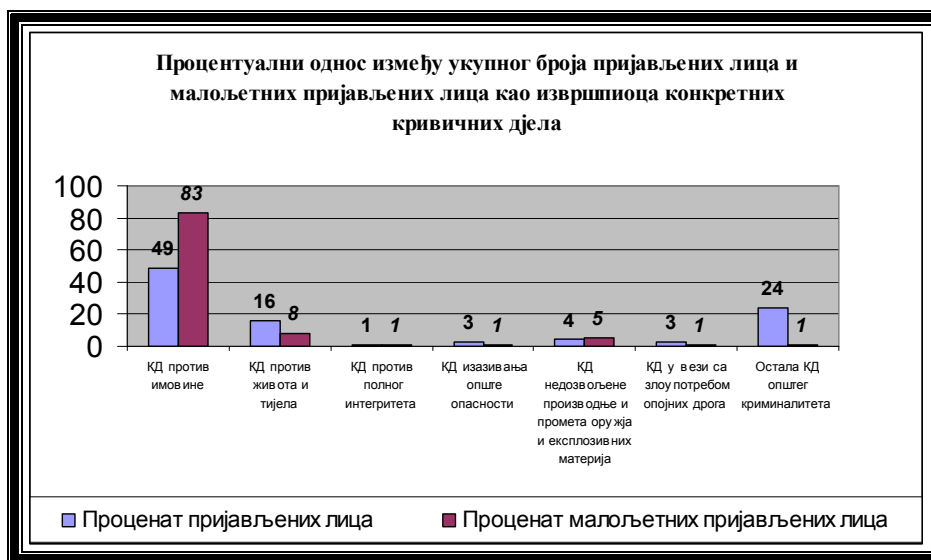
пријављених малољетних извршиоца се односи на кривична дјела изазивања опште опасности и на кривична дјела у вези са злоупотребама опојних дрога. Остатак малољетних пријављених извршилаца се односи на кривична дјела против полног интегритета, као и на остала кривична дјела општег криминалитета.

Посматрајући процентуални однос између укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела и пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела, неопходно је напоменути да се овај однос често не подудара у односу на процентуални однос укупно пријављених извршилаца кривичних дјела, посматрано по појединим групама кривичних дјела. Наиме, док се око 83 одсто пријављених малољетних извршилаца односи на кривична дјела имовинског криминалитета, дотле се само око половине, односно само око 49 одсто од укупног броја пријављених извршилаца односи на укупан број пријављених извршилаца имовинског криминалитета. Такође, око 16 одсто од укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела односи се на извршиоце кривичних дјела против живота и тијела у односу на дупло мањи проценат пријављених малољетних извршилаца за ову групу кривичних дјела. Имајући у виду да се око пет одсто пријављених малољетника односи на кривична дјела недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја и око четири одсто од укупног броја пријављених лица односи на ову групу кривичних дјела, видљива је одређена сразмјерност код овог кривичног дјела, односно сразмјерност у процентуалном односу између укупног броја пријављених извршилаца и пријављених малољетника када је у питању кривично дјело недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја. Међутим, када су у питању кривична дјела у вези са злоупотребама опојних дрога, односно са пријављеним лицима за ова кривична дјела, видљива је поново неуједначеност у процентуалном односу између пријављених малољетника за ову групу кривичних дјела и укупног броја пријављених извршилаца ове групе кривичних дјела. Наиме, од укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела, на извршиоце ове групе кривичних дјела се односи око три одсто пријављених лица, док се само око један одсто пријављених малољетника односи на ову групу кривичних дјела. Готово исти проценат (око један одсто) од укупног броја пријављених лица, као и од пријављених малољетника, односи се на кривична дјела против полног интегритета, али с обзиром на мали, односно занемарљив бројчани однос ове категорије пријављених лица, чињеница је да је веома тешко прецизно утврдити сразмјерност односа између ове двије категорије.

Када су у питању остала кривична дјела имовинског криминалитета, видљиве су одређене неуједначености у процентуалном односу између укупног броја пријављених лица за ову групу кривичних дјела и малољетних извршилаца који су пријављени за ову групу кривичних дјела. Док се око 24 одсто од укупног броја пријављених лица односи на ову групу кривичних дјела, дотле је само нешто више од један одсто малољетних извршилаца пријављено за ову групу кривичних дјела. Резимирајући поменути процентуални однос између укупног броја пријављених лица у односу на број пријављених извршилаца посматрано по конкретним групама кривичних дјела, видљиво је да се тај процентуални удио не подудара, сем дјелимично када су у питању кривична дјела недозвољене производње и промета оружја и експлозивних материја. За сва остала кривична дјела примјетна је велика неуједначеност у процентуалном односу између укупног броја пријављених лица и пријављених малољетника као извршиоца конкретних кривичних дјела. Та неуједначеност се, са процентуалног аспекта, наравно, највише огледа када су у питању имовинска кривична дјела, гдје је разлика у процентуалном удјелу између укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела и малољетних извршилаца чак 34 одсто. Такође, примјетна је и разлика код пријављених извршилаца за остала имовинска кривична дјела, и то од чак неколико

пута. Наравно, примјетна је неуједначеност и код осталих група кривичних дјела између пријављених извршилаца за та кривична дјела и малољетних извршилаца тих кривичних дјела, али се наведени однос мора узети са резервом, усљед, као што је већ речено, мале бројчане вриједности пријављених лица за остале групе кривичних дјела, а поготово броја пријављених малољетних извршилаца осталих група кривичних дјела.

Процентуални однос између укупног броја пријављених извршилаца и пријављених малољетних извршилаца посматран по појединим категоријама, а што је претходно образложено, представљено је на сљедећем графикону.

Графикон број 22 – Процентуални однос укупног броја пријављених лица и пријављених малољетних лица као извршилаца конкретне групе кривичних дјела

2.14. Дистрибуција пријављених извршилаца по центрима јавне безбједности

У овом дијелу рада презентираћемо податке везане за дистрибуцију пријављених извршилаца по центрима јавне безбједности.

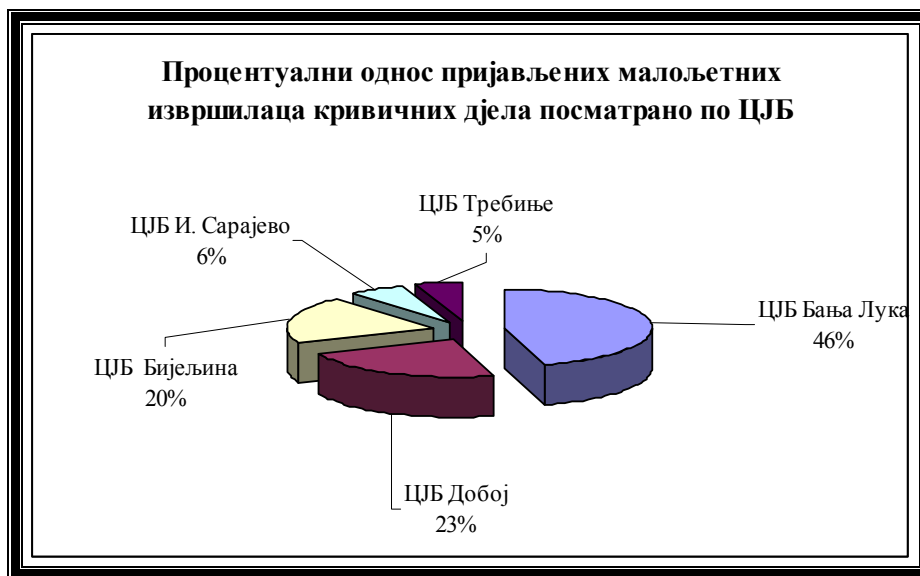
	ЦЈБ Бања Лука	ЦЈБ Добој	ЦЈБ Бијељина	ЦЈБ И. Сарајево	ЦЈБ Требиње
2007. година	298	184	221	42	16
2008. година	355	164	112	46	33
2009. година	367	203	144	56	53
2010. година	357	154	125	44	55

Табела број 2 – Број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела посматрано по центрима јавне безбједности

У табели 2 је приказана просторна дистрибуција броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела посматрано по центрима јавне безбједности за задње четири посматране године. Из наведеног је видљиво да се око 46 одсто свих пријављених малољетних извршилаца односи на пријављене малољетнике у ЦЈБ Бања

Лука, а 23 одсто на пријављене малољетнике у ЦЈБ Добој. Око једна петина пријављених малољетника се односи на пријављене малољетнике у ЦЈБ Бијељина, те остатак од шест одсто, односно пет одсто се односи на пријављене малољетнике у ЦЈБ Источно Сарајево, односно у ЦЈБ Требиње.

На сљедећем графикону ћемо приказати процентуални однос пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела посматрано по центрима јавне безбједности Министарства унутрашњих послова Републике Српске.

Графикон број 23 – Процентуални однос пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела посматрано по центрима јавне безбједности

Када је у питању кретање броја пријављених малољетника посматрано по центрима јавне безбједности, онда се може констатовати одређена неуједначеност током посматране четири године.

У ЦЈБ Бања Лука је број пријављених малољетних извршилаца релативно уједначено у порасту, уколико се изузме задња посматрана година. Наиме, у 2007. године је пријављено 298 малољетних извршилаца кривичних дјела, да би потом следеће године тај број порастао за чак петину (355). Сљедеће, претпоследње посматране године број пријављених малољетних извршилаца је незнатно повећан у односу на претходну посматрану годину (367), да би задње посматране године тај број такође незнатно опао (357), односно вратио се на ниво из 2008. године.

Када је у питању број пријављених малољетних извршилаца у ЦЈБ Добој у току 2007 – 2010. године, овај тренд кретања је неуједначен. Наиме, у току 2007. године је пријављено 184 малољетних извршилаца кривичних дјела, да би сљедеће године тај број био смањен за око десетину (на 164), а претпоследње године је број повећан на 203 пријављена малољетна извршиоца кривичних дјела. Задње године је тај број пао за чак петину, односно на 154 пријављена малољетна извршиоца.

Слично је и са бројем пријављених малољетних извршилаца у ЦЈБ Бијељина за посматрани период, гдје је такође тренд кретања неуједначен. Наиме, у току 2007. године је пријављен 221 малољетни извршилац кривичних дјела, да би сљедеће године тај број био смањен за око половину (на 112), а претпоследње године је број повећан на 144. Задње године је тај број пао на 125 пријављена малољетна извршиоца.

Када је у питању број пријављених малољетних извршилаца у ЦЈБ Источно Сарајево, евидентно је да је тај број релативно уједначен током посматраног периода, односно да нема већих осцилација током посматраног периода, иако је тренд,

посматрано по бројевима, неуједначен. Тако је 2007. године број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела у ЦЈБ Источно Сарајево 42, да би сљедеће године тај број порастао на 46, а потом и на 56, док је сљедеће године опао на 44.

Само када је у питању ЦЈБ Требиње, односно број пријављених малољетних извршилаца у овом центру, јасан је узлазни неуједначен тренд кретања овог. Прве посматране, 2007. године, тај број је био 16, да би се сљедеће године повећао дупло (на 33 пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела). Предзадње посматране године је тај број износио 53, да би се задње посматране године тај број попео незнатно на 55 пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела.

Број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела посматрано по годинама старости у односу на ЦЈБ							
		ЦЈБ Бања Лука	ЦЈБ Добој	ЦЈБ Бијељина	ЦЈБ И. Сарајево	ЦЈБ Требиње	Укупно
2007. година	до 14 година	32	19	28	4	0	83
	од 14-16 година	102	38	52	14	6	212
	од 16-18 година	164	127	141	24	10	466
2008. година	до 14 година	68	28	19	2	0	117
	од 14-16 година	89	34	40	13	12	188
	од 16-18 година	198	102	53	31	21	405
2009. година	до 14 година	31	25	34	5	5	100
	од 14-16 година	133	105	31	10	19	298
	од 16-18 година	203	73	79	41	29	425
2010. година	до 14 година	32	7	26	1	7	73
	од 14-16 година	146	61	33	17	13	270
	од 16-18 година	179	86	66	26	35	392

Табела број 3 – Старосна структура пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела по центрима јавне безбједности

У табели 3 је приказана дистрибуција пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела по центрима јавне безбједности, у односу на старосну доб.

У току 2007. године број пријављених малољетника до 14 година је 83, број пријављених малољетника старости од 14 до 16 година је 212, док се број од 466 односи на пријављене малољетнике старости од 16 до 18 година. Процентуално посматрајући наведени удио старосне доби малољетника за 2007. годину, видљиво је да се око 11 одсто односи на дјецу, око 18 одсто се односи на млађе и старије малољетнике, док се остатак од 61 одсто односи на пријављене малољетнике старости од 16 до 18 година.

У току 2008. године број пријављених лица до 14 година је 117, број пријављених малољетника старости од 14 до 16 година је 188, док се број од 405

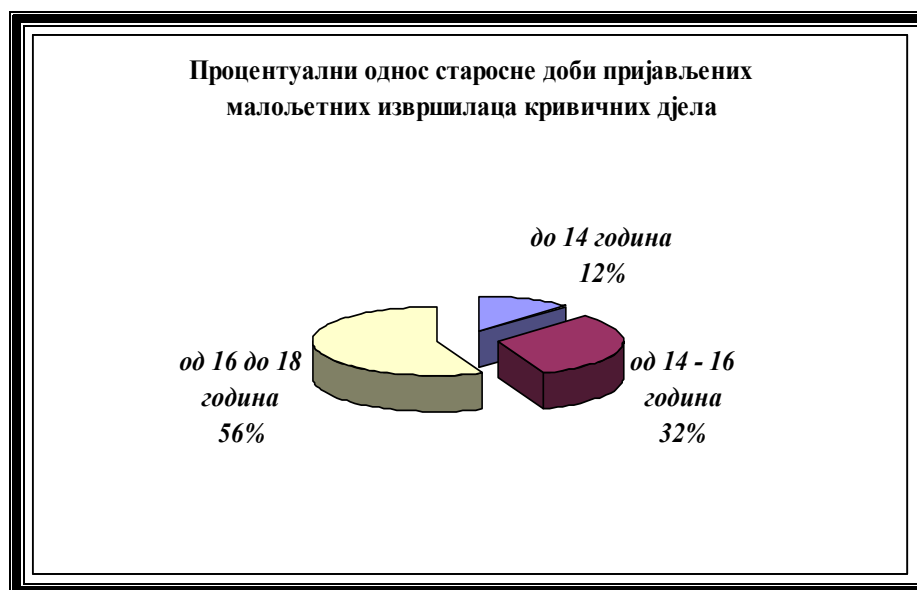
односи на пријављене малољетнике старости од 16 до 18 година. Процентуално посматрајући наведени удио старосне доби малољетника за 2008. годину, видљиво је да се око 16 одсто односи на дјецу, око 28 одсто се односи на малољетне пријављене у старости до 14 до 16 године, док се остатак од 56 одсто односи на пријављене малољетнике старости од 16 до 18 година.

У току 2009. године број пријављених лица до 14 година је 100, број пријављених малољетника старости од 14 до 16 година је 298, док број од 425 се односи на пријављене малољетнике старости од 16 до 18 година. Процентуално посматрајући наведени удио старосне доби малољетника за 2009. годину, видљиво је да се око 12 одсто односи на дјецу, око 36 одсто на малољетнике старости од 14 до 16 године, док остатак од 52 одсто односи на пријављене малољетнике старости од 16 до 18 година.

У току 2010. године број пријављених лица до 14 година је 73, број пријављених малољетника старости од 14 до 16 година је 270, док број од 392 пријављених малољетника се односи на пријављене малољетнике старости од 16 до 18 година. Процентуално посматрајући наведени удио старосне доби малољетника за 2010. годину, видљиво је да се око 10 одсто односи на дјецу, око 37 одсто на малољетне пријављене у старости до 14 до 16 године, док се остатак од 53 одсто односи на пријављене малољетнике старости од 16 до 18 година.

Резимирајући изнесено, посматрајући наведени број пријављених малољетних извршилаца за посматрани четворогодишњи период по старосној доби пријављених лица, може се констатовати да је највећи број пријављених лица старости од 16 до 18 година. Тај проценат свеукупног броја пријављених малољетника се креће око 56 одсто, с тим што је, наравно, посматрано током година, тај проценат промјенљив и креће се од 52 до 61 одсто. С друге стране, нешто мање од трећине свих пријављених малољетника, односно око 32 одсто се односи на малољетнике старости од 14 до 16 година, с тим што је и овдје примјетан одређени распон тог процента током посматраних година, јер се креће у распону од 18 до 37 одсто. Најмањи проценат пријављених лица посматраних по старосној доби односио се на дјецу, односно пријављене извршиоце кривичних дјела до 14 година старости. На њих се односи око 12 одсто од укупног броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела. И овдје је примјетан распон од 10 до 16 одсто у појединим посматраним годинама, мада је примјетно да је током 2009. године проценат удјела ових извршилаца био исти као и на четворогодишњем нивоу.

На сљедећем графикону ће се приказати процентуални однос старости пријављених малољетних извршиоца кривичних дјела за посматрани четворогодишњи период.

*Графикон број 24 – Процентуални однос старосне доби пријављених
малољетних извршилаца кривичних дјела*

Број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела посматрано по ЦЈБ у односу на пол пријављених малољетника							
		ЦЈБ Бања Лука	ЦЈБ Добој	ЦЈБ Бијељина	ЦЈБ И. Сарајево	ЦЈБ Требиње	Укупно
2007. година	М	284	180	216	39	13	732
	Ж	14	4	5	3	3	29
2008. година	М	326	161	112	44	22	665
	Ж	29	3	1	2	11	46
2009. година	М	361	184	142	56	52	795
	Ж	6	19	2	0	1	28
2010. година	М	337	152	118	44	55	706
	Ж	20	2	7	0	0	29

*Табела број 4 – Полна структура пријављених малољетних извршилаца
кривичних дјела посматрано по Центрима јавне безбједности*

У табели 4 је приказана четворогодишња (од 2007. до 2010. године) дистрибуција броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела разврстаних по полу и по центрима јавне безбједности. Свеукупно посматрајући, однос мушких и женских пријављених извршилаца кривичних дјела је 96 одсто на према четири одсто у корист мушких извршилаца и тај однос је дјелимично уравнотежен свих посматраних година, као и по свим центрима јавне безбједности.

Конкретно, прве посматране, 2007. године, од укупног броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела, само њих 29 су женског пола, што је око

четири одсто у односу на укупан број. Наравно, највећи број пријављених малољетника женског пола као извршиоца кривичних дјела је у ЦЈБ Бања Лука, и то готово половина, односно 14, док их је у ЦЈБ Добој четири, један више у ЦЈБ Бијељина, те по три у остала два центра.

Сљедеће године је удио пријављених малољетних извршилаца женског пола повећан и износи око шест одсто у односу на укупан број пријављених лица. Од укупног броја пријављених малољетних извршилаца, број женских малољетника је 46. У току ове године је интересантно да је на нивоу ЦЈБ Бања Лука удвостручен број ове категорије малољетних извршилаца, док је на нивоу ЦЈБ Добој и ЦЈБ Источно Сарајево смањен за једно лице, а на нивоу ЦЈБ Бијељина је само једно лице женског пола пријављено као извршилац кривичног дјела. Интересантно је и да је број малољетника женског пола пријављених као извршиоци кривичног дјела у ЦЈБ Требиње у овом периоду готово учестворостручен, јер је износио 11 лица, у односу на број од три лица током претходне године.

Од укупног броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела 2009. године, њих 28 су женског пола, што је око три одсто у односу на укупан број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела. С друге стране, констатован и пад броја пријављених малољетника женског пола. Највећи број пријављених малољетника женског пола као извршилаца кривичних дјела је у овој години у ЦЈБ Добој, и то око двије трећине, односно 19, док их је у ЦЈБ Бања Лука шест, два у ЦЈБ Бијељина и један у ЦЈБ Требиње.

И сљедеће године је број пријављених извршилаца женског пола релативно исти, односно за једно лице већи, а процентуално посматрано, с обзиром на то да се повећао број пријављених лица мушког пола, тај однос је на нивоу четворогодишњег просјека, односно на нивоу 96 одсто на према четири одсто. У току ове године око двије трећине малољетника женског пола су пријављени у ЦЈБ Бања Лука, седам у ЦЈБ Бијељина и остало двоје у ЦЈБ Добој, док у преостала два центра није пријављено ни једно малољетно лице женског пола.

Графикон број 25 – Број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела посматрано по полној структури

2.15. Вршњачко насиље

Број кривичних дјела са обиљежјима вршњачког насиља посматрано по ЦЈБ						
	ЦЈБ Бања Лука	ЦЈБ Добој	ЦЈБ Бијељина	ЦЈБ И. Сарајево	ЦЈБ Требиње	Укупно
2007. година	4	2	4	2	0	12
2008. година	10	6	3	1	0	20
2009. година	11	6	1	5	4	27
2010. година	6	2	4	1	1	14
Укупно	31	16	12	9	5	73

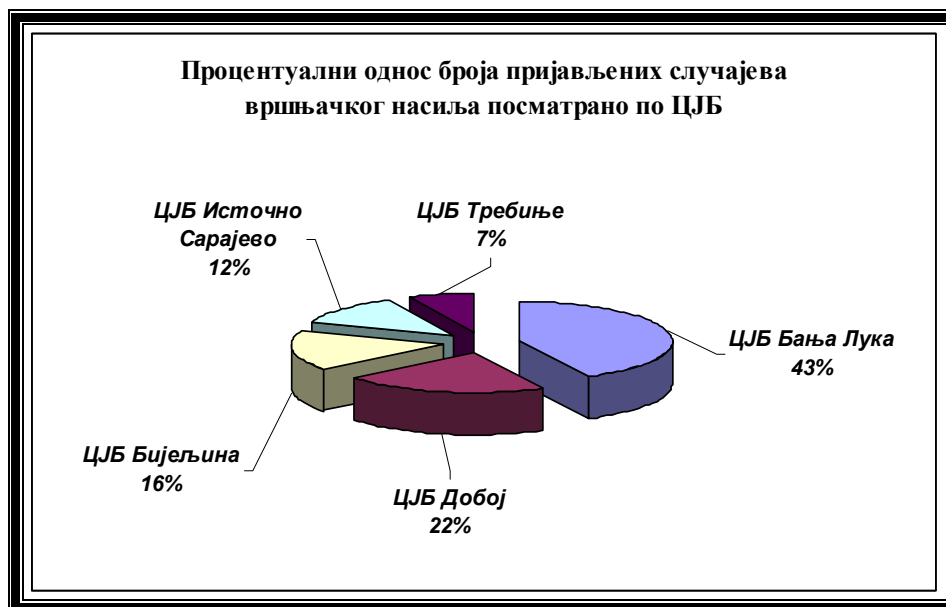
Табела број 5 – Број кривичних дјела са обиљежјима вршњачког насиља посматрано по центрима јавне безбједности

Када су у питању кривична дјела са обиљежјима вршњачког насиља,⁶⁰⁸ њих је у току четворогодишњег посматраног периода било укупно 73, и то 2007. године 12 (око 16 одсто од укупног броја кривичних дјела са елементима вршњачког насиља у току четворогодишњег периода), 2008. године 20 (око 27 одсто), 2009. године 27 (око 38 одсто) и 2010. године 14 (око 19 одсто). Сходно наведеној годишњој дистрибуцији по броју ових кривичних дјела, видљиво је да се не може констатовати одређени тренд кретања ових кривичних дјела, поготово уколико се има у виду да су прва и задња посматрана година ипак године са најмањим бројем ових кривичних дјела.

С друге стране, када су у питању ова кривична дјела посматрано по центрима јавне безбједности, евидентно је да се највећи број ових кривичних дјела десио на подручју ЦЈБ Бања Лука, и то 31 кривично дјело, што представља око 43 одсто од укупног броја ових кривичних дјела у току посматраног четворогодишњег периода. Међутим, и када је у питању ЦЈБ Бања Лука, односно број ових кривичних дјела на подручју овог центра, не може се извући констатација о тренду кретања ових кривичних дјела, с обзиром на то да је и овдје примјетно да су прва и задња посматрана година, године са најмањим бројем ових кривичних дјела, и то за половину од друге двије године. Слична ситуација је и код ЦЈБ Добој, гдје је ових кривичних дјела евидентирано 16, и то по два кривична дјела прве и задње године и по шест дјела 2008. и 2009. године. Док се на ЦЈБ Добој односи око 26 одсто ових кривичних дјела, на ЦЈБ Бијељина се односи око 16 одсто. У ЦЈБ Бијељина број ових кривичних дјела је такође неравномјеран у току посматраних година, тако да је прве и задње године број ових кривичних дјела износи по четири, док је у току остале двије године извршено укупно четири ова дјела, и то 2008. године три и 2009. године једно кривично дјело. У ЦЈБ

⁶⁰⁸ Кривична дјела са обиљежјима вршњачког насиља почела су да се евидентирају у Републици Српској тек од 2007. године, тако да се одређени референтни период прије овог и не може узети.

Источно Сарајево су 2007. године пријављена два ова дјела, наредне године једно, а потом пет, да би задње посматране године тај број опет износио једно кривично дјело, што све заједно износи девет дјела или око 12 одсто. Преосталих седам одсто се односи на ЦЈБ Требиње гдје је само у 2009. години пријављено четири и у 2010. години једно дјело, односно укупно их је током посматраног периода пријављено пет.

Графикон број 26 – Процентуални однос броја пријављених случајева вршњачког насиља посматрано по центрима јавне безбједности

2.16. Малољетници као жртве насиља

Број малољетника над којим је извршено насиље посматрано по старости жртве и по дистрибуцији унутар ЦЈБ							
		ЦЈБ Бања Лука	ЦЈБ Добој	ЦЈБ Бијељина	ЦЈБ И. Сарајево	ЦЈБ Требиње	Укупно
2007. година	до 14 година	7	0	2	0	0	9
	Од 14-16 година	4	1	5	1	0	11
	Од 16-18 година	13	1	6	4	0	24
	Укупно у ЦЈБ	24	2	13	5	0	44
2008. година	до 14 година	10	1	4	0	0	15
	Од 14-16 година	16	6	3	2	0	27
	Од 16-18 година	21	1	5	3	0	30
	Укупно у ЦЈБ	47	8	12	5	0	72
2009. година	до 14 година	28	2	4	3	0	37
	Од 14-16 година	13	3	6	3	0	25
	Од 16-18 година	12	2	1	8	4	27
	Укупно у ЦЈБ	53	7	11	14	4	89

2010. година	до 14 година	16	0	2	0	0	18
	Од 14-16 година	7	0	4	1	0	12
	Од 16-18 година	4	0	5	0	1	10
	Укупно у ЦЈБ	27	0	11	1	1	40

Табела број 6 - Број малољетника над којим је извршено насиље посматрано по старости жртве и по дистрибуцији унутар центара јавне безбједности

У табели 6 је приказан број малољетника над којима је извршен један од облика насиља, разврстаних по старосној доби, као и по центрима јавне безбједности. Када су у питању процентуални односи између жртви насиља међу малољетницима по старосној доби, видљиво је да је тај однос релативно уједначен, односно да су дјеца, млађи и старији малољетници као жртве релативно равномјерно распоређени међу укупном популацијом малољетника као жртви насиља.

Око једна трећина жртава насиља, односно око 32 одсто од укупног броја малољетника као жртава насиља се односи на малољетнике до 14 година старости. Међутим, забрињавајуће је да је овај проценат у успону током посматраних година, јер је прве посматране године било пријављено девет оваквих случајева, сљедеће 15, а 2009. године чак 37, да би се посљедње године тај број упола смањио и износио 18 случајева.

Када су у питању малољетници узраста од 14 до 16 година старости као жртве насиља, њих је укупно 75, што износи око 31 одсто од укупног броја малољетника као жртви насиља. Њихово кретање током посматране четири године је циклично, с обзиром на то да је 2007. године било пријављено 11 ових случајева, сљедеће 27, 2009. године 25, а посљедње 12.

Око 37 одсто малољетника над којима је извршено насиље се односи на малољетнике старости од 16 до 18 година, а њихов број износи 91. У току 2007. године је било пријављено 24 ова случаја, сљедеће 30, а потом 27, да би на крају овај број износио 10 случајева у (току 2010. године).

Графикон број 27 – Процентуални однос старости жртви насиља

Када су у питању жртве насиља међу малољетницима, посматрано по центрима јавне безбједности, разумљиво је да се највећи број ових врста насиља десио на подручју ЦЈБ Бања Лука. Чак око 62 одсто свих облика насиља над малољетницима у току посматраног четворогодишњег периода се односи на случајеве насиља у ЦЈБ Бања Лука. Када је у питању тенденција кретања случајева насиља, чињеница је да је у прве три године тренд кретања био узлазан, имајући у виду да је прве посматране године број ових случајева износио 24, потом готово двоструко, па претпоследње године 53 случаја, да би се тек задње године тај број преполовио на 27 ових случаја. Зато се не може констатовати константан узлазни тренд.

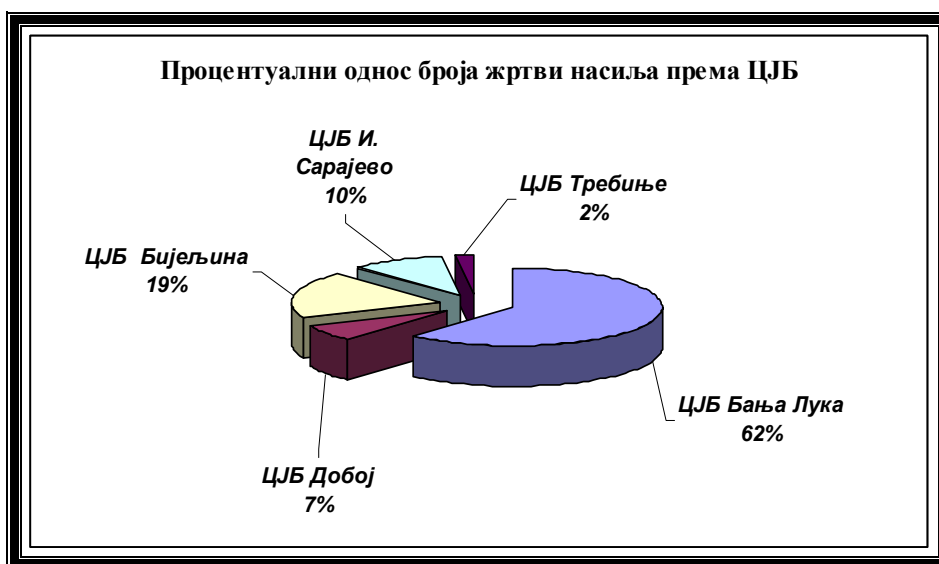
Око 19 одсто свих насиља над малољетницима у току посматраног четворогодишњег периода се односи на случајеве насиља у ЦЈБ Бијељина, јер их је на подручју овог центра у току четворогодишњег периода извршено 47. Када је у питању тенденција кретања случајева насиља, чињеница је да је тај тренд равномјеран, имајући у виду да је прве посматране године број ових случајева износио 13, потом 12, па претпоследње и последње године 11 случаја.

На подручју ЦЈБ Источно Сарајево је регистровано 25 ових случајева, и то 2007. и 2008. године по пет, претпоследње године 14, а потом само једно дјело.

Када је у питању ЦЈБ Добој, на који се односи око седам одсто ових случајева, њих је 2007. године на подручју овог центра пријављено два, сљедеће године осам, а потом седам, а последње ни један случај, што укупно износи 17 ових случајева.

Имајући у виду да удио насиља над малољетницима на подручју ЦЈБ Бијељина износи око 10 одсто, остатак од пет одсто се односи на ЦЈБ Требиње. Тај центар је карактеристичан по томе што су претпоследње године имали четири ова случаја и последње један, док прве двије године уопште нису забиљежени ови случајеви.

На сљедећем графикону је приказан процентуални однос случајева жртви насиља према центрима јавне безбједности.

Графикон број 28 – Процентуални однос броја жртви насиља према центрима јавне безбједности

Број малолетника над којим је извршено насиље посматрано по полу жртве и по дистрибуцији унутар ЦЈБ							
		ЦЈБ Бања Лука	ЦЈБ Добој	ЦЈБ Бијељина	ЦЈБ И. Сарајево	ЦЈБ Требиње	Укупно
2007. година	М	12	1	10	3	0	26
	Ж	12	1	3	2	0	18
2008. година	М	30	6	8	4	0	48
	Ж	17	2	4	1	0	24
2009. година	М	38	6	3	11	4	62
	Ж	15	1	8	3	0	27
2010. година	М	12	0	5	1	1	19
	Ж	15	0	6	0	0	21

Табела број 7 - Број малолетника над којим је извршено насиље посматрано по полу жртве и по дистрибуцији унутар центара јавне безбједности

У табели 7 је представљена полна структура жртава насиља, посматрано у односу на центре јавне безбједности. Свеукупно посматрајући полну структуру жртви за четворогодишњи период, може се констатовати да је већина жртви мушког пола, односно око 63 одсто жртви су мушког пола, док је остатак од око 37 одсто женског пола. Наравно, ово се односи само на малолетне жртве, с обзиром на то да су оне посматране у овом контексту. Међутим, евидентно је такође да овај однос годинама варира, а такође варира и када је у питању посматрање тог процеса у оквиру центара јавне безбједности.

У току 2007. године, као прве посматране године, однос између жртава женског и мушког пола је на нивоу четворогодишњег просјека. Међутим, посматрајући тај однос у оквиру центара јавне безбједности, видљиво је да је и у оквиру ЦЈБ Бања Лука и ЦЈБ Добој тај однос једнак, односно исти је број жртви и мушког и женског пола, с тим што је неопходно истаћи да је у оквиру ЦЈБ Добој евидентирана само по једна жртва у току 2007. године. И у ЦЈБ Источно Сарајево само једна жртва женског пола је забиљежена мање у односу на број жртви мушког пола. С друге стране, у ЦЈБ Бијељина је у овом периоду евидентирано 10 жртава насиља мушког пола и три жртве насиља женског пола. Такође, неопходно је напоменути да у ЦЈБ Требиње у овом периоду није евидентирана ни једна жртва насиља међу малолетницима.

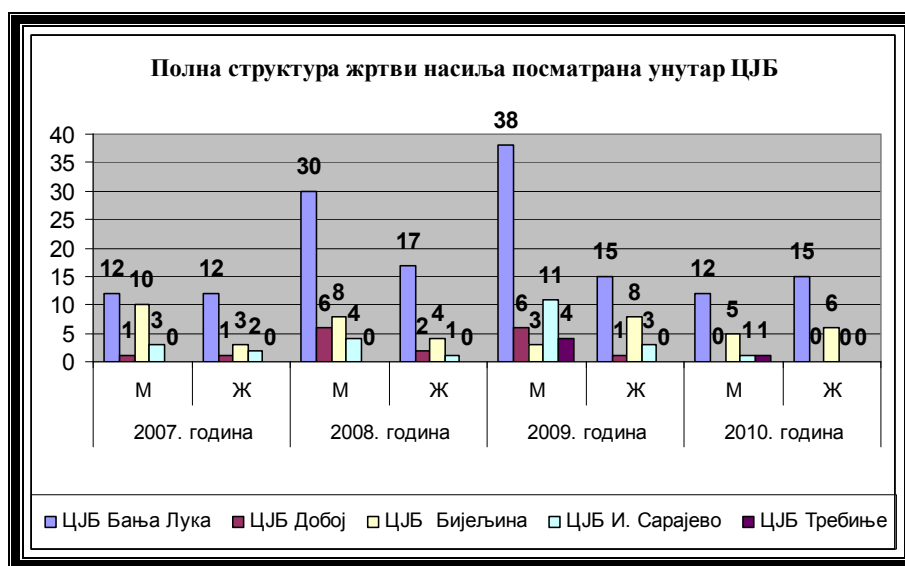
У току 2008. године однос између жртава насиља женског и мушког пола је натполовичан у корист жртава мушког пола, односно жртви мушког пола дупло више. Посматрајући тај однос у оквиру центара јавне безбједности, видљиво је да је и у оквиру центара задржан тај однос у мањој или већој мјери, јер је у ЦЈБ Бања Лука пријављено 30 жртава мушког пола у односу на 17 жртава женског пола, док је у ЦЈБ Добој за исти период пријављено шест жртава мушког пола и двије жртве женског пола. У ЦЈБ Бијељина је пријављено осам жртви мушког пола и упола мање жртава женског пола, док су у ЦЈБ Источно Сарајево пријављене четири жртве мушког пола и једна жртва женског пола. И у току ове године у ЦЈБ Требиње није евидентирана ни једна жртва насиља међу малолетницима.

И у току 2009. године однос између жртви женског и мушког пола је на нивоу четворогодишњег просјека, с тим што су примјетне одређене разлике унутар центара јавне безбједности. Тако је 38 жртви насиља мушког пола је у току ове године пријављено у ЦЈБ Бања Лука и 15 жртава насиља женског пола, док је у ЦЈБ Добој пријављено шест жртава насиља мушког пола и само једна жртва насиља женског пола. У ЦЈБ Бијељина су пријављене три жртве мушког пола, а чак осам жртава насиља женског пола, због чега се може констатовати несразмјеран однос жртава насиља

женског и мушког пола у односу на четворогодишњи однос. У ЦЈБ Источно Сарајево је пријављено 11 жртава насиља мушког пола и три жртве насиља женског пола, док је у ЦЈБ Требиње те године забиљежено четири жртве насиља мушког пола и ни једна жртва насиља женског пола.

Одређене специфичности су констатоване посљедње посматране године када је у питању полна структура жртава насиља међу малолетницима посматрана по центрима јавне безбједности. Наиме, у току 2009. године, у ЦЈБ Бања Лука је констатован већи број жртава насиља женског пола у односу на жртве насиља мушког пола, иако је забиљежен мањи број жртава насиља у односу на претходну годину. Наиме, у ЦЈБ Бања Лука је пријављено 12 жртава насиља мушког пола и 15 жртава насиља женског пола. У ЦЈБ Добој у тој години није пријављена ни једна жртва насиља. И у ЦЈБ Бијељина је констатовано више жртава насиља женског пола него жртава насиља мушког пола, јер је у овој години пријављено пет жртава мушког и шест жртава женског пола. По једна жртва мушког пола пријављена је у преостала два центра, с тим што у тим центрима није пријављена ни једна жртва женског пола. Дакле, процентуални однос у току ове године је у корист жртава насиља женског пола, с обзиром на то да је за двоје више него жртава мушког пола.

На сљедећем графикану је приказана полна структура жртава насиља по центрима јавне безбједности унутар четворогодишњег посматраног периода

Графикон број 29 – Полна структура жртви насиља посматрана унутар центара јавне безбједности

Врсте испољеног насиља према дјечи посматрано унутар дистрибуције ЦЈБ							
		ЦЈБ Бања Лука	ЦЈБ Добој	ЦЈБ Бијељина	ЦЈБ И. Сарајево	ЦЈБ Требиње	Укупно
2007. година	Психичко	3	0	5	1	0	9
	Физичко	15	2	6	3	0	26
	Сексуално	6	0	4	1	0	11
2008. година	Психичко	10	1	4	2	0	17
	Физичко	34	4	5	3	0	46
	Сексуално	11	2	0	0	0	13

2009. година	Психичко	22	0	1	0	0	23
	Физичко	18	6	2	14	4	44
	Сексуално	11	3	8	0	0	22
2010. година	Психичко	12	0	2	0	0	14
	Физичко	11	0	4	1	1	17
	Сексуално	3	0	4	0	0	7

Табела број 8 - Врсте испољеног насиља према дјечи посматрано унутар центара јавне безбједности

Посматрајући врсте испољеног насиља према дјечи по центрима јавне безбједности у току посматраног четворогодишњег периода, видљиве су одређене тенденције, с тим што се ипак морају узети са резервом, услед мале бројчане вриједности неопходне за утврђивање процентуалног односа, поготово у току једне године.

Када је у питању ЦЈБ Бања Лука, евидентно је да је физичко насиље према дјечи најзаступљеније, јер је само у току 2009. године оно било на другом мјесту по заступљености, док је у свим осталим годинама било убједљиво најзаступљеније. Наравно, друга врста насиља по заступљености је психичко насиље, док је на трећем мјесту сексуално насиље. У току 2007. године пријављено је 15 случајева физичког насиља, шест случајева сексуалног насиља, те три случаја психичког насиља. Сљедеће године је пријављено 34 случаја физичког насиља, те 11 случајева сексуалног насиља и 10 случајева физичког насиља. У току 2009. године пријављена су 22 случаја психичког насиља, 18 случајева физичког насиља и 11 случајева сексуалног насиља. Задње посматране године у ЦЈБ Бања Лука је пријављено случајева насиља као и прве посматране године, с тим што је однос између врсти насиља различит, јер је пријављено 12 случајева психичког насиља, 11 случајева физичког насиља и три случаја сексуалног насиља. Свеукупно посматрајући овај однос, видљиво је да се око половине пријављених случајева односи на физичко насиље, око 30 одсто на психичко насиље и преосталих 20 одсто на сексуално насиље.

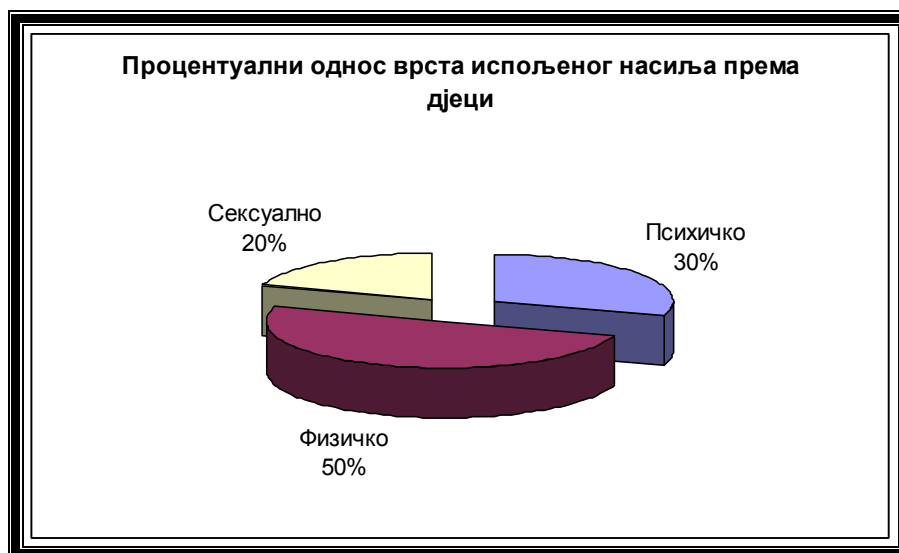
И у ЦЈБ Добој је убједљиво најзаступљеније физичко насиље, јер су у току 2007. године констатована два случаја, сљедеће године дупло више него претходне, док је 2009. године констатовано шест случајева. Сексуално насиље је у ЦЈБ Добој друго по учесталости, јер су у току 2008. године констатована два случаја, а сљедеће године три случаја. Психичко насиље је констатовано само 2008. године, и то један случај.

И у ЦЈБ Бијељина је физичко насиље најзаступљеније, јер је пријављено 17 ових случајева, док је на другом мјесту сексуално насиље - са једним мање пријављеним случајем. Психичко насиље је пријављено у 11 случајева. Прве посматране године је пријављено пет случајева психичког насиља, шест случајева физичког насиља и четири случаја сексуалног насиља. Сљедеће посматране године, физичко и психичко насиље је за по једно мање пријављено у односу на претходну годину, док случајеви сексуалног насиља у тој години нису евидентирани. У току 2009. године је пријављен један случај психичког насиља, два случаја физичког насиља и чак осам случајева сексуалног насиља. Задње посматране године је пријављен један случај психичког насиља и по четири случаја физичког и сексуалног насиља.

У ЦЈБ Источно Сарајево је у 2007. године пријављен по један случај психичког и сексуалног насиља и три случаја физичког насиља. Два случаја психичког и три случаја физичког насиља су забиљежени наредне године, док је 2009. године пријављено укупно 14 случајева физичког насиља. Задње посматране године је пријављен само један случај физичког насиља.

У ЦЈБ Требиње су у току 2009. године пријављена четири случаја физичког насиља, док је идуће године пријављен један случај физичког насиља.

Процентуално посматрајући однос врста насиља за четворогодишњи период, највећи број се односи на случајеве физичког насиља, и то око половине од укупног броја пријављених случајева, око 30 одсто на психичко насиље и преосталих 20 одсто на сексуално насиље. Наведени однос ћемо представити на сљедећем графикану.

Графикон број 30 – Процентуални однос врста испољеног насиља према дјеци

3. ПОЛИТИКА ГОЊЕЊА ТУЖИЛАШТАВА И КАЗНЕНА ПОЛИТИКА СУДОВА

На сљедећој табели ћемо приказати квантитативни однос примљених и ријешених предмета малолетних учинилаца кривичних дјела у раду у тужилаштвима за четворогодишњи посматрани период, односно за период од 2006. до 2010. године.

Предмети у раду у току посматраног периода									
	Пријаве у раду у току године			Број одлука о непокретању поступка				Предложене васпитне мјере	
	Неријешено пријављено из ранијих година	Примљено пријава у току године	Укупно у раду у току године	Дјеца	Опортунитет	Други разлози	Укупно	Васпитне мјере које предузима тужилац	Васпитне мјере које предузима судије за малолетнике
2006. година	310	1034	1344	75	45	132	252	20	5
2007. година	318	954	1272	82	71	182	335	112	10
2008. година	326	912	1238	108	89	239	436	8	12
2009. година	321	976	1297	92	89	130	311	9	3

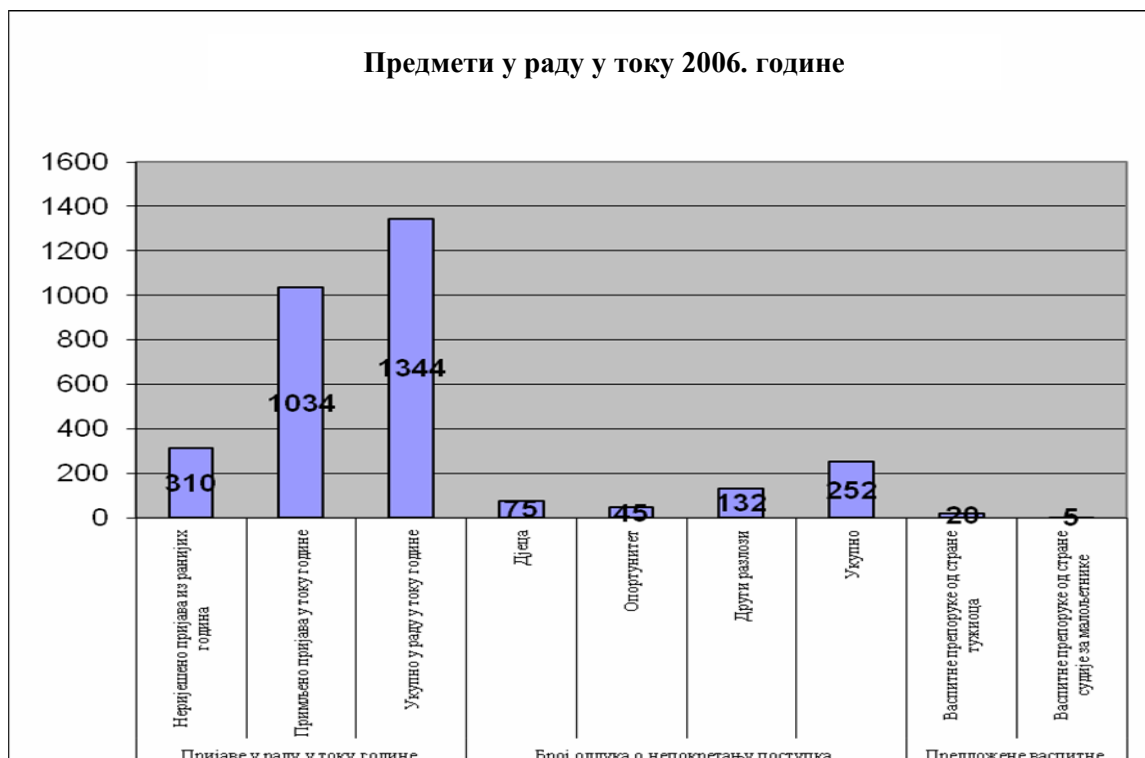
3.1. Предмети у раду у току 2006. године

Када је у питању почетна посматрана година, видљиво је да је у току 2006. године неријешено најмање пријава из претходног периода, док је, с друге стране, примљено највише пријава у рад. Преко четвртине неријешених пријава у односу на претходни четворогодишњи период се односи на пријаве 2006. године, док, с друге стране, посматрајући удио примљених пријава у току 2006. године у односу на укупно посматрани четворогодишњи период, поред констатације да је највећи број пријава у току ове године примљен, може се констатовати да је тај удио за проценат до два процента већи у односу на удио осталих посматраних година. Међутим, процентуални удио примљених пријава у току 2006. године одговара процентуалном удјелу неријешених пријава из претходног периода у односу на остале посматране године, односно износи око 26 одсто. Сабирајући предмете у раду из претходних година, као и предмете примљене у току 2006. године, видљиво је да их има 1344, што је око 26 одсто од укупног броја пријава у раду у току посматраног четворогодишњег периода.

Када су у питању одлуке о непокретању поступка према малољетним учиниоцима кривичних дјела, њих је у току 2006. године донесено укупно 252, од чега се 75 одлука односи на одлуке донесене из разлога што су пријављени као извршиоци дјеча, док је 45 одлука донесено из разлога опортунитета. На друге разлоге донесених одлука о непокретању поступка односи се преосталих 132 одлуке. Процентуално посматрајући удио разлога због којих је донесена одлука о непокретању поступка, може се констатовати да се око 18 одсто ових одлука односи на одлуке које извориште имају у разлозима опортунитета, око 30 одсто донесено је зато што су пријављена лица дјеча, док се преосталих 52 одсто односи на друге разлоге због којих је донесена одлука о непокретању поступка. Неопходно је навести и да је за око петину поднесених пријава у току ове године донесена одлука о непокретању поступка, с тим што је могуће да су одређене одлуке донесене и за предмете који нису поднесени у току 2006. године, већ у ранијем периоду, али је онда удио ових одлука о непокретању поступка у односу на предмете у раду у току 2006. године (укључујући ту и неријешене предмете из претходног периода, као и предмете поднесене у току текуће године) око 16 одсто.

У току 2006. године предложено је укупно 25 васпитних мјера, и то 20 је предложио тужилац, док је осталих пет поднио судија за малољетнике.

На сљедећем графикону је приказан однос предмета у раду за 2006. годину посматран по одређеним категоријама, у оквиру којег ће се посматрати пријаве у раду у току године, затим број одлука о непокретању поступка посматрано по разлозима непокретања, те број предложених васпитних мјера.

Графикон број 31 – Предмети у раду у току 2006. године

3.2. Предмети у раду у току 2007. године

У односу на претходну, 2006. годину, број неријешених пријава у односу на претходни период је у 2007. години незнатно већи, док је, с друге стране, примљено мање пријава у рад. Око четвртина неријешених пријава у односу на претходни четворогодишњи период се односи на пријаве из ове године, док, с друге стране, посматрајући удио примљених пријава у току ове године у односу на укупно посматрани четворогодишњи период, поред констатације да је примљен мањи број пријава у току ове године, може се и констатовати да је тај удио процентуално релативно уједначен са наредне двије године. Такође, и удио примљених пријава у току 2006. године одговара процентуалном удјелу неријешених пријава из претходног периода у односу на остале посматране године, односно износи око 25 одсто. Сабирајући предмете у раду из претходних година, као и предмете примљене у току 2007. године, видљиво је да их има 1272, што је око четвртина од укупног броја пријава у раду у току посматраног четворогодишњег периода.

Када су у питању одлуке о непокретању поступка, њих је у току 2007. године донесено укупно 335, од чега је 82 одлука донесено из разлога што су пријављени као извршиоци дјецца, што износи око 24 одсто у односу на укупан број донесених одлука о непокретању поступка. Десет одлука мање је донесено из разлога опортунитета, што износи око 21 одсто у односу на укупан број донесених одлука о непокретању поступка. На друге разлоге донесених одлука о непокретању поступка односи се преосталих 182 одлуке, што износи око 55 одсто у односу на укупан број донесених одлука о непокретању поступка. Неопходно је навести да је за око четвртину поднесених пријава у току ове године донесена одлука о непокретању поступка, с тим што је могуће да су одређене одлуке донесене и за предмете који нису поднесени у току 2007. године, већ у ранијем периоду, али онда удио ових одлука о непокретању поступка у односу на предмете у раду у току 2007. године (укључујући ту и неријешене

предмете из претходног периода, као и предмете поднесене у току текуће године) износи око петину.

У току 2007. године предложене су укупно 122 васпитне мјера, и то 112 је предложио тужилац, док је само десет мјера предложио судија за малољетнике.

На сљедећем графикону је приказан однос предмета у раду за 2007. годину посматран по одређеним категоријама, у оквиру којег ће се посматрати пријаве у раду у току године, затим број одлука о непокретању поступка посматрано по разлозима непокретања, те број предложених васпитних мјера.

Графикон број 32 - Предмети у раду у току 2007. године

3.3. Предмети у раду у току 2008. године

У току 2008. године је највећи број неријешених пријава из претходног периода за посматрани четворогодишњи период, с тим што је неопходно навести да је то повећање незнатно у односу на друге посматране године, а поготово у односу на наредну годину, када слиједи највећи број неријешених предмета из претходног периода. С друге стране, у току 2008. године је примљено најмање пријава у рад, с тим што је и овдје смањење незнатно, али процентуално не толико колико у претходном случају. Нешто мање од четвртине неријешених пријава у односу на посматрани четворогодишњи период се односи на пријаве у току 2008. године, а, такође, посматрајући удио примљених пријава у току 2008. године у односу на укупно посматрани четворогодишњи период, поред констатације да је најмањи број пријава у току ове године за примљен, може се и констатовати да је тај удио најмањи у односу на удио осталих посматраних година и износи нешто мање од једне четвртине, односно износи око 24%. Неопходно је и напоменути да удио примљених пријава у току 2008. године одговара процентуалном удјелу неријешених пријава из претходног периода у

односу на остале посматране године, односно износи око 24 одсто. Сабирајући предмете у раду из претходних година, као и предмете за примљене у току 2008. године, видљиво је да је истих 1238, што је око 24 одсто од укупног броја пријава у раду у току посматраног четворогодишњег периода.

У току 2008. године донесено је укупно 436 одлука о непокретању поступка, од чега се 108 одлука односи на одлуке донесене из разлога што су пријављени као извршиоци дјеца, док је 89 одлука донесено из разлога опортунитета. На друге разлоге донесених одлука о непокретању истраге односи се преосталих 239 одлука. Процентуално посматрајући удио разлога због којих је донесена одлука о непокретању поступка, може се констатовати да се око петине ових донесених одлука односи на одлуке које извориште имају у разлозима опортунитета, око четвртине одлука је донесено зато што су пријављена лица дјеца, док се преосталих 55 одсто односи на друге разлоге због којих је донесена одлука о непокретању поступка. Неопходно је навести и да је за око трећину поднесених пријава у току ове године донесена одлука о непокретању поступка, с тим што је могуће да су одређене одлуке донесене и за предмете који нису пријављени у току 2008. године, већ и у ранијем периоду, с тим што је онда удио ових одлука о непокретању поступка у односу на предмете у раду у току 2008. године (укључујући ту и неријешене предмете из претходног периода, као и предмете поднесене у току текуће године) око 26 одсто.

У току 2008. године предложено је укупно 20 васпитних мјера, и то осам је предложио тужилац, док је осталих 12 предложио судија за претходни поступак.

На сљедећем графикону је приказан однос предмета у раду за 2008. годину посматран по одређеним категоријама, у оквиру којег ће се посматрати пријаве у раду у току године, затим број одлука о непокретању поступка посматрано по разлозима непокретања, те број предложених васпитних мјера.

Графикон број 33 – Предмети у раду у току 2008. године

3.4. Предмети у раду у току 2009. године

У току 2009. године број неријешених пријава из претходног периода за посматрани четворогодишњи период је нешто мањи него претходне године, али је већи од остале двије године у посматраном периоду, уз констатацију да је смањене у односу на претходну годину незнатно. С друге стране, у току ове године је примљено много више пријава у рад у односу на претходне двије године, тако да је у току ове године примљено мање предмета за рад само у односу на почетну посматрану годину. Процентуално посматрајући, око четвртина неријешених пријава у односу на посматрани четворогодишњи период се односи на пријаве у току ове године. Такође, посматрајући удио примљених пријава у току 2008. године у односу на укупно посматрани четворогодишњи период, може се констатовати да тај удио износи око једне четвртине. Неопходно је и напоменути да удио примљених пријава у току ове године одговара процентуалном удјелу неријешених пријава из претходног периода у односу на остале посматране године, односно износи око 25 одсто. Сабирајући предмете у раду из претходних година, као и предмете примљене у току ове године, видљиво је да их има 1297, што је око четвртина од укупног броја пријава у раду у току посматраног четворогодишњег периода.

У току ове године донесено је укупно 311 одлука о непокретању поступка, од чега су 92 одлуке донесене из разлога што су пријављени као извршиоци дјеча, што представља око 30 одсто од укупног броја ових одлука. Три одлуке мање од претходног броја су донесене из разлога опортунитета, што представља проценат мање удјела одлука о непокретању поступка донесених из овог разлога. На друге разлоге донесених одлука о непокретању поступка односи се преосталих 130 одлука, односно 41 одсто одлука донесених из других разлога. Неопходно је навести и да је за око 24 одсто поднесених пријава у току ове године донесена одлука о непокретању поступка, с тим што је могуће да су одређене одлуке донесене и за предмете који нису пријављени у току ове године, већ и у ранијем периоду, али онда удио ових одлука о непокретању поступка у односу на предмете у раду у току ове године (укључујући ту и неријешене предмете из претходног периода, као и предмете поднесене у току текуће године) износи око 19 одсто.

У току ове године предложено је укупно 12 васпитних мјера, и то девет је предложио тужилац, док је остале три предложио судија за малољетнике.

На сљедећем графикону је приказан однос предмета у раду за 2008. годину посматран по одређеним категоријама, у оквиру којег ће се посматрати пријаве у раду у току године, затим број одлука о непокретању поступка посматрано по разлозима непокретања, те број предложених васпитних мјера.

3.5. Компаративни преглед броја предмета у раду за посматрани период

На сљедећем графикону је приказан укупан број предмета у раду за посматрани период по одређеним категоријама, у оквиру којег ће се посматрати пријаве у раду у току године, затим број одлука о непокретању поступка посматрано по разлозима непокретања, те број предложених васпитних мјера.

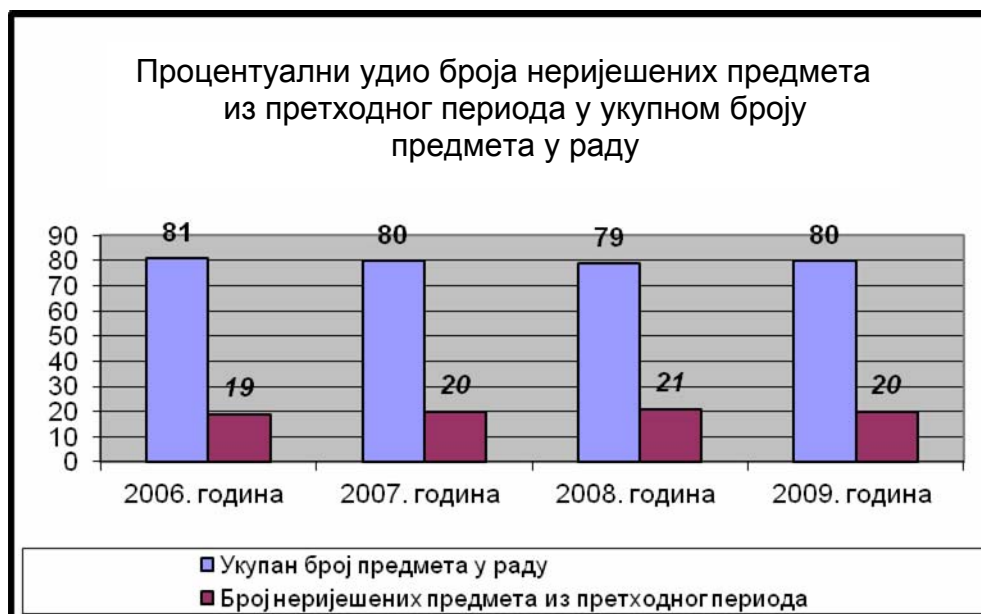
Посматрајући број неријешених предмета у раду из претходног периода, видљиво је да тај број у току посматраног периода незнатно варира, с обзиром на то да је у току 2006. године тај број износио 310, када је и био најмањи број за посматрани период, док се наредних година повећава за по осам ових предмета, тако да сљедеће посматране, 2007. године износи 318, а 2008. године 326 предмета, док задње посматране, 2009. године број предмета пада на 321. Процентуално посматрајући однос броја неријешених пријава из претходног периода, тај однос је релативно равномјеран, јер варира око четвртине за сваку годину у току посматраног четворогодишњег посматраног периода. Наравно, с обзиром на то да је у току 2006. године број ових пријава најмањи, тако је и процентуални удио за ову годину најмањи, те износи око 24,31 одсто, док је за 2008. годину највећи и износи око 25,57 одсто. У току преостале двије године, процентуални однос се креће око четвртине, односно 2007. године износи 24,94 одсто, док 2009. године износи 25,18 одсто.

Посматрајући број примљених предмета у раду у наведеном четворогодишњем периоду, тај број варира, али је примјетна силазна тенденција броја примљених предмета, поготово уколико као референтну посматрамо прву годину. Наиме, у току 2006. године примљена су 1034 предмета, док је сљедеће године тај број пао на 954, а потом и наредне године пада, те износи 912 ових предмета. Тек посљедње посматране године тај број се повећава изнад претходне двије, али не изнад прве посматране године и износи 976 примљених предмета у току године. Због наведеног, односно посматрајући тренд кретања броја примљених предмета у току текуће године, може се констатовати да ће тај број и у наредном периоду бити релативно уједначен, односно кретаће се између броја примљених предмета прве и посљедње посматране године, а око броја примљених предмета друге и треће посматране године. Као и у претходном случају, односно као и када је у питању број неријешених предмета из претходне године, процентуални однос броја примљених предмета по годинама је релативно равномјеран, јер варира око четвртине у току посматраног периода, односно четвртина укупног броја ових предмета се односи на по сваку годину. С обзиром на то да је у току 2006. године број ових пријава највећи, тако је и процентуални удио за ову годину највећи, те износи око 26,68 одсто, док је за 2008. годину најмањи и износи око 23,53 одсто. У току преостале двије године, процентуални однос се такође креће око четвртине, односно 2007. године износи 24,61 одсто, док 2009. године износи 25,18 одсто. Видљиво је да је готово истовјетан. процентуални удио између годишњег удјела броја неријешених предмета из претходног периода са бројем примљених предмета у рад.

Међутим, када је у питању годишњи однос између ове двије категорије предмета, примјетне су одређене неподударности. Наиме, у току 2006. године, тај однос је 81:19 одсто, односно 19 одсто се односи на број неријешених предмета из претходне године у укупном броју предмета у раду којих је за 2006. годину, као што је већ наведено, било 1344. У наредној години тај однос се незнатно промијенио, иако се дијаметрално супротно промијенио број неријешених предмета из претходног периода и број примљених предмета у току године. Конкретно, током 2007. године тај однос је 80:20 одсто. И сљедеће године је видљив раст удјела броја неријешених предмета из претходног периода у укупном броју предмета у раду, с обзиром на то да је овдје удио ових предмета 21 одсто. Ово је свакако посљедица повећања броја неријешених предмета из претходног периода и смањења примљених предмета за рад у току текуће године. С обзиром на то да се сљедеће године незнатно повећао број примљених предмета у рад, а незнатно смањено број неријешених предмета из претходног периода у овој години, разумљиво је да је то, као посљедицу, имало и промијењен њихов

међусобни однос (посматрајући га у односу на претходне године). Тај однос се за задњу посматрану годину креће око 20 одсто, односно око једне петине свих предмета у раду у току 2009. године се односи на неријешене предмете из претходног периода.

На сљедећем графикону је приказан годишњи процентуални однос између броја примљених предмета и броја неријешених предмета из претходног периода, односно удио броја неријешених предмета из претходне године у укупном броју предмета у раду конкретне године.

Када је у питању број одлука о непокретању поступка, и тај број варира у току посматраног четворогодишњег периода. Прве посматране године, тај број износи укупно 252 одлуке о непокретању поступка, док се наредне године тај број повећао на 335 одлука, а сљедеће је повећан за преко 100 одлука и износи 436 одлука о непокретању поступка. Тек посљедње посматране године је тај број смањен, и то драстично, тако да је те године износио 311 одлука о непокретању поступка. Процентуално посматрајући удио ових одлука у четворогодишњем периоду, највећи број ових одлука, односно око трећина од укупног броја, донесено је 2008. године, а претходне године око четвртина. Око 23 одсто одлука о непокретању поступка се односи на одлуке донесене задње посматране године, док остатак од 19 одсто се односи на одлуке које су донесене прве посматране године. Значајно је сагледати и однос броја одлука о непокретању поступка према укупном броју предмета. Наиме, у току 2006. године, за око 16 одсто предмета који су били у раду, донесена је одлука о непокретању поступка. Тај проценат је наредне године износио чак 21 одсто, а 2008. године се попео и на 26 одсто, да би тек посљедње посматране године тај проценат износио око 19 одсто. Анализирајући наведени процентуални однос, може се констатовати да је он посљедица, прије свега, повећања броја донесених одлука о непокретању поступка, с обзиром на то да је број предмета у раду у току посматраног периода, изузимајући прву посматрану годину, релативно уједначен.

Неуједначен је и однос разлога доношења одлуке о непокретању поступка током посматраних година. Наиме, поред неуједначеног кретања броја разлога за доношење одлуке о непокретању поступка, неуједначен је и однос између разлога у току конкретне посматране године. Када су у питању одлуке о непокретању поступка, гдје је као разлог наведено да су пријављени извршиоци дјеча, број тих одлука се креће од 75 у току 2006. године (што представља око 21 одсто од укупног броја одлука због овог

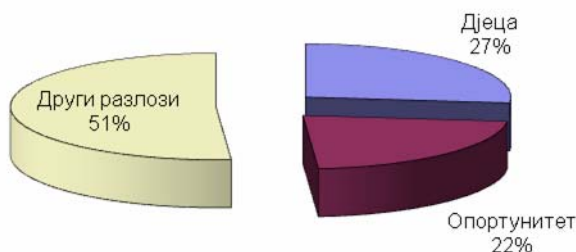
разлога у току посматраног периода), 82 у току 2007. године (што представља око 23 одсто од укупног броја одлука због овог разлога у току посматраног периода), 108 одлука у току наредне године (што представља око 30 одсто од укупног броја одлука због овог разлога у току посматраног периода), те 92 у току задње посматране године (што представља око 26 одсто од укупног броја одлука због овог разлога у току посматраног периода).

Када је у питању опортунитет, као разлог за доношење одлуке о непокретању поступка, изнесено стање је релативно уједначеније у односу на дјецу, с обзиром на то да је овдје уочљив раст броја ових одлука. У току 2006. године је донесено 45 одлука из овог разлога, а сљедеће године 71 одлука, док је наредне двије године донесено по 89 одлука, што процентуално износи око 15 одсто за 2006. годину, 25 одсто за 2007. годину и по 30 одсто за наредне двије године. Када су у питању други (ненаведени) разлози за доношење одлуке о непокретању поступка, они у значајној мјери учествују у укупном броју одлука о непокретању поступка. Посматрајући по годинама, и овдје је уочљив неравномјеран тренд кретања одлука донесених усљед других разлога, те је примјетно да су у току 2006. године донесене 132 одлуке, сљедеће године 50 више, те 2008. године 239 одлука и посљедње посматране године 130 одлука. То, процентуално посматрајући по годинама, износи по 19 одсто за прву и посљедњу посматрану годину, те 27 одсто за 2007. годину и 35 одсто за 2008. годину.

Ни годишњи удио разлога усљед којих је донесена одлука о непокретању поступка није исти током посматраног периода. Наравно, највећи удио се односи на друге (ненаведене) разлоге, односно највећи број одлука о непокретању поступка је донесен усљед других (ненаведених) разлога. Процент одлука донесених усљед ових разлога се креће од 52 одсто током 2006. године, 55 одсто током наредне двије године, те 41 одсто током посљедње посматране године. Одлуке о непокретању поступка, јер су пријављена лица дјеца, су на другом мјесту по бројности, с обзиром на то да се број ових одлука креће од једне трећине до једне четвртине. Удио овог разлога је 2006. године у укупном броју одлука донесених из овог разлога био 30 одсто, сљедеће 24 одсто, а потом 25 одсто, те поново 30 одсто. На задњем мјесту су разлози опортунитета као разлози доношења одлука о непокретању поступка, с тим што је неопходно нагласити да ови разлози биљеже пораст удјела у разлозима доношења одлука о непокретању поступка, јер су 2006. године чинили само око 18 одсто од укупног броја донесених одлука, сљедеће године петину, а потом 21 одсто, те наредне године 29 одсто, односно за један одсто мање него проценат одлука о непокретању поступка гдје је као разлог непокретања наведено то што су пријављени дјеца.

На сљедећем графикону је приказан процентуални удио разлога за доношење одлука о непокретању поступка за четворогодишњи посматрани период.

Процентуални однос разлога за доношење одлука о непокретању поступка

Када су у питању васпитне мјере, кретање броја ових мјера, као и њихов међусобни однос по субјекту који их је предложио, доста је неуједначено, због чега се не може извући одређена законитост у вези с њиховим даљњим кретањем. То је условљено, дјелимично, и чињеницом о њиховој малој стварној (бројчаној) вриједности, која преовладава у готово свим посматраним годинама, сем у једној (2007. години), када биљежи екстремно повећање. Наиме, у току 2006. године је препоручено 25 васпитних мјера, од чега је 20 мјера препоручио тужилац и пет мјера судија за малољетнике. Сљедеће године је 112 васпитних мјера препоручио тужилац и само 10 судија за малољетнике, гдје је евидентно екстремно повећање укупног броја ових мјера, као и броја мјера које је предложио тужилац, док је дуплиран број мјера које је предложио судија за малољетнике.

Већ наредне године тај број се драстично смањује, па износи осам васпитних мјера које је препоручио тужилац и 12 васпитних мјера које је препоручио судија за малољетнике, гдје је евидентно да је укупан број ових мјера чак и мањи него прве посматране године, без обзира на то што је број мјера које је препоручио судија за малољетнике, по годинама посматрано, у константном порасту. У току ове године је чак и промијењен однос између васпитних мјера које је препоручио тужилац и васпитних мјера које је препоручио судија за малољетнике, јер је у току ове године први и једини пут број васпитних мјера које је препоручио судија за малољетнике већи него број васпитних мјера које је препоручио тужилац. Посљедње посматране године број васпитних мјера које је препоручио тужилац је девет, док их је судија препоручено само три.

3.6. Предмети тужилаштва у фази припремног поступка

На сљедећој табели је приказан квантитативни однос предмета у раду у тужилаштвима за четворогодишњи посматрани период, односно за период од 2006. до 2010. године, посматрано с аспекта припремног поступка, допуне поступка, обуставе поступка и слично.

	Припремни поступак			Захтјеви за допуну поступка	Приједлози за обуставу поступка			Број обустава припремног поступка
	Неријешено из претходног периода	Покренуто у току године	Укупно		Опортунитет	Из других разлога	Укупно	
2006. година	339	652	991	10	17	173	190	171
2007. године	353	582	935	14	44	158	202	199
2008. година	978	444	1422	6	57	135	192	146
2009. година	357	454	811	6	38	90	128	47

3.6.1. Предмети у раду у току припремног поступка за 2006. годину

Када је у питању 2006. година, укупно је у току године припремних поступака било 991, од чега се 652 поступка односе на поступке покренуте у току те године, док се остатак односи на поступке који су покренути у току претходног периода, односно на неријешене предмете из претходног периода. Из наведеног је видљиво да се око двије трећине предмета у фази припремног поступка односи на предмете гдје је припремни поступак покренут у току текуће године, док се једна трећина тих предмета односи на неријешене предмете у фази припремног поступка покренуте претходних година.

Компаративно посматрајући број предмета у фази припремног поступка у току 2006. године са бројем пријава у раду у току 2006. године, могу се констатовати одређене подударности, али и нелогичности. Наиме, док је број неријешених пријава из претходног периода у току 2006. године био 310, дотле је број неријешених предмета у фази припремног поступка у току 2006. године износио чак 339, значи више него што је број неријешених предмета из претходног периода за 2006. годину. С друге стране, мањи је број покренутих припремних поступака у току 2006. године од броја предмета примљених у рад, с обзиром на то да су за 652 предмета покренути припремни поступци, док су 2006. године 1034 предмета примљена у рад. Посматрајући и процентуални однос, видљиво је да се то не подудара, с обзиром на то да је однос између неријешених предмета у фази припремног поступка у односу на предмете гдје је покренут припремни поступак 66:34 одсто, док је број неријешених предмета из претходног периода у односу на број примљених предмета у рад у току 2006. године 74:26 одсто.

Наведени бројчани однос је представљен на сљедећем графикону.

На овом графикону се може приметијети да је број неријешених предмета у фази припремног поступка већи од броја неријешених пријава из ранијих година, што дјелује нелогично. Међутим, с друге стране, број предмета примљених у рад у току године је ипак много већи од броја покренутих припремних поступака, чиме се намеће закључак да свака пријава не резултира покренутих припремних поступком, уважавајући и број одлука о непокретању поступка, као и број приједлога за изрицање васпитне мјере, па чак и неколико предмета гдје је поднесен захтјев за допуну припремног поступка. Пратећи однос броја примљених предмета и број покренутих припремних поступака у току године, видљиво је да је тај однос дјелимично сличан и односу укупног броја предмета у раду са бројем предмета у фази припремног поступка.

За само десет предмета из ове године је поднесен захтјев за допуну припремног поступка. Када су у питању приједлози за обуставу припремног поступка, укупно их је поднесено 190, с тим што је неопходно навести да је свега 17 ових приједлога (или осам одсто од укупног броја) поднесено из разлога опортунитета, док су остали поднесени из других разлога. Имајући у виду да је у току 2006. године укупно покренут 991 припремни поступак, те да је за њих 190 поднесен приједлог за обуставу поступка, видљиво је да процентуални однос броја предмета за које је поднесен приједлог за обуставу поступка у укупном броју предмета у фази припремног поступка износи око 16 одсто.

Надаље, од 190 приједлога за обуставу припремног поступка, само за 19 није донесена и одлука о обустави припремног поступка, односно, другим ријечима, за чак 171 приједлог је потврђен сам приједлог, те је сходно томе донесена и одлука о обустави поступка. Компарирајући број предмета гдје је донесена одлука о обустави поступка са бројем предмета у фази припремног поступка за 2006. годину, може се констатовати да се рад за 820 предмета у фази припремног поступка наставио, наравно, укључујући и предмете гдје је поднесен захтјев за допуну поступка. Сходно томе, за око 15 одсто предмета у фази припремног поступка 2006. године донесена је одлука о обустави припремног поступка, односно за око 15 одсто ових предмета није настављен даљи рад.

3.6.2. Предмети у раду у фази припремног поступка за 2007. годину

У току 2007. године је било мање предмета у фази припремних поступака него претходне године, односно 935, од чега се 582 поступка односе на поступке покренуте у току те године, док се остатак од 353 предмета односи на поступке који су покренути у току претходног периода, односно на неријешене предмете из претходног периода. Из наведеног је видљиво да се око три четвртине предмета у фази припремног поступка односи на предмете гдје је припремни поступак покренут у току текуће године, док се једна четвртина тих предмета односи на неријешене предмете у фази припремног поступка покренуте претходних година.

Компаративно посматрајући број предмета у фази припремног поступка у току ове године са бројем пријава у раду у току ове године, може се констатовати да је број неријешених пријава из претходног периода у току 2007. године био 318. Број неријешених предмета у фази припремног поступка у току 2007. године износио је чак 353, значи више него што је број неријешених предмета из претходног периода, пратећи, на тај начин, тренд раста који је карактеристичан и за претходну посматрану годину. Као и претходне године, мањи је број покренутих припремних поступака у току 2007. године од броја предмета примљених у рад, с обзиром на то да су за 582 предмета покренути припремни поступци, док је 2007. године 954 предмета примљено у рад. Посматрајући и процентуални однос, видљиво је да се то не подудара, с обзиром на то да је однос између неријешених предмета у фази припремног поступка у односу на предмете гдје је покренут припремни поступак 73:27 одсто, док је број неријешених предмета из претходног периода у односу на број примљених предмета у рад у току 2007. године 80:20 одсто.

Наведени бројчани однос је представљен на сљедећем графикону.

На овом графикону се може примијетити да је и у току ове године, као и у току 2006. године, број неријешених предмета у фази припремног поступка већи од броја неријешених пријава из ранијих година. Такође је и број предмета примљених у рад у току ове године много већи од броја покренутих припремних поступака, чиме се намеће закључак, као и претходне године, да свака пријава не резултира покренутим

припремним поступком, уважавајући и број одлука о непокретању поступка, као и број приједлога за васпитне мјере, па чак и неколико предмета гдје је поднесен захтјев за допуну припремног поступка. Пратећи однос броја примљених предмета са бројем покренутих припремних поступака у току године, видљиво је да је тај однос дјелимично сличан и односу укупног броја предмета у раду са бројем предмета у фази припремног поступка.

За само 14 предмета из ове године је поднесен захтјев за допуну припремног поступка, значи за четири више него претходне године. Када су у питању приједлози за обуставу припремног поступка, укупно их је поднесено 202, с тим што је неопходно навести да је 44 приједлога (или 18 одсто од укупног броја ових приједлога) поднесено из разлога опортунитета, док су остали поднесени из других разлога. Уколико се посматра претходна година, видљиво је да је број приједлога поднесених из разлога опортунитета и стварно и процентуално много већи, односно чак и неколико пута већи у односу на претходну годину. Имајући у виду да је у току 2007. године укупно покренуто 935 припремних поступака, те да је за њих 202 поднесен приједлог за обуставу поступка, видљиво је да процентуални однос броја предмета за које је поднесен приједлог за обуставу поступка у укупном броју предмета у фази припремног поступка износи око 18 одсто.

Надаље, од 202 приједлога за обуставу припремног поступка, само за њих три није донесена и одлука о обустави припремног поступка, односно, другим ријечима, за чак 199 је приједлог потврђен, те је сходно томе донесена и одлука о обустави поступка. Компарирајући број предмета гдје је донесена одлука о обустави поступка са бројем предмета у фази припремног поступка за 2007. годину, може се констатовати да се рад за 739 предмета у фази припремног поступка наставио, наравно, укључујући и предмете гдје је поднесен захтјев за допуну поступка. Другим ријечима, за око 18 одсто предмета у фази припремног поступка 2007. године донесена је одлука о обустави припремног поступка, односно за око 18 одсто ових предмета није настављен даљи рад. Из наведеног се могу извући два закључка. Први се односи на чињеницу да је процентуално релативно висок број предмета гдје се обуставља даљи рад у току године, односно гдје се доноси одлука о обустави поступка, док је, с друге стране, релативно висок проценат прихватања приједлога о обустави поступка, односно само три од укупно поднесених 202 приједлога нису потврђени, што свакако говори у прилог основаности поднесених приједлога о обустави поступка.

3.6.3. Предмети у раду у фази припремног поступка за 2008. годину

Што се тиче 2008. године, број предмета у фази припремних поступака је много већи него претходних година, чак натполовично и износи 1422 предмета, од чега се 444 поступка односе на поступке покренуте у току те године, док се остатак од 978 предмета односи на поступке који су покренути у току претходног периода, односно на неријешене предмете из претходног периода. Из наведеног је видљиво да се око четвртина предмета у фази припремног поступка односи на предмете гдје је поступак покренут у току текуће године, док се преосталих три четвртине предмета односи на неријешене предмете покренуте претходних година. Овдје је неопходно навести да је ово карактеристично само за ову годину, односно број предмета у фази припремног поступка неријешених из претходне године је много већи од предмета у фази припремног поступка покренутих текуће године..

Компаративно посматрајући број предмета у фази припремног поступка са бројем пријава у раду у току ове године, може се констатовати да је број неријешених пријава из претходног периода у току 2008. године био 326, док је број неријешених

предмета у фази припремног поступка у току 2008. године износио чак 978. Значи, три пута је више неријешених предмета у фази припремног поступка из претходног периода за ову годину, пратећи, на тај начин, тренд раста који је карактеристичан и за претходну посматрану годину. То је и разумљиво уколико се посматра свеукупан удио и сам број предмета у фази припремног поступка неријешених из претходног периода у укупном броју предмета у фази припремног поступка за 2008. годину (укључујући ту и предмете припремног поступка покренуте у току 2008. године). Као и претходних година, мањи је број покренутих припремних поступака у току ове године од броја предмета примљених у рад, с обзиром на то да су за 444 предмета покренути припремни поступци, док је 912 предмета примљено у рад. Посматрајући и процентуални однос, видљиво је да се то не подудара, с обзиром на то да је однос између неријешених предмета у фази припремног поступка у односу на предмете гдје је покренут припремни поступак 31:69 одсто, док је број неријешених предмета из претходног периода у односу на број примљених предмета у рад у току 2008. године 74:26 одсто, односно дијаметрално је супротан и сам однос, док ни процентуални однос није једнак.

Наведени бројчани однос је представљен на сљедећем графикону.

За разлику од претходних година, као што је већ назначено, број неријешених предмета у фази припремног поступка је много већи, чак три пута, од броја неријешених пријава из претходног периода. С друге стране, број предмета примљених у рад у току ове године је много већи, чак више од двоструко, од броја покренутих припремних поступака у току године, чиме се може констатовати, као и у току претходне године, да свака пријава не резултира покренутих припремних поступком, уважавајући и остале одлуке. Пратећи однос задње посматране категорије, односно броја примљених предмета у току године са бројем покренутих припремних поступака у току године, видљиво је да је тај однос дјелимично сличан и односу укупног броја предмета у раду са бројем предмета у фази припремног поступка. Међутим, за разлику од претходних година, видљиво је готово изједначење укупног броја предмета у раду са укупним бројем предмета у фази припремног поступка, односно чак је и већи број предмета у раду у фази припремног поступка од укупног броја предмета у раду, што је свакако последица екстремног повећања неријешених предмета у фази припремног поступка из претходног периода.

У току 2008. године је за само шест предмета поднесен захтјев за допуну припремног поступка, значи двоструко мање него претходне године. Када су у питању приједлози за обуставу припремног поступка, укупно их је поднесено 192, што значи незнатно пет одсто смањење у односу на претходну годину, с тим што је неопходно навести да је 57 приједлога (или 23 одсто од укупног броја ових приједлога) поднесено из разлога опортунитета, док су остали поднесени из других разлога. Уколико се посматра претходна година, видљиво је да је број приједлога поднесених из разлога опортунитета стварно и процентуално много већи, те да биљежи константан пораст, наравно, не толико велик као претходне године, али ипак примјетан. Имајући у виду да су у току 2008. године укупно покренута 1422 припремна поступка, те да је за њих 192 поднесен приједлог за обуставу поступка, видљиво је да процентуални однос броја предмета за које је поднесен приједлог за обуставу поступка у укупном броју предмета у фази припремног поступка износи око 12 одсто, што је свакако велико процентуално смањење удјела броја приједлога за обуставу припремних поступака у односу на претходну годину. Међутим, не би се могло рећи да је то посљедица квалитетнијих припремних поступака, већ екстремног повећања броја неријешених предмета из претходног периода, које је условило повећање и осталих посматраних параметара, па, самим тим, и процентуално удјела предмета за које је поднесен захтјев за обуставу поступка.

Надаље, од 192 приједлога за обуставу припремног поступка, за 146 је прихваћен приједлог, те је сходно томе донесена и одлука о обустави поступка. Овдје је видљиво велико одступање од броја поднесених и потврђених приједлога за обуставу поступка. Наиме, док је претходних година готово истовјетан број поднесених и потврђених приједлога за обуставу поступка, односно само по неколико приједлога и није потврђено, дотле је у току 2008. године готово петина поднесених приједлога непотврђено.

Компарирајући број предмета гдје је донесена одлука о обустави поступка са бројем предмета у фази припремног поступка за ову годину, може се констатовати да се рад за 1276 предмета у фази припремног поступка наставио, наравно, укључујући и предмете гдје је поднесен захтјев за допуну поступка. Другим ријечима, само за око девет одсто предмета у фази припремног поступка је донесена одлука о обустави припремног поступка, односно за око девет одсто предмета није настављен даљи рад. Из наведеног се могу извући два закључка. Први се односи на чињеницу да је процентуално релативно мали број предмета гдје се обуставља даљи рад у току године, односно гдје се доноси одлука о обустави поступка, што намеће и закључак да то није посљедица квалитетнијих припремних поступака, већ екстремног повећања броја неријешених предмета из претходног периода. За разлику од претходних релативно високих процената прихватања приједлога о обустави поступка, гдје само неколико од укупно поднесених приједлога нису прихваћени, што је углавном резултат основаности приједлога, овдје наведена констатација није на мјесту, уколико се узме у обзир да око једна петина приједлога није потврђена.

3.6.4. Предмети у раду у фази припремног поступка за 2009. годину

У току 2009. године број предмета у фази припремног поступка неријешених из претходног периода је на нивоу прве двије посматране године, односно сличан је том посматраном периоду и уједначен је током посматраног периода, наравно, уколико се изузме екстремно повећање претходне, 2008. године. У току 2009. године број ових предмета је 357, док је број предмета у фази припремног поступка покренутих у току године на нивоу претходне године. За разлику од броја неријешених предмета у фази

припремног поступка из претходног периода, гдје тренд није примјетан у односу на претходну годину, докле број покренутих припремних поступака у току 2009. године, а у односу на претходну годину, као и у односу на претходне године, биљежи тренд. Из наведеног је видљиво да се око двије трећине предмета, односно око 68 одсто у фази припремног поступка односи на предмете гдје је припремни поступак покренут у току текуће године, док се преосталих нешто мање од трећине, односно око 32 одсто предмета односи на неријешене предмете у фази припремног поступка покренуте претходних година. За ову посматрану годину, у односу на претходне посматране године, видљиво је да је овај однос најприближнији један другом, односно да је у току ове године удио броја неријешених предмета у фази припремног поступка из претходне године најприближнији укупном броју предмета у раду у фази припремног поступка покренутих у току године, наравно изузимајући претходну годину кад је овај однос дијаметрално супротан.

Компаративно посматрајући број предмета у фази припремног поступка са бројем пријава у раду у току 2009. године, може се констатовати да је број неријешених пријава из претходног периода био 321, док је број неријешених предмета у фази припремног поступка износио нешто више, односно 357. Не рачунајући претходну годину, видљиво је да је овај однос приближно стварно и процентуално једнак односу који је карактеристичан и за прве двије посматране године у посматраном четворогодишњем периоду. Као и претходних година, мањи је број покренутих припремних поступака у току ове године од броја предмета примљених у рад, с обзиром на то да су за 454 предмета покренути припремни поступци, док је 976 предмета примљено у рад. Посматрајући и процентуални однос, видљиво је да се тај број не подудара, с обзиром на то да је однос између неријешених предмета у фази припремног поступка у односу на предмете гдје је покренут припремни поступак 53:47 одсто, док је број неријешених предмета из претходног периода у односу на број примљених предмета у рад у току ове године 68:32 одсто.

Наведени бројчани однос је представљен на сљедећем графикону.

Као што је већ назначено, број неријешених предмета у фази припремног поступка је незнатно већи од броја неријешених пријава из претходног периода. С друге стране, број предмета примљених у рад је двоструко већи од броја покренутих припремних поступака у току године, чиме се може констатовати, као и у току

претходне године, да свака пријава не резултира покренутим припремним поступком. Међутим, неопходно је навести да овај однос прати тренд примјетан и претходних година када су у питању наведена два параметра. Пратећи однос задње посматране категорије, односно броја примљених предмета у току године са бројем покренутих припремних поступака у току године, видљиво је да је тај однос дјелимично сличан односу укупног броја предмета у раду са бројем предмета у фази припремног поступка.

И у току ове године је за само шест предмета поднесен захтјев за допуну припремног поступка, као и претходне, а преко двоструко мање него 2007. године. Када су у питању приједлози за обуставу припремног поступка, укупно је поднесено 128 приједлога, значи за трећину мање него претходне године, чиме је тренд раста примјетан претходних година прекинут. Од наведеног броја, 38 приједлога је поднесено из разлога опортунитета, док су остали поднесени из других разлога, што значи да се, процентуално посматрајући, око 23 одсто приједлога за обуставу припремног поступка базира на разлозима опортунитета. Ипак, уколико се посматра претходна година, видљиво је да је број приједлога поднесених из разлога опортунитета стварно и процентуално много мањи, те да биљежи смањење. Имајући у виду да су у току 2009. године укупно покренута 811 припремна поступка, те да је за њих 128 поднесен приједлог за обуставу поступка, видљиво је да процентуални однос броја предмета за које је поднесен приједлог за обуставу поступка у укупном броју предмета у фази припремног поступка износи око 14 одсто. То је незнатно процентуално повећање удјела броја приједлога за обуставу припремних поступака у односу на претходну годину. За разлику од претходних година, а поготово за разлику од претходне године, остварени резултати су посљедица квалитетнијих припремних поступака, а не екстремног повећања броја неријешених предмета из претходног периода, што условљава повећање и осталих посматраних параметара.

Надаље, од 128 приједлога за обуставу припремног поступка, само за 47 приједлога је потврђен приједлог, те је сходно томе донесена и одлука о обустави поступка. Овдје је видљиво велико одступање од броја поднесених и прихваћених приједлога за обуставу поступка. Наиме, док је прве двије посматране године готово истовјетан број поднесених и прихваћених приједлога за обуставу поступка, односно само по неколико приједлога није прихваћено, па укључујући и претходну годину гдје око петина приједлога није потврђена, у току ове године је примјетан супротан тренд - далеко мање потврђених приједлога за обуставу поступка од броја поднесених приједлога, односно тај однос се креће око 27 одсто потврђености. Другим ријечима, само 27 одсто од укупног броја поднесених приједлога за обуставу поступка је прихваћено, што је свакако дијаметрално супротан тренд у односу на претходне године које карактерише тренд готово истовјетног броја поднесених и прихваћених приједлога за обуставу поступка (у току 2006. и 2007. године) или тренд одређеног мањег одступања броја непотврђених приједлога о обустави поступка (у току 2008. године).

Компарирајући број предмета гдје је донесена одлука о обустави поступка са бројем предмета у фази припремног поступка за ову годину, може се констатовати да се рад за 764 предмета у фази припремног поступка наставио, укључујући и предмете гдје је поднесен захтјев за допуну поступка. Другим ријечима, само за око пет одсто предмета у фази припремног поступка 2009. године је донесена одлука о обустави припремног поступка, односно за око пет одсто предмета није настављен даљи рад. Из наведеног се могу извући два закључка. Први се односи на чињеницу да је процентуално релативно мали број предмета гдје се обуставља даљи рад у току године, односно гдје се доноси одлука о обустави поступка, што намеће и закључак да то није посљедица квалитетнијих припремних поступака, већ екстремног повећања броја неријешених предмета из претходног периода, које је условило повећање и осталих

посматраних параметара. Ово прати и тренд претходних година који се намеће када је у питању овај однос. С друге стране, оно што не прати тренд претходних година, чак има и дијаметрално супротан тренд, јесте релативно мали проценат прихваћених приједлога за обуставу поступка, јер је само 27 одсто од укупног броја поднесених приједлога за обуставу поступка и прихваћено.

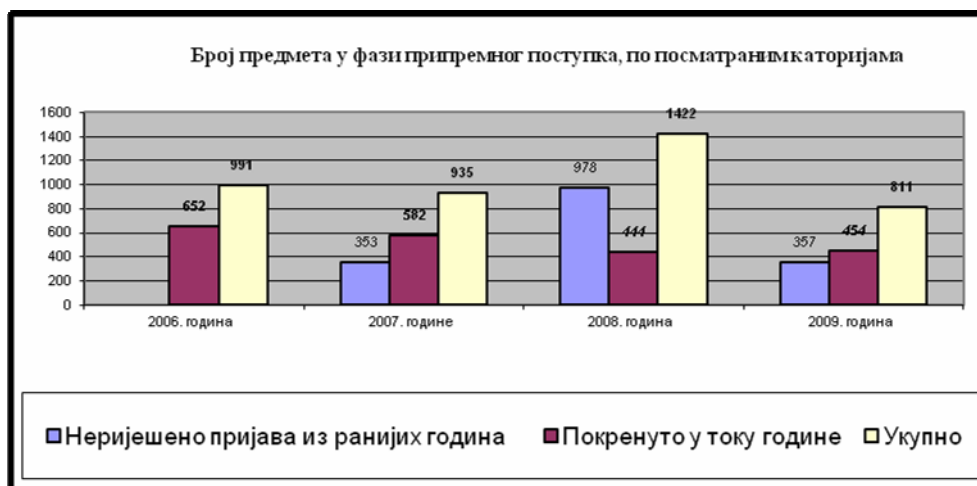
3.6.5. Компаративни преглед предмета у фази припремног поступка за посматрани период

Компаративно посматрајући податке из статистичког извјештаја тужилаштва за посматрани четворогодишњи период, могу се диференцирати одређени показатељи, прије свега, тренда кретања за наредни период, али исто тако и саме флукуације кретања у току посматраног периода.

Када је у питању укупан број предмета у фази припремног поступка, видљиво је да је тај тренд доста неуједначен, иако би се могло рећи да је узлазног карактера, па и посматрајући задњу годину, гдје је ипак најмањи број предмета у фази припремног поступка. Наиме, у току прве посматране године тај број предмета износи 991, након чега сљедеће године опада на 935 предмета у фази припремног поступка, да би се сљедеће готово натполовично повећао на 1422, а задње посматране године опет пао, и то на најмањи број предмета у току посматраног четворогодишњег периода (811). Процентуално посматрајући удио за сваку годину овог броја предмета, најприближнија четворогодишњем просјеку је прва година, јер је у току ње предмета у фази припремног поступка било око 24 одсто, док се на сљедећу годину односи око 22 одсто предмета. С обзиром на то да је 2008. године констатовано екстремно повећање броја предмета у фази припремног поступка, прије свега условљено чињеницом да је повећан број неријешених предмета у фази припремног поступка из претходног периода, то је довело и до процентуалног повећања удјела броја предмета у фази припремног поступка за ову годину на 36 одсто, да би сљедеће године тај проценат удјела износио свега око 19 одсто.

Процентуално посматрајући однос између броја предмета у фази припремног поступка гдје је припремни поступак покренут у току текуће године у односу на број неријешених предмета у фази припремног поступка из претходне године, видљиво је да се тај однос креће од 66 одсто у току прве посматране године, преко 62 одсто у току друге посматране године у корист броја предмета у фази припремног поступка гдје је припремни поступак покренут у току текуће године. Од укупног броја предмета у фази припремног поступка у току 2006. године, односно у току 2007. године 66 одсто, односно 62 одсто се односи на предмете гдје је припремни поступак покренут у току године. Слична је ситуација као и када је у питању посљедња посматрана година, с тим што је овдје мања разлика у односу, али је ипак у корист предмета у фази припремног поступка покренутог у току текуће године. Овдје је овај однос 56:44 одсто у корист предмета гдје је припремни поступак покренут у току текуће године. Међутим, када је у питању 2008. година, разлика се огледа у дијаметралној супротности односа посматраних категорија. Наиме, у току 2009. године, од укупног броја предмета у фази припремног поступка, којих је за ову годину готово за половину више од четворогодишњег просјека, 69 одсто се односи на неријешене предмете у фази припремног поступка из претходне године, а преостали дио од 31 одсто на предмете у фази припремног поступка покренутих у току 2009. године. То је посљедица, као што је већ назначено, огромног повећања броја неријешених предмета у фази припремног поступка из претходног периода. Уколико посматрамо процентуални однос укупног броја неријешених предмета из претходног периода са бројем предмета у фази

припремног поступка гдје је припремни поступак покренут у току године, може се констатовати да је та разлика минимална у корист броја предмета гдје је припремни поступак покренут у току текуће године. Наиме тај однос, процентуално посматрано, креће се око 51:49 одсто у корист броја предмета гдје је припремни поступак покренут у току текуће године. Из наведеног се не би могао извући закључак о тренду кретања овог односа за наредни период, с обзиром на то да је он неуједначен и када је у питању стваран број ових предмета, као и процентуални однос у току посматраних година.

На претходном графикону је графички приказано кретање броја предмета у фази припремног поступка, укључујући и разврстане категорије попут неријешених предмета из претходног периода у фази припремног поступка, као и предмете покренуте у току године у фази припремног поступка.

Конкретно, када су у питању неријешени предмети у фази припремног поступка из претходног периода, видљиво је да они имају узлазни тренд кретања и да је тај тренд дјелимично уравнотежен, уколико се изузме 2008. година када је улазни тренд екстремно повећан, односно готово три пута повећан у односу на претходну годину. Наиме, током 2006. године, 339 предмета је у фази припремног поступка неријешено из претходног периода, што представља око 17 одсто удјела предмета из ове године у укупном броју неријешених предмета у фази припремног поступка из претходног периода. У наредној години је забиљежено незнатно повећање, те овај број предмета износи 353, што је у истом проценту као и за претходну годину. Међутим, слједеће, 2008. године, ово повећање је екстремно велико, јер је број неријешених предмета у фази припремног поступка из претходног периода у односу на претходну, 2007. годину повећан готово три пута и износио је 978 предмета, што у оквиру укупног четворогодишњег броја ове категорије предмета припремног поступка износи око 48 одсто. Другим ријечима, нешто мање од половине укупног броја неријешених предмета у фази припремног поступка из претходног периода, посматрајући четворогодишњи период, односи се на 2008. годину, док се остатак од нешто више од половине ових предмета односи на преостале три године. У преостале три године тај процентуални удио је релативно уједначен, те, поред прве двије посматране године када износи око 17 одсто, задње посматране године износи око 18 одсто, због чега се може, условно, констатовати да је тај однос релативно уједначен, наравно, уколико се не посматра 2008. година. Управо због броја неријешених предмета из претходног периода у фази припремног поступка, не може се констатовати одређена претпоставка о могућем броју ових предмета у наредном периоду, с тим што се може констатовати да ће она бити узлазног карактера.

У односу на претходно наведене параметре посматрања, за предмете у раду у фази припремног поступка који су покренути у току текуће године, може се извући одређена тенденција кретања, која је дијаметрално супротна постављеној тенденцији броја неријешених предмета у фази припремног поступка из претходног периода. Наиме, током посматраних година, код ове категорије предмета у раду у фази припремног поступка је примјетна силазна тенденција. Тако је у току 2006. године констатован највећи број предмета у раду у фази припремног поступка покренутих у току текуће године који је износио 652, док се сљедеће године тај број спустио на 582 предмета, те је и наредне, 2008. године, задржао тенденцију смањења и износио 444. Тек задње посматране године тренд смањења броја ових предмета је заустављен, јер је, у односу на претходну, незнатно повећан овај број, који је износио 454 предмета. Може се констатовати да ће се овај тренд смањења наставити, без обзира на посљедњу посматрану годину када је констатовано повећање у односу на претходну, јер је наведено повећање незнатно и у односу на укупан број, али и у односу на број предмета из претходне године. Процентуално посматрајући, то незнатно повећање у односу на претходну годину код задње посматране године је занемарљиво. Наиме, уколико посматрамо четворогодишњи период, око 31 одсто од укупног броја предмета у раду у фази припремног поступка, гдје је припремни поступак покренут у току текуће године, односи се на почетну посматрану годину, док се 27 одсто односи на 2007. годину. На задње двије године (2008. и 2009.), када је у односу на 2008. годину констатовано незнатно повећање, односи се исти проценат, и то по 21 одсто, због чега се може потврдити тенденција смањења броја предмета у фази припремног поступка, гдје је припремни поступак покренут у току текуће године.

Када су у питању захтјеви за допуну припремног поступка, евидентно је да је њих веома мало у односу на укупан број предмета у фази припремног поступка који су у раду. Наиме, на укупан број предмета у фази припремног поступка, само за око један одсто, па чак и мање од тога, поднесено је захтјева за допуну поступка. Конкретно, у току 2006. године је поднесено 10 захтјева, сљедеће године 14, а потом наредне двије године по шест захтјева.

Укупно у току четворогодишњег периода је поднесено 712 приједлога за обуставу поступка, што значи да је просјечно годишње подношено 178 приједлога. Међутим, за три године је поднесено више приједлога од просјека, а за једну годину поднесено знатно мање од просјека. Конкретно, током прве посматране године, број поднесених приједлога за обуставу поступка је 190, док је сљедеће године повећање од 12 (укупно 202 приједлога за обуставу поступка). Након тога, сљедеће године тај број поново пада за десет, те износи 192 поднесена приједлога за обуставу поступка, да би задње посматране године тај број износио свега 128 приједлога. Процентуално посматрајући удио по годинама, видљиво је да је током 2006. године поднесено око 27 одсто, сљедеће године око 26 одсто, а потом опет око 27 одсто, да би задње посматране године тај удио износио преосталих око 18 одсто. Из наведеног је видљиво да се не може констатовати тренд кретања броја поднесених приједлога за обуставу поступка, с обзиром на то да је тај тренд током година неравномјеран.

Слична је ситуација и када су у питању разлози опортунитета за обуставу поступка према малољетницима. Наиме, током прве посматране године, тај број је износио 17. Сљедеће године је тај број износио готово два и пута више, односно 44 предмета, а потом 2008. године чак 57 предмета, да би задње посматране године тај број опао на 38. Процентуално посматрајући удио ових предмета током посматраног периода, видљиво је да је највећи број ових разлога коришћен током 2008. године када је тај удио износио око 38 одсто, те 2007. године када је износио око једне трећине. Задње посматране године тај удио је износио 24 одсто, да би прве посматране године

био најмањи и износио је само око 11 одсто од укупног броја предмета за које је поднесен приједлог за обуставу поступка из разлога опортунитета, а којих је током посматраног четворогодишњег периода било укупно 156.

Међутим, када су у питању други разлози за подношење приједлога за обуставу поступка, за разлику од разлога опортунитета, код њих је примјетан тренд смањења броја. Током прве посматране године број предмета гдје је приједлог за обуставу поступка поднесен из других разлога износи 173, што је око 32 одсто од укупног броја предмета гдје је овај разлог релевантан за четворогодишњи посматрани период. 2007. године је број ових предмета смањен на 158, што износи око 28 одсто, да би наредне поново био смањен на 135, што је износило око 24 одсто, а потом је посљедње посматране године спао на 90, односно на 16 одсто.

Компаративно посматрајући однос разлога за подношење приједлога за обуставу поступка, видљиво је да се током посматраног периода тај однос неравномјерно креће у корист повећања удјела разлога опортунитета у укупном број предмета гдје је поднесен захтјев за обуставу поступка. Наиме, тај однос, укупно посматрајући збир поднесених приједлога за обуставу поступка за наведене двије групације разлога, износи 78:22 одсто, с тим што је током прве посматране године тај однос 91:9 одсто, а потом је у току 2007. године тај однос 78:22 одсто, односно исти као и на четворогодишњем просјеку. Сљедеће двије године тај однос је идентичан, без обзира на то што се мијењао број предмета гдје је поднесен приједлог за обуставу поступка и износи 70:30 одсто.

Значајно је да се укаже и на однос између броја поднесених приједлога за обуставу поступка и укупног броја предмета у фази припремног поступка. Наиме, у току 2006. године је био укупно 991 предмет у фази припремног поступка у раду, од чега је за 190 поднесен приједлог за обуставу поступка, што је око 16 одсто од укупног броја предмета у фази припремног поступка. У току сљедеће 2007. године поднесена су 202 приједлога за обуставу поступка, што је око 18 одсто од укупног броја предмета у фази припремног поступка у раду, с обзиром на то да је 2007. године број ових предмета износио укупно 935. Сљедеће године удио предмета за које је поднесен приједлог за обуставу поступка у укупном броју предмета у фази припремног поступка је износио око 12 одсто, с обзиром на то да су поднесена 192 приједлога, а укупно предмета у фази припремног поступка је било 1422. Надаље, задње посматране године удио предмета за које је поднесен приједлог за обуставу поступка у укупном броју предмета у фази припремног поступка је износио око 14 одсто, с обзиром на то да је поднесено 90 приједлога, а укупно предмета у фази припремног поступка је било 811. Свеукупно посматрајући однос броја предмета у фази припремног поступка у раду са бројем предмета гдје је поднесен захтјев за обуставу поступка, може се примијетити да је тај однос 85:15 одсто, односно за око 15 одсто предмета је поднесен захтјев за обуставу поступка.

Међутим, поднесени приједлог за обуставу поступка не значи аутоматски и обуставу припремног поступка. Уколико посматрамо однос броја поднесених приједлога за обуставу поступка са бројем прихваћених приједлога за обуставу поступка, односно са бројем предмета гдје је обустављен поступак, може се видјети значајан однос. Наиме, у току 2006. године од укупно 190 поднесених приједлога за обуставу поступка, прихваћено је 171, што значи да је у око 91 одсто случајева прихваћен приједлог и поступак обустављен. Тај однос је наредне године чак и мањи, односно незнатан је, с обзиром на то да само три приједлога од укупно 202 поднесена нису прихваћена. Међутим, сљедеће године се тај процентуални удио ипак повећава и износи нешто мање од петине, односно око 19 одсто неприхваћених приједлога за обуставу поступка. Као што се види, претходне три године је удио неприхваћених приједлога за обуставу поступка релативно низак, односно прве двије године чак

незнатан, да би сљедеће посматране године био повећан, али ипак далеко од половине неприхваћених приједлога. Међутим, када је у питању посљедња посматрана година, тај однос се дуплирао, имајући у виду да се и смањило број поднесених приједлога за обуставу поступка, као и број прихваћених приједлога. Наиме, у току 2009. године, чак 61 одсто поднесених приједлога нису прихваћени. Претходне три године тај проценат је увијек био у корист поднесених захтјева. То је свакако дјелимично и посљедица смањења укупног броја поднесених захтјева у току ове године, који је смањен за готово трећину у односу на претходну годину. Посматрајући процентуални однос између броја прихваћених приједлога за обуставу поступка у односу на укупан број поднесених приједлога за обуставу поступка на нивоу четворогодишњег посматраног периода, може се констатовати да тај удио износи око 83 одсто.

Уколико посматрамо 2006. годину, када је било укупно 991 предмет у фази припремног поступка у раду, од чега је за 190 поднесен приједлог за обуставу поступка (око 16 одсто од укупног броја предмета), те уколико узмемо у обзир 171 прихваћен приједлог за обуставу поступка, односно да само 19 није потврђено, може се закључити да је у току 2006. године за око 15 одсто од укупног броја предмета донесена одлука о обустави поступка. У току сљедеће 2007. године поднесена су 202 приједлога за обуставу поступка, што је око 18 одсто од укупног броја предмета у фази припремног поступка у раду (935), а нису потврђена само три поднесена приједлога. Сљедеће године удио предмета за које је поднесен приједлог за обуставу поступка у укупном броју предмета у фази припремног поступка је износио око 12 одсто, с обзиром на то да су поднесена 192 приједлога, а укупно предмета у фази припремног поступка је било 1422, док је број предмета за које је потврђена одлука о обустави поступка износио 146. То значи да је за око девет одсто од укупног броја предмета у фази припремног поступка обустављен поступак. Задње посматране године удио предмета за које је поднесен приједлог за обуставу поступка у укупном броју предмета у фази припремног поступка је износио око 14 одсто, с обзиром на то да је поднесено 90 приједлога, а укупно предмета у фази припремног поступка је било 811. Међутим, удио предмета гдје је обустављен поступак у односу на укупан број предмета у фази припремног поступка је за ову годину износио око пет одсто, јер је у току ове године обустављено 47 предмета.

Уколико упоредимо однос броја предмета у фази припремног поступка у раду са бројем предмета гдје је поднесен приједлог за обуставу поступка, може се примјетити да је тај однос 85:15 одсто, односно за око 15 одсто предмета је поднесен захтјев за обуставу поступка. Однос броја предмета у фази припремног поступка у раду са бројем предмета гдје је прихваћен приједлог за обуставу поступка је 88:12 одсто, односно за око три одсто је тај однос мањи него када је у питању број приједлога за обуставу поступка. Другим ријечима, око три одсто приједлога за обуставу поступка у односу на укупан број предмета у фази припремног поступка се не прихвата.

3.7. Казнена политика судова

За разматрање анализиране проблематике посебно су значајни и расположиви статистички подаци који су прибављени од судова.

	Број приједлога за изрицање васпитне мјере			Број приједлога за изрицање казне малољетничког затвора	Ријешено код суда				Неријешено пријава на крају године	Неријешено припремних поступака на крају године
	Заводске	Ванзаводске	Укупно		Васпитне мјере			Казне малољетничког затвора		
					Заводске	Ванзаводске	Укупно			
2006. године	8	353	361	5	5	288	293	6	317	455
2007. године	13	417	430	8	8	265	273	3	324	382
2008. година	7	279	286	1	4	180	184	4	321	357
2009. година	4	271	275	0	5	209	214	26	418	380

Када је у питању статистика суда, односно поступање по предметима у току и након окончања кривичног поступка, оно ће се посматрати кроз анализу броја приједлога за изрицање васпитних мјера у оквиру којих ће се компарирати заводске и ванзаводске мјере, као и њихов међусобни однос, те удио у укупном броју предложених васпитних мјера за изрицање. Поред наведеног, посматраће се и компарирати број приједлога за изрицање казне малољетничког затвора, а потом ће се посматрати предмети које су ријешили судови, у оквиру чега ће се направити компарација с васпитним мјерама (заводским и ванзаводским), те за казном малољетничког затвора. Даће се и преглед неријешених пријава и припремних поступака на крају године. Сви наведени параметри ће се посматрати како унутар сваке конкретне године у оквиру посматраног периода, тако и када су у питању њихови међусобни односи.

3.7.1. Ријешени предмети у току 2006. године

У току 2006. године укупно је дат 361 приједлог за изрицање васпитних мјера, од чега се само осам односило на заводске, а преостали број од 353 на ванзаводске мјере. Процентуално посматрајући, удио броја приједлога за изрицање заводске мјере је око два одсто у укупном броју поднесених приједлога за изрицање васпитних мјера. Још је мањи број приједлога за изрицање казне малољетничког затвора. Наиме, у току посматране године само се пет приједлога односило на ову казну, што значи и готово упола мање него број приједлога за изрицање заводских мјера.

Од осам приједлога за изрицање васпитне мјере заводског карактера, пет је прихваћено и ријешено на суду, значи нешто више од половине. Од укупно предложене 353 мјере за изрицање ванзаводске васпитне мјере, 288 је ријешено суд (око 84 одсто). Такође, изречено је шест казни малољетничког затвора.

На крају 2006. године било је неријешено 317 предмета, другим ријечима, готово исти број предмета (око 94 одсто) је остао у току године у раду у односу на број поднесених приједлога. Наравно, то не значи да наведени број приједлога поднесен у току године није ријешен, већ да су у току наведене године остали предмети у раду и из претходних година који нису ријешени, али такође ту су и неријешени предмети из 2006. године. Такође, на крају ове године је било и 455 предмета у фази припремног поступка који нису били ријешени. Упоредјујући наведени број предмета на крају године у фази припремног поступка с бројем неријешених предмета у току године,

видљиво је да је број предмета у фази припремног поступка за готово четвртину већи од броја предмета које није ријешено суд.

На сљедећем графikonу је приказан однос броја приједлога који су предложени и оних које је суд усвојио за одређивање васпитних мјера, затим однос броја који је предложен и који је суд изрекао за казне малољетничког затвора, те укупан број предложених и усвојених мјера, те број неријешених предмета на крају године, као и број припремних предмета у току године.

3.7.2. Ријешени предмети у току 2007. године

У 2007. години је укупно поднесено 430 приједлога за изрицање васпитних мјера, од чега се 13 односи на заводске мјере, а преостали број од 417 на ванзаводске мјере. Процентуално посматрајући, удио броја приједлога за изрицање заводске мјере је око два одсто у укупном броју поднесених приједлога за изрицање васпитних мјера. И процентуално, али и стварно тај број је већи у односу на претходну годину, али је ипак релативно занемарљив у односу на укупан број приједлога за изрицање ванзаводске мјере. С друге стране, нешто је већи број приједлога за изрицање казне малољетничког затвора, јер се у току посматране године осам приједлога односило на ову казну, што значи и готово упола мање него број приједлога за изрицање заводских мјера, али ипак више него претходне године.

Од 13 приједлога за изрицање васпитне мјере заводског карактера, осам је прихватио и ријешено суд, значи више од двије трећине. Од укупно поднесених 417 приједлога мјера за изрицање ванзаводске васпитне мјере, 265 је ријешено суд (око 73 одсто). Из наведеног је видљиво да је број ријешених приједлога за изрицање ванзаводске мјере, процентуално посматрајући, готово истовјетан као и када су у питању приједлози за изрицање заводске васпитне мјере, за разлику од односа из претходне године. Међутим, и овдје се, као и у току претходне године, то мора узети са

резервом услед мале бројчане вриједности приједлога за изрицање васпитних заводских мјера, као и броја ријешених приједлога.

У току ове године суд је изрекао само три казне малољетничког затвора. Такође, на крају ове године је било и 382 предмета у фази припремног поступка који нису били ријешени. Упоређујући наведени број предмета на крају године у фази припремног поступка с бројем неријешених предмета у току године, видљиво је да је број предмета у фази припремног поступка за 13 одсто већи од броја предмета које суд није ријешео, што је ипак мања процентуална разлика у односу на претходну годину, када је овај однос био око четвртину у корист броја припремних поступака у раду на крају године.

3.7.3. Ријешени предмети у току 2008. године

У току 2008. године укупно је поднесено 286 приједлога за изрицање васпитних мјера, од чега се седам приједлога односи на заводске, а преостали број од 279 на ванзаводске мјере. Процентуално посматрајући, удио броја приједлога за изрицање заводске мјере је око два одсто у укупном броју поднесених приједлога за изрицање васпитних мјера, што је процентуално на истом нивоу као и претходне године, али је евидентно да је тај стварни број, као и укупни број поднесених приједлога за изрицање васпитних мјера, много мањи него претходне године. Такође, посматрајући у укупном броју поднесене приједлоге који се односе на заводске и ванзаводске мјере, тај број је много мањи него претходне године.

Од седам приједлога за изрицање васпитне мјере заводског карактера, четири је прихватио и ријешео суд, значи више од половине, што је процентуално посматрајући мање него претходне године. Од укупно 279 приједлога мјера за изрицање ванзаводске васпитне мјере, 180 је ријешео суд (око 74 одсто).

Иако је у току ове године поднесено осам приједлога за изрицање казне малољетничког затвора, у току године суд је изрекао само три ове казне.

На крају 2008. године је остало неријешено 324 предмета, што је само незнатно смањење броја неријешених предмета у односу на претходну годину. Такође, на крају ове године је било и 357 неријешених предмета. Упоређујући наведени број предмета

на крају године у фази припремног поступка с бројем неријешених предмета у току године, видљиво је да је број предмета у фази припремног поступка за девет одсто већи од броја предмета које није ријешено суд, што је ипак мања процентуална разлика у односу на претходну годину, када је овај однос био око 13 одсто у корист броја припремних поступака у раду на крају године.

3.7.4. Ријешени предмети у току 2009. године

Укупно је 2009. године регистровано 275 приједлога за изрицање васпитних мјера, од чега се четири односе на заводске, а преостали број од 271 на ванзаводске мјере. Процентуално посматрајући, удио броја приједлога за изрицање заводске мјере је мањи од два одсто у укупном броју поднесених приједлога за изрицање васпитних мјера, што је процентуално на истом нивоу као и претходне године, али је евидентно да је тај стварни број, као и укупни број поднесених приједлога за изрицање васпитних мјера, незнатно мањи него претходне године. Такође, посматрајући у укупном броју поднесене приједлоге који се односе на заводске и ванзаводске мјере, тај број је мањи него претходне године. У току 2009. године није поднесен ни један приједлог за изрицање казне малолетничког затвора.

Суд је изрекао пет мјера заводског карактера. Од укупно 275 приједлога мјера за изрицање ванзаводске васпитне мјере, 209 је ријешено суд (74 одсто).

У току 2009. године изречено је 26 казни малолетничког затвора, док је у току три претходне посматране године изречено укупно 13 ових казни, значи двоструко мање него када је у питању број изречених казни у току само ове године.

Такође, на крају ове године је било и 380 неријешених предмета у фази припремног поступка. Упоредивши наведени број предмета на крају године у фази припремног поступка са бројем неријешених предмета у току ове године, видљиво је да

је број предмета у фази припремног поступка за пет одсто већи од броја предмета које није ријешило суд, што је ипак мања процентуална разлика у односу на претходну годину, када је овај однос био око девет одсто у корист броја припремних поступака у раду на крају године.

3.7.5. Компаративни преглед ријешених предмета за посматрани период

Укупан број ријешених предмета за посматрани период										
	Број приједлога за изрицање васпитне мјере			Број приједлога за изрицање казне малолетничког затвора	Ријешено код суда				Неријешено пријава на крају године	Неријешено припремних поступака на крају године
	Заводске	Ванзаводске	Укупно		Васпитне мјере			Казне малолетничког затвора		
					Заводске	Ванзаводске	Укупно			
Укупно	32	1320	1352	14	22	942	964	39	1380	1574

Када је у питању укупан број приједлога за изрицање заводских мјера, видљиво је да их је у четворогодишњем посматраном периоду било укупно 1352. Од тог броја,

1320 се односи на приједлоге за изрицање васпитне мјере ванзаводског карактера, док се остатак од 32 односи на васпитне мјере заводског карактера. Процентуално посматрано за четворогодишњи период, на приједлоге за изрицање васпитних мјера заводског карактера се односи само око два одсто, док се остатак од 98 одсто односи на приједлоге за изрицање васпитних мјера ванзаводског карактера. Тај однос је готово истовјетан и током посматраних година, јер је идентичан и 2006. и 2008. године, док је 2007. године он износи 3:97 одсто, а 2009. године чак 1:99 одсто. Посматрајући број приједлога за изрицање васпитне мјере заводског карактера, видљиво је да је тај број занемарљив у односу на укупан број поднесених приједлога за изрицање васпитних мјера, али је такође и евидентно да тај однос током посматраних година није уједначен, односно да се осцилацијски креће, услед чега се не може констатовати тренд у току посматраног периода, нити тренд за наредни период. Донекле је слична ситуација и када су у питању приједлози за изрицање васпитних мјера ванзаводског карактера, с обзиром на то да је друге посматране године поднесен највећи број приједлога, након чега се биљежи велики пад ових приједлога. Међутим, управо услед велике кулминације броја поднесених приједлога током 2007. године, те великог пада поднесених приједлога током наредних година, не може се констатовати тренд у току посматраног периода, нити тренд за наредни период.

На сљедећем графикону је приказан однос броја поднесених приједлога за изрицање васпитних мјера заводског и ванзаводског карактера у току посматраног периода.

Када је у питању број приједлога за изрицање казне малољетничког затвора, он током посматраног периода износи само 14, с тим што посљедње посматране године није забиљежен чак ни један приједлог за изрицање ове казне. С обзиром на то да је прве посматране године поднесено пет приједлога ове врсте, друге године осам, а претпоследње године само један - не може се констатовати тренд кретања овог броја. Ово је последица и малог броја поднесених приједлога.

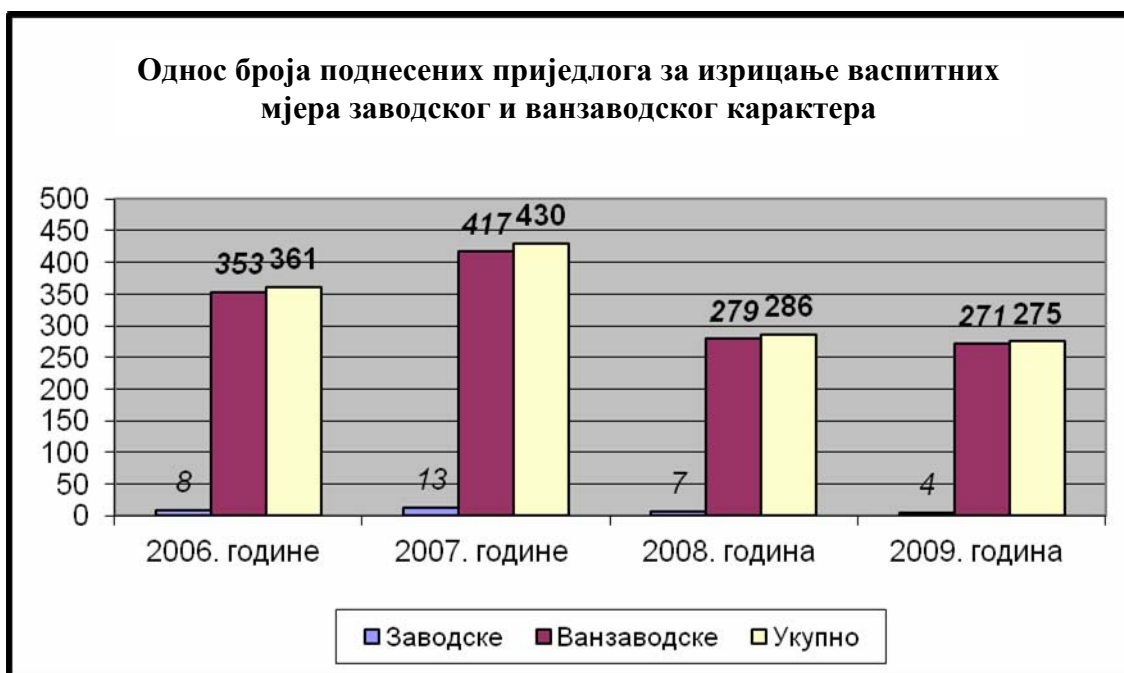
Када су у питању предмети које су ријешио суд, укупан број изречених васпитних мјера заводског карактера је 22, док је укупан број изречених мјера ванзаводског карактера 942, што износи 964 ријешена предмета. Уколико се томе дода

и 39 предмета у којима је изречена казна малољетничког затвора, произлази да је у оквиру посматраног периода ријешено укупно 1003 предмета.

Када је у питању однос између изречених васпитних мјера заводског и ванзаводског карактера, видљиво је да је тај однос сличан односу броја приједлога за изрицање васпитних мјера заводског и ванзаводског карактера. Наиме, током посматраних година, само у току 2008. године овај однос је 3:97 одсто, док је током свих осталих посматраних година овај однос 2:98 одсто у корист изречених васпитних мјера ванзаводског карактера. Надаље, уколико посматрамо број ријешених предмета у којима је изречена васпитна мјера заводског карактера, видљиво је да је током посматраних година тај број релативно низак, односно занемарљив, а, с друге стране, је и промјенљив, односно креће се и изнад и испод просјека, услед чега је тешко дати тренд кретања за наредни период.

Када су у питању изречене васпитне мјере ванзаводског карактера, видљиво је да је током посматране три године (од 2006. до 2008.) тај број константно у опадању, да би се тек задње посматране године повисио. Међутим, без обзира на задњу посматрану годину, може се констатовати да би тренд кретања броја изречених васпитних мјера ванзаводског карактера за наредни период могао бити у благо силазној путањи.

На сљедећем графикону је приказан однос броја ријешених приједлога за изрицање васпитних мјера заводског и ванзаводског карактера у току посматраног периода.

С обзиром на то да је у току 2006. године изречено шест казни малољетничког затвора, наредне године упола мање, а потом четири казне малољетничког затвора, те задње посматране године чак 26 казни малољетничког затвора, што је за ову годину дупло више у односу на збир током претходних година - видљиво је да се не може констатовати одређени тренд кретања за наредни период.

На крају посматраних година свеукупно је било неријешено 1380 пријава. Конкретно посматрано, видљиво је да је тренд броја ових пријава из године у годину већи. Током прве три посматране године тај узлазни карактер је незнатан, па чак и није константан, да би задње посматране године свакако био очигледан. Током прве посматране године, 317 предмета је било неријешено на крају године, да би се сљедеће

посматране године тај број незнатно повећао и износио је 324 предмета. Сљедеће, тј. 2008. године се тај број незнатно смањило, те је износио 321 предмет, након чега се задње посматране године повећао на 418 предмета.

С друге стране, када је у питању број неријешених припремних поступака на крају године током посматраног периода, може се констатовати супротан тренд кретања овог броја. Наиме, у овом случају је примјетно да се број предмета током посматраних година константно смањује, док је само задње посматране године тај број предмета повећан у односу на претходну годину. И овдје је смањење током посматраних година незнатно, док је повећање очигледно, мада не као у претходном случају. Наиме, током 2006. године број ових предмета је износио 455, а сљедеће године 382. На крају 2008. године број неријешених припремних поступака је износио 357, да би се тек задње посматране године овај силазни тренд прекинуо (380). Свеукупно посматрано, за четворогодишњи посматрани период, број ових предмета је износио 1574.

Посматрајући однос између поднесених приједлога за изрицање васпитних мјера са бројем изречених васпитних мјера, а поготово посматрајући тај однос у оквиру приједлога за изрицањем васпитних мјера заводског и ванзаводског карактера, могу се констатовати одређене карактеристике. Најприје, број поднесених приједлога за изрицање васпитних мјера је мањи у односу на укупан број изречених васпитних мјера, што је и разумљиво. Међутим, интересантан је и однос између поднесених и прихваћених приједлога, као и однос између посматраних мјера (заводског и ванзаводског карактера). Наиме, током 2006. године поднесено је осам приједлога за изрицање васпитних мјера заводског карактера, док је суд прихватио пет (око 73 одсто). Сљедеће године тај проценат износи 72 одсто. Наредне 2008. године је незнатно смањење прихваћености ових приједлога (око 70 одсто). Међутим, задње посматране године, однос између поднесених и прихваћених приједлога се губи, с обзиром на то да су у току ове године поднесена четири таква приједлога, а изречено је пет мјера. Уколико занемаримо задње посматране године, може се констатовати да се претходних година тај однос прихваћености креће преко 70 одсто. Међутим, уколико посматрамо и задњу годину, тај однос прихваћености приједлога износи око 76 одсто.

Сличан однос постоји и када су у питању ванзаводске васпитне мјере. Наиме, током 2006. године поднесена су 353 приједлога за изрицање васпитних мјера ванзаводског карактера, док је на суду прихваћено 288, што износи око 84 одсто. Сљедеће године тај проценат износи 73 одсто. Наредне, 2008. године он износи око 75 одсто. Задње посматране године тај однос износи око 81 одсто, с обзиром на то да је у току ове године поднесен 271 приједлог за изрицање васпитних мјера ванзаводског карактера, а прихваћено је 209. Посматрајући проценат прихваћености приједлога за изрицање ванзаводских мјера за четворогодишњи период, може се констатовати да је он око 79 одсто.

Јасно је да овај однос прати и укупан проценат прихваћености приједлога за изрицањем васпитних мјера, без обзира на то да ли се ради о ванзаводским или заводским мјерама. У току 2006. године поднесен је укупно 361 приједлог за изрицање васпитних мјера, а на суду прихваћено 293 (84 одсто). Сљедеће године тај проценат прихваћености износи 73 одсто, с обзиром на то да их је током ове године поднесено 430 приједлога за изрицање васпитне мјере, а прихваћено 273. У 2008. години он износи око 74 одсто, имајући у виду да је поднесено 286 приједлога за изрицање васпитне мјере, а прихваћено 184. Задње посматране године тај однос износи око 82 одсто, с обзиром на то да је у току ове године поднесено 275 приједлога за изрицање васпитних мјера, а прихваћено 214. Посматрајући проценат прихваћености ових приједлога за четворогодишњи период, може се констатовати да је он око 78 одсто.

4. ЗАКЉУЧНА АНАЛИЗА

Када је у питању учешће малољетника као извршилаца кривичних дјела у укупном броју извршених кривичних дјела, посматрајући полицијске статистичке извјештаје може се констатовати да је тај однос око десет одсто на годишњем посматраном нивоу, односно да је свако десето пријављено лице као извршилац кривичног дјела малољетник. Наравно, у току посматраног периода (од 2000. до 2010. године) су примјетне и незнатне процентуалне и стварне осцилације у односу броја пријављених малољетних лица према укупном броју пријављених лица. То, међутим, не негира закључак да је однос укупног броја малољетних пријављених лица у односу на укупан број пријављених извршилаца кривичних дјела релативно уједначен. Штавише, и поред констатованог релативно континуираног повећања укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела, као и укупног броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела, чињеница је да је однос удјела пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела релативно уједначен, од око 10 одсто.

Анализирајући тренд кретања броја пријављених лица као извршилаца кривичних дјела, а у оквиру наведеног броја и броја малољетних пријављених извршилаца кривичних дјела, може се констатовати тренд повећања укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела, као и тренд повећања малољетних пријављених извршилаца кривичних дјела, који дјелимично прати тренд повећања укупног броја пријављених извршилаца кривичних дјела. Наравно, тај тренд није константан, односно није константно у успону, уколико се посматра задњих неколико година гдје је евидентно смањење и броја пријављених извршилаца кривичних дјела, као и смањење броја малољетних извршилаца кривичних дјела. Међутим, свеукупно посматрајући узлазни тренд претходних година у посматраном периоду, евидентан је узлазни тренд и пријављених извршилаца кривичних дјела, као и малољетних извршилаца кривичних дјела.

Највећи број пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела односи се на кривична дјела имовинског криминалитета, што је и разумљиво, поготово уколико се посматра свеукупан удио пријављених извршилаца за ову групу кривичних дјела, а у оквиру њих и број пријављених малољетних извршилаца ове групе кривичних дјела. Међутим, када су у питању остале групе кривичних дјела, видљиво је да однос између броја пријављених извршилаца и малољетника међу њима није ни уједначен, нити константан. Видљиво је да у новије вријеме удио малољетника међу осталим групама кривичних дјела добија на значају, а науштрб имовинских кривичних дјела, мада је процентуални удио пријављених малољетника код ових кривичних дјела ипак неприкосновен, с обзиром на то да износи преко четири петине од укупног броја пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела.

Анализирајући пријављене малољетнике као извршиоце кривичних дјела у односу на центре јавне безбједности у оквиру Министарства унутрашњих послова Републике Српске, највећи број пријављених малољетника је пријављен у ЦЈБ Бања Лука, што је и логично, уколико се зна да овај центар обухвата нешто мало мање од половине територије и становништва Републике Српске. Такође, разумљиво је да се на другом мјесту по заступљености пријављених малољетника налази ЦЈБ Добој који је, и по површини, као и по броју становника, други центар јавне безбједности у оквиру Министарства унутрашњих послова Републике Српске. Међутим, код овог центра је и примјетно да удио пријављених малољетних извршилаца кривичних дјела незнатно одскаче од процентуалне заступљености покривености територије и становништва овог центра. У ЦЈБ Бијељина је незнатно мање пријављених малољетних извршилаца

кривичних дјела у односу на број становника и територију коју покрива овај центар. На преостала два центра се релативно једнако односи број пријављених малолетних извршилаца кривичних дјела, наравно посматрајући то у односу на број становника, а не у односу на величину територије коју ова два центра покривају.

Највећи број пријављених малолетника је у категорији старијих малолетника, односно лица старости од 16 до 18 година. На ову популацију односи се преко половине од укупног броја пријављених лица, док се на млађе малолетнике, односно на популацију малолетника старости од 14 до 16 година, односи око трећина од укупног броја пријављених лица. Оно што свакако забрињава је да су преко десет одсто од укупног броја пријављених лица дјеца, што значи да имају мање од 14 година. Конкретно, то значи да је сваки десети пријављени малолетник дијете, односно да је сваки стоти пријављени извршилац кривичног дјела дијете које није напунило 14 година у вријеме извршења кривичног дјела.

Мушки малолетници предњаче у броју пријављених малолетних извршилаца кривичних дјела. Наиме, уколико се зна да од укупног броја пријављених лица, њих чак 96 одсто чине припадници мушког пола, може се констатовати да је број припадница женског пола као пријављених малолетних извршилаца кривичних дјела чак и занемарљив.

Када су у питању кривична дјела с обиљежјима вршњачког насиља, чињеница је да је мали број евидентираних ових кривичних дјела у односу на укупан број пријављених малолетника као извршилаца кривичних дјела, па и на укупан број пријављених извршилаца кривичних дјела. То свакако не доводи до закључка да је и стваран мали број ових кривичних дјела који се стварно догађају, већ да је мали број ових кривичних дјела која се пријављују. С друге стране, одређена кривична дјела која имају обиљежја вршњачког насиља се и не подводе под ову категорију, већ под примарно кривично дјело.

Слична ситуација је и када су у питању малолетници као жртве насиља. Наиме, тек нешто више случајева је гдје су малолетници жртве насиља, што такође не указује на чињеницу да се ова кривична дјела не дешавају, већ на чињеницу да се она не пријављују, а и када се пријаве, могуће је да се евидентирају на други начин. Карактеристично код ових кривичних дјела је да су жртве готово равномјерно распоређене по старости, односно да се око трећине свих жртава насиља односи на дјецу, млађе малолетнике и старије малолетнике. Карактеристично је и да се готово двије трећине свих пријављених случајева насиља над малолетницима односи на пријаве у оквиру ЦЈБ Бања Лука, а да се преостали проценат готово равномјерно односи на остале центре, што не одговара, као што је већ указано, територијалној покривености сваког центра, као и проценту покривености становништва. За разлику од удјела малолетника женског пола као извршилаца кривичних дјела, гдје је тај удио незнатан, малолетници женског пола су жртве насиља у око једну трећину случајева, док се двије трећине односе на припаднике мушког пола. Наравно, највећи број насиља се односи на физичко насиље, и то око половине од укупног броја, док се око трећина односи на психичко насиље. Свакако је забрињавајуће што се око 20 одсто случајева насиља над малолетницима односи на сексуално насиље.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Тема докторске дисертације „Васпитне мјере као средство у сузбијању криминалитета малољетника“, сама по себи, представљала је велики изазов и жељу да се свима онима који се баве малољетничком делинквенцијом укаже на значајну улогу коју у спречавању и сузбијању ове делинквенције имају васпитне мјере.

На који начин је то урађено, може се спознати из краћег резимеа који слиједи.

У уводном дијелу назначени су проблем и предмет истраживања, циљ и метод рада, научна и друштвена оправданост рада и хипотетички оквир истраживања.

Глава прва посвећена је појму и карактеристикама малољетничког криминалитета. Овдје је дата еволуција кривичноправног статуса малољетника, с посебним освртом на Републику Српску. Указано је и на појмовно одређење, карактеристике, етиологију и феноменологију малољетничког криминалитета.

У глави другој („Малољетничко кривично право“) дато је појмовно објашњење малољетничког кривичног права, система и извора тог права. Посебна пажња је посвећена међународним стандардима о малољетницима који су у сукобу са законом, укључујући и праксу Европског суда за људска права и Уставног суда Босне и Херцеговине.

Глава трећа односи се на „Појам и карактеристике малољетничких кривичних санкција“, почев од полицијског упозорења и малољетничког затвора до примјена мјере безбједности према малољетницима.

Васпитне мјере и васпитне препоруке били су предмет анализе у четвртој глави. Анализирана питања у овој глави сврстана су у неколико цјелина: појам, карактеристике, сврха и класификација васпитних мјера, примјена васпитних мјера у упоредном кривичном законодавству, врсте васпитних мјера у кривичним законима Босне и Херцеговине, Федерације Босне и Херцеговине и Брчко дистрикта Босне и Херцеговине, однос васпитних мјера према другим кривичним санкцијама, изрицање и извршење васпитних мјера и алтернативно реаговање на криминалитет малољетника.

У петој глави обрађена су питања која се односе на мјере упозорења и усмјеравања. У оквиру ове проблематике три су питања којима је посвећена посебна пажња. Тичу се судског укора, посебних обавеза и упућивања у васпитни центар.

У шестој глави („Мјере појачаног надзора“) указано је на појачан надзор родитеља, усвојиоца или стараоца, појачани надзор у другој породици, појачан надзор надлежног органа социјалног старања и посебне обавезе уз мјере појачаног надзора.

Седма глава („Заводске васпитне мјере“) бави се анализом појма и врсти заводских васпитних мјера: упућивања у васпитну установу, у васпитно-поправни дом и посебну установу за лијечење и оспособљавање, те условним отпустом код заводских васпитних мјера.

Претпоследња, осма глава, посвећена је примјени васпитних мјера према пунољетним лицима. Предметна проблематика овог дијела рада груписана је у три цјелине: изрицање кривичних санкција пунољетним лицима која су извршила кривично дјело као малољетници, појам млађег пунољетства и његов значај у кривичном праву и изрицање васпитних мјера млађим пунољетним учиниоцима кривичних дјела.

Последња, девета глава, односи се на анализу малољетничке делинквенције у Републици Српској, с посебним освртом на изрицање васпитних мјера. Ово истраживање односи се на претходни десетогодишњи период (од 2000. до 2010. године), с обзиром на то да подаци за овај период представљају фундаменталне податке овог истраживања, који се користе као основ за компарацију и извођење параметара. Међутим, истраживање се, већим дијелом, базира на посматраном четворогодишњем периоду, гдје се као референтан период узима период од 2006. до 2009. године. При

томе су коришћени полицијски статистички извјештаји, те анализирана политика гоњења тужилаштва и казнена политика судова.

Досадашња излагања о најважнијим питањима у вези с васпитним мјерама као средство у сузбијању криминалитета малољетника могу послужити као основ за сљедеће закључке:

(1) Малољетничка делинквенција подразумијева кривична дјела која су учинила лица млађа од 18 година живота. Кривични поступак према малољетницима је специфичан, с нагласком на хитност и цјелисходност поступка. Код тих учинилаца кривичних дјела нису најважнији врста и тежина учињеног кривичног дјела, већ обиљежја посебности и понашања младог лица, окружења, породице, школовања и слободног времена. Сасвим је јасно да се дјеца не рађају као делинквенти већ то најчешће постају због мањкавог васпитања, лошег утицаја вршњака, зависности, насиља у породици, недостатка подршке локалне заједнице и слично.

За малољетне делинквенте често се каже да су добра дјеца из лошег окружења. Када закажу заштитни фактори који су превенција за малољетничку делинквенцију, попут квалитетног васпитања, подршке, разумијевања или разговора, једино што преостаје јесте сила закона, односно правни систем од којег се очекује да поправи или барем умањи насталу штету. Када говоримо о штети, на првом мјесту мислимо на ону која је учињена самом малољетнику због небриге, запостављања и других ризичних фактора који су узроковали манифестације антисоцијалног понашања. Стога, сврха закона који прописује поступање према малољетницима не би смјела бити њихово кажњавање већ одгајање, ресоцијализација и јачање заштитних фактора у контролисаном, подстицајном окружењу.

(2) Конвенција УН о правима дјетета први је међународни обавезујући правни акт у којем се дјетету приступа као субјекту с правима, а не само као особи која треба посебну заштиту. Она представља најуниверзалнији уговор у области људских права, будући да садржи свеобухватни скуп међународноправних стандарда за заштиту и добробит дјеце. Као уговор широког обима, Конвенција апсорбује основне принципе који се могу сврстати у три шире категорије: обезбјеђење права дјетета, заштита права дјетета и његова партиципација. На тај начин права дјетета добијају императивни карактер, који је значајнији од обичаја и морала друштва. Она служе као основ за израду читавог низа међународних и регионалних конвенција и препорука. Ниједна држава уговорница не може да се ослободи одговорности заштите права дјетета. Али, ступање на снагу ове конвенције није довољно да би се остварила у њој наведена права. Наиме, предуслов да се оствари неко право јесте познавање тог права и постојање свијести појединца да је субјект тог права, што је посебно случај за права која су наведена у Конвенцији УН о правима дјетета.

Посебно ћемо, у контексту теме овог рада, истаћи важност члана 3 ст. 1 и 2 Конвенције који прописује да је најбољи интерес (добробит) дјетета оно чиме би се морале руководити јавне или приватне установе социјалног старања, државна управа или законодавни органи у свим радњама (поступцима) које предузимају у вези с дјецом. Дјететом се сматра свака особа млађа од 18 година, осим ако се законом који се примјењује на дијете граница пунољетности не одреди раније. Према Стандардним минималним правилима Уједињених нација за малољетничко правосуђе (Пекиншка правила), у правним системима који признају концепт доби за кривичну одговорност малољетника морају се имати у виду фактори емоционалне, менталне и интелектуалне зрелости, тако да се не смије се утврдити прениска добна граница. Минимална доб кривичне одговорности изузетно се разликује због културе и историје. Модерни приступ обухватао би разматрање може ли дијете достићи моралне и психолошке компоненте кривичне одговорности, односно може ли се дијете на основу свога

размишљања и разумијевања сматрати одговорним за антисоцијално понашање. Ако је доб кривичне одговорности прениска или уопште нема доње добне границе, појам одговорности био би бесмислен. Уопштено, постоји уска веза између појма одговорности за делинквентно или кривично понашање и других друштвених права и одговорности (као што су брачно стање, грађанска пунољетност итд.). Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске је остао код ранијег законског рјешења које уједно слиједи и њемачко рјешење, те разликује малољетнике (*Jugendlicher*) и млађе пунољетнике (*Heranwachsender*), особе које су у вријеме извршења дјела навршиле 18, а нису навршиле 21 годину живота.

(3) Развој кривичног права за малољетнике креће се у правцу све већег разликовања и поступног одвајања од општег кривичног права, тако да се већ данас може говорити о малољетничком кривичном праву као посебној грани казненог права. Тај процес се најбоље уочава у оним земљама које кривичноправни положај малољетника уређују у посебном законском акту (изван општег кривичног закона). Сличан процес одвијао се и у Републици Српској.

Савремено малољетничко кривично право изложено је сукобу модела „благостања” (теорије „*agens patriae*“) који утиче на екстензивну интервенцију у домену малољетничке делинквенције и идеје о заштити права малољетних делинквената. Другим ријечима, овим дијелом кривичног права доминира правна дилема која се рефлектује на сва питања о статусу и третману малољетника. Као оптималан модел који помирује ова два супротстављена приступа данас се сматра модел „четири Д” (*diversion, dejudicialisation, deinstitutionalisation, due process*: избјегавање кривичног поступка, дејуридизација, деинституционализација, процесна гаранција о правичном поступку).

У тражењу баланса између концепта „благостања” и концепта правде и правичности, малољетничко право је у посљедњој декади под снажним утицајем међународних норми и стандарда о „специјалним правима” малољетника. Данас посебан кривичноправни третман малољетника постаје битно питање концепта људских права, демократске правне државе, савремене оријентације криминалне политике и кривичног права. За стварање новог профила малољетничког кривичног права од посебне важности су норме и стандарди међународних докумената, а најважнија је Конвенција УН о правима дјетета.

Неспорно је да приближавање моделу „*agens patriae*“ и „партиципативном” моделу зависи од економског стања у друштву и његове спремности да улаже већа средства у превенцију сузбијања малољетничке делинквенције (локални програми за превенцију, васпитне институције, поступци посредовања итд.). Избор новог легислативног модела треба да постави нове темеље система малољетничке правде у сагласности с данашњим друштвеним потребама и могућностима.

(4) Сврха кривичних санкција према малољетницима остварује се у оквиру опште сврхе кривичних санкција (члан 1 Кривичног закона Републике Српске). У оквиру опште сврхе кривичних санкција, посебна сврха кривичних санкција према малољетницима јесте да се пружањем заштите, бриге, помоћи и надзора, као и обезбјеђивањем њиховог општег и стручног оспособљавања, утиче на њихов развој и јачање личне одговорности, те на васпитавање и правилан развој личности малољетника којем се изриче и на којег се примјењује конкретна кривична санкција, како би се обезбиједило поновно укључивање малољетника у друштвену заједницу. Сврха малољетничког затвора је, поред остварења сврхе кривичних санкција за малољетнике уопште, дефинисана додатно још и као остварење одређених превентивних ефеката кроз вршење појачаног утицаја на малољетног учиниоца да

убудуће не врши кривична дјела, што представља вид специјалне превенције, као и вршење утицаја на друге малољетнике да не врше кривична дјела, а што је форма генералне (опште) превенције у односу на малољетничку популацију.

(5) Прво и друго поглавље дисертације потврдило је основну (општу) хипотезу о малољетничком криминалитету као друштвеној појави, као и другу посебну хипотезу о криминалитету младих који има и своја специфична обиљежја. Правни положај малољетних делинквената одувijek се разликовао од правног статуса пунољетних учинилаца кривичних дјела и он се најприје очитовао у блажем кажњавању, а затим и у изрицању посебних санкција за малољетнике. Историјски гледано, развој овог института у кривичним законодавствима кретао се у правцу све већег разликовања и постепеног одвајања од општег кривичног права. Посљедица оваквог развоја у модерном кривичном законодавству је прописивање посебних санкција за малољетнике.

Пошто малољетници у савременом кривичном праву у већини земаља имају посебан статус у односу на пунољетна лица, већина земаља своје кривично законодавство прилагођава личности малољетника, и то због његове душевне развијености и могућности његовог преваспитања. Успјешно преваспитање може допринијети да малољетни учинилац кривичног дјела постане користан члан друштвене заједнице. Да би преваспитање било могуће и да би превентивно дјеловало за све будуће случајеве - потребно је провести низ реформи. Неопходно је да се донесе закон о малољетним учиниоцима кривичних дјела, као што је то случај у Републици Српској, којим је формирано и посебно одјељење судова које се бави само питањима малољетника. Уз то, потребно је да се формира посебан сектор у полицији који би се бавио само малољетним преступницима, да се кадровски ојачају центри за социјални рад, иницира повећање капацитета установа за преваспитање малољетника, појача улога медија, едукују грађани кроз посебан вид кампање и да се проведу све оне активности које ће јачати колективну свијест у сузбијању малољетничког преступништва.

(6) Република Српска спада у ред мањег броја модерних европских кривичних законодавстава која познају категорију млађих пунољетника као посебну добну категорију учинила кривичних дјела. За њих се у посебном законском акту - Закону о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку - предвиђа примјена санкција општег кривичног права уз факултативну примјену редукованог броја малољетничких санкција. На тај начин, судија за малољетнике има на располагању више различитих врста кривичноправних санкција. Већ сама та чињеница, уз остављање велике слободе суду при избору најпогодније санкције, указује на потребу да се испита могућност како да се у судској пракси оствари интенција законодавца да се, помоћу категорије млађих пунољетника, прошири примјена малољетничког кривичног права и на пунољетне учиниоце кривичних дјела. Томе треба додати да у Босни и Херцеговини, још од времена увођења термина млађих пунољетника у кривично законодавство (1959. године) није било озбиљнијег научног проучавања криминалитета, правног положаја, али ни законске или судске казнене политике према овој специфичној добној категорији учинилаца.

Приликом прописивања одредби о кривичи пунољетних лица за дјело које су извршили као малољетна лица, законодавац се руководио начелом да правни положај учиниоца кривичног дјела не би смио бити гори него што би био да му је суђено у доби када је дјело и учинио. Дакле, правни режим је знатно „блажи“ за учиниоца који је малољетно лице, него за учиниоца који је пунољетан. Сходно томе, законодавац је водио рачуна о протоку времена, тежини извршеног кривичног дјела, као и о бројним

околностима и чињеницама које суд узима у обзир кад малољетном лицу изриче санкцију.

(7) Систем кривичног правосуђа за малољетнике, за разлику од система кривичног правосуђа за пунољетна лица, препознаје дјецу која су у сукобу са законом као жртве, узимајући у обзир чињеницу да малољетним лицима недостаје одговарајућа зрелост да би их се третирао као пунољетне учиниоце кривичних дјела. Овај систем препознаје подложност дјеце да се укључе у делинквентна понашања, као и да проблеми с којима се малољетник суочи у дјетињству или у вријеме адолесценције могу имати дуготрајне последице. Већина малољетника који долазе у сукоб са законом су жртве немара, искоришћавања тешких и економских и друштвених услова. Они имају право на одговарајућу бригу, заштиту и прилику за друштвену реинтеграцију.

(8) Васпитне мјере су кривичне санкције које у систему кривичног права за малољетнике представљају „први избор“ у односу на санкционисање малољетних учинилаца кривичних дјела, онда када нема услова да се поступи по начелу опортунитета кривичног гоњења или да се већ покренути поступак према малољетнику обустави због нецјелисходности његовог вођења. Васпитне мјере су типичне „малољетничке“ кривичне санкције и оне су једине кривичне санкције које се могу изрећи млађим малољетницима (тада су „једини избор“ када је ријеч о кривичним санкцијама), а оне се, поред тога, по правилу (осим када је по изузетку потребно изрицање малољетничког затвора), изричу и старијим малољетницима за које је доказано да су учинили кривично дјело.

Постоје три групе васпитних мјера: 1) мјере упозорења и усмјеравања, 2) мјере појачаног надзора и 3) заводске мјере. Сматра се да је спорно, с обзиром на сврху и природу васпитних мјера, правити подјелу на блаже и теже васпитне мјере, али се, без обзира на одређене теоријске критике таквог разврставања, може правити разлика између најлакших васпитних мјера, гдје би спадале мјере упозорења и усмјеравања, и најтеже мјере те врсте, а то је заводска васпитна мјера. Није реално да се тврди како се не може правити подјела на блаже и теже васпитне мјере, односно да се васпитне мјере не могу оцјењивати као фактички теже и фактички лакше.

Неспорно је да су заводске васпитне мјере, а прије свега упућивање у васпитно-поправни дом, свакако далеко теже него друге васпитне мјере, а нарочито у поређењу с мјерама упозорења и усмјеравања, које су већ на први поглед веома благе кривичне санкције, скоро потпуно лишене било какве репресивне компоненте. Уосталом, у пракси је добро познато да се боравак у васпитно-поправном дому често сматра фактички тежим него извршење казне малољетничког затвора, при чему сами малољетници, по правилу, теже подносе релативно неодређени карактер трајања боравка у васпитно-поправном дому у односу на стриктно одређено вријеме трајања малољетничког затвора. Поред тога, по логици ствари, васпитна мјера упућивања у васпитну установу, самим тим што је законом прописано њено краће трајање у односу на мјеру упућивања у васпитно-поправни дом, начелно би могла да се сматра блажом васпитном мјером, али је то, када је у питању поређење ове двије заводске васпитне мјере, у извјесној мјери релативно, будући да је и трајање обје ове институционалне васпитне мјере одређено само релативно (од шест мјесеци до двије године за мјеру упућивања у васпитну установу, те од шест мјесеци до четири година у погледу упућивања у васпитно-поправни дом), а не на апсолутан начин, као што је то иначе карактеристично за казну малољетничког затвора.

(9) У закону се генерално утврђују одређена општа правила усмјеравања када је у питању избор васпитних мјера у конкретном случају. Мјере упозорења и усмјеравања изричу се онда када се сматра да је потребно и довољно да се таквим мјерама утиче на личност малољетника и његово понашање. Неопходно је кумулативно испуњење

услова „потребности“ и „довољности“, мада се у пракси ти услови суштински преплићу и није једноставно утврдити јасну разлику између мјере која је потребна и оне чија је примјена довољна. Мјере појачаног надзора изричу се када су кумулативно испуњена два услова: услов потребности - уколико ради васпитавања и развоја малољетника треба предузети трајније мјере, уз одговарајући стручни надзор и помоћ, те ако је при том испуњен и услов довољности, који се своди на оцјену да није потребно да се малољетник потпуно одвоји из његове дотадашње средине. Заводске мјере се изричу малољетнику према коме треба предузети трајнији третман васпитавања, лијечења и оспособљавања, уз његово потпуно одвајање из дотадашње средине, ради вршења појачаног утицаја на малољетника. Ове мјере се изричу као посљедње средство, онда када пожељни ефекат не може да се оствари незападским мјерама.

(10) У раду је потврђена прва основна теза о значају васпитних мјера у спречавању малољетничког криминалитета. Приоритет васпитних мјера, као кривичних санкција за малољетнике, није споран ни у кривичном законодавству Републике Српске, а такав њихов значај је и одлика савременог кривичног права уопште. И кривично право Републике Српске допушта примјену казне према малољетницима само изузетно и уз испуњење строго одређених услова. Но, и тада је у питању посебна врста казне која је прилагођена особеностима малољетника као субјекта према коме се примјењује, тако да она и по свом циљу и по начину извршења има претежније карактеристике васпитне мјере, а само у неким својим компонентама изражава и особености казне као кривичне санкције. Казна према малољетницима је изгубила свој ретрибутивни карактер. Чињеница је да се, без обзира што казна која се примјењује према малољетницима губи своје класично обиљежје, разлика између њих и васпитних мјера ипак не може негирати.

(11) Кривица није услов за примјену васпитних мјера. У прилог овом мишљењу говори, између осталог, чињеница да је некадашњи Кривични законик ФНРЈ (прије новеле од 1959. године) дијелио малољетнике на кривично одговорне и кривично неодговорне. Сада то није случај. Затим, пошто се у члану 50 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске за примјену малољетничког затвора изричито захтијева кривица, *argumentum a contrario*, мора се закључити да за васпитне мјере то не важи. И кривично процесно право Републике Српске занемарује (не негира) кривицу код примјене васпитних мјера.

(12) Васпитна мјера упућивања у васпитни центар је краткотрајна мјера педагошког третмана и социјалног рада, преваспитања малољетника и спречавања да у будуће врши кривична дјела. Често се чује мишљење да у кривичном законодавству Републике Српске недостаје једна мјера оштрог и репресивног третмана која би се састојала у краткотрајном притварању малољетног учиниоца кривичног дјела. Овај аргумент не доводи у сумњу усвојени концепт упућивања у васпитни центар за малољетнике. Међутим, он би могао да послужи као основ за испитивање стварних потреба за таквом мјером у кривичном законодавству, али изван система васпитних мјера и мјера казног карактера. Изјашњавајући се у прилог васпитне мјере упућивања у васпитни центар за малољетнике, сматрамо да се рјешење мора тражити не довођењем у питање њене егзистенције у кривичном законодавству, већ у успјешнијем уклапању у јединствен систем санкција за малољетнике. Мишљења смо да се схватања којима се сматра да факултативно изрицање појачаног надзора, уз упућивање у васпитни центар, треба да се претвори у обавезно, не могу прихватити, јер то не захтијева увијек личност малољетника.

Постепено ширење мреже васпитних центара имаће позитиван утицај на обим посла центара за социјални рад у подручју малољетничког правосуђа, што ће им омогућити да се више концентришу на упућивање и пружање превентивних услуга у

подручјима за која не постоје васпитни центри. И активности на смањењу насиља у школама без сумње помажу да се смањи ризик од преступништва, али би их требало надопунити програмима у заједници. Недовољни капацитети спријечили су центре за социјални рад да испуне своју дужност у погледу превенције, а улога цивилног друштва је до сада била врло скромна. Уз то, специјализоване полицијске јединице доприносе раду на превенцији преступништва у неким општинама, а требали би то радити и у другим подручјима како се мрежа превенције буде консолидовала и проширивала.

(13) Интенција законодавства Републике Српске да мјере појачаног надзора заузму једно од централних мјеста у примјени васпитних мјера широко је прихваћена у судској пракси. Слаба примјена мјере појачаног надзора у другој породици произилази из одређених објективних и субјективних околности у примјени. Пошто оне нису непробродиве, ова мјера има своје пуно оправдање у систему кривичних санкција према малољетницима. Сложенији проблем је паралелно постојање мјере појачаног надзора родитеља или стараоца, као и појачаног надзора органа старатељства. Тешко је, чак и на нивоу теоретске анализе, повући садржајну разлику између функције органа старатељства код наведених мјера. Истраживања праксе нису утврдила никакву разлику, тако да постојеће рјешење представља само фикцију. Чини се да би најбоље рјешење било унификација мјера појачаног надзора: да се појачани надзор предвиди као једна васпитна мјера појачаног надзора у својој и другој породици коју, под одређених условима и у одређеним околностима, врше родитељ или старалац, као и друга породица (уз помоћ и под надзором органа старатељства) и орган старатељства.

Слаби резултати у примјени мјере појачаног надзора родитеља, усвојиоца или стараоца често су посљедица неодговорног односа родитеља или стараоца према обавезама које проистичу из изрицања мјере. Не постоји никаква законска могућност да они због тога снесу и правне посљедице. Једина могућност суда је да изречену васпитну мјеру замијени неком другом мјером. Чини се да би, уз то, требало предвидјети и неки облик одговорности, друштвене, материјалне и кривичне родитеља, усвојиоца или стараоца, о чему би, по нашем мишљењу, требало да одлучује суд који је изрекао ову васпитну мјеру, водећи рачуна о специфичностима случајева.

(14) Надзор органа старатељства представља одговарајућу контролну активност овог органа у односу на редовни родитељски или старатељски контакт с малољетником. Током извршења ове мјере орган старатељства брине се о основним редовним животним активностима малољетника, попут његовог школовања и запослења. Поред тога, орган старатељства води рачуна и о чиниоцима који су били од значаја за упуштање малољетника у делинквенцију, односно који могу утицати на будуће понашање малољетника и уопште његове животне личне околности, гдје спада и одвајање малољетника из средине која на њега штетно утиче.

(15) Заокружујући реформу казног права 2010. године, Република Српска је слиједила тенденције савремене криминалне политике других европских земаља (Француска, Њемачка, Србија, Хрватска), па је на посебан, специфичан начин одредила кривичноправни статус малољетника. Та специфичност огледа се у више праваца. Најприје, донесен је *lex specialis* - посебан Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку, чиме су малољетници у свом кривичноправном положају у потпуности одвојени од статуса пунољетних лица као учинилаца кривичних дјела. Затим, одређена је посебна надлежност основних судова за поступање у кривичним предметима малољетних учинилаца кривичних дјела. Поред тога, предвиђена је обавезна специјализација лица која у органима кривичног правосуђа учествују у кривичном поступку према малољетним учиниоцима кривичних дјела. На крају, поред кривичних санкција закон је према малољетним учиниоцима кривичних

дјела предвидио могућност изрицања посебних мјера *sui generis* - васпитних препорука – као средстава ресторативне правде којима се избјегава покретање или вођење кривичног поступка. На тај начин су све одредбе материјалног, процесног и извршног карактера у односу на малољетнике као учиниоце кривичних дјела издвојене у посебну цјелину која се условно може назвати „малољетничко кривично право“. Овакво рјешење свакако представља квалитетни помак у законској регулативи према малољетним учиниоцима кривичних дјела, односно малољетним лицима као оштећенима (жртвама кривичних дјела). Оно што представља посебну новину у инаугурисаном кривичноправном положају малољетника у Републици Српској свакако је увођење низа посебних мјера – васпитних препорука (које познаје низ упоредних кривичноправних система) које треба да појачају диверзиони карактер новог система малољетничког кривичног права који утемељује систем „ресторативне правде“ у коме се истиче превентивни, васпитно-педагошки карактер ове гране права. Кратко вријеме примјене новог система малољетничких кривичних санкција не даје довољно основа за процјену ефикасности прописаних рјешења, али је за очекивати да ће законита, ефикасна, квалитетна примјена ових рјешења допринијети смањењу учешћа малољетника у структури и динамици криминалитета. Уосталом, стручна јавност то и очекује.

Усвојене новине представљају корак више и у примјени модерних правних стандарда и међународних начела у кривичним поступцима у којима су младе особе учиниоци или жртве кривичних дјела. Сврха кажњавања таквих учинилаца је њихова рехабилитација и ресоцијализација, у чему се разликује од сврхе кажњавања пунољетних учинилаца. Нагласак малољетничког судовања мора да буде на заштити малољетника, бризи, помоћи и надзору, те образовању како би се утицало на његово васпитање, развијање цјелокупне личности и јачање његове личне одговорности ради суздржавања од поновног чињења кривичних дјела, те омогућило његово поновно укључивање у друштвену заједницу.

(16) У раду је потврђена трећа посебна хипотеза о значајном доприносу Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске осавремењавању и унапређењу система санкционисања криминалитета малољетника. Из цитираних одредаба Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске недвосмислено се може закључити да су малољетничко кривично право и правосуђе Републике Српске снажно усмјерени ка афирмацији добробити малољетника и заштити његових интереса, па стога имају наглашен васпитни и заштитни карактер, што је у складу и с прокламованим циљевима Пекиншких правила. Поред тога, систем кривичних санкција који се у Републици Српској примјењује према малољетницима најчешће се оцјењује као систем који располаже богатим избором санкција. Затим, у једној теоретској анализи, с аспекта колико се овим мјерама задире у слободу и права малољетних делинквената, васпитне мјере се на основу услова који се одређују за њихову примјену у Закону о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске дијеле на лакше и теже. На овакав закључак упућује чињеница да је, идући од једне до друге васпитне мјере, број наведених услова за њихову примјену све већи, да би, кад дође до мјере упућивања у васпитно-поправни дом, од значаја били и тежина кривичног дјела и ранија осуђиваност. Ова подјела, која се заснива на недовољно издиференцираним критеријумима, ствара одређене проблеме у пракси.

(17) Извршење изречених кривичноправних санкција посљедњи је и најтежи стадијум у сложеном процесу кривичноправне реакције према учиниоцима кривичних дјела, од којег, у крајњој линији, зависи и коначан успјех или неуспјех читавог друштва у борби против криминалитета. У том ланцу друштвене реакције посебно је осјетљива

карика извршење малољетничких санкција, јер сваки погрешан или неодговарајући третман према осуђеном малољетнику може изазвати трајне и непоправљиве последице у његовом животу.

У Закону о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске детаљно се уређује материја извршења свих санкција које се изричу малољетним учиниоцима кривичних дјела: ванзаводске и заводске васпитне мјере, казна малољетничког затвора, те мјере безбједности. При изради овог закона у њега су уграђене препоруке и стандарди међународних аката који се односе на ову материју, а посебно Стандардна минимална правила Уједињених нација за примјену судских поступака према малољетницима, тзв. Пекиншка правила (1985), Смјернице за дјеловање према дјечи у систему кривичног правосуђа, тзв. Бечке смјернице (1997) и Правила Уједињених нација за заштиту малољетника од неоснованог лишења слободе, тзв. Правила из Хаване (1990). Важност доношења јединственог законског акта о извршавању малољетничких санкција, као важан сегмент малољетничког правосуђа, је велика.

(18) Из приказаних основних карактеристика малољетничког кривичног поступка у Републици Српској закључујемо да он садржи многе одлике заштитног модела какав се сусреће у неким западноевропским малољетничким системима. Процедура пред судовима у Републици Српској је неформална, убрзана и еластична, и у њој судија за малољетнике има доминантну улогу. Он има широка овлашћења да у извођењу одређених радњи у појединим стадијумима поступања одступи од круте процедуре редовног кривичног поступка и поступак прилагоди потребама сваког конкретног случаја. При томе, Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске досљедно проводи идеју о инокосном одлучивању при изрицању малољетничких санкција, као и при одлучивању о обустави или измјени изречене васпитне мјере. Начело цјелисходности има веома широку примјену: могу га примијенити сви правосудни органи и у свим стадијумима кривичног поступка, од претприпремног и припремног поступка до поступка пред судијом за малољетнике. Све наведено говори у прилог тврдњи да је поступак пред судијом за малољетнике у функцији остварења васпитне и заштитне сврхе малољетничких санкција - како је она одређена у члану 31 Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске и стога има заштитни карактер. Таква оријентација ка афирмисању добробити малољетника и заштити његових интереса у складу је с прокламованим циљевима малољетничког правосуђа у Пекиншким правилима, гдје се наводи: „Систем малољетничког правосуђа треба нагласити добробит малољетника“ (правило 5.1) и, затим, „Поступак треба доприносити интересима малољетника“ (правило 14.2).

С друге стране, корпус универзално признатих људских права и слобода укључује и „специјална“ права малољетних лица, с израженим опредјељењем за посебну и јачу заштиту и развој малољетника. Одредбе из ове области у међународним конвенцијама имају императивно значење за државе које су их ратификовале. Ради се о подручју у коме је свијест друштва о њиховом поштовању као „највиших“ стандарда достигла завидан ниво. Данас је владајуће схватање да малољетницима, начелно говорећи, треба признати сва права и гаранције које се у редовном кривичном поступку признају пунољетним оптуженим, а одступања од овог начелног становишта могућа су само ако је то у интересу малољетника. У претходним излагањима указали смо на главне карактеристике кривичног поступка који се одвија пред судијом за малољетнике. При томе, нисмо говорили о правном положају малољетника у кривичном поступку, о томе која му се процесна права у закону признају и шта је с њиховом примјеном у пракси судова. Стога је нужно преиспитати како се и колико

гарантују нека од основних процесних права малољетника у поступку пред судијом за малољетнике, а која су прописана у појединим међународним документима. Као полазну тачку треба узети права изричито наведена у правилу 7 Пекиншких правила, гдје стоји: „У свим стадијумима поступка треба гарантовати основна права, као што су претпоставка невиности, право на обавјештење о оптужби, право на шутњу, право на браниоца, право на присуство родитеља или староца, право на суочење и унакрсно испитивање свједока и право жалбе“. У правилу 8.1 под насловом „Заштита приватности“ наводи се: „Да би се избјегла могућа штета од претјераног публицитета и етикетирања малољетника, у свим стадијумима поступка треба поштовати право на приватност“. Већина ових набројаних права малољетника наводи се и разрађује и у члану 40 Конвенције УН о правима дјетета. Најзад, треба споменути још једно право које се у члану 6 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода гарантује свим грађанима, па према томе и малољетницима, а то је право на независан и непристрасан суд. Поштовање овог посљедњег права актуелно је посебно у оним малољетничким законодавствима у којима судија за малољетнике обједињује у себи истражну и судску функцију, што није случај и са Законом о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске.

Поред тога, искуство из великог броја земаља показује да је једини начин да се осигура да ће оптужени малољетници добити одговарајуће правне услуге - увођење програма правне помоћи. Неколико земаља у регији покренуло је државне програме правне помоћи који се финансирају из јавних средстава и обезбјеђују одбрану оптуженим малољетницима и одраслим лицима. У другим земљама невладине организације су, уз помоћ међународних донатора, покренуле пилот-пројекте за пружање услуга малољетницима. С обзиром на буџетска ограничења, покретање пилот пројеката који би се бавили правима малољетника би можда представљало најбоље рјешење на краткорочној основи. Тај пројекат не би нужно морао да буде ограничен на пружање правних услуга, а један од најбољих примјера у регији пружа интегрисане правне и психосоцијалне услуге. Исто тако, мандат тог пројекта не би нужно био ограничен на одбрану оптужених малољетника. Он би могао укључивати и друга подручја у којима је неопходно слично стручно знање, као што је помоћ дјецци жртвама насиља.

(19) Фаза извршења кривичних санкција изречених у кривичном поступку представља завршни дио процеса формалне друштвене реакције на криминално понашање. Изрицање кривичне санкције малољетном извршиоцу кривичног дјела подразумијева избор конкретне санкције из система санкција намијењених малољетницима, која је у највећој мјери прилагођена карактеристикама личности малољетног преступника и свим околностима извршеног кривичног дјела. Сврха изречене кривичне санкције остварује се у фази њеног извршења. Кривична санкција изречена судском одлуком, а нереализована у фази извршења, значи неостварену сврху саме кривичне санкције.

Пропусти у фази извршења на одређени начин представљају неуспјех читавог система и често имају за посљедицу да исти учинилац поново врши кривична дјела. Малољетство учиниоца кривичног дјела (својим психофизичким особеностима) чини фазу извршења кривичних санкција које су изречене малољетницима још деликатнијом и значајнијом. Посебан систем кривичних санкција и мјера за малољетнике, као општеприхваћени стандард савременог кривичноправног положаја малољетника, подразумијева и посебан систем извршења кривичних санкција и мјера изречених малољетницима заснован на посебним принципима и посебној организацији.

(20) Психолошке и психосоцијалне особености малољетничке популације, саме по себи, захтијевају специфичан прилаз у процесу примјене институционалног

третмана. Издвајање из средине у којој је малољетник до тада живио и упућивање у установу, без обзира на пожељно издвајање из средине од негативних утицаја, доноси ограничавање слободe и читав низ депривација на које су малољетна лица посебно осјетљива, а примјену институционалног програма њихове реадaptације и рехабилитације чини још деликатнијим. У извјесном смислу мјере институционалног карактера имају контрадикторан карактер, јер и поред тога што се не ради о казни него о васпитним мјерама, уз васпитну функцију као примарну, ове мјере подразумијевају принуду на третман и при томе имају незанемариво стигматизирајуће дејство.

(21) Подаци о изреченим кривичним санкцијама малољетним учиниоцима кривичних дјела у Републици Српској несумњиво указују да је основна оријентација казнене политике да се малољетницима изричу васпитне мјере, а само изузетно казна малољетничког затвора. Може се запазити извјесно смањење изречених заводских мјера, док су најбројније дисциплинске мјере и мјере појачаног надзора, чиме се потврђује да је казнена политика према малољетницима првенствено усмјерена на њихово преваспитање и помоћ. Врло ријетко се изриче васпитна мјера појачаног надзора у другој породици, као и мјера упућивања у васпитни центар, васпитну установу или установу за лијечење и оспособљавање малољетника. Несумњиво је да је структура примијењених васпитних мјера условљена, поред низа чинилаца који су везани за делинквентно понашање и личност малољетника, још и могућностима њихове ресоцијализације које се често испољавају у недостатку одговарајућих институција и материјалних средстава за извршење појединих васпитних мјера.

(22) У погледу извршења кривичних санкција, од реформе кривичног законодавства се, поред имплементације релевантних међународних стандарда и досљеднијег концепцијског усаглашавања с материјалним и процесним законодавством, очекивало и да отклони посљедице претходног вишегодишњег „посуштајања“ у овој области и да адекватним рјешењима битно допринесе контроли криминалитета. Даље унапређење санкционисања малољетничког преступништва захтијева превазилажење „хроничних“ проблема домаћег пенoлошког система: дефицитарности васпитачког кадра, лоших рјешења мреже, локација и категоризације установа у којима се извршавају кривичне санкције. Финансијски проблеми и недостатак одговарајућих установа које су прилагођене боравку малољетника јесу, не само у нашој пракси, реалност, али по схватању Европског суда за људска права нису валидан и прихватљив аргумент државе, јер је свака држава потписница одговарајућих докумената из области људских права и слобода и малољетничког правосуђа дужна да обезбиједи и одговарајуће институције у којима ће се извршавати санкције и мјере у складу са системом мјера и санкција за који се определијелила.

У неким земљама у регији одавно су основане службе за праћење условног отпуста, чија је дужност да прави социјалне анамнезе и пружа услуге (на примјер, надзор преступника којима су изречене незатворске мјере и преступника условно пуштених на слободу) које су у Босни и Херцеговини у надлежности органа за социјално старање. Уколико то због буџетских ограничења у скорашње вријеме није изводљиво, приоритет треба дати помагању органима социјалног старања да развију капацитете за испуњавање дужности које су им додијелене законом и стратегијама о малољетничком преступништву. То би био постепен процес, који захтијева утврђивање приоритета, реално планирање, политичку вољу и додјелу средстава.

(23) Начело опортунитета у малољетничком законодавству Републике Српске важно је средство за реализацију рационалне и хумане политике друштвене реакције према делинквентним малољетницима, којима се помоћ, брига и заштита могу пружити и вансудским мјерама у оквиру службе социјалне заштите. Из ранијих излагања смо видјели да Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном

поступку Републике Српске омогућава широку примјену начела опортунитета свих правосудних органа и у свим стадијумима кривичног поступка. У пракси се највећи број случајева примјене начела опортунитета односи на одлуку тужиоца да не захтијева покретање поступка кад се ради о кривичном дјелу за које прописана казна затвора у трајању до пет година или новчана казна.

(24) Имплементација међународних правних стандарда који су релевантни за област контроле криминалитета малољетника у домаће законодавство односи се, прије свега, на међународне документе обавезујућег карактера, као што је Конвенција УН о правима дјетета и Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода. Значајан је и низ других докумената који немају формалноправно обавезујући карактер, али посједују снагу фактичке обавезности, будући да дефинишу основне цивилизацијске стандарде у овој области. У том смислу најзначајнији су: Стандардна минимална правила УН за малољетничко правосуђе (Пекиншка правила), Смјернице УН за превенцију малољетничке делинквенције (Ријадске смернице), Правила УН о заштити малољетника лишених слобода (Хаванска правила), Стандардна минимална правила УН за мјере алтернативне институционалном третману (Токијска правила) и Европска правила о друштвеним санкцијама и мјерама.

(25) Посебан значај има алтернативно реаговање на криминалитет малољетника. Постојећи подаци у Босни и Херцеговини указују да се алтернативне мјере, иако прописане у кривичном законодавству, ријетко изричу. Као проблеми који се најчешће истичу као разлог ријетке примјене ових мјера јесу непостојање прописа који детаљно регулишу изрицање и извршење алтернативних мјера, те непостојање одговарајуће инфраструктуре (институција, програма, супервизије). Примјена алтернативних мјера, међутим, не зависи само и искључиво од правног и институционалног оквира, него и од праксе учесника система кривичног правосуђа (полиција, тужиоци, судије) која треба да се заснива на разумијевању могућности алтернативних мјера да утичу на понашање малољетника и убјеђење да се том врстом мјера у потпуности остварује сврха кажњавања. Осим тога, како се ради о мјерама које се у правилу извршавају у окружењу заједнице, примјена алтернативних мјера зависи и од ставова саме заједнице (тј. јавности) у погледу њиховог изрицања и извршења.

(26) Основни разлог слабе примјене васпитних препорука односио се донедавно на непостојање подзаконског акта којим би се прописао начин примјене и поступак спровођења за сваку појединачну васпитну препоруку. Осим непостојања подзаконског акта и неке друге околности су утицале на слабу примјену васпитних препорука. Ту, у првом реду, мислимо на непостојање одговарајућих услова унутар институција, установа, школа, послодаваца и савјетовалишта за примјену (институционалних) васпитних препорука, као и одсуство едукације кадрова свих професија (психолози, социолози, педагози, професори), који би били оспособљени за учешће у примјени васпитних препорука, те слаба техничка опремљеност унутар институција и установа, као и одсуство средстава за финансирање пројеката у којима би учествовали малољетни учиниоци с изреченом васпитном препоруком. Томе треба додати и незаинтересованост локалне заједнице да се укључи у примјену појединих васпитних препорука, као и непостојање одговарајућих садржаја у центрима за социјални рад и школама. У том смислу, потребно је проширити услове за примјену васпитних препорука тако да би се оне могле изрећи, под одређеним условима, и за тежа кривична дела; дати шира овлашћења државним органима и установама који учествују у њиховој примјени и омогућити малољетном учиниоцу да својом иницијативом и креативношћу активно учествује у испуњавању наметнутих обавеза.

(27) У упоредном праву диверзиони модел је до сада примјењиван слободно и понекад неодређено, и то за напоре усмјерене ка неформалном суочавању с младим

делинквентима. Поред тога, диверзиони модел је малољетнички правни систем подржао с осјећајем да традиционалне стратегије за суочавање с малољетним делинквентима не функционишу, те је преусмјеравање коришћено широко и ефективно, као и да је то најхуманији третман проблематичних младих који се заснива на родитељској филозофији права. С друге старане, важност диверзионог модела расте упркос релативно скромним научним подацима који подржавају те тврдње. Осим тога, касних седамдесетих и раних осамдесетих година прошлог вијека политичари су, исто као и јавност генерално, постали много наклоњенији чврстој политици према криминалитету и диверзиони програми нису приказани као компатибилни с новом „оштром климом“. Коначно, еволуција студија диверзионог пројекта продуковала је неколико закључака који подржавају тврдњу да је диверзиони модел ефективнији него да се ништа не ради.

Три су разлога критика диверзионог модела: (1) двосмисленост концепта дозвољава многим да промовишу експанзију малољетничког правног система у форми преусмјеравања до других програма; (2) циљеви програма преусмјеравања - као што су елиминација стигматизације и формалног дуплирања постојећих неформалних процеса – недостижни су и (3) неформална пракса преусмјеравања је инкомпатибилна с идејама очекиваних процеса. Иако би, у принципу, преусмјеравање требало бити коришћено за поновно „управљање“ младима који би били друкчије процесуирани кроз малољетнички правни систем, у пракси то није често био случај.

Примјеном диверзионог модела појачава се фундаментално питање правичности: одабир мјера за преусмјеравање може да буде произвољан или пристрасан, процедурално право може да буде примијењено или игнорисано, а квалификованост услова може да наруши оно што се очекивало од процеса. Диверзиони модел би требало да буде процијењен према успјеху у редуковању рецидивизма или балансирању трошкова и користи. Гдје почиње напор за успостављање алтернативних метода за поступање с проблемима младих, то постаје налог за повећање дискреције и проширење контроле на подручја гдје је раније није било.

(28) Циљеви нашег истраживања били су да се анализира обим, структура и динамика криминалитета малољетника и њихово учествовање у укупном криминалитету у Републици Српској. При томе смо пошли од поставке да је познавање феноменологије криминалитета неке категорије учинилаца кривичних дјела основ и полазна тачка за проучавање њиховог правног положаја, те законске и судске казнене политике. Занимало нас је како судови у свакодневној пракси примјењују низ врло прогресивних материјалноправних и процесноправних рјешења из Закона о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, а посебно у којој мјери малољетничке санкције партиципирају у укупном броју кривичноправних санкција изречених пунољетницима, те постоји ли реална потреба за поштравањем друштвене реакције на криминалитет малољетника. Током рада на реализацији истраживања, због невођења статистике у надлежним државним органима, морали смо одустати од амбициозно планираног начина прикупљања података за цијелу Босну и Херцеговину. Ипак, и на основу обављеног прикупљања статистичких података и њихове научне обраде о криминалитету малољетника, дошли смо до интересантних сазнања и закључака.

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

Уџбеници и монографије

- Abela**, M. (1994). Drug abuse among school children – in: *Maltese Society: A Social Inquiry* (Sultana R. and Baldacchino G. eds.), Valletta;
- Adler**, P. A. and **Adler**, P. (1998). *Peer Power: Preadolescent Culture and Identity*, New Brunswick, NJ „Rutgers University Press“;
- Akers**, R. L. (1985). *Deviant Behavior: A Social Learning Approach*, 3rd ed. Belmont, CA „Wadsworth Publishing“;
- Алексић**, Ж. (1972). *Методика откривања кривичних дјела малољетника*, Институт за криминалошка и социолошка истраживања, Београд;
- Алексић**, Ж. и **Миловановић**, З. (1995). *Лексикон криминалистике*, „Глосаријум“, Београд;
- Анџел**, М. (1963). *Нова друштвена одбрана – покрет хуманистичке криминалне политике*, Институт за упоредно право, Београд;
- Атанацковић**, Д. (1988). *Пенологија*, Београд;
- Бабић**, М. (2008). *Кривично право*, Општи и посебни дио, Правни факултет, Бања Лука;
- Бабић**, М. и **Марковић**, И. (2008). *Кривично право*, општи дио, Правни факултет, Бања Лука;
- Baron**, R., **Feenev**, F., **Thornton**, W. (1976). *Preventing Delinquency through Diversion*, Englewood Cliffs, NY: Prentice-Hall;
- Бавџон**, Љ., **Шелих**, А., **Филипчић**, К., **Јакулин**, В. и **Корошец**, Д. (2003). *Казенско право*, Сплошни дел, „Урадни лист Републике Словеније“, Љубљана;
- Бавџон**, Љ. и **Шелих**, А. (1999). *Казенско право – Сплошни дел*, “Заложба – ЧЗ Урадни лист Републике Словеније“, Љубљана;
- Бачић**, Ф. (1998). *Кривично право*, општи дио, пето проширено и прерађено издање, „Информатор“, Загреб;
- Бауер**, М. (1967). *Криминалитет малољетника*, Загреб;
- Бауер**, М. (1969). *Проблем малољетничког криминалитета*, Загреб;
- Becker**, H. (1963). *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*, New York, “The Free Press”;
- Binder**, A. (1989). *Juvenile Diversion*, in „*Juvenile Justice*“, Chicago, „Dorsey Press“;
- Бошковић**, М. (1999). *Криминолошки лексикон*, „Форум“, Нови Сад;
- Бошковић**, М. (2006). *Криминологија*, Правни факултет, Нови Сад;
- Бошковић**, М. (2002). *Социјална патологија*, Правни факултет, Нови Сад;
- Бошковић**, М. и **Матијевић**, М. (2010). *Пенологија*, Бања Лука;
- Будимлић**, М. и други (2010). *Извршење алтернативних мјера за малољетнике: правни, институционални и практични проблеми*, ЦПРЦ, Центар за истраживање политике супротстављања криминалитету, Сарајево;
- Буљубашић**, С. (2008) *Малољетничка делинквенција – II допуњено издање*, ДЕС, Сарајево;
- Васиљевић**, Т. (1970). *Систем кривичног процесног права СФРЈ*, Завод за издавање уџбеника СР Србије, Београд;
- Вејновић**, Д., **Бојанић**, В., **Лалић**, В., **Хелдић**, Е., **Весић**, М. и **Риђић**, Д. (2008). *Млади, школа и превенција социјално неприхватљивих понашања*, Дефендологија, Центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука;
- Venezia**, P. and **Anthony**, D. (1978). *A Program Level Evaluations of Wisconsin’s Youth Service Bureau*, Tuscon, „Associate for Youth Development“;
- Вешовић**, М. (1978). *Кривичноправна заштита малољетника са посебним освртом на југословенско кривично право*, докторска дисертација, Правни факултет, Сарајево;
- Врањ**, В. (2009). *Алтернативне мјере и санкције у кривичном законодавству и пракси у Босни и Херцеговини*, Сарајево;

- Вујовић**, Д. (2004). Кривично процесно право, Виша школа унутрашњих послова, Београд;
- Вучковић**, Б. и **Вучковић**, В. (2009). Кривично право Црне Горе, Цетиње;
- Glick**, L. (2005). Criminology, Boston;
- Голднер-Вуков**, М. (1998). Породица у кризи, Медицинска књига, Загреб;
- Грбић-Павловић**, Н. (2010). Казненоправни аспекти малолетничке делинквенције у Републици Српској, Бања Лука;
- Гутовић**, В. (2005). Алијенирана и аутентична личност, ППГП “Комесграфика”, Бања Лука;
- Даниловић** М. (1986). Породица и малолетничка делинквенција, Ријека;
- Давидовић**, Д., **Шпадијер**, Ј. и **Вукадиновић**, Б. (1965). Ефикасност кратких казни лишења слободe, Институт за криминолошка и криминалистичка истраживања, Београд;
- Димитријевић**, П. и **Јовашевић**, Д. (2005). Прекршајно право, „Службени лист СЦГ”, Београд;
- Dinitz**, S. and **Conrad**, J. (1980). The Dangerous Two Percent, in „Critical Issues in Juvenile Delinquency“, ed. by David Shichor and Delos Kelly (Lexington, Mass.: Lexington Books);
- Dunkel**, F. (2005). Juvenile Justice in Germany, University of Greifswald, 10. may;
- Ђорђевић**, М. и **Ђорђевић**, Ђ. (2005). Кривично право, Београд;
- Ђурђић**, В. (2006). Кривично процесно право, посебни дио, Правни факултет Ниш;
- Ђурђић**, В. (1998). Кривично процесно право, Студентски културни центар, Ниш;
- Ђурђић**, В. и **Јовашевић**, Д. (2008). Практикум за кривично право, Општи дио, Београд;
- Ђурђић**, В. и **Јовашевић**, Д. (2003). Међународно кривично право, Београд;
- Ђурђић**, В. (2006). Кривични поступак Србије, Ниш;
- Жунић-Павловић**, В. (2004). Евалуација у ресоцијализацији, „Партенон“, Београд.
- Златарић**, Б. (1956). Кривични закон у практичној примјени, свеска 1, „Народне новине“, Загреб;
- Златарић**, Б. (1958). Кривични закон у практичној примјени, свеска 2, посебни дио, „Народне новине“, Загреб;
- Игњатовић**, Ђ. (1988). Криминологија, Београд;
- Игњатовић**, Ђ. (2008). Криминологија, Девето измијењено издање, Правни факултет, Београд;
- Игњатовић**, Ђ. (2002). Криминолошко наслеђе, Полицијска академија, Београд;
- Игњатовић**, Ђ. (2008). Право извршења кривичних санкција, Правни факултет Београд, друго издање, Београд;
- Игњатовић**, Ђ. (2007). Стање криминалитета у Србији и правна средства реаговања – први дио, Правни факултет, Београд;
- Игњатовић** Ђ. (2008). Стање криминалитета у САД и његова контрола – у: Увод у право САД (Ћирић, Ј. ед.), Београд;
- Илић**, З. (2000). Ресоцијализација младих преступника, Дефектолошки факултет, Београд;
- Илишин**, В. и **Радин**, Ф. (ур.) (2002). Млади уочи трећег миленија. Загреб, Институт за друштвена истраживања и Државни завод за заштиту породице, материнства и младе;
- Јанковић**, Ј. и **Башић**, Ј. Превенција поремећаја у понашању дјете и младих у локалној заједници, Повјеренство Владе Републике Хрватске за превенцију поремећаја у понашању дјете и младих и заштиту дјете с поремећајима у понашању, Загреб;
- Јанковић**, Ј. (2008) Обитељ у фокусу, et setega д.о.о, Загреб;
- Јасић**, С. (1968). Закони старог и средњег вијека, Београд;
- Јашовић**, Ж. (1991). Криминологија малолетничке делинквенције, Београд, “Научна књига”;
- Јашовић**, Ж. (1967). Средства масовне комуникације и спречавање преступничког понашања младих, Институт за криминолошка и криминалистичка истраживања, Београд;
- Јекић**, З. (2001). Кривично процесно право, ”Савремена администрација”, Београд;
- Јекић**, З. и **Шкулић**, М. (2005). Кривично процесно право, Правни факултет, Источно Сарајево;

- Јоксић, И.** (2010). Васпитне препоруке као нове мјере у кривичном праву, докторска дисертација, Правни факултет Бања Лука;
- Johnstone, G.,A** (2003). Restorative Justice Reader (text, sources, context), "Willan Publishing", Devon, U.K.;
- Јовановић, Љ.** (1978). Кривично право - Општи дио, Београд;
- Јовановић, Љ. и Јовашевић, Д.** (2002). Кривично право, Општи дио, Београд;
- Јовашевић, Д.** (2010). Кривично право, Општи дио, Београд;
- Јовановић, Љ. и Јовашевић, Д.** (2003). Кривично право, I, Београд;
- Јовашевић, Д.** (2008). Малољетничко кривично право, „Бео-Синг“, Београд;
- Јовашевић, Д.** (2005). Закон о малољетним учиниоцима кривичних дјела и кривичноправној заштити малољетних лица, „Службени лист Србије и Црне Горе“, Београд;
- Јовашевић, Д.** (2010). Положај малољетника у кривичном праву;
- Јовашевић, Д.** (2006). Кривично право, општи дио, „Номос“, Београд;
- Јовашевић, Д.** (1998). Лексикон кривичног права, Београд, „Службени лист Републике Србије“;
- Јовашевић, Д. и Стевановић, З.** (2007). Правни аспекти извршења кривичних санкција, Београд;
- Јовашевић, Д. и Стевановић, З.** (2008). Примјена амнестије и помиловања у кривичном праву, Београд;
- Камбовски, В.** (2005). Казнено право, Општи дио, друго издање, „Култура“, Скопље;
- Камбовски, В.**(2002). Казненоправната реформа пред предизвириците на XXI век, Скопје;
- Камбовски, В.** (2004). Компаративна анализа на малољетничкото законодавство, Скопље;
- Кецмановић, Д.** (1988), Ни нормално ни патолошко, „Свјетлост“, Сарајево;
- Kenney, J, and Pursuit, D.** (1975). Police Work with Juveniles and the Administration of Justice, 5th ed., Springfield, III „Charles C. Thomas“;
- Клајн, М.** (1994). Успјешан родитељ, Београд;
- Кнежевић, С.** (2010). Малољетничко кривично право, Ниш;
- Константиновић, С. и Николић, В.** (2003). Криминологија, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш.;
- Константиновић, С. и Костић, М.** (2006). Извршење казни и других кривичних санкција у Републици Србији, „Свен“, Ниш;
- Константиновић, С., Николић-Ристановић, В. и Костић, М.** (2009). Криминологија, Ниш;
- Крнета, Љ.** (1965). Педагогија, Београд;
- Крстић, О.** (2009). Малољетничка делинквенција, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука;
- Лазаревић, Љ.** (1999). Кривични закон СРЈ са краћим коментаром, „Савремена администрација“, Београд;
- Лазаревић, Љ.** (1969). Казне и мјере безбједности у кривичном праву, Завод за издавање уџбеника СР Србије, Београд;
- Лазаревић, Љ.** (1967). Кривичноправни положај малољетних делинквената, Институт за криминолошка и криминалистичка истраживања, Београд;
- Лазаревић, Љ.** (1963). Положај млађих пунољетника у кривичном праву, Институт за криминолошка и криминалистичка истраживања, Београд;
- Лазаревић, Д.** (1971). Превенција малољетничке делинквенције, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Библиотека “Омладина и друштво”, Београд;
- Лазаревић, Љ., Матић, О. и Симовић, В.** (1963). Примјена заводских васпитних мјера према малољетницима, Институт за криминолошка и криминалистичка истраживања, Београд;
- Лазин, Ђ.** (1995). Посебни и помоћни кривични поступци, “Култура”, Београд;
- Лажетик-Буржаровска, Г.** (2003). Алтернативе за затвор, „Студентски збор“, Скопље;
- Маљевић, А.** (2004) Правосудни приступ малољетничком криминалитету: Појашњење примјене одгојних препоруке у Сарајеву;
- Mannheim, H.** (1965). Comparative Criminology, vol. I–II, London;

- Марковић, И.** (2007). Основи криминологије, Правни факултет, Бања Лука;
- Марковић, Т.** (1973). Малољетничка делинквенција и њено сузбијање, Стручна библиотека, Служба јавне безбједности, Београд;
- Марковић, Т.** (1967). Приступ проблемима малољетничке делинквенције у нашем друштву, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд;
- Marshall, Т.** (1999). Restorative justice: An overview, Home Office, London;
- McCold, Р and Watchel Т.** (2002). Restorative justice theory validation. In E. Weitekamp and Н.Ј. Kerner (Eds.), Restorative justice: Theoretical Foundations, Devon UK, "Willan Publishing";
- Миковић, М.** (2004). Малољетничка делинквенција и социјални рад, "Editio civilis," Сарајево;
- Милосављевић, М.** (2003) Девјације и друштво, "Драганић", Београд;
- Милосављевић, Б.** (1986). Социјална патологија, „Свјетлост“, Сарајево;
- Милосављевић, Б.** (2004), Социјална патологија и друштво, Филозофски факултет, Бања Лука;
- Милутиновић, М.** (1973). Криминологија са основама криминалне политике и пенологије, друго допуњено издање, "Савремена администрација", Београд;
- Милутиновић, М.** (1981). Криминологија, „Савремена администрација“, Београд;
- Милутиновић, М.** (1977). Пенологија, "Савремена администрација", Београд;
- Милутиновић, М. и Алексић, Ж.** (1989). Малољетничка делинквенција, Београд;
- Митровић, Љ.** (2008). Полицијско право – право унутрашњих послова, „Дефендологија“, Центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања, Бања Лука;
- Митровић, Љ., Даничић, М., Таџга, Р., Јојић, С., Грбић, Н., Павловић, Г., Милијевић, Д. и Хелдић, Е.** (2008). Малољетничка делинквенција у Републици Српској – стање и перспективе сузбијања, спречавања и санкционисања, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука;
- Млађеновић, Р.** (1982). Криминологија, Сарајево;
- Mones, Р.** (1991). When a Child Kills, New York, „Pocket Books“;
- Николић, З.** (2000). Криминологија са социјалном патологијом, „Народна књига“, Београд;
- Мрвић-Петровић, Н.** (2005). Кривично право, Београд;
- Мрвић-Петровић и Митровић, Љ.** (2007). Прекршајно право, Бања Лука;
- Мрвић-Петровић, Н. и Ђорђевић, Ћ.** (1998). Моћ и немоћ казне, Војноиздавачки завод и Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд;
- Nikhil, R. and Mabel, W.** (2005). Save the Children UK, Program u Bosni i Hercegovini, „Jordan Studio“, Сарајево, 2004;
- Николовска С.** (2005). Малољетнички криминалитет у Републици Македонији, „Графотранс“, Скопје;
- Новоселец, П.** (2004). Општи дио кривичног права, Загреб;
- Обрадовић, В.** (2005). Предделинквентно понашање ученика основних и средњих школа Кантона Сарајево, Сарајево, Породично савјетовалиште;
- Обрадовић, В.** (2008). Делинквентно понашање (емпиријска студија), Сарајево, Породично савјетовалиште;
- Перић, О.** (1978). Извршење казне малољетничког затвора, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд;
- Перић, О.** (1979). Малољетнички затвор – примјена и извршење, „Привредна штампа“, Београд;
- Перић, О., Милошевић, Н. и Стевановић, И.** (2008). Политика изрицања кривичних санкција према малољетницима Центар за мир и развој демократије, Београд;
- Петрић, Б.** (1985). Коментар Закона о кривичном поступку, Београд;
- Петровић, Б. и Јовашевић, Д.** (2005). Кривично/казнено право Босне и Херцеговине, општи дио, Правни факултет, Сарајево;
- Петровић, Б, Јовашевић, Д.** (2006). Извршно кривично/казнено право, Правни факултет, Сарајево;

- Петровић**, Б. и **Мешко**, Г. (2008). Криминологија, Правни факултет, Сарајево;
- Плех**, В. (2008). Алтернативне мјере у кривичном законодавству БиХ (магистарски рад), Правни факултет, Сарајево;
- Pradel**, J. (2008). *Droit Pénal Comparé*, Paris;
- Протић**, Д. Љ. (1924). Кривичноправни положај малолетника и криминалнополитичке мјере за сузбијање малолетничког криминалитета, “Дом“, Београд;
- Пушина**, Ј. (2010). Кривичноправни положај малолетника са компаративним приступом и структуром малолетничке делинквенције, магистарски рад, Правни факултет, Сарајево;
- Radzinowicz**, L. and **Hood**, R. (2005). *A History of English Criminal Law*, Vol. 5;
- Радовановић**, М. (1975). Кривично право, Општи дио, Београд;
- Рамљак**, А. и **Симовић**, М. (2011). Виктимологија, Правни факултет, Бихаћ, 2011;
- Радловић**, Љ. (1989). Криминална политика, Београд;
- Regoli**, R. M and **Hewitt**, J. D. (1997). *Delinquency in Society*, 3rd ed „The McGraw-Hills Companies, Inc“, New York;
- Reid** S.T. (2006). *Crime and Criminology*, Mc Graw Hill, New York;
- Siegeel**, J. L. and **Senna**, J. J. (1994). *Juvenile delinquency Theory, Practice and Law*, West Publishing Company;
- Сијерчић-Чолић**, Х. (2008). Кривично процесно право, књига прва, Правни факултет, Сарајево, 2008;
- Сијерчић-Чолић**, Х. (2008). Кривично процесно право, књига друга, Правни факултет, Сарајево;
- Šijerčić-Čolić**, Н., **Bubalović**, Т. и остали (2002). *Young People in Conflict with the Law in the Light of Topical Problems Related to Juvenile Criminal Justice in BiH*, Banja Luka, „Comesgrafika“;
- Симоновић**, Б. (2006). Рад полиције у заједници (*Community Policing*), Бања Лука, Висока школа унутрашњих послова;
- Симовић**, М. (2010). Кривично процесно право, књига прва, Правни факултет, Бихаћ;
- Симовић**, М. (2011). Кривично процесно право, књига друга, Правни факултет, Источно Сарајево;
- Симовић**, М. (2009). Кривично процесно право, треће измијењено и допуњено издање, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука;
- Симовић**, М. (2001). Млади у сукобу са законом у свјетлу актуелних проблема малолетничког кривичног правосуђа у Републици Српској, Правни факултет, Универзитет у Бања Луци;
- Симовић**, М. и **Благојевић**, М. (2007). Међународно кривично право, Факултет правних наука, Бања Лука;
- Сингер**, М. (1998). Казненоправна одговорност и заштита младих, „Глобус“, Загреб;
- Сингер**, М. (1996) Криминологија, Накладни завод “Глобус”, Загреб;
- Сингер**, М. и **Микшај-Тодоровић**, Љ. (1993). Делинквенција младих, друго издање, „Глобус“, Загреб;
- Сингер**, М. и сарадници (2005). Криминологија деликата насиља, Насиље над дјецом и женама и малолетничко насиље, „Глобус“, Загреб;
- Срзентић**, Н., **Стајић**, А. и **Лазаревић**, Љ. (1994). Кривично право, Општи дио, Београд;
- Стакић**, Ђ. (1991). Методика рада са малолетним делинквентима, Београд;
- Стевановић**, Ч. (1982) Кривично процесно право, “Савремена администрација“, Београд;
- Стевановић**, Ч. и **Ђурђић**, В. (1998). Кривично процесно право, Процесни субјекти и процесне радње, СКЦ, Ниш;
- Стојановић**, З. (2005). Кривично право, Општи дио, „Службени гласник“, Београд;
- Тодоровић**, А., **Лазаревић**, Д., **Јашовић**, Ж. и **Игњатовић**, И. (1970). Преступништво малолетника у Београду, Институт за криминолошка и криминалистичка истраживања, Београд;

- Тодоровић**, А. (1967). Значај криминолошких истраживања малолетничког преступништва за превенцију, Институт за криминолошка и криминалистичка истраживања, Београд;
- Тодоровић**, А. (1978). Социологија малолетничке банде, „Научна књига“, Београд;
- Tolan, P. H. and Guerra, N. G.** (1994). What works in reducing adolescent violence: an empirical review of the field. Boulder, CO, University of Colorado, Center for the Study and Prevention of Violence;
- Трбовић**, Н., **Цвјетко**, Б., **Корен-Мразовић**, М. и **Жижак**, А. (2003). Модел судске нагодбе у кривичном поступку према малолетницима и млађим пунолетницима, Загреб;
- Фројд**, С. (2006). Комплетан увод у психоанализу, Подгорица;
- Хајдуковић**, Ч. (1975). Преступничко понашање младих, „Савремена администрација“, Београд;
- Hamparian, D., Davis, J., Jacobson, J. and McGraw, R.** (1985). The Young Criminal Years of the Violent Few, Washington, D.C., U.S. Department of justice;
- Хараламбос**, М. анд **Хеалд**, Р. (1980). Увод у социологију. Загреб, „Глобус“;
- Haskins, G.** (1968). Law and Authority in Early Massachusetts, New York, „Archon Books“;
- Henggeler, S.** (1989). Delinquency in adolescence, Thousand Oaks CA, London, itd., Sage Publications;
- Хирјан**, Ф. и **Сингер**, М. (1987). Малолетници у кривичном праву, „Глобус“, Загреб;
- Хирјан**, Ф. и **Сингер**, М. (1977). Малолетници у Нацрту Кривичног закона Хрватске, Републичко јавно тужилаштво СР Хрватске, Загреб;
- Hamparian, D., Davis, J., Jacobson, J. and McGraw, R.** (1985). The Young Criminal Years of the Violent Few, Washington, D.C., U.S. Department of justice;
- Howell, J. C.** (1997). Juvenile justice and youth violence, Thousand Oaks, CA: Sage;
- Хорватић**, Ж. (2003). Казнено право, Општи дио, Загреб;
- Хорватић**, Ж. и **Цвитановић**, Л. (1999). Политика сузбијања криминалитета, Загреб;
- Царић**, А. (2004). Закон о судовима за младе и одредбе о малолетницима у Закону о прекршајима с коментарским биљешкама, повезницама и судском праксом, други извори хрватског малолетничког казног права, „Народне новине“, Загреб;
- Царић**, А. (1965). Органи за изрицање мјера према малолетницима, Сплит;
- Царић**, А. (1971). Проблеми малолетничког система с посебним освртом на судовање малолетницима у Југославији, Савез друштва дефектолога Југославије, Сплит;
- Царић**, А. (1998). Приручник за вјежбе из казног права, Сплит;
- Царић**, А. (2002). Млађе особе у казном праву (учиниоци и жртве), Правни факултет, Послиједипломски студиј из казноправних наука, Загреб;
- Царић**, А., (2004). Казнени поступак према малолетницима, Сплит;
- Царић**, А. и **Билић**, Ј. (1972). Упућивање у дисциплински центар за малолетнике, Криминалистичко – криминолошки институт „Иван Вучетић“, Сплит;
- Carpenter, M.** (1970). Juvenile Delinquents: Their Condition and Treatment, Montclair, N.J. „Patterson Smith“;
- Castro, F., Gonzales, G., Boyer, R. and Hector G. B.** (2000). In „Adolescent Diversity in Ethnic, Economic, and Cultural Contexts“, eds. Raymond Montemayor, Gerald Adams, and Thomas P. Gullotta. Thousand Oaks, CA „Sage Publications“;
- Cavadino M. and Digam, J.** (2007). The Penal System: An Introduction, Sage publ. London;
- Цотић**, Д. (1967). Прихват малолетних делинквената од стране друштва, Институт за криминолошка и криминалистичка истраживања, Београд;
- Цотић**, Д. и **Јашовић**, Ж. (1978). Феноменологија малолетничке делинквенције у СФРЈ, Институт за криминолошка и социолошка испитивања, Београд;
- Чејовић**, Б. (2008). Принципи кривичног права, „Службени гласник Републике Србије“, Београд;
- Чејовић**, Б. (2006). Кривично право, Општи и посебни дио, „Досије“, Београд;
- Шкулић**, М. (2003). Малолетници као учиниоци и као жртве кривичних дјела, „Досије“, Београд;
- Шкулић**, М. (2009). Кривично процесно право, Општи дио, пето издање, Правни факултет, Београд;

Шкулић, М. (2009). Кривично процесно право, Посебни дио, друго издање, Правни факултет, Београд;

Шкулић, М. (2011). Малољетничко кривично право, Правни факултет, Београд;

Шкулић, М. и **Стевановић, И.** (1999). Малољетни делинквенти у Србији – Нека питања материјалног, процесног и извршног права, Југословенски центар за права дјетета, Београд;

Чланци

Аћимовић, М. (1990). Неки аспекти малољетничке делинквенције у СР Босни и Херцеговини, „Правна мисао“, Сарајево, број 1-2;

Akers, R. (1964). Socio-economic Status and Delinquent Behavior, “Journal of Research in Crime and Delinquency”, број 1;

Арнауодовски, Љ. и **Нанев, Л.** (2001). Малољетнички казнени законик (нацрт, текст), Кавадарци;

Арнауодовски, Љ. (1975). О неким правним аспектима ванзаводских васпитних мјера у југословенском кривичном праву, Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, број 4;

Бабих, М., (1997). Алтернативе казни затвора, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, Београд, број 2-3;

Бачановић, О. (2009). Ресторативна правда и Закон о малољетничкој правди, с посебним освртом на медијацију, Савјетовање “Перспективе даљег развоја кривичног законодавства Црне Горе“, “Црногорска ревија за кривично право и криминалну политику”, Будва;

Бачановић, О. (2008). Кривичноправна заштита жртава кривичних дјела у Републици Македонији, „Темида“, Београд, број 1;

Бачић, Ф. (1998). Маргиналије уз нови казнени закон, „Хрватски летопис за кривично право и праксу“, Загреб, број 1

Бачић, Ф. (1981). Малољетничко кривично право послје 1. јула 1977. године, „Наша законитост“, Загреб, број 5;

Barton, W. and **Butts, J.** (1990). Viable Options: Intensive Supervision Programs for Juvenile Delinquency, „Crime and Delinquency“, број 36;

Baum, K. (2005). Juvenile Victimization and Offending, 1993–2003, Washington, DC. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, „Bureau of Justice Statistics”;

Baryluk J. (2003). Psychopathology, Psychosocial Characteristics and Family Environment in Juvenile Delinquents, “The German Journal of Psychiatry”, број 6;

Батричевић, А. (2010). Васпитне мјере појачаног надзора малољетника у кривичном праву Финске и Италије, „Страни правни живот“, Београд, број 1;

Бауер, М. и **Сингер, М.** (1969). Проблеми малољетничког криминалитета, Републички завод за статистику, Загреб;

Bearman, P. S., and James, M. 2004. Suicide and friendships among American adolescents, „American Journal of Public Health“, број 94;

Bearman, P. S., Jo, J. and **Udry, R.** (1997). The National Longitudinal Study of Adolescent Health: Research Design. Chapel Hill, NC. Carolina Population Center;

Бејатовић, С. (2009). Начело опортунитета кривичног гоњења у њемачком кривичном процесном праву, Опортунитет кривичног гоњења, Canada – Serbia Judicial Reform Project, Београд;

Belden, E. (1920). Courts in the United States Hearing Children's Cases: Results of Questionnaire Study Covering thr Year 1918, Washington, D.C., U.S. „Government Printing Office“;

Bell, R. (1981). Friendships of women and of men, „Psychology of Women Quarterly“, број 5;

Billy, J. G., and **Udry, R.** (1985). Patterns of adolescent friendship and effects on sexual behavior, „Social Psychology Quarterly“ број 48;

Binder, A. and **Geis, G.** (1984). Ad Populum Argumentation in Criminology“, „Crime and Delinquency“;

Бојанин, С. (1994). Духовност, психијатрија и млади, “Научна књига”, Београд;

- Braithwaite, J., Mugford, S.** (1994). Conditions of Successful Reintegration Ceremonies, „British Journal of Criminology“, број 34;
- Braithwaite, J.** (1989). Crime, Shame and Reintegration, New York, „Cambridge University Press“;
- Braithwaite, J.** (1981). The Myth of Social Class and Criminality Reconsidered, „American Sociological Review“, број 46;
- Brown, W., Miller, T., Jenkins, R. and Rhodes, W.** (1989). The fallacy of Radical Nonintervention, „International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology“, број 33;
- Brown, B.** (1990). Peer groups and peer cultures. In „At the Threshold: The Developing Adolescent, eds. S. Shirley Feldman and Glen R. Elliott. Cambridge, MA: „Harvard University Press“;
- Броћих, М.** (1967). Општи друштвени услови за превенцију преступничког понашања омладине, Институт за криминолошка и криминалистичка истраживања, Београд;
- Budimlić, M., Maljević, A. i Muratbegović, E.** (2009). International Self-Report Delinquency Study 2: National report - Bosnia and Herzegovina, u: Junger-Tas, J. et al (Eds). Juvenile Delinquency in Europe and Beyond: Results of the Second International Self-Report Delinquency Study, New York, Springer;
- Будимлић, М.** (2008). Приказ рецентнијих теоријских и истраживачких приступа малољетничкој делинквенцији. У Обрадовић, В. „Делинквентно понашање“, Сарајево, КЈУ Породично савјетовалиште;
- Бужаровска, Г.** (2006). Малољетничка правда – од ретрибутивности ка ресторативности, „Македонска ревија за казнено право и криминологију“;
- Vardalis, J. J. and Kakar, S.** (2000). Crime and the high school environment, „Journal of Security Administration“, Vol. 23, December;
- Васиљевић, Т.** (1965). Критички осврт на примјену кривичног права према малољетницима, „Анали Правног факултета“, Београд;
- Вејновић, Д.** (2008). Социолошки аспекти малољетничке делинквенције, тематски научни скуп „Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања младих“, Бања Лука;
- Вучковић, Б.** (2008). Права малољетних учинилаца кривичних дјела и оштећених у малољетничком кривичном законодавству, Зборник радова с Међународног научног скупа „Кривичноправна питања малољетничке делинквенције“, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 21. и 22. марта 2008. године;
- Вујовић, Д.** (2006). Малољетници у новом кривичном законодавству, „Безбједност“, Београд, број 1;
- Вуковић, Ј. и Живковић, М.** (1999). Извршавање васпитне мјере упућивања у васпитни завод, „Хрватски летопис за кривично право и праксу“, Загреб, број 2;
- Вуковић, С.** (2005). Улога полиције у превенцији делинквентног понашања дјете и малољетника, „Наука, безбједност и полиција“, број 1, Београд;
- Garland, R.** (1991). Jovenile Delinquency in the Graeco-Roman World, „History Today“, број 41;
- Газивога, С.** (2007). Измјене и допуне: Измјене и допуне Закона о малољетницима, „Билтен судске праксе Врховног суда Србије“, број 3;
- Goldson, B.** (2005). Penal Custody: Intolerance, Irrationality and Indifference, Youth Crime and Justice, Edited by B. Goldson and J. Muncie, Saga Publ., London;
- Граховац, Н.** (2005). Посебан извјештај у вези примјене васпитних препорука, васпитних мјера и кривичних санкција према малољетницима, број 1333/05, Бања Лука;
- Грбић, Н.** (2006). Малољетници у прекршајном поступку на подручју града Бање Луке, „Безбједност, полиција, грађани“, Министарство унутрашњих послова Републике Српске, број 2;
- Грбић, Н. и Павловић, Г.** (2008). Рад полиције са младима неприхватљивог понашања – модел за ефикаснији рад, Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања, Зборник радова, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука;
- Darnell, H. F., Laub, J.H., Lauritsen, J.L. and Cothorn, J.** (2000). Race, Ethnicity, and Serious and Violent Juvenile Offending. Washington, DC. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention;

- Delbert, S. E.** (1994). Serious violent offenders: Onset, developmental course, and termination. „Criminology“, broj 32;
- Delbert, E., Ageton, S. and Cantor, R.** (1979). An integrated theoretical perspective on delinquent behavior, „Journal of Research on Crime and Delinquency“, broj 16;
- Delbert, E. and Ageton, S.** (1980). Reconciling Race and Class Differences in Self-Reported and Official Estimates of Delinquency, „American Sociological Review“, broj 45;
- Delbert, E., Huizinga, D. and Ageton, S.** (1985). Explaining Delinquency and Drug Use, Beverly Hills, CA: „Sage Publications“;
- Dentler, R. and Monroe, L.** (1961). Social Correlates of Early Adolescent Theft, „American Sociological Review“, broj 26;
- Дружић-Љуботина, О.** (2007). Перцепција социјалне неправде младих у подручјима различито захваћених ратом у Хрватској, „Љетопис социјалног рада“, Загреб, број 14 (3);
- Димитријевић, Д.** (1978). Проблеми кривичног поступка према малољетницима, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд;
- Димитријевић, Б.** (2006). Личност малољетних делинквената, „Годишњак за психологију“, Филозофски факултет, Ниш;
- Ђорђевић, М.** (1978). Кривичноправни положај малољетника са посебним освртом на рјешења у новом кривичном законодавству, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд;
- Ђукић, Б. и Јовашевић, Д.** (2010). Криминалитет малољетника и мјере друштвене реакције у Републици Српској, „Дефендологија“, Бања Лука;
- Ђурић, М.** (2008). Егзогени и ендогени фактори малољетничке делинквенције, Тематски научни скуп „Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања младих“, Бања Лука, 19. и 20. новембра 2008. године, Зборник радова, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука;
- Ђурђић, В.** (2008). Правни лијекови у кривичном поступку према малољетницима, Зборник радова „Кривичноправна питања малољетничке делинквенције“, Београд;
- Ђурђић, В.** (2008). Начело опортунитета у поступку према малољетницима, Тематски научни скуп „Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања младих“, Бања Лука;
- English, H.** (1963). Prevention of Juvenile Crime, Research and Methodology, „British Journal Criminology“, July, 4;
- Живковић, М.** (1990). Неки практични аспекти извршавања мјере упућивања у дом за преодгој малољетника и понашање малољетника у постпеналном раздобљу, „Пенолошке теме“, Загреб, број 1-2;
- Жунић, В., Павловић, Ж. и Поповић-Ђурић, Б.** (2005). Концепт ванинституционалних санкција према малољетницима у Приједлогу закона о малољетним учиниоцима кривичних дјела, „Казнено законодавство: прогресивна или регресивна рјешења“, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд;
- Жуженић, Ј.** (1964). Нека спорна питања у вези са примјеном одредаба материјалног и процесног кривичног права о малољетницима и млађим пунољетницима у судској пракси, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, Београд, број 3;
- Задрић, М.** (1995). Притвор као одузимање права на слободу, „Правна ријеч“, Бања Лука, број 4;
- Живковић, М.** (1990). Неки практични аспекти извршавања мјере упућивања у дом за преодгој малољетника и понашање малољетника у постпеналном раздобљу, „Пенолошке теме“, Загреб, број 1-2;
- Игњатовић, Ђ.** (1977). Кажњавање малољетника, „Правни живот“, Београд;
- Игњатовић, Ђ.** (1996). Савремени облици замјене казне затвора, „Правни живот“, број 9;
- Игњатовић, И. и Радовановић, Д.** (1973). Прилог истраживању димензија за процјену личности малољетних преступника, Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, број 2;

Илић, Д. (2007). Новиот модел на малољетничка казнена правда со посебен осврт на постапката кон малољетници, Годишник на Правниот факултет „Јустинијан први“ во Скопје, том 43;

Јакулин, В. и Корошец, Д. (2009). Алтернативне кривичне санкции и поједноставлене форме постапуања у кривичном законодавству Словеније, „Поједноставлене форме постапуања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкции“, Златибор;

Јашовић, Ж. (1979). Симпозијум о извршењу кривичних санкција према малољетницима, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, број 4;

Јоксић, И. (2007). Алтернативне мјере (васпитни налози) у кривичном законодавству Србије, „Наука, безбједност, полиција“, број 3, Београд;

Јовашевић, Д. (2006). Основне карактеристике новог малољетничког кривичног права Републике Србије, „Зборник Правног факултета Свеучилишта у Ријеци“, Ријека, број 2;

Јовашевић, Д. (2006). Новине у кривичном законодавству о малољетницима у свјетлу ресторативне правде, „Темида“, мај 2007;

Јовашевић, Д. (2009). Примјена диверзионих мјера према малољетним учиниоцима кривичних дјела, Зборник повзетков “Варствословје мед теоријо ин праксо”, Марибор;

Јовашевић, Д. (2009). Малољетничко кривично право са посебним освртом на систем васпитних налога, „Избор судске праксе“, Београд, број 4;

Јовашевић, Д. (2008). Положај малољетника у новом кривичном праву Републике Србије, Зборник радова Правног факултета, Сплит, број 3;

Јовашевић, Д. (2005). Положај малољетника у кривичном праву према новим законским рјешењима, Зборник Правног факултета у Нишу, Ниш, број 46;

Јовашевић, Д. (2006). Основне карактеристике новог кривичног законодавства Републике Србије, Зборник Правног факултета у Источном Сарајеву, Источно Сарајево;

Јовашевић, Д. (2008) Примјена васпитних мјера у новом кривичном праву Републике Србије, Зборник радова „Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања, Бања Лука;

Јовашевић, Д. (2008). Алтернативне мјере за малољетне учиниоце кривичних дјела у домаћем и упоредном праву, “Билтен Округног суда у Београду”, Београд, број 77;

Јовашевић, Д. и Стевановић, З. (2009). Примјена алтернативних мјера за малољетнике у кривичном праву, Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, број 12;

Јовашевић, Д. (2006). New juvenile criminal law in Republic of Serbia, „Free Law Journal“, Budapest, No. 3;

Јовић, В. (2008). Полиција као активни субјект у сузбијању малољетничке делинквенције, Зборник радова с Меѓународног научног скупа „Кривичноправна питања малољетничке делинквенције“, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 21. и 22. марта 2008. године;

Јовићевић, М. (1979). О неким медицинско-психолошким карактеристикама структуре делинквентне популације, “Југословенска ревија за криминологију и кривично право”, Београд, број 2;

Југовић, А. (2005) „Феноменологија малољетничког криминала у Србији”, у: Милосављевић, М. (ред.) Реформа система правно-институционалне заштите малољетних преступника, Београд, Социјално-хуманитарно удружење „Сачувајмо дјецу”;

Љуботина, Д. (2004). Млади и социјална правда, “Ревивија за социјалну политику”, Загреб, број 11(2);

Љубичић, М. (2006). Кретање малољетничког преступништва у Србији у периоду 1980-2004: интерпретација званичних статистичких података о неким особинама малољетника осуђених за кривична дјела у свјетлу социолошких теорија, „Социолошки преглед“, Београд, број XXXX (4);

Камбовски, В. (2006). Теоретски основи на новиот законски модел на малољетничката правда, „Македонска ревија за казнено право и криминологију“, Скопје, број 3;

- Kaufman, M. R. and Perry D. B.** (2000). Understanding Juvenile and family Court, Special Focus on Competency, Capacity and Hershey; Child Trauma Academy, Interdisciplinary Education Series, Vol. 3, No 2, January;
- Кнежевић-Томашев, Љ. и Марковић, Љ.** (2009). Проблеми у извршењу васпитних мјера, „Билтен Округног суда у Београду“, број 79;
- Кокољ, М.** (1995). Специфичности казне малољетничког затвора, Зборник радова „Актуелна питања малољетничке делинквенције и мјере за обезбеђење присуства окривљеног у кривичном поступку“, Београд;
- Кондић, Ц.** (1983). О ефикасности васпитне мјере у васпитно-поправним домовима, „Адвокатура“, Сарајево, број 31-32;
- Константиновић-Вилић, С.** (1981). Феноменологија делинквенције малољетница, Зборник радова, Жена, Загреб;
- Константиновић-Вилић, С.** (1981). Малољетничка делинквенција у кривичном праву, Зборник Правног факултета у Нишу, Ниш, број 21;
- Корошец, Д.** (2008). Приједлог најновијег словенског кривичног законика са посебним освртом на дјецу и малољетнике као учиниоце кривичног дјела, “Ревизија за криминологију и кривично право”, Београд, број 1;
- Кос, И.** (2006). Извршавање малољетничких санкција, „Хрватски летопис за кривично право и праксу“, Загреб, број 2;
- Костић, М.** (2005). Ресторативна правда, смисао и могућности примјене, “Социјална мисао”, Београд, број 2–3;
- Костић, М.** (2007). Успостављање стандарда за ресторативну правду, “Темида”, Београд, број 1;
- Костић, М.** (2001). Утицај мјера неформалне друштвене контроле на неприлагођено понашање дјете, Зборник радова Правног факултета у Нишу, Ниш, број 40-41;
- Косовић, Ј.** (2001). Млади у сукобу са законом у свјетлу актуелних проблема малољетничког кривичног правосуђа, Удружење за кривично право и криминологију, Сарајево;
- Ковачевић, В.** (1978). Етиолошки проблеми малољетничке делинквенције, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд;
- Криж, Ђ.** (1999). Критерији за одабир васпитних мјера према малољетницима у свјетлу примјене Закона о судовима за младе, “Хрватски летопис за кривично право и праксу“, број 2, Загреб;
- Купчевић, Р.** (1968). Дефицијентна породица у етиологији малољетничке делинквенције, Годишњак Правног факултета у Сарајеву, Сарајево;
- Лазаревић, Љ.** (1964). Примјена васпитних мјера према млађим пунољетницима у пракси наших судова, “Југословенска ревија за криминологију и кривично право”, Београд, број 4;
- Лазаревић, Љ.** (2008). Припремни поступак, Зборник радова са Међународног научног скупа „Кривичноправна питања малољетничке делинквенције“, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 21. и 22. марта 2008. године;
- Лазаревић, Љ.** (1975). Законодавна надлежност у регулисању кривичног положаја малољетних учинилаца кривичних дјела, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, Београд, број 4;
- Лазаревић, Љ.** (1965). Неке карактеристике третмана малољетних учинилаца кривичних дјела у савременом праву, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, број 1, Београд;
- Лазаревић, Љ.** (1972). Кривично законодавство о малољетницима последице доношења уставних амандмана, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, број 3, Београд;
- Лазаревић, Љ.** (1970). Стање и проблеми малољетничког криминалитета у нашој земљи, Зборник радова, Правни факултет, Нови Сад;
- Лазаревић, Љ.** (1974). Надлежност република и покрајина у доношењу кривичног законодавства“, Зборник радова, Правни факултет, Нови Сад;

Лазин, Ђ. (2008). Принцип опортунитета у покретању кривичног поступка према малољетницима, Зборник радова „Кривичноправна питања малољетничке делинквенције”, Београд;

Лажетић - Бужаровска, Г. (2005). Новине у корист оштећеног у законодавству Републике Македоније, „Темида“, Београд број 2;

Ловрић, С. (2006). Млади, социјална контрола и странпутице, Друштво психолога Републике Српске и Министарство науке и технологије, Бања Лука;

Љубичић, М. (2008). Школско постигнуће и ресоцијализација малољетних делинквената: социолошка перспектива, Тематски научни скуп „Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања младих“, Бања Лука, 19. и 20. новембра 2008. године, Зборник радова, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука;

Маљевић, А. (2006). Legal and Actual Treatment of Juvenile Within the Criminal Justice System of Bosnia and Herzegovina. U J. Junger-Tas and S.H. Decker (eds), International Handbook of Juvenile Justice, AA Dordrecht: Springer;

Мариновић – Пејовић, Д. (1967). Суђење пунољетном лицу за кривична дјела које је учинило као старији малољетник, “Југословенска ревија за криминологију и кривично право”, Београд, број 3;

Мариновић – Пејовић, Д. (1967). Положај малољетника у материјалном кривичном праву, Превенција малољетничке делинквенције, Београд;

Матијевић, М. и Бујановић, Т. (2008). Узроци, услови и феномен малољетничке делинквенције (емпиријско истраживање), Тематски научни скуп „Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања младих“, Бања Лука;

Матић, О. (1973). Историјски приказ кривичноправног положаја малољетничких учинилаца кривичних дјела, Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, Београд број 2;

Матић, О. (1973). Актуелно стање и основни проблеми малољетничког преступништва у Југославији, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, број 2;

Матутиновић, А. и Петак, О. (1978). Социјална заштита и малољетничко претупништво, Републички завод за социјални рад СР Хрватске, Загреб;

Микиели Л. (2008). Једно насилније друштво? Друштвено-историјска анализа интерперсоналних насиља у Француској од 1970. године до данас, „Анали Правног факултета у Београду”, број 1;

Милић, А. (2008). Етиологија поремећаја личности и понашања - основе превенције малољетничке делинквенције, тематски научни скуп „Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања младих“, Бања Лука;

Милић, А. (2004). Поремећаји у понашању дјете и омладине, „Зборник друштвено-хуманистичких наука“, Књижевна задруга, Бања Лука;

Милијевић, Д. и Драговић, С. (2008), Спољни (амбијентални) фактори малољетничке делинквенције, Тематски научни скуп „Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања младих“, Бања Лука, 19. и 20. новембра 2008. године, Зборник радова, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука;

Милосављевић, М. (1978). Улога органа старатељства и центара за социјални рад у спречавању малољетничког преступништва, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд;

Милутиновић, М. (1965). Превенција омладинске делинквенције, “Приручник”, Загреб, број 4;

Митровић, Љ. (2009). Кривичне санкције према малољетницима у Закону о заштити и поступању с дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, “Ревија за криминологију и кривично право”, Београд, број 2;

Митровић, Љ. и Грбић, Н. (2008). Малољетници у казненом законодавству Републике Српске и Босне и Херцеговине”, “Правна ријеч”, Бања Лука, број 15;

Митровић, Љ. и Грбић, Н. (2008). Прекршајне санкције које се изричу малољетним учиниоцима прекршаја, Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања – Зборник радова, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 19. и 20. новембра 2008;

- Митровић, Љ.** (2009). Стандарди УН и други међународни документи у позитивном и „будућем“ малољетничком казненом праву Републике Српске, Контрола криминалитета и европски стандарди: стање у Србији, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд;
- Mizen P.**, (2006). Work and Social Order: The “New Deal” for the Young Unemployed, Youth Crime and Justice, Edited by B.Goldson & J. Muncie, Saga Publ., London;
- Младеновић, М.** (1967). Породичне функције и друштвена превенција васпитне запуштености и малољетничке делинквенције, Институт за криминолошка и криминалистичка истраживања, Београд;
- Moody, J.** (2001). Race, school integration, and friendship segregation in America, „American Journal of Sociology”, број 107;
- Mones, P.** (1991). When a Child Kills, New York, „Pocket Books“;
- Мрвић-Петровић, Н.** (2008). Примјена концепта обнављајуће правде (*restorative justice*) у спречавању малољетничке делинквенције, тематски научни скуп „Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања младих“, Бања Лука;
- Мрвић-Петровић, Н.** (1994). Диверзиони концепт кривичноправног система - реалност или утопија, „Социолошки преглед“, број 1, Београд;
- Мрвић-Петровић, Н.** и Грбић, Н. (2009). Алтернативне кривичне санкције према малољетницима у Републици Српској, „Правни живот”, Београд, број 10;
- Mulvey, E. P., Michael W. A. and Reppucci, N. D. R.** (1997). The Prevention of Juvenile Delinquency: A Review of the Research, The Prevention Researcher, Volume 4, Number 2;
- Муратбеговић, Е.** (2002). Малољетничка делинквенција и социо-еколошки детерминизам. „Криминалистичке теме“, Сарајево, број 3-4;
- Николић, З.** (2005). Стварне или привидне промјене санкција према малољетницима - општи осврт на сврху, избор, врсте и начине извршења, ХВИИ семинар права - Казнено законодавство: прогресивна или регресивна рјешења, Будва, 8-10 јун;
- Николић, З.** (2006). Закон о малољетним учиниоцима кривичних дјела - стварне или привидне промјене шест мјесеци послје, Зборник радова „Ново кривично законодавство: дилеме и проблеми у теорији и пракси“, Београд;
- Николић, З.** и **Симеуновић-Патић, Б.** (2008). Обиљежја криминалитета малољетника у Србији, тематски научни скуп „Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања младих“, Бања Лука;
- Николић, Д.** и **Миленковић, С.** (2008). Улога суда у спровођењу васпитних мјера, тематски научни скуп „Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања младих“, Бања Лука;
- Обрадовић, Д.** (2006). Кривичноправне одредбе о малољетницима и досадашња искуства у њиховој примјени, Зборник радова „Нова рјешења у кривичном законодавству и досадашња искуства у њиховој примјени, Златибор;
- Обретковић, М.**, Кривични поступак према малољетницима (начела поступка и заштита права окривљеног), Савјетовање „Актуелна питања малољетничке делинквенције и мјере за обезбјеђивање присуства окривљеног у кривичном поступку“, Српско удружење за кривично право, Копаоник, од 26. до 30. марта 1995. године;
- O'Dowd et al.** (1991), Pre-Court Decision Making in Juvenile Justice: Some Comments. „British Journal of Criminology“, број 31;
- Patrick, S., Marsh, R.** (2005). Juvenile Diversion: Results of a 3-Year Experimental Study. „Criminal Justice Policy Review“, број 3;
- Peggy C. G., Stephen, A. Cernkovich, S.A. and DeMaris, A.** (1993). The family and peer relations of black adolescents, „Journal of Marriage and the Family”, број 55;
- Peggy, C. G.** (2003). Relationships in adolescence, „Annual Review of Sociology”, 29;
- Перић О.** (2005). Алтернативне мјере и санкције у новом кривичном законодавству о малољетницима, „Билтен“, број 69, Окружни суд, Београд;
- Перић, О.** (1994). Деценија великих промјена у кривичном статусу малољетника, „Анали Правног факултета у Београду“, Београд, број 1-2;
- Перић, О.** (2007). Основни правци у развоју кривичне одговорности малољетника, Зборник радова, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд;

- Перић, О.** (1990). Покрет нове друштвене одбране и кривичноправни положај малолетника, Зборник Матице српске, Нови Сад, број 88;
- Перовић, З.** (2008). Бранилац код малолетних окривљених лица, Зборник радова са Међународног научног скупа „Кривичноправна питања малолетничке делинквенције“, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 21. и 22. марта 2008. године;
- Peterson, R.** (1988). Youthful Offender Designation and Sentencing in the New York Criminal Courts, „Social Problem“, број 35;
- Петровић, М.** (1978). Један приступ превентиви малолетничке делинквенције, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд;
- Петровић, Б., Јовашевић, Д. и Ферхатовић, А.** (2006). Извршење васпитних мјера, „Правна ријеч“, Бања Лука, број 7;
- Петровски, С.** (1975). Одредбе о примјени васпитних мјера и кажњавању малолетних извршилаца кривичних дјела, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, Београд, број 4;
- Пихлер, С.** (1989). Нека питања у вези са начелом легалитета у кривичном праву, „Зборник радова“, Правни факултет, Нови Сад, број 1-3;
- Пиролић, М. и Хујић, Ф.** (2007). Дјечија заштита у Босни и Херцеговини - Ситуациона анализа издвајања из буџета за дјецу у Босни и Херцеговини, Сарајево;
- Подругач, З.** (1993). Перцепција и аутоперцепција успјешности рада на извршењу васпитне мјере појачане бриге и надзора, „Криминологија и социјалне интеграција“, Загреб, број 2;
- Поповић, М.** (1974) Орган старатељства и кривичноправни третман малолетника, Институт за социјалну политику и „Савремена администрација“, Београд;
- Polk, Keneth** (1971). Delinquency Prevention and the Youth Service Bureau, „Criminal law Bulletin“, број 7;
- Polk, K.** (1984). Juvenile Diversion, „Crime and Delinquency“, број 30;
- Pratt, J.** (1986). Diversion from the Juvenile Court, „British Journal of Criminology“, 26;
- Прван, Љ.** (1970). Кривична одговорност малолетника према којима се примјењују васпитне мјере, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, Београд, број 1;
- Прван, Љ.** (1967). Три начина реаговања на асоцијална понашања малолетника у југословенском законодавству, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, Београд, број 3;
- Пру, Ж.** (2008). Канадски закон о кривичном гоњењу малолетника, Зборник радова са Међународног научног скупа „Кривичноправна питања малолетничке делинквенције“, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 21. и 22. марта 2008. године;
- Радуловић, Д.** (2008). Притвор и друга лишења слободе малолетних учинилаца кривичних дјела, Зборник радова са Међународног научног скупа „Кривичноправна питања малолетничке делинквенције“, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 21. и 22. марта 2008. године;
- Радуловић, Љ.** (2008). Васпитни налози као посебне мјере реаговања према малолетним учиниоцима кривичних дјела (сврха, врсте и избор), Зборник радова са Међународног научног скупа „Кривичноправна питања малолетничке делинквенције“, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 21. и 22. марта 2008. године;
- Радуловић, Љ.** (2009). Политика сузбијања малолетничког криминалитета: “Wхат Воркс“? Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, број 1-2;
- Радуловић, Љ.** (2010). Функција образовања у сузбијању малолетничког криминалитета, „Страни правни живот“, Београд, број 1;
- Ракочевић, В.** (1967). Изрицање васпитних мјера и казне малолетницима за кривична дјела у стицају, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, Београд број 4;
- Ранђеловић, Д.** (1996). Ефикасност и неки домени примјене медијације између жртве и починиоца, „Годишњак за психологију“ број 4-5, Ниш;
- Roberts, A.** (1989). The Emergence and Proliferation of Juvenile Diversion Programs, „Juvenile Justice“, Chicago, „Dorsey Press“;
- Royek, D. and Erickson, M.** (1981/1982). Reforming the Juvenile Justice System, „Law and Society Review“, број 16;

- Рохин**, Ц. (1998). Да ли кривично право има будућност?, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, Београд, број 3;
- Савић**, С. (2007). Ресторативна правда и Закон о малољетним учиниоцима кривичних дјела и кривичноправној заштити малољетних лица из перспективе судске праксе, „Темида, мај;
- Shaw, C.R. and Henry, D.** (1942). *Juvenile Delinquency and Urban Areas*, Chicago, „University of Chicago Press“;
- Snyder, H. N.** (1999). *Juvenile Arrests, 1998*. Washington, DC. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention;
- Snyder, H. N.** (2000). *Juvenile Arrests, 1999*. Washington, DC. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention;
- Сијерчић-Чолић**, Х. (2001). Асоцијално понашање дјеце и малољетника: узроци и облици реакције у систему кривичног правосуђа у Босни и Херцеговини на такво понашање, „Правна мисао“, број 9-10;
- Симовић**, М. (2008). Органи и начела покретања кривичног поступка према малољетним учиниоцима кривичних дјела, Зборник радова са Међународног научног скупа „Кривичноправна питања малољетничке делинквенције“, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 21. и 22. марта 2008. године;
- Симовић**, М. и **Симовић**, В. (2008). Преусмјеравање малољетничке делинквенције у САД, Зборник радова “Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања, Бања Лука;
- Сингер**, М. и **Мишкај-Годоровић**, Љ. (1992). Анализа неких обиљежја криминалитета малољетника у Републици Хрватској с посебним нагласком на врсту казних дјела и мјесто њиховог извршења, “Полиција и сигурност”, Загреб, број 3;
- Стакић**, Ђ. (2003). Концептуално-методолошка заснованост превенције малољетничке делинквенције, Зборник радова „Стратегија државног и друштвеног реаговања против криминалитета“, Београд;
- Шелих**, А. (2006). Алтернативне санкције и мјере у кривичноправном систему Словеније, “Темида”, Београд, број 1;
- Скаберне**, Б. (1975). Нека питања малољетничког права, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, број 4, Београд;
- Скаберне**, Б. (1960). Кривичне мјере против малољетника и задаци органа старатељства, „Социјална политика“, број 6;
- Скаберне**, Б. (1967). Извршење кривичних санкција прописаних за малољетнике и њихова ефикасност, Институт за криминолошка и криминалистичка истраживања, Београд;
- Smith, C. and Thornberry, T. P.** (1995). *The relationship between childhood maltreatment and adolescent involvement in delinquency*, “Criminology”, број 33;
- Стојановић**, З. (2005). Кривично право - општи дио, „Правна књига“, Београд;
- Сумоња**, С. (2006). Неке особине личности малољетника у сукобу са законом и неки од узрока малољетничке делинквенције, Тематски научни скуп „Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања младих“, Бања Лука, 19. и 20. новембра 2008. године, Зборник радова, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука;
- Сумоња**, С., Улога и задаци полиције у раду са малољетницима у сукобу са законом, „Безбједност, полиција, грађани“, Бања Лука“, број 1.
- Таховић**, Ј. (1955). Проблем малољетника у кривичном праву, „Анали Правног факултета у Београду“, Београд, број 3, 1955;
- Taylor I.**, (1997). *The Political Economy of Crime*, *The Oxford Handbook of Criminology*, Edited by M. Maguire, R. Morgan and R.Reiner, „Clarendon Press“, Oxford
- Taylor, R. D., Leanne, J. and Debra, R.** (2000). Ecological correlates of the social and emotional adjustment of African American adolescents. In „Adolescent Diversity in Ethnic, Economic, and Cultural Contexts“, eds. Raymond Montemayor, Gerald R. Adams, and Thomas P. Gullotta. Thousand Oaks, CA „Sage Publications“;
- Thornberry, T. P.** (1987). *Toward an interactional theory of delinquency*, „Criminology“, број 25;

Томић, М. (2008). Помоћ малољетним учиниоцима кривичних дјела последице извршења заводских мјера и казне малољетничког затвора, Зборник радова са Међународног научног скупа „Кривичноправна питања малољетничке делинквенције“, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 21. и 22. марта 2008. године;

Томић, З. (1991). Примјена мјера безбједности према малољетним и млађим пунољетним учиниоцима кривичних дјела, „Правна мисао“, Сарајево, број 3-4;

Узелац, С. (1998). Субјективна обиљежја процјене и успјешности васпитне мјере појачана брига и надзор, Зборник Правног факултета у Сплиту, Сплит, број 1-2;

Улетиловић, Д. (2008). Примјена међународних стандарда у домаћем законодавству са аспекта примјене васпитних препорука као мјера преусмјеравања од редовног кривичног поступка, Тематски научни скуп „Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања младих“, Бања Лука, 19. и 20. новембра 2008. године, Зборник радова, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука;

Улетиловић, Д., Примјена међународних стандарда у домаћем законодавству са аспекта примјене васпитних препорука као мјера преусмјеравања од редовног кривичног поступка, www.rs.cest.gov.ba;

Улетиловић, Д. (2008). Основни проблеми кривичног поступка према малољетницима у Републици Српској, Зборник радова „Кривичноправна питања малољетничке делинквенције“, Београд;

Farrington, D. P. (1998). Predictors, causes, and correlates of male youth violence. In: M. Tonry and M. H. Moore (Eds.), Youth violence, Chicago, IL, “University of Chicago Press”;

Flannery, D. J., Williams, L. L. and Vazsonyi, A. T. (1999). Who are they with and what are they doing? Delinquent behavior, substance use, and early adolescents’ after-school time, “American Journal of Orthopsychiatry”, 69;

Филипчић, К. (2008). Положај жртава кривичних дјела у законодавству Републике Словеније, „Темида“, Београд, број 1;

Филиповић, Ј. (1994). Смјештај у установу и његова замјена, Зборник радова „Наша обитељ данас“, Опатија;

Фокс, Д. (2004) Ресторативно право - употреба обитељских групних савјетовања у британском правосудном систему за малољетнике, „Криминологија и социјална интеграција“, Загреб, број 2;

Fox, S. (1970). Juvenile Justice Reform: A Historical Perspective, „Stanford Law Review“, broj 22;

Frazier, C. and Cochran, J. (1986). Official Intervention Diversion from the Juvenile Justice System and Dynamics of Human Services Work, „Crime and Delinquency“;

Fraizer, C. Richards, P. and Potter, R. (1983). Juvenile Diversion and Net Widening, ”Human Organisation“, broj 42;

Hagan, J. and Holly, F. (2001). Youth violence and the end of adolescence, „American Sociological Review“, broj 66;

Hansen K. (2003). Education and Crime-Age Profile, „British Journal of Criminology“, str. 43;

Hinshaw, S.L. (1993). Juvenile Diversion: An Alternative to Juvenile Court, „Journal of Dispute Resolution“;

Haynie, D.L. and Payne, C.D. (2006), Race, friendship networks, and violent delinquency, „Criminology“, volume 44;

Haynie, D. L. and Osgood, W.D. (2005). Reconsidering peers and delinquency: How do peers matter? „Social Forces“, broj 84;

Haynie, D. L., Silver, E. and Teasdale, B. (2006). Neighborhood characteristics, peer influence, and adolescent violence, „Journal of Quantitative Criminology“, 22 (2);

Haynie, D. L. (2002). Friendship networks and adolescent delinquency: The relative nature of peer delinquency, „Journal of Quantitative Criminology“, broj 18;

Хрнчић, Ј. и Вујачић-Ричер, Д. (2006). Медијација између жртве и учиниоца - могућности развоја у Србији, Примјењена психологија 1, Зборник радова Филозофског факултета у Нишу;

- Heimer, K.** (1997). Socioeconomic status, subcultural definitions, and violent delinquency, „Social Forces”, broj 74;
- Heimer, K. and Ross, L.** (1994). Matsueda: Role-taking, role commitment, and delinquency: A theory of differential social control, „American Sociological Review“, broj 59;
- Calafato T. and Knepper, P.** (2009). Criminology nad Criminal Justice in Malta, „European Journal of Criminology”, no 1;
- Calhoun, G., Glaser, B., and Bartolomucci, C. L.** (1999), Counselling the Juvenile Offender. U Horne, A., Kiselica, M. Handbook of Counseling Boys and Adolescent Males: A Practitioner's Guide, Sage publications;
- Царих, А.** (1968). Проблеми кривичне одговорности у кривичном праву малољетника, „Наша законитост“, Загреб, број 3;
- Царих, А.** (2005). Проведба стандарда Уједињених народа за малољетничко правосуђе у хрватском малољетничком казненом законодавству, преузето са: www.pravst.xp/ - 23к;
- Carney, M. and Buttell, F.** (2003), Reducing Juvenile Recidivism: Evaluating the Wraparound Services Model. U „Research on Social Work Practice“, broj 9;
- Cernkovich, S., Giordano, P. and Pugh, M.** (1985). Chronic Offenders: The Missing Cases in Self-Report Delinquency Research, „Journal of Criminal Law and Criminology“, broj 76;
- Chantala, K. and Joyce, T.** (1999). Strategies to perform a design-based analysis using the add health data, Chapel Hill, Carolina Publication Center, University of North Carolina. <http://www.cpc.unc.edu/projects/addhealth/strategies.html>;
- Clark, M. L. and Marla, A.** (1992). Friendship similarity during early adolescence: Gender and racial patterns, „The Journal of Psychology“, broj 126 (4);
- Cloward, R. A. and Lloyd, E. O.** (1960). Delinquency and Opportunity: A Theory of Delinquent Gangs, Glencoe, IL „The Free Press“;
- Cohen, A, K.** (1955). Delinquent Boys: The Culture of the Gang. Glencoe, IL: „The Free Press“;
- Coleman, J. S.** (1961). The Adolescent Society: The Social Life of the Teenager and Its Impact on Education, New York, „Free Press of Glencoe“;
- Coleman, J. S.** (1988). Social capital in the creation of human capital, „American Journal of Sociology“, broj 94;
- Clark M.** (2006). Commitment to crime: The role of criminal justice system, „European Journal of Criminology”, no 4;
- Цотић, Д.** (2003). Криминалитет малољетника са посебним освртом на рецидивизам, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, Београд број 2;
- Цвјетко, Б.** (2003). Хрватски пројект посебне обавезе - извансудске нагодбе у претходном поступку према малољетним и млађим пунољетним починиоцима казних дјела, „Хрватски летопис за кривично право и праксу“, Загреб, број 1;
- Цвјетко, Б.** (1999). Формалне и неформалне санкције у малољетничком казненом праву, „Хрватски летопис за кривично право и праксу“, Загреб, број 2;
- Цвјетко, Б.** (2003). Припремни колоквиј за XVII Међународни конгрес АИДП о казненоправној одговорности малољетника у националном и међународном казненом праву, Беч, од 26. до 28. септембра 2002. године, „Хрватски летопис за кривично право и праксу“, Загреб, број 1
- Шелих, А.** (1979). Десети конгрес Међународног удружења судија за малољетнике, „Југословенска ревија за криминологију и кривично право“, Београд, број 1;
- Шелих, А.** (1978). Проблеми третирања малољетних учинилаца прекршаја са посебним освртом на СР Словенију, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд;
- Шкулић, М.** (2008). Основна начела поступка према малољетницима, Зборник радова са Међународног научног скупа „Кривичноправна питања малољетничке делинквенције“, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 21. и 22. марта 2008. године;
- Шкулић, М.** (2009). Алтернативне кривичне санкције - појам, могућности и перспективе, Поједностављене форме поступања у кривичним стварима и алтернативне кривичне санкције, Златибор, 2009;
- Шкулић, М.** (1997). Принципи опортунитета у кривичном поступку према малољетницима И, „Избор судске праксе“, број 7–8, Београд;

Шкулић, М. (2008). Основни принципи поступка према малољетницима, тематски научни скуп „Малољетничка делинквенција као облик друштвено неприхватљивог понашања младих“, Бања Лука;

Шопиш, С. (2007). Појам и основни принципи ресторативне правде, “Темида”, Виктимолошко друштво Србије и “Прометеј”, Београд;

Шуловић, З. (2008). Узраст малољетника као услов њихове кривичноправне одговорности, Зборник радова са Међународног научног скупа „Кривичноправна питања малољетничке делинквенције“, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, Београд, 21. и 22. марта 2008. године;

Warr, M. (1993). Age, peers, and delinquency, „Criminology”, број 31;

Warr, M. (1993). Parents, peers, and delinquency, „Social Forces”, број 72;

Warr, M. (1996). Organization and instigation in delinquent groups, „Criminology”, број 34.

Коментари

Бабић, М., Филиповић, Љ., Марковић, И. и Рајић, З., (2005). Коментари кривичних/казнених закона у Босни и Херцеговини, Савјет/Вијеће Европе и Европска комисија, Сарајево;

Бачић, Ф. и други (1978). Коментар Кривичног закона СФРЈ, „Савремена администрација“, Београд;

Васиљевић, Т. (1977). Коментар Закона о кривичном поступку, „Службени лист“, Београд;

Васиљевић, Т. и Грубач, М. (2002). Коментар Законика о кривичном поступку, Српско удружење за кривично право, Београд;

Група аутора (1988). Коментар Кривичног закона СФРЈ, Београд;

Јовашевић, Д. (2002). Коментар Кривичног закона СР Југославије, Београд, 2002;

Јовашевић, Д. (2007). Кривични законик Републике Србије са уводним коментаром, Београд;

Јовашевић, Д. (2003). Коментар Кривичног закона Републике Србије са судском праксом, Београд;

Јовашевић, Д. (2006). Закон о извршењу кривичних санкција са уводним коментаром, Београд;

Лазаревић, Љ. и Грубач, М. (2006). Коментар Закона о малољетним учиниоцима кривичних дјела и кривичноправној заштити малољетних лица, Београд;

Лазаревић, Љ., Вучковић, Б. и Вучковић, В. (2010). Коментар Кривичног законика Црне Горе, Тиват;

Митровић, Љ. (2006). Коментар Закона о прекршајима Републике Српске, „Цомесграфика“, Бања Лука;

Перић, О. (2007). Коментар Закона о малољетним учиниоцима кривичних дјела и кривичноправној заштити малољетних лица, Београд;

Сијерчић-Чолић, Х., Хациомерагић, М., Јурчевић, М., Кауриновић, Д. и Симовић, М., (2005). Коментари закона о кривичном поступку у Босни и Херцеговини, Савјет/Вијеће Европе и Европска комисија Сарајево;

Симић, И. и Петровић, (2002). Кривични закон Републике Србије – практична примјена, Београд;

Симовић, М. (2005). Практични коментар Закона о кривичном поступку Републике Српске, Бања Лука;

Симовић, М., Јовашевић, Д., Митровић, Љ. и Симовић-Нишевић, М. (2010). Коментар Закона о заштити и поступању с дјецом и малољетницима у кривичном поступку Републике Српске, Међународно удружење научних радника, Бања Лука.

Ђурковић, С. (2007). Коментар Закона о прекршајима Републике Српске, „АРТ принт“ д.о.о, Бања Лука;

Хирјан, Ф. и Сингер, М. (2002). Коментар Закона о судовима за младе и кривичних дјела на штету дјече и малољетника, Загреб;

Шкулић, М. (2007). Коментар Законика о кривичном поступку, „Службени гласник“, Београд.

Приручници

Малољетни починиоци кривичних дјела у 2003 (2004). број 1246, Загреб;
Млади у сукобу са законом, Осврт на праксу и законодавство у БиХ у односу на међународне стандарде (2002). Save the Children UK, UNICEF, Сарајево;

Модул 5, Кривична област, Скраћени казни поступци (2006). Високо судско и тужилачко вијеће Босне и Херцеговине, Сарајево;

Приступ правди за дјецу у сукобу са законом (1998). Save the Children UK, Сарајево;

Рад полиције са дјецом и младима (2005). Приручник за обуку, Save the Children UK, Сарајево;

Симовић, М. и **Тајић**, Х. (2007). Збирка судских одлука из кривичноправне материје, књига прва, Сарајево;

Симовић М., **Тајић**, Х. и **Симовић**, В. (2010). Збирка судских одлука из кривичноправне материје, књига друга, Сарајево;

Симовић, М., **Симовић**, В. и **Тодоровић**, Љ. (2009). Кривични поступак БиХ, Федерације БиХ и Републике Српске, Сарајево;

Симовић, М., **Симовић**, В. и **Тодоровић**, Љ. (2010). Кривични закон БиХ, Федерације БиХ, Републике Српске и Брчко дистрикта, Сарајево;

Summary Report on Access to Justice, Bosnia and Herzegovina, DFID, Sarajevo, november 2004;

Хацовић, Љ. и **Бабић**, В. (1994). Заштита малољетних делинквената – приручник за примјену васпитних мјера појачаног надзора органа старатељства, Београд.

Документи Уједињених нација

Комбиновани други, трећи и четврти периодични извјештај Босне и Херцеговине о примјени Конвенције о правима дјетета, Сарајево, 2009, издат као документ Уједињених нација CRC/C/BIH /2-4;

Приручник за мјерење индикатора малољетничког правосуђа, Канцеларија за борбу против дроге и криминала (UNODC) и UNICEF, Уједињене нације, New York, 2006;

Разматрање извјештаја које су доставиле државе-потписнице у складу са чланом 44 Конвенције, Закључне напомене: Босна и Херцеговина, Комисија за права дјетета, CRC/C/15/Add./260, 2005;

Разматрање извјештаја које су доставиле земље-потписнице у складу са чланом 44 Конвенције, Иницијални извјештај Босне и Херцеговине, Комисија за права дјетета, CRC/C/11/Add./28, 2004.

Документи UNICEF-а

Заштита дјете под ризиком и дјете у контакту са правосудним системом у БиХ - Подршка реформи малољетничког правосуђа у БиХ - Приједлог пројекта Швајцарском уреду за развој и сарадњу и Шведској агенцији за међународни развој, UNICEF, септембар 2009;

Процјена малољетничког правосуђа у Босни и Херцеговини, UNICEF, Сарајево, фебруар 2011;

Сијерчић-Чолић, Х., **Бубаловић**, Т. и **Косовић**, Ј., Кривичноправне одредбе о малољетницима у БиХ у вези са извршиоцима кривичних дјела, Сорош Фондација- UNICEF Сарајево, 2001.

Владини документи

Босна и Херцеговина у бројевима 09, Агенција за статистику Босне и Херцеговине (без датума);

Државни акциони план за дјецу у Босни и Херцеговини (2002–2010.), Министарство за људска права и избјеглице, Сарајево, април 2002;

Посебни извјештај о правима дјеце у установама, са посебним освртом на нормативу и стандарде, Канцеларија Омбудсмана, Сарајево, 2010;

Пријављене, оптужене и осуђене одрасле особе и малолетници и економски контекст у Федерацији Босне и Херцеговине, Федерални завод за статистику, „Статистички билтен“, Сарајево број 130/09.

Стратегија против малолетничког преступништва за Босну и Херцеговину (2006–2010.), Министарство за људска права и избјеглице, Сарајево, 2006;

Статистика социјалне заштите: Корисници, формулари, мјере, услуге и установе, „Билтен статистике социјалне заштите“, број 6/08, Бања Лука;

Тренутни статус и перспектива развоја система социјалне заштите у Републици Српској, Министарство здравља и социјалне заштите, Бања Лука, 2008.

Остали документи

Анализа праћења случајева малолетничког сукобљавања са законом у штампаним медијима у БиХ. (2005). “Медиацентар”, Сарајево;

Balaced and restorative justice for juveniles, A framework for juvenile justice in the 21st Century, University of Minnesota, avgust 1997;

Биро за људска права, (2009). Анализа реализације Стратегије против малолетничког преступништва за Босну и Херцеговину 2006-2010, Тузла;

Bureau of Justice Statistics, Prisoners in 1994, Washington, D.C., U.S. Department of Justice;
Bureau of Justice Statistics, BJS Data Report, 1987 (Washington, D.C., U.S. Government Printing Office, 1988);

Здрав живот (2003). Подизање самопоштовања дјетета лијечи делинквенцију <http://www.vjesnik.hr/Pdf/2003%5C03%5C30%5C32A32.PDF>;

Извјештај Савјету министара Босне и Херцеговине о посјети Европске комисије за спречавање мучења и нехуманог или понижавајућег поступања или кажњавања Босни и Херцеговини, ЦПТ/лнф (2010) 10, Страсбург, 2010;

Медиацентар Сарајево. (2005). Медији о малолетницима у сукобу са законом: Анализа праћења случајева малолетничког сукобљавања са законом у штампаним медијима у БиХ. Преузето 8. децембра 2009. са <http://www.media.ba/mcsonline/bs/tekst/istraživanje-mediji-omaloljetnicima-u-sukobu-sa-zakonom>;

New-Age Crime Reporting System Is Moving Ahead of Schedule, „Law Enforcement News“, January 15:1, 6 (1994);

Савремене тенденције кривичне репресије као инструмент сузбијања криминалитета, Зборник радова, Министарство правде Републике Српске, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу и Брчко дистрикт Босне и Херцеговине, Бијељина, 2010;

Специјални извјештај о правима дјеце смјештене у установе, са посебним освртом на нормативе и стандарде, Институција Омбудсмана за људска права Босне и Херцеговине, Сарајево, октобар 2010. године;

Federal Bureau of Investigation, Crime in the United States 1994, Washington, D.C., U.S. Department of Justice, 1995.

Чињенице о малолетничком правосуђу у БиХ: Поднесак центрима за обуку судија и тужилаца, ОСЦЕ, Сарајево, 2009.

Конвенције и законски и други прописи (основни)

Етички кодекс истраживања о дјеци (“Службени гласник БиХ” број 26/06);

Закон о кривичном поступку БиХ (“Службени гласник БиХ” бр. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09 и 12/10);

Закон о кривичном поступку Републике Српске (“Службени гласник Републике Српске” бр. 50/03, 111/04, 115/04, 29/07, 68/07, 119/08 и 1/09);

Закон о кривичном поступку Федерације БиХ (“Службене новине Федерације БиХ“ бр. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07 и 9/09);

Закон о кривичном поступку Брчко дистрикта БиХ (“Службени гласник Брчко дистрикта БиХ” бр. 10/03, 48/04, 6/05, 55/06, 12/07, 14/07, 21/07, 2/08 и 17/09);

Закон о заштити и поступању са дјецом и малољетницима у кривичном поступку („Службени гласник Републике Српске, број 13/10);

Закон о заштити свједока под пријетњом и угрожених свједока (“Службени гласник БиХ“ бр. 3/03, 21/03, 61/04 и 55/05);

Закон о судовима за младе – пречишћени текст („Службене новине Републике Хрватске“ број 84/11);

Закон о Омбудсманима за људска права БиХ (“Службени гласник БиХ” бр. 19/02 и 32/06);

Закон о малољетним учиниоцима кривичних дјела и кривичноправној заштити малољетних лица (“Службени гласник Републике Србије” број 85/05);

Кривични закон БиХ (“Службени гласник БиХ” бр. 3/03, бр. 32/03, 37/03, 54/04, 61/05, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07 и 8/10);

Кривични закон Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“ бр. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 68/07 и 73/10);

Кривични закон Федерације БиХ (“Службене новине Федерације БиХ” бр. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05 и 42/10);

Кривични закон Брчко дистрикта БиХ (“Службени гласник Брчко дистрикта БиХ”, бр. 10/03, 6/05, 14/07, 19/07, 21/07, 2/08, 17/09 и 21/10);

Кривични законик Републике Србије (“Службени гласник Републике Србије” бр. 85/05, 88/05, 107/05 и 72/09);

Кривични закон Републике Хрватске (“Народне новине” бр. 10/97, 27/98, 50/00, 129/00, 51/00, 111/03, 190/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08 и 57/11);

Кривични законик Републике Црне Горе („Службени лист Републике Црне Горе“ бр. 70/03, 13/04, 47/06, 40/08 и 25/10);

Правила за функционисање Омбудсмана за људска права БиХ (“Службени гласник БиХ” број 45/04);

Правилник о примјени васпитних препорука према малољетним учиниоцима кривичних дјела („Службени гласник Републике Српске“ број 101/10);

Правилник о примјени васпитних мјера посебних обавеза према малољетним учиниоцима кривичних дјела („Службени гласник Републике Српске“ број 101/10);

Правилник о дисциплинској одговорности малољетника који се налазе на извршењу заводских васпитних мјера и издржавању казне малољетничког затвора („Службени гласник Републике Српске“ број 101/10);

Програм едукације о стицању посебних знања и континуираном стручном оспособљавању и усавршавању лица која раде на пословима преступништва младих и кривичноправне заштите дјече и малољетника („Службени гласник Републике Српске“ број 101/10);

The United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (1985.);

United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency - The Riyadh Guidelines, usvojena od Generalne skupštine UN Rezolucijom broj 45/112 od 14. decembra 1990. godine;

United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, usvojena od Generalne skupštine UN Rezolucijom broj 45/113 od 14. decembra 1990. godine;

United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice -The Beijing Rules, usvojena od Generalne skupštine UN Rezolucijom broj 40/33 od 29. novembra 1985. godine;

Уредба о примјени васпитних препорука према малољетницима (“Службене новине Федерације БиХ“ број 6/09);

Convention on the Rights of the Children (1989). Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (CROSTAT).

Коришћени веб. сајтови

www.ojjdp.ncjrs.org
www.aic.gov.au
www.deltacounty.com
www.ci.phoenix.az.us
www.co.greene.oh.us
www.fairfield-city.org/police/juvenile
www.glas-javnosti.co.yu
www.csrbl.org
www.ksudsa.net/index.htm
www.mvpei.hr/MVP.asp?pcpid=816
www.okruznisud-bl.com/index.htm
www.osnovnisudbl.org/index.php?name=Naslovna&sid=page&id=100
www.oss.ba/?jezik=bos&x=1&y=15#
www.tuzilastvoks.gov.ba/stream/press/index.php?sta=2&pid=2
www.tuzilastvo-rs.org
www.banjaluca.rs.ba/front/category/68/
www.un.org
www.ombudsmen.rs.ba
www.restorativejustice.org
www.asc41.com
www.umbih.co.ba
www.unicef.org/crc
www1.umn.edu/humanrts/instree/i3unsmr.htm
www.unhchr.ch/html/menu3/b/hcomp47.htm
www.ombudsmen.rs.ba/index.html
www.unhchr.ch/html/menu3/b/hcomp46.htm
<https://wcd.coe.int/com>
www.kih.gov.hu
www.soros.org.ba/images
www.novosti.rs
<http://webrzs.stat.gov.rs>
www.legalis.hr
www.vds.org.yu
www.oiidp.ncjrs.org
www.aic.gov.au
www.prosvjetnirad.cg.vu/broi
www.beta.co.rs
www.ncjrs.gov/pdffiles/framework
www.deltacounty.com
www.ci.phoenix.az.us/PRL7arythiv.html
www.co.greene.oh.us/JUV/JUVDiversion.htm
www.fairfield-city.org/police/juvenile
www.nao.org.uk
www.citizensinformation.ie/about/contactus
www.dppireland.ie/aboutus/.3Q
www.iirp.org/index.php
www.aic.gov.au
www.uni-konstanz.de
www.legifrance.gouv.fr
www.vreme.com
www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette
www.unicef.org/montenegro
www.dt-rs.si
www.soros.org.ba

www.rs.cest.gov.ba.
www.vladars.net.
www.stat.gov.rs.
www.idoconline.info/digitalarchive/public.
www.unicef.org/montenegro.
www.crimeprevention.gov.au.